

Narodna in univerzitetna knjižnica
v Ljubljani

C 241841

77

23

akademija znanosti in umetnosti
ia scientiarum et artium Slovenica

ed za filološke in literarne vede
assis II: Philologia et litterae

T R A D I T I O N E S

Zbornik Inštituta za slovensko narodopisje
Acta Instituti ethnographiae Slovenorum

23

N A Š Ž I V I J E Z I K

Ljubljana 1994

TRADITIONES

Zbornik Inštituta za slovensko narodopisje pri Znanstvenoraziskovalnem
centru Slovenske akademije znanosti in umetnosti
Acta Instituti ethnographiae Slovenorum ab Academia scientiarum et artium
Slovenica conditi

Izhaja enkrat letno - Quotannis semel editur
ISN ZRC SAZU, Gosposka 13, SLO- 61001 Ljubljana

Uredniški odbor - Consilium commentariis edendis
dr. Angelos Baš (zgodovina in teorija vede), dr. Tone Cevc (materialna kultura),
mag. Jurij Fikfak (ocene in poročila), akad. dr. Niko Kuret (odgovorni urednik),
dr. Milko Matičetov (duhovna kultura), dr. Marija Stanonik (glavna urednica).
Tajnica uredništva: Marta Koren.

Lektor: Jože Faganel.

Naročila in pojasnila na naslov - Titulus officii praenotationibus
permutationibusque quaerendis:

Slovenska akademija znanosti in umetnosti - Biblioteka
Novi trg 5/1 - SLO, 61001 Ljubljana

ali - seu

Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU
61001 Ljubljana, Gosposka 13, Slovenija

Oblikoval: Peter Skalar
Namizno založništvo: Medija Desktop Design
Natisnila Tiskarna: VB & S, Ljubljana
Naklada: 1000 izvodov

ISSN 0352-0447

TRADITIONES 23, 1994

TRADITIONES

+ C 2418

Slovenska akademija znanosti in umetnosti
Academia scientiarum et artium Slovenica

C 241841

Razred za filološke in literarne vede
Classis II: Philologia et litterae

T R A D I T I O N E S

Zbornik Inštituta za slovensko narodopisje
Acta Instituti ethnographiae Slovenorum

Ljubljana 1994

000501821

Uredila - rededit
dr. Marija Stanonik

Sprejeto na sejah
Razreda za filološke in literarne vede
Slovenske akademije znanosti in umetnosti
dne 26.9.1994 in
na seji predsedstva 6.10.1994

Tiskano s subvencijo Ministrstva za znanost in tehnologijo Republike Slovenije

Po mnenju Ministrstva za znanost in tehnologijo Republike Slovenije
št. 415-01-137/94 je ta publikacija uvrščena med proizvode,
za katere se plačuje 5-odstotni davek od prometa.

SPREMNA BESEDA

- 9 Marija **Stanonik**, Naš živi jezik

RAZPRAVE / DISSERTATIONES

JEZIK IN PRETEKLOST

- 15 Niko **Kuret**, Beseda "baba" v narodopisju — *The Word "baba" in Ethnology*
19 Alenka **Šivic-Dular**, Kako po slovensko boli — *How it hurts in Slovene*
27 Janez **Keber**, Nekateri semantični vidiki in motivi prehoda osebnih imen v občna imena v slovenščini — *The Semantic Transferral of Proper Names into Common Names and the Motives behind it in the Slovene Language*

PROBLEMATIKA NAREČIJ

- 33 Zinka **Zorko**, Opis žage, mlina in oglenice v govoru Selnice ob Dravi — *The Description of a Sawmill, a Mill and a Charcoal Pile in the Selnica Dialect*
45 Carmen **Kenda-Jež**, Etnološke raziskave kot (drugotni) vir v narečnem slovaropisju — *Ethnological Research as a (Secondary) Source in Dialect Lexicography*
69 France **Novak**, Zapisovanje besednega zaklada govornega jezika v posameznih krajih — *Recording the Vocabulary of the Spoken Language of Particular Regions*
79 Martina **Orožen**, Odvisnost narečnega besedišča in načina upovedovanja (izražanja) od spreminjajočega se načina življenja — *How the Changes in the Way of Life Affect Dialectical Vocabulary and the Mode of Expression*
87 Francka **Benedik**, Vprašalnice za zbiranje narečnega gradiva — *Questionnaires for Collecting Dialectic Material*

PROBLEMATIKA SLOVSTVENE FOLKLORE

- 143 Vera **Smole**, Folklorist med prevajanjem in zapisovanjem — *The Folklorist between Translation and Transcription*

- 155 Jaka **Müller**, Jezik višenjskega Duhana — *The Language in "Duban iz Višnje Gore"*
- 161 Jelka **Hadalin**, Folklorna pripoved – od pripovedovalcev k bralcem — *Folk Tales – from the Narrator to the Reader*
- 177 Andreja **Žele**, Poskus strukturalne obravnave slovenske prozne folklore s poudarkom na pravljici — *An Attempt at Structural Analysis of Slovene Folk Prose, with an Emphasis on the Fairy-tale*
- 187 Zmago **Šmitek**, Primerjalni vidiki slovenskega ljudskega izročila o Atili — *The Comparative Aspects of the Slovene Folk Tradition on Attila*

O JEZIKU PO ETNOLOŠKO

- 203 László **Kürti**, *Writing Ethnography and Writing Ourselves* — Pisati etnografijo in pisati samega sebe
- 221 Andrej **Furlan**, Slovenščina v muzejih slovenske narodnostne manjšine v Italiji — *Musei della minoranza slovena in Italia*
- 229 Mojca **Ravnik**, Terenski pogovori — vir za etnološke in etnolingvistične raziskave — *Field Research Talks – a Source for Ethnological and Ethnolinguistic Studies*
- 241 Naško **Križnar**, Vizualije kot teksti — *Visual Information as Text*

JEZIK V JAVNOSTI

- 249 Zdravko **Mlinar**, Jezikovne spremembe in odpiranje Slovenije v svet — *Languages Changes and the Opening of Slovenia toward the World*
- 263 Janez **Gradišnik**, Problemi slovenščine v javni rabi — *Problems Besetting Slovene in Public Use*
- 283 Šolarji iz Porabja pomagajo zbirati narečne besede

MATERINŠČINA V NAŠI ŠOLI

- 285 Ljudmila **Ivšček**, Slovenščina kot živ jezik v šoli — *Slovene as a Live Language in School*
- 297 Tomo **Korošec**, Nekaj kazalnikov o znanju pisne knjižne slovenščine pri slovenskih srednješolcih — *Some Indicators of the Proficiency of Slovene High School Students in Written Standard Slovene*

MATERINŠČINA V RAZISKAVAH: ZNANOST MLADINI

- 311 Boštjan **Tratar**, Materinščina na Srednji tehniški šoli Celje (mentorica: Marija Končina)
- 321 Tanja **Tekstor**, Bogat besedni zaklad ali ohlapnost izražanja (mentorica: Darinka Ambrož)
- 337 Nuša **Kotar**, Katja **Špik**, Ali v Trziču narečje živi ali umira? (mentorica: Miriam Kranjc)
- 349 Ingrid **Ambrožič**, Brkinski govori (mentorica: Jožica Planinc)

GRADIVO IN ZAPISI/MATERIALIA ET MISCELLANEA

- 353 Sonja **Horvat**, Mikrotoponimi na Vrheh in v dolini Raše (P - Ž)
- 363 Janez **Mikic**, Poročilo o zapisovanju narečij v Slovenski Istri

- 365 Silvo **Torkar**, Od prezira k priznavanju, od preganjanja k zbiranju slovenskega narečnega besedišča
367 Cilka **Trobec**, Moj narečni jezik
371 Zvone **Kopač**, Doživetja nekega narečja
375 Berta **Golob**, Osebno stališče o jeziku
377 Radovan **Jelinčič**, Folklorno gradivo iz Prvačine

POLEMIKA / DE CONTROVERSIIS DISPUTATIONES

- 383 Angelos **Baš**, Popravki in dostavki

JUBILEJ / IUBILAEUM

- 389 Tone **Cevc**, Osemdeset let Arnolda Niedererja

KRONIKA / CHRONICA

- 391 Janez **Dolenc**, Neumorni zbiralec ljudskih izročil (ob 100-letnici rojstva Vinka Möderndorferja)
395 Marija **Stanonik**, Ob 90-letnici smrti Gašperja Križnika

OCENE IN POROČILA / DE NOVIS LIBRIS RELATIONES ET IUDICIA

- 397 **Zmaga Kumer**, *Čez polje pa svetinja gre* (Marjetka Golež) 397 **Damjan J. Ovsec**, *Velika knjiga o praznikih* (N. Kuret) 399 **Herbert Paulitsch**, *Das Phänomen "bukovništvo" in der Kärntnerslowenischen Kultur- und Literaturgeschichte* (Herta Lausegger) 399 **Annales**, 3, 1993 (Mojca Ravnik) 404 **Ondile čez stari vrh** (Mojca Ravnik) 405 **Kulturno društvo Rovte Kolonkovec** (Mojca Ravnik) 408 **Christiane Klapisch-Zuber**, *La maison et le nom* (Mojca Ravnik) 410 **Jean Chevalier & Alain Gheerbrant**, *Slovar simbolov — miti, sanje, liki, običaji, barve, števila* (Monika Kropelj) 413 **Michael Carrithers**, *Why Humans Have Cultures* (Rajko Muršič) 416.

419 SODELAVCI TEGA ZBORNIKA / COLLABORATOIRES HUIUS VOLUMINIS

Marija Stanonik
Naš živi jezik

— O domovina, ko te je Bog ustvaril, te je blagoslovil z obema rokama in je rekel: "Tod bodo živeli veseli ljudje!" Skopo je meril lepoto, ko jo je trosil po zemlji od vzhoda do zahoda; šel je mimo silnih pokrajin, pa se ni ozrl nanje — puste leže tam, strmé proti nebu s slepimi očmi in prosijo milosti. Nazadnje mu je ostalo polno perišče lepote; razsul jo je na vse štiri strani, od štajerskih goric do strme tržaške obali ter od Triglava do Gorjancev, in je rekel: "Veseli ljudje bodo živeli tod; pesem bo njih jezik in njih pesem bo vriskanje!" Kakor je rekel, tako se je zgodilo. Božja setev je pognala kal in je rodila — vzrasla so nebesa pod Triglavom. Oko, ki jih ugleda, obstrmi pred tem čudom božjim, srce vztrepeče od same sladkosti; zakaj goré in poljane oznanjajo, da je Bog ustvaril paradiz za domovino veselemu rodu, blagoslovljenemu pred vsemi drugimi. Vse, kakor je rekel, se je zgodilo; bogatejši so pač drugi jeziki; pravijo tudi, da so milozvočnejši in bolj pripravi za vsakdanjo rabo — ali slovenska beseda je beseda praznika, petja in vriskanja. Iz zemlje same zveni kakor velikonočno potrkavanje in zvezde pojo, kadar se na svoji svetli poti ustavijo ter se ozro na čudežno deželo pod seboj. Vesela domovina, pozdravljena iz veselega srca! —

Ivan Cankar, Kurent (odlomek)

Pričujoča številka zbornika Traditiones pri Inštitutu za slovensko narodopisje pri ZRC SAZU v Ljubljani je nastajala iz tihe želje, da delovno počasti stoletnico izida znamenitega *Slovensko-nemškega slovarja* (Ljubljana 1894-95), s katerim se je *Maks Pleteršnik* (1840-1923) za vedno zapisal v slovensko zgodovino. Hkrati se želi oddolžiti dolgoletnemu zglednemu uredniku imenovanega zbornika, nekdanjemu upravniku Inštituta za slovensko narodopisje, dr. *Milku Matičetovemu* ob njegovi 75-letnici. Čeprav je v prvi vrsti slovstveni folklorist, ima poseben posluš tudi za besedišče, ki ne pripada nujno knjižnemu jeziku in je marsikdaj povzdignil glas, da bi se kaj ukrenilo tudi za njegovo zapisovanje. Ne samo zato, da bi se te reči premaknile z mrtve točke, vendar pa tudi zato, je uredništvo zbornika Traditiones sprejelo zamisel glavne urednice, da

tokratno številko oblikuje tematsko in jo posveti živemu jeziku.¹ Zamisel vabila² je izhajala iz interdisciplinarne zasnove, ki je bila kolikor mogoče sistematično in poglobljeno že predstavljena,³ zato je primerno opozoriti zgolj na naslednje. Nasproti sistemu jezika (ravnina "langue") nam gre tu predvsem za ravnino "parole", torej za "uzus"⁴ in za pojave, ki jih v tej zvezi zavzeto uzavešča tako imenovana "etnografija komunikacije"⁵. V tej luči so v tokratni okvir še kako prišla v poštev vprašanja knjižnega jezika.

Po drugi strani pa je res, da je bilo predvideno težišče zbornika na problematiki slovenskih narečij, saj je živi jezik predvsem govorni jezik, kar so narečja per definitionem. "*Čerke v knjigah so mrtve besede; ustna govorica je živa beseda! Ktera se ne more nikakor tako zapisati, kakor se govori.*"⁶ Tako je pisal Učiteljski tovarš leta 1862, podobno Jezičnik leta 1886: "*Ključ do človeškega srca je živa beseda, je jezik. Kdor se s svojim bližnjim pogovarjati ne ume, bo pri njem le malo in slabo opravil.*"⁷

Danes ima pojem "živi jezik" še vedno ta pomen⁸, vendar pa tudi širšega, da se nanaša tudi na knjižni jezik.⁹

Vabilu za sodelovanje se je ljubeznivo ali tudi na vztrajno prigovarjanje odzvalo lepo število avtorjev. S tem krogom je dana možnost zaslutiti pisano mavrico stališč, prepričanj o eni naših temeljnih razsežnosti narodne identitete. Raznovrstnost je navzoča ne le glede na strokovne pristope do jezika kot predmeta znanstvenega raziskovanja, ampak tudi v dikciji diskurza, ki sega od strogo znanstvenega, prek

¹ Iz vabila, ki je bilo razposlano "na miklavževo 1. 1993": Uredništvo Traditiones želi naslednjo številko zbornika (...) posvetiti žgočim vprašanjem živega, govornega jezika (...). Za oporo, kaj utegne biti predmet zadevnih obravnav, predlagamo nekaj splošnih tem:

— *zgodovinski vidik*: kaj je bilo v tej zvezi narejeno doslej;

— *teoretični vidik*: ustreznost "ljudskega jezika"; njegovo razmerje do narečij, terenska predmetna terminologija v razmerju do strokovne predmetne terminologije; je Murkovo stališče "Wörter und Sachen" danes za etnologijo še aktualno? itd.

— *empirični vidik*: kaj storiti za evidentiranje besedišča, ki zelo hitro izginja z odhajajočo generacijo, pa tudi zaradi spreminjajočega se načina življenja. Konkretni predlogi! Terminologija za posamezne pojave iz materialne, socialne in duhovne kulture. Vprašanje dialektalne sintakse, leksike in okviru slovstvene folklorne. Vprašanje transkripcije v tej zvezi. (S)poročila o opravljenem tovrstnem delu in tudi o zapisih narečij. (...)

² Poleg sodelujočih so bili povabljeni še naslednji posamezniki in ustanove: Alois Angerer, Ljudmila Bokal, Janez Dular, Jože Faganel, Roman Gašperin, Stanislav Hafner, Franc Jakopin, Hermina Jug-Kranjec, Ludvik Karmičar, Albinca Lipovec, Tine Logar, Marija Kozar-Mukič in Francek Mukič, Pavle Merku, Jožica Narat, Vlado Nartnik, Vilko Novak, Janez Orešnik, Erich Prunč, Breda Pogorelec, Ingrid Slavec-Gradišnik, Marjan Tomšič, Jože Toporišič, Peter Weiss, Pavel Zdovc, Božo Zuanella; vsi sodelavci Inštituta za slovensko narodopisje, Glasbenonarodopisnega inštituta, Oddelka za etnologijo na Filozofski fakulteti v Ljubljani in Slovenskega etnografskega muzeja v Ljubljani.

³ Marija Stanonik, *Jezik in slovstvena folklor* (v interdisciplinarni luči), Razprave XIII (razred za filološke in literarne vede), Ljubljana 1990, str. 181-202. *Ista*, *Govorjena beseda na križišču jezikoslovja in etnologije*, Slavistična revija (Ramovšev zbornik — Obdobja 12/42, Ljubljana 1994, str. 281-304.

⁴ Louis Hjelmslev, *Jazyk*, Praha 1971, str. 31-42, 106-112.

⁵ D. Hymes — D. Hajmz, *Etnografija komunikacije*, prev. M. Radovanović, Beograd 1980.

⁶ Martin Zarnik, *Misli in jezik*, Učiteljski tovariš, II, Ljubljana 1862, str. 146.

⁷ Josip Marn, *Jezičnik* 24, Ljubljana 1886, str. 52.

⁸ Ludvik Karmičar, *Koroška narečja kot most do slovenskega knjižnega jezika*, *Jezik in slovstvo* 39, Ljubljana 1993/94, str. 219. — Naj vsaj tu opozorimo na tehten članek, ki je nastal po izjavi avtorja na pobudo tukajšnjega uredništva, a ga je za objavo prestreglo uredništvo *Jezika in slovstva*.

⁹ Berta Golob, *Žive besede*, Ljubljana 1982 (Pionirjeva knjižnica) 10.

esejistično ali vzgojno naravnanih člankov do popolnoma osebnih izpovedi o jezikovni problematiki. Taka pisanost ni posledek uredniške nemarnosti in razpuščenosti, ampak izhaja iz zavestnega koncepta strokovne interdisciplinarnosti in želje prikazati na enem mestu, kako vse se je mogoče bližati jeziku, pač živemu jeziku. Avtorji člankov so vse od strokovnjakov z najvišjimi akademskimi naslovi in častmi do učencev osnovne šole. Če bi bilo prvih več,¹⁰ bi tokratna številka vsekakor dosegla višjo raven, toda ni mi žal prostora, ki je namenjen najboljšim dosežkom gibanja Znanost mladini in rezultatom projektne naloge na eni od osnovnih šol. Zakaj ne bi povabili v resno akademsko družbo tudi mlade zagnanosti in pokazali spoštovanja do njihovih požrtvovalnih mentorjev. Naj jim njihov skriti trud poplača vsaj tokratna objava, kar pa nikakor ni le pretirana oddolžitev, saj naloge prinašajo tudi konkretno uporabno gradivo za nadaljnje raziskave in nudijo marsikaj tehtnega v premislek.

Zelo raznovrstni prispevki so terjali veliko napora, kako jih urediti v smiselno ubrano celoto. Upam, da se je to posrečilo po naslednjem ključu: Najprej so na vrsti članki, ki uzaveščajo predvsem diahrono razsežnost jezika (*Jezik in preteklost*). Središčno mesto zavzema razdelek *Problematika narečij*, v katerem je rdeča nit, ki povezuje vse članke razen enega, njihova metodološka zavzetost. Pobuda o pripravi načrta za zapisovanje besedišča govornega jezika na slovenskem etničnem ozemlju, česar se je lotilo Slavistično društvo Slovenije,¹¹ je tu našla ne le svojo prvo formulacijo, ampak že tudi tehten odmev. Konkreten prispevek k reševanju teh vprašanj pa je tudi prva objava za zbiranje leksike primernih vprašalnic. Kot pomanjkljivost doživljam, da mi ni bilo mogoče pridobiti nobenega avtorja, ki bi se lotil katerega od vprašanj pogovornega jezika iz katerega od naših mestnih središč.¹² Tudi zamejstvo ni tako zastopano, kot sem si prizadevala, da bi bilo.

Razveseljivo je, da zbirka Glasovi, v kateri po pokrajinskem ključu izhajajo slovenske folklorne pripovedi tako rekoč iz naših dni in jih praviloma pod mentorskim vodstvom pripravljajo domačini, že izziva strokovno javnost. Za dialektologe je vsekakor najtrši preizkusni kamen, da ne rečemo kamen spotike seveda postopek prenašanja govornih besede na papir. V tej točki se slovstveni folkloristi in dialektologi nikoli ne bomo idealno ujeli,¹³ vsekakor pa so vsi poskusi za približevanje dobrodošli. O tem večinoma teče beseda v razdelku *Problematika slovstvene folklorne*.

Kakor kaže razdelek *O jeziku po etnološko*, se etnologi niso kaj prida odrezali. Prepustili so prihodnosti priložnost, razmisliti o ubesedovanju svojega početja, bodisi na teoretični ali praktični ravni, kot da gre za profesionalno averzijo do teh vprašanj. Zahvaljujem se kolegici mag. Mojci Ravnikovi, da je pripeljala v goste dva avtorja, da ji delata družbo. Na Poljskem je l. 1988 začela izhajati celó samostojna revija *Etnolingwistyka*,¹⁴ pri nas pa se led na takih tleh še ni otajal.

¹⁰ Glej op. 2

¹¹ Dopis/okrožnica Slavističnega društva Slovenije št. 89 z dne 29.8.1994.

¹² Kot primer take obravnave glej prispevek Velemira Gjurina v knjigi Braneta Gradišnika, *Nekdo drug* (Ljubljana 1990, str. 163-171), kjer gre za kodifikacijo "ljubljanščine". Pridržek z naše strani velja pogovornemu jeziku kot razpravljalnemu jeziku, torej da ni meje med njim in predmetom obravnave.

¹³ Prim. Marija Stanonik Zapisovanje in redakcija slovstvene folklorne kot metodološki problem, v: *Slovstvena folklor* v domačem okolju, Ljubljana 1990, 19932, 17-56.

¹⁴ *Etnolingwistyka*, Pod redakcijo Jerzego Bartmińskiego (Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej) Wydział Humanistyczny, Lublin 1988, sl.

Naslednjo rubriko *Jezik v javnosti* sestavljata le dva članka, vendar s silno medsebojno odbojnostjo, čemur bi bilo dodati še marsikaj v premislek, kaj nam prinašajo sanjske spremembe zadnjih let. Prav je, da se zavemo nevarnosti, ki nam pretijo z novo evropsko ureditvijo, ko njeni kreatorji pred jezikovnimi vprašanji po nojevsko tiščijo glavo v pesek¹⁵ in širijo dvomne parole o dvojezičnosti.¹⁶ Kljub dokazom, kako gibka je slovenščina tudi za tehnično izražanje¹⁷, grozi slovenščini tuji kapital uničiti njeno suverenost na njenih lastnih tleh.¹⁸ Kako temu odpomóči, da nas ne bi zadela črna prognoza?

Velikansko odgovornost nosi za to šola in kaže se strinjati, kakor sledi: "*Res imamo Slovenci tudi presenetljivo število ljudi, ki so pisali ali mogoče še pišejo pesmi ali pa se kako drugače ukvarjajo z literaturo, in neobičajno število knjižnih izdaj in revij za dvomilijonski narod. Imamo tudi kar nekaj ljudi, ki se trudijo za kultiviranje našega jezika in za njegovo rast. Vendar pa vsaj v splošnem ni videti, da bi se v svojem vsakdanjem življenju kaj dosti trudili za kultiviranje svojega govornega izražanja in da bi se pri tem razodeval estetski čut. Prej prav nasprotno! V govorjenju, ki ga vsak dan poslušamo okrog sebe, je izredno veliko vulgarnosti najbolj barbarske vrste, zelo veliko besednih okornosti, revnega besedišča in pobabljenih stavkov. Če bi torej presojali našo estetsko kulturo po tem, kakšen je naš vsakdanji pogovorni jezik, bi se težko prepričali, da imamo sploh čut za lepoto. Ob vsem tem pa se naši otroci po šolah učijo manj materinščine kot otroci številnih drugih evropskih narodov. In kar je še veliko buje: pri otrocih je prav pouk materinščine eden od najmanj priljubljenih šolskih predmetov. Predmet, ki bi moral biti poučevan na tak način, da bi ga otroci vzljubili, tako da bi negovali in kultivirali svoje besedno izražanje (bodisi pisno ali ustno) vse svoje življenje! To je gotovo ena izmed nalog prihodnje slovenske šole...*"¹⁹

Iz želje, dokazati, kako je materinščina ljubezen in skrb nas vseh, od najstarejših do najmlajših, ki se že spoprijemajo z učenostjo, kako naj tudi bo skrb in ljubezen najširšega kroga ne le strokovnjakov zanj, ampak izobražencev sploh, sta na vrsti *razdelek Materinščina v naši šoli* in z njim najtesneje povezana rubrika o prvih korakih mladih raziskovalcev na to témo (*Materinščina v raziskavah: Znanost mladini*). Poiskala jih je Marija Sivec z Zavoda Republike Slovenije za šolstvo, za kar se ji iskreno zahvaljujem.

¹⁵ Vinko Ošlak, *Evropski mit ali evropska resničnost*, v: *Evropa na razpotju*, Ljubljana 1994, str. 111-118: "Odgovor je na dlani. Javna razprava o rešitvi jezikovnega vprašanja v bodoči Evropski Uniji bi kmalu pokazala, na kako trhljih pilotih postavljajo te že vnaprej potopljene Benetke. Očetje nove Evrope zelo dobro vedo, kako se bo ta nova politična stavba sporazumevala. Če bi skušala ohraniti sedanjo kolikor toliko pravično rešitev, po kateri je jezik vsake nove članice avtomatično tudi uradni jezik Skupnosti, bi ves sistem že po nekaj novo sprejetih državah preprosto eksplodiral. Zato o sistemu sploh ne želijo govoriti, temveč bodo počasi in tiho ustvarili dejstva, ki jih bodo šele veliko pozneje tudi zakonsko sankcionirali in se pri tem sklicevali na dolgo rabo ... Kakor je nekdanja avstroogrska monarhija počivala na pragmatični dvojezičnosti nemščine in madžarščine, čeprav so bili po ustavi vsi jeziki v tej državi enakopravni, bo tudi Evropska Unija funkcionirala s pragmatično dvojezičnostjo angleščine in francoščine, čeprav bodo formalno enakopravni vsi jeziki narodov te državne zveze..."

¹⁶ Janko Moder, *Tuji kapital na Slovenskem*, *Rodna gruda* 41, št. 2, Ljubljana 1994, str. 43. Isti, *Še o dvojezičnosti*, *Rodna gruda* 41, št. 3, 1994, str. 43.

¹⁷ Hinko Muren, *O primernosti slovenščine v tehniki*, *Celovski zvon*, 12, št. 44, str. 56-60.

¹⁸ *Tuji kapital na Slovenskem* ur. Andrej Aplenc, Franc Jakopin, Franc Vodopivec, Peter Vodopivec, Ljubljana 1993. Drago Jančar, *Egiptovski lonci mesa*, *Nova revija*, 13, št. 149, sept. 1994, 1-18.

¹⁹ Janez Svetina, *Slovenci in prihodnost*, *Radovljica* 1992, str. 135-136.

Zahvaljujem se višjemu strokovnemu sodelavcu, g. Dušanu Merharju za prijazno sodelovanje. Brez njegove vsestranske podpore bi tokratna številka, ki je po tehnični plati dokaj zahtevna, komaj zagledala beli dan.

V tednu, ko je izšel prvi zvezek Zbranih del o. Stanislava Škrabca in ko so zborovali slovenski slavisti v Krškem in Pišecah, kjer so se posebej spomnili Maksa Pleteršnika.

Glavna urednica
dr. Marija Stanonik

Niko Kuret

Beseda "baba" v narodopisju

Autor ugotavlja, da je ženski demon z imenom iz otroškega govora (reduplicirani zlogi) "baba" znan ne le v Evropi, ampak tudi v širnem azijskem prostoru, da gre torej za evrazijski pojav.

The author has established that the female demon "baba", which appears in child talk as two reduplicated syllables, is known not only in Europe, but all over Asia, which makes it a Eurasian phenomenon.

O izredni pomenski razvejanosti besede *baba* je že pred četrto stoletja pisala Milena Piškur¹. Pravilno je spoznala, da je beseda "baba" etimološko "prastara reduplikacija iz otroškega govora" (ba – baba, ma – mama, ta – tata ipd.). Ugotovila je več pomenskih kategorij, izpostavila je tudi pomen *baba* = ženski demon, čarovnica.

Tej pomenski kategoriji narodopisje danes lahko doda pomemben prispevek.

Dejansko se danes z imenom *baba* poimenuje žensko mitološko bitje, ki ga poznajo demonologije raznih narodov. To velja predvsem za Srednji del Vzhodne Evrope. Da sega še naprej daleč na Vzhod, bom pokazal v naslednjem.

Videti je, da smo Slovenci skrajni zahodni primer, kjer se ime *baba* uporablja za omenjenega ženskega demona, ki nastopa sredi zime in ga v znanosti zato imenujemo Sredozimko. Pri nas gre za *Pebtro babo*. Znana je Slovincem na Koroškem, na Gorenjskem v območju Karavank in Kamniških Alp, na Štajerskem na Pohorju. Domnevati je, da je bila znana tudi drugod po Slovenskem.

Ime *Baba* velja kot appellativum, kot "rodbinsko" ime, *Pebtra* je zgolj prilastek, kar se pokaže v imenu *Pebtra Baba*.

Odkod ta prilastek?

¹ Milena Piškur, Pomenska analiza besede "baba", v: JIS 10 (Ljubljana 1969) 6-15.

Pebtra je slovenska oblika nemškega imena *Bercht* ali *Percht*. Že Jakob Grimm² je zapisal, da gre za srvn. besedo *perabta*, ki pomeni "svetel, sijoč, vzvišen". Tako so v germanskem svetu imenovali Sredozimko, katere appellativum se le redko uporablja: *Frau Bercht* "svetla *gospa*" (če prilastek ni morda že substantiviran). Podobno v Trentinu *la Donna Berta*, tudi *la padrona Froberta* (Froberta = *Frau Berta*!). V Franciji *Tante* (H)arie, v stari francoščini *la Dame Habonde* (Abonde = lat. *Abundantia* "obilje"). Tu se ime sreča s slovenskim imenom *Zlata baba*, zapisanim že 1836³ in se semantično povsem ujema z germanskim. Za mitološko interpretacijo, ki nas pa na tem mestu ne zanima, je to zelo pomembno. Vsekakor pa je morala imeti tudi Sredozimka naše bajuvarske soseščine svoj appellativum (*Frau*) z atributom *perabta*. Le-ta se je sčasoma osamosvojil, se substantiviral in velja danes za substantiv, *Bercht Percht*. Infiltracija bajuvarske soseščine v slovenski prostor je morala biti tako močna, da so Slovenci atribut svoje Sredozimke (npr. *Zlata*) opustili in sprejeli tujega, semantično enakega. Ime *Percht(a)* so samo spremenili z metatezo, *Pebtra*. Očitno je bil appellativum *Baba* pri Slovencih tako zasidran, da ga tudi premočna bajuvarska soseščina ni mogla izriniti in se je ohranil do današnjega dne. Zato ga pišem z veliko začetnico, *Pebtra baba* (= svetla Baba).

Ni treba posebej navajati, da ime *Baba* za Sredozimko ni slovenska posebnost. Slovensko ozemlje je le skrajno zahodno nahajališče imena *Baba*: Rusi imajo svojo *Jago Babo* ali *Babo Jago*, Belorusi *Babo Jeho*, Poljaki *Jedzi Babo*, Slovaki *Ježi Babo* ali *Jendži Babo*.⁴

Iz navedenega bi sklepali, da je ime *Baba* za Sredozimko znano samo na slovanskem Vzhodu. Vendar ni tako. Prezrto je ostalo poročilo Heinricha von Wlislöckega⁵ o Sredozimki pri Madžarih. Imenujejo jo *Vasorrú Bába*, "Babo z železnim nosom". O njej je potem, tudi že pred časom (1927), pisal Sándor Solymossy⁶.

Pri roki bi bil sklep, da so Madžari *Babo* prevzeli od sosedov Slovanov. Novejše raziskave temu oporekajo.

Madžarski narodopisci raziskujejo v zadnjem času tudi sledove madžarske naselitve v Srednji Evropi. Tako so našli med drugim onkraj Urala, v porečju Oba, pri tamkajšnjih ugrijskih plemenih (*ugri ob*) tudi *Vasorrú Bába* kot idol z velikim železnim nosom. A tudi pri turških plemenih v Sibiriji (npr. pri Teleutih) nastopa *Rasorrú Bába* "starka z bakrenim nosom". Prav tako poznajo Sagaji *Babo* s svinčenimi očmi in bakrenim nosom, Sori starko z bakrenim nosom.⁷

Baba je znana tudi med Hrvati na Gradiščanskem. Leopold Schmidt je zapisal 1951⁸ v Donjem Loštrofu (Unter Loisdorf) ime *Lisababa* (Liza Baba), v Žamarju

² Jacob Grimm, *Deutsche Mythologie*, I. (Reprint 4. izdaje) Basel 1953, 226.

³ Peter Hicinger, N 16 (1836) 269 (zapis z Gorenjskega).

⁴ Od njih si je ime izposodil 1857 Davorin Terstenjak in ga vpletel v svoje znane verze: *Ježi babo zganjamo / Mladoletja prosimo*. Mistifikacija je zavedla Hanuša Machála, *Nákres slovanského hájslví*. Praha 1891, 66 sl. Ježi baba je pri nas neznana.

⁵ Heinrich von Wlislöck, *Volksglaube und religiöser Brauch der Magyaren*. Münster 1893, 14 sl.

⁶ Sándor Solymossy, "A vasorrú bába" és mitikus rokonai. Ponatis v zborniku pod istim naslovom, Budapest 1991.

⁷ Gl. Magyar Néprajzi lexikon V, p. b. Vasorrú bába. Budapest 1982, 512. — Za podatke sem hvaležen ge. dr. Mariji Kiss iz Madžarske akademije znanosti (Néprajzi Kutató intézet), Budapest.

⁸ Leopold Schmidt, *Perchtengestalten im Burgenland*, v: *Burgenländische Heimatblätter* 13 (Eisenstadt 1951) 161.

(Renersdorf) pa ime *Surababa* (Zura Baba). O le-tem sicer domnevam, da je nastalo pod vplivom madžarskega *Vasorrü Baba*. Hrvatje so se naselili na Gradiščanskem v prvi polovici 16. stoletja. Očitno so s seboj prinesli tudi vero v babo. Prvotni prilastek verjetno ni bil *Liza*, vsekakor pa je loštrofski primer doslej, žal, osamljen –, če ne upoštevam žamarskega, ki pa je mogel biti naknadno pomadžarjen. Vsekakor vsaj ta dva primera z Gradiščanskega lahko potrđita, da je bila v krajih, od koder so se Hrvatje v 16. stoletju izselili, *Baba* v 16. stoletju še znana in da so vero vanjo lahko vzeli s seboj v novo domovino. Danes med Hrvati ime *Baba* za Sredozimsko ni znano. Na vzhodnem robu hrvaškega ozemlja je ime *Babe*, kakršenkoli atribut je že imela, prekrilo ime *Lucije*, ki je tam v rabi še danes.⁹

Presenetljivi pa so podatki iz Osrednje Azije, ki jih je zbrala že v dvajsetih letih našega stoletja etnografska ekipa Ruske akademije znanosti pod vodstvom M. P. Andrejeva¹⁰, zlasti iz Tadžikistana.

Nam, žal, nedostopno azijsko gradivo je vsaj delno posređoval dr. Robert Bleichsteiner, dunajski etnolog, ki se je z njim seznanil med svojim bivanjem kot avstrijski vojni ujetnik po prvi svetovni vojni.¹¹

Spoznal je srednjeazijske, predvsem tadžikijske Sredozimke, katerih imena so spet pravo presenečenje. Tadžiki in sosednja Turku-plemena poznajo Sredozimko kot *Mama* ali *MoMo* kar Bleichsteiner prevaja kot "stara mama". Drugo ime je *Bibi*, ki pomeni ženo, gospo. Oboje je — da spet spomnim na ugotovitev Milene Piškur — reduplikacija nekkih zlogov iz otroškega govora, kar pomeni, da ima splošno veljavo ne glede na jezik, narod in kraj in da sodi v isto kategorijo kakor *ba* – baba (ma – mama, mo – momo, bi – bibi).

Nekaj primerov: Turki in Turkmeni poznajo Sredozimko pod imenom *Guldur Momo* "stara mati Grom", Turki še pod imenom *Mama-Kaldyras*, drugi pod imenom *Kur i momo* "slepa stara mati", *Bibi e šamba* "moja gospa Torka", *Bibi šor šamba* "gospa Sreda", *Bibi muskal gusad* "težave rešujoča Gospa", *Bibi panj šamba* "gospa Četrtek", v islamskem svetu tudi *Bibi Fatima*. Ob zgornjem teku Amu Darje je Sredozimka *Bibi Risinda* "gospa Predica", v Afganistanu *Bibi carcha* "Gospa s kolovratom". V nekaterih imenih brez težave razberemo Sredozimki posvečene dneve (torek, sreda, četrtek), pa tudi Sredozimko kot varuhinjo preje — same stvari, ki spominjajo na evropsko Sredozimko. To sicer sodi v posebno razpravo.

Zadošča nam ugotovitev, da je ženski demon z imenom iz otroškega govora (reduplicirani zlogi) znan ne le v Evropi, ampak tudi v širnem azijskem prostoru, da gre torej za *evrazijski* pojav. To veliko spoznanje je dal ta drobní prispevek o besedi baba v narodopisju!

⁹ Prim. Niko Kuret, Naše panonske "Licije", v: Razprave II/14, SAZU, Ljubljana 1991, 165-183.

¹⁰ S. Andreev, Po etnografii tadžikov. Nekotorija svedenija. Taškent 1925, 151-171. — Isti, Ukratkoi otčet po etnografičeskoj ekspedicii pod rukovodstvom M. S. Andreeva v Tadžikistan 1925 god., I. Taškent 1927 (= Izdanje obščestva izučenja Tadžikistana i soprodelnih stran, naselenih irabcami). — Zahvaljujem se kolegici mag. Francki Benedikovi iz Inštituta za slovenski jezik ZRC SAZU za poizvedbe med njenim študijskim bivanjem v Moskvi.

¹¹ Robert Bleichsteiner, Perchtengestalten in Mittelasiien, v: Archiv für Völkerkunder 8 (Wien 1953) 59-73.

Zusammenfassung

Das Wort *baba* in der Volkskunde

Das Wort *baba* hat im Slowenischen vielfältigen Sinn. Eigentlich handelt es sich um die Reduplizierung einer Silbe aus der Kindersprache: *ba – baba, ma – mama* u. dgl. Es bedeutet zunächst "Großmutter", dann "altes Weib". Bekannt ist es allen slawischen Völkern. Heute wird es im Slowenischen pejorativ gebraucht "Weibsbild".

In der Volkskunde nimmt das Wort *baba* eine eigene Stellung ein, es ist der Name eines weiblichen Dämons des Mittwinters, der Mittwinterfrau: *Percht, Bercht*, slowenisch *Pebtra Baba*. Dieselbe ist zunächst den Kärntner Slowenen bekannt, tritt aber auch in Slowenien auf. Der zweiteilige slowenische Name geht auf den Einfluß der bajuwarischen Nachbarschaft zurück. Der deutsche Name lautete — so Jacob Grimm — im mhd. *perabta* "die Helle, Glänzende". Sie ist einst von der Form *Perchta* von den Slowenen (doch mit Metathese) übernommen worden: *Pebtra*, auch *Pehta, Pirta*. Diesem Namen wurde das Appellativum *Baba* beigefügt.

Man darf auch im Deutschen ein ursprüngliches Appellativum annehmen (s. *Frau Percht, Froberta = Frau Berta, la donna Berta*), welches jedoch aufgegeben wurde, indes *perabta – berchta* als ein adjektivisches Attribut aufzufassen wäre. In diesem Sinne ist auch im Slowenischen *Pebtra* als adjektivisches Attribut zum Appellativum hinzugekommen. Deshalb sollte *Baba* mit großem Anfangsbuchstaben geschrieben werden. Das allein gebliebene Attribut wird substantiviert: *Percht, Bercht – Pebtra, Pebtrna, Perta, Pirta*.

Das Wort *Baba* scheint jedoch bekannterweise auch anderwärts im Gebrauch zu sein. Die Russen kennen die *Jaga Baba* (auch *Baba jaga*), die Weißrussen die *Baba jeba*, die Polen die *Jedzi baba*, die Slowaken die *Ježi Baba*. Die Magyaren haben ihre *Vasorrú Bába* "die *Baba* mit der eisernen Nase". Neuere Forschungen haben bei den ugrischen Stämmen jenseits des Urals, im Flußgebiet des Ob, eine *Vasorrú Baba* als Idol "mit eiserner Nase" entdeckt, weiter noch bei den türkischen Völkerschaften in Sibirien, z.B. bei den Teleuten ein *Rasorru Baba* "die *Baba* mit der kupferen Nase", bei den Sagajen eine "Baba mit bleiernen Nase", bei den Soren wieder eine "Baba mit kupfernen Nase" (s. Anm. 7) gefunden.

Leopold Schmidt verdanken wir (S. Anm. 8) die Entdeckung einer *Lisababa* und einer *Surababa* bei den Kroaten im Burgenland. Letztere ist vermutlich auf den ungarischen Namen *Vasorrú Baba* zurückzuführen, indes *Lisa Baba* als mitgebrachtes kroatisches Erbe gewertet werden sollte.

Überraschend sind die Ergebnisse russischer Expeditionen unter M. S. Andreev in den zwanziger Jahren unseres Jahrhunderts nach Mittelasien (s. Anm. 10). Sie wurden uns 1953 durch Robert Bleichsteiner (s. Anm. 11) übermittelt. Man hat im Tadschikistan Mittwinterfrauen angetroffen, deren Namen mit dem Appellativum *Mama, Momo, Bibi* zusammengesetzt sind. Sie sind als auch aus dem Kindermund stammende verdoppelte Silben (*ma, mo, bi*) dem europäischen Appellativum *Baba* gleichzusetzen.

Verf. zieht den Schluß, daß die Mittwinterfrau auf Grund ihrer Namensgebung als eurasische Mythengestalt aufzufassen sei.

Alenka Šivic-Dular
Kako po slovensko boli

*Glasoslovna, oblikoslovna in pomenoslovna razčlemba vodi v domnevo, da je slovenski glagol skeleti skelim / skleti sklejem/sklim mogoče rekonstruirati kot *s(ṣ?)-kōleti -kōlĕjet₆/-kōlit₆ in ga razložiti kot izpeljanko iz psl. *kōl-/*kol- "bosti".*

*The analysis, based on phonetical, morphological and semantic characteristics, leads to the assumption that the Slovene verb skeleti skelim / skleti sklejem/sklim "to smart" can be reconstructed as *s(ṣ?)-kōlĕti -kōlĕjet₆/-kōlit₆ and interpreted to be derived from the Proto-Slavic *kōl-/*kol- "to sting, to stitch".*

1.1 Od vseh slovanskih jezikov pozna samo slovenščina glagol *skeleti -im* "povzročati ostro, rezko bolečino, ki sili k drgnjenju, praskanju", in tvorjenke iz njega: adj. (<ptc.) *skeleč -a -e* in sam. *skelina*¹. Največ gradiva vsebuje Pleteršnikov slovar²: *skeleti -im* impf. "povzročati žgočo bolečino" (in *zaskeliti -im* pf. "začeti povzročati žgočo bolečino") z dvojnico *skleti sklim/sklejem*; dvojnici se popolnoma ujemata v glagolskem vidu, pomenu in tvorbi, ločita pa se po polglasniku v osnovi (zapis *e*). Poleg glagola navaja Pleteršnik še sam. *sklenje* "das Brennen", *skelina* "žgoča bolečina"/*sklina* "žgoča bolečina; neka vinska trta", *sklečica* "žgoča bolečina", *sklečina* "isto (pri ranah)" in adj. *skliv -iva* "brennend, beißend (vom Schmerz)".

1.2 Te besede so že v starejših slovenskih slovarjih³. Tako navaja M. Pohlin besedni zvezi *Skly me* "Wehe thun, Dolere ex vulnere" in *Saskly mene* "Es thut mir wehe; Dolet me" ter adj. *Sklyvn a u* "Beißend, stehend; Punctorius", *Sasklyvne a u* in *Ossklyvn a u* "beißend, bißig; Mordax". Slovar A. Murka vsebuje *skleti -im* "wundbrennen, beißen" (poleg ptc. *sklel* in *sklet*) in *skljina* "das Wundbrennen, der Schmerz", A.

¹ Slovar slovenskega knjižnega jezika IV, Ljubljana 1985, str. 686-87 (dalje SSKJ).

² M. Pleteršnik, Slovensko-nemški slovar II, Ljubljana 1895, str. 485-89 (dalje SNS).

³ M. Pohlin, Tu malu besedishe treh jesikov, 1781 (faksimile: München 1972); A. Murko, Slovensko-nemški slovar, 1833, str. 517; A. Janežič, Deutsch-slovenisches Wörterbuch I, 1860, str. 283;

Janežič pa pod geslom *brennen* za zvezo "in Rücksicht auf empfundene Hitze" navaja sln. *peči, skleti, žgati*, za zvezo "die Wunde brennt" sln. *skli, peče*, za "brennende Wunde, Schmerz" sln. *skleča/sklela rana* (poleg *žarka bolečina*), za "brennend" pa sln. *žgeč, goreč, skeleč*. V posebnem geslu "brennend" navaja še enkrat sln. *pekoč, žgeč, skleč, goreč*. V geslu *beißen* prevaja nem. "der Rauch beißt" s sln. *dim peče/ skli/ ščemi/žeri v očesu* in v geslu "beißend" s sln. *grizeč, grizljiv, skeleč*.

1.3 Od maloštevilnih slovenskih narečnih slovarjev⁴ navaja J. Tominec v geslu *skeleti* besedno zvezo *me skli* "boli". Tu je *skeleti* prvič pomensko opisan z glagolom *boleti*. Ker glagola ni v narečnem besednem vprašalniku, lahko območje njegove rabe v slovenskih govorih ponazorimo samo z nesistematično zbranimi primeri. Po ustni informaciji iz Čerknega (povedal Gabrijel Peternelj) in Lazca (povedala Marica Vučko)⁵ glagol *sklit skli* označuje bolečino zaradi rane/odrgnine/opekline na koži (vendar pa tam *zob boli/vest peče/zgaga dere*). Podobno se tudi na Dolenjskem (Podhosta, Dolenjske Toplice, Vavta vas) glagol *skeleti* uporablja za "(ne premočne) bolečine, kadar boli zob/opeče kopriva/ožuli čevelj ipd." Na Gorenjskem (Bohinj; povedala Minka Cvetek) glagol *sklet skli* označuje "nekoliko ostrejšo/rezko bolečino, kot da kaj zbada", uporablja pa se vsaj v naslednjih zvezah: *rana/ zob/opekline/po kosteh skli, pri srcu zaskli*. Tudi vsi drugi informatorji bi s tem glagolom izrazili predvsem občutek podobne bolečine zaradi pika čebele/mravlje, zaradi izpuščajev, celjenja rane, ureznine ipd.

2.1 **Etimologija.** Že Miklošič⁶ je glagol v obeh glasovnih dvojnicaх uvrstil v svoj etimološki slovar v geslu **skel-2* in dodal zvezo *skeleča rana*. V besednem registru je samo oblika *skleti*. Ne iz gradiva in ne iz rekonstrukcije ni mogoče zanesljivo razbrati, iz katerega korena *skel-*, katere prevojne stopnje (Miklošičeve gradacijske) in katerega pomena je Miklošič izhajal.

2.2. F. Bezlaj⁷ je pravilno poudaril, da se je glagolska (pisna) varianta *skeleti* uveljavila šele od F. Prešerna naprej in menil, da narečja poznajo pretežno samo *skleti*. Nato še dodaja, da bi bilo glede na etimologijo glagol treba knjižno pisati v obliki *skleti*. Bezlaj je *skeleti* rekonstruiral kot **ṭsklṭi* **ṭsklṭjo* (> **skleti* z odpadom *t-*) in ga etimološko povezal s č. *teskliti* "žalovati, skrbeti", slš. *tesklit/cliviet* "biti žalosten/potr, kopneti po čem z žalostjo", stp. *clivīc/skli mie*, r. *tosklivyy* "otožen, tesnoben", ukr. *tosklyvyj*, č. *tesklivý* "potrt, boječ, strašljiv", slš. *clivý*, gl. *tešlivy*, p. *ckliwy* "čustven"; z gornjim je etimološko povezal še sln. *čleti člejem/člim* "želeti, hrepeneti". Izhodišče za vse je videl v psl. **ṭska*. Glagol **ṭsklṭi* naj bi se - po njegovem - glasovno razvil v dve smeri, čeprav vzroki za dvoji razvoj niso razvidni, tj. pričakovan je *skleti* in nepričakovan je *čleti*. Ker Bezlaj ni navedel nobenega vzporednega primera, je ostal vzglasni *čl-* v *čleti* nejasen, prav tako tudi zveza s *skeleti*. Zdi pa se, da sln. *čl-* ni primerljiv s *c(k)l-* v zahodnoslovanskih jezikih: slednji je najverjetneje nastal po asimilaciji iz **ṭskl-* > **tskl-* > *ckl-* > *cl-* (in ne po palatalizaciji), ohranjeni vzglasni *skl-* pa lahko odraža samo aferezo vzglasnega *t-* v sklopu *tskl-*.

⁴ J. Tominec, Črnovrški dialekt, Ljubljana 1964, str. 200.

⁵ Informacijo mi je posredovala dialektologinja Karmen Kenda-Jež, ki raziskuje te govore.

⁶ F. Miklošič, Slavisches etymologisches Wörterbuch, Wien 1886, str. 298 (dalje SEW).

⁷ F. Bezlaj, Eseji o slovenskem jeziku, Ljubljana 1967, str. 106; Opyt raboty nad slovenskim etimološkim slovarjem, Voprosy jazykoznanija 1967/4, str. 50.

2.3 Bezlajvevo etimološko povezavo sln. *čleti -imz* navedenimi slovanskimi besedami, zlasti še s slš. *cliviet'*, je sprejel V. Machek, ne pa tudi Schuster-Šewc⁸ v geslu *tyšíc* "beengen, ängstigen, kränken; Kummer verursachen" < psl. **tyšiti* < **tūs-sk'* -, prim. sti. *tucchá-* "leer, öde, nichtig" (sem še adj.: dluž. *tešny*, stp. *teszny*, r. *tošnyj* "zoprn, neznosen" < psl. **tōšnōjō* < **tūs-sk'* -) poleg psl. **tōska* < **tūs-sk-*. S temi besedami je Šewc povezal stp. *teskny*, *teskliwy* in č. *teskný* in *tesklivý*, ni pa omenil primerov s palatalnimi vzglasnimi konzonanti.

3.1.0 **Razčlemba pomenske motivacije.** Glagoli, s katerimi se izraža bolečina, so deloma vezani na čisto določeno občutenje bolečine, po tem pa, kateri izmed njih se uporabi, se ločijo ne samo posamezni slovanski jeziki med seboj, ampak tudi posamezni govori istega jezika. Večina teh glagolov se vzporedno lahko uporablja tudi za označevanje bolečih duševnih izkušenj (skrb/trpljenja/žalosti). Bolečina se izraža v sln. predvsem z glagoli, ki pripadajo dvema temeljnima pomenskima poljema: polju "žgati" (tj. bolečina zaradi vročine) in polju "bosti ipd." (tj. bolečina zaradi mehničnega posega od zunaj). Ravno zaradi te dvojnosti v pomenskem izhodišču, lahko glagoli z izhodiščnim pomenom "brennen" razvijejo pomen "stechen" (prim. *žig-* v pomenu "pičiti, zbosti" < psl. **žog-*/**žeg-* ali sh. *pečati* "gristi, ujedati, bockati" < **pek-*), redkeje pa narobe. Spodnji sln. primeri so vzeti iz Pleteršnikovega slovarja, ki je še danes najbogatejši dostopni vir narečnega gradiva in rabe.

3.1.1 Bolečina se torej izraža z glagoli tipa *žgati*, pogosta je brezosebna raba: v geslu *peči pečem* so navedene besedne zveze *rana peče* "verursacht einen brennenden Schmerz"/*oči me pečejo* "ich habe einen brennenden Schmerz in den Augen" (poleg prenesenih: *vest/sramota/ radovednost peče*); s.v. *žgati žgem* tudi pomen "ein brennendes Gefühl verursachen" (*sonce/kopriva žge*), brezos. *v prsib me žge*; s.v. *žereti* "brennen": *dim žeri v očesu*.

3.1.2 Bolečina se lahko izraža tudi s kakim izmed naslednjih glagolov: s.v. *gristi grizem: grize me* "ich habe Bauchgrimmen" (preneseno *vest grize*); s.v. *ujedati ujedam* "beißen": *ujedati po trebuhu* "isto" (preneseno *vest ujeda/bol v srce ujeda*); samo v prenesenem pomenu se uporablja *glodati glodam: skrb gloda*; s.v. *bosti bodem: bode me* "ich habe einen stechenden Schmerz"; s.v. *klati koljem* "stechen": *kolje me po trebuhu/po črevih* (preneseno *skrb/vest me kolje*); s.v. *kljuvati kljuvam: v zobu me kljuje*¹⁰; s.v. *ščipati ščipam/ščipljem: ščiplje me po trebuhu* "ich habe Bauchgrimmen"; s.v. *dreti derem: zgaga me dere* (ob knjižnem in dial. *zgaga me peče*).

3.2 Ker se občutek bolečine tudi v drugih slovanskih jezikih izraža z glagoli istih dveh tematskih krogov, smemo to šteti za pogosto pomensko korelacijo. Spodaj podajam gradivo samo za ilustracijo teh korelacij, ne pa izčrpno. Glagoli se lahko praviloma uporabljajo tudi brezosebno. Ilustrativno gradivo: sh. *peči/paliti* (rana), *žariti* (kopriva), *probadati/žigati/pec(k)ati* (v telesu); blg. *žari/žili/pari* (kopriva),

⁸ V. Machek, Etimologický slovník jazyka českého a slovenského, Praha 1971, str. 641; H. Schuster-Šewc, Historisch-etymologisches Wörterbuch der ober- und niedersorbischen sprache, zv. 21, Bautzen 1988, str. 1572.

⁹ SSKJ V, Ljubljana 1990, str. 833, navaja *zbadati* "čutiti ostro bolečino" in zveze *zbadati pri srcu/v prsib/ pod lopatico*.

¹⁰ SSKJ II, Ljubljana 1975, str. 342, opisuje to frazo kot "imeti ostre, ponavljajoče se bolečine": *v prsib/ sencib kljuje* (preneseno: *skrb/zavest krivde kljuje*).

smōdi me poleg *žegva me/bode me/ boli me*, r. *žečō žgu* (rana): *žgučaja bolō* (preneseno *žgučij styd/moroz*), *kolotō kolju: v boku kolet*, *ščipatō ščiplju* "povzročati občutek bolečine ali skelenja" (*moroz/gorčica/perec ščiplel*), *rezatō režu*: brez. *raba* "povzročati rezko, ostro bolečino", *lomitō lomlju*, brez. "trga" (*lomitō nogu/pojasnicu*); č. *pāliti pālím* (oči/ *mráz pālí/pālí mě v krku*); slš. *pālít' pālím* (oči/rana/zgaga), *brýzt', štípat'* "skeleti" (oči) in dial. "boleti" (*v bruchu me dāk štípe*), slš. dial. *rezač režem: oši me režú od džimu*; p. *palenie* "zgaga (v grlu), *parzyć* (kopriiva) ("žgati, peči"), *piec* (sonce/kopriiva), *kluc'* "kljuvati, zbadati"/*klucie* "zbadanje (v bokih)", *gryźc'* (dym w oczu/sumienie), *rzezac'* tudi "klati (živino)"¹¹ itd.

3.3. **Povzetek.** Že iz navedenega je torej razvidno, da se občutek bolečine v slovanskih jezikih izraža s celo vrsto že psl. glagolov: **bosti *bodō* (< ide. **bbedb-* "stechen, bes. in die Erde stechen, graben"), **gryzti gryzō* (< ide. **g^urēug' b-* "mit den Zähnen knirschen; nagen, beißen"), **kolti *kol'ō* (< ide. **kel-* "schlagen, hauen", ki ga je težko etimološko ločiti od **kel-* "stechen" in **(s)kel-* "schneiden"), **lomiti *loml'ō* (< ide. **lem-* "zerbrechen"), **paliti *pal'ō* (< ide. **pel-* "brennen, warm sein"), **pariti *par'ō* "erhitzen" (< ide. **per-* "sprühen, spritzen, prusten, schnauben"), **pekti pekō* (< ide. **pek^u-* "kochen"), **rēzati rēzō* (< ide. **urēg' -* "brechen"), **ščipati *ščipl'ō* (< ide. **skej-p-* < **skej-* "schneiden, trennen, scheiden"), **žēgti *žēgō* (< ide. **dhegub-* "brennen"), **žariti *žar'ō* (< ide. **g^uber-* "heiß, warm"), *blg. žilja žili* (< ide. **g^uel-* "stechen; (schmerzender) Schmerz, Qual, Tod", iz katerega je tudi psl. **žal-ō/-ostō* itd.)¹².

3.4 Podobne pomenske motivacije za bolečino so razvidne tudi iz drugih ide. jezikov. Zanimiv je naslednji primer, ker se iz sicer različnih tvorb korena s pomenom "stechen etc." razvije naslednja pomenska korelacija: "kliti" in "občutiti bolečino/boleti": lit. *dýgti dýgstu*, let. *dígt* "keimen", lit. *dygėti dygiū* "stechender Schmerz empfinden", let. *diēgt* "stechen", oba pa sta izpeljiva iz ide. korena druge pomenske skupine, tj. **dbōig^u-/ *dbīg^u-* "stechen, stecken, festsetzen"¹³. K temu še lit. *gēlti gelia* "stechen, wehtun (physisch und psychisch)" (za zobe/ude) (< ide. **g^uel-*, psl. **žalō*, stvn. *quellen*; lit. *dilgti dilgsta* "žgati, peči (o kopriivi), *dilgūs* "stechend, brennend", *dilgtel/reti -tel/ria* "opeči (s kopriivo) in "zbošti (v telesu)" (< ide. **delgb-* "schlagen" ali **del-gb-* < **del-* "spalten, schnitzen, kunstvoll behauen", lit. *delit* "qualen, martern", lat. *doleo* "boleti"¹⁴. Prim. še it. *pungente* "bodeč/oster; skeleč" (< lat. *pungere* < ide. **peug-* "stechen") in it. *cocente* "žgoč, pripekajoč, vroč; skeleč" (< lat. *cocitura* "kuha, peka" < **k^uok^u-* < ide. **pek^u-* "kochen"¹⁵.

4.1 **Problem polglasnika v osnovi slovenskega glagola.** Bezljaj je koren *skel-* štel za že slovensko glasovno dvojnico, ki je nastala iz korena *skl-* z vrivanjem sekundarnega "polglasnika" v sklopih *-kl-/-kr-/-km-* v južnih slovenskih narečjih. Vendar pa mnenja ni podprl ne z navedbo areala domnevanega "vrivanja" in ne z ustreznimi

¹¹ Uporabljeni so bili dvojezični slovarji slovanskih jezikov; J. Orlovsky, Gemersky narečový slovník, Rimavska Sobota 1982, str. 282.

¹² J. Pokorny, Indogermanisches etymologisches Wörterbuch, 1956, passim (dalje IEW).

¹³ E. Fraenkel, Litauisches etymologisches Wörterbuch I, 1962, str. 93, s.v. *diegas* (dalje LEW); J.B. Hoffmann, Lateinisches etymologisches Wörterbuch I, 1938, str. 495-6, s.v. *figo*.

¹⁴ E. Fraenkel, LEW, passim.

¹⁵ C. Battisti - G. Alessio, Dizionario etimologico italiano II, str. 1191, s.v. *cuocere*, in IV, str. 3148, s.v. *pungere*, Firenze 1975.

paralelami. To bi bilo še toliko bolj potrebno, ker so prav navedeni soglasniški sklopi precej stabilni¹⁶ in se vanje razvijejo celo drugi sklopi: *tl > kl (tla > kla, tule > pogov. tle > kle)*, *tm > km (tmica > kmica)*¹⁷. Zato bi v teh soglasniških sklopih celo laže pojasnili izpad polglasnika kakršne koli proveniencie (tudi po sln. vokalni redukciji) kot pa njegov sekundarni "vnos".

Da je obravnavani glagol vseboval polglasnik, je menil že S. Škrabec¹⁸ in ga zapisal kot *skæleti skæli* v pomenu "jucken" (omenja še dvojnico *skleti skli*). Ker Škrabec v svojem članku navaja zanesljive primere glagolov s starim (slovanskim) polglasnikom, ki se je iz različnih vzrokov razvil v slovenski polglasnik, ne gre dvomiti, da je tudi v tem primeru izhajal iz psl. **skəl-*, čeprav konkretnih leksikalnih vzporednic tu ne navaja. Polglasnik naj bi se ohranil v delu narečij (npr. v dolenskih, od koder je izviral tudi sam) in je (prek zapisa z *e*, prim. obliko *skeleti*) prodril v knjižni jezik.

Prav ta na videz nebitvena podrobnost (tj. polglasnik v korenu) pa je pomembna za določitev etimologije, še zlasti zato, ker je beseda ne le izpričana samo v slovenščini, ampak je tudi v tem jeziku izgubila jasno navezavo na kako drugo besedno družino.

4.2.0 Za osvetlitev obravnavanega glagola je pomembno, da ima nedoločnik *skleti* izpričani dve sedanjiški obliki: *skli* < **-i-tō* in *skleje* < **-ě-je-tō*, (za nedoločnik *skeleti* je izpričan samo sedanjik *skeli*). Pleteršnik je zvedel za sedanjik *skleje* v rokopisnem slovensko-nemškem slovarju J. Zalokarja in v slovarski zbirki V. Cafa, ni pa več znano, kje sta ga zapisala ta dva, v tem trenutku ni mogoče natančno določiti niti, kje je še danes živ. Areal tovrstnih sedanjikov je približno ugotovil F. Ramovš¹⁹ in tudi opozoril, da jih izpodrivajo *i*-jevski sedanjiki. Prav oblika sedanjika *skleje* pa dokazuje, da je bil glagol *sk(e)leti* denominativen²⁰. Glede na strukturo slovanskih nedoločnikov (končnica *-ti*, končaj nedoločniške osnove *-ě-*) mora biti glasovni niz *skel-/skl-* glagola *sk(e)l-eti* torej razvojni ostanek osnove nekega psl. samostalnika. Ker pa *le-ta* ni mogla vsebovati samo soglasnikov, je treba domnevati, da je vsebovala minimalno en psl. polglasnik (teoretično **skəl-* ali **səkəl-*) morebiti pa celo dva (tj. **səkəl-*). Tako se posredno potrjuje pravilnost Škrabčevega mnenja, po katerem je sln. *skæleti* razvit iz psl. glagola s polglasnikom. Resda bi strogo vzeto na mestu šibkega psl. polglasnika v konzonantnem sklopu, ki ne vsebuje težkih kombinacij²¹, v slovenščini polglasnika ne pričakovali. Pojasniti bi ga bilo mogoče tako, da gre za izpeljavo iz (neohranjenega) psl. **s(š?)kəlō* **s(š?)kəla*, ki naj bi bil naglašen po psl. a.p.b. Iz njega bi se v sln. pravilno razvil **skel* **s(e?)kla*, tako kot se je *okel okla* < **ob-kəlō*, in iz njega bi se analogni polglasnik razširil tudi v glagol, prim. sln. *kaliti* "keimen" < *kal* < **kəlō*.

4.2.1 Etimološka narava vzglasnega *s-* ni povsem jasna. Ni mogoče izključiti, da je vzglasni *s-* stari *s-*mobile, prim. etimološko težko razmejljive korene **kel-* "stechen",

¹⁶ Soglasniški sklop *skl* je po SSKJ IV, str. 688-97, precej pogosten in praviloma ne pozna "vrivanja" (sekundarnega) polglasnika.

¹⁷ F. Ramovš, Historična gramatika slovenskega jezika. Konzonantizem II, Ljubljana 1924, str. 207d.

¹⁸ S. Škrabec, Besede s polglasnikom v korenu, Jezikoslovni spisi I/4, Ljubljana 1919, str. 485.

¹⁹ F. Ramovš, Morfologija slovenskega jezika, Ljubljana 1952, str. 141.

²⁰ Slovník prasłowiański I, Kraków 1974, str. 47; P. Arumaa, Urslavische Grammatik III, Heidelberg 1985, str. 242d.; A. Vaillant, Grammaire comparée des langues slaves III, Paris 1966, str. 516-7.

²¹ Zaradi narave konzonantnega sklopa so v sln. ostali polglasniki, prim. *čebela* < **počela*, *bedeti* < **bēdēti*, *besati se* < **bēsati se*.

*kel- "schlagen" in *(s)kel- "schneiden", vendar pa tudi ni dodatnih zanesljivih dokazov za obstoj psl. korena *skel- (shema *kol-/ *kēl- : *skol-/ *skēl-).

Mogoče bi bilo domnevati, da je s- ostanek psl. predpone sō-, morda s pomenom "podoben, enak, približen"²², ki naj bi se razvila znotraj samostalnika *sō-kēlō; pri njem bi bilo treba izhajati iz psl. samostalnika *kēlō in suponirati pomen "podoben kēl-u". Pri tej možnosti bi bilo treba predpostaviti sekundarne izravnave pri vokalizaciji polglasnikov. Nikakor pa s- ne more biti predpona, dodana šele glagolu *kēl-ēti, prim. evidentno nedovršnost sln. *skeleti/skleti*.

4.3 Posebno pozornost zasluži sln. iterativ *zakiljati -am*²³ (Vrsno v Soški dolini), vidski par k pf. *zaklati zakoljem*, ki manjka v slovarju F. Bezlaja. Besedotvorno najverjetneje je nastal v vzorcu vidske verige: sekundarni imperfektiv *za-kylj-ati : prefigirani dovršnik *za-kēl-iti : (v tem pomenu neizpričani) imperfektivni *kēl-iti, četudi ni mogoče povsem izključiti neposredne tvorbe z iterativno- deminutivno pripono -jati iz podaljšane stopnje vokala v korenu *kyl-, prim. č. nareč. *kylec* "kel". Če vendarle izhajamo iz vidske verige, bi bilo pomen te verige mogoče predstaviti kot ("večkrat) zaklati" : "zaklati" : "klati", pri čemer je pomen "klati" evidentna leksikalizacija starejšega pomena "bosti/rezati", prim. sln. *klati* < *kolti, p. *rzezac* < *rēzati. Tako rekonstruirani glagol *kēl-iti "bosti/rezati" je po obliki enak psl. glagolu *kēl-iti (se), ki izkazuje pretežno pomen "keimen": sln. *kliti/kaliti*, sh. *kliiti*, č. *kliti se*, slš. *klit' (sa)* (vendar pa slš. dial. *kl'it'i* "izleči se (piščanec)" < "prebosti se skozi", p. *klic sie* "vzkliti (zrno, puščeno za slad)", r. dial. *klitōsja*. Vzporedno je v psl. obstajal tudi inhoativni glagol *kēl-ēti (se) povsod s pomenom "keimen" : č. *kleti kleji*, slš. dial. *klet'/kliet' kleje*, dl. *klēš (se)*. Oba glagola, tj. *kēliti in *kēlēti, sta denominativna iz psl. samostalnika *kēlō, katerega refleksi v slovanskih jezikih izkazujejo dva pomenska niza: a) niz "kal, klica, poganjek ipd.", in b) niz "zob, okel ipd." R. Brandt²⁴ je za oba pomenska niza ugotavljal skupno pomensko izhodišče, le da se pomen "kal, klica" pojmuje (refleksivno) kot "prorezajuščijsja, probivajuščijsja" (prim. r. *u rebenka prorezyvajutsja zuby*), pomen "zob, okel" pa (aktivno) kot "režuščij". Z dodatnimi primeri je mogoče ilustrirati, da se prek pojma "prebiti/prebosti/pregristi (se skozi) kaj" tvorijo tudi poimenovanja za "kal/poganjek", ki torej "predre/pretrga kaj"/"se prebije skozi kaj", prim. tudi sln. *zvezo žito iz zemlje bode* "hervorsprossen" in da se iz podobnega izhodišča razvijajo tudi poimenovanja za "zob", prim. psl. *zōbō < *g'embō- "beißen, zerbeißen"; r. *bivenō* "okel, čekan" < *bbei(ō)- "schlagen".

4.4 Sln. *zakiljati zakiljam* ima strukturno vzporednico v izoliranem hrv. dial. glagolu *iskiljāt iskiljam* "sekirati" (Žumberak)²⁵. Skok ga razlaga iz podaljšane stopnje *kyl- (k psl. *kēl-) in predpone is-. Glagola se ločita po naglasu, medtem ko je mogoče rekonstruirati skupni/vezni pomenski člen. Če za sln. *zakiljati* sprejmemo zgoraj predlagani starejši pomen "bosti/zbadati", pa lahko tudi hrv. *iskiljat* "sekirati" izhajamo

²² M. Snoj, Sledi praslovanskega predloga *sō "podoben, enak, približen" v slovenščini, SR 1989/1-3, str. 151-7.

²³ F. Miklošič, SEW, str. 123; M. Pleteršnik, SNS II, str. 839. Oba ga citirata iz istega vira, F. Erjavec, Iz potne torbe, LMS 1882-83, str. 268.

²⁴ R. Brandt, Dopolnitelónyja zamečanja k razboru etimologičeskago slovarja Miklošiča, RFV XXII, 1889, str. 246.

²⁵ Prim. P. Skok, Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika II, Zagreb 1972, str. 92.

iz pojmovnega polja **drežati*, **drežnjati* (v koga); **suvati*/zbadati". V obeh primerih gre za **sunkovite gibe* (z ostrim orodjem/brez njega), usmerjene proti kakemu predmetu". Oba navedena glagola izhajata torej iz **kylj-ati* k **kēli-ti* < psl. korena **kēl-*. Morda gre za korensko podaljšavo **kyl-* tudi v č. morav. *kylec* "kel"²⁶?

4.5 Psl. sam. **kēlō* < **kūl-* je etimološko soroden z glag. **kolti kol'ō* "bosti"²⁷, njegovi refleksi v slovanskih jezikih pa prav tako izkazujejo dva že omenjena pomenska niza: a) "kal, poganjek" in b) "(vrsta) zoba". Najpopolneje so te besede zbrane v moskovskem etimološkem slovarju: p. *kiel kła*, č. *kel klu*, slš. *kel kla*, dl. *keł*, str. *kly* pl. "konjski zobje, po katerih se določa starost konja", r. dial. *kol* "oster spodnji konjski zob; čekan (pri psu/volku/merjascu)", sh. *kal*, sln. dial. *kel* pl. **keli* (*dolge kele ima prasec*)/*okel okla*.

Iz **kēlō* (pomenski niz b) je izpeljanih več samostalnikov: **kēl-ōcō* (r. dial. *klec* "zob pri brani/ grabljah", vzhsln. *kelec kelca*), **kēlica* (sh. *klica* "donji zub u nerasta"), **kēlakō* (ukr. *klak/kolak* "svinjski čekan", sln. *kelak* "kopač/sekač; merjasec; čekan; kratek lovski nož"), **kēlykō* (r. *klyk* "podočnik, okel"), **kēlōkō* (dl. *kełk* "ostri zobek"), **kēlexō* (hrv.dial. *kleb kleba* "Hauzahn des Schweines")²⁸. Iz pomenskega niza b) izhajata samo dve tvorjenki: **kēlica*²⁹ in **kēlōkō* (p. *kielek kielka* "čekan, poganjek").

Denominativna glagola **kēliti* (sh., sln., č., slš., p., r.dial.) in **kēlēti* (č., slš., dl., slovin.) se navezujeta na pomenski niz a) sam. **kēlō*, njun areal pa je danes širši od areala samostalnika s tem pomenom. Doslej pa ni bil ugotovljen glagol, ki bi izhajal iz pomenskega niza b) ali pa iz pomenske predstopnje obeh nizov. Domnevati smemo, da so prav sln. *skeleti/zakiljati*, hrv. *iskiljati* in slš. dial. *kl'it'i* glagoli, v katerih se je ohranil arhaičen pomen, ki omogoča vpogled v pomenski razcep pri sam. **kēlō* tudi v smislu razumne Brandtove razlage. Prav prek refleksivno pojmovanega glagolskega dejanja lahko razumemo nastanek (sekundarne) refleksivnosti pri denominativu **kēliti* sę, (znan iz č./p./r. dial. : neznan v sln./sh. : obe možnosti v slš.) in še zlasti pri inhoativnem **kēlēti* sę (dl./slovin.)

4.6 V etimološki literaturi besedotvorno mesto psl. **kēlō* < **kūl-*³⁰ ni precizirano. Zveza s psl. **kolti* in lit. *kalti* "schmieden, hämmern" ter lit. *kulti* "dreschen, schlagen, verprügeln", ki nima slovanskih glagolskih ustreznice, v glavnem ni sporna. Zaradi zgoraj povedanega pa se vendarle ponovno aktualizira (vendar pa še ne reši) vprašanje o morebitni zvezi s korenem *(s)kel-

²⁶ F. Št. Kott, Dodatky k Bartoševu dialektickemu slovníku moravskému, Praha 1910, str. 48.

²⁷ E. Berneker, Slavisches etymologisches Wörterbuch, 1908-13, str. 660-1; Etimologičeskij slovar' slavjanskix jazykov (ESSJ) 13, Moskva 1987, str. 192-3.

²⁸ Sh. *kaljac kaljca* (Vuk) in *kaljak kaljka/kajak kajaka* "zub kutnji u čovjeka što zadnji iznikne" se zdijo tvorjeni prek glag. *kaljati -am* (Slavonija, 18. st.), sinonimnega glag. *kalati -am* < **kol-* < **kōl-*.

²⁹ Po ESSJ 13, 1987, str. 186, je ta južnoslovanska beseda izpeljana iz **kōlō kōla*. Primerneje se mi zdi izpeljavati jo iz psl. i-debla: **kōlō kōli*, prim. sln. *kal kali*, dl. *kel klti*; prvotni spol ni bil nujno ženski.

³⁰ ESSJ 13, str. 193, ga sicer izpeljuje iz ničte stopnje **kl-o-* korena **kol-*, vendar pa slovanskih besed iz te rekonstrukcije ni mogoče zanesljivo pojasniti.

Zusammenfassung

Wie schmerzt es im Slowenischen

Im vorliegenden Aufsatz wird das slowenische Verbum *skeleti skeli* samt seiner Variante *skeleti skleje/ skli* "brennen, schmerzen" von einem etymologischen Gesichtspunkt erforscht. Nach einer eingehenden Analyse verschiedener sprachlicher Eigenschaften ist die Verfasserin zum folgenden Schluß gekommen: das slowenische Verbum soll einem schon ursl. Verbum **s(ε?)-kəlēti s(ε?)-kəlējeto/-kəlito* "stechen" entstammen, das seinerseits von einem supponierten Substantivum **s(ε?)-kəlō* abgeleitet worden ist und etymologisch eng mit ursl. Wörtern **kəlō* "Zahn, Hautzahn" und **kəlō* "Keim" (zur ie. Wurzel **kel-* "stechen") verbunden sein mußte. Dazu wird aufgrund des slowenischen *zakiljati zakiljam* impf. "schlachten" und des kroatischen *iskiljati iskiljam* "ärgern, erzürnen" (d.d. < **kyljati : *kəliti*) ein altes Denominativum **kəliti* mit der Bedeutung "stechen" rekonstruiert. Die auf dieser Weise festgestellten ursl. Verba **kəliti* und **kəlēti* "stechen" stellen im Vergleich zu den gleichlautenden **kəliti* und **kəlēti* "keimen" gewiß einen semantischen Archaismus vor. Der Bedeutungsübergang zum "Schmerz; schmerzen" wird durch einige Beispiele veranschaulicht.

Janez Keber

Nekateri semantični vidiki in motivi prehoda osebnih imen v občna imena v slovenščini

*Avtor v svojem referatu obravnava nekatere semantične posebnosti in motive nastanka slovenske deonomastične leksike in frazeologije. V ta namen je izbral ime **Janez** in nekaj značilnih kategorij deonomastične leksike.*

*In his study the author deals with some semantic specialties and the motives behind the development of Slovene onomastic lexicon and phraseology. For this purpose he has selected the name **Janez** and a few characteristic categories of onomastic lexicon.*

Slovenska izimenska leksika in frazeologija sta do zdaj najbolj celovito zajeti v **Slovarju slovenskega knjižnega jezika (SSKJ)**, tematsko in v imenskih geslih pa sta obravnavani v mojem **Leksikonu imen**.¹

Leksikon imen je izšel leta 1988, zadnji - peti zvezek SSKJ pa leta 1991. Kot član skupine avtorjev SSKJ sem se leta 1989 udeležil IV. jugoslovanske konference za leksikografijo in leksikologijo v Zagrebu z referatom **Izimenska leksika in frazeologija v Slovarju slovenskega knjižnega jezika**. Ta referat je vsebinsko zelo blizu diskusijski temi okrogle mize v VIII. sekciji onomastičnega kongresa v Trieru (**Stand und Perspektiven der wortgeschichtlichen Behandlung von Deonomastika in der Lexikographie**)².

¹ Raziskovanje **izimenske (deonomastične)** leksike in frazeologije, tj. **deonomastike**, ki je tudi v svetovnem merilu dokaj mlada panoga imenoslovja in leksikologije, že po svoji naravi terja interdisciplinarnost: leksikološko-imenoslovnemu se morata nujno pridružiti vsaj etnološki in zgodovinski pristop. Prispevek z gornjim naslovom je nekoliko predelano in z opombami opremljeno besedilo referata, ki sem ga v nemščini prebral na mednarodnem onomastičnem kongresu v Trieru v Nemčiji 17. aprila 1993. Za kongres so izdali samo zbornik povzetkov referatov. Ker pa je za imena, kot tudi priimke in vse, kar je v zvezi z njimi, pri nas veliko zanimanja, sem se odločil za objavo v slovenščini.

² Kongresa, ki je bil organiziran v devetih delovnih sekcijah in je trajal od 12. do 17. aprila 1993, se je udeležilo okrog 400 imenoslovcev z vsega sveta.

V svojem prispevku bom predstavil nekatere semantične posebnosti in motive nastanka slovenske izimenske leksike in frazeologije. V ta namen sem izbral ime **Janez** in nekaj značilnih kategorij izimenske leksike v slovenščini.

Večina slovenskih rojstnih imen je skoraj popolnoma enaka imenom pri drugih evropskih krščanskih narodih. Šele v zadnjih sto letih so se pri nas uveljavila nekatera staroslovenska, slovanska in zaradi intenzivnega priseljevanja po drugi svetovni vojni zlasti južnoslovanska imena. Ta nova imena so pustila v slovenski izimenski leksiki in frazeologiji le redke sledove. Iz prvotno literarnega imena **Črtomir** (iz *črt*-sovražstvo, odpor- ali *črtiti* »sovražiti« in *mir*) izhaja npr. glagol *črtomiriti* »vesti se kot Črtomir, biti kot Črtomir« (Glej F. Govekar, Slovan 1912, 243: ...nismo ga, tj. A. Aškerca, čuli črtomiriti). Pomen in izvorni motiv tega glagola razumemo, če poznamo Prešernovo pesnitev **Krst pri Savici**. Glavni junak pesnitve se najprej bojuje proti pristašem krščanstva, po porazu svoje vojske pa se da krstiti.

V slovenskem in drugih evropskih jezikih obstajajo številne dvostranske in večstranske izimenske vzporednice. Te dokazujejo, da sta slovenski jezik in slovenski imenski fond del evropskega jezikovnega in kulturnega prostora.

Slovenski imenoslovec in leksikolog vsekakor ne more mimo šaljivega izraza (**kranjski**) **Janez** v pomenu »Slovenec« in »slovenski fant«. Izraz izhaja verjetno iz vojaškega jezika. V stari Avstriji je bil namreč **kranjski Janez** »vojak 17. pešpolka«. Tudi v bivši jugoslovanski vojski so Slovence šaljivo poimenovali z imenom **Janez**. Sorodno ime **Ivan** pomeni »Rus« v ruščini, v angleščini pa izraz **John Bull** »tipični Anglež, tipični Angleži«. Analogno se z imenom **John** tvori izraz **John Chinaman** v pomenu »tipični Kitajec, tipični Kitajci«. Ustrezno poimenovanje v nemščini je **der deutsche Michel**, medtem ko izraz **Michel** pomeni »naiven človek«. Motivi nastanka omenjenih poimenovanj narodov so precej enostavni. V določenem času in v ustreznih pogojih se je najbolj znano in najbolj pogosto in rabljeno ime posplošilo v poimenovanje naroda ali dobilo še druge pomene, npr. »človek« idr. Pomen »človek« ima slovensko ime **Janez** npr. v pregovoru **Kar se Janezek nauči, to Janez zna** »kar se človek navadi delati, početi v mladosti, to mu ostane tudi v zrelih letih«. Ime **Janez** tvori z imenom **Micka** (klicno ime za **Marija**, prim. nemško **Mizzi!**) imenski par **Janez in Micka** v pomenu »fant in dekle« (npr. v ljudski pesmi: **Janez in Micka šla sta v Kranj po picka**). Slovenskemu imenskemu paru v angleščini ustreza **Jack and Jill** »fant in dekle« (prim. še pregovor **a good Jack makes a good Gill** dobesedno: dober mož naredi dobro ženo, čemur v slovenščini ustreza pregovor **Kakršen mož, takšna žena**).

Oblika imena **Janez Žane** tvori rimani izraz **Žane iz Ljubljane**, ki pomeni po J. Glonarju (Slovar slovenskega jezika, 197, 340) »prebivalec predmestja«.

Pomembno skupino izimenske leksike tvorijo živalski nazivi, npr.: **anžón** »sadni črv« (iz imena **Anžon** »velik Janez«; prim. tudi **tónčič** »sadni črv« iz imena **Anton**); **márko** »plešoči medved« (iz imena **Marko**, tudi v hrvaščini; v drugih jezikih obstajajo izrazi iz imen **Mihael** in **Martin**, npr. v ruščini: **Miška**, **Mišuha**, **Mihail Ivanovič Toptygin** »medved«; v poljščini **marcin** »grobijan, medved« itd.); **pikapolónica**, tudi **polónica** (iz **pika** in imena **Apolonija**, **Polona**, **Polonica**); **smrdojérica**, tudi **usrána Jérica**, ta **usrána Kátrea** »vodeb, smrdokavra, Upupa epops« (iz **smrdéti** in imena **Jerica**, ki je manjšalnica iz **Jera**, **Gera**, **Gertruda**); **tomáček** »zelena rega« (iz imena **Tomazek**, ljubkovalne oblike od **Tomaz**).

Semantično in besedotvorno sta zanimiva izraza **pikapolónica** in **smrdojérica**. Imenski sestavini **-polonica** in **-jerica** sta v teh izrazih posplošena nosilca lastnosti, ki jih izražata prvi sestavini: »žuželka s pikami« in »ptica, ki smrdi« (Prim. tudi bolj splošno zoološko poimenovanje **smrdokavra!**)³.

Po predstavi »žuželka s sedmimi pikami« so nastali nazivi za **pikapolonico**: nemško **Siebenpunkt**, latinsko **Coccinella septempunctata**, češko **slunéčko sedmitečné**, slovaško **lienka sedmobodá**. V slovaškem izrazu **lienka sedmobodá** izhaja prva sestavina **lienka** verjetno iz imena **Helena**. Enako lahko domnevamo za ruski izraz **alénka** »pikapolonica«, ki pa pomeni še »majski hrošč«, medtem ko rusko **aléna** pomeni »sadni črv« in »brezvoljen človek«. Nemški izrazi **Marienkäfer**, **Marienwürmchen**, **Frauenkäfer** »pikapolonica«, slovensko **bôžji vólek**⁴, **bôžja krávicá** »pikapolonica«, rusko **bož'ja korovka** »pikapolonica«, hrvaško **mara**, **bubamara** »pikapolonica«, angleško **lady-beetle**, **ladybird** »pikapolonica«, špansko **mariquita**, **vaca de san Anton** »pikapolonica« kažejo na drugačno predstavo, in sicer na božjo mater **Marijo**, na **Boga** ali na sv. **Antona**, s pomočjo katerih naj bi ta žuželka odločala o usodi človeka.⁵

Naslednja obsežna skupina slovenskih izimenskih izrazov so *imena mesecev*. Ta se praviloma tvorijo iz svetniških imen, ki so v koledarju v določenem mesecu. V slovenščini je tako vsak mesec poimenovan z enim ali več izimenskimi izrazi. Ta imena so izčrpno obdelana tudi v posebnemu uvodnem poglavju **Leksikona imen**. Tu bom podal samo nekaj tipičnih primerov: **grégorščak** »marec« (iz ***gregorski mesec**, nemško **Gregoriusmonat**); **júrijevščak** »april« (iz ***jurijevski mesec**, nemško **Georgiusmonat**; **Marijin mesec** »maj« (prim. nemško **Marienmonat**, špansko **mes de Maria**, italijansko **mese mariano**) in **šentlípovšek** »maj« (iz ***šent-** + **filipovski mesec**; glej tudi hrvaško **filipovščak**); **šentjánževc** »junij« (iz ***šent-** + **Janžev mesec**, nemško **Sankt-Johannismonat**) in **ivánšček** »junij« (iz ***ivanski mesec**); **jákobščak**, **jákopovščak**, **jákobnik**, **šentjákobnik**, **šentjákobski mésec** »julij« (iz ***jakovski mesec**, **Jakobov mesec**, **šentjakobni mesec**, nemško **Jakobsmonat**).

Ta imena mesecev se v slovenskem in hrvaškem jeziku tvorijo po značilnem besedotvornem vzorcu: *pridevnik svetniškega imena + mesec*. Druga sestavina izraza (tj. *meseč*) se navadno zamenja s sufiksi **-jak**, **-ik**, **-ec**, npr. **jakovski mesec** - **jakobščak**, **jakobni mesec** - **jakobnik**, **šentjanžev mesec** - **šentjanževc**. Navedeni besedotvorni vzorec je produktiven in se uporablja tudi pri tvorbi drugih mesečnih imen, besed in priimkov, npr.: **jesénščak** »september« (iz ***jesenski mesec**), **róžnik** »junij« (iz ***rožni mesec**), **vínščak** »oktober« (iz ***vinski mesec**); **slovárščak** »leksikograf« (iz ***slovarski delavec**); priimki **Dolinšek** (iz ***dolinski prebivalec**, **prebivalec Doline**), **Podgoršek** (iz ***prebivalec Podgorja**) itd. Podobne tvorbe so tudi v kašubskem jeziku,

³ Med najbolj znanimi živalmi, ki smrdijo, je **dihúr** v primeri **smrdeti kot dihur** »zelo smrdeti«. Izraz **dihur** se sicer povezuje z glagolom **dehniti** »smrdeti«, enako kot **zadáh**, **zadáhel**, **zadáhniti**. Z glagolom **smrdéti** pa se povezujejo narečne sopomenke izraza **dihur**: **smrdák**, **smrdět**, **smrdúh**, **smrdúhar**.

⁴ Ta pomeni tudi »muren«, preneseno »pohleven, mevžast človek«, npr. ironično **Ne bodi tak božji vólek!**

⁵ O tem, kakšno je to odločanje pikapolonice, glej K. Štrekelj, SNP IV, 437-438, št. 7981-7986! V teh pesmih so razen že omenjenih še trije nazivi za pikapolonico: **vrázej** (tj. »vedeževalec, iz **vraziti** »vedeževati«), **šibrica**, **mávrica**.

npr.: **vojcehovi** »april« (iz ***vojcehovi** *mesec*), **marcinski** »november« (iz ***marcinski** *mesec*). Slovenski sufiks **-šek** je lahko tudi patronimičen, npr. **Kebršek** (tj. prvotno »sin Kebra«), **Kramaršek** (tj. »sin Kramarja«), **Medvešek** (tj. »sin Medveda«).

Iz mnogih znanih ter zdaj ali nekdanj zelo razširjenih imen so se v različnih jezikih razvili nazivi komičnih in negativnih likov. To velja tudi za slovenska imena **Jakob**, **Janez**, **Jurij**, **Gabrijel**, **Filip**, **Pavel**, **Pepe**, **Elizabeta**, **Marija**, **Jera**, **Neža** (pomeni izrazov so povzeti po SSKJ):

jáka »neiznajdljiv, nespreten človek«;

jánež »nekoliko neroden, neiznajdljiv, preprost fant«;

júr, júre, júřček »nekoliko naiven, nespreten človek«;

jélsč »neumen človek, norec« (narečno iz **Gabri-jel**; prim. rusko **Gavrik** »naiven človek; norec; majhen otrok«);

lípe »naiven, nespreten moški« (iz **Fi-lip**; prim. priimka **Lipej**, **Fila**);

pavliha »tipična slovenska komična figura«, tudi »šaljiv, nabrit, hudomušen človek« (iz **Pavliha** »velik Pavel«; tudi **pavlišek**, **pavlišec**, **pavluha**; prim. priimek **Pavliha**; leta 1870 naslov slovenskega satiričnega lista na Dunaju - urednik F. Levstik);

pêpe, pêpček »naiven, nespreten človek« (iz imena **Pepe**, to pa iz italijanskega **Giuseppe**, kar je slovensko **Jožef**; prim. tudi frazeologem **imeti koga za pepčka** »koga za norca imeti, norčevati se iz koga«);

ávša »neumna, nespametna ženska« (glej tudi pridevnik **ávšast** »neumen, nespameten«, narečno **ávšar** »neumen, nespameten človek«; iz ***Alsa**, skrajšane oblike iz imena **Elizabeta**, izpričano 1354 v Trstu: Auxa uxor Crismani; prim. še hrvaško kajkavsko **Jalža**). Druga skrajšana oblika iz imena **Elizabeta** je slovensko **špela**, ki je nastala prek oblik **Elspet**, **špeta**. Izraz **špela** pomeni »bogomolka« in »mlado, navihano dekle«. Angleška vzporednica k **ávša** je **cousin Betty** »slaboumen človek«;

míčka »ženska, dekle« (iz imena **Marija**; prim. nemško **Mizzi** in zgoraj **Janez**);

míla jéra »malodušen, neodločen človek; kdor (rad) joka« (iz pridevnika **míl** in imena **Jera**; prim. tudi izraz **siróta Jerica** »sirota brez staršev«);

néža »pomehkužen človek« (verjetno iz imena **Neža** -tako I. Koštiál, Življenje in svet 11, 1937, 382 - ki je skrajšana oblika imena **Agneza**, in morda z ljudskoetimološko naslonitvijo na pridevnik **néžen**).

Zelo zanimiva so tudi slovenska izimenska poimenovanja za smrt, npr. **matilda**, **Krámpov Matija**, **Krámpova Kátra**. Izraz **matilda** najdemo v frazeologemih: **srečati**, **poljubiti matildo** »umreti« (Več o tem glej v mojem članku **Srečati, poljubiti Matildo ali matildo?**, Glasnik slovenskega etnološkega društva 1993, 33/3-4, 95-97!), **matilda ga je pobrala** »umrl je«, **matilda ga je povohala** »bil je blizu smrti«. Izraz **matilda** se je pojavil med drugo svetovno vojno. Uporabljali so ga, enako kot izraz **mrtvaška raglja**, slovenski partizani v pomenu »strojnica«. Nemške strojnice so bile za slabo oborožene partizane zelo nevarne. Od velike nevarnosti pa je do smrti pogosto samo majhen korak. Motiv nastanka za izimenski izraz **matilda** je torej očiten. Naziv za strojnico je postal sinonim za smrt. Še bolj očiten je motiv nastanka dveh slovenskih narečnih izrazov: **Krámpov Matija**, **Krámpova Kátra** »smrt« (Gorenjska, ustni podatek dr. Dušana Čopa). Dve znani imeni se povezujeta s pridevnikom **krámpov**, ki izhaja iz besede **krámp**. Imeni **Matija** in **Kátra** sta tu nosilca dejavnosti, ki je povezana s kopanjem (groba), s smrtjo. Podobne motive nastanka lahko odkrijemo tudi pri

nemških poimenovanjih smrti: **Hans (Mors), Ripperlhans, Hein, Graus-Pauli**. Prav tako pri ameriško angleškem poimenovanju **John Fate** in staročeškem **kostnatá Johana**.

Razen izraza **matilda** izhaja iz druge svetovne vojne tudi slovensko narečno poimenovanje (obirsko koroško narečje) **hítlarica** »smrt«, ki očitno povezano z Adolfom Hitlerjem. V istem narečju obstaja še en naziv za smrt, in sicer v frazeologemih **iti gor k Janezu** »umreti« in **Janez že kliče** »smrt je blizu«. Ta **Janez** je sv. Janez, farni patron v kraju Ebriach na Koroškem (Glej L. Karničar, *Der Obir-Dialekt in Kärnten*, 155, 159!). V narečju Ljubljane (Vižmarje) pa je smrt poimenovana celo s priimkom in imenom: **Gajzerjeva Lenčka**, npr. **Pol pa pride Gajzerjeva Lenčka** »potem pride smrt« (ustni podatek dr. Vlada Nartnika).

Po imenih in njihovih različicah in oblikah so poimenovani tudi različni predmeti, npr. posode:

slovensko narečno **neža** (tudi **nežica, nežka**) »velika lesena ali lončena posoda za vino« (tako v SSKJ III, 129; po A. Brezniku, *Cvetje* 19, 200, prvotno »ilovnat vrč s podobo sv. Neže«, glej še isti, *Slovarski navržki*, DiS 17, 1904, 256, J. Trdina - J. Logar, ZD XI, 1958, 426, M. Makarovič, *Slovenska kmečka kultura*, Kmečki glas 6. 9. 1972, 16, itd.);

štéfan »dvolitrška steklenica za vino; velik lončen vrč« (npr. **dati za štéfan** »v družbi plačati pijačo«; glej SSKJ IV, 1105 in gradivo za SSKJ!);

narečno dolensko **urbân** »steklenica, ki drži štiri ali pet litrov« (Glej SSKJ V, 296! Motiv poimenovanja je možno iskati v dejstvu, da je bil sv. Urban I. zavetnik vinogradov, po N. Kuretu, PLS I, 322, gorski svetnik, a tudi vremenski napovedovalec - god 25. maja).

Motiv poimenovanja teh slovenskih posod še ni zadovoljivo pojasnjen, poleg že povedanega pa je zelo verjetna domneva, da imamo tu opraviti z jezikovnim tabujem pivskega jezika (Glej I. Pirkovič, *Naši razgledi*, 1960, 419!). Tudi v drugih jezikih obstajajo izimenska poimenovanja posod, npr.: **Aristotle** = Rhyming Slang "bottle", **lush Betty** = American Slang "whisky bottle", **Donald** = Part. "glass of whisky", **jaimito** = span. umg. "kleine Flasche Bier"; **Jaime** = "Flasche", **Johnie** = Part. "half glass whisky", **Karline** = Rotwelsch "Schnaps- Laberflasche", **Ohrhansel** = Rotwelsch "Krug" itd. (K. Sornig, Jack and Jill reconsidered, GLS 1975, 2, 158).

Iz slovenskih imen **Gregor, Lovrenc** in **Mihael** so nastali izrazi, ki pomenijo »preprost žepni nož z majhnim rezilom«: **grégorec, lóvrek, mihálek, míhec**. Z zadnjima izrazoma se lahko primerja nemško **Michl** »žaga« (Wiener Galerie = Burnadz) in **Michel** (Rotwelsch) »meč, nož« (K. Sornig, prav tam, 157).

V vsakem jeziku so zelo specifični izrazi iz imen, ki so nastali kot rezultat različnih *besednih iger* in *rim*, npr.:

kátrca »Renault 4« (po navezavi na francosko **quatre** »štiri« in ime **Katarina - Katrca**);

lénart »lenuh« (po navezavi na pridevnik **lén**, na narečno **liénar** »lenuh«, na glagol **lenáríti** in na ime **Lenart**).

V ljudskih pesmih, pregovorih in v vsakodnevem govoru lahko najdemo rime k posameznim imenom, npr.: **révček Andrejček** »revež, iz katerega se vsi norčujejo«; **Janez - Banez; Kakršna matka, takšna Katka. Mojškra Klara ponoči šiva, podnevi para. Lenka za lenarti brenka** »lenuhinja išče lenuhe«. Iz imen **Luka** in **Matija** je

ljudskoetimološko nastal šaljiv izraz **lukamatija** »lokomotiva«. Ime **Jaka** pa se rima v naslednji ljudski pesmi:

Moj šocej je **Jaka**,
 Pod uto me **čaka**,
 Za žakelj me **cuka**,
 De moka vun **smuka**.

To je kratek pregled specifične slovenske izimenske leksike in frazeologije z njunimi semantičnimi posebnostmi in izvornimi motivi, iz katerega lahko ugotovimo, da se v deonomastiki odražajo lastnosti, posebnosti in velika preoblikovalna sposobnost slovenskega jezika pri sprejemanju izvorno tujih imen. Prav tako je mogoče ugotoviti, da so pri posameznih slovenskih svetniških nosilcih imen nastali specifični odnosi z ljudsko folkloro, z ljudskimi pesmimi, običaji itd. Raziskovanje izimenske leksike in frazeologije je zaradi tega zelo pomembno tudi za potrjevanje in dokazovanje identitete vsakega naroda.

Zusammenfassung

Einige semantische Aspekte und Motive des Übergangs von Personennamen zu Appellativa im Slowenischen

Im Referat stellt der Verfasser die spezifischen slowenischen Appellativa deonomastischer Herkunft dar, erklärt ihre Semantik, versucht die Motive ihrer Entstehung zu entdecken und erwähnt einige produktive Suffixe, mit denen Appellativa gebildet worden sind. Er beginnt mit der Benennung (**kranjski**) **Janez** in der Bedeutung »der Slowene«. Dann stellt er einige Kategorien deonomastischer Lexik dar, und zwar die Benennungen für

- a) **Tiere** (z. B. *anžon*, *marko*, *pikapolonica*, *tomažek*);
- b) **Monate** (z. B. *gregorščak* »März«, *jurijevščak* »April«, *Marijin mesec*, *šentlipoušek* »Mai«, *šentjanževcevec*, *ivanšček* »Juni«);
- c) **komische und negative Figuren** (z. B. *jaka*, *janez*, *jure*, *jelšč*, *lipe*, *pavliba*, *pepe*, *micka*, *mila jera*, *neža*, *avša*);
- č) **den Tod** (z. B. *matilda*, *Krampov Matija*, *Krampova Katra*);
- d) **Gegenstände** (z. B. **die Gefässe**: *neža*, *štefan*, *urban*; **einfache Taschenmesser**: *gregorec*, *lovrek*, *mihalek*, *mibec*).

Der Verfasser erwähnt auch einige Appellativa und Namen, die als Resultat verschiedener Wortspiele und Reime (im Volkslied) entstanden sind (z. B. *katrca* »Renault 4«, *lenart* »der Faulenzer«, *Janez-Banež*).

Aus der Darstellung der spezifischen slowenischen deonomastischen Appellativa kann man konstatieren, daß sich in denen die Eigenschaften und Besonderheiten der slowenischen Sprache, der slowenischen Denkart, der slowenischen Kultur und materiellen Kultur reflektieren.

Zinka Zorko

Opis žage, mlina in oglenice v govoru Selnice ob Dravi

Razprava prinaša predstavitev severnoštajerskega selniškega govora na fonološki in morfološki ravni, skice že opuščenih žag in mlinov v Bistriškem jarku s še živim strokovnim izrazjem in skico oglenice, kakršne še danes kadijo ob potokih. Pripoved o tehnologiji dela na žagi, v mlinu ter pri pripravi oglenice je zapisana v selniškem govoru.

In the study the author describes the Selnica dialect from northern Styria at the phonological and morphological level, with drawings of abandoned sawmills, mills and a water wheel in Bistriški Jarek, including technical terms which are still in use today, and a drawing of a charcoal pile of the kind which are still smoking today by streams. The sawmill and mill technology as well as the making of a charcoal pile are described in the Selnica dialect.

V Dravski dolini se je pojavil človek proti koncu paleolitika v časih olševske kulture. Iz neolitika so našli sledove človeka na Kapli, pri Ožbaltu, na Slemenu in v Kamnici. Konec 6. stoletja so prihajali Slovenci v ta svet iz dveh smeri: z vzhoda do Selnice, od zahoda pa do Remšnika in Brezna. Stike med panonskim in koroškim tokom je oteževal od antike se razraščajoči dravski gozd med Breznom in Falo. Dravski gozd je pomenil sredi 7. stoletja mejo med svobodno Karantanijo in obrskim vzhodom. Karel Veliki je zavladal Slovincem na obeh straneh te prirodne meje. V času njegovega vladanja je stekla po Dravi za dolga stoletja meja med salzburško nadškofijo in oglejskim patriarhatom. Spodnji rob dravskega gozda pri Rušah in Selnici se je spremenil leta 828 v mejo med Karantanijo in Spodnjo Panonijo. Dravski gozd je že od konca 10. stoletja do srede 12. stoletja ločil Koroško vojvodino od Krajine onstran gozda. Z ustanovitvijo šentpavelskega samostana v Labodski dolini 1091 se je začel za Dravsko dolino hitrejši razvoj. Po letu 1147 je prenehala obstajati meja med Dravsko in Karantansko krajino po kozjaških slemenih in krajini sta se polagoma zlili v deželo

Štajersko. Glavni dedič Bernarda Spanheima v Dravski dolini je bil šentpavelski samostan.

Po naselitvi Slovencev z dravograjske in mariborske strani je napolnjevala vmesni prostor med Ožbaltom in Selnico zahodna skupina, in to prej v višinah kot ob Dravi. Naselitev je tekla tudi na Vurmatsu. Konec 11. stoletja najdemo zapisana imena: Vurmat, Bistrica, Selnica, Kamnica. Sredi 13. stoletja so uredili mejna vprašanja s sosednjo ivniško in arveško gosposčino tako, da so določili kozjaške grebene do zahodnega izvira Črmenice in dalje ta potok na vzhodu kot ločitveno črto.

Vzhodni Kozjak razen Vurmata so naseljevali Slovenci iz mariborske strani do Selnice, tako tudi Boč, Slemen in Jelovec. Promet je tod stekel konec 11. stoletja. Za zveze med Dravogradom in Mariborom so uporabljali obhodne poti po avstrijskem prehodnem ozemlju. V Dravsko dolino je vodilo nekaj poti prek Kozjaka: prek radeljskega prelaza in ob Bistrici od Lučan do Bistrice. Vodilni srednjeveški gospodarski panogi sta bili poljedelstvo in živinoreja, gojili so tudi vinsko trto, ki so jo po vzhodnem Kozjaku razširili že Rimljani; razvili so tudi žagarstvo, les pa so odvažali s splavi.

Krajevna skupnost Selnica ob Dravi združuje 12 naselij: Janževo Goro, Spodnjo Selnico, Zgornjo Selnico, Črešnjevec ob Dravi, Falo, Gradišče na Kozjaku, del Vurmata, Spodnji Boč, Zgornji Boč, Veliki Boč in Spodnji Slemen. Naselju ob cesti proti Duhu in proti Pecu pravijo domačini Bistrica s koroškim naglasom. Potoku, ob katerem teče skozi Spodnji Slemen cesta na Duh, pravijo Habidov potok, tudi Repičev potok, nikoli pa ga ne imenujejo z besedo Bistrica, vendar celotni jarek imenujejo Bistrička groba. Tod je bilo še do polovice 20. stoletja veliko žag in mlinov, pa tudi kovačije, ki so izkoriščali vodno moč. Zapisano narečno strokovno izrazje ob skicah naj ohrani spomin na žage in mline. V tem jarku še danes žgejo oglje v ogenicah ob potoku, zato je opisan tudi način pridobivanja oglja. Besede so zapisane v narečni podobi, zato je potrebno predstaviti tudi govor.

1 Selniški govor spada k severnoštajerskemu kozjaškemu narečju. Na zahodu pri Gerečji vasi, na Fali in na Vurmatsu meji na koroško severnopohorsko - remšniško narečje, na vzhodu pa se pri Urbanu in Rošpohu že pričinja panonsko goričansko narečje. Na sever se do državne meje pa še čez širi duhovski govor, na desnem bregu Drave pa se govori selniškemu podoben ruški govor.

1.1 Naglasne razmere

Selniški govor ima lahko dolge in kratke naglašene samoglasnike v vsakem besednem zlogu. Besedna intonacija je padajoča. Kratki ali dolgi končni ali nekončni naglas se umika za zlog proti začetku besede, novonaglašeni zlog je lahko kratek ali pa že podaljšan. Naglasni umik na e, o in polglasnik je izvršen, široki e je dolg ali kratek, umično naglašeni o je ali kratek in širok ali pa se pojavlja refleksi a: 'te:ta, 'zemla; 'noga, 'pa:tek 'potok', 'me:glā, s'te:za. Govor pozna tudi mlajši naglasni umik tipa 'nebo 'neba, 'moust 'mousta / 'mosta. Podoben umik je znan tudi pri moških osebnih imenih: 'A:nton, 'Ma:rtin, 'U:rban, 'F:ro:nce. Naglasni premik v krajevnom imenu Bist'ri:ca je koroški. Naglas lahko preskoči na predpono: 'pø:znam, 'pø:mje. Posploši se lahko ena izmed naglasnih oblik: so 'be:jžali, so se 'vørnili, so 'pe:lali, so ku'pu:vali, so pørde'lu:vali.

1.2 Samoglasniki

1.2.1 Dolgi samoglasniki

Selniški govor pozna naslednje dolge samoglasnike:

i:	u:	
ɛ:	ɔ:	
e:	o:	
e:i̯	o:u̯	+ər
a:		

Dolgi i se govori v vseh besednih zlogih; nastal je iz praslovanskih i in y v dolgih zlogih: 'xi:ša, 'li:pa, 'pi:šem, 'ri:ba, s'vi:ja, 'vi:dim, 'zi:ma.

Zanimivo je, da je v nedoločniku iz akutiranega i nastal polglasnik: 'vədet, 'vi:dim; polglasnik se pojavlja tudi v besedah: 'žo:gin 'ləst, 'zət; gre za neimenovalniško osnovo po naglasnem umiku.

Dolgi u se pojavlja v vseh besednih zlogih kot naslednik praslovanskega dolgega u; pojavlja pa se tudi kot odraz etimološkega o pred j: k'ru:xa, 'ku:pa, 'lu:č, 'lu:plem, g'nu:j, 'lu:j. Dolgi ozki e je pogost fonem, saj se pojavlja kot odraz dolgega polglasnika, nosnega ɛ, novoakutiranega e in staroakutiranega jata (poleg širokega e): 've:s, 'de:jn, 'le:jn (pred n se razvije parazitski j); 'me:ša, 'pe:xne, 'pe:sji, u'se:xne, z'ge:ne; 'pe:t, 've:žem, 'ze:be me, 'de:tela; 'me:čem, 'ne:so, 'pe:ko, pog're:ba, 're:ko, 'se:dŋ, 'ce:sta, 'le:to, ne've:sta, 'pe:na, s're:xa; 'me:li, se'de:li. Slišimo ga tudi v prevzetih besedah: fr'e:ta, ko'fe:, 're:š, 'ce:kat, tab'l'e:ta, 'ze:lx, 'že:gn.

Dolgi ozki o je naslednik dolgega nosnega ɔ in novoakutiranega etimološkega o, govori se pa tudi v prevzetih besedah: 'gɔ:bec, 'mɔ:dər, ot'rɔ:bi, 'gɔ:ba, 'kɔ:ča, 'tɔ:ča; 'xɔ:ja, 'kɔ:ža, 'nɔ:sim, p'rɔ:sim, š'kɔ:da, 'vɔ:zim; k'lɔ:box, 'ɔ:fər, 'tɔ:bla.

Dolgi široki e, ki se lahko izgovarja rahlo diftongično, je odraz za umično naglašena e in polglasnik, za kratki polglasnik, v določenih slovničnih kategorijah se pojavlja kot refleksi za staroakutirani jat kot edina, lahko pa tudi kot variantna oblika: 'če:lo, 'ne:sem, 'ne:sla, 're:čem, 're:kla, 'te:ta, 'že:na; 'če:bər, 'me:glə, 'pe:kl, s'te:bər; 'pe:s, 'te:š; ko'le:na, po'le:na; m'le:la, se'de:la, 'žive:la (ta široki e se izgovarja diftongično kot ɛe:); 're:zat / 're:i̯zat, 'de:lat / 'de:i̯lat.

Dolgi široki o je zastopnik dolgega a v nevtralnem položaju 'o:pno, d'vo; x'ro:st, ko'vo:č, 'mo:lo, 'mo:ti, p'rɔ:x, v'ro:k; 'mo:trat, 'no:x; 'to:lat.

Dvoglasnik e:i̯ zastopa praslovanski stalno dolgi jat in dolgi cirkumflektirani etimološki e; govori se tudi v prevzetih besedah: 'be:i̯li, be'se:i̯da, b're:i̯zje, g're:i̯x, 'le:i̯p, 'me:i̯x, m'le:i̯ko, s'me:i̯x, s've:i̯ča, z've:i̯zda; 'le:i̯t, 'pe:i̯č.

Dvoglasnik o:u̯ je odraz praslovanskega dolgega cirkumflektiranega o: 'bo:u̯k, 'bo:u̯s, 'do:u̯mo, 'ko:u̯st, 'mo:u̯č, 'mo:u̯st, 'no:u̯č, 'no:u̯s, 'no:u̯k (rod. množine), ot'ro:u̯k; 'co:u̯, 'fo:u̯trat, frɔ:u̯ška, 'šo:u̯štər.

Dolgi a je naslednik etimološkega a v zlogih -ra-, -la-, -al, kratkega a, redko tudi umično naglašene a: g'la:va, m'la:j, b'ra:ta, k'ra:va, t'ra:va; z'na:u, z'na:li, os'ta:u, os'ta:li.

Dvoglasnik ər zastopa samoglasniški r: 'čərn, 'xərbet, 'kərt, 'pərt, 'səršən, 'tərkŋt, 'vərba.

V selniškem govoru se v določeni glasovni sosesčini pojavljata še diftonga i:ə in u:ə : d'ri:əjje, č'ri:əj; g'nu:əj, 'lu:əj; v prevzetih besedah: g'ri:əs, 'ti:əxl, zafərd'ri:əsət.

1.2.2 Kratki naglašeni samoglasniki e, o, ə in a so nastali iz praslovanskih v zadnjem ali edinem zlogu, pojavljajo pa se tudi kot odrazi umično naglašanih po mlajših naglasnih umikih.

Kratki široki e pojavlja kot rezultat poznega naglasnega umika in se govori v edinem zlogu: 'nest, p'lest, 'nesli, 'rekli, 'nebo, 'seno, 'testo, u'jesə, 'cedit, 'večer, v'zemi.

Kratki srednješiroki o je naslednik kratkega o, kratkega u in umično naglašanega o: 'čok, 'koš, k'rop, 'pot, 'kop, k'rox, 'to, o'bot, za'zot, 'došit, 'sošit, 'voš; 'konc, 'kotl, 'koza, 'noga, 'osa, 'xodo, p'roso, 'mosta/'mo:usta, 'noči/'no:uči.

Kratki naglašeni polglasnik je nastal iz kratkega in umično naglašanega i: 'mə, 'və; 'məš; 'nəč, 'nət, 'sət, 'təč; 'cəgan, 'pəše, 'šərek, 'vədet, 'vəce, 'žəvo; 'bət, b'lə, g'nət, po'žrə, p'rəšla, sk'rət, zas'pə. Nastal je lahko tudi iz jata v sklopu - rət -, iz e, o in u: d'rət, um'rət, ž'rət; 'mən, 'vəlek, z'gəra, 'tədi.

Kratki naglašeni a se pojavlja v enozložnicah in v umično naglašanih zlogih: 'nam, 'tam, 'vam, 'kak, 'tak, 'začne.

1.2.3. Nenaglašeni samoglasniki so dobro ohranjeni; izglasni i onemeva v nedoločniku, lahko pa se ohranja i v deležniku na -l: 'xə:dila / 'xə:dla, 'nə:sila / 'nə:sla, p'rə:sila / p'rə:sla; predlog pri se reducira v pər: pərde'lu:je; pər'peli; zlog -ruse lahko obrusi v ər: dər'gə:či, dər'gə:ma; naslonke bi, ji, mi, si, ti oslabijo v bə, jə, sə, mə, tə.

1.3. Soglasniški sistem sestavljajo zvočniki: m, n, r, l, v, j z variantami ŷ, ŋ in -rf za -rv ter nezvočniki: p, b, t, d, k, g, f, s, z, š, ž, x, c, č. Pred nezvenečimi nezvočniki in na koncu besede pred premorom se izgovarjajo le nezveneči nezvočniki.

V selniškem govoru je soglasniški sestav precej arhaičen, zato omenjamo le najpomembnejše premene.

Palatalni l' je prešel v srednji l: k'lu:č, 'orgle, s'te:la, 'və:la, 'zemla, pər'jo:tl, ž'rebl. Po podobnosti se po neimenovalniški osnovi -l izgovarja tudi v imenovalniku: 'kotl, 'kozl, 'mərzl, 'osl, o'te:kl, 'tə:pl, 'və:dl, za'boxl, za'toxl; 'ba:dl, 'ce:igl, 'xa:jzl, 'xo:kl, 'montl, 'pa:jtl'ce:per.

Sekundarni j je slišati v besedah: 'be:jži, bo'le:jn, 'de:jn, g'rə:jzdje, 'je:jn, 'kə:jzji, 'la:jnski, 'le:jn. Alofon ŋ je pogost v priponskem obrazilu -enjk za knjižni -nik ali -jek: člo'və:čjenjk, 'govno', kr'a:ujenjk, k'rošenjk, 'ku:rjenjk, 'le:jšjenjk, 'pe:sjenjk, 'po:ulenjk, v're:sjenjk.

Zvočnik v je zobnoustnični glas pred samoglasniki, dvoglasniški ŷ pred zvočniki in zvenečimi nezvočniki ter za samoglasniki, v sklopu -rv in pred nezvenečimi soglasniki v izgubi zvenečnosti: 'vi:no, 'voda, 'vo:ga; ŷ'li:ko, ŷ're:jdnə; 'si:ŷ, p'ra:ŷ, 're:ŷma; 'bərʃ, 'dərʃ, o'bərʃ, f'če:ra, fto'pi:, f'kosti. V se lahko pojavi tudi kot proteza: 'vočit se, 'voš, 'vožŋt, 'vžgati'. Kot proteza se sliši tudi x: 'xi:ndama, 'xonad'vo:, 'xonī, 'xompos, 'xi:n, 'inje', redko pa j: 'jəme, 'jəgla.

Palatalni n' je med samoglasniki izgubil nazalni element, sicer pa palatalni element: 'je:gou, 'njegov', ko're:je, s'vi:ja, 'pe:j, panj', 'kostaŋ ko'sto:ja, 'ni:va /'ji:va, g'ne:jzda. Samoglasniški l je dal o:ŷ / ɔ: 'bə:xa, 'do:ŷk, 'po:ŷn, 'vo:ŷk, 'vo:ŷna, 'so:ŷza.

Zlogotvorna n in l nastaneta zaradi slabitve nenaglašanih samoglasnikov: 'ogŋ, 'po:metŋ, 'pə:čŋ, s'lo:matŋ, t'raunatŋ; 'modlt, 'və:dl, 'kozl, 'vogl.

Ohranjeni sta skupini: čre-, žre- : č're:išna, čre'pi:ja / čər'pi:ja, č're:is, žg'rebl.
Sklop šč se olajša v š: 'gō:ša, gra'ši:na, 'i:šem, k'le:iše, 'nəši 'nihče', 'paše.

Opazne so še naslednje premene:

- dm → dn: 'se:dŋ;
- dn → gn, n: g'no:r, 'ne:s,
- zr → zdr: zd're:la,
- sr → str: s'tərxlo
- tɑd'e dɑnɑ → 'kɛ:dŋ.

Beseda veriverica se glasi 'bɛ:bərca.

2 V oblikoslovju se selniški govor povezuje tako z vzhodnokoroškimi podjanskimi kot s panonskim goričanskim dialektom. V ednini so samostalniki moškega, ženskega in srednjega spola, v dvojini in množini pa sta ohranjena le moški in ženski, samostalniki srednjega spola pa prehajajo v žensko ali moško sklanjatev. V pregibanju so ohranjena vsa tri števila; mešani in končniški naglasni tip sta zaradi naglasnih umikov odpravljena.

2.1.1 V sklanjatvi samostalnikov moškega spola se srečujemo z nepremičnim in premičnim naglasnim tipom. Mestnik ednine ima končnico -i, mestnik množine -ax, orodnik množine -ami.

b'ra:t - ∅ - a - u - a - i - om

b'ra:t - a - o - oma - a - ax - oma

b'ra:t - i - o - om - e - ax - ami

Samostalniki, ki se v knjižnem jeziku sklanjajo po mešanem naglasnem tipu, imajo nepremični naglas, v neimenovalniških sklonih pa se pojavljata variantno dve osnovi: umično naglašena ali pa imenovalniška: 'mo:ʉst 'mosta / 'mo:usta, 'vo:ʉs 'voza / 'vo:ʉza, s've:it, s've:ta / s've:ita. Končniški naglasni tip je odpravljen: 'pe:s 'pe:sa, s'te:bər s'te:bra. Premični naglasni tip č'lovek člo've:ka je pogost: 'je:zik je'zi:ka, 'mərlič mər'li:ča, 'sɔ:set so'sɛ:da / 'sɔ:seda, 'səršen sər'še:na.

Znane so kolikostne in kakovostne premene: k'rox k'ru:xa, g'ra:x g'ro:xa, 'təč 'ti:ča, k'ra:j k'ro:ja, p'ra:k p'ro:ga.

Podaljševanje osnov na -r je znano: xu'di:rja, 'ju:rja, ko'mo:rja, lo'po:rja - ali pa ne: 'mɛ:žnera, 'šo:ʉštera, ž'ni:dera, b'ro:mera, 'ku:šera.

Osnove, ki se končujejo na govorjeni samoglasnik, se podaljšujejo po zgledu 'Lo:jeze 'Lo:jejeja : 'Xa:nza 'Xa:nzejeja, 'Mi:rko 'Mi:rkejeja, 'Pɛ:pi 'Pɛ:pejeja, 'Vi:li 'Vi:lejeja; 'a:te 'a:tejeja, 'a:ʉto 'a:ʉtejeja, 'fi:čko 'fi:čkejeja.

Podaljševanja osnove z -ov- govor ne pozna: b're:igi, b'ro:ʉdi, c've:iti, 'do:ʉmi, g'lo:si, 'go:ʉdi, 'le:jsi, 'vo:ʉzi, z'voni.

Naglašene končnice -je v množini ni slišati: 'ludi, 'zobi, 'la:si, b'ra:ti, gos'po:ʉdi.

Sicer neobstoje e iz polglasnika v sklopu dveh nezvočnikov lahko ostane: 'lu:pčeka, b'ra:teca, 're:ʉčeka, 'Pɛ:peka, F'rančeka.

2.1.2 V sklanjatvi samostalnikov ženskega spola s končnico -a ni posebnosti.

Vzorec: 'li:p-a - e - i - o - i - o

'li:p-i - o - ama - i - ax - ama

'li:p-e - o - am - e - ax - ami

Samostalniki, ki se v knjižnem jeziku končujejo na -ev, so že v imenovalniku prevzeli a-jevsko končnico: b'reska, b'ri:tva, 'bu:kva, 'ci:rka, mo'li:tva, 'retka, 'se:jtva.

V množinskem rodilniku se v sklop dveh nezvočnikov vriva e: 'de:sek, g'ru:šek, 'mo:ček.

Nekateri samostalniki srednjega spola že v ednini prehajajo v žensko sklanjatev: č're:jva, d're:jva, g'ne:jzda, ko'le:na, ko'le:jsa, o'če:jsa, 're:bra, 'u:xa, v množini pa srednje sklanjatve ni več: 'jē:tre, p'lu:če, 'u:ste, v'ro:te.

Prevladal je nepremični naglasni tip, mešani in končniški sta odpravljena: 'voda 'vode, 'gora 'gore, 'kosa 'kose, 'noga 'noge; 'de:ska 'de:ske, 'me:glā 'me:gle.

2.1.3 Samostalniki ženskega spola brez končnice se sklanjajo po enem vzorcu za vse naglasne tipe:

'pe:st-∅ - i - i - ∅ - i - i /- jo

'pe:st-i - i - ima - i - ax - ima

'pe:st-i - i - im - i - ax - ami

Orodnik ednine je lahko enak mestniku, mestnik množine ima končnico -ax, orodnik pa -ami. Pri samostalnikih mešanega naglasnega tipa se pojavljata dve sklanjatveni osnovi: 'ko:ust 'kosti / 'ko:usti, 'mo:uč 'moči / 'mo:uči. Samostalnik k'ri ima rodilnik 'kərvi.

2.1.4 Samoedninska snovna, skupna in pojmovna imena ohranjajo srednji spol v ednini, prav tako samostalniki, ki podaljšujejo osnovo s -t- ali -n-; 'ži:to, p'še:no, p'lo:tno, z'lo:to, s'mo:lje, gər'mo:uje, 'li:stje, 'so:dje, bo'le:je, de'rē:je, tər'p'le:je. Samostalniki s podaljšano osnovo na -t- ali -n- v dvojini in množini prehajajo med samostalnike moškega spola: d'vo: te'le:ta, t'ri:ji te'le:ti, d'vo se'mē:na, t'ri:ji se'mē:ni. Krajevno ime Slemen ima že v imenovalniku podaljšano osnovo in je moškega spola. Podaljševanje osnove s -s- je pustilo svoje sledove v oblikah ženskega spola: ko'le:jsa, o'če:jsa, ne'be:ise; podaljševanja pa ni v oblikah: č're:jva č're:jve, d're:jva d're:jve, 'u:xa 'u:xe. Samostalnik leto ima ohranjeno tudi srednjo dvojino:

'le:t-o - a - u - o - i - om;

'le:ti 'le:jt 'le:toma 'le:ti 'le:jtax 'le:toma;

'le:jte 'le:jt 'le:jtam 'le:jte 'le:jtax 'le:jtami.

Prevladal je nepremični naglasni tip, premičnega poznajo samostalniki tipa v're:me vre'mē:na, 'te:le te'le:ta, pri končniškem tipu so znane le nekatere sklonske oblike: na t'le:ix, sicer le 'pot, na 'podu, za dno se uporablja 'pō:dŋ. Odpravljen je mešani naglasni tip, zato le: b'la:go, 'seno, 'sərce, 'te:sto, z'lo:to.

Množinski samostalniki srednjega in ženskega spola so se združili v ženskem sklanjatvenem vzorcu: 'jē:tre, p'lu:če, 'se:ince / 'še:nce, 'u:ste, v'ro:te; 'jo:sle, 'pərse, 'sa:ne.

2.2 Samostalniški zaimki so pogostne besede, zato so doživele več glasovnih sprememb. Osebni zaimki imajo naglasne in naslonske oblike, ni pa naveznih oblik; sklonske oblike se lahko izenačujejo: 'ja:s 'mən me 'mən mi 'mən me pər mən z'mē:no; za 'mē; poleg obrušene oblike 'mən se sliši tudi 'məni; 'ti: 'te:bi te 'te:bi ti 'te:bi te pər 'te:bi s 'tē:bo; za 'tē; 'on / 'ono 'je: ŋga ga 'je:mu mu 'je:ŋga ga / 'ono pər 'je:m ž'jəm; 'ona 'je: je 'je: ji 'jō: jo pər 'je ž'jo;

'mi:ja / 'mi:ja d'vo; 'mi:ji / 'mi:ji d've:ī; 'no:ji 'no:ma; 'vi:ja / 'vi:ja d'vo; 'vi:ji / 'vi:ji d've:ī; 'vo:ji 'vo:ma; (x)ona d'vo 'xonī d've:ī 'jō:ji / 'xonix d've:ix 'xonima d've:jma;

'mə 'mi:je, 'na:s 'na:m 'na:s 'na:s z 'no:mi; 'və, 'vi:je, 'va:s 'va:m 'va:s 'va:s z 'vo:mi; 'oni /'xoni 'jəx 'jəm, 'je: 'jəx 'ž'jami; 'se:bi se 'se:bi si 'se:bi se pər 'se:bi s 'sə:bo.

Vprašalna zaimka 'du:əj in 'ko:j se pregibata: 'ka:ga / 'koga 'komu 'koga pər 'kom s 'kom; 'če:sa, 'čemu 'ko:j, 'čem, 'čəm. Enako obliko imata oziralna in poljubnostna zaimka, nedoločna sta: 'ne:xti 'ne:ka, nikalna sta 'nəši 'ko:r'koga, 'nəč 'ko:r'ke:ka; znana je tudi oblika no'be:dn.

2.3 Med pridevniškimi besedami so pridevniki, pridevniški zaimki in števnik.

2.3.1 Pridevnik je izgubil možnost, da s končnico ali naglasom izraža kategorijo določnosti, zato se je razvil določni člen tə, nedoločni člen nə pa označuje nedoločni samostalniki; končnica i je najpogostejša za končnim -l: 'be:ili, 'ce:ili, 'goli. V pridevniški sklanjatvi ima moški edninski rodilnik končnico -iga, vse druge končnice so enake knjižnim. Pridevnik se stopnjuje z obrazili -ši, -ji, -ejši in opisno z 'bol, 'naj'bol, 'mę:ji, 'najmę:ji: 'le:ipši 'najle:ipši / 'najtə'le:ipši, 'o:žji, sta're:jši. V vlogi povedkovega določila imata primernik in presežnik le eno obliko za vse tri spole: 'Toto je 'naj'bo:lši.

2.3.2. Med pridevniškimi zaimki imajo svojilni 'mō:j 'mō:jiga / 'ma:jiga, t'vō:j t'vō:jiga s'vō:j s'vō:jiga 'je:ngou, 'je:in, 'no:jin, 'vo:jin, 'jo:jin, 'no:š, 'vo:š, 'jəxou pridevniško sklanjatev.

Kazalni zaimki so: 'toti, 'təsti / 'tisti, 'xoni; 'to:k.

Vprašalni so: 'ko:k, 'ki:ri, č'i'ga:u, oziralni ki (izgovarja se ko), 'ki:ri.

2.3.3 Glavni števnik so: 'e:dn, 'ena 'eno, d'vo: d've:ij, d've:jix d've:ijma, t'ri:ji t'ri:, t'ri:jih, t'ri:jim, t'ri: t'ri:jix t'ri:jimi; š'ti:ri š'ti:rix / š'tərix, 'pę:t, 'še:ist, 'sę:dn, 'o:sn, de've:t, de'sę:t, s'to:u, 'ta:užnt.

Vrstilni števnik: 'pərvi, d'ru:gi, t're:tji, š'tərti, 'pę:ti, s'to:uti, 'ta:užnti. Ločilni števnik se redko rabijo; slišati je le zveze: d'vō:je pra'sę:t t'rō:je te'le:t. Množilni števnik se uporabljajo tudi za štetje samoedninskih in samomnožinskih samostalnikov: 'enk'ra:tŋ, d've:ik'ra:tŋ, s'to:uk'ra:tŋ e'nu:əjn, d'vu:əjn, t'ru:əjn, pe'te:rn t'ru:əjna ša'lo:ta, t'ru:əjne 'duri.

2.4 Pri glagolu ločimo osebne in neosebne oblike. Spregatev je le priponska: 've:im 've:iš 've:ij, 've:ijma 've:ijta 've:ijta, 've:jmo 've:ijte 've:ijjo; tako še: 'je:ijta, 'je:ijte, 'bota 'bote, 'do:ta 'do:te, g're:ta g're:te. V velelniku se pojavlja osnova s č, ž pri glagolih: 'reči 'rečite, 'le:ži, 'le:žite. Velelniški naglas v edninski obliki se ohranja tudi v dvojini in množini. Naglasni umik v velelniku je mlajši, zato je samoglasnik lahko naglašen še kratko: 'nesi 'nesima 'nesita 'nesimo 'nesite.

Nedoločnik se večinoma končuje na -t, slišati pa je tudi dolgi nedoločnik. Namenilniška oblika je ohranjena le pri redkih glagolih: g're:m 'po:st:ne s'me:iš 'pa:st, g're: x'co:t : ne x'ca:t. V deležniku na -l je več premen osnovnega samoglasnika: 'ne:so 'ne:sla 'nesli, k'la:u 'k'lo:la k'la:li, 'dę:lou 'dę:ilala. Pri glagolih z i-jevsko pripono se pojavlja novoakutirani o: 'noso 'nō:sila 'nō:silo, 'nō:sili; 'xodo 'xō:dila 'xō:dilo, 'xō:dili, s'kočo s'kō:čila. V vzhodnokoroških govorih je ta pojav splošen, le da je i pred l izginil, na Duhu pa je prešel v polglasnik. Predlog za z nedoločnikom izraža namen in nujnost: k'lu:č za zak'le:nit k'le:it, 'ni: se mi za 'dę:lat, so 'mę:li 'te:jko 'ši:xto za na're:t, g'no:r pa 'rət je za sk'rət.

Glagola pičiti in počiti imata v Selnici obliko: 'pi:knit 'pi:knem, 'pi:kno 'pi:knila, 'pi:kjen, 'pō:knit 'pō:knem, 'pō:kno, 'pō:knila, 'pō:kjen 'piskər.

2.5 Med krajevnimi prislovi so najpogostejši: 'kam, 'ke:, ot'kɔ:t, z'gər, p'rɛ:ɟdi, 'zo:di, s'pa:, s'podi, 'nətər, 'nət, 'zuma /'zuna, 'kole, 'po:ɟlenk, z'me:ɟst, 'gər, 'gərta, 'von, 'vonta, 'do:ɟ / 'dɔ: / 'du:, 'do:ɟta, č're:ɟs, 'zo:t, 'sam, 'garsa, 'do:ɟsa, 'nosa. Členica -ta v pomenu oddaljevanja in -sa v pomenu približevanja je enaka kot v vzhodnokoroških govorih.

Pri prislovih časa se pojavlja členica -ka: 'lo:nika, 'če:rika, v'li:čka, 'pomlad'; sta're:ga in mla'de:ga označuje lunini meni; časovni prislov 'tɛ: pomeni tedaj in takrat.

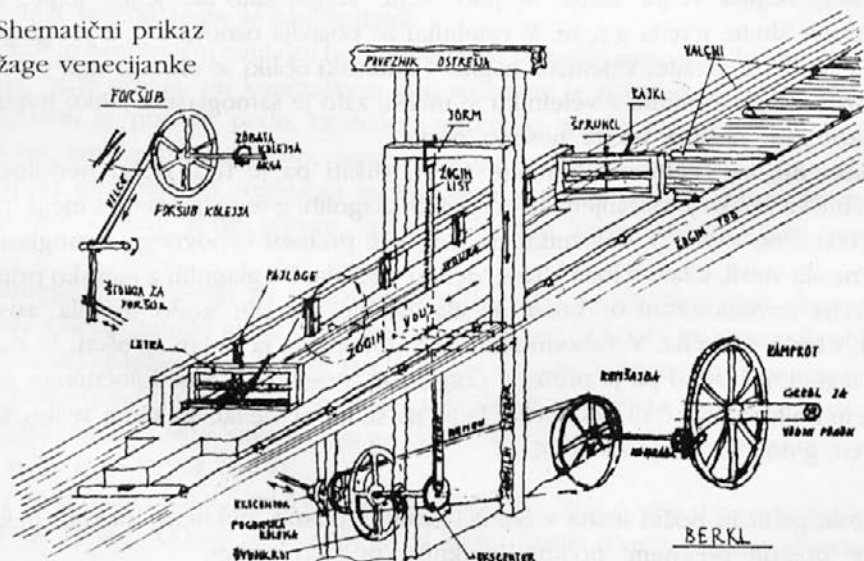
Po prislovih lastnosti sprašujemo 'kak, 'kɔ:, 'kɔ:di, 'ke:ɟko; prislov 'no:či je nastal iz korena in, pomeni pa drugače, dər'goč pomeni zopet; 'čo:si ima varianto 'čo:sti. Slišati je tudi germanizme: 'i:ber'xa:ɟpt, 'po:lt, 'to:k 'fu:rm, 'tako', 'ži:xər, c'mo:lo, cv'li:ko, c'la:ɟs, 'ri:xɟtik 're:ɟsn.

Prislovi 'gər, 'du:, 'vun, 'nət, 'bɛ:k, 'co:ɟ, 'kop, 'zo:t pomenijo isto kot glagol s predpono, zamenjujejo predpono ali pa se besedna zveza pomensko premakne: 'gər p'otɛ:ɟnt, 'gər ɟs'ta:t, 'gər 'otpərt, 'gər 'me:t, 'sadje rodi; biti oblečen', se 'gər pos'ta:vit, 'upreti se'; 'du: 'se:st, 'du: 'le:čt, 'du: ots'lu:žit, 'du: s'pi:sat; 'nət ɟ'te:kɟt; 'bɛ:k sp'ra:vit, 'bɛ:k ɟ'rečt, 'bɛ:k 'jət; 'co:ɟ 'da:t, 'co:ɟ za'zidat, 'co:ɟ'rečt; 'kop na're:t, 'kop 'jət, 'mleko se sesiri'; 'zo:t 'dobit.

V obliki in rabi veznikov in predlogov v selniškem govoru ni posebnosti. Poleg redkega in se sliši tudi no kot medbesedni veznik: 'a:te no 'ma:ma, zelo pogost je pa, veznika zakaj in kajti nista znana. Med členki so znani 'jo: za potrjevanje, za zanikanje 'ne, 'nena, poleg zanikanih glagolov 'nimam, 'nisem so znani tudi 'čimam 'čimaš 'čima; 'čisn, 'čisi, či. Slišati je tudi koroški členek 'kəne: : 'kəne p'ra:vi.

Med velelnimi medmeti so znani pozdravi: 'do:bro 'jutro, 'dɔ:bər 'dɛ:ɟn, 'dɔ:bər 'večer, 'bo:ɟk 'da:ɟ, 'le:xko 'no:ɟč, s're:čno; pri rokovanju se sliši s're:čko 'do:bro; 'bo:ɟk po'maj, 'bo:ɟk 'žɛ:ɟna - 'bo:ɟk 'lɔ:na. Velelnice za živali: za konja: 'bi:sta'xa:r, 'xo:t, s'ti:bo, 'je:xa, cu'ri:k (nazaj); za vola: s'ti:ja (desno), 'xop (levo), 'xop 'xa:ɟ, 'xep (nazaj); 'jɛ: (stoj), 'jɛ:'xa:; za psa: 'ma:rš. Med razpoloženskim medmeti so zanimive redke kletvice: k'ru:ci'fi:ks, xu'di:č fər'da:mani, v'ro:k 'še, 'a:ɟxa, 'a:ɟbe'le:ja; zmerjavke: 'po:ɟ se 'solit, 'po:ɟ u'rət, 'po:ɟ f 'ki:što, 'po:ɟ v 'Ma:kole.

3 Shematični prikaz žage venecijanke

Izkoriščanje vodne moči na Repičevem potoku

V Bistriškem jarku so prevladovala žage venecijanke. Na sliki je skica Zorkove žage v Spodnji Selnici 3, kjer pa zaradi dvignjenega potoka po zajezitvi Drave pri Mariborskem otoku po letu 1960 niso mogli več uporabljati vodnega kolesa. Za nekaj časa so se preusmerili na električni pogon, zadnjih dvajset let pa žaga propada.

Izrazje je deloma slovensko, večina besed pa je prevzeta iz nemščine, vendar s slovensko narečno fonološko podobo. Slovenski izrazi so: 'žo:ga, 'žo:gin 'li:st, 'žo:gin 'vo:už, 'žo:gin 'pod, s'vo:ura, 'vilce, zo'ba:ta ko'le:jsa, 'o:jnica, 'jo:rm, 'je:ičje **žagovina**. Prevzete besede so: 'žo:mašter **žagar**, p'lox **hlod**, ž'vo:rcj **krajnik**, š'tuk **pluh**, 'lo:ta **letev**, 'o:pš'ni:čl **žamanje**, flu:dre **rake**, 'kam'ro:t **zobato kolo**, g'rę:dj **gred**, 'kam'ra:dj **manjše zobato kolo**, 'vę:lna **os**, 'ri:am'ša:jba **jermenica**, 're:men re'mę:na **jermen**, š'vunk'ro:t **vztrajnik**, 'le:tra **lestev**, 'aksa **os**, 'pa:j'lo:ga **priloga**, 'va:lci **valji**, 'fo:r'šu:b ko'le:jsa **pomično kolo**.

Delo žagarja v narečnem zapisu (Pripoveduje Ivan Zorko, 1930) P'lox se je s'pucau, z'ro:laų na 'vo:uș, zaš'po:naų, pal pa je 'žo:mašter 'začęų 'žo:gat. 'Parvo je od're:izau ž'vo:rcj, 'pol 'ko:ko 'tę:nko 'de:sko - 'pu: 'cų:l al pa d'ra:j fi:artler, nap'rę: pa 'de:ske pa š'tuke, 'kaj je pač s'te:ų 'mę:e:t. Po na'vo:di je 'de:ske še o'ža:maų na cirku'la:rki pa na're:jzau še 'lo:te. Oč'patki so blę ž'vo:rcli, 'opš'ni:cli pa 'je:ičje za 'je:ičatne 'peči al pa za ž'vi:ni nast'la:t. Po'gęn je bių na 'vodo. 'Voda je pęr'te:kla po 'zo:vezi na flu:dre, s flu:der pa na ko'le:ise. Ko'le:isa je 'mę:e:la k'ri:že, g'rę:dj z ob'rų:čami pa pę'ro:čo, 'pų:dņ, o'bo:ųd s 'ka:ricami.

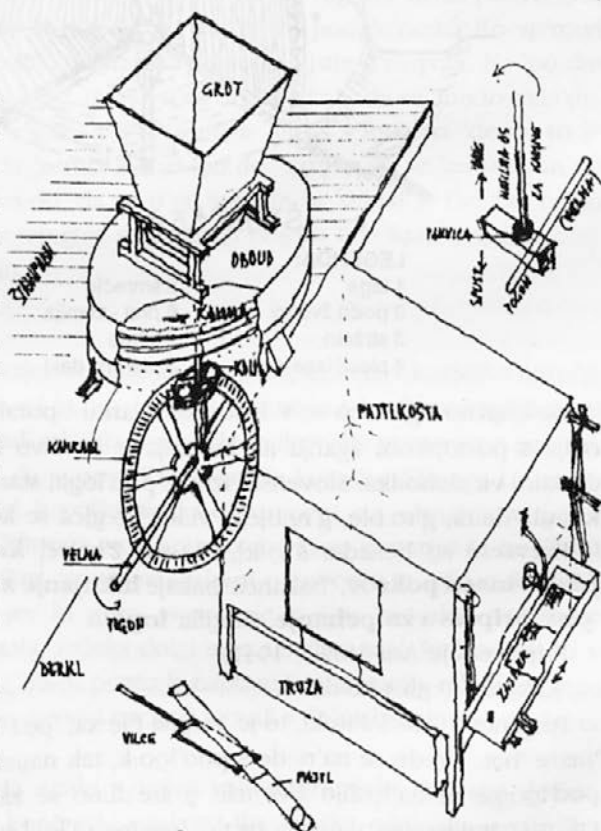
4 Mlini na kamne

Mlini na kamne so bili v Bistriškem jarku še številnejši kot žage. Veliki kmetje so si prizadevali, da so dobili vodno pravico, to se pravi, da so smeli zajeziti potok in postaviti mlin ob vodi.

Domači izrazi so: g'ro:t **lijak**, v **katerega se usiplje žito**, o'bo:ųd, 'kamen, 'vilce, 'panvica **spodnje ležišče navpične osi**.

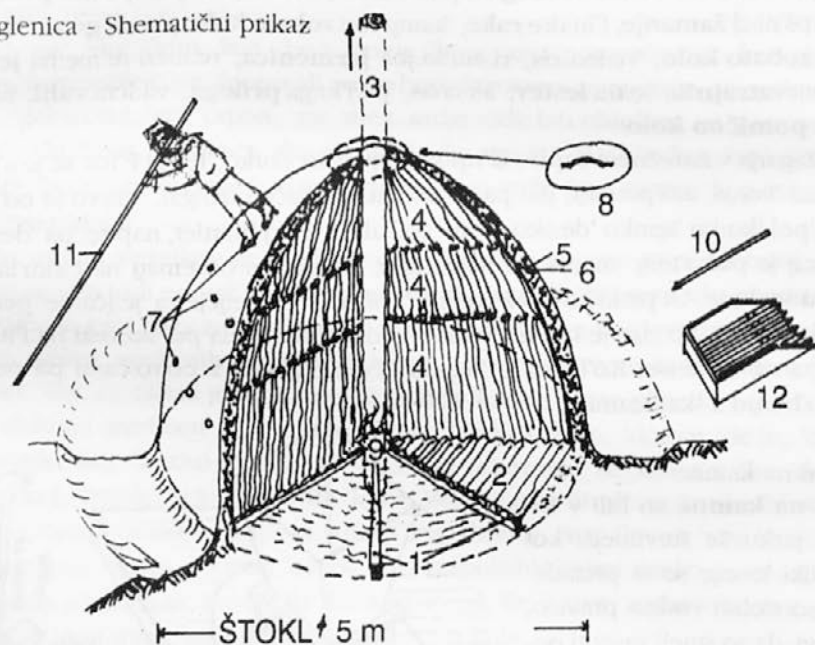
Prevzete besede: 'kolm **manjše stožčasto kovinsko zobato kolo**, š'ta:jn'pų:dņ **podest za kamne**, 'kam'ra:dj **zobato kolo**, 'vę:lna **os**, 'pa:jtl **sejalnik**, 'pa:jtl'ko:šta **sejalna komora**, 'za:jber **čistilec**.

Delo mlinarja v narečnem zapisu (Pripoveduje Ivan Zorko, 1930) 'Pa:ųri so 'vų:zli na m'li:n 'xa:jdo, pše'ni:co, 'žito, ko'ru:zo, 'je:čmen pa 'o:uș.

M'li:n je 'męe:u d'vo: la:ufa: 'čarniga pa 'be:jlga. Na 'be:jlem se je m'le:la pše'ni:ca pa 'xa:jda, d'ru:go 'zarnje pa na 'čarnem. u'so:k 'la:uf je 'męe:u le'se:jn g'ro:t, pos'ta:ulen na o'bo:uđi z m'li:nskima 'kamnoma. S'po:uđn je biu 'fiksŋ, z'gu:rni se je pa 'sukaŋ. Zd'robreno 'zarno je šlo nap'rę: u 'pa:jtl, ki je biu u 'pa:jtl'ko:šti. 'Pa:jtl je pre'se:jvo, 'za:jber je pa nap'rę: sor'ti:raŋ 'bol d'robno pa bol de'be:lo. Iz'l'očali so se ot'r'o:bi pa g'ri:as. Neprem'le:jto se je dār'goč na'si:palo u g'ro:t. G'ri:as pa ot'r'o:bi so š'lā u m'li:nske š'ka:fe; ko je bla 'pa:jtl'ko:šta 'po:una 'm'o:ke, so jo sp'ro:znili u 'mę:lt'ru:žo. M'li:ner je m'le:u, me'lo:rji pa so 'v'o:zili na m'li:n. Za ž'vi:no so š'r'o:tali na 'čarnem 'la:ufi.

5 Ogljenica - Shematični prikaz

LEGENDA:

1 lege	5 smrečje	9 kurišče
2 podn žvorclj	6 prst - zemlja	10 peh
3 stržein	7 lukne	11 bakanca
4 plasti lesa-drŋ	8 plehast dekl	12 dera

Za knjižno ogljenico se v Bistriškem jarku uporablja beseda 'v'o:glca. Pridobivanje oglja s postopkom žganja ali kuhanja je še živo in pomeni kmetom in delavcem dodatni vir dohodka. Slovenski izrazi: pod'l'oga, stār'že:jn, glavje **nezgoreli deli lesa**, k'ri:uļ, 'de:ra, g'ro:ble, g'rę:bļca, 'vi:le, 'v'o:glca se ko'di.

Prevzete so besede: š'to:kl, flę:xa, ž'vo:rclj **krajnik**, p'lę:xast 'dę:kl, fon'dę:k **pločevinasti pokrov**, 'bakanca 'bakaje **luknjanje z bakanco**, 'bakat **pehati, zbadati**, 'pę:x **priprava za pehanje**, š'a:ufla **lopata**.

Pripoveduje Adi Možič, 1941)

'Kak se 'v'o:glca ko'di:

Pār'ra:vit 'morš š'to:kl, to je 'ra:una flę:xa, 'pę:t 'mę:tro pre'me:ra, pa b'lizu 'va:de 'mare 'bāt. 'P'o:đn se na'rę:de s pod'l'o:k, tak nausk'ri:š, da so 'darve od 'zemlje. Na pod'l'o:ge se na'l'o:žijo ž'vo:rclj. u s're:di:no se zasa'di: stār'že:jn, su'š'i:ca, de'be:la t'ri:as'ti centi'mę:tro, v'š'a:ka pa t'ri: 'mę:tre. O'ko:l su'š'i:ce se na'l'o:žijo 'tę:nke, 'ra:une

su'šice, da ti'šijo na'ro:zn, ko se stər'že:in vun po'te:gne. 'Parvo se s'po:uđn š'to:s na'lō:ži. 'Darve pa se 'začnejo ob'lo:gat o'kol po'končno. Po'nuca se ot'pa:dni 'le:js, 're:itko 'bukva, 'nē:ka x'ro:sta, 'pu:caje 'gō:še pač. Z 'lō:cŋ 'žo:gami so 'čo:si raz're:izali na t'ri: raz'lične 'me:re: 'mē:ter d'va:jsti, to so 'ra:uni š'ti:kli; če je blo ve'jo:to, k'ri:vo, so 're:izeli d'ru:go 'me:ro - o'kol 'še:jzdeset, ta 'zo:dno so b'lə 'mo:li š'ti:kli, da se je 'laxko na're:dla p'ra:va ob'li:ka 'vō:glce. 'O:xtat je t'reba, da so d'rove raz'lične t'r'do:te pa raz'lično de'be:le enako'me:rno ras'to:lane o'kolno'kol. 'Pol vog'lo:r na'lō:ži t'e:nko p'la:st sm're:ičja al pa 'xo:jčja, da se 'zemla 'bolši sp'ri:me, da 'zemla ne p'ri:de do d'rou. 'Pol se 'začne nasi'pa:vati 'čarna 'zemla - b'lo:to 25-30 centi'mē:tero, pa jo na'to:uče s 'ša:uflō. 'Pol pa 'vun po'te:gne stər'že:in, da g'ro:ta 'lukna za 'ogn. 'Vō:glco 'vožnemo z 'varxa 'du:, na'me:čemo pa'pi:r, d'ro:ve pa 'vožnemo. Ko zago'ri:, se na 'varxi, ko je 'lukna, 'do: p'le:xast 'dē:kl - 'fo:n'dē:k, da se na 'varxi za'pe:re 'luft. Da 'le:xko nap'rē: go'ri:, se na'pē:xajo s 'pē:xom 'lukne 'vō:glco. 'Tak se po'te:gne 'ogn s'pō:dna 'gor 'co:u k 'luknam. 'Zai se 'začne 'bakaje - 'ku:rjeje u stər'že:jni, not se 'me:čejo d'rove, da se na're:de 'ogn, da ne go'ri: 'le:js za 'vō:gl. Za'čē:tka se 'baka f'so:ke t'ri: 'u:re, p'ro:uti 'koncu, 'šesti, 'sedmi 'dē:jn se 'xē:ja 'bakat, 'tē: se 'dē:kl 'varže 'du:, 'lukno na 'varxi se pok'ri:je z 'vē:jami, na'me:če se 'gor 'čarna 'zemla, da je 'vō:glca pok'ri:ta z 'zemlo tut na 'varxi. Ko vog'lo:r pod 'na:gami 'ču:ti, da je na 'varxi poogle'ne:lo, ko 'začne x'ru:šet, za'de:ila 'gu:rno 'lukno pa na'pē:xa 'ni:že 'nove, 'tak po'čo:si, do 'pō:dna 'vō:glce. Da pa 'laxko pok'lo:či 'do:uta po stər'mi:ni 'vō:glce, 'nu:ca le'se:jno š'tō:ngo, 'ki:ro 'mo: za š'tu:raje 'tē: ,ko 'baka. Vog'lo:r 'xō:di po 'vō:glci, o'pi:ra se na 'bakanco, z 'na:gami 'fo:xta, čō so d'rove žō poogle'ne:le. Ko sp'ro:vi 'ogn čist do 'pō:dna, je 'vō:glca 'fe:rtik, na'vo:dno po š'tər'na:jstix d'ne:jvax. Na 'pō:dni os'to:ne g'la:vje. 'Vō:glco se 'pol za'bi:je, pus'ti: d'vo do t'ri: d'ni:, da se 'mo:lo oxla'di:. 'Pol se 'otpre, se 'zemla 'dō: po'te:gne, s k'ri:uđom se 'vō:gl v'lo:či na 'de:ro, to je 'ki:šta, ko 'mo: na 'pō:dni 'lo:te, da 'zemla s'kozi 'pō:de, 'vō:gle pa se 'ne:se 'vun na p'la:c, 'tam ko se 'pol po'li:va z 'va:do, da se u'go:sne, pa še 'o:xtat je t're:iba 'ce:ilo 'no:uč, da se 'nene u'ž'ge:. Z 'e:ne 'vō:glce se do'bi: d've:ī do t'ri: 'tō:ne 'vō:glca.

'Vō:glca se ko'di: še 'ne:šn'de:jn.

Sklep

Selniški govor spada v severnoštajersko narečno skupino, in sicer v kozjaško narečje z dvema tipičnima dvoglasnikoma e:ī in o:u - s've:it, 'moust in s kratkimi naglašeni samoglasniki tudi sredi besede zaradi mlajših naglasnih umikov. Če primerjamo govore, ki mejijo na Selnico, ugotavljamo, da je proti Fali slišati še koroška diftonga i:ə in u:ə - s'vi:ət, mu:əst, da je tu še ostal koroški široki diftongični ea, obrušen v ēe: v posameznih slovničnih oblikah. Diftonga oa v tipu koaža, ki ga govorijo še na Duhu in na Slemenu, v Selnici ni več slišati, za novoakutirani o govorijo le ozki o. Za Duh zelo značilno zatezanje dolgih i-jev in u-jev, nosnjenje v tipu 'mō:nka, nastajanje velarnega l v zlogih -ila -əla -pustəla, refleks dolgi a za umično naglašeni o- vse to v selniškem govoru izginja. Tip 'na:ga, 'va:da pozna le najstarejša generacija, mlajši govorijo kratki o: 'noga, 'voda. Dolgi a pa se povsod naokoli in tudi v Selnici zaokroži v dolgi o: 'no:ša 'mo:ti.

Oblikoslovni vzorci so skorajda enaki v vsem vzhodnem delu Dravske doline: povsod se odpravljata mešani in končniški naglasni tip; moška edninska mestniška

končnica je -i; v moški pa tudi v ženski i-jevski sklanjatvi se posplošita končnici -ah -ami. V pridevniški moški edninski sklanjatvi je rodilniška končnica -iga. Samostalniki srednjega spola se pogosto feminizirajo že v ednini, v množini pa prehajajo med ženske samostalnike, pa tudi med moške: te'le:ti, 'se:imeni. Dvojina je v vsem pregibanju dobro ohranjena. Kazalni zaimek za bližnje je 'toti, za oni se sliši tudi 'ovi. Opozoriti je potrebno na besedišče v narečnih besedilih: poleg slovenskega izrazja je zlasti v obrtniški terminologiji slišati germanizme. Mlajša generacija prinaša iz šole slovenska poimenovanja. V Bistriškem jarku v krajevni skupnosti Selnica ob Dravi je bilo do konca druge svetovne vojne veliko žag venecijank in še več mlinov, ki so izkoriščali vodno energijo Repičevega potoka, Danes ostajajo le še spomini, ruševine in razvaline. Ob skicah je zapisano strokovno izrazje, ki so ga uporabljali pri poimenovanju sestavnih delov žag in mlinov. Ob slovenskih so številne prevzete nemške besede s slovensko fonološko in morfološko podobo. Še danes pa **ko'di:jo** 'vo:glce in prodajajo oglje.

Literatura:

Jože Koropec, 1972: Zemljiške gosposčine med Dravogradom in Mariborom do konca 16. stoletja, Založba Obzorja Maribor.

Fran Ramovš, 1935: Historična gramatika slovenskega jezika, VII. Dialekti, Ljubljana.

Zinka Zorko, 1985: Koroški govori Dravskega obmejnega hribovja od Ojstrice do Duha na Ostrem vrhu, Ljubljana (Doktorska disertacija).

Selnica ob Dravi, 1993: Zbornik ob 900-letnici kraja, Selnica.

Summary

The Description of a Sawmill, a Mill and a Charcoal Pile in the Selnica Dialect

The Selnica speech belongs to the northern Styrian group of dialects, more specifically to the Kozjak dialect. It is characterized by two typical diphthongs: e:i and o:u - s've:jt, 'mo:st - and short stressed vowels even in the middle of a word.

The morphological patterns are almost identical in all the eastern part of the Drava Valley: the mixed and suffix accent types are on their way out everywhere; the suffix for the locative masculine singular is -i; in the i-jevski declension, both masculine and feminine, the endings -ah -ami are becoming the rule. In the adjective declension the suffix for the genitive masculine is -iga. Neuter nouns are often feminized already in the singular, while joining either feminine or masculine nouns in the plural. The dual has been preserved in all inflections. The demonstrative pronoun "this" is 'to:ti, while 'ovi is also heard for "oni" (that). In dialect, especially in technical terminology, Germanisms are quite frequent, although the younger generation learns Slovene terms in school. In Selnica-on-Drava and its surroundings there were till the end of World War II many one-blade, all-wooden frame sawmills, and even more mills which used the water energy of the Repič Stream. Nowadays only memories and ruins remain. The drawings also contain the technical terms used to name specific parts of the sawmill and the mill. Besides Slovene words, there are many German ones that were Slovenized phonologically and morphologically. The practice of making and selling charcoal is still alive today.

Karmen Kenda-Jež

Etnološke raziskave kot (drugotni) vir v narečnem slovaropisju

Prispevek ob primerjavi gradiva za narečni slovar osrednjecerkljanskih govorov z narečnim besedjem z istega področja, zbranim v delu M. Makarovič Kmečko gospodarstvo na Slovenskem (1978), načinja vprašanje o možnosti (ne)posrednega unašanja etnoloških terenskih zapisov v ponazarjalni del geselskega članka.

In the paper the author compares the material for the dialectic dictionary of the central Cerklje region with the dialectic vocabulary from the same region collected by M. Makarovič for her book "Farming in Slovenia" (1978), and opens up the issue of the feasibility of (in)directly incorporating data from ethnological field trips into dictionary entries.

1.1. Najpomembnejša skupna značilnost virov, ki so bili kdaj uporabljeni za sestavo posameznih narečnih slovarjev, je njihova časovnostna, prenosniška, socialno- in funkcijskozvrstna raznorodnost (prim. Baur 1986: 87). Mednje sodijo takó zgodovinsko arhivsko gradivo (tiskano in rokopisno, od najstarejših spomenikov naprej) kot najnovejši izsledki dialektoloških raziskav (Baur, n.d.: 79, 83-84), takó pisni izdelki (dnevniki, zasebna pisma) posameznih nosilcev narečij (AOS 1980: 6, Horvat 1988/89: 75) kot zapisi njihovega govora, takó že sestavljeni slovarji narečnih besed kot izbor dialektizmov¹ iz drugozvrstnih slovarjev (SRNG 1965: 18), takó umetnostna, publicistična, praktičnostrokovna kot praktičnosporazumevalna besedila v narečju, takó besedje, zajeto z dialektološkimi raziskavami, kot tisto, ki je bilo predmet raziskav drugih znanstvenih disciplin (zgodovine, etnologije, naravoslovnih ved ipd. (prim. SRNG, n. m.). Pri tem v obdobju zbiranja gradiva marsikdaj ni bil natančno opredeljen

¹ Izraz je uporabljen v pomenu 'narečna beseda, zaradi slogovnih in drugih razlogov rabljena v zvrsteh knjižnega jezika' (prim. Ahmanova (1966: 131), EWJP (1978: 70) ter ustrezno geslo v SSKJ); v Enciklopediji slovenskega jezika (Toporišič 1992: 24) je dialektizem le kazalka k izrazu narečna posebnost/značilnost.

niti obseg uporabljenih virov niti način njihove uporabe (SGP 1979: IX) ali pa je bila nadaljnja obdelava gradiva taka, da ločevanje izsledkov po izvoru ni bilo več mogoče (SRNG 1965: 19).

1.2. Če je za omejitev izbora virov glede na čas njihovega nastanka dovolj že opredelitev za diahroni ali sinhroni narečni slovar, pa je utemeljitev načina izbora ustreznih virov glede na zvrstnost in prenosnik bolj zapletena. Odvisna je od namembnosti slovarja, predvsem od odločitve, ali se bo slovarska obdelava osredotočila na pomensko plat in geografijo besed (Wortgeographie, Bauer 1986: 101) ali pa bo vsebovala tudi relevantne podatke za proučevanje glasoslovja, oblikoslovja itn., torej slovnice raziskovanega narečja;² od predstave o možnem uporabniku slovarja; stopnje strokovnosti oz. poljudnosti (sem sodi tudi določitev natančnosti fonetične transkripcije) — pa tudi od strukturnih razlik med knjižnim jezikom in narečjem, npr. od možnosti za (sorazmerno) natančno zapisovanje glasov s črkopisom knjižnega jezika,³ ter od stopnje funkcijskozvrstne razčlenjenosti narečja.⁴

1.3. Prispevek naj bi bil poskus ponazoritve (upo)rabe gradiva etnoloških raziskav pri sestavljanju območnih sinhronih narečnih slovarjev na primeru konfrontativnega⁵ slovarja osrednjecerkljanskih govorov. Ne gre za načevanje teoretičnega vprašanja o (pre)potrebem stiku med dialektologijo (in sociolingvistiko) ter etnologijo pri raziskavah narečja (oz. katerega koli drugega zemljepisno, družbenoplastno ali funkcijsko omejenega jezikovnega različka), ki je bilo pri nas v strokovni literaturi v zadnjem času že obravnavano (Stanonik 1990: 181-202, 1994: 281-304), poleg tega pa se vsak slovenski dialektolog, ki se ukvarja s pomenskimi raziskavami besedišča po tematskih sklopih, ob pomanjkanju domačih besedoslovnih in pomenoslovnih narečnih vprašalnic sreča vsaj z vprašalnicami Etnološke topografije slovenskega etničnega ozemlja (I-XI, 1976-78), ki ponujajo temeljno razčlenitev poimenovane predmetnosti,⁶ ampak za povsem praktično vprašanje o stvarnih možnostih za

² Odločitev je navadno odvisna od tega, kako podrobno so se z določenim govorom ali narečjem ukvarjale druge veje dialektologije (prim. načela projekta LISVK, Hafner 1980: 12, 25-26).

³ To ne povečuje samo možnosti za obsežnejši vnos raznovrstnega pisnega gradiva v slovar, ampak tudi možnosti za večjo učinkovitost posrednih (prek mreže informatorjev, navadno opre na mrežo šol) raziskav na terenu. Zaradi manjše narečne razčlenjenosti to metodo za pridobivanje izhodiščnega gradiva pogosto uporabljajo na Poljskem (Falińska 1989: 7-16). Na slovenskem govornem področju je bila uporabljena pri graškem projektu z naslednjim opozorilom (LISVK 1980: 237): "Pri tem je bilo že vnaprej jasno, da bomo tako z dokajšnjo zanesljivostjo lahko ugotavljali le leksikalne razlike, medtem ko glasovnih in oblikoslovnih v glavnem ne bomo mogli upoštevati."

⁴ Poseben položaj imajo pri tem narečja s posebnim, regionalnim narečnim knjižnim izročilom.

⁵ Slovarji, ki poskušajo čim širše zajeti besedni zaklad določenega govora (narečja, narečne skupine itn.), nosijo različne, vendar ne dovolj povedne izrazijske oznake - od izraza sodobni slovar, ki upošteva zgolj zapovrstje nastanka posameznih slovarskih različic (prim. Wiegand 1986: 193), in za strokovni jezik (zaradi svoje potencialne večpomenskosti) neprimerne zveze popolni slovar do izraza sistemski slovar (SSN 1980: 18), ki pa se ne uporablja samo za poimenovanje slovarja z značilnim izborom iztočnic, ampak tudi za slovar diferencialnega tipa, ki v svojih pomenskih razlagah upošteva sistemske značilnosti (naravo) besede. Tu uporabljeni izraz je iz Wiegandovega (n. d.: 196) poskusa, da bi bilo izhodiščno razmerje do knjižnega jezika pri obeh temeljnih vrstah narečnih slovarjev razvidno tudi iz poimenovanja. Pri konfrontacijski metodi naj bi bile upoštevane razlike in podobnosti med narečnim in knjižnim idiomom, pri kontrastivni pa samo razlike.

⁶ O kakovosti posameznih vprašalnic (oz. o njihovi večji ali manjši pokrajinski obarvanosti) odloča predvsem gostota mreže prejšnjih raziskav.

neposredno vključevanje na ta način zbranega besedja v narečni slovar. Zastavljalo se je zlasti v polemikah o ustroju, namenu in potrebnosti vseslovenskega narečnega slovarja (Benedik 1992: 14, Matičetov 1992: 14, Smole 1992/93: 234 itn.), vendar so odgovori ostali na ravni načelnih ugotovitev.

2.0. Kot ponazarjalno gradivo je bila uporabljena knjiga Marije Makarovič (1978) *Kmečko gospodarstvo na Slovenskem*. Morda se zdi izbor dela, ki se v uvodu (n. d.: 6) sklicuje na poljudnost obravnave, tvegan, toda primernost izbire je mogoče podpreti vsaj s tremi argumenti:

(1) Avtorica delo opredeljuje kot "**sistematičen pregled** (poud. K.K.J) različnih gospodarskih načinov, orodij in naprav, kakršne lahko ugotavljamo na slovenskih kmečkih gospodarstvih v raznih območjih Slovenije /.../ približno od srede 19. stol. dalje" (n.m.). Pričakujemo torej lahko nekakšen povzetek dotedanjih obravnava izbranega predmeta, ki dovoljuje vsaj delno posplošitev ugotovitev tega prispevka.

(2) Zapisi narečnih besed niso delo enega samega zapisovalca (prim. seznam uporabljenih virov in literature, n. d.: 293-296), zato je mogoča tudi primerjava različnih (implicitnih) zapisovalskih načel.

(3) Seznam besed, ki so označene kot cerkljanske (79 besed oz. besednih enot) je sorazmerno kratek in tako primeren za krajšo predstavitev, hkrati pa dovolj obsežen, da je lahko reprezentativen.

2.1. Narečne besede so v besedilu posebej zaznamovane (ležeči tisk), na desni pa jim navadno⁷ v oklepaju sledijo še njihove prostorske določitve — "/k/ošal (Gorenjsko), šapal, štrafjal (Koroško), oteušal (Jezerško), švigal (Cerkljansko), štribal (Gorenjegrajsko) so navadno tako, da so udarjali s klasjem ob klop". V posameznih primerih, ko raziskovalna točka oz. področje nista navedena neposredno za posamezno besedo, ni povsem jasno, ali se določena zemljepisna oznaka nanaša na vse neoznačene ležeče tiskane besede v povedi ali ne. Stvar vsakokratne presoje je bila, ali bo taka beseda uvrščena na seznam ali ne. Poleg etnografizmov,⁸ ki so v ospredju pozornosti stroke in potencialno sodijo med njeno strokovno izrazje, torej tudi v besedišču knjižnega jezika (pri čemer je ob morebitnem prehodu potrebno njihovo glasovno "poknjizenje"), avtorica navaja še t.i. "prave" narečne besede (Ripka 1989: 118) — "/p/onekod pa je bilo v navadi, da so kravam, ki so med molžo brcale, *cebale* (Cerkljansko), držali dvignjeno levo prednjo nogo".

⁷ Redko so ležeče tiskane besede brez vsakršne prostorske označitve - /č/e je žito slabo naloženo, se *spabne* (50).

⁸ Izraz slovaška dialektološka slovanska skupina (Ripka 1989: 120) opredeljuje takole: "To so predvsem imena za različne posebne stvari (predmete in njihove dele), značilne pojave ljudske kulture ipd., katerih izdelava in uporaba je poleg tega vezana na isto zemljepisno področje. /.../ Večino teh predmetov so izdelovali s staro, primitivno /.../ proizvodno tehniko, ne povsod na popolnoma enak način /.../ in pogosto iz različnih snovi ali surovin". Smiselno bi bilo med etnografizme uvrstiti tudi poimenovanja za zemljepisno omejene pojave iz duhovne kulture. Prim. cerkljansko (Lazec) *futanje* ('futajne) 'način ljudskega zdravljenja zaradi seča vnete kože med nogami pri majhnih otrocih' - otroka so posadili na vrata tako, da se jih je oklepal z nogami, ter ga na njih zibali sem in tja.

⁹ Besede z zemljepisno omejenim pojavljanjem, ki niso del nevtralne plasti knjižnega besedja, v knjižnem jeziku pa imajo ustrezne diastratične sopomenke.

2.2.1.0 Verodostojnost zapisa narečne besede oz. uzaveščenost narečnih jezikovnih pojavov

2.2.1.1. Poleg fonetično natančno transkribiranega zapisa bi bila načelno primerna tudi vsaka taka oblika, ki bi narečja večjemu slovaropiscu omogočila rekonstrukcijo njegove narečne podobe.¹⁰

V Kmečkem gospodarstvu na Slovenskem je za zapisovanje glasov razen pri besedah iz prekmurskega, prleškega in kozjansko-bizeljskega narečja (lūpijo, kožūhajo (68), ključicami (78) ipd.) uporabljen slovenski črkopis. Z' so sodeč po primerih (gl. spodaj) označeni oslavljeni¹¹ (reducirani) glasovi različne narave. Naglasno mesto ni posebej zaznamovano, zato je iz zapisov samih (razen seveda pri enozložnicah) določljivo v zelo redkih primerih po kakovosti nenaglašanih samoglasnikov. Najbolj očitna so omahovanja pri načinu zapisa zvez ə + r, l, m, n oz. zložnikov r, l, m, n (na *lojternikih* (67) : *rznik* (84), *prjemač* (96); na *gumiradelnih* (18) : *dreuel* (32), *gredl*, *pajklne* (60), *gartl* (71); z *m'čkom za grozdje*, *rezavenca* (33), *sjavenci* (41), z *glavičenco* (69), s *././ štokovenkom* (89) : *prašnica* (28), *štrajfnca* (52)), pri zapisovanju u-ja v položaju pred soglasnikom/na koncu besede, kjer se kljub temu da imata tako fonetično vrednost knjižna (v) in (l), pogosto pojavljajo zapisi z (u) (*sejauki* (Vojsko) (41); /v/ Prekmurju je enota za merjenje žita *kebeu* : /p/olovico *kebla drži škaf* (62), naletimo celo na različni zapis u-ja v eni besedi (*toukocv*); poseben problem predstavlja (ne)zapisovanje že omenjenih oslavljenih samoglasnikov, po katerem so nekateri zapisi na meji berljivosti (*š'pcajo* (83), *btov* (97), *bt* (112), *vn* (*meče*) (113), *rnk* (150), *p'bek* (219)).

2.2.1.2. Vsaj po cerkljanskem besedju sodeč pa glavne težave pri poskusu narečne transkripcije tako zapisane besede ne izvirajo zgolj iz neustrezne izbire posameznih črk za zaznamovanje določenih glasov (o tem več v 2.2.1.3.), ampak v vrsti različnih vmesnih stopenj med poskusom fonetičnega zapisa besede in njenim (delnim) prenosom v sistem knjižnega jezika. Pri tem nastajajo nekake "fantomske" besedne oblike, ki ne sodijo ne v ta ne v oni jezikovni sistem:

Zapis:	Narečno:	Knjižno:
bt (112)	['bot]	bet
djelano mleko (171)	['di:lanu m'li:ka]	delano mleko
jego (133)	[je'γu:]	igo
čidali (156)	['čidal]	kidali
kolovret (142)	[ka'lɔ:ɹret]	kolovrat
majjo (68)	['ma:jje]	majjio
arnico (4. ed., 141)	[war'nica]	ornico
sejauki (41)	[s'ja:ɹk]	sejalki
sejčejo (142)	['sɛ:jčeje]	sečejo
snarji (145)	[s'na:ri]	senarji

¹⁰ Drugače je pri večnarečnih slovarjih (razen če je za vsak jezikovni podsistem odgovoren poseben urednik, ki se opira na lastno jezikovno vedenje - tako je npr. potekalo vzporejanje zgodovinskega gradiva s sinhronim pri TSVK (1982: 35).

¹¹ Izraz po Logarju (1993: 102).

Poleg teh se pojavljajo popolnoma poknjižene besede:

cebale (168)	[ca'ba:le]
korba (134)	['kuɔrba]
kranjska svetloba (240)	[k'ra:jnska swet'laba]
kup (143)	['kop]
mulčnik (180)	['mulčɲk]
z omajki (69)	[z wa'ma:jkam]
omužgajo (69)	[wa'mužɣaje]
orač (30)	[wa'ra:č]
pogonjič (30)	[pa'ɣa:jnč]
polovnica (63)	[palaw'nica]
rovnica (25)	['rɔ:uŋca]
salamurnica (180)	[sala'mu:rɲca]
seno (141)	[s'nu:]
skrojijo (195)	[sk'ruɔije]

in take, za katere bi lahko trdili, da so poskus fonetičnega zapisa s črkopisom knjižnega jezika:

u birkle (148)	['biɛrkle]	*berkle
kaps (44)	['ka:ps]	kapus
kabznike (44)	[kabz'nike]	kapusnike
toukač (112)	[tu'ka:č, = tou'ka:č]	tolkač
trgavnke (110)	['tɔrgauŋke]	trgalnike

Merila za zapisovanje so potemtakem precej neenotna. Zdi pa se, da je mogoče ugotoviti vsaj eno pravilo — bolj ko je uspešno konfrontativno sopostavljanje narečnih in knjižnih prvin, večja je verjetnost, da bo raziskovalec zapisal besedo v poknjiženi obliki. Tako je npr. v vseh zapisanih oblikah /a/, ki je nastal iz o zaradi akanja, zapisan z (o) — *kolovret*, *koštron*, *svetloba*, *ogarati*, *omajki*, *omužgajo*, *orač*, *pogonjič* itn. — razen v besedi v besedi kalač (53) = kolač 'v krog položeni snopi, ki se istočasno mlatijo', ker je zapisovalec ni povezal s knjižno ustreznico zaradi redkosti rabe v pomenu 'krog, kolobar' (prim. ustrezni gesli v Pleteršniku in SSKJ). Tej težnji po pomenski razvidnosti nasprotuje težnja po ohranjanju fonetične drugačnosti (pokrajinske obarvanosti ipd.) nekknjižne besede, ki je marsikdaj močnejša od težnje po ugotavljanju morebitne (etimološke) istovetnosti posameznih narečnih poimenovanj za določeno predmetnost. Zato je v besedilu zelo pogosto navajanje dvojnic, ki so posledica različnih glasoslovnih razvojev iste besede, pri čemer ni vselej jasno, ali se avtorica dvojničnosti zaveda ali pa besedi navaja kot diatopni sopomenki. Zaradi močne narečne razčlenjenosti slovenskega ozemlja je namreč navajanje dveh ali treh oblik (ko jih je mogoče šteti v desetine, spomniti se velja samo znanega Ramovševega (1936: 97) ponazorila s štiridesetimi različnimi zapisi besede *čelo*) vprašljivo. Tako imamo zaznamovane različne glasovne razvoje:

a) posameznih samoglasnikov (*uotka, otko* (Gorenjsko) (33), je kosa nasajena na /.../ *kosje, kusje in kosje* (Dolenjsko, Vipavsko, Brkini, okolica Kopra) (150));

b) soglasnikov (tako na splošno poimenujejo žganje *žgane, žgajne* (114), *kopiše, kopišče*, to je prostor, kjer postavijo kopo (200)), za gorenjski prehod b/p v f pred nekaterimi soglasniki ter d/t pred g/k v x (Logar 1993: 107) prim. naslednje zapise: /v/ Kostanjeviški okolici pravijo hruškam /.../ *tepke* /.../ /v/ vaseh okoli Mengša /.../ pa so /.../ hruške *tefke* (109), /p/red *rofkanjem* ali *robkanjem* (alpsko območje) koruzo /.../ osušijo (69) itd., za pojav prehodnega j: *sečnja* (Gorenjsko, Primorsko), /.../ *sejčnja* (Cerkljansko), *zagozda* in *zagojzda* (Dolenjsko in ponekod na Gorenjskem) (142);

c) stopnjo oslabitve samoglasnikov in/ali različno naglasno mesto (če ne gre za drugo raven poknjizenja): in jo poimenujejo: *novine* in *novne žgati* (11), mošt pretakajo v sod s pomočjo lesene posode, ki jo precej splošno poimenujejo *lakovnica, lakovenca* (96);

č) ter različne asimilacijske procese (v metliški okolici [zlagajo] /.../ po osem do dvanajst snopov v velike /.../ *razstavke* (49) : /t/ako predvidevajo v Beli krajini od petih *rastavk* /.../ *en kupljenik* (mernik) žita (61)).

Pričakovati bi bilo, da se bo etnološka raziskava besedi posvetila kot pričevalki o kulturnem in civilizacijskem razvoju določenega okolja,¹² zato je posebej vprašljiva smiselnost vztrajanja pri (približnem) fonetičnem zapisu besede takrat, kadar bi njena poknjizena podoba lahko prinašala narečja nevesčemu bralcu tudi podatke o poimenovani predmetnosti. V opisu kuhanja žganja (115) nas o tem lahko prepriča naslednji navedek: "Če kurijo pravilno, priteče približno čez pol ure *blina* /.../, *bevka* (Gorenjsko) /.../ Iz sedmih kotlov dobijo približno po en kotel bline. To vlijejo znova v kotel in ponovno kuhajo. Sedaj priteče najprej *ta bev* (tekočina, ki jo vržejo proč)". Pridevnik (*ta*) bel in njegovi tvorjenki - belina in belka - na prvi pogled niso prepoznavni, enak zapis cerkljanskih poimenovanj za 'prvo žganje' bivšca (C) (= belščica ['bi:uška]) in bivka (L) (= belka ['bi:uka]) pa bi besedi še bolj oddaljil od njunega izvora.

2.2.1.3. Treba bi bilo opozoriti še na napake, ki nastajajo zaradi neprepoznavanja fonemske vrednosti posameznih glasov. Vzrok zanje je najbrž raziskovalčevo premajhno poznavanje idioma, s katerim je prišel v stik na terenu. Ovira pri razumevanju so v cerkljanščini zlasti težji ali nenavadni soglasniški sklopi, zveze soglasnikov z zložniki ter popolno akanje. Tako imamo npr. cerkljansko locen ['ločn] zapisano kot *locaj* (23), krišpalnik [k'rišpaʊŋk] (53) kot *krišponk*, fušta (C 'fušta, L 'fušca) kot *fuška* (196) ipd. Posebej zanimivo je napačno *vodič* (30) za vabič ['wa'bič] (G) 'kdor usmerja vole pri oranju', kjer je napaki poleg izenačenja prednaglasnega a in o ter sorazmerno podobnih izgovornih značilnosti zamenjanih fonemov botrovalo nepoznavanje

¹² Seveda prinašajo podatke o tem tudi vse druge jezikovne ravnine.

cerkljanske zveze *vabiti vole*, ki nastopa v tem pomenu: 'kuoder 'ni b'lu 'maškix, sa tud 'žejnske bra'na:le .. al pa wa'bile /../ 'kajne al pa 'walu (C).

2.2.2.0. Prostorska in časovna določljivost posamezne besede

2.2.2.1. Pogoste formulacije "kot pravijo precej splošno" (84), "kot splošneje pravijo" (150) itn., ki postavljajo besedo v nekakšen imaginaren prostor, so najbrž posledica poljudnoznanstvene obravnave. Vendar tudi na podlagi natančnejših zemljepisnih določil, ki v oklepaju stojijo desno od besede, ni mogoče sklepati o dejanskem področju njene razširjenosti. Ugotavljanje njenega obstoja le na območjih, ki so med sabo precej oddaljena (/p/onekod na Dolenjskem in Cerkljanskem (23)), različna stopnja natančnosti pri opredeljevanju posamezne lokacije (Dolenjsko, Trenta, Cerkljansko, Podgrad pri Žužemberku (112), ob različnih poimenovanjih enega predmeta - vse to navaja k sklepu, da imajo tudi prostorske opredelitve prej ponazarjalno kot opredeljevalno vlogo. Že podrobnejša krajevna določitev besed, ki so opredeljene kot cerkljanske (Bukovo (110), G. Novaki (11), Podlanišče (142), Šentviška Gora (41), Zakojca (145)), opozarja na možnost, da so obravnavane besede predvsem z roba ozemlja cerkljanskega narečja. Res je med njimi kar nekaj takih, ki osrednjecerkljanskim govorom niso znane (*berklenca* (148), *kalenata* (157 - če ne gre tu za pomoto), *klesčar* (30), *košek* (110), *lazarca* (30), *lebarca* (30), *panjol* (68), *šlenta* (194), *švigati* (52) ipd). Poleg tega so za področje cerkljanskega narečja, ki leži na stiku t.i. alpskega in primorskega kulturnega ali etnološkega območja (Novak 1978: 154-158)¹³ značilne številne diatopne sopomenke, katerih prepletanje bi bilo zanimivo tudi za etnologa. Med glagoloma kositi in seči ter njunimi tvorjenkami so npr. na področju naslednja razmerja:

Zakojca	Cerkno	Lazec
'se:jčt	'se:jčt	ka'sit
'kasc	'kasc	'kasc
'kašne	'kašne	'kašne
pa'si:čk	pa'ku:šnca	pa'ku:šnca ¹⁴

Drugi primeri diatopne sopomenskosti so navedeni v priloženem gradivu.

2.2.2.2. V besedilu razen v izjemnih primerih (*s klukami* (11), *kabznike* (44)) ni neposrednih podatkov o živosti posamezne besede. Njena določitev je zato mogoča samo ob primerjavi z gradivom iz drugih virov.

2.2.3. Sobesedilo

Narečne besede, uporabljene v strokovnem etnološkem prispevku, so iztrgane iz svojega naravnega sobesedila in vstopajo v nova sintagmatska in paradigmska razmerja, ki lahko bralca zavedejo pri (re)konstruiranju narečne sintagme: /p/o Sloveniji

¹³ S tem so povezani tudi zanimivi pomenski premiki pri značilnih "primorskih" besedah - polenta [pa'lienta] 'žganci', borjač ['barječ] 'gostilniško dvorišče', porton [pa'ruoŋ, = pa'ruoŋ] 'glavni vhod v hišo' itd.

¹⁴ 'Pojedina po končani košnji'.

povezujejo navadno po dva in dva /../ koruzna storža skupaj z *omajki* (Cerkljansko) (69) : dva sirkova klasa [d'wa: 'siɛrkawa k'la:sa]. Tu bi lahko dialektologija ponudila etnologiji dragoceno pomožno gradivo z zbiranjem narečnih besedil o materialni kulturi ter s takim redigiranjem gesel v narečnih slovarjih, ki bi pri izrazju, zanimivem za etnologijo, dopuščala leksikonske pomenske razlage in navajanje daljših besedilnih odlomkov v ponazarjalnem gradivu.

3. Sklep

Dragocena je predvsem dokumentacijska vrednost v etnoloških raziskavah uporabljenih navedkov narečnih besed, saj opozarjajo na obstoj določene (narečne) besede ali besedne enote oz. njenega posebnega, prostorsko omejenega pomena. Uporabni so zlasti pri sestavi posameznih območnih semazioloških vprašalnic.

4. Seznam obravnavanih besed

4.1. Kratice raziskovalnih točk:

- C: Cerčno
- G: Gorje
- K: Kladje
- L: Lazec
- Ra: Ravne
- S: Straža
- Š: Šebrelje
- Z: Zakojca

4.2. Kratice uporabljenih slovarskih del:

- P: Maks Pleteršnik, Slovensko-nemški slovar, A-O, P-Ž, 1894, 1895
- SP 1962: Slovenski pravopis, SAZU, DZS, Ljubljana 1962
- SSKJ: Slovar slovenskega knjižnega jezika I-IV, SAZU, DZS, Ljubljana 1970-1991
- BSJ: Besedišče slovenskega jezika - po kartoteki za slovar sodobnega knjižnega jezika zbrane besede, ki niso bile sprejete v Slovar slovenskega knjižnega jezika: A-N, O-Ž, ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Interna objava, Ljubljana 1987

4.3. Znaki in okrajšave:

- " pomen
- P pomen v slovarskem članku
- (P -) v ustreznem slovarskem članku dani pomen ni dokumentiran
- (P ~) iztočnici se pomensko ne prekrivata
- (P ?) iz ustreznega slovarskega članka pomen besede ni ugotovljiv
- glej, primerjaj
- /+ (ne)obstoj besedne enote
- ≈ dvojnica
- /../ izpust dela besedila
- .. premor

Gr.: gradivo
Op.: opomba

4.4.

berkla: /n/a Cerkljanskem poznajo dva načina vezanja pripravljenih senenih bremen — vezano *u roče* s pomočjo mreže, narejene iz vrvi ali včasih tudi iz srobot, ali pa *u birkle* (148)

Gr.: 1. *bergla*: C na 'morm se 'neč presta'pit brez 'bierkle 2. *Z leseno ogrodje za povezovanje senenih bremen*

P: -, SP 1962: -, SSKJ: - / BSJ: birkle

Op.: beseda je v tem pomenu potrjena za Zakojco, nekateri informatorji so omenjali še Jesenico in Baško grapo (C 'bierkl' tud 'nisma 'mi:l 'tole, 'tu: sa 'mi:l 'tam 'bel .. 'Ba:ška 'ra:pa)

berklenca: /p/ripravo birklenca /../ razprostrejo po tleh (148)

Gr.: -

P: -, SP 1962: -, SSKJ: - / BSJ: birklenca

bet: /p/onekod na Dolenjskem in Cerkljanskem pobijajo *bule* z lesenimi bati, *batci* // /t/ako so ponekod /../ nanosili sadje v podolgovata lesena korita /../, nakar so ga tolkli z lesenimi kiji, bati ali kladivi. Tudi te vrste priprave so po pokrajinah različno oblikovane in jih različno poimenujejo. Tako *štokovnik* (Dolenjsko), *kladvo* (Trenta), *bt* ali *toukač* (Cerkljansko) ipd. (23/112)

Gr.: 1. C 'bot za 'ribe 'tō:uēt : G tu'ka:č 2. C, (K) u'ča:s sma le še 'ta:ku l'siēna ka'rita 'dō:γyū j'mi:l pa d'wa: 'bota ta'ku., de sma na 'raka 'tō:γkl' x'ruške : G 'žuōkaγnk 3. C, (G) 'boti sa za na c'piγnca, za d'rowa kra'it 4. Š s'tuope? /../ an 'ta:k 'ruop 'ka:mj je 'bi, pa j 'bi 'uot 'notar, pa j b'lu pa 'dal .. an 'ta:k 'bot, de j 'patl 'tistu 'tō:γku

P: + (P -), SP 1962: + (P -), SSKJ: + (P -)

bula: → bet (23)

Gr.: C je 'li:pš p'li:t /../ če 'ni 'tistix /../ 'bul 'tam pa 'ni

P: + (P -), SP 1962: + (P -), SSKJ: + (P -)

Op.: beseda bula ['bula] je potrjena samo za Cerknjo, pa tudi tu se kot pogostejša sopomenka pojavlja na ostalem področju razširjena beseda greba [γ'riēba]: C γ'riēba 'tō:uēt, dra'bit, K sa 'moγl 'tiste γ'riēba s'tō:uēt .. z 'rō:γncam .. 'rō:γnca sma 'yar 'nucal

cebati: /p/onekod pa je bilo v navadi, da so kravam, ki so med molžo brcale, cebale (Cerkljansko), držali dvignjeno levo prednjo nogo (168)

Gr.: C ca'ba:le / 'kuojni ra'di ca'ba:je

P: +, SP 1962: +, SSKJ: nar. zahodno *brcati*

cula: → šop (69)

Gr.: -

P: + (P -), SP 1962: + (P -), SSKJ: + (P -)

Op.: v nobenem izmed osrednjih slovarskih del ni zveze *cula koruze*

češarek: /t/ako precej pogosto *omužgajo* štoke (Cerkljansko), to je s praznim koruznim storžem (69)

Gr.: 1. C 'sierkau če'ša:rk, L 'turščn če'ša:rk 2. C sm'ri:kau če'ša:rk, ma'cosnau če'ša:rk
P: +, SP 1962: + (P -), SSKJ: + (P ~)

delan: /t/ekočino, ki ostane po medenju masla na dnu, poimenujemo *pinjenc*, *medenc*, *zmatranc* (Velika planina), *meten mlek* (okoli Šentruperta na Dolenjskem), *spiranka*, *stepenka* (okoli Kostanjevice na Krki), *pineno* ali *djelano mleko* (Cerkljansko, Dolenjsko), *zmetenica* (Koroško) itd. (171)

Gr.: 'di:lanu m'li:ka

P: + (P -), SP 1962: + (P -), SSKJ: + (P -)

Op.: na robnem področju (K) uporabljajo poimenovanje pinjeno mleko [pinnu m'li:ku] oz. pinjevica [p'inejca]

fušta: /v/ drvarnice ali pred hišo prav tako zlagajo butare iz dračja in vejevja, *faše* in *brencele* (Rateče) ali *fuške* (Cerkljansko) (196)

Gr.: C, G 'fušta, L 'fušca, K 'butara, 'butarca

P: + (P -), SP 1962: -, SSKJ: -

gleštati: tele /.../ *glajštajo* po Cerkljanskem nekaj časa z ovsom, otrobi in koruzno moko. (154)

Gr.: 1. C ž'wina γlę:jštat, Z sma su'nię paγlę:jštale / se sma 'a:xtal, 'ka:r se j 'da:lu, de sma 'di:lauce 'dabru paγlę:jštal 2. C 'morn 'jet 'ma: γrap 'grob' waγlę:jštat 'uredit'
3. C wa m'la:j na 'kuoļeje η'ku:l /.../ p'ra:jje, de se me'su: na zγlę:jšta

P: +, SP 1962: +, SSKJ: nar. *skrbeti za kaj, negovati*

Op.: glagol s širokim pomenskim obsegom

grablje: posebne železne grablje za oglje grabst (sl. 4, Cerkno) (202)

Gr.: -

P: +, SP 1962: +, SSKJ: +

Op.: kot posebno orodje splošno ni znano

jego: /n/ajstarejša oblika goveje vprege je jarem, *jarm* (sl. 2, Šentrupert), tudi *igo* (Trenta) in *jego* (Cerkljansko) (133)

Gr.: C je'γu: /.../ 'ku:kik'ra:t sn 'tu: 'wideu .. 'to pər 'nam pa 'nisma j'mi:l ('tu: pa 'jest še η'ku:l 'nišn š'liša - ženina pripomba) /.../ pər je'γu: pa 'ni b'lu t'ri:ba 'neč š'tra:jnx /.../ m pa d'rikcau, j 'ka:r zak'lukanu za š'ta:jnγa

P: igo, ižesa, SP 1962: +, SSKJ: +

Op.: da raba peša, je razvidno tudi iz izgube sklonskih oblik

kalenata: /z/a lažje oprtanje naramnih košev, ki so napolnjeni z gnojem, uporabljajo ponekod posebno leseno stojalo *mušo* (Robedišča pri Breginju), *kabalet* (Borjana pri Breginju), *kalenato* (Cerkljansko, sl. 4, Sp. Borjana pri Kobaridu) (157)

Gr.: -

P: -, SP 1962: ±, SSKJ: - / BSJ: +

Op.: v Cerknem stajalo poimenujejo muš [ˈmuš] (osnovni pomen besede je 'osel');
C j ʈri:ba ˈmuša ˈnest za ˈsa:ba**kapus:** kaps (zelje) (44)

Gr.: C ɣlaˈwa:t ˈka:ps, š'tari wat ˈka:psa

P: +, SP 1962: +, SSKJ: (P -)

Op.: pomen besede ustreza tistemu, ki ga navaja SP — 'zelje, dokler raste'

kapusnik: so ponekod na Cerkljanskem še okoli l. 1900 imeli posamezni kmetje takoimenovane *kabznike* na skupnem svetu, ki so bili tudi po uro hoda oddaljeni od domačije. Ko so jih pognojili z gnojem, ki so ga prinašali v košu ... (44)

Gr.: C uˈsa:ka ˈwa:s je ˈmi: kabzˈnik ŋ na sˈwet ɣraɣar sa u ˈRa:ɯnix uˈsi nesl ɣˈnu:j u ˈkašax ŋ pa sˈja:l ˈka:ps, C kabzˈniki sa bˈli ˈja: še ˈni:ki ˈli:t pa ˈna:š ˈwajsk

P: +, SP 1962: +, SSKJ: - / BSJ: +

kidati: so spravljali gnoj iz hleva, ga kidali (precej splošno), *čidali* (Cerkljansko), *zmetavali* (Goričko) le enkrat do dvakrat na mesec (156)

Gr.: C ɣˈnu:j, ˈporst ˈzemljo, sˈnu: ˈčidat

P: +, SP 1962: +, SSKJ: +

kleščar: kleščar je držal klešče pri plugu (30)

Gr.: -

P: +, SP 1962: +, SSKJ: -

Op.: sama beseda klešče ima v tem pomenu na osrednjem cerkljanskem področju omejen areal (potrjena je za Ravne — za kˈli:še dərˈža:t), drugod pa je redkejša dvojnica (C Cerklˈa:ni sma še ˈbel ˈku:lca dˈja:l — ˈti ˈboš ˈku:lca ˈdəržau)

kljuka: na zgornjem koncu /so/ zakurili vse tri pasove in ko so se razgoreli, so jih počasi začeli valiti navzdol s /../ *klukami* (/../ Novaki pri Cerknem) (11)

Gr.: -

P: + (P -), SP 1962: + (P -), SSKJ: + (P -)

Op.: tega orodja sedanja starejša generacija sploh ne pozna več (C ŋˈku:l šˈlišau, ŋˈku:l ˈwideu)

kolač: /e/n *nasad* tudi *kalač* (Cerkljansko) ali *vršaj* (Bela Krajina) /../ je štel na vsako stran tudi po štiriinšestdeset snopov (53)Gr.: 1. v krog položeni snopi, ki se istočasno mlatijo C sma ˈmi:l u sˈkednu že ta pˈrę:j kaˈla:č 2. *darilo, ki ga prinese obiskovalec* C hˈwa:la za kaˈla:č

P: +, SP 1962: + (P -), SSKJ: +

kolovrat: /p/onekod na Cerkljanskem (Podlanišče) še pomnijo, da so včasih kosili v *kolovret*, v polkrogu, kjer je prvi kosec začel sredi travnika, drugi pa so kosili okoli njega v polkrogu (142)

Gr.: C ma š'li na ka'lō:uret /../ 'boma pa za'čiel na s'ri:t, ta p're:j bo 'šo:u γ'lix pa s'ri:t /../ 'te:jt je 'moγu 'a:xtat, de 'bo 'šo:u ta'ku:, te d'ru:j pa za 'nemu, de 'bo 'šo:u pa s'ri:t sneže'ti, če se bo 'da:lu, de 'be ūsa t'ra:wa pab'ra:l, a 'ne, γ'ar pa 'ka:r wa'ku:l š'li /../ ta p're:j na 'bo 'šo:u da 'wərxə sneže'ti, 'more s'piet ta'ku: γ'liedat /../ de 'bo 'tu:, ka ū šo:u ta 'za:dŋ, re'cima, če jx je b'lu de'siet, de 'bo za de'siet .. de'siet pa'ti p'ri:t 'naxaγ /../ de ūda š'li ta'ku: wa'ku:l, a 'wi:š, γ'ar, ta p're:j se ū wa'bərnū, te d'ru:j pa za 'nemu /../ ta p're:j γ'rie γ'lix z'ra:γn 'saje rada'nice na'zaj 'dal /../ 'sa:mu de 'začne pa 'dal ka'sit, 'to j če γ'ar ka'siγ, te d'ru:j γ're:je pa za 'nemu wa'ku:l, 'no, 'tu: j pa na ka'lō:uret /../ a 'wi:š, 'ni b'lu t'ri:ba na'zaj xa'dit

P: + (P -), SP 1962: + (P -), SSKJ: + (P -)

korba: /d/a bi se vprežna živina pasla, preprečujejo nagobčniki, pleteni iz bekovih ali leskovih trt, pa iz srobotā, vrvi in žice - tem pravijo *torba* (sl. 5, Brkini, Vipavsko in drugod), *korba* (Cerkljansko), *korpič* (Brda) ipd. (134)

Gr.: C 'kuorba /../ z na'wa:dŋγa dra'tu sp'ledena, n 're:jŋk ta'ku: p'lexast, 'pa pa d'ra:t na k'riš /../ 'pa pa š'trek za wakl γ'la:we, de mu j γ'ar s'ta:la

P: + (jvzh. Št, P -), SP 1962: -, SSKJ: - / BSJ: +

košek: /p/redvsem za obiranje jabolk imajo po Cerkljanskem in v Brkinih pletene *koške* (110)

Gr.: -

P: +, SP 1962: + (P ?), SSKJ: + (P ~)

Op.: na področju se pojavljata diatopni sopomenki berač(ek) — C be'ra:č 'ja:pk, C be'račk, L be'ročk, K be'rečk — in poberin Ra pabe'rin

koštrun: /z/a sajenje krompirja in koruze /../ uporabljajo ponekod neke vrste grablje /../ pripravo poimenujejo na Dravskem polju in v Slovenskih goricah tudi risar, rižalo in *redar*; v Prekmurju *kvatrije*, *cajb* v Beli krajini in *koštron* na Cerkljanskem (45)

Gr.: 1. *skopljen oven* 2. *priprava za sajenje krompirja in koruze* C pa'tieγŋ kašt'ruoŋa, kašt'ruoŋ 'j:emu t'ri al pa š'tieγ za'biē 3. G *rogovila*, *ki se zatakne za vrb senene kope*

P: + (P ~), SP 1962: + (P ~), SSKJ: + (P ~)

kranjska svetloba: //istni koš, kot ga poimenujejo v kamniški okolici in v Tuhinjski dolini (sl. 3, Šmartno), ali *kranjska svetloba*, kot se sliši po škofjeloško cerkljanskem območju (sl. 4, G. Novaki nad Cerknim), je navadno pleten iz srobotā in viter (240)

Gr.: C 'adŋ sa pa 'nucal 'listŋke, de sa na'sil u 'nex 'tud 'listje, 'ti .. ŋ pa nt u 'listŋk 'ma:le 'listje na'ba:šeš, 'patle pa 'tist, ka j p'liēdu, j nap're:j 'moγu pre'mislt, a 'bo 'di:laγ 'listŋk, a 'bo 'di:laγ swet'laba .. je 'moγu 'mi:t 'bel 'dō:γγe ka'liče /../ d'ri:nawe, 'pa j pa ŋ 'tu:lku 'pustu brez de be 'bi zap'liēdu, na 'worxu je pa d'ru:γa wap'riēdu /../ wa'ku:l, de j u'kop dər'ža:lu, 'tistu j b'la pa k'ra:jnska swet'laba .. ka 'ni b'lu zap'ledenu

P: -, SP 1962: -, SSKJ: -

krišpalnik: /p/o končanem *otepavanju* so npr. na Cerkljanskem pretolkli snopje še s palico, imenovano *krišponk* (53)

Gr.: 1. *priprava iz poševne (lesene, kamnite) ploskve in dveh opornih nog, ob katero se udarja s snopom*: C s'nap sma dərž'a:l za 'ritna m pa s k'la:sjem 'tə:u'kl wap k'rišpaŋk
 2. *orodje*: C k'rišpaŋk sma pa 'to d'ja:l, sma pa j'mi:l pa 'ta:ku, kod ŋ 'welk 'na:jšč le'siŋ, ka, a 'wi:š, šu'nica je j'mi:la pa 'to n 'tam 'kešŋ k'la:s tud u 'ritŋ /../ je b'lu t'ri:ba 'tistu preŋl'jedat, pa j 'bi 'to n 'tam 'kešŋ k'la:s, pa s 'tistŋ 'na:jščem l'pu: na ka'li:nu watp'ri:t, wadwe'za:t m pa pre'tə:u'čt /../ 'tistŋ sma pa d'ja:l k'rišpaŋk

P: -, SP 1962: + (P ?), SSKJ: - / BSJ: +

kup: /i/z zagrabkov naredijo največkrat na njivi *kopice* (Gorenjsko, Dolenjsko), da sena ne zmoči dež ali rosa, *kupe* (Cerkljansko in drugod), *lojence* (Vipavsko), *lonce*, *luonce* (Istra, Brda), *petrnice* (Goričko v Prekmurju), *navsl* (sl. 2, Prelekija) (142-143)

Gr.: L sa 'di:l s'nu: u 'kop

P: +, SP 1962: +, SSKJ: +

kvart: /n/a Cerkljanskem spet naj bi večja in starejša žitna mera, star, držala tri mernike /../ po petindvajset litrov, nakar sledijo nadaljnje polovične, sicer pa enako oblikovane mere, kot so *znenk*, *polovnica in kvart*. (63)

Gr.: -

P: -, SP 1962: + (P ~), SSKJ: + (P ~)

Op.: v tem pomenu je uporabljena beseda četrtnica - C, L, Ra čekart'nica, K četart'nica; še manjša mera je polič - C 'palč

laz: *laze* delati // strme njive - *laze* (11, 30)

Gr.: C kram'piər je 'dabra sa'dit u 'la:zu / pa'si:kat na 'las na golo

P: +, SP 1962: +, SSKJ: +

lazarca: /t/udi na Cerkljanskem so še pred leti orali strme njive - *laze z lazarcu*, to je z dvojnimi plugom, v katerega so prav tako vpregali dva para volov (30)

Gr.: -

P: + *neko jabolko*, SP 1962: -, SSKJ: -

Op.: C 'duopl̥xar *dvojni plug*

leharca: /p/lugu z eno desko pravijo na alpskem območju tudi *samc* ali *leharca* (Cerkljansko) (33)

Gr.: -

P: -, SP 1962: -, SSKJ: -

Op.: C 'sa:mc *enojni plug*

locen: /n/adalje služijo v krajih s posebej trdo zemljo za uravnavanje teže brane *ročice* (Gorenjsko) ali *locaj* (Cerkljansko /../), ki je pritrjen na zadnjem delu (23)

Gr.: C 'ločŋ

P: + (→ locanj, locen, locenj), SP 1962: +, SSKJ: +

Op.: informatorji so poznali samo brane z nepremičnimi locni (prim. Makarovič 1978: 23), v Kladju locnov ne poznajo

majiti: V Sloveniji koruzo *ličkajo* (Gorenjsko), *lūpajo* in *lūpajo* (Prekmurje, Prelekija),

belijo (Bela Krajina), pa tudi *lupijo* kot na Krasu, *majjo* (Cerkljansko), *slačijo* (Brkini), *plincajo* (Mežiška dolina), *kožubajo* (Slovenske gorice, Savinjska dolina, Kozjansko) (68)

Gr.: 1. *odstraniti lupino, lubje, krovne liste ipd.*: C ta 'kuxan kram'pjer 'ma:jma, ta 'sara:ɣa pa 'lupma, wa'ma:jenu 'ja:jce, Z wa'ma:jl sa 'im pa 'wos 'li:s za ne 'mixne d'na:rje, 2. *ličkati*: C ka sma 'ma:jl, če se j 'kešnu 'ma: zadri'ma:lu, pa sma mu naš'timal 'čie 'tiste p'ra:zne 'ma:ɣxe 'prazno krovno listje'

P: +, SP 1962: +, SSKJ: nar. majiti *koruzo ličkati*

meč: /k/er še *medejo* (Gorenjsko), *motijo* (Vzh. Slovenija) v pinjah, nalijejo smetano nekako do polovice in jo potem stepajo tako, da v posodi enakomerno dvigujejo gor in dol palico s kolescem, *meč* (Cerkljansko) (171)

Gr.: G 'meč, L ma'tuč, ma'tučk, K ma'tučk

P: P - (→ motič), SP 1962: -, SSKJ: -

Op.: beseda, ki se izgublja, v Cerknem je na primer ni bilo več zaslediti

mežura: Na Vojskem /pomeni/ *mežura* /../ polovico oz. tretjino mernika (62)

Gr.: -

P: -, SP 1962: -, SSKJ: -

Op.: → polovnica

mladoven: krava je mladovna nekako štiri mesece, kot pravijo po Cerkljanskem in v Brdih (159)

Gr.: Z m'la:daɣna k'ra:wa, K x'ma:l pa te'litwi, kər 'ima še we'lik m'li:ka, se 'reče, de j mla'do:ɣna

P: mladovna krava, eine Kuh, die eben gekalbt hat; mladovna krava = krava mladega mleka, SP 1962: + (P ?), SSKJ: vet.

Op.: beseda je znana samo v Zakojci, Lazcu in Kladju, in sicer le v pomenu, razvidnem iz gradiva

mulčnik: /k/lobase so včasih splošno delali (polnili) s pomočjo kravjega ali volovskega roga na *rožič* (Goričko), na *mulčnik* (Cerkljansko), ki je bil na koncu malo odbit, da so skozi odprtino porivali maso (180)

Gr.: G 'mulčnik je 'tistu za 'ba:sat 'či:wa, ka s 'či:wa ɣa na 'tistu nasa'diɣ .. za 'mulce 'krvavice' 'rɔ:ɣnat

P: -, SP 1962: -, SSKJ: -

nastiljati: /d/anes splošno nastiljajo, *nastejajo* (Cerkljansko), posteljajo pod živino (Brda) in *podsteljejo* (Brkini) enkrat ali dvakrat, tudi trikrat na dan, večinoma pa zjutraj in zvečer. (156)

Gr.: C nas'tileje

P: +, SP 1962: +, SSKJ: +

Op.: na območju nas'tileje (nedov.) ali nas'te:jleje (dov.), zdi se da je zgornji navedek nekakšna kontaminacija obeh oblik

ogarati: /p/o tem času se je začelo uveljavljati natiranje s smrekovo smolo pa s

kolofonijo ter hkrati polivanje z vrelo vodo, da so ščetine laže *ošupali* (okolica Žužemberka), *ogarali*, *omajali* (Cerkljansko in drugod) z nožem (180)

Gr.: C sma wa'ya:ral p'ra:sca

P: +, SP 1962: +, SSKJ: nar.

Op.: razliko med glagoloma omajiti in ogarati je nazorno predstavil informant iz Cerknega: C wa'ma:ju se j š'pex wat p'ra:sca, 'kuoža se j pa wa'ya:ra

omajek: /p/o Slovenskem povezujejo navadno po dva in dva, ali tudi samo po dva koruzna storža skupaj z *omajki* (Cerkljansko), *perušinko* (Bela krajina) z ličkanjem (Gorenjsko) in jo mečejo na kup poleg sebe (69)

Gr.: 1. C 'sierkawi wa'ma:jki, L 'turščni wa'ma:jki 2. Š 'ri:pni wa'ma:jki

P: +, SP 1962: +, SSKJ: nar. *krovni list* (koruznega storža) // *olupek*

omajiti: → ogarati (180)

Gr.: → majiti

P: + (P -), SP 1962: + (P -), SSKJ: +

omužgati: → češarek (69)

Gr.: *ohuščiti*, *oružiti*: K 'turšca/'fožu sma wa'mužgal, C wa'mužgan 'fožu

P: - (→ mužgati, muzgati (P -)), SP 1962: -, SSKJ: -

Op.: v Cerknem je možna dvojica tudi robkati - 'sierk sma na 'rakax wa'ruopkal, wa'ruopkat 'ta:nčk 'grah', sa 'po:uxi 'sa:dje 'ruopkal

orač: orač pa je oral (30)

Gr.: C wa'ra:če sma da'bil

P: +, SP 1962: +, SSKJ: +

Op.: prvotno poimenovanje je drevar (dər'wa:r), kar je že skoraj povsem izginilo, običajno pa je opisno 'te:jst, ka j d'ru: 'plug' 'dəržau

ornica: /p/rvič nakosijo *seno* ali *mrvo* (splošnejši izraz), *arnico* (Cerkljansko), *vratnino* (Robedišča pri Breginju), drugič avgusta ali v začetku septembra *otavo* (141)

Gr.: C če 'češ wa'ta:wa j'mi:t, 'morš war'nica da s'wedya 'Petra pa'se:jčt

P: + (P -), SP 1962: + (P -), SSKJ: + (P -, → vrnica)

Op.: v Kladju se že pojavlja "kranjsko" seno - s'nu: η wa'ta:wa

panjol: /k/oruzne storže *štoker*, kot precej splošno pravijo, pa tudi *panjole* (Cerkljansko) in *glave* (Kras z Brkini) na Slovenskem večinoma lomijo (68)

Gr.: -

P: → panogla, SP 1962: -, SSKJ: -

Op.: C 'sierkau k'la:s, 'morma 'jet k'la:sje pa'təryat; L 'turščn k'la:s, K 'turščn s'tarš 'storž'

parne: ponekod /../ imajo tako kot za konje nad žlebom še lestvi podobna *gavtra* (Gorenjsko), *gare* (okoli Žužemberka), *parne* (Cerkljansko), *jarm* (Črni vrh nad Idrijo), *lujtre* (Bela krajina) itd., kamor polagajo samo *klajo* (seno, deteljo) (154)

Gr.: 'pa:rne

P: +, SP 1962: parna, SSKJ: parna

plevnica: /n/a Cerkljanskem je v času pred drugo svetovno vojno, ko je bilo še dovolj domače delovne sile, za vsako rižo stopala po ena ženska, tri pa so šle vštric, pometavale v rižo krompir ter ga sproti zagrebale s plevnico (45-46)

Gr.: -

P: 1) der Spreubehalter 2) der Spreusack (als Unter-bett), SP 1962: plevnica 'vreča s plevami', SSKJ: nar. 's plevami napolnjena blazina (za ležanje)'

Op.: tudi na Cerkljanskem beseda nastopa le pomenu, ki je v slovarjih že izpričan, za osipavanje krompirja in koruze pa so v Cerknem uporabljali grebljico [γriɛɓɭca], v Gorjah pa kročico [k'ruoɕca]: C γriɛɓɭca, 'tu: j b'lu pa 'ki za paγrepst .. ka sma 'mi:l γriɛɓɭce, sma pa 'tut zi'da:rska 'ma:ɥta 'di:lal .. 'ka:r z γriɛɓɭcam .. 'siɛrk sa 'tut .. 'adɥ z ma'tika, če j b'lu 'dast 'ziɛnsk pɛr 'xiš, 'adɥ pa z γriɛɓɭca .. pɛrγreɓɭ; G k'ruoɕca /../ 'tistu j b'lu pa 'bel 'ta:ku kot 'šubla 'lopata' sk'riɥlena, 'ta:ku 'mičkenu .. za kram'pier pɛrγri:bat je b'lu pɛr'luoʒnu

pogonjič: pogonjič je poganjal (vole pri oranju, op. K.K.J) (30)

Gr.: pa'ɣa:jnɕ

P: pogonič (P ~), SP 1962: + (P ~), SSKJ: pogonič (P ~)

polovnica: → kvart (63)

Gr.: G, C, L, K palaw'nica

P: +, SP 1962: +, SSKJ: -

Op.: C 'adɥ 'rečeje pa'la:ɥɥk 'tut, G, K 'pɔ:ɥ 'miɛɣka

prekla: → šop (69)

Gr.: -

P: +, SP 1962: +, SSKJ: +

Op.: beseda ni iz cerkljanskega narečja, tod poznajo samo rakljo ['ra:kle]: C 'ma:'ra:kɭ 'morm 'jet nab'ra:t za 'foʒaɥ

radanica: ostali kosci pa kosijo vsak svojo *red*, kot precej splošno pravijo, ali *ɾjado* (Brda), *radanico* (Cerkljansko), *rodenico* (Kanji dol), *redne* (Vipavsko), *plaste* (Prlekija) itn. (142)

Gr.: C sma d'ruɣa 'puɔt u'ziɛɭ, rada'nica j b'la 'tista t'ra:wa, ka j b'lu 'patle rada'nice t'ri:ba st'riɛst, de se j šu'silu

P: -, SP 1962: -, SSKJ: -

rajželj: → šop // ... mrežo /../ razprostrejo po tleh, nakar zasadijo v sredino koničast kol *rajžel*, ki najprej preprečuje, da bi seno med nakladanjem ne padalo navzdol po strmini, kasneje, ko si senar z njegovo pomočjo zadene breme na rame, pa rabi še za nošenje bremena (69/148)

Gr.: G 'ra:ʒɭ j pa za b'ri:me na'sit /../ ka z ɣa ɥ'piču nt u b'ri:me

P: + (→ rajželj, raželj), SP 1962: -, SSKJ: - / BSJ: +

Op.: beseda je znana samo na severnem delu obravnavanega območja, prim. izjave informatorjev - C š'lišaŋ sŋ kajtk'ra:t, 'wi:m pa 'ri:s 'ne, ki j pame'nilu, K š'liša sŋ 'jest, 'ampək mej'dun, de na 'wi:m, 'kɛ:j je

roč (?): /n/a Cerkljanskem poznajo dva načina vezanja pripravljenih senenih bremen — vezano u roče s pomočjo mreže, narejene iz vrvi ali včasih tudi iz srobotna /../ mrežo za nošnjo u ročab, razprostrejo po tleh ... (148)

Gr.: -

P: + (P -), SP 1962: + (P -), SSKJ: + (P -)

Op.: kljub temu da je tak način vezanja bremena na severnem delu področja znan — G 'ta:ke št'rike sma j'mi:l .. 'piɛt št'rikaŋ j 'moŋlu 'bit za ŋ'sa:ku (ta s'na:rsku) b'ri:me /../ ta'ku: si na'lu:žu pa'kanc, u št'ier 'uɔŋle je 'ra:tala /../ na n st'ra:n je b'la 'ma: 'wɛ:jč, 'wiši /../ je p'reci 'moŋlu 'bit 'wiši wad'za:t /../ 'tistu, ka j 'wiši 'ɣar, 'tistu j ŋ'la 'muxa /../ 'pa se pa še št'rič ime'nujeje, 'a:dŋ sa št'rič, 'a:dŋ, ka j 'pəršu pa'do:ŋɣajč, j 'bi pa'da:lŋca — poimenovanja ne poznajo

rovnica: /b/olj strme njive na Cerkljanskem še prav tako kopljejo z rovnico (25)

Gr.: C 'čier se 'ni 'da:lu wa'ra:t, sa 'maŋ še 'le z 'rɔ:ŋɛcam ka'pa:t 'niwe

P: +, SP 1962: +, SSKJ: +

salamurnica: /v/eče ali manjše kose mesa denejo v čeber ali nasolijo, kjer se paca v *salamurnici* (Cerkljansko) po tri tedne pa tudi več (180)

Gr.: G, S sala'mu:rŋca, C, L, K sala'mu:rje

P: → slanamurja, SP 1962: → salamur(j)a, SSKJ: → salamurja

samec: → leharca (33)

Gr.: → leharca

P: + (P -), SP 1962: + (P -), SSKJ: + (P -)

seči: /m/ožje, ki kosijo, so kosci ali senoseki, ki sečejo, sejčejo in kosijo (142)

Gr.: C 'si:čeje/'se:jčeje, 'dɔ:ŋɣa 'li:t sŋ 'xadu 'se:jčt

P: +, SP 1962: + (P ?), SSKJ: nar. severozahodno

Op.: v Lazcu in Kladju uporabljajo samo besedo kositi [ka'sit], ki pa se pod vplivom knjižnega jezika širi tudi drugod

sečnja: /k/ošnjo na splošno poimenujejo košnja, predvsem po višinah je to opravilo *sečnja* (Gorenjsko, Primorsko), *sečevina* (Posočje) in *sejčnja* (Cerkljansko) (142)

Gr.: -

P: + (P -), SP 1962: + (P -), SSKJ: +

Op.: na celotnem raziskanem področju poznajo samo besedo košnja [C, Z, G, L 'kašne]: L ųriɛma ŋ 'kašne, G d'ruŋa 'kašne

sejalka: /p/ovsod, kjer sejejo na roke, še danes nosijo žito v okrogli ali podolgovati in navadno bokom prilagajoči se košari. pleteni iz slame in viter (/../ Šentviška gora,

Cerkljansko) — *sjavenci* (Podkorje pri Kamniku), *mesjavenku* (Koroška), *sevnici* (Štajerska), *sijači* (Prekmurje), *sejauki* (Vojsko) (41)

Gr.: C, G, K s'ja:ɥka, C s'wiēt 'Luka 'diēne s'ja:ɥka na k'luka, s'wiēt 'Ga:ɥ pa na 'ka:ɥ
P: + (Gor.), SP 1962: +, SSKJ: + (P -)

senar: /t/ako so pred desetletji spravljali večje količine sena s senikov pri večjih kmetih tudi dninarji, *samotežnikarji* (Bohinj), *uačovci* (Rateče), *snarji* (okolica Kamnika, Cerkljansko), ki so *vozili, uočili in snarli* (145)

Gr.: s'na:r

P: +, SP 1962: -, SSKJ: nar. severozahodno

seno: /t/ravnike v nižinah kosijo na splošno dvakrat /../ drugič avgusta ali v začetku septembra *otavo*. Ponekod na Cerkljanskem je to *seno* (141)

Gr.: -

P: + (P -), SP 1962: + (P -), SSKJ: + (P -)

Op.: napačna navedba, prim. C: ta d'rɥa 'kašne j pa wa'ta:wa, ta t're:jče j pa paw'a:ta:ɥk, s'nu: j b'lu pa, 'kuɔder se j 'sa:mu 'ajɥkat ka'silu (na senožetih)

skrojiti: /p/o Cerkljanskem pa tudi po nekaterih drugih območjih, že kar v gozdu naredijo, *skrojijo* za kurjenje po tričetr metra dolga polena (195)

Gr.: L sk'raj na zag'la:ɥŋke, C d'rowa sa ɥle na d'rabnu sk'ruojene

P: + (P -), SP 1962: + (P -), SSKJ: + (P -)

star: → kvart (62)

Gr.: -

P: +, SP 1962: +, SSKJ: + (P ~)

stol: /d/rva žagajo s polkrožno ali oglato žago na lesenih kozah *mušab* (Breginj), *kobilab* (Dolenjsko), *stolib* (Cerkljansko in Bela krajina), *kavaletu*, *kobaletu* (sl. 3, Svino pri Kobaridu) ali kot jih že poimenujejo. (196)

Gr.: C s'ta:ɥ za d'rowa 'ža:ɥat

P: + (P ~), SP 1962: + (P -), SSKJ: + (P -)

Op.: v Cerknem je znana še (novejša) italijanska izposojenka kavaleta [kawa'lieta], v Lazcu in Kladju pa poznajo le besedo koza ['kaza]

stožje: /e/nako kot ostrve, tudi kupe zlagajo okoli visokega droga, *stožje* (okoli Kopra, Cerkljansko), *staže* (Robedišča) ali *ostrve* (Šentjernej), ki doseže tudi štiri metre (143)

Gr.: C s'tuɔžje /../ j t'ri:ba waš'pičt, 'pa pa 'morš i'mi:t š'ta:jŋɥa, de nar'diš 'lukne u t'la /../ s'tuɔžje za'pičəš 'notər /../ 'pa k'line n ta'ku: 'dɔ:ɥɥe, pa [sma] za'bil wa'ku:l ŋ wa'ku:l, de j b'lu 'ja: 'tərɔnu, 'pa sma pa še 'ta:ke /../ sa b'li š'tieri ska'wiəri /../ 'ti, a 'wi:š, 'kapa j 'teška, 'jel, pa 'wi:tər, 'ti /../ 'tu: j b'lu pa še 'tu: 'ma:l ut're:jenu nt u t'la, 'ne, 'to sa b'li pa l'pu: pər'lubljeni, a 'ne, ta'ku: waš'pičeni, de sa se l'pu: pər'liɥɥal s'tuɔžju, 'pa sma pa 'tərta sp'ledl wa'ku:l, a 'ne /../ a je b'la sara'buɔtna, a j b'la pa, 'ɥa:braw a /../ 'tərta, 'ta:k r'e:jŋk /../ (s'witk), de j 'patle 'tu: wa'biɥɥ /../ l'pu: wapsu'ka:l

'tole, de se j na'riędu 'ta:k r'e:ŋk, pa 'čim 'bel 'dal za'bilu, 'pa se j pa 'to s'piët zak'linlu s k'linam, 'ku: .. 'ani k'lini 'yar, 'ani k'lini 'dal, de se j 'tu:le na'pië .. /../ 'ta:le 'tërta j b'la pa newe'riëtnu 'mačna, 'be na 'mislu, de j 'li:s ta'ku: ma'č:a:n, je 'ni z'li:pa ste'ynilu, 'patle, de j b'lu pa 'ywišnu, sma 'di:l pa še š'tier 'žeble, 'teya u'č:a:s 'nisa 'di:lal, se 'da: brez 'žebleu 'tu: nar'dit, pa še u u'sa:k k'len ane š'tier 'žeble, de sa še 'tiste te 'yła:üne k'line za'bil .. pa 'ni fa'lilu 'tu: .. 'tu: 'be 'moyla 'sila 'bit, de b b'lu 'tu: zwa'lilu /../ 'pa j pa 'tri:ba 'yər'mo:uje na'si:kat, 'we:je, a 'ne, ŋ 'to nar'dit, a 'wi:š, 'ki se 'to nar'di .. se ta'ku: /../ na'miëte we'ja, ta'ku: .. 'patle pa ta'ku: k'rižm /../ ne d'rabne we'ie, 'xuqsta, 'ta:ke, še de'biëlš /../ 'temu se 'reče pa z'niše /../ de s'nu: na p'ride 'na tla, de na p'li:sne /../ de se 'ni 'fu:tər bərder'bowau /../ pa se j pa 'kapa ta'ku: 'di:lala .. z'miëraj 'bel 'won, a 'wi:š, 'weč s'na: ka j b'lu, 'bel je š'lu: 'won, 'patle pa da 'worxa, a 'ne .. 'yar sma 'di:l pa .. na 'ta:ka ra'su:xa sma da'bil, 'tam u 'mëj kot .. u'sa:ka s'nežet je pər 'mëj b'la, a 'ne, n če j b'lu 'tu: s'tuqžje /../ 'ni:ki 'bukawix we'ja: d'rapčkenix, de j b'lu 'listje 'dal wa'bərnenu /../ de jx 'ni 'niësu 'wi:tər, sma pa z d'rowam wabla'žil, 'tu: j b'la pa pana'wa:t 'ta:ka ra'su:xa /../ 'to sma wat'si:kal ŋ pa še 'to wat'si:kal .. 'li:s, de j 'dal ti'ša:lu, de 'ni 'wi:tər wad'niësu /../ 'yar na s'mi:š pərwe'zowat, ka se 'kapa /../ ka se s'nu: ule'žuje n 'more 'tistu 'bit ta'ku: nar'jenu, de na was'ta:ne 'sa:mu 'yar /../ de 'yre 's:i:nam u'riët 'dal, za'tu: je 'bi 'te:jst 'li:s 'yar /../ 'jesŋ ka'pa: wa'romnu na'riędu, za'tu: 'laxka /../ pa'wi:m, za'ki sma ta'ku: 'di:lal /../ če 'ni b'lu pa 'bene ra'su:xe ŋ'kuqđər /../ sma wat'si:kal 'tam, 'kuqđər se 'we:je spar'ti, u d'wi:, 'jel, sma 'to wat'si:kal ŋ pa 'to wat'si:kal, 'patl pa mar'bit še 'ma: 'tərte, de če 'dal 'ni z'li:zu ('pa:jn) (G ta p'rowa se 'da: 'listje, 'ta:ke 'yrome na'luqš, a 'ne, 'patle pa m'rō:u p'ra:uje, 'ta:ku 'bel d'rabnu s'nu:, na 'worx pa kaš'truqna .. 'tut 'pa:jn sa d'ja:l)

P: +, SP 1962: +, SSKJ: nar. zahodno

Op.: po zapisu sodeč naj bi šlo za besedo ženskega spola, do napake je prišlo najbrž zato, ker ima beseda v rodilniku zaradi preglasa (a > e za j) enako končnico kot samostalniki ženskega spola

škarje: Po Cerkljanskem namestijo na zadnji konec voza *škarje* (sl. 2., Zakojca), da preprečijo padanje sena (145)

Gr.: -

P: +, SP 1962: + (P -), SSKJ: +(P -)

šlenta: → zrekljati (194)

Gr.: -

P: -, SP 1962: -, SSKJ: -

šop: /v/ *šope* ali v *cule* (Cerkljansko) obešajo tudi na *rajžlne* ali *preklje*, ki so podobno kot štoki nameščene pred hišo (69)

Gr.: 'šap s'la:me

P: + (P -), SP 1962: + (P -), SSKJ: + (P -)

Op.: ni zveze *šop koruze* - 'siërkawa 'čita, C se j ps'tilu d'wa: wa'ma:jka, pa se j we'za:lu u 'čite, G 'tud u 'čite sma 'siërk skla'da:l weč'ra:t

švigati: /k/ošal (Gorenjsko), *šapal*, *štraifal* (Koroško), *oteušal* (Jezerško), *švigal*

(Cerkljansko), *štribal* (Gornjegrajsko) so navadno tako, da so udarjali s klasjem ob klop (52)

Gr.: -

P: žito š. Z, vzh. Št. - C., Temljine (tolm.) - Štek. (Let.), SP 1962: + (P -), SSKJ: + (P -)

Op.: na področju je znana samo beseda krišpati [k'rišpat]: C šu'nica sa 'adŋ pa 'tud na 'rakax k'rišpal, sa 'mi:l pa s'ka:la G j 'moγu wak'rišpat, 'pa j pa 'laxka š'ku:pa na'riēdu, Z 'roš sa pa ŋ'sa wak'rišpal

tasa: polena, ki jih potem zložijo v tase, skladovnice (195)

Gr.: C sma j'mi:l d'rowa na'lažene u'ta:s

P: +, SP 1962: + (P -), SSKJ: + (P -)

tolkač: → bet (112)

Gr.: → bet

P: +, SP 1962: +, SSKJ: +

trgalka: → trgalnik (110)

Gr.: -

P: -, SP 1962: -, SSKJ: + (P -)

trgalnik: za obiranje jabolk imajo /../ vrečice iz blaga, pritrjene na daljšo palico /../ na podoben način izdelane *trgavnke*, *trgavke* (sl. 1, Bukovo pri Cerknem) poznajo tudi drugod (110)

Gr.: C, G t'ərγaŋk

P: +, SP 1962: +, SSKJ: + (P -)

Op.: v Lazcu in Kladiju v tem pomenu besede uporabljajo besedo trgalnica [t'ərγaŋca]

vile: vile za oglje čidat (sl. 5, Cerkljansko) (202)

Gr.: -

P: +, SP 1962: +, SSKJ: +

Op.: → grablje

vodič: vodič je vodil prvi par (volov, op. K.K.J) (30)

Gr.: G wa'bič, K 'wa:l je 'wa:bu x'la:pc pana'wa:t

P: + (P -), SP 1962: + (P -), SSKJ: + (P -)

Op.: beseda je bila znana samo v Gorjah

vodnik: /p/rvi kosec, *predjar* (Slovenske Gorice), *vodnik* (Cerkljansko), se navadno orientira tako, da gleda na kakšno drevo, hišo, drog ipd. (142)

Gr.: -

P: + (P -), SP 1962: + (P -), SSKJ: + (P -)

Op.: prim. izjavo informatorja iz Cerknega: 'jest 'teγa 'nišŋ da'žiwu, de be 'bi 'tista be'si:da š'lišaŋ pər 'kascax

zajec: klavec /../ pa ga zabode z dolgim klavskim nožem pod vratom na *zajcu* (Cerkljansko), *brščavcu* (Koprsko) (179/180)

Gr.: 'za:je je pan'četa /../ ka sa u'ča:s 'tu: waka'dil, sa 'sa:mu 'kuoža wa'ma:jl ŋ 'tistu j b'la 'ta:ka .. ŋ 'tu:lku me'sa: /../ ka j 'tę:jŋka

P: +, SP 1962: + (P -), SSKJ: nar. *kos svinjskega mesa z delom prsnice, reber in potrebušine*

znenk: znenk (63)

Gr.: G a 'ni 'bi z'ne:jŋk γlix ŋ'ma: 'ma:jnš wad 'mierŋka?

P: -, SP 1962: -, SSKJ: -

Op.: beseda je bila znana samo v Gorjah

zrekljati: /d/aljša, za kurjavo namenjena drevesa prav tako prežagajo v gozdu, če so predolga, na Cerkljanskem jih *zrekljajo* na tri do štiri metre dolge šlente (194)

Gr.: -

P: -, SP 1962: -, SSKJ: - / BSJ: zreklati

žehatar: /m/leko so molzli v leseno posodo *žehatar* (Gorenjsko, Cerkljansko), *kablco*, *kabllico* (Dolenjsko, Bela krajina), *k'mbač*, *moznjak* (Bukovo), *muznik* (Brda), *dojnicno* (Goričko) itn. (168)

Gr.: Z u'ča:s 'ni b'lu 'benɣa kam'ba:ča, 'mɔ:uzl sma u šex'ta:re, G l'siɛŋ 'šextar, K = 'šextar

P: +, SP 1962: +, SSKJ: nar.

Op.: v Zakojci je žehatar poimenovanje za leseno, kambač pa za emajlirano posodo; v Lazcu in Kladju uporabljajo besedo golida, ki kot dvojnica s tega področja (zapisal jo je J. Jereb iz Otaleža) nastopa že v Boudouin de Courtenayevem (1885: 288) glosarju cerkljanskega narečja

5. Seznam kratic

AOS → Arhangel'skij oblastnoj slovar'

EWJP → Encyklopedia wiedzy o języku polskim

LD → Lexikographie der Dialekte

LISVK → Lexikalische Inventarisierung ...

SGP → Słownik gwar polskich

SRNG → Slovar' russkikh narodnyh govorov

SSN → Slovník slovenských nářečí

TSVK → Thesaurus der slowenischen Volkssprache ...

6. Navedenke

Ahmanova, O. S.

1966: *Slovar' lingvističeskikh terminov*, Izdatel'stvo "Sovetskaja enciklopedija", Moskva 1966, 606 str.

Arhangel'skij oblastnoj slovar': Vyp. 1: A-Berežok

1980, O. G. Gecova (ur.), Izdatel'stvo moskovskogo universiteta, Moskva 1980, 168 str.

Baudouin de Courtenay, Jan Nieciśław

1885: Sprachproben des Dialektes von Cirkno, *Archiv für slavische Philologie* 1885, str. 103-119, 274-290.

Bauer, Werner

1986: Die Fragebogenerhebungen in den deutschen dialektwörterbüchern, *LD*, 1986, str. 93-102.

Baur, Gerhard W.

1986: Quellen und corpora: Zur materialbasis deutschsprachiger Dialektwörterbücher, *LD*, 1986, str. 75-91.

Benedik, Francka

1992: Samo otrokom je dovoljeno, da začnejo hišo zidati pri strehi, *Delo, KL*, 20.2. 1992, str. 14-15.

Encyklopedia wiedzy o języku polskim

1978, Stanisław Urbańczyk (ur.), Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdansk 1978, 445 str.

Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja: Uvod, Poročila; I-XI

1976-1978, Slavko Kremenšek, Vilko Novak, Valens Vodusek (ur.), Izdala raziskovalna skupnost slovenskih etnologov, Univerzitetna tiskarna, Ljubljana: Uvod, Poročila: 1976; Vprašalnice I-XI (VIII: 1975; I, II, IV, V, VI: 1976; III, X, XI: 1977; VII, IX: 1978), Uvod, Poročila: 170 str., I: 128 str., II: 73 str., III: 87 str., IV: 91 str., V: 129 str., VI: 125 str., VII: 82 str., VIII: 78 str., IX: 130 str., X: 140 str., XI: 132 str.

Falińska, Barbara

1989: Badania leksykalno-słowotwórcze w Polsce północno-wschodniej, *Polszczyzna północno-wschodnia: Metodologia badań językowych*, Zakład narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo PAN, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdansk, Łódź 1989, str. 7-16.

Hafner, Stanislav

1980: Zur Frage der Inventarisierung der slowenischen Volkssprache in Kärnten, *LISVK*, 1980, str. 11-36.

Horvat, Sonja

1988/9: Jože Gregorič in njegov slovar kostelskega govora, *JiS XXXIV*, 1988/9, str. 73-76.

Lexikalische Inventarisierung der slowenischen Volkssprache in Kärnten (Grundsätzliches und Allgemeines)

1980: S. Hafner, E. Prunč (izd.), Slowenistische Forschungsberichte, Band 1, Graz 1980, 354 str. + pril.

Lexikographie der Dialekte, Beiträge zu Geschichte, Theorie und Praxis

1986, Hans Friebertshäuser (ur.), Max Niemeyer Verlag, Tübingen 1986, VI + 260 str.

Logar, Tine

1993: *Slovenska narečja, Besedila zbral in uredil prof. dr. Tine Logar*, Cicero, MK, Ljubljana 1993, 147 str.

Makarovič, Marija

1978: *Kmečko gospodarstvo na Slovenskem*, MK, Ljubljana 1978, 298 str.

Matičeto, Milko

1992: Smešenje resnih prizadevanj z otročjo metaforo, *Delo*, KL, 2. 7. 1992, str. 14.

Novak, Vilko

1978: Sestava slovenske ljudske kulture, *Pogledi na etnologijo, Pogledi 3*, Ljubljana 1978, str. 117-160.

Ramovš, Fran

1936: *Kratka zgodovina slovenskega jezika I*, Akademski biblioteka 3, Akademski založba, Ljubljana 1936, VII + 245 str.

Ripka, Ivor

1989: Niektóre aspekty koncepcie a realizácie slovníka slovenských nářečí, *Polszczyzna północno-wschodnia: Metodologia badań językowych*, Zakład narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo PAN, Wrocław, Varšava, Krakov, Gdansk, Lodž 1989, str. 117-125.

Slovar russkih narodnyh govorov: Vypusk pervyj, A

1965, F.P. Filin, Izdatel'stvo "Nauka", Moskva, Leningrad 1965, 302 str.

Slovník slovenských nářečí: Ukázkový svazek

1980, Jozef Ružička (ur.), VEDA, vydavateľ'stvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava 1980, 280 str.

Smole, Vera

1992/93: Vseslovenski narečni slovar: da ali ne, *JiS XXXVIII*, 1992/93, str. 233-235.

Stanonik, Marija

1990: Jezik in slovstvena folklor (v interdisciplinarni luči), *Razprave XIII, posvečene stoletnici rojstva akademika prof. dr. Frana Ramovša* (14. IX. 1890-16. IX. 1952), SAZU, Razred za filološke in literarne vede, Ljubljana 1990, str.181-202.

1994: Govorjena beseda na križišču jezikoslovja in etnologije, *Ramovšev zbornik (Obdobja 12)*, SRL LVII, 1994, str. 281-304.

Słownik gwar polskich: Tom I, Zeszyt 1 (A-ALGIERA)

1979, Mieczysław Karaś (ur.), Zakład narodowy imienia Ossolińskich, Wydawnictwo PAN, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk 1979, LXXXI + 94 str.

Thesaurus der slowenischen Volkssprache in Kärnten: Band 1: A- bis B-

1982, Stanislaus Hafner, Erich Prunč (izd.), Verlag der österreichischen Akademie der Wissenschaften, Dunaj 1982, 221 str.

Toporišič, Jože

1992: *Enciklopedija slovenskega jezika*, Cankarjeva založba, Ljubljana 1992, 384 str.

Wiegand, Herbert Ernst

1986: Dialekt und Standardsprache im Dialektwörterbuch und im standardsprachlichen Wörterbuch, *LD*, 1986, str. 185-210.

*Summary***Ethnological Research as a (Secondary) Source in Dialect Lexicography**

Because of the diversity of sources in different kinds of dialectal dictionaries, in assessing the applicability of ethnological data in dialectic lexicography, the study limits itself to just one kind - the regional synchronized dialectal dictionary of the confrontative type. The author judges the applicability of dialectal entries on the basis of several criteria: on the authenticity of their recording (with a special emphasis on the gap between the phonetic transcription of a word and its standardized form), on the possibility for exactly locating them in space and time, and its use in non-dialectal texts. The supplement, an index of words under study, both illustrates the problem as a whole and points to the need for a wide network of research points for ethnological and dialectological studies to fully encompass the richness of Slovene diatoponymic synonyms.

France Novak
**Zapisovanje besednega zaklada govornega jezika
v posameznih krajih**

V sestavku je razložen načrt za zbiranje oz. zapisovanje besednega zaklada govornega jezika v posameznih krajih v slovenskem jezikovnem prostoru.

In his paper the author explains a plan for collecting and recording the vocabulary of the spoken language in particular regions of the Slovene linguistic space.

Vprašanje ni novo, ampak bi lahko celo rekli, da je bilo že velikokrat obravnavano, največkrat zelo na kratko v sklopu obsežnejših ali drugih vprašanj, ki so povezana tudi z narečnim besediščem,¹ nekajkrat pa tudi obsežneje, kar kaže na to, da je po eni strani zelo zanimivo, celo vabljivo, po drugi pa tudi težko, organizacijsko pa dokaj zapleteno.

Vprašljivo je že imenovanje dela. Zgoraj je začasni delovni naslov, ki vsebuje dva pomembna elementa. Gre za zapisovanje živega besednega zaklada in vsak zapis bo omejen na določen kraj. Druge določitve izvirajo iz teh dveh. Zapisovanje ni omejeno na narečja, saj bodo po istem ključu zajeti tudi mestni govori. Posebnost je tudi, da je besedni zaklad razumljen v širšem obsegu. Poleg navadnih izrazov bodo vključena tudi lastna imena tistega kraja, to je osebna, hišna, ledinska, bližnja krajevna imena, vzdevki in imena iz slovstvene folklore.

Tale prispevek nima namena, izčrpati vprašanja, temveč zgolj namero, da prikaže moje videnje te problematike in da s tem prispeva k izoblikovanju najbolj sprejemljivih pogledov nanjo.²

¹ Tako je, če omenim samo dve taki mesti, F. Bezljaj omenil potrebo po "slovarjih posameznih narečnih okolišev" v sklopu obsežnih slovenskih leksikoloških načrtov (France Bezljaj, O nalogah slovenistike, v: Slavistična revija XII, 1959/60, 100), Martina Orožen pa je pogrešala potrebnih narečnih slovarjev pri raziskavah besedišča posameznih (protestantskih) piscev (Martina Orožen, Dialektizmi v jeziku Jurija Dalmatina, v: Krško skozi čas, Krško 1977, 90).

² Povabilo urednice zbornika Traditiones mi je prišlo kar prav, saj se mi je tako ponudila priložnost, da idejo, ki je bila sprožena že na strokovnem zborovanju Slavističnega društva Slovenije v Celju septembra 1993, nekoliko nadrobneje in po svojih močeh razložim, hkrati pa jo sporočim tudi sorodnim strokovnjakom nekotologom, na katere pri izpeljavi načrta tudi računamo in pri katerih smo večkrat slišali spodbujevalne in za stvar zavzete glasove. Zlasti Milko Matičetov je večkrat opozarjal, da je treba živi besedni zaklad čim prej zapisati.

Ker se zavedam, da je vprašanje, če ga obravnavamo v najširšem smislu, to je slovenski narečni slovar ali celo slovar slovenskega govornega jezika, zelo obsežna in trenutno neizvedljiva naloga, saj zanj nimamo dovolj strokovnih delavcev in tudi naše organizacijske razmere temu niso kos, zagovarjam načelo, da se s pripravljeno, premišljeno in široko akcijo lotimo samo dela te naloge, ta pa bi bil zbiranje in zapisovanje ter ureditev besednega zaklada posameznih krajev. Cilj bi bili slovarji besednega zaklada posameznih krajev. Ti pa bi imeli poleg pomena za nadaljnje raziskave še mnogovrstne druge vrednosti. Med drugim bi bila taka zbirka tudi pomemben spomenik kraju, na katerega bi se nanašala.

Obravnava narečnega besedišča³ s tem pa tudi teorija o njem se je pri nas razvijala vzporedno z glavnimi nalogami jezikoslovja. Najprej, ko je bila njegova glavna naloga dokazovanje samobitnosti slovenskega jezika, je bila posvečena pozornost zlasti takim prvinam, ki so širile besedni zaklad knjižnega jezika. To je prišlo še posebej do izraza, ko je bilo treba besedni zaklad prilagajati hitro se množočim novim terminološkim nalogam. V tem času so v narečnem besedišču iskali dodatne sistemske pobude za tvorbo novih izrazov, iskali izrazov za določene naloge ali pa zapisovali izraze posameznih krajev ali posameznih tematskih krogov. Tako je nastalo veliko zbirk že pred izidom Pleteršnikovega Slovensko-nemškega slovarja, 1894, 1895, ki je najpomembnejše zbirke upošteval, veliko manjših je pa nastalo po njem.

Dolgo časa je bilo besedišče tudi v službi glasoslovnih in oblikoslovnih narečjeslovnih raziskovanj. Ko je bil besedni zaklad knjižnega jezika že toliko razvit, da ni potreboval večjih dotokov iz narečij, in ko je bil slovnični sistem narečij v glavnih črtah že popisan, so se pojavili prvi narečni slovarji, ki so lahko povezani z raziskavami posameznih narečij ali pa so zgolj slovarsko delo. Najprej, in sicer leta 1964, je prišel Črnovrški dialekt Ivana Tominca, v katerem zavzema slovar osrednje mesto. Leta 1985 pa je izšel Slovar beltinskega prekmurskega govora Franca Novaka. Oba spadata v tip diferencialnih slovarjev; obsegata zlasti besedišče, ki je drugačno kot v Pleteršnikovem slovarju.

Kolikor večje so bile možnosti za narečne raziskave, toliko večja pozornost je bila posvečena tudi narečnemu besedišču. Postavljeno je bilo vprašanje novih metod, pritegnjena pa je bila tudi tuja literatura.⁴

Najvišji dosežek je prispevala skupina raziskovalcev z avstrijske Koroške, ki se je pod vodstvom Stanislava Hafnerja in Erika Prunča lotila obsežnega načrta Tezavrus slovenskega ljudskega jezika na Koroškem.⁵

Preden je začel "tezavrus" izhajati, je bila teorija o njem posebej predstavljena tudi slovenski strokovni javnosti: Stanko Hafner, Dvojezičnost, temeljni problem slovenistike

³ Narečni besedni zaklad bo glavna sestavina predlaganega zapisovanja, čeprav je narečnost razširjena s pojmom govornega jezika, ki vključuje narečja in druge tvorbe, kot je zlasti mestni govor.

⁴ Npr. Sonja Horvat, Dileme ob zajetu in obdelavi slovenskega narečnega gradiva, Jezik in slovstvo 28, 1982/83, 123-127.

⁵ Najprej so bila vprašanja razgrnjena v publikaciji Lexikalische Inventarisierung der slowenischen Volkssprache in Kärnten (Grundsätzliches und Allgemeines), Hrsg. v. S. Hafner und E. Prunč, Gradec 1980. Kmalu je začel izhajati slovar Thesaurus der slowenischen Volkssprache in Kärnten, Herausgegeben von S. Hafner und E. Prunč, Band 1, A- bis B-, Dunaj 1982. Hkrati je izšel tudi Schlüssel zum "Thesaurus der slowenischen Volkssprache in Kärnten", Hrsg. von S. Hafner und E. Prunč, Dunaj 1982. Dosežek je naletel na ugoden odmev. Slovenski javnosti ga je med drugimi predstavil tudi Franc Jakopin v poročilu Prvi zvezek koroškega slovarja, Jezik in slovstvo 28, 1982/83, 202-204.

na Koroškem; Erik Prunč, Jezikoslovno anketiranje v dvojezičnih prostorih; Heinrich Pfandl, K regionalni porazdelitvi izoleks v slovenskih narečjih na Koroškem; Ludvik Karničar, Oblikoslovne premene ženske a-jevske sklanjatve v govoru Obirja in Sel; vse v: Slavistična revija 29, 1981, 423-462.

Žal je delo v zadnjem času zastalo, kar kaže, da je naloga izredno težka po gmotni in človeški strani. Rojeva pa tudi širše poglobljene dosežke. Karničarjeva monografija o obirskem narečju ima veliko prostora namenjenega besedišču.⁶

Kljub vsemu je objavljenih del s tega področja malo. Pri sedanjem stanju narečnega slovaropisja je težko sistematično ugotavljati, v katerem narečju se kaka beseda uporablja. To je prva stvar, ki kaže na to, da je izrazje treba zapisati. Izrazi, zlasti tisti za starejše pojave, hitro izginevajo iz vsakdanjega sporočanja in jih nadomeščajo novi pojavi in novi izrazi. Spoznanje, da bi bilo staro izrazje škoda prepustiti pozabi nezapisano, je trdno in nima resnih ugovorov. Res pa je, da bo delo, četudi bo omejeno na zapise besedišča posameznih krajev, težko uresničljivo, ker imamo usposobljenih delavcev malo, pa še ti imajo že preveč drugih sprotnih nalog, ki so za delovanje jezika nujno potrebne.

1. Najprej je treba utemeljiti misel na zapisovanje.

Besedni zaklad naših krajev je večinoma znan, ker so ga pisatelji uporabljali v svojih delih oziroma ker so ga razni uporabniki vpeljali tudi v knjižni jezik. Besede, ki so bile znane v več narečjih ali ki so bile konkurenčne za označevanje nekaterih pojavov ali ki so bile prilagojene našemu sistemu in jih je knjižni jezik potreboval, in besede, ki so dobile kakega znanega uporabnika v knjižnem jeziku, so postale znane in lastnina vsem Slovencem ali pa samo nekaterim uporabnikom jezika. Vseh besed iz narečij pa knjižni jezik ni sprejel. Nasprotno, v narečjih in govornih zvrsteh jezika živi še veliko izrazov, ki jih knjižni jezik ni sprejel. Nekateri izmed njih so že registrirani v zbirkah narečnih besed, ki so objavljene na razne načine ali pa so ostale v rokopisu. Večina govorov pa izrazja še nima popisanega. Za tiste govore, ki imajo narečno izrazje že popisano, pa popisi niso dovolj izčrpni. Čeprav je treba priznati, da so ti popisi velika zakladnica besednega bogastva. Ker ni nobenega načrta o zapisovanju takega besednega zaklada, smo prišli na misel, da bomo poskušali organizirati obsežno družbeno akcijo, pri kateri bomo združili veliko ljudi in s tem pridobili akciji družbeni ugled in nekako pripravili teren za zbiranje gradiva.⁷

Zdaj se zapisovati že mudi, da ne bi prej izginilo preveliko število izrazov, saj vemo, da se stvarni svet okrog nas in tudi delo razmeroma zelo hitro spreminjata. Nekaj starejših predmetov, delov predmetov in naprav, zlasti tistih, ki so se že v znatni meri spremenili, pozna čedalje manj ljudi. Poznavalci se hitro starajo in treba jih je še izkoristiti. Ljudje, ki še dobro poznajo predmete, naprave in dela, ki so bili značilni za starejša obdobja, recimo za čas pred drugo svetovno vojno, so zdaj stari najmanj okrog šestdeset let. Mlajši so rastle že v okoliščinah novih predmetov, del in prizadevanj. Po drugi svetovni vojni pa se je način življenja zlasti na podeželju zelo hitro spreminjal. Zato je nujno potrebno, da poskušamo zapisati, kar se da.

⁶ Ludwig Karničar, Der Obir-Dialekt in Kärnten, Dunaj 1990.

⁷ O dilemah, ki se v zvezi z besednim bogastvom naših narečij pojavljajo, je v zadnjem času spregovorila Vera Smole v sestavku Vseslovenski narečni slovar: da ali ne, Jezik in slovstvo 27, 1992/93, 233-235.

Pri mlajših ljudeh je tudi več splošnoslovenskih knjižnih izrazov, ki so jih dobili prek šol, časopisov, knjig, radia in televizije in prek stikov z ljudmi z drugih področij, česar je bilo v zadnjih 50 letih veliko. Tako je prišlo do izenačevanja besednih zakladov, kar je za slovenski knjižni jezik seveda dobro, je pa nekoliko zabrisalo meje med narečji in knjižnim jezikom. Pričakujemo, da bo v takih zapisih razmeroma dosti elementov, ki bodo že posledica mešanj.

Hkrati je pa treba poudariti, da pri zapisovanju nikakor ne gre zgolj za zapisovanje starega izrazja, temveč gre za zapis vsega besednega zaklada, ki se v tem času v določenem kraju uporablja. Pri tem pa vemo, da se sočasno uporabljajo izrazi, ki se iz vsakdanje rabe umikajo, in izrazi, ki se v jezik sprejemajo ali v njem nastajajo, zlasti pa izrazi, ki so v jeziku zelo trdni.

Na take podatke bomo poskušali, če jih bodo zapisovalci lahko ugotovili, v popisu besedišča opozoriti, bodi pri podatkih o sopomenkah ali pa z opozorilom, kdo izraz uporablja ali od kdaj se uporablja, ali je izraz nov ali se že umika iz rabe, skratka, o vseh mogočih stilnih lastnostih posameznega izraza.

2. Nato se postavlja vprašanje, kakšen je cilj akcije. Največkrat se govori o narečnem slovarju. Tudi pri našem načrtu gre za tip narečnega slovarja, vendar ne moremo govoriti o splošnem narečnem slovarju ali o vseslovenskem narečnem slovarju, ampak o slovarju določenega govora. Tu gre za narečne slovarje posameznih krajev. Vseslovenski narečni slovar bo večji naslednji cilj. Zavedati pa se moramo, da bodo pomembni dosežki tudi slovarji posameznih krajev. Vsak tak slovar bo gradivo za splošni narečni slovar. Zelo bo uporaben za jezikoslovne, literarnozgodovinske, kulturne in druge raziskave. Vsak popis pa bo poleg tega tudi samostojno delo in bo pomemben prispevek k raziskovanju posameznega kraja. Slovarje bodo s pridom uporabljale tudi šole, ko bodo govorile o razmejitvah med narečjem in knjižnim jezikom.

3. Postavlja se vprašanje, kako besede zapisovati, saj ima odgovor nanj vrsto posledic pri izbiri sodelavcev in hitrosti dela. Ne moremo pričakovati, da bi pri sedanjih organizacijskih in kadrovskih možnostih lahko organizirali natančen fonetični zapis besed, ker tega dela nima kdo opraviti ne organizirati. Zato menim, da bi bilo edino primerno zapisovanje, ki bi dopuščalo več možnosti, in sicer od jezikoslovno natančnega do preprostega ljubiteljskega zapisa. Slavistično društvo Slovenije bo poskušalo navdušiti in organizirati svoje člane, jezikoslovce, strokovnjake s področij, katerih dejavnost je tudi jezik ali pa zapisovanje po terenu, in sploh ljubitelje jezika, da v svojem okolju ali v okolju, ki ga dobro poznajo, zapišejo besedni zaklad na način, za katerega se bomo sporazumeli. Narodopisci utegnejo biti naši najbližji sodelavci, saj veliko hodijo po terenu in se srečujejo mimo predmetov, del in drugih pojavov tudi z izrazi zanje. Pri zapisovanju izrazja bi morali narodopisni vidik razširiti tudi z jezikoslovnim.

Menim, da je pripravljenost za taka dela precejšnja. Sploh je bilo veselje nad zbiranjem izrazov pri nas vedno zelo veliko. Pogosto je bilo povezano tudi z narodnim osveščanjem. Na to bi kazali tudi podatki o rokopisnih zbirkah izrazov, zbranih med ljudmi. S to dejavnostjo so se ukvarjali ljudje najrazličnejših poklicev. Z zbiranjem

besed se zdaj pogosto ukvarjajo tudi v akciji "znanost mladini". Z organizirano akcijo bomo dosegli, da se bodo razmetana in razdrobljena prizadevanja osredotočila na isti cilj in tako doživela nedvomno večji uspeh.

Sproščenost pri zapisu, to se pravi dovoljevanje možnosti od natančnega fonetičnega pa vse do približnega zapisa, moramo dopustiti, da bi lahko zbrali dovolj usposobljenih sodelavcev. Pri natančnem zapisovanju bi bilo treba veliko kvalificiranih ljudi, opremljenih s primernimi aparaturami, na kar pa zdaj ne moremo računati. Zato se mi zdi bolj primerno, da gremo v strokovno natančen zapis, kjer bomo dobili primerne človeka, drugače bi pa šli v čim bolj natančen zapis. Vsi zapisi pa naj bi bili vsaj približno narečni. Poknjževanja v zapisu, razen pri geslih, ne bomo zagovarjali, saj bi bilo to v nasprotju z glavnim načelom o zapisu besednega zaklada govornenega jezika. Tako bi lahko izrazje zapisovali, po natančnejših navodilih seveda, jezikoslovci in ljubitelji jezika.

Sproščenosti pa ne smemo razumeti kot anarhijo, ampak je treba računati samo s tem, da bo natančnost še vedno zelo velika, samo glasovno bo nekoliko sproščena, ker je glasovno natančnost nestrokovnjaku zelo težko doseči.

4. Delo bi začrtala in potem tudi vodila skupina strokovnjakov. Pri konceptu bi morali biti po mojem mnenju udeleženi vsi, ki so specialisti za narečja, leksikologijo, zbiranje gradiva in vsi, ki so se s temi vprašanji že ukvarjali ali pa to želijo. Delo za koncept bi moralo izčrpati dosedanje izkušnje in v nekaterih stvareh iti svojo pot, če bi to terjala narava dela.

Cilj dela bi moral biti toliko natančno in tudi časovno zanimivo določen, da bi že sam po sebi motiviral ljudi. To se pravi, da bi prve rezultate lahko pričakovali že po dveh, treh letih. Nato bi se po mojem mnenju zvrstila večja množica zapisov. Predno pa bo pokrito vse slovensko ozemlje, bo pa minilo najbrž precej časa. Za posamezne predele bo morda težko dobiti zapisovalce. Za take predele, zlasti za kraje, ki bi bistveno izpopolnili mrežo, bi bilo treba na koncu organizirati kar strokovni zapis.

Praktičen cilj zapisovanja bi bilo objavlanje gradiva za posamezne kraje v samostojnih brošurah. Samo te izdaje bi poskušali tudi honorirati. Prepričan sem, da denarja za izdajanje ne bo težko dobiti. Zbiranje in zapisovanje pa bi posamezniki opravljali brezplačno, praviloma nekako povezano z obiski kraja ali življenjem v samem kraju. Največ računamo s slavisti, ki bi jih to delo veselilo, da bodo zapisali besedni zaklad svojega rojstnega kraja ali kraja svojega bivanja. Neslavistom bi bilo treba dati nekoliko natančnejša navodila.

Navodila bi morala na kratko zajeti široko problematiko, in sicer naj bi predvidoma obsegala naslednja vprašanja: a) Za čim popolnejše zajetje vsega izrazja in imenja bi potrebovali premišljene delovne postopke. Zdi se nam primerne nekakšne vprašalnice po področjih, ki bi zapisovalca, če bi prišel v zadrego, opozorile, v katero smer naj išče izhod. Pri kuhinji naj bi taka vprašalnica opozarjala na naprave, orodja, posode, dela (glagoli in izpeljanke iz glagolov), jedi, pridevnike. b) Geslo. c) Druga oblika ali potrebne oblike, ki bi besedo uvrščale v paradigmo. č) Naglas. d) Določanje pomenov. e) Razlaganje pomenov. f) Navajanje zgledov pri pomenih. g) Stilnost pomenov. h) Določanje stalnih zvez, strokovnih izrazov in frazeologemov. i) Beseda v imenoslovju. j) Možnosti za razna opozorila na koncu geselskega članka. Za vsako

od teh vprašanj ali pa celo za posamezna podvprašanja bo treba izdelati posebno navodilo oziroma navodila.

5. Naslednje vprašanje je, kako na gosto izbirati zapisovalne kraje. Tu bi morali biti široki: čim več točk zapisati. Tako bi se lahko izognili pomanjkanju gradiva, saj za zdaj niti ne vemo, kaj lahko od posameznih točk dobimo. Gosta mreža bi pokazala tudi, kako se besedišča bližnjih krajev razlikujejo. Pri gostem zapisu bi bilo manj možnosti, da bi se kaka stvar izmuznila. Zato je pomembno, da mreža ne bi bila prerodka. Ne bi bilo dobro, če bi bil zapisan samo en kraj iz vsakega narečja. Vrh vsega bi pa morali upoštevati tudi pripravljenost ljudi, da zapisujejo v kakem kraju. Pri mreži bi bilo dobro gledati tudi na vsebinska vprašanja. Če ima kak kraj kako posebno dejavnost, bi ga bilo treba vsekakor uvrstiti v mrežo kot potrebno točko. Prav tako je s kraji, ki imajo svojevrsten razvoj. Tako bi spoznali besednozakladni razvoj v posebnih okoliščinah. Če bi se stvari lotili tako, bi imeli možnost za zapisovanje besednega zaklada vsi kraji s slovenskim jezikom. Ni pa realno pričakovati, da bi v kratkem dobili zapisovalce za vse kraje, zato je strah pred poplavo zapisov odveč. Moramo pa prepustiti pobudo zainteresiranim zapisovalcem. Najprej bomo čakali, da se bodo zapisovalci javljali sami. Šele če ne bomo za kak predel ali kraj dobili zainteresiranega zapisovalca, se bomo na koncu morali odločiti, v katerih krajih je treba besedišče še zapisati.

Večji kraji bi lahko imeli več zapisov, zlasti če so razlike med posameznimi deli velike ali pa če se razlikujejo po kaki dejavnosti. Tudi za manjše kraje velja, da bi morale biti pokrite vse njegove dejavnosti, čeprav so posebne ali pa bi bilo treba za tako posebnost napraviti poseben zapis.

6. Zastavlja se vprašanje, kako gledati na različnost krajev (vasi, mesta, trgi). Zavestno se oddaljujem od zapisovanja samo vaškega okolja, ker imajo tudi mesta svojevrsten razvoj besedišča, za kar je cela vrsta objektivnih vzrokov. Pričakujemo, da bo v mestih besedišče po eni strani bogatejše, ker je več dejavnosti. Tudi večje vasi, v katerih cvetejo ali so cvetele obrti ali pa kake dodatne dejavnosti, bodo predvidoma imele bogatejše besedne zaklade. Računamo, da ima lahko vsak kraj kak poseben razvoj. Pri zaselkih, če bomo samo zanje dobili primerne zapisovalce, bomo opazovali, kako se v takem okolju razvijajo ozki samostojni izrazi. Pogostni so tudi krajevni frazeologemi, ki so razumljivi, samo če je znana motivacija.

7. Besedišče nas zanima v celoti, ne samo posebno in tisto, ki je drugačno. Samo če je zapisano vse besedišče, pridejo prav do izraza tudi posebnosti, drugačnosti. Diferencialni zapisi niso dober kazalec besednega zaklada kraja, ker enostavno ne odgovorijo na vprašanje, ali to in to besedo kraj pozna ali ne. Če je zapisovanje diferencialno, pride tudi do zanemarjanja posebnosti splošno znanih besed.

Vendar se je treba zavedati, da je težko zapisati vse. Cilj pa je jasen. Gre za zapisovanje navadnih in posebnih besed, navadnih in posebnih pomenov. Skrben popis najbolj navadnih besed je zelo pomemben, ker z njim ne dobimo samo podobe glavnih, ampak tudi popis njihovih drugotnih pomenov, na katere pogosto pozabljam.

Še največ pomislekov bi lahko imeli o imenskem fondu in njegovem obsegu. Menim, da gre v podrobnejši prikaz besedišča tudi imenski fond. Predvsem pridejo v poštev lastna imena danosti tega kraja. Navodila bi morala kategorije imen kar naštet. Veliko zanimivega ali pa novega gradiva pričakujem pri osebnih imenih, zlasti pri ljubkovalnih oblikah, vzdevkih, hišnih imenih in ledinskih imenih.

Pri besedi je treba zapisati vse pomene, pomenske odtenke in stalne zveze. Računamo, da ima lahko vsak kraj kak poseben razvoj. Če stvar gledamo tako, šele vidimo, kako je zapisovanje težko, vendar je to načelo tako pomembno, da ga ne smemo prezreti, saj kaže najbolj zanesljivo pot, kako narediti kolikor toliko kakovosten zapis.

Da bi lahko napravili take zapise, bo potrebno posvetiti veliko pozornosti že sami tehniki in organizaciji zapisovanja. Izdelati bomo morali zanesljivo mrežo vprašanj, ki bi človeka pri zapisovanju usmerjala ali ga opozarjala na posamezne naloge in opominjala, da ne bi česa pozabili, zlasti na področjih, ki jih ne poznamo dobro. Taka vprašalnica bi nam bila najboljši kašipot za delo.

Po mojem mnenju bi morale biti vprašalnice izdelane po področjih življenja in dela. Morale bi pa biti poleg natančnosti tudi dovolj pregledne, da se zapisovalec ne bi ob njih samo izgubljal. Pri področjih bi morala vprašalnica iti v razmeroma veliko natančnost, vsaj pri poklicnih področjih, ki jih ljudje na splošno manj poznajo. Do neke mere pa bi morale biti odprte, da bi zapisovalec lahko vključil tudi podatke, ki niso bili predvideni.

8. Natančno je treba določiti način zapisovanja in se ga pri vseh zapisih držati. Praviloma bi morali izraze zapisovati v zvezah, na ta način bi lahko tudi dejansko pokazali pomene besed. Zveze razumemo kot skladijsko enoto, v kateri ima beseda nujno potrebno sobesedilo. Res je to načelo brez natančnejšega dokazovanja dokaj raztegljivo, vendar je nanj treba opozoriti. Večkrat se je težko odločiti, v večini primerov se pa lahko zanesemo na sprotno presojo. Najbolje bi pa bilo, da bi se zapisovalec naslanjal na močno teorijo. Kljub vsemu je takšno delo težko že za šolanega leksikologa, zato bi morali zapisovalci v navodilih dobiti tudi osnove pomenoslovja.

Kakor hitro pa računamo z zapisom večpomenskih besed po pomenih, moramo upoštevati, da bo gradiva zelo veliko, kar je že samo po sebi težko pregledno, kaj šele razmejljivo ali ločljivo.

Po mojih predvidevanjih, zlasti po izkušnjah z dosedanjimi zapisi, bo delala največ težav frazeologija, vendar od cilja ne bi smeli odstopiti. Pri vseh besedah ne bomo mogli računati na večpomenskostni zapis, ker zapisovalci ne bodo mogli dobiti vseh informacij ali ne bodo mogli odkriti drugotnih pomenov ali pa jih sploh ni. Zavedati se moramo, da je redkejše drugotne pomene in pomenske odtenke težko odkriti.

9. Pomembne so razlage. Osnovna razlaga je lahko nevtralni knjižni ustreznik. Pri metonimičnih pomenih bi lahko dajali orientacijske razlage, npr. pri besedi šola: na vrtu pred šolo "stavbo šole". Frazeologeme bi bilo največkrat treba razložiti opisno, npr. ni za nikamor "je neuporaben". Pri nekaterih stvarnih pomenih bi bilo zelo dobro priložiti sliko ali skico. Nekatero predmete in naprave ali dele le-teh bi bilo dobro skicirati že za vprašalnico, da bi zapisovalec lahko že kar po sliki vprašal, kako

se predmet imenuje, npr. skica voza, kozolca, čebelnjaka, ostrejša ali ure. Tudi pri izrazih, za katere bi spraševali po slikah, moramo predvideti, da želimo zvedeti tudi pomembnejše zveze, v katerih se izraz uporablja.

10. Da bi bil slovar posameznega kraja vsestransko uporaben, bi morali biti geslom dodani tudi najpomembnejši slovnični podatki. Poleg izhodiščne oblike bi morale biti naštetje tudi oblike, ki besede uvrščajo v ustrezne paradigme. Navedene bi morale biti tudi posebnosti, ki ne bi bile ugotovljive iz samega vzorca. Vsekakor bi bilo treba zapisati tudi naglas. V zapisih bi morale biti prikazane vse glasovne spremembe.

Obvezne bi bile besednovrstne oznake. Pri nekaterih besednih vrstah (zaimek, števniki, predlog, veznik, medmet) bi bilo treba omenjati tudi podskupine. Redkejšje karakteristike bi bile lahko podane tudi opisno.

11. Pri pomenski problematiki bi bilo treba zapisovati sopomenskost, nadpomenskost in podpomenskost, tako bi prišli do manjših pomenskih struktur. Poleg navadnih pomenov bi bilo potrebno popisati tudi morebitno udeležbo besede ali pomenov v imenoslovju, zlasti v ledinskih in hišnih imenih ter vzdevkih. Omeniti bi bilo treba tudi ljudske etimologije in besedne igre. Nakazati bi bilo treba tudi vse podrobnosti, ki bi pojasnjevale kako pomensko vprašanje, zlasti bo potrebno opozoriti na izrazito krajevne motivacije pri frazeologemih, saj so te lahko zelo nenavadne in včasih jih je zgolj s sklepanjem skoraj nemogoče odkriti.

12. Pomemben podatek bo opozorilo na stilnost pomenov. Pri tem vprašanju se bo treba kar najbolj naslanjati na sopomenske nize, ker so ti praviloma stilno diferencirani. Zato bo že načeloma treba iskati sopomenske izraze. Za številne pojave iz vsakdanjega življenja obstajajo tudi čustveno obarvani izrazi. Pogosto bomo srečevali starinske, a tudi nove izraze, velikokrat ločene po generacijah, zakaj besedni zaklad se neprestano razvija. Take lastnosti bo treba tudi nadrobneje komentirati.

13. O obliki gesel se bo treba natančno dogovoriti. Možnosti sta zlasti dve. Pri prvi bi bila izhodiščna beseda (geslo) poknjžena oblika narečne ali pogovorne besede, na drugem mestu pa bi bila narečna oblika. Zgledi bi bili samo v narečni oz. pogovorni obliki. V tem primeru bi bile narečne izhodiščne oblike povezane z gesli prek kazalk.

Pri drugi možnosti bi bila geselska beseda kar narečna oblika, dodana pa bi bila knjižna oblika ali rekonstrukcija. Tudi v tem primeru bi bilo gradivo samo v narečni obliki. Knjižne oblike bi bile vsaj v težjih primerih povezane z narečnimi s kazalkami.

14. Pomembno je tudi vprašanje, ali je treba pri zapisu besedišča nakazati uvodoma tudi kratek slovnični sistem tistega narečja oziroma govora. Po mojem mnenju ni mogoče napraviti obsežnega in natančnega slovarja, ne da bi pri tem pokazali tudi na glavne poteze slovničnega sistema. Sam slovar z zgledi pri posameznih pomenih bi bil pa bistveno manj uporaben, če ob sebi ne bi imel kratke slovnice. Če bi bil tak slovnični pregled dodan vsakemu slovarčku, bi bila to tudi dobra praktična rešitev, ker bi bil vsak slovarček uporaben že kar sam zase. Čeprav je pri pisanju kratke slovnice velika nevarnost, da bi prešli v površnost, je načelo toliko pomembno,

slovnčni podatki so pa za uporabo slovarja toliko potrebni, da bo s kratkimi pregledi slovnice treba računati.

15. Če bo načrt sprejet med strokovnjaki, se bomo lotili temeljitih priprav. Oblikovali bi uredniški odbor, ki bi delo vodil. V javnosti bi spregovorili o pomembnosti dela, da bi bilo tudi splošno ozračje nekako naklonjeno zbiralcem. Izdelali bi natančen načrt dela. Poiskali bi prvo skupino zapisovalcev in se z njimi osebno dogovarjali. Dajali bi jim, če bo treba, tudi strokovno pomoč. Delavci iz raziskovalnih in visokošolskih institucij bi bili tudi glavni sodelavci tega zapisovanja in njegovega vodenja, kar bi bilo še dodatni dokaz, da celotna akcija ni zamišljena kot konkurenčno podjetje obstoječim institucijam in programom, temveč kot njihovo dopolnilo oziroma kot edina možnost za razmeroma hitro in široko zapisovanje besednega zaklada govornega jezika. Računamo, da bodo raziskovalci tudi glavni zapisovalci.

Zapisovalci bodo tudi najpomembnejša sestavina celotne akcije. Če jih bomo našli dovolj, bo akcija zelo verjetno uspešna.

Ko bo delo steklo, bo prav gotovo prijeten dogodek v našem življenju.

Summary

Recording the Vocabulary of the Spoken Language of Particular Regions

In his paper the author explains a plan for collecting and recording the vocabulary of the spoken language in particular regions of the Slovene linguistic space.

The recording will cover all words in all their meanings, proper names and nicknames, names of animals, houses, fields, nearby settlements and the local names for literary folklore. Every meaning will be documented by examples and a style indicator.

The suggested campaign aims at both saving from oblivion words which keep disappearing from everyday use and bridging a gap in dialectal lexicology, since the existing institutions do not have enough experts to do the job in the nearby future.

Most of the recorders will be Slavists and other experts. We will strive for as scientifically correct transcriptions as possible. However, since we also plan to use amateur linguists, some looser forms of sound transcription will be allowed.

For the work to run along joint lines, a special group will draw up a list of short, indispensable instructions. More detailed information will be provided within the group that will be selected by experts to conduct the work. Edited as dictionaries and equipped with the necessary introductory grammatical notes, the collections from particular regions will be published as booklets.

Martina Orožen

Odvisnost narečnega besedišča in načina upovedovanja (izražanja) od spreminjajočega se načina življenja

Prispevek se osredinja na vprašanja zajetja besedišča kot hierarhično urejenega sestava v govorjenem jeziku. V odvisnosti od življenjskih danosti (tvarnih in netvarnih designatov) se le-to pod vplivom sociolingvističnih dejavnikov trajno, tudi kratkoročno spreminja. Spremembe so zaznavne v zemljepisnih narečjih in sociolektih. Dosedanje raziskave besedišča v slovenskem jezikovnem prostoru niso potekale dovolj sistematično, sistemsko ustrezno. Razpoložljive vprašalnice (za SLA, OLA) so zastarele in ob zajetju besedja povzročajo izpust sodobnega, novega besedja, ki je odraz "tebnične revolucije" na vseh ravneh družbenega življenja, kot tudi izpust večpomenskosti. Med zahtevami sodobne slovenske dialektologije je nujnost zajetja govornega besedišča vseh družbenih slojev, vseh govornih plasti (krajevnih, zemljepisnih narečij, industrijskih in mestnih središč v posameznih narečnih skupinah) oziroma strokovna izdelava za tourstna raziskovanja potrebnih vprašalnic.

The paper deals with the issues of recording vocabulary as a hierarchically structured system in the spoken language. Depending on predetermined conditions of life (material and nonmaterial ones) it undergoes continuous, although sometimes short-lived, changes under the influence of sociolinguistic factors. The changes can be observed in both dialects and social jargons. Previous studies of vocabulary in the Slovene linguistic space have not been systematic enough. The existing questionnaires have become obsolete since they do not include new words which reflect the technological revolution at all levels of social life and neglect their new meanings. Modern Slovene dialectology should cover the spoken vocabulary of all social classes, all dialectal strata (local dialects, the vocabulary of industrial and urban centers within particular dialectal groups) as well as prepare professional questionnaires for such studies.

Besediščni sestav jezika (dialektov, govorov), čigar pomensko plat najbolj prepoznavamo po tematskih skupinah besed, ki poimenujejo našo stvarno in netvarno

življenjsko danost, je v določenih vsebinskih plasteh v času in prostoru bolj spremenljiv kot glasoslovno-prozodično-oblikoslovni knjižni sestav ali narečni sestavi. Na prvi pogled se zdi to neverjetno, vendar se ti dve nasprotujoči si težnji po "relativni ustaljenosti" glasoslovno-oblikoslovnih sestavov in spremenljivosti, "premikih" v območju besedišča, dasta dokazati že na podlagi zanimivega razvoja slovenskega knjižnega jezika.

Vloga besediščnega sestava v jeziku, prepoznavnega tudi preko slovničnih oblikoslovno-besedotvorno-pomenskih kategorij, pregibnih besednih vrst (samostalnika, pridevnika, glagola tudi zaimkov in števnikov) je prvenstveno poimenovalna. Poimenovanje, spoznavno in doživljajsko (izraženo v besedi kot nevtralnemu, terminološko ali tudi stilistično) zadeva tako stvarne kot netvarne "designate", predmetni in pojmovni svet naše življenjske stvarnosti, sociološko rečeno naše civilizacije, etnološko povedano, materialne in duhovne kulture ... Način življenja v času in prostoru pa se spreminja (tako sodobne družbene kot stare običajske norme – okrnjene prvine nekdanjih družbenih in političnih norm) in te spremembe zadevajo tudi besediščni sestav v njegovi površinski, oblikovni kot globinski, pomenski izrazni podobi ... Na besediščni sestav (narečne sestave) v razvoju trajno delujejo notranjejezikovni (fonetični, oblikoslovni, analogični procesi) in izvenjezikovni sociolingvistični, psiholingvistični dejavniki, često tudi osebno zaznamovani, pravimo v jezikoslovnem metajeziku. Zgodovinskorazvojno razsežnost poudarjamo uvodoma zato, ker so tovrstne spremembe bolj opazne v času kot sočasno v narečnem prostoru. Tako imenovani družbeni (politični, gospodarski, kulturni) napredek, vključno z novimi miselnimi tokovi, tako stalno povzroča spremembe v besediščnem oblikovnobesedotvornem oziroma pomenskem sestavu jezika (knjižnega sestava in narečnih sestavov). Nova poimenovanja nastajajo po besedotvornih zakonih. So lahko tudi kar prevzeti izrazi (zlasti termini); prvotni, izvorni oziroma terminološki pomeni pa se v besednih zvezah tudi preobražajo, razvijajo v drugotne pomene, kajpak po zakonih t.i. "semantičnega besedotvorja" (npr. po metaforizaciji, metonimizaciji, frazeologizaciji, poosebitvah in simbolizaciji). Ko torej razmišljamo o zajetju, inventarizaciji govornega besedja v zemljepisnih ali socialnih razsežnostih (v vaškem, industrijskem ali mestnem govornem okolju), se moramo zavedati, da se v času in prostoru spreminjata oblika in pomen besede, da je besedje določenih plasti podvrženo "izpadu" iz sestava oziromna zamenjavi z novotvorjenkami, izposojenkami. V pomenskem sestavu besedišča tako besede neprestano stopajo v nove medsebojne odnose. Ob stalnicah se pojavljajo tudi spremenljivke. Zapisovalec besedišča v katerem koli govornem sestavu mora biti strokovno toliko usposobljen, da rezultate besedotvornih in pomenoslovnih zakonov dobro prepozna in v teh pogledih besedo v sobosedilu ustrezno inventarizira. To pa je na jezikovnem "terenu" težko izvedljivo. Pretehtati je torej treba, kaj zmoremo in kako smo za inventarizacijo besedišča pripravljeni, za kakšno inventarizacijo se bomo odločili, kako bomo izdelali vprašalnico oziroma kak namen želimo z zajetjem besedišča v govorih doseči.

Besede kažejo svojo pravo "barvo" (pomenski razpon) v besedilih. Tudi v govorih (zemljepisnih narečjih, mestnih pogovornih tipih, v govorih industrijskih središč z lokalnim narečnim zaledjem) se trajno oblikujejo zvrstno naravnana besedila. Vemo pa, da ena in ista beseda v eni ali drugi jezikovni zvrsti ni pomensko enako uporabljena.

V določenem besedilu je imenovalno nevtralna, stilna (npr.: Na cesti je luža – So se podali čez lužo), v drugem pomensko razširjena, terminološko enopomenska (voda kot H₂O), v leposlovni zvrsti predvsem stilno zaznamovana. Beseda ima v besedilu tudi svoje zvrstne funkcijske zakonitosti, zanjo veljajo določena pravila razvrstitve (distribucije). Kaj se pravi inventarizirati besedo v govoru, govorjenem jeziku – ali upoštevati le njen "površinski" oblikovni obstoj ali spoznati tudi njene pomenske razsežnosti, "uloviti" in inventarizirati njen pomenski razpon, pomenski obseg, ki je razpoznaven šele iz besedila oziroma njegove zvrstne naravnosti?

Dosedanji slovenski narečni slovarji (J. Tominec, Črnovrški slovar, F. in V. Novak, Slovar beltinškega govora, J. Gregorič Slovar kosteljsčine, ki je še v rokopisu) so nastajali ob Pleteršnikovem slovarju kot usmerjevalni "vprašalnici". Ob soočanju s tem, pravzaprav knjižnim besediščem so bile odkrite narečno obstoječe ali neobstoječe glasoslovno-oblikoslovno-besedotvorne različice danega vzorca, delno tudi večpomenskost besedja. Če bi besedišče na tak način preverjali po vseh slovenskih narečnih skupinah, bi razpolagali vsaj z "razlikovalnimi" slovarji. Spoznali bi, katere plasti besedja so vsem Slovencem skupne, katere tematske skupine izkazujejo iz takšnih ali drugačnih razlogov (tudi soseščine z drugimi jeziki) svojske rešitve. Vprašanje je, ali je takšna inventarizacija narečnega besedja po abecednem vrstnem redu ustrezna. Ima namreč to slabo stran, da besedo, besedno zvezo preveč iztrga iz "govornega položaja". Če bi se ravnali po takem načinu zapisovanja, bi kazalo ob vsaki geselski besedi zajeti celotno besedno družino; spoznali bi tako tudi derivacijski obseg izhodiščne besede. Tak metodološki vzorec slovarja je npr. Jarnikov Versuch eines Etymologikons (1832), v sodobnem slovaropisju kar preveč pozabljen. Ne glede na tip vprašalnice bi moralo biti narečno besedje inventarizirano v besednih zvezah. S tem bi bolje zagotovili tudi zajetje večpomenskosti besedja.

Poljska dialektološka šola W. Doroszevskega, "lingvistična geografija", ki se je razmahnila v obdobju po drugi svetovni vojni, je izjemno pozornost posvetila prav raziskavam besedišča. Za vsa področja materialne kulture so bile izdelane posebne tematske vprašalnice (tako npr. za poljedelstvo, živinorejo, transport, vremenoslovje, zvezdoslovje, rastlinstvo, gobarstvo itd.), ki so zajele besedje z izvirnim, pravzaprav terminološkim pomenom, problematika tematskega besedišča pa je obdelana v monografijah in predstavljena na kartah. Tako je mogoče vidno, otipljivo slediti izoleksam v raziskanem prostoru (Warmia i Mazury), do izraza pa prihajajo tudi glasoslovno-oblikoslovne, besedotvorne razlike, izposoja ali neobstojnost besede ... Ob teh raziskavah se je razkrila vsa problematika besedišča, ki je končno prerasla v primerjalno slovanske raziskave. Za primer naj navedem raziskovanje zelo ozke teme - lan, kulturne rastline poljskega, beloruskega in ukrajinskega prostora. Zajetje besedišča, tega vsebinskega sklopa (od semena do platna), je raziskovalko B. Falińsko pripeljalo preko fonološkega zapisa do semantike besedja v primerjalni osvetlitvi, do monografije v treh delih Polskie słownictwo tkackie na tle słowiańskim (I. slovar 1974, II. razlikovalnost slovarja 1977, II. 2. Karte 1977).

Glede na slovenski narečni prostor, ki je tudi v leksikalnem pogledu dokaj raznolikovalen ne glede na fonološko variantno stanje, bi kazalo poizkusiti najprej s tematskimi raziskavami besedišča (npr. poljedelstvo, vinogradništvo, živinoreja, čebelarstvo, mlinarstvo itd.), zavedajočega materialno (nadalje tudi duhovno) kulturo,

pri čemer bi dialektologom zelo koristila etnološka izhodišča. Izdelati pa bi bilo treba nove, iz sodobnega stanja izhajajoče vprašalnice. Če samo pomislimo na poljedelstvo, moramo upoštevati "tehnične inovacije", izmenjavo orodja, spremenjen način obdelovanja, škropiva in industrijske proizvode, ki so zamenjali plevice, odpravili okopavanje ... Nekdanje, stoletja ustaljeno kmetijsko orodje (plug, brano, srp, koso, sekuro, žago itd.), so izrili različni stroji, s tem tudi prastaro, celo skupno slovansko poljedelsko terminologijo. Kako se imenujejo novi stroji, nove naprave, zaščitna sredstva in drugi pripomočki? Zanimivo je sicer ugotoviti, da v narečju še poznajo besedo "drevo" za plug, oračo, vendar danes orje traktor in to vprašanje v vprašalnici ne sme manjkati. Staro poimenovalno besedje je na podeželju z zavrženimi oračami, branami, srpačami in motikami v območju kmetijskih (in obrtnih) dejavnosti izginilo, obubožalo. Ne vemo, ali so stara imena uporabljana tudi za nove naprave, ali so se povsem uveljavile tujke. Stari frazeologemi poimenujejo povsem drugačno aktivnost (npr. "prižgati luč", ko samo pritisnemo na stikal!) ... S prodorom gospodinjskih strojev se je v kuhinji vse spremenilo. Takorekoč je ni več. Uporablja se novo posodje, uveljavlja se nov način pripravljanja hrane. Starih perilnikov, plohov, "rifl" ni več. Katera gospodinja še sploh ve, kako se pere v "lugu" in kako se "lug" pripravi? Tehnična revolucija je zamajala tudi plasti besedja, ki so bile dediščina stoletij, tradicije. Novega načina poimenovanja na teh področjih pravzaprav ne poznamo. Približno se zavedamo sprememb. Z novimi napravami prodira v narečne (govorne) sestave knjižno besedje, ki se delno prilagaja narečnemu glasoslovno-oblikoslovnemu sestavu, uveljavljajo se nove tujke-izposojenke, ki se podrejajo krajevni besedotvorni sestavi, se nadalje po potrebah (odvisno od govorne potrebe in zvrstne motivacije) obrazilijo. Besede doživljajo zelo zanimive pomenske premike (npr. stavek: "Páuli, ustáu stroj!" pomni v določenem okolju "Odloži metlo!" Pavla je namreč snažilka na bencinski črpalki in sodelavci jo tako šaljivo vabijo na kavo. Izražajo se torej tehnični dobi primerno!). Ob vseh inovacijah pa ostajajo v govorih tudi nespremenjene, stabilne plasti besedja: arhaični, obči in imenski besedni fond, parcelna, krajevna, rečna imena, vzdevki itd. Razkorak med starim in novim se večja!

In kaj reči o svetu duhovne kulture, kako zajeti besedje teh področij? Poiskati je treba dobra strokovna pomagala. Sistemsko tematsko klasifikacijo besedišča za predmetni in duhovni svet si lahko ogledamo v češkem slovarju *Český slovník věcný a synonymický* (1969-77), pa tudi vprašalnico slovenskih etnologov (IX, 1978; X, 1977).

V slovenski dialektologiji je doslej še premalo izkušenj s sistematično inventarizacijo in raziskavo besedišča. Vprašalnica za SLA obsega približno 800 besednih enot, kajpak iz različnih tematskih območij (npr. I. Telo, II. Obleka, III. Hiša, IV. Vas, V. Prazniki, VI. Orodje, VII. Živali, VIII. Rastline, IX. Planina, X. Bolezni, XI. Čas, XII. Pokrajina, XIII. Družina, XIV. Štetja, XV. Razno, in pogl. XVI. Gramatična vprašanja, ki se začnejo z vprašanjem 700!). Omogoča ugotovitev poudarjenega, delno nepoudarjenega vokalnega sestava, tudi soglasniškega, ne moremo pa na tej podlagi izdelati sodobnim jezikoslovnim merilom ustreznega oblikoslovnega sestava z morebitno variantnostjo sklonskih in spregatvenih končnic; zajetje besedišča je preskromno, bolj naravnano v jezikovno preteklost kot sedanost. Razumljivo, vprašalnica je stara skoraj petdeset let, vzorec, po katerem je bila izdelana, je pa še starejši.

Za zajetje slovenskega besedišča v slovenskem govornem prostoru je treba izdelati delovni načrt: mrežo krajev po narečnih skupinah, tematske vprašalnice za posamezna področja predmetnega in pojmovnega sveta, za to pa je treba kar nekaj strokovnjakov – dialektologov, ki bi izdelali tudi metodologijo obravnav. Veliko je že zamujenega, vendar pa je po drugi strani z magnetofonskimi posnetki terensko gradivo mogoče preverjati, dopolnjevati ter tako raziskovati tudi besedila oz. skladenjske značilnosti govorov.

Velika prednost za tovrstno delo je dejstvo, da je glasoslovno-prozodično stanje slovenskih govorov v podrobnostih znano. Na voljo imamo fonološke opise govorov vseh narečnih skupin. Vsak dialektolog – zapisovalec gre lahko v tem pogledu pripravljen na teren in brez posebnih težav uresniči fonološko ustrezen zapis besedja.

Obstaja tudi sodoben, strokovno zelo zahteven vzorec za zapis besedja v dvojezičnem okolju (upoštevajo govorni položaji) z inventarizacijo vseh pojavov na glasoslovni, oblikovno-besedotvorni ravni z upoštevanjem oziroma zajetjem izoleks, sinonimov in raziskovanjem pomenske zgradbe besedišča po posameznih pomenskih poljih. To je "graška vprašalnica" *Leksikalische Inventarisierung der slowenischen Volkssprache in Kärnten* (Graz 1980). Vpogled v značaj besedišča dobimo tudi na podlagi magistrskih in disertacij, ki v določenem obsegu upoštevajo tudi besedišče. Vse to je ob projektu Slavističnega društva Slovenije SODOBNO BESEDNO BOGASTVO (okrožnica predsednika SDS F. Novaka, 29. 8. 1994) treba upoštevati.

Morda bi za poskus kazalo preiščeno in natančno izdelati vprašalnico za vinogradništvo, ki je razvito v panonski, štajerski, dolenski in primorski narečni skupini. O tej kmetijski panogi obstaja že zelo stara strokovna knjiga z zanimivo ljudsko terminologijo (I. Vertovec, Vinoreja 1844), na razpolago pa je tudi bogata sodobna strokovna in poljudna literatura o vinogradništvu. Že samo površno "sondiranje" je nakazalo, da gre na tem tematskem območju za določeno stopnjo terminološke razlikovalnosti v slovenskem narečnem prostoru. Če pa obstaja pri eni kmetijski panogi besediščna besedotvorno-leksikalna (sistemska) razlikovalnost ob glasoslovni variantnosti, sklepamo, da poimenovalne razlike obstajajo tudi na drugih tematskih območjih (npr. čebelarstvo, mlinarstvo, celo peka kruha, če spomnimo na stare, izginevajoče dejavnosti). Glede na dosedanje raziskovalne izkušnje izhajamo iz teze, da so za slovenske govore značilni tudi razlikovalni besedotvorno-besediščni sestavi. Potrjujejo jih že pokrajinske knjižne različice konec 18. stoletja (kranjska in koroška v območju prvotne alpske ter prleška in prekmurska v območju nekdanje panonske slovenščine). Zlasti panonski narečni prostor ohranja v besedišču večjo stopnjo izvirnosti z delno drugačnimi besedotvornimi vzorci. Ti po določenih izoleksah kažejo na zahodnoslovanski prostor, ki ni bil tako močno izpostavljen germanskim in romanskim medjezičnim vplivom kot osrednje in zahodnoslovenski narečni prostor.

Tudi besedje tujega izvora v sodobnih slovenskih govorih doma in v zamejstvu ni dovolj znano, ker ni sistematično zajeto. Znano nam je približno stanje. Vendar z vplivom šole in javnih sredstev obveščanja, ki jih še obvezuje "puristična cenzura", stare popačenke pri mlajših generacijah izginjajo iz govorov, vanje pa vdirajo nove. Sprično močnega dotoka t.i. "južnjakov" štokavizmi, iz snobizma pa anglicizmi. Oboje je v knjižnem jeziku zajezeno, v govorjenem jeziku je pa raba odvisna predvsem od stopnje narodne in jezikovne zavesti. Nekaterim je to vseeno. In ta mlačnost širših slojev prebivalstva do materinščine je daljnoročno škodljiva.

Ob dosedanjih raziskavah tematsko zamejenega besedišča, poljedelske in vinogradniške terminologije v govorih slovenske Istre (disertacija dr. mag. R. Cossutta, Ljubljana 1993), so se razkrile naslednje pomanjkljivosti: Nesorazmerno zajetje izrazov-terminov za posamezna poljedelska področja (npr. I. del: Kmečko orodje, pridelki, delo na polju in v hlevu – 241 vprašanj; II. del: Na vrtu in v sadovnjaku – 214 vprašanj; III. del: Vinogradništvo – 126 vprašanj; IV. del: Nekatero rastline in drevesa ter opravila z njimi – 74 vprašanj; V. Reja živali – 274 vprašanj; Čebelarstvo – 17 vprašanj; VII. del Oljčarstvo – 26 vprašanj oziroma odgovorov); predvsem samostalniški poimenovalni fond, besedje zapisano (fonološkemu sistemu ustrezno) brez sobosedila, ki sicer nakazuje vrsto zanimivih pomenskih premikov (npr. 194. Umetno gnojilo – končime / prax; 196. Gnojišče – γnojišče / kalyža / byža zαγnój), močan dotok romanizmov, ki se jim izvirne besede umikajo. Izkazalo se je, da je zajeta arhaična plast besedja; zasledimo celo odgovor 11. Otkā – stαrγolo / ūtkā; za 8. Plužna kolca – kūla / kūlce / kūlca, ne najdemo pa izrazov za sodobno orodje.

Zapisovalka je v svoje delo vložila izjemen trud, rezultati pa so dejansko odvisni od vprašalnic, ki jih je za inventarizacijo uporabljala in prilagajala (Questionario dell' Atlante Linguistico Italiano, Atlante storico linguistico etnografico del Friuli-Venezia Giulia, in vprašalnica za SLA).

Kot kaže skrbno zbrano in zapisano gradivo, so za tovrstno sinhrono obravnavo zastarele oziroma ne vključujejo vsega tega, kar je na ta področja novega prinesla sodobna tehnika. Gotovo je dragoceno, da je še zajeto staro besedje, ki izginja, ki ga še obvlada le najstarejša generacija, pogrešamo pa del sodobnejšega besedja, ki se ga oprijemljejo mlajše generacije. Naj kar na tem mestu opozorim, da je pri zapisovanju potrebno dosledno upoštevati generacijske razlike (npr. otroci od 7-15 let, mladostniki od 15-25 let, dejavni občani od 25-60 let, starejši od 60-80 ali 90 let), pa tudi različno obvladovanje besedišča pri ženskah in moških. Nove izkušnje bo prineslo magistrsko delo Karmen Kenda-Jež, Besedišče Cerkljanskega, ki je oprto na novejša teoretična (tudi sociolingvistična) izhodišča. Predvsem njen abecedno urejeni slovar prinaša narečno besedje v sobesedilu, zajema sinonime.

Ob zajetju besedišča, zlasti terminološkega, se zastavlja vprašanje zajetja terminov glede na besedne vrste in besedne zveze. Gotovo je izraziteje zastopan samostalnik, ne kaže pa prezreti pridevnikov (ti so sestavni del zloženih terminov: vinska mušica, vinska plesen, belo vino, rdeče vino) in glagolov, oziroma značilnih glagolskih zvez in frazeologemov.

Dosedanje razmišljanje se je v zvezi z raziskovanjem besedišča osredinjalo prvenstveno na zemljepisna narečja s staro poljedelsko (in duhovno) kulturo. Jezik, zlasti besedišče, pa se spričo močno prisotnih sociolingvističnih dejavnikov zelo spreminja tudi v večjih industrijskih središčih z določenim zemljepisnim narečnim zaledjem. Dnevni prevozi iz oddaljenih vasi, priseljena delovna sila in "domači delavci" se stikajo pri skupnem delu. V takem "govornem položaju" opažamo govorne prilagoditve danemu krajevemu jezikovnemu sestavu na vseh ravninah, pa tudi vpliv "vozačev" na "domačine". Kakšni prepleti nastajajo in kako vplivajo na stabilnost, spremenljivost krajevnih govorov, ne vemo. Raziskovati bi bilo treba taka središča ob dobrem poznavanju jezikovnih prvin na vseh jezikovnih ravninah v območju dane narečne skupine (Jesenice na podlagi gorenjskega, Trbovlje, Hrastnik, Zagorje na

podlagi zagorsko-trboveljskega in laškega govora, Idrijo na podlagi cerkljanskega govora itd.). Prav tako se po večjih in manjših mestnih središčih z razvitimi kulturnimi dejavnostmi razvija pogovorni jezik kot vmesna stopnja med ožje krajevnim narečnim zaledjem in knjižnim jezikom. Zborna izreka slovenskega knjižnega jezika je značilna le za poklicne govorce, kot so radijski in televizijski napovedovalci, igralci, javni govorniki, pridigarji, predavatelji, učitelji ...

Nov pomemben dejavnik, ki zadeva upovedovanje in oblikovanje besedil, pa je okrnjenost tradicionalnih medsebojnih družabnih, zlasti delovnih stikov. Družine so se zmanjšale na štiri člane, opuščajo se tradicionalna družinska srečanja (ohceti, sedmine, botrinje), vojna je prizadela medsoseske stike, skupna pot k maši v oddaljeno faro, šola in skupna vaška dela (košnja, pletev, žetev, trgatev, ličkanje, preja) so opuščena. Stroji so globoko zarezali v življenje in odnose z ljudmi; še posebej avtomobili. Ni več miru, ni časa, ni pogojev za pripovedovanje iz veselja, za zabavo; samoustvarjalna pobuda govorcev je vse redkejša. Kdo še zna lepo, zanimivo, ustvarjalno, duhovito pripovedovati več ur skupaj? Pogovori med ljudmi dobivajo vsebolj grobe, groteskne poteze, ki so odraz našega časa.

Smo pred zelo odgovornimi nalogami. Dialektološka raziskovanja se morajo usmeriti k raziskovanju govornega jezika vseh družbenih plasti (sociolektov). Tehnične naprave nam to omogočajo; ob magnetofonskih posnetkih in videoposnetkih je mogoče zajeti celoten "govorni položaj", značilnosti materialne in duhovne kulture. Manjkajo nam za tovrstno delo ustrezne teoretične predpriprave (izdelava vprašalnic je vrhunsko strokovno delo) in zadostno število strokovnjakov dialektologov, zlasti pa razumevanje družbe za financiranje tako zahtevnega in nujnega terenskega dela.

Pobuda Slavističnega društva Slovenije, naj se začne raziskovati SODOBNO BESEDNO BOGASTVO, zasluži vso pozornost, moralno in strokovno podporo. Knjižno besedišče preteklosti nam je končno ohranjeno v neobvladljivem korpusu besedil (vseh zvrsti) in se o njem lahko poučimo, govorno besedišče v vseh zemljepisnonarečnih in socionarečnih razsežnostih pa nam je bolj ali manj neznanka. Na območju Slovenije, doma in v zamejstvu, se pedagoško in kulturno udejstvuje visoko število slovenistov, ki so ob zaključku študija izdelali diplomsko nalogo iz dialektologije. V arhivu Filozofske fakultete je registriranih 350 (mentor zaslužni profesor, akademik dr. Tine Logar), nastajajo pa še nove v dialektološkem seminarju prof. dr. Zinke Zorko (PF Maribor, FF Ljubljana). Kako organizirati in združiti, navdušiti raziskovalni potencial, razpršen po slovenskem jezikovnem, narečno in socialno tako razčlenjenem prostoru? V stiku z magistri in doktorji slovenske dialektologije bi se moralo začeti sistematično raziskovanje po posameznih narečnih skupinah z vidika nakazanih problemskih razsežnosti v območju besedišča in skladnje (tudi nepregibne besedne vrste, med katerimi je zelo razlikovalno razčlenjen in težko "ulovljiv" zlasti prislov).

Glede na izjemno narečno razčlenjenost slovenskega jezika v primerjalnoslovanskih okvirih bi bilo nujno, da bi imeli na voljo vsaj tri specialiste – magistre za vsako narečno skupino, če bi z načrtnim, sistematičnim zajetjem po sodobnih strokovnih načelih hoteli sistemsko raziskati in opisati vse ravnine jezikovne zgradbe govornega jezika.

*Summary***How the changes in the Way of Life Affect Dialectal Vocabulary and the Mode of Expression**

1. The paper is dedicated to the theoretical and methodological issues of recording the spoken language both in the traditional agrarian and the urban industrial environment. It focuses on the relative mutability of vocabulary in time and space - as compared to the relative stability of phonetic and morphological structures.

2. The causes of vocabulary changes are ontological, sociolinguistic, psycholinguistic. Changing social and cultural conditions are reflected in the lexical and semantic changes of dialectal systems, in accordance with their phonetics, morphology and word-formation patterns.

3. The existence of distinguishing word-formation/lexical complexes in Slovene dialectal groups is a fact. How should we register them? With questionnaires suggesting answers or a collection of recorded texts? With professional thematic questionnaires?

4. Previous works (recording dialectal entries from Pleteršnik's dictionary, recording and processing agricultural and vinicultural terminology on the basis of obsolete questionnaires) fail to register all the meanings of a word and neglect new terms and loanwords that are nowadays used in the fields mentioned above.

5. On the basis of previous experience, appropriate (thematic) questionnaires should be prepared according to the principles of modern linguistics; on their basis a record (both audio and video) should be made of words and idioms as they are spoken. A map of dialectal groups should be drawn; qualified personnel, tutored by experts in Slovene dialectology, should inventory the vocabulary of particular local dialects in the urban industrial center of the given dialectal group. On the basis of experience gained by such a method (respecting the specific linguistic features of each region), vocabulary research should be undertaken in all areas where Slovene is spoken (both in and outside Slovenia) and the findings professionally edited for publishing.

Francka Benedik
Vprašalnice za zbiranje narečnega gradiva

V prispevku sta objavljeni dve vprašalnici za zapisovanje slovenskega narečnega besedja s tematiko sadovnjak, vrt, polje in živali, kot uvod k njima pa nekaj pojasnil o njunem nastanku in dosedanjih pripomočkih za zapisovanje.

The study presents two questionnaires for recording the dialectal vocabulary covering orchards, gardens, fields and animals. There are also introductory notes on their genesis and the aids used in recording this lexicon.

Narečno gradivo lahko zapisujemo na različne načine. Lahko zapisujemo ali snemamo celotne dele govorjenja, pripovedovanja in potem iz takih zapisov izberemo tisto, kar potrebujemo za določeno raziskavo. Tako zbiranje je smotno predvsem za začetna seznanjanja s posameznimi narečji. Ko enkrat poznamo najosnovnejše značilnosti, tak način ni več racionalen, razen v primeru, ko želimo dobiti sliko celotnega ubesedovanja in skladnje v najširšem pomenu. Bolje je predvideti potrebno gradivo glede na problem, ki ga želimo raziskati in pripraviti vprašalnico, s katero na terenu iščemo in zapisujemo čisto določene besede, oblike ali stavke. Zbiranje gradiva za vnaprej določeno raziskavo ima to prednost, da je takorekoč 100 %-no uporabno. Velika večina slovenskega narečnega gradiva, ki je bilo zbrano po zadnji vojni, je bila zapisana po vprašalnici za Slovenski lingvistični atlas, ki jo je l. 1946 napravil F. Ramovš. Zgledoval se je po vprašalnici za Jezikovni atlas poljskega Podkarpatja Miečislava Małeckega in Kazimirja Nitscha. Poljska vprašalnica je bila namenjena predvsem zbiranju narečnega besedja. Ramovšu pa je bilo bližje raziskovanje glasovnih razvojev, zato je svojo vprašalnico razdelil na dva dela, od katerih je prvi, besedni, številčno res trikrat večji od drugega, t.i. gramatičnega dela, ne pa tudi dejansko. Vprašanje v gramatičnem delu namreč lahko vključuje celotno spregatev ali sklanjatev oziroma veliko število primerov za posamezen glas. Zdi pa se, da je tudi pri besednem delu upošteval, koliko je lahko posamezna beseda zanimiva z glasovnega vidika.

Druga vprašalnica, po kateri se je tudi zbiralo slovensko narečno besedje, bodisi z naglasnega, glasoslovnega, besednega, besedotvornega, oblikoslovnega in pomenskega vidika, je vprašalnica za Slovanski lingvistični atlas, ki je izšla l.1965 v Moskvi. Ta je bila seveda pripravljena s stališča vseh slovanskih jezikov in ne upošteva specifičnih značilnosti vsakega od njih.

Posamezni zapisovalci so si včasih za zapisovanje besedja pomagali tudi z nekaterimi tujimi vprašalnici, tistimi pač, ki so jih poznali. Slaba stran uporabe tujih vprašalnic je v tem, da so prilagojene materialnemu in duhovnemu svetu tujih krajev.

Približno pred petnajstimi leti se je pri nas vsaj v pogovorih narečnemu besedišču začelo posvečati nekoliko več pozornosti kot nekdat. Zato sem se takrat odločila, da napravim nekaj tematskih vprašalnic za zapisovanje slovenskega narečnega besedja. Takrat mi je uspelo napraviti dve in sicer za vrt, sadovnjak in polje ter za živalstvo. Za prvo silo sem si takrat zamislila še štiri in sicer o gozdu, človeku, stavbah in običajih, vendar je zmanjkalo časa, da bi jih napravila. Misli na to se seveda še nisem odpovedala. Ker me marsikdo vpraša, kako sem prišla do vprašanj oz. pojmov, po katerih se sprašuje, katere tuje vprašalnice sem imela za vzorec in podobno, naj povem, da sta obe vsaj do 90 % izgotovljenosti nastali brez pomoči in oziranja na tuje vprašalnice. Šele ko sem izčrpala svoje vedenje, sem za kontrolo in opomin na kaj pozabljenega uporabila vprašalnici za Mali atlas poljskih govorov in za Atlas hrvaškega in srbskega jezika. Za tak postopek sem se odločila namenoma, zaradi dejstva, da se bodo vprašalnice rabile za naš jezik, za zapisovanje naše stvarnosti in naj zato tudi nastanejo iz poznavanja le-te, čim bolj brez tujih sugestij. Zato sem se enostavno zamislila v posamezne enote tistega, kar sem želela opisati in šla v mislih od stvari do stvari, od opravila do opravila in pisala vprašanja oz. v prvi fazi večkrat poimenovanje samo. To mi je bilo mogoče, ker sama izhajam in še zdaj živim na podeželju in poznam njegovo stvarnost, ki se odraža v jeziku - narečju. Seveda pa je ta v vsakem kraju nekoliko drugačna, kar se pozna tudi pri vprašanjih. Čim bolj se krajevno oddaljujemo od področja, v katerem sestavlja vprašalnice živi, več neskladij se najde. To konkretno pomeni, da je za drugačno področje nekaj vprašanj premalo, na kakšno pa ni mogoče odgovoriti. Kljub takšnim odmikom pa ima doma pripravljena vprašalnica odločne prednosti pred tujimi.

Zadnja leta marsikdo želi dobiti tovrstne pripomočke za spraševanje oziroma zapisovanje besedja. Zato se mi zdi potrebno, da se vprašalnici objavita in tako postaneta dostopni vsakemu, ki bi ju želel.

Nekaj navodil za zapisovanje

1. Besede se zapisuje s črkami in drugimi znaki, ki se uporabljajo za zapisovanje glasov določenega govora (fonetična transkripcija). Kdor sam tega ne obvlada, naj poišče pomoč pri Dialektološki sekciji Inštituta za slovenski jezik ali pri predavateljih dialektologije na Univerzi v Ljubljani in Mariboru.

2. Kratica Ksi. pomeni: Kako se imenuje.

3. Kratica Ksr. pomeni: Kako se reče.

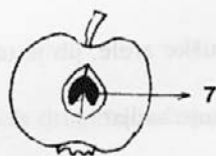
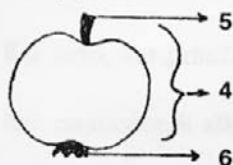
4. Kratica Ksd. pomeni: Kaj se dela.

5. Zapisujejo se besede, kakor se govorijo doma, po domače, ne tako, kakor bi bilo treba reči, povedati npr. v šoli.

6. Če pojav, delo, stvar, po kateri se sprašuje, v kraju ni znana, se napiše NEZNANO, NE POZNAMO, NE DELAMO, NIMAMO itd.
7. Če je odgovor pri naslednjem vprašanju enak predhodnjemu, se ponovno napiše.
8. Če se kaj lahko pove na več načinov, se napišejo vsi (npr. Fižol, ki se ovija okrog palic: PREKLAR, TA PREKLAST, TA PALČAST...)
9. Če rastlina v kraju ne raste, se napiše NE RASTE.
10. Če odgovora ne veste, naredite črtico (—).
11. Pri vprašanih Kako se oglašča? se odgovori z glagolom v 3. os. in nedoločniku (npr. Kako se oglašča koklja? KOKA, KOKATI).
12. Pri vprašanih S katerim glasom se oglašča, se napiše posnetek tistega glasu (npr. S katerim glasom se oglašča koklja? KO KO KO).

VPRAŠALNICA ZA SADOVNJAK, VRT, POLJE

- 1 Kako se imenuje (= Ksi.) del obdelane zemlje, kjer raste sadno drevje? (sadovnjak, vrt)
- 2 Ali se različno imenuje, če je okrog hiše ali če je bolj daleč? Kako?
- 3 Ksi. jabolka, hruške, slive, marelice, pomaranče itd. skupaj?
- 4 - 7 Kaj je to?

- 8 Ksi. trdne ovojnice v sredini jabolka, v katerih so pečke?

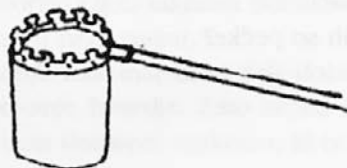

- 9 Ksi. drevo, na katerem rastejo jabolka?
- 10 Ksi. to drevo, če je še mlado?
- 11 Ksi. les ali veje jabolka?
- 12 Ksi. divje, necepljeno jabolko, ki rodi drobne, grenke sadove?
- 13 Če je v jabolku ali drugem sadju črv, rečemo, da je
- 14 Ksi. žganje iz jabolka?

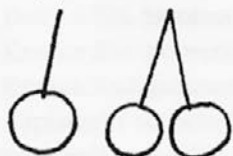
- 15 Ksi. mošt iz jabolk?
- 16 Ksi. naprava za stiskanje sadja?
- 17 Ksi. ostanki stisnjenega sadja?
- 18 Kadar stiskamo sadje na stiskalnici, rečemo, da
(nedoločnik)
- 19 Kaj je to?

- 20 Ksi. drevo, na katerem rastejo hruške?
- 21 Ksi. les ali veje hruške?
- 22 Ksi. divja hruška, ki rodi drobne sadove?
- 23 Ksi. žganje iz hrušk?
- 24 Ksi. mošt iz hrušk?
- 25 Ko so jabolka in hruške zrele, jih je treba
- 26 Ksi. vrečka za obiranje sadja?

- 27 Ksi. hruški podoben sadež, rumen in zelo trd?
- 28 Ali raste v vaših krajih?
- 29 Kaj je to?

- 30 Ksi. tisto, kar ima češnja v sredini?
- 31 Ksi. divja, necepljena češnja, ki rodi kisle, grenke sadove?
- 32 Ksi. les češnje?
- 33 Ksi. žganje iz češenj?
- 34 Ali je navada, da si otroci dajejo za uho po dve skupaj se držeči češnji?
- 35 Kaj rečejo, da imajo?
- 36 Ali je kakšno posebno ime za nezrele češnje?
- 37 Ali ločite med češnjo in višnjo? Kakšna je razlika?
- 38 Ksi. na rezine narezana posušena jabolka? (suho sadje, krljci,)
- 39 Ksi. alkoholna pijača, ki se dobi z dvakratnim kuhanjem?
- 40 Ksi. zrezano sadje v kadi, pomešano z vodo, iz česar se kuha žganje?
- 41 Kadar se da v kad slabo sadje, se reče, da se
- 42 Kadar je ta masa dobra za kuhanje, se reče, da je že
- 43 Ksi. tisto, kar priteče ob prvem kuhanju?
- 44 Ksi. najmočnejši alkohol, ki priteče ob drugem kuhanju (samo kak kozarček)?
- 45 Ksi. naprava za merjenje moči alkohola v žganju?
- 46 Ksi. podolgovat sadež modre barve?
-
- 47 Ksi. podoben sadež rumene ali bele barve?
- 48 Ksi. tisto, kar ima sliva v sredini?
- 49 Ali je razlika med slivo in češpljo? Kakšna?
- 50 Ali poznate besedo **cibore**? Kaj je to?
- 51 Ali je razlika med češpljo in češpovcem? Kakšna?

- 52 Ksi. les slive?
- 53 Ksi. les češplje?
- 54 Ksi. žganje iz sliv?
- 55 Ksi. žganje iz češpelj?
- 56 Ksi. okroglo rdeče ali rumeno sadje s koščico, podobno debelim češnjam ali slivam? (mrgulane, ringlo,)

- 57 Ksi. okrogel oranžen sad s koščico, ki raste v toplejših krajih ali ob zidovih hiš? (marelice,)
- 58 Ksi. marelici podoben sadež, ki je debelejši in bolj sočen?
- 59 Ksi. drevo, na katerem rastejo fige?
- 60 Ali je razlika med figo in smokvo? Kakšna?
- 61 Ksi. drevo, ki rodi črne ali zelene češnjam podobne sadove, iz katerih pridobivajo olje? Raste ob morju.
- 62 Ksi. plodovi?
- 63 Ksi. drevo, ki spomladi roza cvete in rodi rjavkaste, koščicam podobne plodove (za potice in druga peciva)? Raste ob morju.
- 64 Ksi. plod tega drevesa?
- 65 Ksi. sadež rdečkasto rjave barve, zelo mehak (podoben paradižniku)? Dokler ni mehak, je zelo pust; raste ob morju.
- 66 Ksi. drevo, ki rodi ta sadež?
- 67 Kaj je treba narediti, da iz divjega drevesa dobimo dobro, žlahtno drevo?
- 68 Ksi. palička, vejica, ki jo "vsadimo" v divje drevesce?
- 69 Ksi. to divje drevesce?
- 70 Ksi. rastlina, na kateri raste sadež, iz katerega pridobivamo vino?

71 Ksi. to sadje?

72 Ksi. en tak sadež (ne samo jagodica)?

73 Ksi. obiranje grozdja?

74 Ksi. posoda, v kateri se nosi grozdje na hrbtu?

75 Ksi. sok iz grozdja, dokler ni v njem alkohola?

76 Ksi. prostor, kjer raste trta?

77 Ksi. naprava, ki se vrti in z enakomernim ropotom odganja ptiče?

78 Kaj je to?

79 Ksi. tisto, kar je v sredini?

80 Ksi. drevo, kjer zori ta sadež?

81 Ksi. jagodičast sadež rdeče barve, ki raste po vrtovih?

82 Ksi. temu podoben sadež črne barve?

83 Ksi. sadež, ki ga tudi gojijo po vrtovih, plodovi pa so zelenkaste jagode, velike kot češnje?

84 Ksi. gozdni sadež temno modre barve, ki ga je največ po naših gozdovih?

85 Kako se reče (= Ksr.): Otroci so šli

86 Ksi. podoben sadež rdeče barve, ki raste po nekaterih hribih, npr. na Jelovici?

87 Ksi. ta rastlina?

88 Ksi. njeni plodovi?

89 Ksi. gozdni sadeži, ki rastejo na bodeči rastlini in so črne barve, sestavljeni pa so iz številnih drobnih jagodic?

90 Kako bi se reklo, če bi bil en sam tak plod?

91 Ksi. ta rastlina?

92 Ksi. podoben sadež rdeče barve?

93 Ksr., če jih je veliko?

94 Ksi. rastlina, na kateri rastejo?

95 Ksi. rastlina, katere plodovi se rabijo za pivo?

96 Ksi. drogovi, na katere se opirajo žice?

97 Ksi. žice, na katere se ovija?

98 Ksi. delo, ko zrele storžke trgajo z rastline?

99 Ksi. ograjen prostor, navadno v bližini hiše, kjer raste solata, korenček, peteršilj, česen, čebula itd.?

100 Ksi. en del tega vrta?

101 Kaj pri vas sadite v tak vrt?

102 Ksi. rastlina, ki povzroči, da se jokamo, kadar jo režemo?

- 103 Ksi. seme te rastline?
- 104 Ksi. majhne glavice te rastline, ki zrastejo iz semena in jih je treba naslednje leto ponovno saditi, da dobimo odraslo rastlino?
- 105 Ksi. tej podobna rastlina, ki se uporablja v iste namene, le da ima več glavic skupaj in so bolj drobne?
- 106 Ksi. čebuli podobna rastlina bele barve (brez rezinic)?
- 107 Ksi. rastlina, podobna čebuli, bele barve, sestavljena iz več delčkov, rabi se za solato, klobase?

- 108 Ksi. posamezna rezinica te rastline?
- 109 Ksi. zelena rastlina z narezanimi listi za v juho?
- 110 Ksi. tej podobna rastlina, le da ima malo večje in manj narezane liste?
- 111 Kaj vse dajete v juho?
- 112 Ksi. začimba, ki močno diši in se zdrobljena (plevice) rabi tudi za krvavice?

- 113 Ksi. druga dišeča rastlina, ki se tudi rabi za krvavice, pa tudi za štruklje?

- 114 Ksi. dišeča rastlina s podolgovatimi ozkimi listi, ki se rabi za štruklje?

- 115 Ksi. rastlina, ki se lahko rabi za v juho ali za štruklje in je kot nekaka travica z votlimi stebelci?

- 116 Ksi. začimba, ki ima drobna zrnca, daje pa se na rdečo peso ali solato iz kumar?

- 117 Ksi. njej podobna začimba z malo večjimi zrcni?

- 118 Ksi. rastlina z velikimi listi in mesnatimi stebli, ki se goji na vrtu in se uporablja za kompot?

- 119 Ksi. z železom bogata rastlina, katere listi se skuhamo in sesekljeni pripravijo v zeleno prikuho?

- 120 Ksi. rastlina, ki ima okrog zelene liste, na sredi pa nekakšno belo kepo?

- 121 Ksi. solata, zelje, korenček, špinača itd. skupaj?

- 122 Ksi. okrogla bela ali roza rastlina, ki se navadno rabi za živinsko in prašičjo krmo?

- 123 Ksi. listi te rastline?

- 124 Ali imajo drugačno ime, če so porezani?

- 125 Ko odstranjujemo liste, rečemo, da repo

- 126 Kadar je repa zrela, jo je treba

- 127 Ksi. jama na njivi ali vrtu, v katero zasujejo repo za čez zimo?

- 128 Kadar se po kolenih pleve repa, nastane med koleni majhna lehica prsti, ki se zgrebe z lehe. Ksi. ta prst?

- 129 Če ima repa na korenincah nekake kepice, v katerih so črvički, se reče, da je

- 130 Če je repa stara in ima luknjice (spomladi), se reče, da je

- 131 Ksi. voda, v kateri se kisa repa?

- 132 Ksi. rastlina, ki rumeno cvete in se njeni nadzemni deli rabijo za krmo?

- 133 Ksi. repi podobna krmna rastlina rumenkaste barve, debelejša in bolj podolgovata?

- 134 Ksi. njeni listi?

- 135 Ali imajo porezani drugačno ime? Kakšno?

- 136 Ksi. podobna rastlina, iz katere pridelujejo sladkor?

- 137 Ksi. jedilna rastlina temno rdeče barve, je bolj okrogla kot živinska?

- 138 Ksi. repi podobna rastlina rumene barve, navadno se rabi za živino, lahko tudi za ljudi?

- 139 Ksi. rastlina, ki ima užiten del nad zemljo in je zelene barve?

- 140 Ksi. enaka rastlina, le da je plod temno vijoličaste barve?

- 141 Ksi. rastlina, podobna drobnim repici, rdeče barve, je se surova?

- 142 Ali poznate še kakšno tako rastlino drugačne barve in kako se imenuje?
- 143 Ksi. zelena rastlina, katere lističe jemo surove s kisom in oljem? (splošno ime)
- 144 Naštejte vse znane vrste solate:
- tista z majhnimi lističi, ki spomladi prva zraste
 - tista, ki naredi okrogle glavice
 - jesenska in zimska, ki raste široko po zemlji in se poveže, da postane rumena
 - še druge
- 145 Ksi. solati podobna rastlina, ki ima lahko zelene ali rjavo rdeče liste?
- 146 Ksi. rastlina z velikimi listi, ki se jeseni zavijejo v podolgovate glavice?
- 147 Ksi. rastlina z majhnimi zelenimi lističi, ki se tudi uporablja za solato?

- 148 Ksi. rastlina, ki naredi glave, a večje in trše kot solata?

- 149 Ksi. podobna rastlina, le da so njeni listi bolj mesnati in zgubani?
- 150 Ali se kako drugače imenuje, če so listi modro vijoličasti?
- 151 Ksi. en list zelja?
- 152 Ksi. slaba rastlina zelja, ki skoraj nima glave?
- 153 Ksr. zelju, če je naribano in skisano?
- 154 Ksi. voda, v kateri se kisa zelje?

155 Ksi. orodje, s katerim se režejo zeljne glave za kisat?

156 Kadar na to orodje režejo zelje, se reče, da ga

157 Ksr. solati iz zeljnih listov?

158 Kaj pomeni beseda **zelje**?

159 Kako se imenuje zeljno seme?

160 Ksi. sadika zelja?

161 Ko se presaja zeljne sadike, se reče, da

162 Ali poznate glagol **flancati** in kaj pomeni?

163 Kako rečete, kadar sadite pesine sadike?

164 Ksi. rumena rastlina z nazobčanimi listi, ki se rabi za krmo?

165 Ksi. podobna bolj oranžna rastlina, ki se rabi za ljudi?

166 Ksi. listi korenja?

167 Ksi. repa, pesa, korenje in še kaj drugega skupaj?

168 Kaj je to?

169 Kaj je to?

170 Ksi. fižol, ki se ovija okrog palic?

171 Ksi. ta palica?

172 Ksi. fižol brez palic?

173 Ksi. fižol, ki se je svež s stroki vred?

174 Ksi. fižolova slama?

175 Ksi. različne vrste fižola? Naštejte čimveč vrst in jih opišite.

176 Ksi. rastlina, ki ima tudi stroke, v njih pa okrogla zelena zrna?

177 Ksi. rastlina, ki je manj razvejana od te, stroki in zrna pa debelejši?

178 Ksi. rastlina, ki naredi pod zemljo gomolje in je glavna sestavina naše prehrane?

179 Ksi. nadzemni del krompirja?

180 Ksi. poganjki krompirja v kleti (bele vrvice)?

181 Ksi. mladi krompirčki, ki zrastejo na poganjkih v kleti?

182 Ksi. to?

183 Ksi. njiva, kjer raste krompir?

184 Ali se imenuje kako drugače njiva, kjer je krompir že pokopan?

185 Ksi. zgodnji, podolgovat, drobnejši krompir?

186 Ksi. krompir, ki se sam zaseje? V zemlji ostane od prejšnjega leta in naslednje leto zraste.

187 Kaj je treba narediti s krompirjem, ko ozeleni in malo zraste?

188 Kaj je treba narediti, ko je že večji? (dati prst bliže k sadikam)

189 Ksi. rastlina s tremi listi, ki se rabi za živinsko krmo?

190 Ksi. njiva, kjer raste ta rastlina?

191 Ali se imenuje kako drugače, če je rastlina že pokošena?

192 Ksi. vrsta te rastline, ki ima podolgovate živo rdeče cvetove?

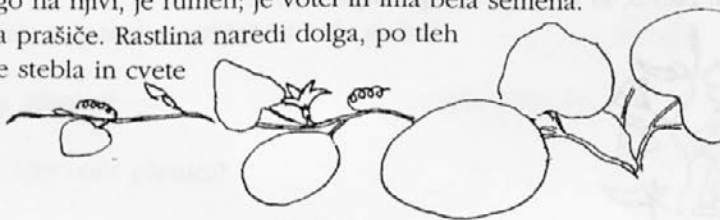
193 Ksi. rastlina, ki naredi velik okrogel ali podolgovat plod zelene barve?

Če je dolgo na njivi, je rumen; je votel in ima bela semena.

Rabi se za prašiče. Rastlina naredi dolga, po tleh

plazeča se stebela in cvete

rumeno.

- 194 Ksi. seme te rastline?
- 195 Ksi. podobna jedilna rastlina, ki ima krajša plazeča stebila ("štrike"), plod pa bolj podolgovat, rabi se za prikuhe?
- 196 Ali poznate še kakšne druge vrste jedilnih buč?
- 197 Ksi. buča, ki se je surova, ima pa rdeče meso in črne pečke?
- 198 Ksi. podobna rastlina, ki ima rumeno meso?
- 199 Ksi. buči podobna rastlina, ki ima manjše liste in cvete, v plodu veliko vode, rabi se za solato, majhne pa za vlaganje?
- 200 Ksi. rastlina in plod, ki je rdeče barve in mehak, rabi se za solato?

- 201 Kaj je to?

- 202 Ksi. rastlina bele barve, ki se razpreda in zajeda med travo ali deteljo, pa nima svojih listov in korenin?
- 203 Ksi. rastline, ki rastejo med rožami na vrtu ali med kulturnimi rastlinami na njivi in jih rujemo?
- 204 Ko rujemo te rastline, rečemo, da

- 205 Ksi. plevel, ki bode?

- 206 Ksi. plevel, ki se ovija okrog drugih stebel?

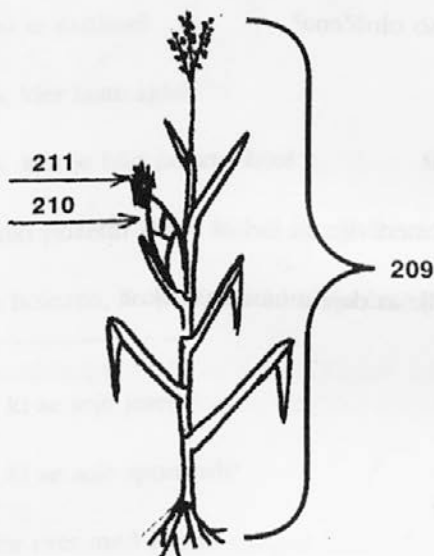

- 207 Naštejte čimveč plevelov in jih opišite.
- 208 Ksi. visoka rastlina, ki ima velike rumene cvetove, ki se obračajo za soncem?

209 Kaj je to?

210 Kaj je to?

211 Kaj je to?

212 Ksi. listi, v katere je zaviti storž?

213 Ksi. storž brez listov, samo z zrnjem?

214 Ksi. storž brez zrnja?

215 Kaj delamo, kadar trgamo liste s storža?

216 Kaj delamo, kadar odstranjujemo zrnje s storža?

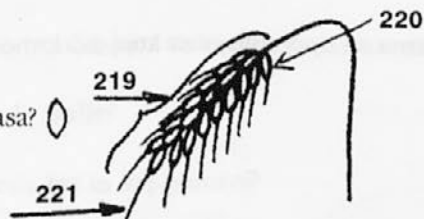
217 Ksi. slama koruze?

218 Ksi. koruzi podobna rastlina, katere zgornji del se rabi za metle?

219 Kaj je to?

220 Ksi. en delček klasa?

221 Kaj je to?

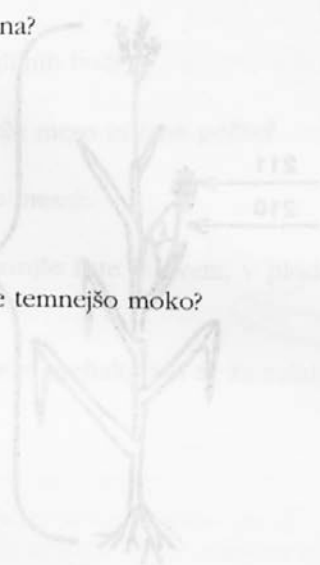

222 Ksi. rastlina, iz katere se pridobiva bela moka?

223 Ksi. slama pšenice?

224 Ksi. njiva, kjer raste pšenica?

- 225 Ksi. njiva, kjer so poželi pšenico?
- 226 Ksi. rastlina, ki ima dolge rese in prva dozori?
- 227 Ksi. zrna te rastline, kadar so oluščena?
- 228 Ksi. slama ječmena?
- 229 Ksi. njiva, kjer raste ječmen?
- 230 Ksi. njiva, kjer so poželi ječmen?
- 231 Ksi. rastlina, ki zraste najvišje in daje temnejšo moko?
- 232 Ksi. slama rži?
- 233 Ksi. njiva, kjer raste rž?
- 234 Ksi. njiva, kjer so poželi rž?
- 235 Ksi. mešanica pšenice in rži?
- 236 Kaj pomeni beseda **žito**?
- 237 Ksi. rastlina, iz katere pridobivamo kašo (rumeno)?
- 238 Ksi. slama prosa?
- 239 Ksi. njiva, kjer raste proso?
- 240 Kadar proso ozeleni in malo zraste, je treba zrahljati prst. Ksi. to delo?
- 241 Ksi. s slamo nabasan "mož" na njivi?
- 242 Ksi. rastlina, katere zrna se uporabljajo za konjsko krmo?
- 243 Ksi. slama ovsar?
- 244 Ksi. njiva, kjer raste oves?

- 245 Kaj imata proso in oves namesto klasa?
- 246 Ksi. rastlina, ki daje črno moko (za žgance)?
- 247 Ksi. slama te rastline?
- 248 Ksi. njiva, kjer raste ajda?
- 249 Ksi. njiva, kjer je bilo požeto žito?
- 250 Ksi. ostanki požetih žitnih stebel na njivi?
- 251 Ksi. žitna bolezen, ko postane del klasa črn? Kadar ima žito to bolezen, se reče, da je

- 252 Ksi. žito, ki se seje jeseni?
- 253 Ksi. žito, ki se seje spomladi?
- 254 Ksi. moder cvet med žitom?
- 255 Ksi. roza cvet (plevel) med žitom?

- 256 Ksi. plevel med žitom, ki je podoben grahu?
- 257 Ksi. plevel, katerega bilka se rada oprijemlje, seme so drobne črne kroglice v stročkih?
- 258 Ksi. rastlina, podobna grahu, ki se seje za živinsko krmo?
- 259 Ksi. del obdelane zemlje, kjer raste npr. žito, krompir itd.?
- 260 Kaj pomeni beseda **polje**?
- 261 Ali je znana beseda **laz** in kaj pomeni?
- 262 Ksi. del njive med dvema jarkoma?

263 Ksi. jarek med dvema dvignjenima deloma njive?

264 Ksi. lehe pri strani njive, ki so krajše kot ostale?

265 Ksi. leha pri strani njive, ki se naslanja na nezoran svet?

266 Ksi. z rušo poraščen del med dvema njivama?

267 Ksi. del nezorane zemlje na koncu njive?

268 Ksi. nekakšna majhna lehica v razoru, ki jo je treba s plugom še enkrat razdeliti na obe strani? (pri starem načinu oranja s plugom)

269 Ksr., da se orje, če se orje tako, da ni leh, ampak ravno?

270 Kaj pomeni beseda **praha**?

271 Ksi. posamezni s travo poraščeni in s plugom spodrezani kosi zemlje?

272 Kaj se dela (= Ksd.) s plugom?

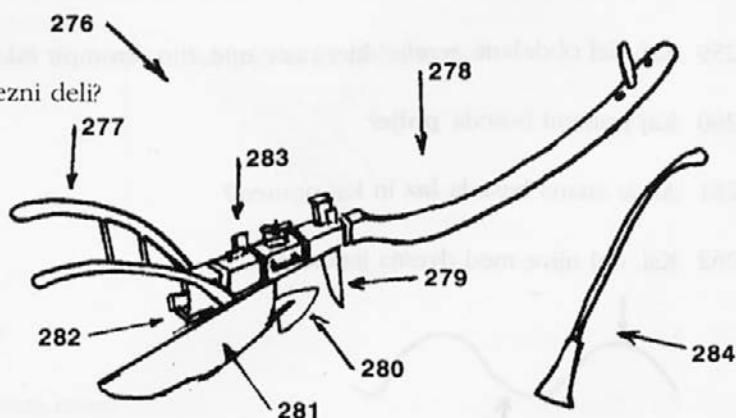
273 Ksi. to delo?

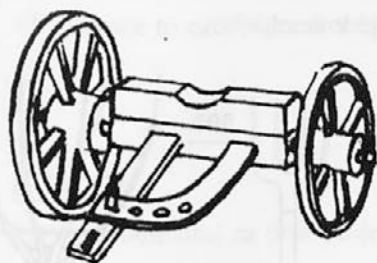
274 Ksi. tisti, ki orje?

275 Ksi. ženska, ki orje?

276 Kaj je to?

277 -285 Ksi. posamezni deli?

285

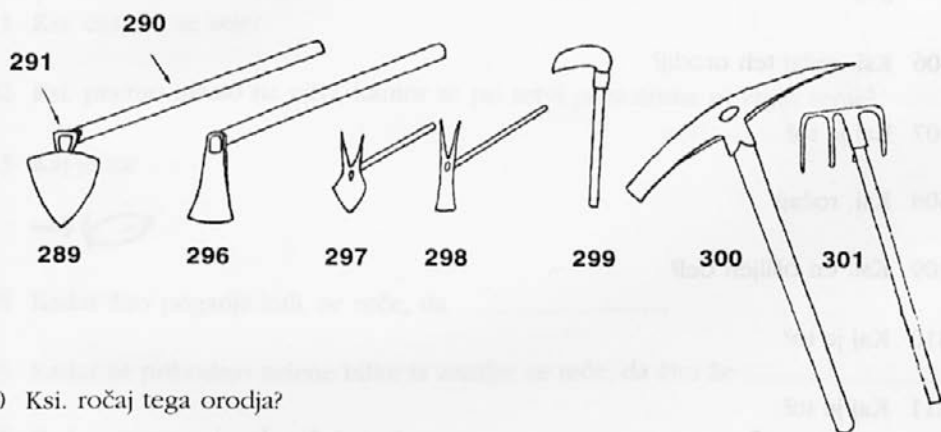
286 Ksi. plug, če ima eno samo desko?

287 Ksi. plug, če ima dve deski?

288 Ksi. plug za okopavanje?

289 Kaj je to?

290 Ksi. ročaj tega orodja?

291 Ksi. luknja v kovinskem delu, skozi katero je nasajen ročaj?

292 Ksd. s tem orodjem?

293 Ksi. to delo?

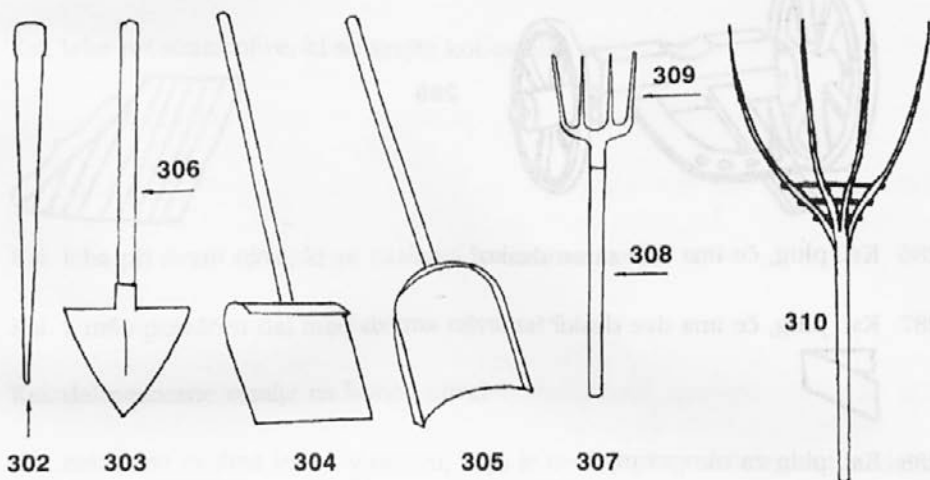
294 Ksi. tisti, ki koplje?

295 Ksi. ženska, ki koplje?

296 -301 Naštejte imena za orodja št. 296-301.

296	299
297	300
298	301

302 Ksi. železen drog, s katerim se delajo luknje v zemlji?

303 -305 Naštejte imena za orodja št. 303-305.

303

304

305

306 Ksi. ročaj teh orodij?

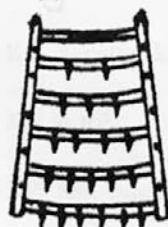
307 Kaj je to?

308 Ksi. ročaj?

309 Ksi. en ošiljen del?

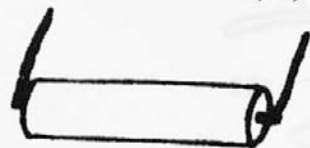
310 Kaj je to?

311 Kaj je to?

312 Ksd. z brano?

313 Ksi. naprava za drobljenje kep?

314 Ali poznate to orodje za drobljenje kep in kako se imenuje?

315 Ksi. sodoben stroj za drobljenje zemlje?

316 Kaj dela tisti, ki meče zrnje v zemljo?

317 Ksi. košara, iz katere se seje?

318 Ksi. tisti, ki seje?

319 Ksi. ženska, ki seje?

320 Ksi. to delo?

321 Ksi. čas, ko se seje?

322 Ksi. prazno mesto na njivi, kamor se pri setvi pomotoma ni vrglo seme?

323 Kaj je to?

324 Kadar žito poganja kali, se reče, da

325 Kadar že pribodejo zelene bilke iz zemlje, se reče, da žito že

326 Kadar rujemo plevel, rečemo, da

327 Ksi. ženska, ki pleve?

328 Ksi. to delo?

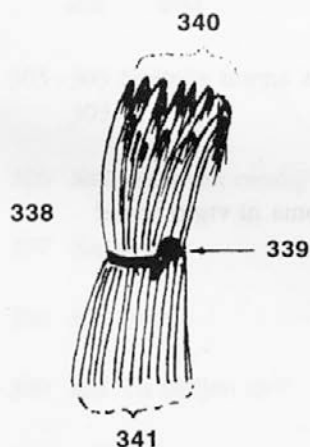
329 Ksi. čas, ko se pleve?

330 Ksi. predpasnik za pletev, narejen iz vreč?

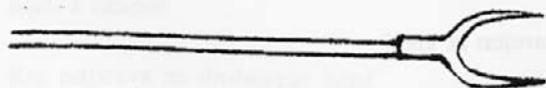
331 Kaj je to?

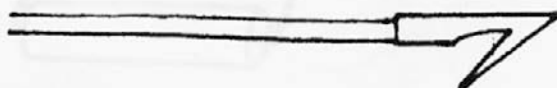
- 332 Ksd. s tem orodjem?
- 333 Ksi. to delo?
- 334 Ksi. čas, ko se žanje?
- 335 Ksi. tista, ki žanje?
- 336 Ksi. moški, ki žanje?
- 337 Ksi. delo, ko žanjica na njivi s srpom jemlje že odkošeno žito in ga veže v snope? Važno je to, da ne žanje, ker je že odkošeno. Reče se, da
- 338 Kaj je to?

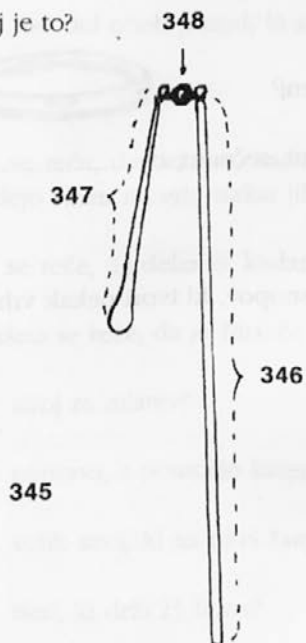
- 339 Ksi. šop slame, s katerim je prevezan snop?
- 340 Ksi. del snopa, kjer so klasji?
- 341 Ksi. del snopa, kjer ni klasov?
- 342 Ksi. kup 10 snopov na njivi?
- 343 Ksi. orodje, s katerim se podajajo snopi v kozolec?

- 344 Ksi. orodje, s katerim se vleče seno ali slama iz kupa?

345 Kaj je to?

346 -348 Ksi. posamezni deli cepca?

346

347

348

349 Ksd. s cepcem?

350 Ksi. to delo?

351 Ksi. čas, ko se mlati?

352 Ksi. tisti, ki mlati?

353 Ksi. ženska, ki mlati?

354 Ksi. za mlatev pripravljeno (položeno) žitno snopje?

355 Ksi. opravilo, ko se na roko omlačeno žito še enkrat premlati, da se odstranijo rese? Reče se, da

356 Kadar mlatimo tako, da s snopom udarjamo ob poseben stol, se reče, da

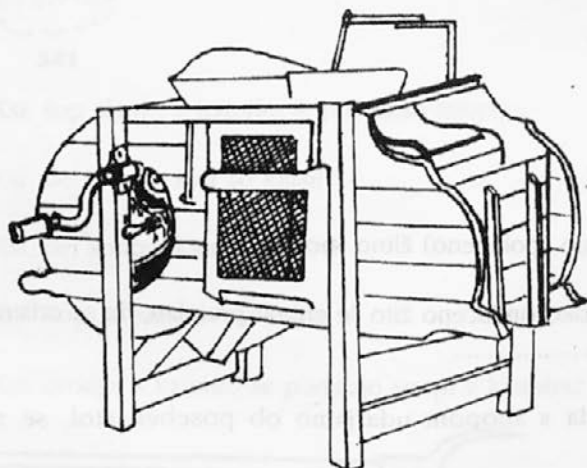
357 Ksi. ta stol?

- 358 Ksi. velik povezan sveženj omlačene slame?
- 359 Ksi. šop slame, s katerim je povezan ta sveženj?
- 360 Kadar mlatimo tako, da vodimo živino po žitu, rečemo, da
- 361 Ksi. za metje nastavljeno proseno snopje?
- 362 Ksi. tisti del za metje pripravljenih prosenih snopov, ki tvori nekak vrh?
- 363 Ksi. omlačen snop prosene slame?
- 364 Ksi. luščine okrog zrnja?
- 365 Ksd., da se žito očisti plev?
- 366 Kaj je to?

- 367 Kaj je to?

- 368 Ksi. okrogla posoda z luknjičastim dnom, skozi katero se seje?

- 369 Ksi. podobna priprava, le da je večja?

370 Ksi. tisti del obeh posod, ki je okrog luknjičastega dela?

371 Kaj se reče, da delamo, kadar spajklano (prečiščeno) žito v rešetu vrtimo, da pridejo smeti na vrh, nakar jih odstranimo?

372 Kaj se reče, da delamo, kadar skozi reto čistimo žito?

373 Kakšno se reče, da je žito, če je v njem veliko plevela in druge nečistoče?

374 Ksi. stroj za mlatev?

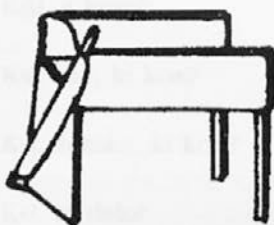
375 Ksi. naprava, s pomočjo katere so včasih s konji poganjali mlatilnico?

376 Ksi. velik stroj, ki na njivi žanje in mlati obenem?

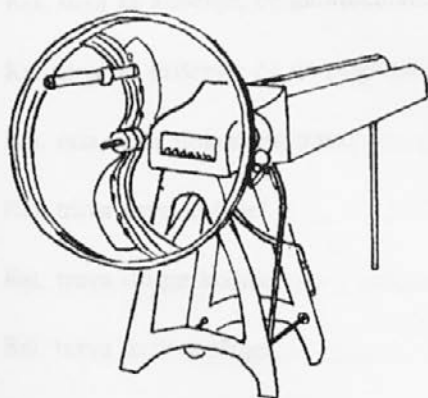
377 Ksi. škaf, ki drži 25 litrov?

378 Ksi. pol manjši škaf?

379 Ksi. naprava za ročno rezanje trave ali slame?

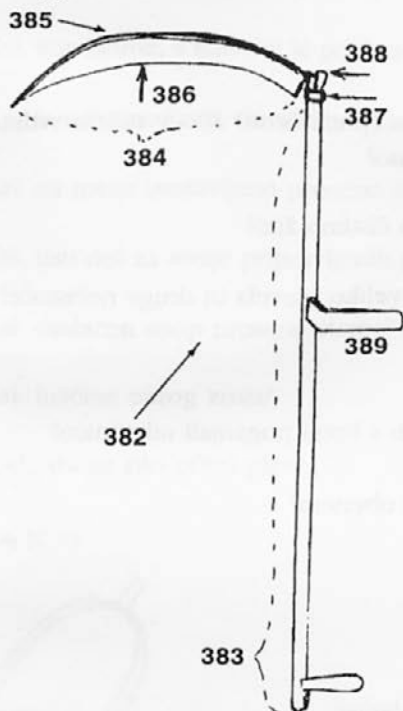

380 Ksi. večja naprava s kolesom za rezanje slame?

381 Ksi. na nekaj centimetrov zrezana slama?

382 Kaj je to?

383 -389 Ksi. posamezni deli kose?

383	387
384	388
385	389
386	

390 Kakšna se reče, da je kosa, ki noče več rezati?

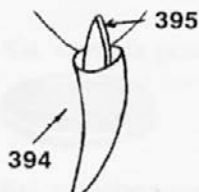
391 Tako koso je treba

392 Če je še bolj topa, jo je treba

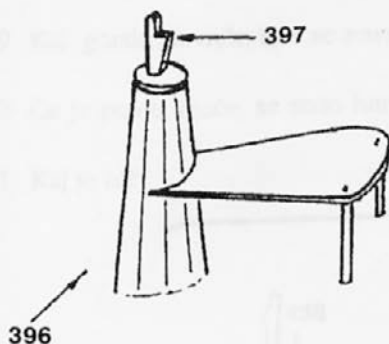
393 Ksi. ostrina kose?

394 Ksi. posoda z vodo za pasom?

395 Ksi. brusni kamen v tej posodi?

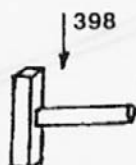

396 Ksi. stol, na katerem se kleplje?

397 Ksi. železni del, kamor se polaga kosa?

398 Ksi. kladivo, s katerim se kleplje?

399 Ksd. s koso?

400 Ksi. tisti, ki kosi?

401 Ksi. ženska, ki kosi?

402 Ksi. to delo?

403 Ksi. čas, ko se kosi?

404 Ksi. stroj za košenje, če ga vleče konj?

405 Ksi. stroj za košenje, če ga poganja motor?

406 Ksi. ena vrsta pokošene trave?

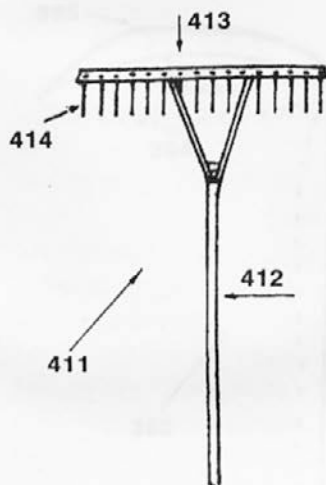
407 Ksi. trava prve košnje?

408 Ksi. trava druge košnje?

409 Ksi. trava tretje košnje?

410 Kaj pomeni beseda **mrva**?

411 Kaj je to?

412 -414 Ksi. deli grabelj?

412

413

414

415 Ksd. z grabljami?

416 Ksi. tista, ki grabi?

417 Ksi. moški, ki grabi?

418 Ksi. to delo?

419 Kadar se z grabljami, vilami ali strojem preobrača plast trave, da se posuši še na drugi strani, se reče, da

420 Ksi. stroj za to delo?

421 Ksi. kopica sena za čez noč?

422 Ksi. kopica sena za čez zimo ali za dalj časa?

423 Ksi. lesena rogovila, ki daje oporo kopici za čez zimo?

424 Kadar je seno suho, ga na voz

425 Kadar dvigujemo seno ali snope v kozolec, rečemo, da

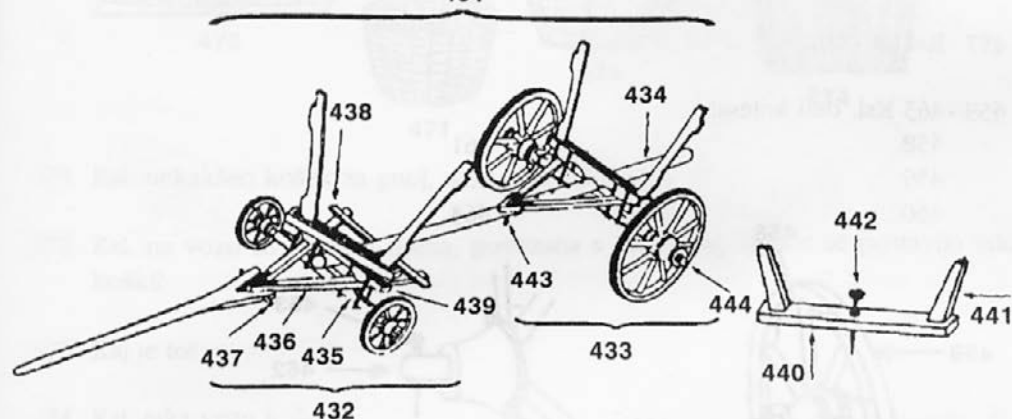
426 Kadar izpraznjujemo na svislj voz sena, rečemo, da

427 Ksi. večji prostor, kjer raste trava?

- 428 Ali poznate besedo **log** in kaj pomeni?
- 429 Ksi. gorski travnik, kjer se navadno le enkrat kosi?
- 430 Če je poleti vroče, se seno hitro
- 431 Kaj je to?

431

432 -444 Ksi. posamezni deli voza?

432	439
433	440
434	441
435	442
436	443
437	444
438	

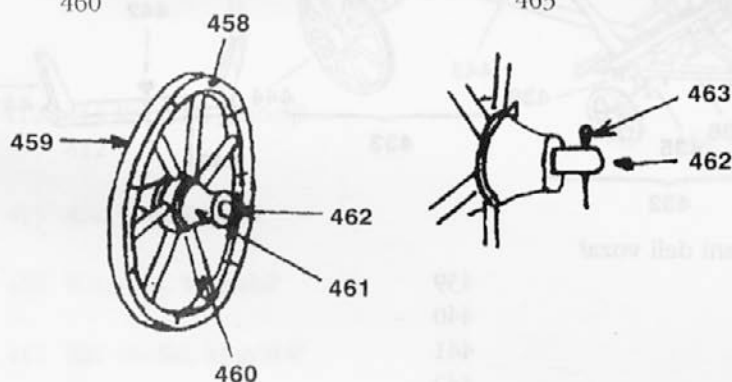
- 445 Ksi. leseni deli pri vozu, ki se položijo na voz, navadno kadar ni lestev ali deske, da se lahko kaj naloži nanje?
- 446 Ksi. vodoravna deska na vozu?
- 447 Ksi. lestev pri vozu?
- 448 Ksi. tisti obroč, s katerim so privezane lestve k ročicam?
- 449 Ksi. voz z lestvami?
- 450 Ksi. voz z gumijastimi kolesi in lesenim podom?
- 451 Ksi. voz oz. prikolica, ki "sama" naklada npr. seno?
- 452 Ksi. zavora na sori?

- 453 Ksi. leseni del, ki pri zaviranju pritiska na kolesa?
- 454 Kadar peljemo z vozom po strmem klancu navzdol, moramo
- 455 Ksr., če to naredimo z zavoro na sori?
- 456 Ksr., če to naredimo tako, da z verigo zapnemo kolesa?
- 457 Ksi. ta veriga?

458 -463 Ksi. deli kolesa?

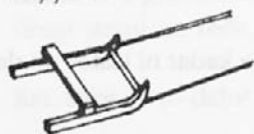
- 458
459
460

- 461
462
463

464 Ksi. prevozno sredstvo za po snegu?

465 Kaj je to?

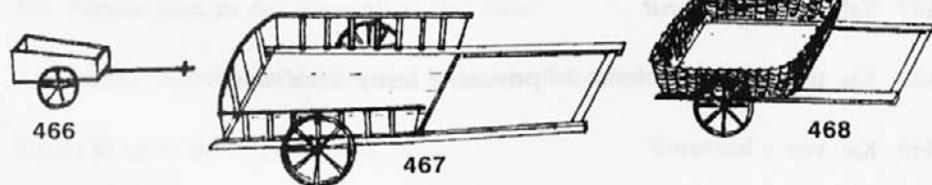

466 -468 Ksi. vrste vozičkov?

466

467

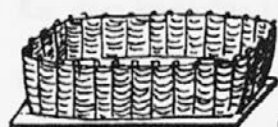
468

469 Kaj je to?

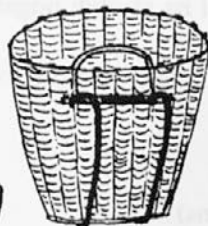
470 Ksi. iz protja pleten del voza za vožnjo gnoja?

470

471

473

474

471 Ksi. nekakšen košek za gnoj, na voz se dasta 2 ali 3?

472 Ksi. na vozu dva lesena trama, povezana s prečnima, kamor se postavijo taki koški?

473 Kaj je to?

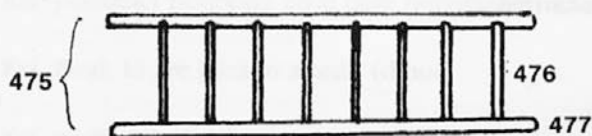
474 Ksi. taka vrsta koša?

475 -477 Kaj je to?

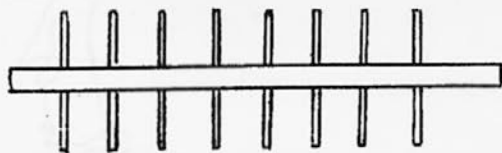
475

476

477

478 Ksi. taka oblika lestve?

479 Kaj je to?

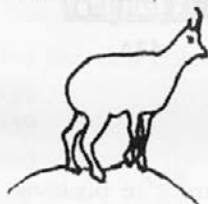

480 Ksi. en delček verige?

481 Ksi. zakrivljen konček na koncu verige?

VPRAŠALNICA ZA ŽIVALI

- 1 Ksi. plaha gozdna žival na visokih nogah? (srna)
- 2 Ksi. samec?
- 3 Ksi. mladič?
- 4 Katera žival je to? (gams)

- 5 Ksi. plaha žival z dolgimi ušesi in kratkim repom? (zajec)
- 6 Ksi. samica?
- 7 Ksi. majhen zajec?
- 8 Ksi. tej živali podobna domača žival?
- 9 Ksi. žival, ki krade kokoši? (lisica)

- 10 Ksi. samec?
- 11 Ksi. majhna lisica?
- 12 Katera žival je to? (divji prašič)

- 13 Ksi. samec?
- 14 Ksi. samica?
- 15 Katera žival je to? (medved)

- 16 Ksi. samica?
- 17 Ksi. mladič?
- 18 Ksi. divja krvoločna žival, podobna psu? (volk)
- 19 Ksi. samica?
- 20 Ksi. mladič?
- 21 Katera žival je to? (jazbec)

- 22 Ksi. samica?
- 23 Katera žival je to? (podlasica)

- 24 Ksi. podlasici podobna žival bele berve? (hermelin)
- 25 Ksi. žival, ki žre jajca in smrdi? (dihur)
- 26 Ksi. podlasici podobna večja žival? (kuna)

- 27 Ksi. živalca s košatim repom, ki pleza po drevju in je orehe, lešnike, storže? (veverica)
- 28 Ksi. majhna gozdna živalca, ki se hrani podobno kot veverica, njene kožuške pa uporabljajo za kape? (polh)

- 29 Ksi. samica?
- 30 Ksi. majhen polh?
- 31 Ksi. žival, ki ima polno bodic? (jež)
- 32 Ksi. samica?
- 33 Ksi. majhen jež?
- 34 Ksi. črna živalca, ki rije pod zemljo? (krt)
- 35 Ksi. samica?
- 36 Ksi. kupček zemlje, ki jo narije krt?
- 37 Ksi. živalca, ki jo lovi mačka? (miš)
- 38 Ksi. vrsta majhne miške? (špičmoh)
- 39 Ksi. velika miš, ki objeda korenine drevja? (voluhar)
- 40 Ksi. mišji odpadek? (mišji drek)
- 41 Ksi. past za miši?
- 42 Ksi. miši podobna večja žival? (podgana)
- 43 Ksi. podganji odpadek?
- 44 Ksi. past za podgane?
- 45 Ksi. žival, ki je podobna miši in ima peruti? (netopir)
- 46 Ksi. pernate živali, ki letajo po zraku? (1. sg.)
- Ksi. naslednji ptiči?
- 47 Sinica (*Parus major*)
- 48 Modra sinica (*Parus caeruleus*)
- 49 Ščinkavec (*Fringilla coelebs*)
- 50 Vrabec (*Passer*)

- 51 Pastirica (*Motacilla alba*)
- 52 Taščica (*Erithacus rubecula*)
- 53 Šmarnica (*Phoenicurus ochruros*)
- 54 Lastovka (*Hirundo rustica*)
- 55 Kos (*Turdus merula*)
- 56 Samica kosa
- 57 Cikovt (drozg) (*Turdus philomelos*)
- 58 Brinovka (*Turdus pilaris*)
- 59 Škorec (*Sturnus vulgaris*)
- 60 Brglez (*Sitta europea*)
- 61 Lišček (štiglc) (*Carduelis carduelis*)
- 62 Škrjanec (*Alauda arvensis*)
- 63 Slavec (*Luscinia luscinia*)
- 64 Strnad (*Emberiza citrinella*)
- 65 Stržek (*Troglodytes troglodytes*)
- 66 Kraljiček
- 67 Kukavica (*Cuculus canorus*)
- 68 Srakoper (*Lanius collurio*)
- 69 Detel (*Dendrocopus major*) (črno-belo-rdeč)
- 70 Zelena žolna (*Picus viridis*)
- 71 Smrdokavra (*Upupa epops*)
- 72 Sraka (*Pica pica*)
- 73 Vrana (*Corvus*) a) siva (*C. cornix*) b) poljska (*C. frugileus*)

74	Šoja (<i>Garullus glandarius</i>)	21
75	Kavka (<i>Coleus monedula</i>)	22
76	Sova	23
77	Katere vrste sov poznate?	24
78	Divji petelin (<i>Tetrao urogallus</i>)	25
79	Ruševec (<i>Lyrurus tetrix</i>)	26
80	Jereb (<i>Perdix perdix</i>)	27
81	Samica jereba	28
82	Prepelica (<i>Coturnix coturnix</i>)	29
83	Fazan (<i>Phasianus colchicus</i>)	30
84	Samica fazana	31
85	Golob	32
86	Samica goloba	33
87	Grlica (<i>Streptopelia dacaocto</i>)	34
88	Štorklja (<i>Ciconia ciconia</i>)	35
89	Čaplja	36
90	Druge močvirske ptice	37
91	Divja raca	38
92	Orel (<i>Acvilla</i>)	39
93	Kragulj (<i>Accipitergentilis</i>)	40
94	Jastreb	41
95	Skobec	42
96	Kanja (<i>Buteo buteo</i>)	43

- 97 Postolka (Falci tinnunculus)
- 98 Drugi ptiči
- 99 Morski ptiči
- 100 Kaj dela ptič v zraku?
- 101 Ksi. večje število ptic skupaj?
- 102 Ksi. tisto, s čimer je pokrit ptič?
- 103 Ksi. en tak delček?
- 104 Kaj je tisto, s čimer leta?
- 105 Kaj je tisto, s čimer je?
- 106 Kaj je tisto, kar ima na nogah?
- 107 Kaj dela, da notri zvali mladiče?
- 108 Katera žival je to? (mravlja)
- 109 Ksi. kup, ki ga nanosijo mravlje?
- 110 Ksi. majhna rdečkasta mravlja?
- 111 Imena drugih mravelj
- 112 Ksi. majhna rumenkasta živalca, ki piči? (osa)
- 113 Ksi. osje gnezdo?
- 114 Ksi. osi podobna večja živalca? (sršen)
- 115 Ksi. divja žuželka, ki nabira med? (čmrlj)
- 116 Katera žival je to? (kobilica)

- 117 Ksi. kobilici podobna črna živalca, ki poleti pred luknjico čirika? (muren)

- 118 Katera žival je to? (muha)

- 119 Katere vrste muh poznate?

- 120 Kako je slišati muho, kadar leti, kakšen glas daje?

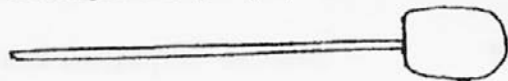
- 121 Ksi. mušji drek?

- 122 Ksi. muhi nekoliko podobna živalca, ki kolje človeka? (komar)

- 123 Kako je slišati komarja, kadar leti, kakšen glas daje?

- 124 Ksi. vrsta majhne muhice (mušica)?

- 125 Ksi. naprava za pobijanje muh?

- 126 Ksi. trak, na katerega se lepijo muhe?

- 127 Ksi. domača živalca, ki nabira med?

- 128 Ksi. največja čebela?

- 129 Ksi. čebelji samec?

- 130 Ksi. tista čebela, ki nabira med? (delavka)

- 131 Kaj ima čebela v zadku, da z njim piči? (želo)

- 132 Ksr. za čebelo, kadar preneha živeti?

- 133 Kako je slišati čebelo, kadar leti, kakšen glas daje?

- 134 Ksi. zabož, kjer so čebele?

- 135 Ksi. stavba s panji?
- 136 Ksi. velik kup čebel, ki zletijo iz panja?
- 137 Kaj je treba narediti, da roj dobimo v panj?
- 138 Ksi. delo, ko se roj spravlja v panj?
- 139 Kaj nabirajo čebele?
- 140 Ksi. čebelji proizvod, iz katerega delajo sveče?
- 141 Ksi. voščena plošča s šesterostraničnimi celicami, kamor odlagajo čebele med?
- 142 Katera žival je to? (metulj)

- 143 Katere vrste metuljev poznate?
- 144 Ksi. vrsta metulja, ki zvečer prileti k luči?
- 145 Ksi. metulj, ki leta ob vodi?
- 146 Ksi. ličinka metulja, npr. na zelju?
- 147 Ksi. zapredek, iz katerega zleti metulj?
- 148 Ksi. živalca, ki uničuje perilo, posebno volno? (molj)
- 149 Ksi. hrošček, ki se poleti zvečer sveti? (kresnica)
- 150 Ksi. rdeč hrošček s črnimi pikami? (pikapolonica)
- 151 Ksi. krompirjev škodljivec? (koloradski hrošč)
- 152 Ksi. rjav hrošč, ki spomladi objeda listje drevja? (majski hrošč)
- 153 Ksi. njegove ličinke, veliki debeli beli črvi? (ogrci)
- 154 Ksi. hrošč z velikimi kleščami? (klešman)
- 155 Ksi. zelenkast ali modrikast hrošč, ki se zadržuje po odpadkih? (govnač)

156 Ksi. živalca, ki objeda korenine zelenjave? (bramor)

157 Ksi. žival, ki ima veliko nog? (stonoga)

158 Katera žival je to? (striga)

159 Ksi. majhna temna živalca, ki živi po vlažnih kotih, pod deskami? (pujssek)

160 Katera žival je to? (pajek)

161 Ksi. pajek, ki ima zelo dolge noge? (matija)

162 Kaj je tisto, kar naprede pajek?

163 Ksi. mrčes, ki živi po umazanih stanovanjih? (ščurek)

164 Ksi. mrčes, ki živi po umazanih stanovanjih in smrdi? (stenica)

165 Ksi. majhna živalca, ki kolje in hitro skače? (bolha)

166 Ksi. živalca, ki živi v laseh? (uš)

167 Ksi. živalca, ki se vsesa v kožo in pije kri in srbi? (klop)

168 Ksi. žival, ki se plazi in zvija po tleh? (kača)

169 Ksi. strupena kača, ki ima po hrbtu verigo? (gad)

170 Ksi. večja strupena kača, ki ima rožiček na koncu nosu? (modras)

- 171 Ksi. nestrupena kača, ki ima bele lise na glavi? (belouška)
- 172 Ksi. druga naša nestrupena kača? (gož)
- 173 Ksi. nestrupena kača, ki ne vidi? (slepec)
- 174 Kako se giblje kača?
- 175 Ksi. žival, ki se sonči po skalah? (martinček)
- 176 Ksi. podobna večja žival zelene barve? (kuščar)
- 177 Ksi. rumenočrna žival, ki leze ob dežju? (močerad)
- 178 Ksi. žival z dolgimi zadnjimi nogami, ki živi v mlaki? (žaba)
- 179 Ksi. zadnje noge žabe?
- 180 Ksi. majhna žabica, ki živi na drevesih?
- 181 Ksi. vrsta majhne žabe, ki je po trebuhu rumena in živi v vodi? (urh)
- 182 Ksi. žabi podobna hrapava žival? (krastača)
- 183 Ksi. majhna, še ne popolnoma razvita žabica?
- 184 Kako hodi žaba?
- 185 Kako se oglašča žaba?
- 186 Ksi. žival, ki hodi ritensko?
- 187 Katera žival je to?
- 188 Kaj je tisto, kar ima polž na glavi?
- 189 Kaj je tisto, kar nosi na hrbtu?
- 190 Ksi. polž brez hišice?
- 191 Ksi. morska žival, ki ima dve lupini? (školjka)

- 192 Ksi. žival, ki ima zelo trdo skorjo? (želva)
- 193 Ksi. žival, ki plava v vodi? (riba)
- 194 Naštejte vse vrste rib, ki jih poznate in jih opišite.
- 195 Ali žive pri vas?
- 196 Ksi. žival, ki so jo včasih stavili na kožo, da je sesala kri? (pijavka)

- 197 Ksi. dolg rjav črv, ki leze po dežju? (deževnik)
- 198 Ksi. niti podobna žival, ki se zaredi v črevesju? (trakulja)

- 199 Katera žival je to?

- 200 Ksi. samec?
- 201 Ksi. mladič?
- 202 Ksi. mladič m. sp.?
- 203 Ksi. mladič ž. sp.?
- 204 Ksi. majhna kokoš?
- 205 Ksi. majhen petelin?
- 206 Ksi. vrsta majhnih kokošk?
- 207 Ksi. kokoš z golim vratom?
- 208 Ksi. kokoš s čopom na glavi?
- 209 Kaj dela kokoš, da dobimo jajce?

- 210 Kako se oglašaja, kadar znese? (nedoločnik ali 3. os. sg.)
- 211 S katerim glasom se tedaj oglašaja?
- 212 Ksi. jajce v gnezdu, da kokoši raje nesejo?
- 213 Ksi. kokoš, ki sedi na kupu jajc?
- 214 Kaj dela tedaj?
- 215 Kako se oglašaja koklja?
- 216 S katerim glasom se oglašaja?
- 217 Kaj se reče, da naredimo, ko damo koklji jajca, da jih bo valila?
- 218 Kaj dela kokoš, kadar izgublja perje?
- 219 Kaj je tisto rdeče, kar ima kokoš na glavi?
- 220 Kaj je tisto rdeče, kar ima petelin na glavi?
- 221 Kaj je tisto rdeče, kar ima petelin pod glavo?
- 222 Kako se oglašaja petelin?
- 223 S katerim glasom se oglašaja?
- 224 Ksi. kurja golša?
- 225 Kaj je tisto, kar ima na nogah?
- 226 Kaj je tisto, kjer kokoš nese?
- 227 Kaj je tisto, kar kokoš znese?
- 228 Kako kličete kokoši?
- 229 Kako se kliče piščeta?
- 230 Ksi. več kokoši skupaj?
- 231 Ksi. kokošji odpadek?
- 232 Ksi. kokošje meso?

- 233 Ksi. domača pernata žival, ki nese jajca in plava? (raca)
- 234 Ksi. samec?
- 235 Ksi. mladič?
- 236 Ksi. večja bela žival, ki daje mehko perje?
- 237 Ksi. samec?
- 238 Ksi. mladič?
- 239 Ksi. večja črna domača ptica, ki ima pod vratom rdeč podbradek?
- 240 Ksi. samica?
- 241 Ksi. domača žival, ki daje mleko?
- 242 Ksi. samica?
- 243 Ksi. majhna krava?
- 244 Ksi. samec?
- 245 Ksi. mladič krave?
- 246 Ksi. majhno tele?
- 247 Ksi. mladič m. sp.?
- 248 Ksi. majhen mladič m. sp.?
- 249 Ksi. mladič ž. sp.?
- 250 Ksi. majhen mladič ž. sp.?
- 251 Ksi. skopljen bik?
- 252 Ksi. majhen vol?
- 253 Ksi. krave in biki skupaj?
- 254 Kaj pomeni beseda **goved**?

- 255 Ksi. krava, ki ne daje telet? (prid. ali sam.)
- 256 Kaj dela krava, da jo je treba gnati k biku?
- 257 Kaj dela, ko se s hrbtom dviga in spušča?
- 258 Ksr. o biku (ali drugem samcu), kadar oplojuje kravo (ali drugo žival)?
- 259 Kaj se reče o kravi, kobili, ovci ..., kakšna da je, kadar ima v sebi mladiča?
- 260 Kaj naredi krava, da pride tele na svet?
- 261 Ksr., če je tele mrtvo?
- 262 Ksi. kravja posteljica, ki se iztrebi za teletom?
- 263 Kaj se reče, da krava takrat naredi?
- 264 Kaj dela krava s pravkar storjenim teličkom?
- 265 Ksi. krava, ki je prvič breja?
- 266 Ksi. krava, ki je prvič storila?
- 267 Kaj se reče, da ima krava, kadar ji poteče rok brejosti?
- 268 Ksi. prve kaplje mleka, ko krava stori?
- 269 Ksi. prvo mleko (en dan ali dva) po storitvi?
- 270 Ksi. to mleko kuhano ali topljeno?
- 271 Kaj je treba delati, da se dobi od krave mleko?
- 272 Kaj je tisto, kjer je mleko?
- 273 Kaj je tisto, za kar se stiska, da teče mleko?
- 274 Ksi. posoda, v katero se ročno molze?
- 275 Ksi. bolezen, pri kateri zateče vime?
- 276 Kaj je tisto, s čimer je pokrita krava?
- 277 Kaj je tisto, kar ima krava na glavi?

- 278 Kaj je tisto, kar ima na nogah?
- 279 Kaj dela krava s hrano? (je, žre)
- 280 Kaj dela, ko drugič melje hrano?
- 281 Ksi. kravje blato?
- 282 Kako se oglašča krava?
- 283 S katerim glasom se oglašča krava?
- 284 Ksi. več krav skupaj?
- 285 Imena krav
- 286 Ksi. kravje meso?
- 287 Ksi. nekakšni ščetki podobno orodje za gladenje dlake?
- 288 Ksd. s tem orodjem? (3. sg., inf.)
- 289 Ksi. lesena priprava, ki se da volu na vrat, ko se ga vpreže?
- 290 Ksi. manjša lesena naprava za vola ali kravo vpreči?
- 291 Ksi. domača delovna žival, s katero so včasih vozili in orali?
- 292 Ksi. majhen konj?
- 293 Ksi. samica?
- 294 Ksi. samec?
- 295 Ksi. mladič?
- 296 Ksi. mladič m. sp.?
- 297 Ksi. majhen mladič m. sp.?
- 298 Ksi. mladič ž. sp.?
- 299 Ksi. majhen mladič ž. sp.?

- 300 Kaj dela kobila, da jo je treba gnati k žrebcu?
- 301 Ksi. dolga dlaka na vratu konja?
- 302 Ksi. grči podobna izrastlina na konjski nogi?
- 303 Kaj ima konj na nogi?
- 304 Ksi. srednji del kopita?
- 305 Kaj se pribije na kopito?
- 306 Kaj se reče, da se zgodi, če konj izgubi podkev?
- 307 Kakšen je konj, če nima podkve?
- 308 Kaj je treba narediti z njim, da ima podkve?
- 309 Kakšen je konj, ki ima podkev?
- 310 Oznake po lastnostih
- 311 Barve konj
- 312 Imena konj
- 313 Ksi. večje število konj skupaj?
- 314 Kako se oglašja konj?
- 315 S katerim glasom se oglašja konj?
- 316 Kaj se reče, da se zgodi s konjem, kadar preneha živeti?
- 317 Ksi. mrtev konj?
- 318 Ksi. konjsko blato?
- 319 Ksi. konjsko meso?
- 320 Ksr. konju, če želimo, da gre neprej?
- 321 Ksr. konju, če želimo, da gre nazaj?
- 322 Ksr. konju, če želimo, da gre desno?

- 323 Ksr. konju, če želimo, da gre levo?
- 324 Ksr. konju, če želimo, da se ustavi?
- 325 Ksi. del konjske opreme iz usnja, ki se da konju čez glavo? (uzda)
- 326 Ksi. del konjske opreme iz železa, ki se da konju v gobec? (brzde)
- 327 Ksi. del konjske opreme iz usnja, za katerega se drži in vodi konja? (vajeti)
- 328 Ksi. del opreme, ki se da konju za vrat? (komat)
- 329 Naštejte še vse druge dele konjske opreme.
- 330 Ksi. konju podobna manjša siva žival?
- 331 Ksi. samica?
- 332 Ksi. mladič?
- 333 Kako se oglašá osel?
- 334 S katerim glasom se oglašá osel?
- 335 Ksi. konji in krave skupaj?
- 336 Ali spadajo pod to ime tudi prašiči ali ne?
- 337 Ksi. žival, ki daje volno?
- 338 Ksi. majhna ovca?
- 339 Ksi. samec?
- 340 Ksi. samica?
- 341 Ksi. mladič?
- 342 Ksi. majhen mladič?
- 343 Ksi. mladič m. sp.?

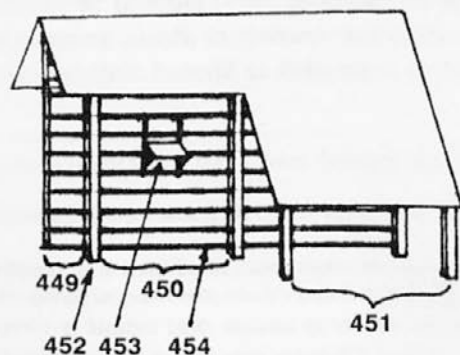
- 344 Ksi. majhen mladič m. sp.?
- 345 Ksi. mladič ž. sp.?
- 346 Ksi. majhen mladič ž. sp.?
- 347 Kaj dela ovca, da jo je treba gnati k ovnu?
- 348 Kako se oglašča ovca?
- 349 S katerim glasom se oglašča ovca?
- 350 Kako se kliče ovce?
- 351 Ksi. večje število ovc skupaj?
- 352 Ksi. ovčji odpadek?
- 353 Ksi. ovčje meso?
- 354 Ksi. ovčja in kravja maščoba?
- 355 Ksi. ovci podobna rogata žival, ki daje precej mleka?
- 356 Ksi. majhna koza?
- 357 Ksi. samec koze?
- 358 Ksi. mladič?
- 359 Ksi. majhen mladič?
- 360 Ksi. mladič m. sp.?
- 361 Ksi. majhen mladič m. sp.?
- 362 Ksi. mladič ž. sp.?
- 363 Ksi. majhen mladič ž. sp.?
- 364 Kaj dela koza, da jo je treba gnati h kozlu?
- 365 Kaj je tisto, kar ima koza na glavi?

- 366 Ksi. dlake pod brado?
- 367 Kako se oglašča koza?
- 368 S katerim glasom se oglašča?
- 369 Ksi. žival, ki daje mast?
- 370 Ksi. ta žival, če je majhna, a odraščena?
- 371 Ksi. samec?
- 372 Ksi. samec za pleme?
- 373 Ksi. samica?
- 374 Ksi. mladič?
- 375 Ksi. mladič m. sp.?
- 376 Ksi. majhen mladič m. sp.?
- 377 Ksi. mladič ž. sp.?
- 378 Ksi. majhen mladič ž. sp.?
- 379 Kaj dela svinja, da jo je treba gnati k merjascu?
- 380 Kaj je treba narediti, da se iz merjasca dobi navadnega prašiča?
- 381 Ksi. večje število prašičev skupaj?
- 382 Kako se oglašča prašič?
- 383 Kaj je tisto, s čimer prašič rije?
- 384 Ksi. dlake, s katerimi je pokrit?
- 385 Ksi. prašičev rep?
- 386 Kaj se naredi s prašičem, ko je dovolj velik in debel?
- 387 Kaj se reče, da je tisti dan pri hiši, ko se kolje?

- 388 Ksi. prašičje (svinjsko) meso?
- 389 Ksi. surova svinjska maščoba?
- 390 Ksi. topljena svinjska maščoba?
- 391 Ksi. ostanki mesa, ki ostanejo kot rumene kepice, ko se mast stopi?
- 392 Kaj se reče, da delajo, kadar s pomočjo vroče vode in kolofonije odstranjujejo ščetine npr. s prašičje glave?
- 393 Ksi. bolezen, pri kateri ima prašič po telesu rdeče lise?
- 394 Ksi. domača žival, ki lovi miši?
- 395 Ksi. samec?
- 396 Ksi. samica?
- 397 Ksi. mladič?
- 398 Ksi. mladič. m. sp.?
- 399 Ksi. majhen mladič m. sp.?
- 400 Ksi. mladič ž. sp.?
- 401 Ksi. majhen mladič ž. sp.?
- 402 Ksi. majhna odraščena žival?
- 403 Kako se oglašata maček?
- 404 S katerim glasom se oglašata maček?
- 405 Kako se kliče mačke?
- 406 Ksr. za mačka, kadar se goni?
- 407 Ksi. mačja noga?
- 408 Ksi. mačji odpadek?
- 409 Ksi. maček ali druga žival, skotena spomladi?

- 410 Ksi. maček ali druga žival, skotena jeseni?
- 411 Ksi. žival, ki varuje hišo?
- 412 Ksi. samec?
- 413 Ksi. samica?
- 414 Ksi. mladič?
- 415 Ksi. mladič m. sp.?
- 416 Ksi. majhen mladič m. sp.?
- 417 Ksi. mladič ž. sp.?
- 418 Ksi. majhen mladič ž. sp.?
- 419 Ksi. majhen pes?
- 420 Ksi. majhna psica?
- 421 Kako se oglašča pes?
- 422 S katerim glasom se oglašča pes?
- 423 Kaj dela z zobmi?
- 424 Ksi. pasja noga?
- 425 Ksi. pasji odpadek?
- 426 Kaj dela psica, kadar hoče psa?
- 427 Kakšen je pes, ki ima bolezen, ki se prenaša z ugrizom in je ugriz smrten?
- 428 Ksi. poslopje za živino?
- 429 Ksi. prostor za prašiče?
- 430 Ksi. prostor za kokoši?

- 431 Ksi. lesen drog, kjer spijo kokoši?
- 432 Ksi. prostor za ovce?
- 433 Ksi. korito, kamor se daje hrana živini?
- 434 Ksi. lesena posoda, iz katere žrejo prašiči?
- 435 Ksi. novejša naprava, iz katere živina pije?
- 436 Ksi. lestvi podobna naprava v starih hlevih, za katero se daje krma?
- 437 Kaj se reče, da dela, kdor krmi živino in opravlja vsa dela v zvezi z njo?
- 438 Ksi. na kratko zrezana slama?
- 439 Ksi. živinska krma, zmes na kratko zrezane slame ali sena in trave, lahko tudi pese ali še česa?
- 440 Ksi. suha živinska krma (seno, otava...)?
- 441 Kaj se reče, da se dela, če se gre dat klajo?
- 442 Kaj se daje živini na tla?
- 443 Ksi. to opravilo?
- 444 Ksi. poslopje, kjer je stelja?
- 445 Kaj nastane iz stelje in živinskih odpadkov?
- 446 Kaj pomeni beseda **stelja**?
- 447 Naštejte vsa gospodarska poslopja in njihove dele ter povejte, za kaj služijo.
- 448 Kaj je to?

- 449 Ksi. posamezni deli kozolca?
- 450
- 451
- 452
- 453
- 454
- 455 Če ima kozolec drugačno obliko, opišite (in narišite) in naštejte posamezne dele.

Summary

Questionnaires for Collecting Dialectic Material

Questionnaire for Orchards, Gardens, Fields

Questionnaire for Animals

The study contains two questionnaires for recording Slovene dialectal vocabulary: one for words dealing with orchards, gardens, fields, plants and the work in this environment, and another one covering animals and cattle raising. They include questions with a description of the object, notion, work for which a dialectal equivalent is sought. Only in a few cases is the literary equivalent given in parentheses to help the interviewer. Whenever possible drawings are added. The orchard, garden, field questionnaire has 480 questions, the animal questionnaire 455. In the introduction, there are notes on the genesis of the questionnaires and the aids that have been used to record the dialectal vocabulary.

Vera Smole

Folklorist med prevajanjem in zapisovanjem

Prispevek pretresa postopek prekodiranja, tj. prenosa žive govornice v pisani medij, na primeru sedmih knjig založbe Kmečki glas, ki so izšle v zbirki Glasovi. Hkrati predlaga način zapisovanja narečnih besedil za širšo rabo skupaj z možnim fondom dodatnih znakov.

The study explains the process of decoding, i.e. the translation of spoken speech into the written medium, using as examples the seven books in the collection "Voices", published by "Kmečki glas". At the same time the author suggests a way of transcribing dialectal words for wider use, together with a possible font of new characters.

0 Uvod

V tem prispevku se bom pomudila ob sedmih knjigah založbe Kmečki glas, ki so izšle v seriji Glasovi in predstavljajo vrsto "pokrajinskih zbirk folklornih pripovedi s slovenskega etničnega ozemlja."¹ Zanima nas predvsem rezultat tiste faze in postopka dela, ki se imenuje **prekodiranje**, tj. prenos žive govornice v pisani medij;² kar pa največkrat zajame tudi opuščanje narečnega in približevanje knjižnemu. To je za slovenski etnični prostor še posebej pereč problem, saj je znano, da le redko kateri jezik premore tako pisanost narečij in govorov kot ravno slovenski.³ Podan bo tudi predlog načina zapisa narečnih besedil za širšo rabo, oziroma možen fond znakov, s

¹ Marija Stanonik, Novi seriji GLASOVI na pot, v Franc Černigoj: *Javorov hudič*, Kmečki glas, Ljubljana 1988.

² Marija Stanonik, *Slovstvena folklorja v domačem okolju*, Zavod republike Slovenije za šolstvo, Ljubljana 1990, 45.

³ O tem se lahko prepričamo ne le v slovenski dialektološki literaturi, ampak tudi v štirih do sedaj izšlih zvezkih OLA (Obščeslavjanskij lingvističeskij atlas); v treh fonoloških in enem leksičnem zvezku: *Refleksi* *č, Beograd 1988; *Refleksi* *r, Moskva 1990; *Refleksi* *o, Vroclav 1990 in *Živalski svet*, Moskva 1988, ki slovenska narečja prikazujejo v okviru narečij vseh slovanskih jezikov (z izjemo bolgarskega).

pomočjo katerih bi po možnosti zadostili tudi željam strokovnjakov, tako jezikoslovcev kot etnologov.

1 Kratka predstavitev serije GLASOVI

"Serija GLASOVI, spočeta v naročju Kmečke knjižne zbirke, je namenjena zbiranju in objavljanju slovenske slovstvene folklorne."⁴ Do sedaj je izšlo sedem knjig:

(1) Franc Černigoj: *Javorov budič*, 1988;

(2) Marjan Tomšič: *Noč je moja, dan je tvoj* (Istrske štorije), 1989;

(3) Pavel Medvešek: *Na rdečem oblaku vinograd rase* (Pravce n štorje od Matajurja do Korade), 1990;

(4) Janez Dolenc: *Zlati Bogatin* (Tolminske povedke), 1992;

(5) Marija Cvetek: *Naš voča so včas zapodval* (Bohinjske pravljice), 1993;

(6) Danila Kocjan, Jelka Hadalin: *Beži zlodej, baba gre* (Kraške štorije), 1993;

(7) Mihaela Zajc/Jarc: *Duban iz Višnje Gore*, 1993.⁵

Vse knjige je izdalo in založilo ČZP Kmečki glas iz Ljubljane. Koordinatorica celotne serije je Marija Stanonik, drugi sodelavci pa so se menjavali: urednik zbirk (1) in (2) je Branko Gradišnik, (3) in (4) Andrej Blatnik, (5) urednik ni naveden, (6) in (7) Vlasta Kunej; zbirko (1) je lektoriral Branko Gradišnik, pri (2) so lektorsko sodelovali Rafael Vidali, Emil Zonta in Branko Gradišnik, (3) je lektorirala in korigirala Antonija Valentinčič, (4) je korigirala Vlasta Kunej, (7) je jezikovno pregledala Vera Smole.⁶

2 Avtorji in sodelavci o načinu zapisovanja

Da se tako priložnostni zapisovalci kot strokovnjaki - etnologi že dolgo ukvarjajo s problemom prenosa govornega jezika v pisanega, nas zelo podrobno pouči Marija Stanonik v svoji knjigi *Slovstvena folklorja v domačem okolju*.⁷ Strinjati se je mogoče tudi z njenimi razmišljanji, še posebej z jedrnatimi oblikovanimi sklepi v navedenem delu.⁸ Vendar praktičnih napotkov za "prekodiranje, tj. /.../ prenašanje iz govornega v pisani medij",⁹ tudi tu ne najdemo.¹⁰ S tem v zvezi so zanimiva tudi njena razmišljanja v nekaterih spremnih besedah k zbirkam serije, npr. k (4) in (7):

(4) "Morda komu tudi ne bo čisto všeč jezikovna rešitev prenosa govorne besede na papir, toda tega oreha se ne da tako zlahka streti, če sploh. /.../ Vsaka nova zbirka folklornih pripovedi prinese v tej zvezi nova vprašanja in skuša nanje ustrezno odgovoriti, morda za koga ne zmeraj najbolj posrečeno, a trenutno je najpomembnejše, da so sproti razloženi motivi odločitev in postopki za tolikšno približanje knjižnemu jeziku, da branje kljub narečni obarvanosti ne postane napor tistim, ki so danemu narečju odmaknjeni."

⁴ Branko Gradišnik, na ovitku prve knjige, Franc Černigoj: *Javorov budič*.

⁵ V nadaljevanju bomo posamezne knjige navajali z njeno zaporedno številko v oklepaju.

⁶ Način poseganja v jezik (npr. lektoriranje, korigiranje) je opisan tako, kot je to navedeno v posameznih zbirkah.

⁷ Op. 2.

⁸ Op. 2, 45-46.

⁹ Op. 2, 45.

¹⁰ V prvi knjigi serije, zbirka (1), so morebitni prihodnji sodelavci od koordinatorke v spremni besedi Novi zbirki GLASOVI na pot dobili dokaj skop napotek, kar zadeva zapis: "/.../ 3. Idealno bi bilo, ko bi bili transkribirani posnetki z magnetofonskega traku, vendar je prejkone iluzorno zanašati se le nanje, zato je realno upoštevati tudi zapise mimo magnetofona ali včasih celo obnove."

(7) "Trd oreh za vsako knjigo znova je prenos govornih besede na papir. Spričo pisanosti slovenskih narečij, vsakič znova drugačne socialne strukture govorcev in različne izobrazbe zapisovalcev ter njihovega habitusa ni mogoče misliti na enoten sistem pravil, ki bi bila obvezna za celotno zbirko Glasovi. Nasprotno, dana jim je možnost za različne obravnave tega vprašanja, da bo kdaj mogoče res priti do boljše, celo najboljše rešitve. Po navedbah iz (tudi tuje) strokovne literature sodeč pa je iluzorno pričakovati, da bi bili zapisi slovstvene folklorne hkrati enakovredno gradivo za dialektološko glasoslovje. Seveda pa tudi zapisi v knjižnem jeziku niso idealna rešitev, prej izhod v sili. Zato bo slovstvena folkloristika morala še naprej krmariti med Scilo in Karibdo obeh omenjenih skrajnosti, zaupajoč v svojo identiteto, vendar pa stalno na preži, kako se izogniti čerem v zvezi s tem in z zavestjo, da idealne rešitve preprosto ni."

Po vseh iskanjih sprejemljive rešitve tega problema njenih predhodnikov in nje same in zaradi nerazumevanja, na katerega je naletela pri jezikoslovcih, ni čudno, da je skoraj obupala.

Koliko težav je obravnavani problem povzročal večini avtorjev teh zbirk,¹¹ povedo odlomki iz njihovih uvodnih besed:

(1) /.../ in sem besedila začel urejati za tisk, sem ugotovil, da večina učencev zapiše le vsebino pripovedovanega. Zapišejo le motiv, poleg tega narečne besede večinoma "prevedejo" v knjižni jezik ali pa jih izpustijo; izpustijo tudi pripovedovalčeva značilna rekla. Zato sem za knjižno izdajo od učencev zapisane motive slogovno in deloma jezikovno priredil. Ponekod sem podobne motive iz več različic tudi združil v eno zgodbo. - Večino besedil sem tako "prevedel" **v pogovorni jezik Predmeje** /podčrtala V. S./, slogovno pa sem jih skušal približati načinu pripovedovanja Toneta Černigoja - Gidljevega, našega ranjkega soseda na Predmeji. /.../ - Prepričan sem, da bralcev iz drugih krajev Slovenije pogovorni krajevni jezik Predmeje ne bo oviral pri branju. Sam si namreč te naše "pravce" težko predstavljam v brezhibnem knjižnem jeziku. V besedilih sem pustil tudi nekatere tuje besede, ki so v stoletjih postale naše.

(2) Med urejanjem tega bogatega gradiva sem se zavedal, da je razumljivost in neoporečnost s stališča dialektala še kako nujna, zato sem prosil dva Istrana, da bi zgodbe, kar se tiče dialektala, "verificirala". /.../ Pri tem sta se seveda držala krajevne natančnosti posameznih izrazov le delno, saj bi bilo nemogoče dosledno upoštevati posebnost govora posamezne vasi, kjer je bila zgodba zapisana; če bi to storili, bi postale zgodbe dialektološko preveč raznolike in skorajda nerazumljive. Zato se v teh storijah najdejo nekateri posebni, v glavnem pa splošni, za vso Slovensko Istro več ali manj veljavni izrazi. Nekateri zgodbe pa zvenijo skoraj popolnoma domače; to smo storili zato, da bi tisti, ki niso Istrani, začutili lepoto in posebnost tega govora in da bi jih vsaj malo navdal pravi istrski duh. Seveda prevladujejo posebnosti vasi gračiškega šolskega okoliša, torej vzhodnega dela Slovenske Istre. Tu se tudi nismo mogli izogniti mnogim romanskim besedam, ker so postale že čisto domače in bi bilo vsako čiščenje teh izrazov nasilje nad govorom vasi in pokrajine.

(4) V jezikovnem pogledu sem šel po stopinjah predhodnikov v zbirki Glasovi. Povedke sem skušal podati v **tolminskem pogovornem jeziku** /podčrtala V. S./, ki

¹¹ Le avtor zbirke (3) ne pove ničesar o tem.

ohranja izvirno besedišče in delno tudi skladnjo. /.../ Tolminska pa je narečno veliko bolj pestra. Razen beneškega narečja na Livku in v Breginju je vse ostalo ozemlje v območju rovtarskih narečij¹², vrstijo se bovško, borjansko, kobariško in tolminsko narečje.

(5) V Bohinju vsem pripovedim, ki jim ne verjamemo, rečemo *pravljójce*. Žal te pravljójce izgubijo precej svojega sijaja v zapisani obliki, posebno knjižni jezik je zanje pretesna uniforma. Narečje ima vendarle bogatejše mere za človekovega duha in dušo; s svojimi izraznimi možnostmi močneje izžareva svoj etnos, vse njegove posebnosti in slikovitosti. Zato sem skušala kar najbolj zvesto zapisati naše pravljójce **v našem bohinjskem govoru** /podčrtala V. S./; ta je del severozahodnega gorenjskega narečja. Pravzaprav lahko rečemo bohinjski govori, ker ima vsaka vas svoj glas, čeprav so med nekaterimi sosednjimi vasi le malenkostne razlike. /.../¹³

(6) /.../ Samo domačin lahko zapiše folklorno povedko, ker je ta delček njega samega. /.../ - Ko sva imeli pred seboj bogat koš vseh teh štorij, ko sva jih prebirali in dokončno urejali, sva velikokrat ugotovili, kako je pomembno, da je zapisovalec domačin, ki dobro pozna ustroj govora - fraze, gradnjo stavka, rabo predloga, finese v izrazih... Kljub vsemu se je zapletlo pri jeziku. Kako zapisati te pripovedi tako, da bodo dostopne čim širšemu krogu bralcev in bodo hkrati čim bližje izvirnemu govoru v besedju, a tudi v glasovih, naglasu... Kje je tista ravno prava mera? Vse zgodbe sva pisali dvakrat. Že prvič sva menili, da je glasoslovna podoba¹⁴ jezika dober kompromis med narečjem in knjižnim govorom. Potem sva dali te zgodbe brati družinskim članom - in že tu se je zatikalo: pri naglasih, pri razumevanju besed s polglasnikom... Ni kaj, se pač učimo in beremo le knjižni jezik. Če se zatika že, ko berejo Kraševci, sva si rekli, kako bo šele drugim čudno in tuje. Pa sva se lotili znova. Še bolj sva zgladili prehude razlike med vasi. Kaj vasi, vsaka hiša ima svoj jezik! V končni fazi je ta **splošna kraščina** /podčrtala V. S./ še bolj približana knjižnemu jeziku. Ostale so narečne besede, ki so razložene sproti in na koncu knjige v slovarju. Največ je samostalnikov, a so tudi glagoli in pridevniki. Svojevrstna skladnja pa je ostala.

(7) /.../ Govor naših pripovedovalcev v Višnji Gori in okolici je zelo pisan, /.../. Vse vpliva na to raznolikost: starost osebe, njen poklic, socialni položaj, posebna lastnost kraja, pripadnost tej in tej družini, selitev, možitev ali ženitev iz vasi do vasi ali do mesteca na hribu, tudi priseljenost iz drugih, celo oddaljenih krajev. - Trudiš se, da bi čim verneje zapisal govorico - saj najlepše zvene krajevne pripovedi v domačem govoru. /.../ - Ker si se odločil, da zapisuješ fonetično, nastanejo tudi razne nerodnosti. - /.../ Trepetaš pred jezikoslovci: gotovo jim je najljubša enotnost vsega govora v knjigi, najbrž celo knjižni jezik... Okrog tebe pa taka pisana mavrica besed! - /.../ Ali bi s pravili ne izgubili marsičesa živega, saj se ob živem jeziku vedno učimo, mar ne? - /.../ Danes je razloček med našimi meščani in podeželani - kakor v vsem - tudi v jeziku zabrisan in narečje je bolj megleno.

3 Narečna pripadnost posameznih zbirk

Velikim težavam zaradi "neenotnosti jezika" se ni čuditi, saj sta zbirki (1) in (4)

¹² Ta trditev je napačna; več o tem v razdelku 3 Narečna pripadnost posameznih zbirk.

¹³ Kasneje sledi dovolj obširen strokovno-poljuden opis bohinjskih govorov.

¹⁴ Tu verjetno manjka pridevnik 'knjižnega'.

nastali na področju dveh narečnih skupin, (3) na področju treh in (6) dveh različnih narečij sicer iste narečne skupine, (2) na področju dveh govorov istega narečja in le (5) in (7) v območju istega govora (če krajevnih govorov ne upoštevamo). Že po tem lahko sklepamo, da je večina avtorjev besedila precej prirejela oz. enotila, saj take narečne pestrosti kljub vsemu ne izžarevajo. Zbirke zajemajo naslednja narečna področja:¹⁵

(1) 2 narečni skupini: iz *primorske nar. skupine* sta notranjsko narečje (vasi: Predmeja, Votlica, Lokavec, Ajdovščina, Vipava, Kovk, Gozd, Žagolič, Col, Orešje, Sanabob; Višnje, Bela, Podkraj, Vodice in Hrušica) in kraško narečje (vasi Z od Stomaža in Vipavskega Križa, iz *rovatarske nar. skupine* pa črnovrško narečje (vasi: Zadlog, Mrzli Log, Križna gora, Malo Polje, Kanji Dol, Črni vrh, Predgrize, Lome);

(2) vse *primorska nar. skupina*: rižanski in šavrinski govor istrskega narečja, meja med obema govoroma poteka po vrhovih Kortinca, Zabavska varda, Lačna, V. Gradež;

(3) vse *primorska nar. skupina*: nadiško narečje (vasi v porečju Idrije S od Korade), briško narečje (vasi J od Korade), in banjški govor kraškega narečja (vasi ob Soči od Avč in Ročinja do Anhovoga);

(4) 2 narečni skupini: iz *primorske nar. skupine* sta obsoško narečje (vasi ob Soči od Trente do Gaberja ter Volč, Čiginja in Kozmeric) in tersko narečje (vasi: Breginj, Stanovišče, Borjana in Logje ter Livek in Livške Ravne), iz *rovatarske nar. skupine* sta tolminsko narečje in njegov baški govor (Z od Tolmina in Mosta na Soči do Podbrda) ter cerkljansko narečje (vasi Šentviška Gora in Gorenja Trebuša);

(5) *gorenjska nar. skupina*: gorenjsko narečje;

(6) vse *primorska nar. skupina*: kraško narečje (Z od črte Štanjel, Kopriva) in notranjsko narečje (V od črte Gabrje, Ponikve, Dutovlje, Voglje);

(7) *dolenjska nar. skupina*: dolenjsko narečje.

4 Poimenovanja zbranih besedil in morebitni podnaslov

Zanimivo je vedeti, kako avtorji zbrana besedila imenujejo. Ta poimenovanja najdemo v uvodnih besedah, pri nekaterih tudi v podnaslovu:¹⁶

(1) pravljice in povedke; besedila, gradivo; podnaslova ni;

(2) štorije, zgodbe, povedke, pričevanja, zgodbice; *Istrske štorije*;

(3) strašnce, pravce, štorje, baldorje; *Pravce n štorje od Matajurja do Korade*;

(4) pravce (pravljice in povedke); podnaslova ni;

(5) pravljójce (pravljice in povedke); *Bohinjske pravljójce*;

(6) pravce, štorije; *Kraške štorije*;

(7) stare pripovedi; podnaslova ni.

5 Temeljni pojmi

Preden se lotimo ocenjevanja zapisov posameznih zbirk, pogledjmo, kakšni sta Scila in Karibda ter pot med njima, po kateri mora krmariti slovstvena folkloristika.¹⁷ Jože

¹⁵ Narečno pripadnost obravnavanih področij in celo posameznih vasi sem ugotavljala na osnovi Logar-Riglerjeve *Karte slovenskih narečij*, Mladinska knjiga, Ljubljana 1990, oz. na predlogi za to karto, ki jo hrani Dialektološka sekcija Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša, ZRC SAZU.

¹⁶ Pri tem nas nadaljna delitev na vrste ne zanima več.

¹⁷ Marija Stanonik v zgoraj citiranem odlomku iz spremne besede k zbirki (7).

Toporišič v *Enciklopediji slovenskega jezika*¹⁸ takole na kratko razloži pojme knjižni jezik, knjižni pogovorni jezik (tudi splošno pogovorni), narečje in pokrajinski pogovorni jezik:

knjižni jezik /.../ (Naj)višja socialna zvrst kakega jezika, glasovno in pisno gojena za nadpodročno rabo kake jezikovne skupnosti. Ima težnjo, da postane vsenarodno sredstvo sporočanja in je v tem smislu tudi narodnopedstavna. V sedanji dobi je knjižni jezik ob ustrezni razvitosti jezikoslovno izčrpno zajet v vseh svojih ravninah in s tem za določen čas tudi predpisan (pravopis, pravorečje, slovnica, slovar), besedilno pa vsefunkcijsko uresničen. Knjižni jezik je tudi najbolj uzaveščena socialna zvrst. /.../¹⁹

knjižni pogovorni jezik /.../ Manj zahtevna oblika knjižnega jezika, uporabljena zlasti v neformalnem sporočanju: v pogovoru ali v govornih nastopih pred manjšim poslušalstvom. Zanj je značilen zlasti kratki nedoločnik, izgovor tipa pék[u], víd[u], nōs[u] (ne [-əu], [-eu], [-iu]), *smo nosil* ipd. Skladnja mu je preprostejša, izbira besed širša, vse značilnosti pa so povsem žive, zato odsotnost starinskih ali zastarelih oblik v njem. Ker normativno ni tako uzaveščen, je strukturno manj čist, vanj vdirajo prvine zbornega in (pokrajinsko) pogovornega jezika.²⁰

narečje /.../ Socialna zemljepisna zvrst z razmeroma velikim številom samosvojih lastnosti na vseh (ali zlasti na nekaterih) jezikovnih ravninah, posebno v glasovju, tipu naglasa, stavčni fonetiki, naglasnem mestu, posebnih oblikah in do neke mere tudi besedah in skladnji (stavčna fonetika je zlasti značilna za večje narečne skupine). Meje narečij so tam, kjer se zgostijo črte, ki zaznamujejo terensko razprostranjenost teh narečnih neenakosti, seveda pa posamezne take črte segajo tudi prek teh zgostitvenih pasov ali pa jih sploh ne dosežejo. Kadar pri kakem narečju katera večja zgostitev takih črt poteka tudi znotraj njegovega področja, se tako izkazujejo posamezna manjša področja, ki jih imenujemo **govori** /podčrtala V. S./ Najbolj izraziti snopi razmejevalnih črt potekajo med osnovnimi narečnimi podstavami, npr. med štajersko in dolensko, ali med gorenjsko, koroško in štajersko ali primorsko, čeprav se na meji teh narečnih skupin rada oblikujejo tudi vmesna narečja (prehodna), /.../. - Sopom. dialekt.²¹

pokrajinski pogovorni jezik /.../ Nadnarečni jezik kake pokrajine, vendar ne knjižni; navadno je za govorno, samo v posebne namene tudi pisno sporočanje. Tipični pokrajinski pogovorni jeziki so npr. ljubljanski, celjski, gorenjski, mariborski, primorski, koroški, prekmurski.²²

Nujno bi rabili še termin **krajevni govor**.²³ Opredelimo ga lahko kot govor ožjih, zemljepisno, kulturno ali zgodovinsko povezanih področij, pogosto fará, včasih pa celo ene same vasi.²⁴

¹⁸ Ljubljana, Cankarjeva založba, 1992. - (Leksikoni Cankarjeve založbe. Zbirka Sopotnik); dalje ESJ.

¹⁹ ESJ, 82-83.

²⁰ ESJ, 83.

²¹ ESJ, 122-123.

²² ESJ, 189.

²³ V ESJ ga ni, kot termin ni označen niti v drugi dialektološki literaturi, v praksi pa se uporablja.

²⁴ Izrazit tak primer so zaradi svoje lege na tromeji treh narečnih skupin (gorenjske, dolenske in rovtarske) Vnanje Gorice; magnetofonski posnetek, fonetični zapis in kratek opis govora najdemo v: Tine Logar, *Slovenska narečja*, Ljubljana, Mladinska knjiga, 1993. - (Zbirka Cicero).

6 Ugotovitve o načinu zapisovanja

6.1 Po vsem do sedaj povedanem ugotovimo, da v čistem knjižnem jeziku ali njegovi pogovorni različici - splošno pogovornem jeziku ni napisana nobena zbirka v celoti. Nekatera besedila v zbirkah (1), (3) in (4) se približujejo pokrajinskemu pogovornemu jeziku, druga zaradi "nepogovorne" skladnje tudi temu ne.²⁵ Tako so avtorji besedila bolj ali manj prirejali, pri čemer ne moremo popolnoma izvzeti niti avtorice zbirke (5); medtem ko se popolnega prevoda vseh besedil, tj. poknjiženja na vseh jezikovnih ravninah, ni lotil nihče. Torej je knjižni jezik za tovrstna besedila res "pretesna uniforma".²⁶ - Narečju mnogo bližji zapis na vseh jezikovnih ravninah najdemo že v zbirki (2). Škoda je le, da ni zaporednega slovarčka tudi pod posameznimi besedili, kot npr. v zbirki (5) in (6), saj iskanje v abecedno urejenem seznamu na koncu knjige bralca preveč odvrta od toka pripovedi. Ob zbirki (5) je to knjiga, ki je močno pokrajinsko obarvana. - Edina, ki se je usodila zapisati besedila "kar najbolj zvesto /.../ v našem bohinjskem govoru", je avtorica zbirke (5). Ker ima ta gorenjski govor enak sistem samoglasnikov kot knjižni jezik - le z nekoliko drugačno distribucijo, ji je bilo delo vsaj nekoliko olajšano. Močan samoglasniški upad oz. vokalna redukcija (popolni ali v *o*), proteza v- (voča < oča) in švapanje (devava < delala) pa prav gotovo povzročajo težave bralcem, ki tega v svojem narečju nimajo. Zato bi slovarska razlaga še nekaterih besed s temi pojavi ne bila odveč. - Čisto drug vtis daje zbirka (6). Bere se izredno tekoče, saj so glasovi v celoti poknjiženi; dozdeva pa se, da v veliki meri tudi skladnja, čeprav avtorici trdita nasprotno. Od kraščine je tako ostalo le nekaj glasovnih prilagoditev in besedišča, ki pa je večinoma lastno tudi preostalim primorskim narečjem. Torej zbirka, ki zelo ustreza kriteriju enotnosti in razumljivosti širšemu krogu bralcev, žal pa zelo zabriše narečne lastnosti. - Doslej zadnja zbirka (7) je glede na približevanje knjižnemu jeziku zelo neenotna; vzroki so navedeni v spremnih besedah avtorice in jezikovne svetovalke.²⁷ Ta zbirka obenem dokazuje, da je pomoč jezikoslovca (dialektologa) v zadnji fazi dela, tik pred izdajo, prepozna.

6.1.1 Za vse zbirke pa je moč reči, da bi bil zaželen še obsežnejši slovarček; predvsem z večjim upoštevanjem tudi nepregibnih besednih vrst (prislov, veznik, predlog, členek, medmet), saj le te še pogosteje vsebujejo pomenske finese kot samostalni, pridevnik in glagol. Pri tem bi bilo nujno sodelovanje pripadnika drugega narečnega območja,²⁸ ki bo bolje začutil, katere besede (zveze) je potrebno razložiti.

6.1.2 Spričo povednosti, ki zadeva jezik (oz. njegovo zvrst), se kot dialektologinja vsekakor nagibam k rešitvi v zbirki (5), kamor lahko pogojno²⁹ uvrščamo tudi zbirko (2).

²⁵ Pogovorni jeziki kot vmesna stopnja med knjižnim jezikom in narečjem niso normirani (nimajo ustreznih priročnikov kot knjižni jezik oz. notranjih zakonitosti kot narečje), niso sistem, zato so "osebne" možnosti izbire sredstev za njihovo udejanjenje mnogo večje; določa jih le kriterij "pogovornosti", vsaj deloma opisan pod gornjim geslom knjižni pogovorni jezik.

²⁶ Zbirka (5), 5.

²⁷ In še ugovor urednici: položaj pojasnil o zapisovanju za besedila ni ustrezen, ker ga bralec zlahka prezre, kar prav zanj ni dobro, saj mu manjkajo koristni napotki o načinu branja. - Podobno velja za spremno besedilo koordinatorke: moti, če manjka (zbirka (5)), ali je na koncu knjige, celo brez navedbe v Kazalu (zbirka (4)).

²⁸ Kritičnega bralca, ki ni nujno, da je jezikoslovec.

²⁹ Manjka namreč konkretno pojasnilo, kaj se je enotilo, tudi kakšnim glasovom ustrezajo nekatere črke.

6.2 Brez dvoma povzroča največje težave pri zapisovanju glasovna podoba narečja v odnosu do knjižnega jezika, kajti ne le, da je ta najbolj raznolika, je tudi najtežje naučljiva, saj zahteva veliko pojasnil. Besede je mogoče pojasniti v obliki slovarja, posebne oblike in besedne (tudi stavčne) zveze so povečini razumljive iz sobesedila ali razložljive s pomočjo slovarčka besednih zvez. Za razumevanje glasoslovja pa bi bil potreben t.i. fonološki opis, ki pa bi ga v celoti spet razumel le določen krog jezikoslovcev, za širši krog bralcev pa ne pride v poštev. Iz tega sledi, da je v okviru slovenskega jezika nujno določeno prirejanje na glasoslovni ravnini, druge pa je priporočljivo čim zvesteje ohraniti, seveda z ustreznimi pojasnili. Da pa bi zadovoljili tudi zahtevnejše bralce (sem lahko na eni strani štejemo domačine, na drugi pa predvsem jezikoslovce), bi bilo potrebno črkam slovenske abecede dodati še posebne znake, ki naj bi zaznamovali kakovost posebnih narečnih glasov, spet z ustreznimi pojasnili v uvodu.

7 Predlog zapisa narečnih besedil

V tem razdelku se trudim poiskati tak način zapisovanja, ki bi bil čim pristopnejši za bralca in zapisovalca, ter čim povednejši za strokovnjaka, naj si bo etnolog ali jezikoslovec. Izhajam tudi iz strinjanja z ugotovitvijo, da je nemogoče, "da bi bili zapisi slovstvene folklorne hkrati enakovredno gradivo za dialektološko glasoslovje."³⁰

Znano je, da imamo dialektologi za zapisovanje narečij oz. krajevnih govorov ti. dialektološko transkripcijo,³¹ tj. dogovorjen sistem znakov, ki zaznamuje kakovost in kolikost glasov, vključno z naglaševanjem (jakostnim/dinamičnim ali tonemskim). Branje tako zapisanega besedila je zahtevno in za širši krog bralcev povsem neprimerno. Za nestrokovno rabo (z dialektološkega gledišča) pa je tak zapis mogoče poenostaviti. Črkam slovenske abecede (predvsem samoglasnikom) je za zapis glasov mogoče dodati posebne znake, kakršne poznamo tudi iz knjižnega jezika: tako strešica nad e, o (ě, ô) pomeni njun širok izgovor, strešica pod njima (ę, ą) srednji (ne ozek ne širok) izgovor, pika pod e, o (e, o) ozek in nad njima (ê, ô) še ožji izgovor, približan i, u. Prav tako je v govorih možen obstoj dveh ali celo treh vrst širokih e, o, kar rešimo s kljukico pod njima (ę, ą). Ostrivec na katerem koli samoglasniku pomeni dolžino (á, é, í, ó, ú, ô), krativec kračino (â...). Dobro znan je tudi znak za polglasnik (ə), malo manj za dvoustnični v (ʋ).³² Če dodamo še preglas na u (ü) in krožec pod a (ä) za njegov zaokrožen, o-jevski izgovor, imamo najnujnejši inventar, s katerim je z manjšimi kompromisi mogoče zapisati vsak slovenski krajevni govor.³³ Težave utegnejo povzročati še dvoglasniki. Te zapišemo tako, kot se izgovarjajo (npr. ej, je),³⁴ za nekatere pa je bolje uporabiti v knjižnem jeziku rabljeni samoglasnik z ustreznim dodatnim

³⁰ Marija Stanonik, *Beseda o knjigi*, v zbirki (7), str. 6; s kontekstom citirano v razdelku 2.

³¹ Žal pa prave enotnosti tudi tu ni. Pri nas sta v rabi načeloma dve transkripciji: starejša Ramovševa in novejša OLA (iz Slovanskega lingvističnega atlasa) transkripcija, katero pa si vsak uporabnik nekoliko po svoje prikuje, saj ima vsaka svoje pomanjkljivosti in svoje prednosti.

³² Medtem ko je znak za polglasnik tako rekoč za večino slovenskih narečij nujen, ker zastopa različne samoglasnike in je pisava z e zato neprimerna, pa znak ʋ večinoma lahko opustimo, saj je pisava z v povsem primerna.

³³ Za poenostavljanje zapisa (z znaki, kot jih ima knjižni jezik) narečnih besedil se pri Slavistični reviji zavzema celo J. Toporišič; s čimer pa se ne moremo strinjati, saj gre za strokovno revijo.

³⁴ Manjša pisava enega dela dvoglasnika, kot ga svetuje Z. Kumer, za poljudno izdajo ni primerna že zaradi nelepega in nevajenega videza; mirno pa ga folkloristi lahko rabijo za svoj strokovni zapis.

znakom, v uvodu pa njegovo dejansko kakovost pojasniti (npr. ea, ja; oa, ya zapišemo z ê, ô, še posebej če ustrezata razvrstitvi knjižnih ê, ô).³⁵ Soglasnike zapisujemo po izgovoru, toda brez upoštevanja prilikovanja po zvonečnosti, saj je to znano tudi iz knjižnega jezika.³⁶ Posebno kakovost soglasnika, ki v knjižnem jeziku nima ustrezne črke (npr. priporniški g (ɣ) ali koroški k (ç), zapišimo tako kot v knjižnem jeziku, njen izgovor pa pojasnimo v uvodu.³⁷

Tak zapis še zdaleč ni tako kompliciran ali obremenjen z dodatnimi znaki, kot je to videti na prvi pogled, saj posamezen govor rabi le del od predlaganih znakov. Pomembnejše je vprašanje, ali bi ga zapisovalci bili sposobni in pripravljeni osvojiti. Tu imajo prednost zapisovalci - domačini, drugim pa bi tak zapis delal manj težav, če bi šlo za prepisovanje z magnetofonskega traku. (Brez vaje pa "ne teče" niti strokovnjakom.) Vsekakor bi zelo koristil posvet z dialektologom v začetni fazi dela, da bi zapisovalcu pomagal "začutiti" sistem, ki obstaja v vsakem govoru.

Pa si pogledjmo, kako je tak zapis videti v praksi:³⁸

Je šu Ribəncən u Ləblana pa j šu v ana gustilna pa sa ga vprašal, kugá bo jù. Pa j rėku: "Za vol mjane," pa z ramám zmigav. Pa mu j pərnəsla gustilničarka povən tajlər gələže - kar je glih mēla. K se j najù tizdga gələže, gustilničarka spət vpraše, gva bə pív. Prav: "Za vol mjane," pa spət taku nardi z ramám. Gustilničarka mu pərnəse pu litra vina. Še tist vin pupije pa grę, pa zgine z gustilne.

Pô pa tu v Ribənc pərpuduje, kuku j tu fajv v Ləblan: samu rēčəš 'za vol mjane' pa mav z ramám pumigaš pa se napijəš in najəš u gustilə.

En je biv pa prav pužręšən, je pa atù vədət, v kəri gustilən je tu biv, de bo še un šù.

In grę še un, glih v tista gustilna. Prav gustilničarka: "Kaj boste jęl?" Pa rēče: "Za vol

³⁵ Zapisovanje z isto črko kot v knjižnem jeziku (kot v najbolj uzavešeni socialni vrsti) in dodatnim znakom omogoča narečjem prilagojeno branje; povedano drugače, bralci z drugačno kakovostjo samoglasnika v svojem govoru lahko ta dodatni znak spregledajo ali ga prilagodijo svojemu govoru. Zanje je pomembna predvsem razumljivost.

³⁶ Včasih se zgodi, da poeta zgodbe, pogosto npr. tudi rima, temelji ravno na elementih, ki so mogoči samo v popolnoma narečnem glasovju; v takem primeru lahko uvedemo "narečni citat". Spričo kratkosti naj navedem naslednjo, morda nekoliko neokusno zabavljivko na vprašanje kaj namesto prosim: Kaj - drek na mjaj ('na meji') pa ga kušən ('kušni') pa bo lušən ('lušno'). /Slišano v Migolici pri Mirni na Dolenjskem./ Na mjaj bi sicer morali zapisati *na mej*, vendar se po tem ne rima več s *kaj*.

³⁷ Večina teh znakov je pojasnjena v priročniku *Slovenski pravopis 1, Pravila*, Državna založba Slovenije, Ljubljana 1990, v Preglednici Zapisovanje glasov, 143-147. Razlike so pri označevanju ozkosti e, o; tu ostrivec nadomešča pika pod/nad njima, ker nam ostrivec pomeni samo dolžino naglašene samoglasnika ne glede na njegovo kakovost.

³⁸ Anekdota je zapisana v Brinju pri Šentrupertu na Dolenjskem, povedala jo je Slavka Kovač, roj. 1940, po spominu, kot jo je pripovedovala njena mama Marija Štrukelj, po rodu iz okolice Velikih Lašč; od tod zaimki mjane, tjabę, ki se v št. govoru glasijo māne, tābe (naglas je lahko ali na prvem ali na drugem zlogu). Ker - primerno pojoči in zategnjeni - pripovedi prav ti dajejo poseben čar, jih pustimo kot citat. - Glasovna vrednost posebnih znakov je takale: s polglasnikom ə je označen polglasniški izgovor, ki pa je v št. govoru svetlejši kot v knj. jeziku, razen pred r, m, n; ę zaznamuje v govoru zelo široki e (< ě), ki se v knj. jeziku izgovarja ozko; ê, ô pa sta knj. široka ê, ô, v govoru sta položajno dvoglasniška: (j)ə, se v govoru izgovarja dvoglasniško: ie, uo; kratek naglašen, pogosto tudi nenaglašen (j)ə; ę, o s piko spodaj sta v govoru tudi dvoglasniška: ie, uo; kratek naglašen o je položajno a ali uo, nenaglašen pa spet e se v govoru izgovarja dvoglasniško: je; kratek naglašen o je položajno a ali uo v izglasju; govor pozna tudi preglas vseh nenaglašanih a, tudi tistega iz o, za mehkiimi soglasniki v e in nato v polglasnik v notranjih zlogih, v izglasju pa ostane e; dolga i, u se izgovarjata nenapeto, malo proti e, o; v kot predlog, na koncu besede in pred ə se izgovarja dvoustično. - To so le osnovni podatki o glasoslovju govora, ki je zelo zapleteno, vendar upam, da zapisano na ta način, še vedno obvladljivo.

mjane," pa z ramám zmiga, kukar ga j un nauču. "A, ti si tist," je rêkla gustilničarka, "ti si me zadənc unesu, de neš nəč plačəv!" Začne pa klofat, tovčt pu jəmu. Je pa kumej ušū ji vən.

Pride v Ribəncə, ga pa un vpraše: "Kuku j blu kej v Ləblan?" Mu pa vəs puklapan adgauri: "Za vol mjane in za vol tjabe səm bil še tjapən zravən!"

ana - ena

kugá - kaj

jū - jedel

za vol mjane - za voljo mene

tajlər - krožnik

glih - ravno

gva - (< kugá) kaj

pu - pol

pô - potlej, potem

pərpuduje - pripoveduje

fajn - dobro

atū - hotel

kəri - kateri

jəl - jedli

neš - nisi

adgauri - odgovori

za vol tjabe - za voljo tebe

tjapən - tepen

8 Postopek prenosa govornega v pisani jezik

V II. poglavju svoje knjige³⁹ z naslovom *Zapisovanje in redakcija slovstvene folklore kot metodološki problem* avtorica M. Stanonik navaja razmišljanja drugih (zlasti M. Matičetova) in svoja o poimenovanju tega zahtevnega postopka. Po našem mnenju - gledano samo s stališča jezika - bi različne načine tega prenosa lahko imenovali takole:

a) prenos besedila iz narečja (krajevnega govora) v knjižni jezik na vseh jezikovnih ravninah je **prevod**,⁴⁰ saj gre za prekodiranje iz enega sistema v drugega;⁴¹ lahko bi rekli iz prirojenega (narečje) v priučenega (knjižni jezik), pri čemer bi bilo nujno, da zapisovalec obvlada oba (to je povsem primerljivo s prevajanjem iz enega jezika v drugega, torej iz enega sistema v drug sistem);⁴²

b) prenos besedila iz narečja (krajevnega govora) v bolj ali manj knjižnemu jeziku približan (pokrajinski) pogovorni jezik je **priredba**, saj sistema na drugi strani ni, oz. si ga zapisovalec lahko (če želi biti dosleden) sproti določa; pri tem popolno znanje

³⁹ Op. 7.

⁴⁰ Tako je prenos iz narečja v knjižni jezik poimenoval že Milko Matičetov v Predgovoru knjige *Zvertnice iz Režije*, Ljubljana-Trst 1973, str. 23: "Sicer pa prepuščam kritikom, da to po mojem nujno delo poimenujejo na novo in po svoje, če se jim 'prevod' ne zdi primerna beseda."

⁴¹ Da je narečje sistem, celo popolnejši kot knjižni jezik, ni nobenega dvoma, saj ga vzdržujejo in razvijajo notranji zakoni, medtem ko je v knjižnem jeziku tudi marsikaj dogovorjenega in obstoj priročnikov je tako zanj nujen.

⁴² Narečja premorejo toliko fines v izražanju, da se celo knjižni jezik z njimi ne more meriti. Tako imata dva knjižna sinonima v narečju lahko povsem določen pomen. Za dokaz naj navedem spet kratko anekdoto, ki jo je povedala že omenjena Slavka Kovač:

Sta se srečala dva kmėta, pa se je ęn bol finga đelav pa j ta družga vikav. Pa mu prav ta: "Kuga se pa greš, ku nešma že listje vkəp grabla?" - "Mėdva pa že ne!" - "Ja ka ga pər vas grabte nārazən!"

Podčrtana beseda je bila predmet nesporazuma. Prvi kmet je nasedel pasti, ki mu jo je nastavil drugi, očitno s tankim poslušom za jezik in smislom za humor. V št. govoru se namreč *vkəp* rabi (oz. se je rabilo) za stvari, za osebe (ali njihove ude) pa *skəp*. V knj. jeziku sta to seveda sinonima.

narečja niti ni nujno, saj lahko tisto, česar ne razume, ohrani (delno) nespremenjeno in bralcu prepusti v lastno razumevanje;

c) dosleden prenos vseh glasov narečnega besedila z dogovorjenimi znaki (transkripcijo) pa je (narečni) **zapis**.

9 Smisel sodelovanja etnolog (folklorist) - jezikoslovec (dialektolog)

Tu bi se navezali na misli hrvaške folkloristke Maje Boškovič-Stuli, kot jih je v svoji knjigi strnila Marija Stanonik:⁴³

Maja Boškovič-Stuli se strinja z zahtevo po tesnem sodelovanju med dialektologom in folkloristom. Folklorist potrebuje dialektološko pripravo že zato, da bi se na terenu bolje znašel, prišel lažje v stik z ljudmi in pripovedovanja preveč ne motil s spraševanjem. Toda popolna fonetična natančnost in akcentuiranje besedil presega okvire njegovega dela. /.../ Folklorist išče dobre pripovedovalce ne glede na izvor, dialektolog predvsem ljudi, ki govorijo značilno za posamezen kraj, a niso nujno nadarjeni pripovedovalci. A tudi če sta v eni osebi združeni obe lastnosti, je delo folklorista drugačno od dialektologa. /.../ Znaki in simboli za glasovne posebnosti so dragoceni za dialektološke študije, v folklorističnih zbirkah pa so tudi v znanstvene namene nepotrebni.

Z njo se je moč v veliki meri strinjati, nekoliko bi se dalo ugovarjati le zadnji povedi; predvsem zato, ker je slovenščina s svojimi narečji res specifičen jezik. To potrjujejo domala vsi slovenski folkloristi, saj se zaman trudijo najti najboljšo rešitev za zapis, ker knjižna sredstva pač ne zadoščajo. Še bolj je željo po zvestejši narečni podobi čutiti pri nestrokovnih zapisovalcih, posebej tistih, ki zapisujejo na svojem narečnem območju. Ti namreč še toliko bolj čutijo prepad med tistim, kar so slišali, in tistim, kar so zapisali. Prav zato se naš ponoven trud iskanja boljše rešitve ne zdi zaman.

In še nekaj je, zaradi česar se dialektologom zdi vredno truditi. Brez dvoma pomeni izdajanje takih zbirk, kot izhajajo v seriji Glasovi, veliko in pomembno delo, katerega vrednote bodo s časom gotovo rasle; in nemalo zaslug za to udeležanje gre ravno koordinatorki Mariji Stanonik. Že v dosedanjih zbirkah se je našlo marsikaj uporabnega tudi za dialektologa, z boljšim sodelovanjem pa upamo, da bo tega še več. Spričo kadrovske možnosti si kar težko zamislimo, da bi tudi sami lahko izpeljali tako obsežno terensko raziskavo, zato bi bili lahko veseli vsakega kamenčka, ki bi pomagal dopolniti tudi naš mozaik. S tesnejšim sodelovanjem bi se s sorazmerno malo truda lahko dosegli bistveno boljše rezultate za obe strani.

10 Sklep

Tudi sedem pokrajinskih zbirk slovske folklorne iz serije GLASOVI dokazuje, da je problem prenosa govornega jezika (največkrat narečja) v pisanega še vedno aktualen, saj univerzalne rešitve ni. V prispevku podan okvirni predlog za zapisovanje slovenskih narečnih glasov z razmeroma preprostim sistemom znakov naj bi bil obvladljiv za zapisovalce (tudi nestrokovne), nemoteč za širši krog bralcev in mnogopoveden za strokovnjake. Ti znaki so: ê, ę, ę, ę, ê; ǣ; ô, q, q, q, ó; ą; ü; (u) ter

⁴³ Op. 2, 31.

ostrivec kot znamenje dolžine in krativec kot znamenje kračine samoglasnika in obenem mesta naglasa v besedi. Sodelovanje med folkloristi in dialektologi je - če že kje - na tem narečno tako razgibanem slovenskem etničnem prostoru **nujno**. Postopek zapisovanja in spreminjanja govorjenega besedila poimenujemo glede na približevanje knjižnemu jeziku: popoln prenos govorjenega (narečnega) besedila v knjižni jezik je *prevod*, delno poknjiževanje je *priredba*, ohranjanje narečnih glasov s posebnimi znaki dialektološke transkripcije pa (narečni) *zapis*.

Summary

The Folklorist between Translation and Transcription

The seven regional collections of folk literature show that the problem of transmission from spoken to written language is still relevant since there is no universal solution. In the paper the author suggests a method of recording Slovene dialectal sounds with a relatively simple system of characters, which can easily be mastered by transcribers (even non-professionals), is not too burdensome for most readers and is a well of information for experts. Those characters are: ê, ě, ę, ę, ê; ǣ; ô, ǫ, ǫ, ô; ą; ü; (ü); acute accents to mark long vowels, and grave accents to mark short vowels and the stressed syllable in the word. In an ethnic space as diverse as the Slovene is, a cooperation between folklorists and dialectologists is indispensable. The methods of recording and transmission of the spoken language are referred to, according to their closeness to the literary language, **translation** if there is a complete transferral of the spoken (usually dialectal) language into the literary language, **adaptation** in the case of a partial adjustment to the standard language, and a **record** if the dialectal sounds are preserved thanks to the special characters of dialectological transcription.

Jaka Müller
Jezik višenjskega Duhana

Kritični zapis o jeziku narečnih besedil Duhana iz Višnje Gore Mibaele Zajc-Jarc obravnava zapisovanje polglasnikov, zvočnikov, dvoustničnega u, a < o, jata, u < o, dvoglasniških ie oz. uo, -u; zapisovanje naglasnikov in glosarij. Za zapisovanje u-ja se predlaga črka u.

This critical review of the dialectic language in the book "Duban iz Višnje Gore" by Mihaela Zajc-Jarc deals with the transcription of reduced vowels, voiced consonants, the bilabial u, a < o, yat, u < o, the diphthongal ie and uo, -u, as well as with stress marks. It also includes a glossary. For transcribing the sound u the author suggests the letter u.

Vsebinska urednica zbirke *Glasovi* me je aprila 1993, pred oddajo *Duhana iz Višnje Gore*, poprosila, da pregledam tipkopijski stališčni zapis narečja in ga nekoliko uredim. Po dveh, treh dneh, kolikor sem dobil časa, sem v odgovoru predlagal, naj avtorica, zbiralka in zapisovalka Mihaela Zajc - Jarc ves *Duban* prevede v knjižni jezik. Zelo so me namreč motili nedosledno in neurejeno (ne)zapisovanje polglasnikov, akanja, odrazov jata, preglasevanja in dvoustničnika, dosledno neupoštevanje dvoglasnikov uo oz. ie ter ohranjanje izglasnih nenaglašanih u-jev v dajalniku oz. mestniku ednine samostalnikov moškega in srednjega spola namesto narečnih i-jev. Motile so me tudi knjižne besede v sicer narečnih besedilih. Sploh pa se mi je zdelo, da zapisi v narečjih zamegljujejo in ovirajo stik s sicer zanimivimi ljudskimi stvaritvami. Mojega predloga urednica seveda ni sprejela, zapisovanje polglasnika ter opisnega deležnika v *Dubanu* pa je izboljšala pregledovalka dialektologinja.

Narečni duh *Duhana* pa me je vendarle omamilo in prebral sem še nekaj knjig iz zbirke *Glasovi*. V njih je narečje omejeno na barvanje z besednim zakladom, v drugih je razširjeno tudi na glasovno barvanje, iz Savla v Pavla pa me je spreobrnila Marija Cvetek s svojimi pravljočami. Bohinjskega narečja ne znam, vendar mi besedila,

zapisana v njem, niso meglila vsebine. Nasprotno: prav narečje s svojim besediščem, skladno in dovoljšno glasoslovno urejenostjo krepi ustvarjalno pristinost in neposrednost.

Zbirka *Glasovi* z objavljanjem ljudskih besedil, zapisanih v narečjih, odpira nove, rekel bi narodoslovne, ne samo folklorizirajoče razsežnosti ljudske ustvarjalnosti, in sicer predvsem na stopnji predizročilnosti oz. ožje kolektivizacije - obenem pa bogati in širi tudi narodno jezikovno kulturo, ko dviga naše pepelke - narečja na višjo, pisno ravnino zavesti. Seveda pa se ob prenašanju govorne jezikovne resničnosti v pisno obliko pojavljajo težave, podobne Trubarjevim: kako sistemsko urejeno, vendar ne znanstveno, zapisovati besedilne dogodke?

Avtorica - zbiralka se v knjigi sklicuje na starostne, družbene, izobrazbene, prostorske in tudi časovne različice, skratka, na narečno individualizacijo, ki sega tako daleč, da se tudi ista beseda ob neposredni ponovitvi lahko glasi drugače. Jezikovna pregledovalka *Dubana* opozarja, da višenjščina ni narečje zapisovalkega otroštva. To potrjuje tudi vrsta objavljenih besedil, npr. 71, opozarja pa tudi na možnost vpliva višnjanske purgarske zavesti. Vse take pomisli so seveda mogoče, toda ob predstavitvi *Dubana* v grosupeljski knjižnici je recitatorica brala besedila v čistem narečju, to je s "popravki" vseh sistemsko neustreznih zapisov. Če se zapisovalec spusti na raven govorca, je seveda načelno mogoča vsakršna narečno-knjižna makaronščina, toda takega zapisa ni mogoče govorno obnoviti. V narečju obstajajo izgovorne različice, toda zapisovalec se mora odločiti, katere bo v posameznem besedilu ohranil in katere bo posistemil. Mora pa si tudi sestaviti pravila pisnega sistema, in sicer s črkopisom, ki bo imel čim manj posebnih, od knjižnega jezika različnih znamenj.

Tako je jezikovna pregledovalka za zapisovanje polglasnika z znamenjem ə na str. 155 postavila načeli nerazumljivosti in neizgovorljivosti (položaj med nezvočniki) ali naglašenost, pred zlogotvornimi zvočniki l, r, m, n pa se polglasnik ne izpisuje.

S temi pravili se je zapis bistveno izboljšal, čeprav je ostalo še precej nedoslednosti: neustrezno zapisovanje polglasnika s knjižnim e: *seggečkala* 27 (v istem besedilu: *səgəčkat*), *sem bla*, *dandəngs* 40, *pekiu* 25, *stədenček* 41, *maček* 43. V višenjski dolenjščini obstajajo tri položajno vezane različice polglasnika, poleg srednjega (*krubək*), še ijevsko oz. ajevsko obarvanega: *služət* 29, *petkəb* 41 je polglasnik ijevski, v *pərt*, *uməru* pa ajevski. Zapisovanje teh različic v narodoslovnem zapisu mogoče lahko zanemarimo - čeprav se oddaljujemo od sicer naglašene zapisovanja govorne resničnosti - toda ajevski polglasnik je v *Dubanu* nekajkrat zapisan z znamenjem a: *garb* 69, *garm* 70, *čətarti* 91 (glasovna harmonija?), navadno /čitarti/. Na natančnejše izgovorne posebnosti bi bilo dobro opozoriti v dodanem slovarčku.

Pravila o zapisovanju /l/, /r/, /ŋ/, /ŋ/ brez polglasnika kršijo: *masəlc* 17, *prjatəlcəm* 24, *vzdigəlni* 46, *ənkul* 24. Ajevsko obarvan polglasnik pred zvočnikom kažeta zapisa *ənkul* 25 in *aldjé* 23 - prva beseda je v slovarček sprejeta samo pod *nkul*, druga pa je v njem celo iztočnica, ob kateri je navedena tudi bolj rabljena oblika *ldjé*. Iztočnice *ldjé* slovarček nima.

Glede na postavljeno pravilo bi se zapisano *flk* moralo izgovarjati /fəlk/, v resnici pa se izgovarja /flək/, kot bi moralo biti tudi zapisano oz. /flik/. Podobno nepravilen je tudi zapis *vən* 27, namesto *vn*. *Dedəndu* 40 bi se moral zapisovati kot *Dedndu* 69.

Poknjiženo je *angelčki* 40, *sedeminštrdeset* 88. Različica *dərva* 25 in *drva* 27 bi bila upravičena ob različnih naglasnih mestih, toda prva oblika bi morala biti zapisana *d̄rva*. Naglasno znamenje manjka še pri *uməru* 17, *umərli* 27, *napəru* 19, namesto *u grmu* 32 bi bilo pravilno *u gərmi/u ḡarmi*.

Različici zapisovanja enočrkovnih besed kot: *kə sma* 37 : *k sma* 37; *kə sta* 25 : *k sta* 27 so odvisne od samostojne oz. povezane izgovorjave, na kar bi bilo dobro posebej opozoriti v spremnem besedilu.

Po besedah pregledovalke se opisni deležnik za moški spol ednine /u/ piše z v, opisni deležnik, ki se izgovarja /u/, pa z u, kar je dobro rešeno, še bolje pa bi bilo pisati u v vseh primerih, saj je osnovno načelo zapisovanja narečij fonetično. Toda zapisi: *autocejsa* 70, *trauniček* 70, *arabul* 72, *austrijski* 91 so v nasprotju s sprejetim načelom. Še grše napake so: *šev* 28, 43 namesto *šu*, *imev* 73 namesto *imeu/jmu/mu*; ter celo *stokla* 46 namesto *stovkla*. Tudi vzglasni predsglasniški knjižni v se navadno izgovarja kot /u/: *use* 26, čeprav je v govorni verigi mogoč tudi narečni izgovor *usu* 25, *vsega* 23, *vzev* 25. Toda pravopis *Dubana* medbesednega in izglasnega prilikovanja navadno ne upošteva: *adta druge* 95, *jez vse apravn* 95, *pagreb* 91, pač pa: *jajmu* 95.

Zapisovanje akanja ne bi smelo povzročati težav: kjer se govori a, se zapiše a, vendar je v jeziku *Dubana* veliko nedoslednosti: *Hude oči* (naslov) : *bude ači* (v besedilu); *ja* : *jo* 32; *sa, sma* : *so, smo* 24; *Graznikov* : *Groznikov* 26. Celo v isti besedi je prednaglasni knjižni o napisan narečno pravilno, kratkonaglašeni knjižni o, ki se v doljenščini prav tako áka, pa ne: *atrok* (im. ed.) 40. Zlasti redki so zapisi izglasnega -o kot a: *cujo* 17, *platno* 21, *pod Višjo Garó* 40, pa tudi *po* 24, *do* 24 ipd., kar kaže na sistemski vpliv knjižnega jezika.

Narečni odraz jata se zapisuje z ej, vendar na mnogih mestih govorno ni uresničen: *pesm* 19, *smreke* 25, *res* 29, *breg* 26, *kres* 32. Zlasti opazen je v nikalnici *nej* 26, *nejsa* 32, zato ga narečni govorniki včasih radi poknjižijo: *nisa* 19, 41, *nisma* 24.

Ukanje je sistemsko nekoliko trdneje ohranjano kot akanje: *cuprnc* 19, *gavurli* 23, *blu* 23, *lepu* 24, *nuč* 27 - kjer je povsod naglašen, pa *malinuje* 23 ipd. - vendar beremo tudi: *skoz* 27, *to je blo* 29, *noč* 34 in celo *kdor* namesto *gdur*.

Izglasnemu knjižnemu -u -ju dajalnika in mestnika ednine samostalnikov moškega spola ustreza v višenjskem narečju -i, v določenih položajih pa tudi -ə ali -Ø, kar pa je v *Dubanu* ponekod zapisano: *u tem gradi* 23, *ne placi* 97, *u Dednemdol* 40, *u mejst* 90, zelo pogosto pa ostaja knjižna oblika: *izviru* 26, *ne čelu* 28, *u blevu* 35, *bovniku* 40 itd.

Zelo značilna za doljenščino, tudi višenjsko, sta dvoglasniška ie in uo, ki ju Višnjanci in okoličani govorijo celo, kadar uporabljajo knjižni jezik, toda zapisovalka ju dosledno zapisuje z e oz. o: *more* 17, *prastor* 19, *padobna* 19, *ženska* 19, *nesreč* 23, *začel* 24.

Preglaševanje knjižnega a-ja za prednjenebniki (t, d, n, z, bolj redko tudi za l in lj) je v višenjskem narečnem področju že bolj redko, vendar ga je zapisovalka sorazmerno pogosto "ujela": *te stara* 38, *nezadje* 19, *zepiskal* 26, *de* 69, *ne Peščejak* 109 - pogosto pa se v isti zgodbi bereta obe obliki, npr. *de* : *da* 37, *nezaj* : *nazaj* 47. Zapis *berovnice* je najbrž napaka.

Upad nenaglašanih i-jev, u-jev pa tudi izjatovskih e-jev je v narečnem govoru zelo pogost: *bla* 19, *pr* 19, *žvali* 32, *ldjé* 23, *skira* 27, v *Dubanu* pa so večkrat navajane povsem knjižne oblike: *bila* 24, *pri* 94, *ali* 94 itd.

Med soglasniškimi premenami je morda najbolj opazna nj > j: *Višjane* 18, *živleje* 29, *svetija* 29, *kój* 33, *pr ličkaj* 79, *ne jen jiv* 102. V *Dubanu* pa so tudi pretirano knjižni zapisi: *k njemu* in *njega* 27, *pr svinjab* 35, *zanjga* 37 itd.

Po "šegi" knjižnega pravopisa se v *Dubanu* zapisuje tudi er, ki se v obeh jezikovnih sistemih izgovarja /ir/: *cter* 23, *cerkvé* 28, 38, *vera* 35, *kjer* 27, 32, *bergle* 40 in *bermat* 92. Po fonetičnem pravilu zapisovanja so pravilne oblike zelo redko zapisane, npr. *mirca* 61, *vira* 95.

Jezik zgodb v *Dubanu* je največkrat mešanica narečja in knjižnega jezika, in sicer tako, da v enih prevladujejo narečne značilnosti, v drugih pa knjižne. Zgodbe v zadnjem razdelku so avtorske in v knjižnem jeziku, zato kraj zapisa ni naveden (krajevna lokacija je izpadla pri 80. zgodbi). Moti, kadar je naslov knjižen, besedilo pa predvsem narečno (20, 53, 69, 73, 74, 80 itd.). Odgovorna za to je tudi urednica. Moti tudi nekaj preveč knjižnih besed: *kratkoblačniki* 24, *akrog* 37, *čez mnogo*, *vrečo* 51, *izmed* 42. Iz drugega narečja bo pač *rešt*, v slovarčku *rešat*, prav pa je *rejšit/rejšat*, *išeja* 51 in najbrž tudi *grášina* 64, *mòv*, *dé vja* - pomen nejasen.

Na nekaterih mestih imajo besede *Dubana* zapisan tudi naglas. Naglasniki so trije: ˘ in ˆ, zadnji zelo redek (*upelêla* 69). Ugotoviti se da nekaj pravil za postavljanje naglasnih znamenj:

1) Zaradi različnosti od knjižnih: *ugə̀nù* 25, *lepgà* 53, iz *Višje Garé* 45, *kazé* 82, *grdé* 27. Zapisov tega tipa je veliko, dosti je nedoslednosti: *pekù* 25 : *peku* 120; *pršù* 26 : *pršu* 27, 39; *astāv* 69 : *astav* 70; *lɔpù* 69 : *lɔpu* 70; *pazim* 79 : *pazim* 82, 85, *kasi* 92 : *kasil* 92.

2) Zaradi knjižne ali narečne enakopisnosti: *damā* 'doma', *trapá* 25 'hodi', *velik* 124, *zetú* 118, *basí* 77, *šivála* 19, *kój* 33 'konj' itd. Tudi v tej skupini so enake besede včasih brez naglasa (*dama* 33, 34; *čakala* 19).

3) Pri glasovno močno spremenjenih besedah, ki jih ni mogoče nasloniti na knjižno obliko: *atù* 25 'hotel' (glagol), *jəgáva* 91 'njegova', *jó* 'njo', *ldí* 56, *klapóc* 35, *rimaje* 37, *prédiga* 'predenij' 112, *jəmà*.

4) Včasih nekatera lastna imena: *Koščáni* 26 : *Koščan* 137, *pod Višjo Garó* 40; citati: *Maréja* 38 (vzhodna dolenjščina), *neséte* 129 (gorenjsko).

Ker se narečni naglas najlaže določa na podlagi knjižnega, so naglasniki pogosto odveč: *u rakàh* 54, *səvéde* 92, *prvézan* 58, *rakáv* 101, *zapél* 91, *paslušav* 92, *pod nebù* 31, *se azrè* 25, *žédn* 116 itd.

Dubanu je dodan tudi besedilni slovarček z nekaj več kot 220 iztočnicami. Za bralca bi bili boljši taki slovarčki pod posameznimi besedili, kot je v nekaterih knjigah v zbirki *Glasovi*, na koncu knjige pa bi v skupnem slovarju lahko bil natančneje zapisan narečni izgovor. V slovarčku je marsikaj odveč, marsikaj je neurejeno, marsikaj je narobe in nekatere oblike manjkajo - predvsem pa se vidi odsotnost strokovne uredniške roke.

V slovarček bi morale biti sprejete besede in skupinke (frazemi), ki jih knjižni jezik ne pozna ali so se iz njega že umaknile, ter izrazi, ki so zaradi glasovnih sprememb ali pomenskih posebnosti težje razumljive. Enote besednega zaklada, ki so razložene v slovarjih knjižnega jezika, načelno ne sodijo v glosarje.

V besedilni slovarček vsekakor ne sodijo splošno knjižne besede kot: *ledina*, *bitrca*, *prplavalo*, *stanovitna*, *sorta*, *lista*, *žandar*, *žlabtniki*, *kral*, *zob dort*, *vse sorte*,

po doméh, pa četudi so kdaj glasovno rahlo spremenjene. Odveč je tudi večina nižje pogovornega ali neknižnega pogovornega besedja, kot je: *škarpa, šlajer, špaga, špeh, cimperček* (prav: *cimprčək*), *cegu, štale, šuštar, žegnan, štant, štirna, štrudelj* (prav: *štrudl*), *jager* (prav: *jagər*), *truga, lampa, korba, lustr, marela, fabrika, farovž, fejš, furman, gauge, grabn, jesih, gank*, verjetno tudi *kikle, kouter* (prav: *koutər/koutər*) in *kembl, kšeft*.

Nepotrebne so tudi nekatere besede, ki se od knjižnega jezika ločujejo le po upadu: *pr, ukral, prprav, prdene, naplel, namalan*, verjetno pa tudi one z u < o: *šula, šu*.

Glasovno zelo oddaljene so oblike z j < nj: *fəmə 'njemu', ja 'jo', jō 'njo', jem 'njem', igā 'njega'*, toda teh besed v slovarčku ni, manjka pa tudi *pu 'pol'*.

V besedilni slovarček je kot iztočnice potrebno sprejeti besedilne, ne pa slovarske oblike: poleg *ačesi 'očesi'* zato tudi *akū 'oko'*, poleg *dūma* tudi *damā 'doma'*, poleg *atrūk* še *atrək* in *atróc*, in vsako obliko uvrstiti na svoje abecedno mesto. Zdaj so *ldjē* navedeni samo kot različica iztočnice *aldjē*, oblika *ldī* pa sploh ni sprejeta.

Oblikoslovno ali pisno napačne nenarečne so iztočnice: *futrati, porajtati, našviniti, šnofljati, ratati - krapec, trigel, razpurek, skep, ubərən, fertašček* - vse bi bilo potrebno popraviti že v besedilih, saj se mora slovarček skladati z besedjem le-teh.

Najbolj težavno je uslovarjati večbesedne iztočnice. V slovarček sodijo samo skupinke, ki jim je težko določiti abecedno mesto: (*u*) *ledīn* je uvrščeno pod L, bolje bi bilo pod U (oklepaj je povsem odveč), tako kot je *ob kedni* pod O in *na gost* pod N. *Sta za čez nuč prasila* bi bilo primerno navesti še tudi pod Č in/ali N, *se je nazaj držala* pod N in D, *je imela čez* pod I in Č.

Prostih besednih zvez, ki se pomensko ne razlikujejo od pomena svojih sestavin, ni potrebno uvrščati v slovarček, lahko pa je vsaka sestavina navedena na svojem abecedno določenem mestu: *da dūma* (1. in 2.) (oblika *damā* manjka), *čist fertik* (2.), *bud zob* (0), *kapajska Marija* (1.), *nkul več* (1.), *pr jem* (2.), *bavnī (konj)* (1.), (*u*) *unmu staletji* (2.); *dé vja* je v dolenjščini nemogoče, morda je pravilni naglas *de vjā* 'da bi ja', toda to je ljubljansko.

Pogosto je napačni naglasnik: namesto krativca bi moral stati ostrivec v: *cūg, abgavarī, zakrič, rēšnga, šlingarce* itd.; namesto ostrivca na *smū* pa krativec.

Ponekod bi se dale izboljšati razlage: jejža = ježa, ruša; *ribte* = jedi; *ruklnu* = streslo; *zgajal* = zganjali, počeli; *šica* = Sušica, kraj pri Muljavi; *kapsl* = požirek, manjša količina žgane pijače; *krahrle* = brezalkoholna osvežujoča pijača iz sodavice.

Za večjo preglednost bi morala biti vsaka neprva vrstica razlage vsaj za eno črko zamaknjena proti desni.

Summary

The Language in "Duhan iz Višnje Gore"

By publishing works written in dialect, the "Glasovi" collection broadens the ethnological horizons of modern creative folk writing, and presents modern creative folk writing in a broader ethnological context while opening up interesting linguistic issues. For transcribing phonemes one can use the letters of the literary language, two-character letters or special

signs which should not be too numerous for popular use. In "Duhan iz Višnje Gore" by Mihaela Zajc-Jarc the sound for the reduced vowel is used, though it is left out before sonants. However, before *r* it is several times transcribed with *a* (*umaru*), and quite often with *e*, which is of course wrong. The bilabial *ɥ* is usually transcribed with *v* (*dav*), sometimes with *u* (*autocejsta*); when it is pronounced as *u*, it is also transcribed with *u* (*šu*). Since "Duhan" does not take into account the assimilation of voiced consonants, consonant groups must be pronounced the standard way, even though it would be useful to register this assimilation at least in the middle of a word (*muskontar* instead of *muzkontar*). The sound group *-er-*, pronounced */-ir-/* in the standard language, is rarely transcribed phonetically (*mirca*). A major flaw is the complete disregard of the diphthongs *ie < e* and *uo < o*, which natives of Lower Carniola frequently use even when speaking the standard language. The variants *a < o*, *u < o*, *ej < e* and partially *-i/-Ø < -u* are apparent in the book's language, but are used rather inconsistently. There is a mixing up of dialectal and literary forms not only in the same story, but also in the same word (*atrok*, genitive plural).

Though the use of stress marks *˘* and *ˆ* is justified in the case of standard words spelled in the same way and in the case of obscure or unknown dialectal words, it is often unnecessary and unsystematic.

A small dictionary at the end of each story would be helpful, while the comprehensive dictionary at the end of the book could give a phonetically detailed description of dialectal pronunciation. This dictionary should encompass words and expressions that have never been or are not any more part of the standard language, or which are hard to understand because of phonetic changes or changes in meaning. The popular, colloquial, non-standard words which are covered by traditional dictionaries of the literary language are often superfluous.

Jelka Hadalin

Folklorna pripoved — od pripovedovalcev k bralcem

V prispevku razmišljam o nekaterih zadregah in spoznanjih, do katerih sem prišla pri zapisovanju prozne folklore za zbirko Glasovi. Ukvarjam se predvsem z vprašanjem pretvorbe govornega jezika v pisno obliko in s problemom približevanja narečja knjižnemu jeziku. Dokazati želim, da se kljub vsem tem postopkom obrani avtentična podoba folklornega pripovedništva, ki je evidentna predvsem na leksikalni in skladenjski ravnini.

In the paper the author discusses the predicaments she has come across and the insights she has gained while recording folk prose for the anthology "Glasovi". The author's main area of interest is how to record spoken language in writing and how to draw dialects closer to literary language. The author's aim is to prove that despite such processing the authentic flavor of folk narrative, most evident at the lexical and syntactic level, can be preserved.

Pred približno šestimi leti sva z Danilo Kocjan začeli skupaj z učenci zbirati folklorne pripovedi iz našega šolskega okoliša. Delo sva pozneje nadaljevali sami in novembra 1993 je pri Kmečkem glasu v zbirki Glasovi izšla knjiga Bežji zlodej, baba gre ¹.

Vsi, ki se bodo lotili tega dela, naj najprej preberejo vse knjige iz zbirke Glasovi in vse prispevke zapisovalecki so raztreseni po raznih revijah in časopisih. Dobro je prebrati razpravi Slovenska različica primerjalne slovstvene folkloristike ² dr. Marije Stanonikove in Utrinki iz ljudskega pesništva ³ dr. Milka Matičetovega.

Pri zbiranju, transkripciji in pri razvrščanju gradiva pa sem uporabljala Slovenska

¹ Danila Kocjan, Jelka Hadalin, Bežji zlodej, baba gre, Ljubljana 1993.

² Marija Stanonik, Slovenska različica primerjalne slovstvene folkloristike, Traditiones, Ljubljana 1992.

³ Milko Matičetov, Utrinki iz ljudskega pesništva, Novi svet, 5, 263 - 270, 379 - 384; 7, 186 - 192, 378 - 384, 474 - 477.

narečja⁴ dr. Tineta Logarja, Karto slovenskih narečij⁵, ki sta jo Tine Logar in Jakob Rigler priredila na temelju Ramovševe Dialektološke karte slovenskega jezika, novejših raziskav in gradiva Inštituta za slovenski jezik ZRC SAZU, Etimološki slovar Franceta Bezljaja⁶, slovar v Dalmatinovi Bibliji⁷, Pleteršnikov Slovensko-nemški slovar⁸ in novo izdajo italijansko-slovenskega slovarja Alasia da Sommaripa⁹.

Pri zbiranju folklornega gradiva potrebujemo kasetofon in diktafon. Boljši je diktafon, saj je tako majhen, da pripovedovalec kmalu pozabi nanj in ga mine nelagodje. Če zbiralec pripovedovanje snema, je bolj svoboden pri poslušanju, lažje spremlja pripoved, posveti se lahko celotnemu dogodku, ne le zvočnemu toku. Tudi ni pripovedovalcu potrebno obzirno čakati, ali je že vse zapisano ali ne; tako se mu ne more utrgati pripovedna nit. In ne navsezadnje: kako naj pripovedovalec pravi zgodbo človeku, ki ga ne more gledati v oči. Tudi pozneje je delo lažje. Posnetek si pač lahko poljubno vrtiš. To je še posebej pomembno, ker drugače pravzaprav sploh ne gre, kadar želiš pripoved zapisati s fonetičnimi znamenji.

Kako najti pravega pripovedovalca? Splošno mnenje je, da jih skoraj ni več, sama pa sem se prepričala, da jih niti ni tako malo. Pomembno je, da je zapisovalec domačin, saj tako že vnaprej pozna ljudi, ki radi pripovedujejo. Z zbiranjem sem začela v najozjemem krogu, kar pri sorodnikih in najbližjih sosedih. Najlepša priložnost za zbiralca nastopi, ko jih je več skupaj. Takrat radi kar tekmujejo, kdo se bo spomnil več zgodb. Vsak ve še za kakšnega, ki tudi zna kaj povedati. Velikokrat je obisk, zelo ozko gledano, zaman, saj zvemo veliko o prvi in drugi vojni, o starih šegah, o vsakdanjem življenju, prave povedke, pravljice, anekdote pa niti ene. A tudi ti obiski se obrestujejo. Več več o vsem tem, bolj se odpira vpogled v prozno folkloro, lažje razumeš marsikatero zgodbo.

Že večkrat sem slišala ali prebrala, češ da pravih, dolgih pripovedi ni več, da so vse žalostno končala kot davek hitrejšemu, bolj površnemu načinu življenja. Da ni več pravega potrpljenja in zbranosti ne za pripovedovanje ne za poslušanje dolgih "pravc". Da smo sodobni ljudje že čisto pokvarjeni od televizije, ki nam življenje predstavlja kot trganko iz hitro se menjavajočih izsekov. Zato skoraj nisem mogla verjeti, da se še da slišati zares dolgo "pravco". Pa so še: pravi epski pripovedovalci in prave pravce. Bo pa verjetno držalo, da jih je vedno manj. Že nekaj časa se odpravljam k Rudkotu Trobčevemu iz Spodnje Branice, te dni je praznoval petinosemdeset let, ki ve eno tako "za najmanj uro pravit". Čakam slabega vremena. Kadar je lepo, ima namreč mož preveč dela v hlevu in na polju.

Ugotavljam, da so pripovedovalci lahko tudi srednjih let in še mlajši. Ko sem zapisovala pripovedi starejših nonotov, se je tu pa tam ponudila priložnost še komu mlajšemu pri hiši, ki je znal povedati kakšno prav posrečeno štorijo. Slišal jo je bil pri rajnkem sosedu ali svojem nonotu po drugi strani. Tako nastajajo pravi spleti

⁴ Tine Logar, Slovenska narečja, Mladinska knjiga, Ljubljana 1975.

⁵ Tine Logar, Jakob Rigler, Karta slovenskih narečij, Mladinska knjiga, Ljubljana 1990.

⁶ France Bezljaj, Etimološki slovar slovenskega jezika, Ljubljana 1976.

⁷ Jurij Dalmatin, Biblija, Ljubljana 1968.

⁸ Maks Pleteršnik, Slovensko - nemški slovar, Ljubljana 1974, reproduciran ponatis.

⁹ Alasia da Sommaripa, Vocabolario Italiano e Schiavo, Ljubljana - Devin - Nabrežina - Trst 1979.

pripovedovalcev, ki so nekako povezani. Tudi spol pri tem ne igra posebne vloge: dobri pripovedovalci so med moškimi in med ženskami.

Kakšen je torej pripovedovalec? Najpomembnejše je, da je nadarjen. To je umetnik. Njegova umetnina je sinkretistična v plemenitem pomenu te besede. Združuje mimiko, gestikulacijo in bogat dialog, ki daje močan pečat dramatičnega. Vsa igra - da, to je nekakšna igra za enega igralca - je podprta z obilnim glasovnim barvanjem. Če pripoved tako zahteva, pripovedovalec tudi zapoje, kot bi pel mašo. (Tako je npr. v zgodbi o gospodu in mežnarju, ki sta ukradla ovco. Gospod zapoje kar med mašo: "Ali si prinesel me-e-e?" Mežnar pa zapoje nazaj: "Nisem prinesel me-e-e. Vzeli so mi ihaha in dali so mi batine.")¹⁰. V pripovedi seveda prevladuje epsko, toda dialog daje močan pečat dramskega, v prostoru med preprostimi, golimi, lahko tudi grobimi besedami pa se ustvarjajo tudi lirična občutja.

Pripovedovalec je lahko umetnik le, dokler sedi med poslušalci, dvignjen na nekakšnem namišljenem odru. Gradi napeto zgodbo, poslušalce in sebe ziblje v brezčasnosti. Za ustvaritev iluzije potrebuje najmanj enega poslušalca. Če takega pripovedovalca izločiš iz kroga, kjer se lahko v vsakem trenutku iz ustvarjalca prelevi v poslušalca, če ga postaviš na resničen oder, se čar razblini. Pripovedovalec ni več niti senca samega sebe. Folklorna pripoved je nežna cvetlica. Ne uspeva v vsakem prostoru.

Lagala bi, če bi trdila, da je zapisovanje folklorne proze popolnoma idilično opravilo. Ko potrkaš na vrata, ne veš, kakšen bo sprejem. Naletela sem tudi na ljudi, ki se jim vse te štorije, polne vraževerja ali hudomušnosti zdijo neumne, plitve, nepotrebne, brez kakršne koli vzgojne prvine - najbolje bi jih bilo pustiti, da potonejo v pozabo. Kakšen čudak se jim mora zdeti šele zapisovalec, ki trati čas na ta način, namesto da bi naredil kaj koristnega. Zadovoljna pa sem, ko lahko rečem, da so bili taki pogledi izjeme, ne pravilo. Zdi se mi, da je bil še nedolgo tega odnos do vsega ljudskega veliko slabši. Koliko starin, kamnitih, lesenih in kdo ve kakšnih še, ki so romale za nekaj lir v Italijo, bi bilo danes na Krasu, ko bi ljudje pred desetletji vedeli, da je pomembno čutiti svoje korenine, tudi če si že prerastel domači plot.

Opažam, da se je potem, ko je izšla knjiga "kraških štorij" Bežji zlodej, baba gre, ta odnos v moji okolici še izboljšal. Otroci na šolskem izletu si pripovedujejo anekdote, prebrali so jih v knjigi. Zgodbe prihajajo k meni. Za nekatere se je izkazalo, da so že natisnjene. Učenec je prišel z listkom, kjer je imel napisane "delovne naslove", češ da je nono ugotovil, da teh "pravc" pa ni v knjigi, naj jih pridem zapisat. Takoj po izidu knjige sem od bralcev zvedela za še nekaj pripovedovalcev. Ljudje, ki so mi, tako bolj mimogrede, da bo mir, povedali kakšno zgodbo, sprašujejo, če še kaj zbiram. Mislila sem, da sva s kolegico dodobra "eksploatirali" območje, pa ugotavljam, da je bil to bolj dnevni kop. Kje vse prežijo pasti na zapisovalca? V vsakem zapisovalcu mora biti nekaj literarne žilice, nevarno pa je, če ga tako zanese, da začne pripoved preveč piliti in "izboljševati". Pravi pripovedovalci so umetniki s svojim stilom in pripovednimi postopki, zapisovalec mora svoj literarni dar vsakokrat znati speljati v okvir pripovedovalčevih upovedovalnih manir in ga v le-tem izčrpati.

¹⁰ Gospod in mežnar, pripovedoval Miro Pipan, Križ, 1993, zapisala Jelka Hadalin.

Velikokrat sem premišljevala o tem, ali pravilno ravnam z izposojenkami. Kras je odprt svet, ki je, morda še bolj kot drugi deli Slovenije, omogočal pretok ljudi in z njimi misli in besed. Tu so se usidrale stare in novejšje besede, izposojene iz furlanščine, italijanščine, nemščine in srbohrvaščine. V zgodbah sem ohranila veliko teh besed, izločala sem pravzaprav le očitno novo sprejete besede (vpliv televizije) in besede, za katere je rabil pripovedovalec ustrežnejšo, bolj staro ali slovensko dvojnico. Druge sem pustila (veliko jih je takih, ki so znane tudi v drugih slovenskih narečjih), seveda brez pretenzije po prehodu teh besed v knjižni jezik, pač pa kot izraz dejanskega stanja in kot dokument pisanosti našega področja. Pri tem so mi bili v veliko pomoč priročniki, ki sem jih že naštel.

Zanimal me je npr. izvir besede bot (krat), ki je v našem narečju zelo rabljena. (Bezlajev Etimološki slovar pravi, da ta beseda pomeni isto v furlanščini). Tudi beseda cik, ki v nekaterih vaseh pomeni meso, v drugih pa meso v otroški govorici, je furlanskega izvora. Pričakovala sem veliko več italijanskih besed kot nemških, saj nemškega vpliva že nekaj časa ne čutimo, italijanščina pa k nam prodira ob vsakodnevnih stikih s Trstom in zlasti prek televizije. Vendar je tu še en dokaz, kako je jezik res spremenljiv organizem, a kljub temu stabilen. Analiza, ki sem jo opravila, je pokazala, da je izposojenk iz nemškega jezika precej več. Res pa je, da je včasih težko reči, od kod izvira beseda. Beseda faliti npr. je verjetno sposojena iz nemščine, a ni izključeno, da ni iz italijanščine (fallere). Dešter (živahen, čil, lep) verjetno izhaja iz italijanskega destro (spreten), lahko pa je to še praslovska beseda, pravi Bezlajev Etimološki slovar. Včasih ima izbira izposojenke besedoslovno vrednost: iz nemščine smo si sposodili besedo šolen, ki jo rabimo nevtralnno (čovelj), iz italijanščine pa prihajajo škarpe v slabšalnem pomenu (slab čovelj). Narečne besede so v knjigi Bežji zlodej, baba gre seveda pojasnene v slovarčku na koncu zgodbe.

Pripovedovalci radi povedo poleg "pravc" tudi svoje lastne zgodbe, spomine na mladost, vojna leta, begunstvo, prav posebno radi pa pripovedujejo o tem, kako se je nekoč živelo. Zapisovalca speljujejo v etnološke vode. Tudi med pripovedovanjem zgodb preidejo na opisovanje šeg, načina življenja, oblačil, orodja, vraž, če opazijo, da poslušalec česa ne razume. Kako bi ne gledal začudeno, ko prvič slišiš, da je vzela kruh "izpod čepnje" (Kruh se peče na ognjišču, na žerjavici, pokrit z lončnim pokrovom.) Vsi ti podatki zapisovalcu seveda koristijo pri razumevanju, a ga hkrati tudi vabijo v skušnjava, da bi kar v zgodbi popisoval in razlagal.

Še vedno večkrat naletim na tovrstne podatke. Kot zanimivost naj povem, kako sem pri opisih otroških iger (o tem mi je pripovedovala Dragica Trost iz Kobdilja, ki je, kot se zdi, neusahljiv vir zgodb in zanimivosti), nekako nejeverno poslušala, da so si otroci nekoč sami izdelovali žogice, podobne tistim, ki se rabijo za tenis. Naredili da so jih iz kravjih dlak, ki so se nabrale na strgalu. Nedolgo zatem sem naletela na podoben opis izdelovanja žogic za otroško igro.¹¹ Največ pa je vedno različnih nasvetov za domače zdravljenje ljudi in živine.

Kaj vse torej zapisati? Zgodbo, kot jo pripoveduje pripovedovalec - torej siže. To vsekakor. A pripovedovanje še zdaleč ne poteka vedno v blaženem miru - zvoni

¹¹ Vlasta Koren, Nekaj značilnosti ljudske kulture v Madžarski vasi Motvarjevci v Prekmurju, Slovenski etnograf, Ljubljana 1976, 140.

telefon, treba je premakniti lonec na štedilniku, da ne skipi, pridejo sosedje. Kjer je v hiši več poslušalcev, ti poslušalci tudi po svoje sodelujejo, nekateri bi radi opozorili nonota, da je "uni bot povedal drugače". Drugi mirijo te, češ naj ga ne motijo, tretji dajejo hudomušne pripombe. Tudi te pripombe sem poskušala upoštevati, predvsem če so jim sledile replike pripovedovalcev. Zgodi se, da ima pripovedovalec pomočnika ali celo pomočnike. Mož in žena iz Štanjela, Pilatova, med pripovedovanjem dopolnjujeta drug drugega, a se natančno ve, kdo je mojster za neko zgodbo. To se ve tudi pri Štefaniji Ščukcevi iz Dutovelj, čeprav pripoved spremljata in vzpodbujata hčeri, ki sta zgodbo slišali že kdo ve katerikrat. Tašča in nevesta, Gaserjevi iz Pliskovice, sta mi pripovedovali tako složno in prepleteno, da sem pod isto zgodbo kar obe zapisala kot pripovedovalki. Mislim, da je zagotovo potrebno upoštevati in zapisati vsaj pripombe in značilna mašila, ki razkrivajo odnos pripovedovalca do lastne pripovedi in njegovo osebnost ter s tem povezan stil pripovedovanja. Primeri, ki naj ponazorijo zgoraj navedeno:

Drugo jutro po poroki je šel mladi Špeckaminar po delu. Se ve, da je bil špeckaminar.¹²

En fant, ta naj bo Jožko, je izgubil očeta in mater.¹³ Pa je šlo lišo skozi.¹⁴ Je Gradišče nad Kobdiljem je res en čuden kraj ... Človeku grejo brvinci po životu že podnevi, ponoči pa - niti praviti. Ko sem bila še otrok, sem slišala praviti od ta starih, da se je enemu fantu, niti nonoti od tistih, ko so pravili, ga niso poznali, no, da se je temu fantu pripetilo nekaj prav posebnega ... Tam med obzidjem je videl grozno lepo punco. Ja, kako naj rečem drugače, ma ta beseda ne gre skupaj s tisto pojavo. Vila, kraljična, to bi se boljše slišalo, ma ni res, je bila verjetno samo punca. Jo že imam. Mladenka je bila.¹⁵ Si ne morete misliti, kaj se mu je zgodilo. Ja boste rekli, če se gre fant ženit, je pa res grozno nevarno. Vsak, ki je dal kaj nase, se je hodil kam ženit in vsi so preživeli. Ma čakajte! ... In med njimi si morete misliti, je zagledal punco, h kateri se je hodil ženit.¹⁶ Ja, grozne, reči so se hodile kakšen bot.¹⁷ Naj bo, kakor če, ma ko je prišla spet na oblast Avstrija so temu seržentetu sporočili, da mora takoj na Dunaj ali pa naj tja pošlje en funt mesa.¹⁸ To je bilo prav res.¹⁹ To so bile oferije!²⁰

Zelo pomembni so uvodi in zaključki. Pripovedovalec se razodene že na začetku. Nekateri, bolj zgodovinsko naravnani, začnejo z razlago dobe. Ob tem začetku slutim, da bom slišala anekdoto, zgodovinsko pripoved, zgodbo iz življenja. Ponavadi se ne zmotim. Drugače pa so uvodi taki: je bil enkrat, en bot je bil, enkrat je živel... Vedno znova se razveselim tega šablonskega začetka - pomeni, da je pripovedovalec zgodbo začel odvijati, to je nedvomen znak za začetek pripovedi. Tudi sklepi so šablonski, vendar bolj razgibani:

¹² Jelka Hadalin, (povedala Dragica Trost iz Kobdilja), Ljubezen, Kraški koledar 1994, Sežana 1993, 199-200.

¹³ Glej op. 1, str. 20.

¹⁴ Glej op. 1, str. 27.

¹⁵ Glej op. 1, str. 51.

¹⁶ Glej op. 1, str. 70.

¹⁷ Glej op. 1, str. 179.

¹⁸ Glej op. 1, str. 292.

¹⁹ Glej op. 1, str. 308.

²⁰ Glej op. 1, str. 315.

Še danes tisti hudiček visi na vratih, ga imajo za peklenškega vratarja. Velikan pa se anti še zmeraj sprehaja gor in dol in poskuša kaj dobrega narediti.²¹

Grof je vse tri kovače bogato nagradil. Sedem razbojnikov pa anti še zmeraj teče, če se niso vseeno kje ustavili.²²

Jaz sem šel en dan po kolovozu in pridem do njih. So bili kerjančilih, so mi dali za se usesti. So mi tudi dali v lonček jesti in piti. Ma mi še ni bilo zadosti. Sem segnil na polico in tu je bil en lonec- in tako je te pravce konec.²³

Malo je izrazito poučnih koncev:

Dobrota je sirota. Več dobrega narediš, slabše dobiš. Pa srečno botra, jaz grem v daljni svet. Raje kot prežgodaj na svoji zemlji umret.²⁴

Velikokrat pa pripovedovalec čisto za konec navrže še nekoliko nagajivo misel:

V tistih cajtih je Ančka prinesla izpod hrasta dvajset do trideset otrok na leto. Zdaj, ko se otroci rojevajo v porodnišnicah, jih je bolj malo, eden, največ dva na leto.²⁵

Še nekaj cajta nista prišla na on ne konj na mesto. Ma to mu je dalo misliti.²⁶

Ali pa stavek, ki te v trenutku vrne v stvarnost:

In maj več je niso videli v Štanjelu.²⁷

Na zunanji steni cerkvice je še danes relief, ki prikazuje fanta z malovarjem okoli vrata.²⁸

Včasih je tak sklepni stavek dovolj močan, da se zgodba po njem spusti, kot po strelvodu, z vrha dramatske napetosti naravnost v konec, ki je prav zaradi presentljive razrešitve pretresljiv: Tako se je brez skrbi odpravil v Log. Živega ni bilo več domov.²⁹ "Vse ti dam," mu je rekla "samo pusti me!" Je šla živa domov, on pa bogat.³⁰

Zgradba pripovedi zelo spominja na balado - kljub skopim besedam zapusti v poslušalcu močan občutek doživetja.

Vsi ti začetki in konci so klišejski, a vseeno enkratni. So kot nekakšna bordura, ki so jo ljudski pripovedovalci prav posebno pazljivo in umetelno izdelali. Zgodba brez teh vzorcev ne bi bila to, kar je, bardura sama pa tudi nima prave vrednosti - skupaj pa sta dokument in hkrati estetska vrednota.

Ob poslušanju pravljic, ki potekajo v več paralelnih zamahih, poslušalec že pozna konec. Zato me je toliko bolj presenetil sklep, ki pripoveduje o tem, kako mož s pomočjo bistre žene užene hudiča in obogati. A hudič mu vsako noč podre vogal nove hiše, ki jo je zgradil z njegovimi cekini. Nekaj časa ta vogal vsak dan popravljajo, potem pa se naveličajo, pustijo ga kar posutega in srečno živijo naprej. To bo najbrž izjema, ki potrjuje pravilo. In seveda na novo predrami pozornost poslušalca.

²¹ Glej op. 1, str. 25-26.

²² Glej op. 1, str. 28.

²³ Glej op. 1, str. 36-37.

²⁴ Glej op. 1, str. 46.

²⁵ Glej op. 1, str. 57.

²⁶ Glej op. 1, str. 74.

²⁷ Glej op. 1, str. 96.

²⁸ Glej op. 1, str. 134.

²⁹ Glej op. 1, str. 100.

³⁰ Glej op. 1, str. 271.

Prav ob pravljicah vedno pomislim na barok. Asociacije nanj mi vzbudi razkošje časa, ki si ga pripovedovalec vzame. Potem so tu še umetelno obdelani detajli, pomanjševalnice, nasprotja, paralelna gradnja, retorična vprašanja, duhovita zbadljivost in cilj prizadevanj, nagrada pravljicnemu junaku: zlato, cekini. Torej še pozlata vse zgodbe.

Od nekaterih pripovedi so žal ostali le še fragmenti, ki jih nikakor ni več moč zlepiti v celoto. V najbolj skrajnih primerih je ostal le še kak ostanek ali dva. Premalo, da bi temu rekli zgodba, a dovolj, da jo lahko nekje v preteklosti slutimo. Ko tak ostanek slišiš prvič, ga lahko preslišiš, pozabiš, ko pa to slišiš od več pripovedovalcev, se zamisliš: nekaj je že na tem, da se tolikim zdi to pomembno zapomniti in povedati. Nisem brez dvomov in razmisleka zapisala enote z naslovom Oslink,³¹ ki šteje natanko tri stavke.

So tudi zgodbe, v katerih pripovedovalec obide nejasnost. Ostali del pripovedi je živ, logično povezan, nekje pa zeva luknja, tema. Če drezaš v pripovedovalca, bo že našel kakšno razlago. Mislim, da je bolje taka nejasna mesta pustiti nepojasnjena, kot pa za vsako ceno najti razlago. Tak nepojasnjen pojav je Krvavo stegno. Če ne bi o tej pošasti slišala že v otroških letih, bi verjetno sledila preprosti razlagi v drugi zgodbi, ki tudi omenja Krvavo stegno, ne kot grozljivo bitje, ampak kot grozno stvar. Tudi motiv padanja različnih človeških delov iz kamina je prav pogost. Morda mu je soroden motiv iz pripovedi o burji (ženska prekolne burjo, iz kamina pa se spravi ubogi mož, ves krvav in razcapan). Včasih tem zgodbam sledijo razlage, posebno če vrtaš z vprašanji, da so to duše, ki se vicajo. Kaj ali kdo ali kakšno je Krvavo stegno pa kljub spraševanju še nisem izvedela.

Ena takih nepojasnjenih okamenin se mi zdi tudi skrivnostna riba pleskavica, ki naj bi dala ime vasi Pliskovica.³² (Ima morda kakšno zvezo z ribo Faraoniko, ki nosi svet?)

Prehajam k problemu, ki mi je delal največ preglavic. To je vprašanje transkripcije govorenega jezika v pisni. Govor in pisava sta pač dva različna prenosnika. Kako zapisati, da se bodo v besede ujeli mimika, gestikulacija, razpoloženje, dramatična napetost, odtenki glasu, odnos pripovedovalca do pripovedovanega? Kako posredovati ves ta tok skozi ozek enodimenzionalni kanal in hkrati zgodbo ujeti tako, da bo dovolj prvobitna, dokumentarna - in še všečna in blizu povprečnemu bralcu.

Zapisovalec mora izpustiti nekatere informacije, kajti zapisana informacija ne more biti bolj natančna od govornice. Prva past preži že pri pripovedovalcu. Ime ji je ustrežljivost. Marsikateri pripovedovalec se ob umetno ustvarjeni situaciji, in kaj bo drugega to, da mu pomoliš pred nos kasetofon, nehote trudi izboljšati svoje narečje, ga približati knjižnemu jeziku. Če je zapisovalec "domorodec", lahko ujame te odtenke, sicer mislim, da ne. Še če se večkrat vračaš k istemu pripovedovalcu in ga opozarjaš, da bi rad slišal pripoved prav "po domače", nevarnost ni docela odstranjena. Učinkujejo

³¹ Glej op. 1, str. 159.

³² Glej op. 1, str. 152.

pa dobro poslušalci, hišni in sosedje, ki delujejo kot nevtralizator kasetofona, svinčnika in papirja. Tudi opozorijo, češ, kaj se pačiš, povej, kot je treba.

Jezikovno gradivo, ki sem ga zapisovala, sodi formalno v območje, kjer se stikata kraški in notranjski govor. Prvi pripada dolenjski narečni bazi, drugi pa primorski. Kras, pisan z veliko začetnico, je pokrajina v zaledju Tržaškega zaledja. V zemljepisnem pomenu so Dutovlje, kjer sva s kolegico začeli zbirati, v samem središču Krasa. Jezikovno pa ni tako. Če pogledam na Karto slovenskih narečij, lahko ugotovim, da so sicer že čisto blizu meje s kraškim narečjem, a še vedno na območju notranjskega govora. Področje od Dutovelj do Sežane spada torej k istemu govoru, kot npr. govor Vipavske doline, Spodnja in Gornja Branica pa sta v območju kraškega narečja. Gre za območje, kjer narečji prehajata druga v drugo in se lastnosti mešajo. A vseeno mislim, da bi meja, kjer končuje notranjsko narečje, v zgornjem delu morala zajeti še nekaj vasi, v spodnjem pa kakšno izpustiti. Spominjam se, da smo se otroci vedno zbadali, kako kdo govori, vsaka vas ima nekaj posebnosti, a vedno smo vedeli, da mi, Kraševci, na tej strani vode, govorimo zares drugače kot oni, Vipavci, na oni strani vode. Onkraj vode (Branice in Raše) se začenja drugačen svet, v zemljepisnem pomenu in jezikovno. Tista največja razlika, ki nas v jeziku ločuje, je drugačen refleks za jat (Kraševcec bo rekel "v miesti"; Kraševcec gre "dielet", Braničan pa "dejlet"). Oba govora imata dovolj skupnih posebnosti: dinamično poudarjanje, stavčna melodija je pod vplivom italijanskega jezika, značilni so diftongi, značilen je u za praslovanski padajoči o, g je prešel v mehkonobni zvoneči pripornik. Poudarjeni samoglasniki so v obeh narečnih skupinah, ki jima pripadata govora, praviloma dolgi. Kraški dialekt naj bi bil sekundaren; nastal naj bi s prekrivanjem bolj arhaične zahodno briško - beneške osnove z že bolj razvitimi notranjskimi spremembami.³³ Za obe skupini sta značilni končnici - sta (za 2. in 3. os. dvojine) in - ste (za 2. os. množine). Dvojina se uporablja le v poudarjenih položajih, npr. ob osebnih zaimkih, npr.: Kaj pa delasta vidva? V preseku obeh govorov je veliko enakih izposojenk: nemških, italijanskih in furlanskih. Sploh je na leksikalni ravnini razlika med obema govoroma najmanjša, na tej ravnini imajo največ skupnega tudi krajevni govori. Ne le, da ima svoj govor vsaka vas, še jezik vsake hiše ima svoje posebnosti in celo vsak njen prebivalec. Resda se razlike, ko prehajamo do posameznika, zmanjšujejo, a so. Dovolj, da je prišla nona (babica) za nevesto iz nekega drugega kraja, že bo v govoru hišnih nekaj prvin, ki ločijo ta govor od govora sosednje hiše.

Med posameznimi govori je največja razlika v glasovju. Prvi zapisi, ki sem jih opravila, so prav na tej ravnini najbolj nihali, bili so pravzaprav fonetično poenostavljeno zapisani govori.

Približno (kot se to da s črkami za zaznamovanje knjižnih glasov) sem zapisala posamezne besede, kot jih je pripovedovalec povedal. Posebno pisano je bilo zapisovanje refleksov za nekdanji jat: rep, rjep, rap; svet, svejt, svjet; delat, djelat, dejlat - pa še ni bilo prav, kajti znak e je moral zadoščati za zapisovanje glasu e in polglasnika, samostojnega in v diftongu. Prislovni zaimek tja je bil enkrat palataliziran,

³³ Glej op. 4, str. 104.

drugič ne: tja, tje, če, ke, kje. Za knjižni dolgi o sem rabila u, u in polglasnik (zapisan z ue) uo in o (müst, muest, muost in most).

Zataknilo se je že pri odločitvi, ali pisati fonetično ali dati prednost etimološkemu pravopisu. Prednost sem načelno dala fonetični obliki, vendar sem prišla v spor s tem načelom že pri zapisu prvega deležnika na -l. Odločila sem se upoštevati redukcijo končnega i, a se je problem skrival še v notranjosti besed: napisati npr. okleščeni nedoločnik misliti samo z redukcijo predzadnjega i in dati črki e vrednost polglasnika (mislet)? Bilo bi natančneje, če bi upoštevala še zamenjavo l in onemevajočega glasu: miselt. Je ta glas že tako onemel, da bi bilo bolje vzeti l kot zlogatvoren glas in napisati mislt?

Prva varianta zapisa vseh zgodb je bila nekakšen kompromis med fonetično in etimološko možnostjo. Upoštevala sem onemitev končnega t pri nedoločniku in redukcije sredi besed, refleks za jat, kot ga je rabil pripovedovalec, prehod ponaglasnega -u v i (mojmi brati). Vsi glagoli se na tem jezikovnem območju spregajo po posebnem sedanjiškem spregatvenem vzorcu, ki sicer v knjižnem jeziku velja le za brezpriponske glagole -je-, -ve-, gre-, da -, bo - in s -. To posebnost sem ohranila.

Po razmišljanju, ali upoštevati tudi naglas in ga poudarjati z naglasnimi znamenji, kjer odstopa od knjižnega (npr. sedel za fonemsko sedu in knjižno sedel), sem se odločila zaznamovanje opustiti. Izkazalo se je namreč, da se zdi že tako zapísana zgodba bralcem (družinskim članom in sosedom) težko berljiva. Čudno napisane in težko berljive so se jim zdele tiste zgodbe, ki so bile narečno najbolj oddaljene. Pa pri nobeni ni šlo za kakšno resnično oddaljenost (polmer nabiranja približno 10 km).

Skozi te zgodbe se prav veliko bralcev ne bo prebilo, sva ugotavljali s kolegico, morda le nekaj močno jezikoslovno ali folkloristično motiviranih zanesenjakov. Pričeli sva torej vse besede približevati knjižnemu jeziku.

Izginile so vokalne redukcije sredi besed, sklanjatvene končnice so se spremenile v knjižne. Najteže mi je bilo pisati dolgi nedoločnik in knjižne spregatvene končnice za 2. os mn, 2. os. dv. in 3. os. dv., pa zapisati lepo knjižno naklonski glagol morati namesto moči, ki v našem narečju opravlja funkcijo obeh. Vse zgodbe so mi zdaj zvenele nekam nenaravno, preveč popravljenno, čeprav sta npr. ostala značilna člena za izražanje določnosti (ta) pri pridevniku in nedoločni člen (en), ostala je domala vsa narečna leksika. Vendar sem vedno bolj prepričana, da je bila odločitev pravilna.

Prepričal me je preprost preizkus: nekaj zgodb, ki so jih bili zapisali otroci za domačo nalogo, sem "oplemenitila" z narečjem. Vnesla sem omenjena dva člena, vse besede, ki sem jih lahko, sem zamenjala z narečnimi. Besedila, ki sem jih dobila, so bila brezosebna, brez pravega življenja, serijski izdelki, ki se res ne morejo meriti z besedilom, ki nastane z neposrednim zapisom pripovedovanega in je bilo šele pozneje korigirano v smislu približevanja knjižni podobi.

Kaj je tisto drugačno?

Ostane posebna skladnja. Zelo pogosto je vezanje stavkov z veznikom IN, pa niti ni nujno, da gre vedno za vezalno priredje: Enkrat je bil v Skopem en Jože. In na njegovem domu so rekli pri Piščancu. In se je ta fant poročil.³⁴

³⁴ Glej op. 1, str. 168.

Je živila en bot ena boga, boga družina. In so imeli štiri ali pet otrok, ne vem prav. In malo zemlje. In je prišla slaba letina in denarja ni bilo, kupiti niso mogli in si so bili lačni bogi otroci.³⁵

Podobno kot pri gradnji stavkov v povedi deluje veznik IN tudi v nadpovedni skladnji. In ker se pri tem ta veznik pojavlja pri različnih tipih referenc, pa je le redko v strogo funkcionalni vlogi, deluje tudi kot stilno sredstvo. Lahko je iteracijski člen, ki daje pripovedi svojevrsten ritem. Je hkrati tudi mašilo, ki daje pripovedovalcu čas za zagon v novo pripovedno enoto. Sploh pa je folklorna pripoved pod vplivom afektov, ki najbolj udarjajo na dan prav na skladijski ravnini. Značilna je raba medmetnih, členkovnih in zvalniških pastavkov:

Je res poslal smrt ponj in pride: "Ja, ti kovač, ti si zadosti koval, zdaj boš šel z mano, ne!" "O", je rekel, "ne,ne," je rekel, "imam še nekaj za skovat." Je rekla smrt: "Ma, kaj?" "Ma, imam eno tako reč za skovat, ne," je rekel, "in jaz ne morem prej proč." No in možakar hiti, hiti kovat. In je skoval - en klobuk, ne."³⁶

Veliko je vzkličnih povedi, retoričnih vprašalnih povedi, podvojenih stavčnih členov, ponovljenih dobesedno, s hipernimom, s sinonimom ali z deminutivom: "O, kaj sem jaz božec storil! Vse darove, vse reči sem zavrgel. Sem mislil, da je močica, pej je bil pepel, pepelc."³⁷

Pogoste in zanimive so razdružene povedi, ki so včasih posledica čustvene razvnetosti, tedaj misel prehiteva govor, drugič pa gre prej za prefinjeno sredstvo dramatske zgradbe: Naskrivš je en dan vzel štrik. Je rekel: "Meni ni druge pomoči. Se grem obesit. Da ne bom trpel."³⁸

So lepo živeli. Ma gospodarja je glodalo. Vsak dan bolj.³⁹ Zgradba povedi dokazuje, da ubeseditvev poteka spontano, pripovedovalec gradivo ureja sproti. Primer za poved z dostavkom: In ko jih je zagledal, je začel teči, ma so ga ulovili, njega in osla.⁴⁰

Preprost ljudski jezik sploh ni vedno skladijsko preprost. Kar pogoste so zapletene povedi, kot je npr. ta, ki premore poleg glavnega stavka še deljen pogojni odvisnik, vrinjeni stavek in še časovni odvisnik: In če je tak otrok, zakaj to so bili odraščeni otroci, ko je prišel služit, močil posteljo, ga niso prav nič vlekli k dohtarjem.⁴¹

Ali pa naslednja z zgradbo S + S/S + S + S:

Je šel tja, se je oziral okoli in okoli, kje so ovčarji, ma ni videl nobenega, pej je tel ukrast eno ovco.⁴²

Ljudski pripovedovalec rabi odvisnik, ko bi bilo enostavneje povedati brez njega: "O, vendar enkrat, da diši po moji ranci ženi."⁴³ Zna pa poiskati tudi krajšnice:

Namenili so se jo umorit.⁴⁴

³⁵ Hudič je potegnil ta kratko, pripovedoval Rudolf Trobec, Lisjaki, 1993, zapisala Jelka Hadalin.

³⁶ Kovač in smrt, pripovedovala Marija Pipan, Križ, 1993, zapisala Jelka Hadalin.

³⁷ Petlar, Pripovedovala Marija Grča, Kobdilj, 1994, zapisala Jelka Hadalin.

³⁸ Glej op. 35.

³⁹ Glej op. 35.

⁴⁰ Glej op. 10.

⁴¹ Glej op. 1, str. 279.

⁴² Glej op. 10.

⁴³ Glej op. 1, str. 219.

⁴⁴ Glej op. 1, str. 283.

Veliko povedi, neprimerno več kot v zbornem jeziku, se začne z eno od oblik pomožnika biti:

Je ukazal naj grejo z njim. (Namesto: Ukazal je, naj grejo z njim.) So šle naprej gledat, da bi kaj dobile.⁴⁵ Najdemo tudi rodilniški prilastek ob izpuščenih odnosnici, kar v knjižnem jeziku ni več običajno: "Meni ni mari, če je tudi boge družine."⁴⁶

Mislím, da ostanejo tudi v adaptiranih zapisih posebnosti pripovedovalčevega sloga in folklorne pripovedi sploh najbolj žive na skladijski ravnini.

Na tromejo skladnje, oblikoslovja in pomenoslovja sodijo razmišljanja o nekaterih kratkih, a zelo pogostih nepregibnih besedah. Besednovrstna vrednost teh besed se rada spreminja.

Ena takih besed je MA, ki je členek ali veznik. V obeh primerih pa opravlja zelo podobno nalogo kot že omenjeni veznik in: "Ma, nič," si je mislil, "mi je rekel, da bom imel toliko sosedov, ko bom tel."⁴⁷

"Ma samo to palčko pustite, da gre skozi."

Malo so odškrnili vrata, ena glava je bila nad drugo, ma noter ga niso teli spustiti.⁴⁸

Vsaj tako pogosto rabljena beseda kot MA je tudi veznik PEJ, ki sem ga za Glasove zapisovala kot pa, za veliko bolj lokalni zbornik Kraški koledar pa kot pej. Značilna in zelo vsestranska besedica je ANTI. (Ena od pripovedovalk, Dragica Trost, me je opozorila, da je to "ena prav stara beseda, ki ni taljanska, ni nemška in ni furlanska.") Uporabljamo jo v pomenu menda, kaj naj bi, vendarle, verjetno: Je obljubil, anti, za petdeset lir se je splačalo.⁴⁹

"Daj, daj, Luka, anti se ne boš zdaj finčil?"⁵⁰

To je bil anti eden, ki se je vical.⁵¹

V pomenu menda je, kaj ne bi se rabi tudi členek PAJLI ali PEJLI, ki pomeni še zlahka, kaj bo to:

Pejli! So jih vse pobili in zmetali v jamo.⁵²

Beseda EN se pojavlja:

- poljubnostni pridevniški zaimek: En vdovec se je drugi bot poročil.⁵³

- nedoločni (posamostaljeni) pridevniški zaimek: Je rekel eden: "Moje je zleht, da je ni take."⁵⁴

Beseda TA izraža določnost pridevnika: Ta starejši dve sta pahnili ta malo proč od okna.⁵⁵

Beseda ta ima lahko tudi vrednost predpone naj - in služi stopnjevanju pridevnika ali prislova: Ta mala je bila ta lepša.⁵⁶ (Najlepša)

⁴⁵ Glej op. 1, str. 237.

⁴⁶ Jelka Hadalin, (povedal Joahim Pilat iz Štanjela), Na Rusko po zlato, Kraški koledar 1994, Sežana 1993, 195.

⁴⁷ Škarpiroti, pripovedoval Miro Pipan, Križ, 1993, zapisala Jelka Hadalin.

⁴⁸ Kovač in Bog, pripovedoval Miro Pipan, Križ, 1993, zapisala Jelka Hadalin.

⁴⁹ Cigani in Dutovci, pripovedovala Štefanija Ščuka, Dutovlje, 1994, zapisala Jelka Hadalin.

⁵⁰ Glej op. 37.

⁵¹ Jelka Hadalin, (povedal Joahim Pilat iz Štanjela), Glas iz kamina, Kraški koledar 1994, Sežana 1993, 198.

⁵² Glej op. 1, str. 35.

⁵³ Glej op. 43.

⁵⁴ Kralj, pripovedovala Štefanija Ščuka, Dutovlje, 1993, zapisala Jelka Hadalin.

⁵⁵ Glej op. 47.

⁵⁶ Glej op. 47.

Ta prvo je šel vprašat ta starejšo.⁵⁷ (Najprej)

Anti, da je ta prvo vprašal očeta.⁵⁸ (Najprej)

Seveda pa opravlja TA kot kazalni pridevniški ali posamostaljeni zaimsek tudi vse naloge, ki jih opravlja v knjižnem jeziku.

Ekspresivno se rabijo osebni zaimki, zlasti TI v dvogovoru: "Poslušaj ti, jaz sem star. (Poslušaj, star sem.) Kaj ne bi ti ostal pri nas za zeta?"⁵⁹

Ma kaj ti ne pride do skale in tam zaspi!⁶⁰

V pripovedi ostanejo seveda kljub jezikovni korekturi zanimivi frazeologemi: je bil dobro narejen (je bil pijan), je ratal neroden (se je opil), ni mogel striti odmanj (ni se mogel zadržati), ga je vzelo (postal je slaboten, je shušal, je umrl), so se držali krjance (so upoštevali pravila lepega vedenja), je šlo lišo (brez posledic), so hodili k nogam (peš), je imel vsega na vanc (na pretek, mu je še ostajalo), je delal od vidga do vidga (od zore do mraka)... .

Skupina besed, ki tudi kažejo svojevrsten, ustvarjalen odnos do sveta, obsega onomatopoetske besede. Naj jih naštejemo le nekaj: šopniti (udariti), čenčuriti (dolgoveziti), rebeštati (ropotati), rendlati (tresti), drnjohati (smrčati), odškrniti (nekoliko odpreti, npr. vrata), nesti cicibaci (nesti nekoga na hrbtu).

Za konec sem pripravila še primer fonetičnega zapisa⁶¹ in jezikovno adaptiranega besedila, zapisanega s črkami za zaznamovanje glasov knjižnega jezika. Izbrala sem si pravljico na temo deklica vojak,⁶² ki mi jo je jeseni 1993 pripovedoval Joahim Pilat iz Štanjela (glej fotokopijo na sosednji strani):

Tiste cajte je morala vsaka hiša dati vojaka. Če ni bilo fanta, sina, je šel gospodar. Magari⁶³ dvakrat, če je bilo treba.

Je tako prišlo pisanje, da mora na vojsko, enemu, ki je imel deset hčerk. Joj, je bil žalosten. Ta starša je prišla k njemu: "Tata, kaj ste žalostni? Vam bomo pomagale!" "Ne morete." "Povejte nu, bomo pej laže prenašali." Oče ni tel, ma punca ni genjala: dej in dej in dej in je povedal. "Se bomo oblekle v fanta in bom šla." "Ne boš!" "Pej bom." Ja, ne, ja, ne. En caj sta tako gnala, ma pole - kaj je tel - se je oče vdal.

Ni bilo druge, se je ostrigla prav na kratko. Dobila si je moško obleko in je ratala kot fant. Ta, fant, a, kaj čem reči, se je šel predstaviti. Ma je bil lep, lep, šaldo⁶⁴ lep mladenič! Ma ne samo lep, tudi zastopen. Dali so ga v šole, je dobro zdeloval in je ratal cuksfirer. So mu dali čez kompanijo.

Vsak dan je ta naš cuksfirer peljal svojo kompanijo mimo cesarske palače. Cesar je imel pej eno hčerko. Vsak dan je gledala mladeniče, kako maširajo po cesti. Strašno se ji je dopal⁶⁵ prav ta glavni, oficir. To je bila edina hči in oče je dostikrat rekel, da ji

⁵⁷ Glej op. 47.

⁵⁸ Tri sestre, pripovedovala Jasna Starc, Križ 1993, zapisala Jelka Hadalin.

⁵⁹ Glej op. 1, str. 124.

⁶⁰ Glej op.1, str. 290.

⁶¹ Fonetično pisavo povzemam po dr. Tinetu Logarju, glej op.4.

⁶² Marija Makarovič, Deklica vojak. Poizkus socio-psihološke interpretacije vprašanja, Slovenski etnograf, XVI-XVII, Ljubljana 1963-1964, 191-202.

⁶³ magari - celo

⁶⁴ šaldo - zelo

⁶⁵ dopasti - biti všeč

'Ti:ste'ca:ite je 'muoyla u'sa:ka 'zi:ša det 'enya waja:ka.
Ča ni blu fa:nta, 'si:na, je 'muoyu yospo'dan, māyari dva:kat,
čā je blu triēba.

Je u'do:bu, je pršlu 'pisanje, da 'muore 'je:it, 'anmi, ku je je:mu
dešiet šci:nk. Toj, kaku: je biu 'wa:n 'ža:losn. Ta sta:nša šci: je
'pršla, je nje:kla: "Ta:ta, kei ste 'ža:losni? 'Vam 'bo:mo mja poma: -
yale." "Na muonaste." "Pei ben poviette, 'bo:mo u'ko:p 'l'az je pra -
na:šali."

'Wa:če ni'tey, ma 'pu:nca ni yenja:la; jan de:iya jan de:iya
jan de:iya jan je poviedou. "Se bam do'blieklō u'fanta fān
bam slo:." "Na:baš:." "Pei 'bam!" "Na:baš!" "Bam!" "Wa:če je biu en
'ce:it pru:ti, en 'ce:it sta t'aku: yna:la, ma 'puole, kei je'tey, se
je wa:če u'da:u.

Ni blu: druyē, se je pōpō:lnoma wāstri:yld. Udōbi:la si je wa -
blieko, mwaško, dielouhō, in je 'na:tala ku 'fant. Ta 'fant, a, kei čm
nje:it, se je šou prādšta:ut. Ma, je biu en 'liep, 'liep, 'šaldō'liep mā -
djenē! Ma ne'šā:mu 'liep, 'tydi zasluopna je bla:, je biu nādā:njan.
Dēnili soya u'šule, je dwor:bru z dēla:vou in je 'na:toy cukšfirer. Ku
je nāniedu te'šule, je u'dwo:bu čiez eno kompāni:jo:

Wsak da:n je ta nās cukšfirer 'pe:ljou šwo:jo kompāni:jo mimu ca -
sarske pāla:če. Ta čiesar je 'je:mu pe: 'ano šci:nko. Wsak da:n je ylie -
dala mladiēnce, kaku: māšierajo po'ciesti. Štra:šno se ji je dōpou
prou ta yla:uni, ofācin. Tu je bla: edina šci:, ne, in wa:če je dwo:s -
krat'nieku, dā ji nāwadriēce nobiene želje. Je šla: 'zwa: in poviedla:
t'aku: in t'aku: je, "Me:ni ni mā:ni, čā je tydi 'buoye drūžine, taita, de:it,
pokli:ča u'hišo!"

'Ries. Druji da:n yne:jo vojaki mimu. Čiesar ga ustave, da se ja:ma -
sta inieki za pōmient. 'Punca je bla: zdā:ven, je poviedala, kaku: dā
je. Ofeci:nji, ni blu: neič prou: "Ma, ja:st ni:mam neič." "Ni va:žnu, sa:
imam ja:st," je nje:kla. "Saj wōba: nā muonava ja:mat."

Uot ti:sta dneva naprej je 'muoyu priitt usak dan nā jūžno.
Jeničku, ku mu je blu prou zādūosti! "Pei nei'bo: 'Bo: kar bo:."
'Muonbat je pei t'aku:, punca govōrni t'aku:, dā je moy uoče, dā si je
'ciesar žielu šci:nko in je u'duōbu 'si:na. In je zdaj tā 'fant prebliēčan
u'pu:nco. Je žei blu: šli:šat za'taik slu:ča: (ODLOMEK)

ne odreče nobene želje. Je šla k oči in povedala: tako in tako je. "Meni ni mari, če je
tudi boge družine. Tata, daj, poklič ga v hišo!"

Res. Drugi dan grejo vajaki mimo. Cesar ga ustavi, da se imata nekaj pomeniti.
Punca je bila zraven, je povedala, kako da je. Cukšfirerju ni bilo prav: "Ma, jaz nimam
nič." "Ni važno, saj imam jaz," je rekla.

Od tistega dneva naprej je moral priti vsak dan na južino. Nazadnje mu je bilo
zadosti. "Pej naj bo!" je rekel. "Bo, kar bo," si je mislil. "Punca govori tako, da bi bilo
vse mogoče. Morbit je pej tako, da si je cesar želel hčerko, ma je dobil sina in je zdaj
ta fant preoblečen v punco. Je že bilo slišat za tak primer."

Sta se poročila. Ma prav srečen ta zakon ni bi, se je kmalu videlo. Zjutraj, po prvi noči vstane hči. "Kako je šla noč?" "Je bil truden," je hči povedala staršem. "Čakaj, bo že!" sta rekla. Ma ni telo biti nič. Hči je hodila jokat k staršem. "Ja, pohovsaj⁶⁶ ga pej ti!" je rekel oče. In tako, kajne, je prišlo na dan, da se je poročila s punco. Cesar pej jo je dal al ga je dal, kako bi rekel, jo je dal, ne, poklicat. "Kako si mogla to napraviti?" ji je očital. "Spomnite se, sem se dolgo branila, ma kaj sem tela, če bi povedala, bi me obsodili na smrt."

"Tako, pravi cesar, "napravim se spet v moškega, zberi može, te bomo poslali na Rusko po zlato. Ti bom dal tri voze z gretunami,⁶⁷ nazaj moraš pripeljati polne. Če ti rata, ti bom dal ene gretune zlata in boš šla. Ja, ja, šla pej boš, čim bolj daleč in ne bi te maral več videti."

Cesar, kajne, je tako odločil, da bi mož njene hčere častno umrl. Koliko so jih že poslali na Rusko po zlato! Ma, nobeden se še ni vrnil. Cesar je že en cajt pošiljal tja tiste, ki bi se jih rad znebil. Ruski car - je - vsakega - ubil. Punca, ne, kaj je tela, je ubogala. In so šli. Cela kompanija. Tako hodijo in so ratali trudni. V enem gozdu so počivali. Zagledajo zdaj enega, je tekel po kolovozu ko burja. Oficir je to zamerkal. Ga ustavi: "Zakaj tako tečeš?" "Ne morem drugače, moram!" "Ga bomo vzeli s sabo," je rekel cuksfirer. Kdo ve?!"

Grejo naprej. So spet počivali. Fanj so se zabandali⁶⁸, zakaj od polnoči naprej je začelo grozno pihati. Za vse odnesti. Oficir gleda, kaj bi bilo. In vidi. Na hribčku je en debel mož pihal na vso moč. Ukazal je vojakom, naj ga pripeljejo. Naj provajo⁶⁹ prvo zlepa. Če ne bo tel, pej s silo. Ni bilo treba sile. "Zakaj si pihal na nas?" ga je vprašal. "Jaz zmeram piham od polnoči naprej. Ne morem drugače. Zato pej moram živeti na samem. "So ga vzeli s sabo. Za vsak primer, ne.

So prišli v Rusijo. So se prvo predstavili carju. Tako in tako, so rekli. "Ja", je rekel car, "bomo že dali tisto zlato, ma, ne kar tako. Imam človeka, res hitro teče. Ti, kapo⁷⁰, ti zberi iz svoje kompanije človeka, da bosta tekla skupaj. Ma merkaj⁷¹: če bo moj prvi, boste čez tri dni vsi brez glav."

Cuksfirer ni mogel spati. Se spomni na tega, ki je tekel po kolovozu ko burja. Ko burja, že, ma je slišal, da teče carjev ko misel.

Na dan tekme je bil praznik, vse ljudstvo se je zbralo. Je bilo treba preteči razdaljo ko od tle do Trsta in nazaj. Ruskega je bilo videti daleč, daleč naprej. Zdaj, je bil prav zadnji moment, se cuksfirer spomni na tistega, ki je pihal ko burja. "Pusti ga daj!" je rekel. Je ta res fajn pomeril in ga je pihnil - naglih v hrbet. Pej je bilo, pej je bil naš prvi.

"Moška beseda je moška beseda," je rekel car. Je dal naložiti šest gretun zlata. Vsi veseli so šli. Sredi poti jih je dobilo neurje. Zatekli so se v eno staro leseno hišuro, vso zanemarjeno. Ko se je zjasnilo, je cuksfirer to bajto zažgal, da bi se malo pogreli pri ognju. Kmalu je skoraj vse pogorelo. Ma iz prav zadnjega plamena, ki se je pognal

⁶⁶ pohovsati - podrezati

⁶⁷ gretuna - gnojni koš

⁶⁸ zabandati - zabinkadirati, pokriti

⁶⁹ provati - poizkusiti

⁷⁰ kapo - vodja

⁷¹ merkati - pomniti

proti nebu, se pokaže - copranca. Vojaki so se razbežali ko cibe. Cuksfirer je ostal. Copranca je bila zelena od togote. "Nič me ne gleda," je rekla, "si kriv, ti si ukazal zažgati. Ma boš kaznovan! Če si moški, bodi baba, če si baba, bodi moški!"

Ta kletev je prišla strašno prav. Dobro, da copranca ni vedela, drugače bi se še premislila. So prišli do cesarskega dvora. Hči je videla, da se cuksfirer vrača, da je živ. Je jokala ko dež. Ma njemu ni bilo to nič mar, Je prišel do nje in jo je poštemal.⁷² In so živeli še dolgo vsi kontenti⁷³ in bogati s toliko zlata.

Pred približno šestimi leti sva z gospo Danilo Kocjan začeli skupaj z učenci zbirati ljudske pripovedi iz okoliša Osnovne šole Dutovlje, torej na Krasu. Delo sva pozneje nadaljevali sami in novembra 1993 je pri Kmečkem glasu v zbirki Glasovi izšla knjiga Bežji zlodej, baba gre. Pri izbiranju in zapisovanju ljudske proze sem prišla do nekaterih spoznanj, ki bodo morda v pomoč novim sodelavcem zbirke Glasovi.

Velika prednost je, če je zapisovalec domačin: pozna ljudi, ki slovijo kot dobri pripovedovalci, z njimi laže naveže stik, pozna nekatere zgodbe vsaj v fragmentih in - verjetno najpomembnejše - pozna narečje. Pri nabiranju gradiva je v začetku kasetofon ovira, ima pa tak zvočni zapis toliko prednosti, da se je vredno odločiti zanj. Pripovedi stežejo najlaže, kadar se sreča več pripovedovalcev, ki se dopolnjujejo in tekmujejo. Ugodno vplivajo tudi poslušalci - domači in sosedje. Pripovedovalci niso le stari ljudje, lahko so srednjih let in celo mlajši, pomemben je pripovedni dar.

Težko je premostiti prepad med govorno in pisano besedo, ujeti v črke mimiko, gestikulacijo, vzdušje, dramatično napetost, nianse glasu, odnos pripovedovalca do pripovedovanega. Zgodbe v knjigi Bežji zlodej, baba gre so jezikovno približane knjižni podobi, zapisane so s črkami, ki zaznamujejo glasove slovenskega knjižnega jezika, vendar so ohranile mnoge značilnosti narečne govornice in pripovedovalčevega osebnega stila. V besedilih je ostalo veliko narečnih besed, pa tudi izposojenk iz italijanskega, nemškega in furlanskega jezika, ki so se udomačile na Krasu. Upoštavana so mašila in značilne pripombe pripovedovalcev. Prav tako so ostale bogata frazeologija in onomatopoetske besede. Pomembne so nekatere besede (vezniki, člen za izražanje določnosti pridevnika, nekateri členki), ki ohranjajo zgodbam značilno kraško barvo. V zapisih, približanih knjižnemu jeziku, ostanejo posebnosti pripovedovalčevega sloga, ljudske pripovedi in narečja najbolj žive na skladišni ravni. Največ pa je potrebno žrtvovati na glasovni ravnini. Tukaj je namreč razlika med knjižnim jezikom in narečjem največja.

V slovenskem besedilu trditve utemeljujem z navedki iz knjige Bežji zlodej, baba gre in iz rokopisnega gradiva. Zaključujem z fonetičnim zapisom in z zapisom knjižno adaptirane pravljice na temo deklica - vojak.

V prispevku razmišljam o nekaterih zadregah in spoznanjih, do katerih sem prišla pri zapisovanju ljudske proze za zbirko Glasovi. Ukvarjam se predvsem z vprašanjem

⁷² poštemati - poljubiti

⁷³ kontenti - zadovoljni

pretvorbe govornega jezika v pisno obliko in s problemom približevanja narečja knjižnemu jeziku. Dokazati želim, da se kljub vsem tem postopkom ohrani avtentična podoba ljudskega pripovedništva, ki je evidentna predvsem na leksikalni in skladenjski ravni.

Summary

Folk Tales - from Narrator to the Reader

About six years ago the author and Danila Kocjan, assisted by elementary school students, started collecting folk tales from the karst region of Slovenia. Later on both of them continued this work by themselves; in November 1993 "Kmečki glas" in its collection "Glasovi" published the book "Bejži, zlodej, baba gre". While selecting and recording folk prose, the author gained some insights which might be useful for future writers of the "Glasovi" collection. It is a big advantage if the researcher is a native: he knows who the good narrators are, can contact them more easily, knows some of the stories at least in fragments, and is familiar with the dialect. While collecting material, a tape-recorder is at first a hindrance. It has nevertheless so many advantages that it is the sensible choice. The narration runs more smoothly if there are several narrators who complement each other and compete with each other. An audience of family and neighbors also has a favorable effect. Narrators are not necessarily old people. They can be middle-aged or even younger, as long as they are gifted story-tellers. It is difficult to bridge the gap between the spoken and the written word, to seize in writing the mimics, gesticulation, atmosphere, dramatic tension, voice nuances and attitude of the story-teller to the story being told. Linguistically the tales in "Bejži, zlodej, baba gre" have been brought closer to the literary language. Written in characters which represent the sounds of standard Slovene, they still have retained many of the features of dialectal parlance and the narrator's personal style. Many dialectal words were kept as well as many words borrowed from Italian, German and Friulian that have become part of the local karst language. Some characteristic remarks and interjections have not been deleted either. The rich phraseology and onomatopoeic words were also retained. Some other words (conjunctions, an article marking an adjective is definite, some particles), which give the stories their characteristic karst flavor, are also important. In transcriptions that have been partially adapted to the literary language, the specifics of the story-teller's style, the folk narrative and the dialect have remained most intact at the syntactic level, while more sacrifices had to be made at the phonetic level, where the difference between the standard language and the dialect is the greatest. In the study the author argues her case with quotes from the book "Bejži, zlodej, baba gre" and from her notes. At the end there is a phonetic version and a version adapted to the standard language of a fairy-tale on the theme of Girl and Soldier.

Andreja Žele

Poskus strukturalne obravnave slovenske prozne folklore, s poudarkom na pravljici

Folkloristika si za analizo slovstvene folklore izposoja orodje iz literarne teorije in jo z njegovo pomočjo preučuje in analizira. Sinhrona obravnava omogoča nove strukturalistične pristope, ki tudi z uporabo algebre prikažejo variiranje istih motivov, npr. pri pravljici.

For analyzing folk literature folklore borrows tools from literary theory, using them to study and analyze oral literature. A synchronized study opens the way to new structuralistic approaches, which illustrate - by using algebra, among other tools - different variants of the same motives, as in fairy-tales.

Folkloristika si za analizo slovstvene folklore izposoja orodje iz literarne teorije in z njegovo pomočjo preučuje in analizira ustno slovstvo. Sinhrona obravnava omogoča nove strukturalistične pristope, ki tudi z uporabo algebre prikažejo variiranje istih motivov, npr. pri pravljici. Posebno estetsko vrednost pa ima zapisovanje pripovedi, ki odpira novo problemsko področje.

Estetsko obravnavanje in vrednotenje slovstvene folklore je odprlo čisto nov pristop k tovrstnim besedilom. Tako je danes že težje govoriti o folklornih pripovedih kot o besedilih nižje vrste.

VARIANTNOST, sproščenost in pestrost folklornega pripovedovanja so le še dodaten izziv za teorijo slovstvene folklore. In če je diahrona obravnava v slovstveni folkloristiki skoraj nujna, saj je potrebna za razumevanje nastanka in razvoja konkretnega besedila, prinaša sinhrona obravnava popolnoma nove, strukturalistične pristope, ki nimajo namena samo formulirati pripovedi, ampak jih z logičnimi izpeljavami, pogosto tudi z uporabo algebre, osmisliti.

Posebej moramo opozoriti na pravljico kot na estetski pojav v ljudski prozi.

Pravljica je pri nas definirana kot etološka knjižna vrsta. Obliko pravljice omenja Milko Matičetov v svojem krajšem sestavku Ljudsko pripovedništvo v Slovenski Istri (Poreč 1970). V besedilu, ki je strnjen povzetek njegovih etnoloških raziskav v Slovenski Istri, je tudi opomba: "Pri pravljičah, ki ponavljajo mednarodne teme, se ne mislim ustavljati. Zanje je najpomembnejša forma, ki je pa v takem letečem pregledu, kot je naš, ni moč niti nakazati, kaj šele pokazati /.../. Če bi hoteli spregovoriti posebej o nosilcih pripovednega izročila ali o obliki ali o strukturi, bi nastal nov, nič krajši referat."

Jakob Kelemina pravljico primerja z bajko in pripovedko (Bajke in pripovedke slovenskega ljudstva, z mitološkim uvodom uredil Jakob Kelemina, Družba sv. Mohorja v Celju, 1930; v predgovoru na str. 6: "Toda pravljica se je - največ pod vplivom tujih vzorov - razvila v posebno umetniško obliko, ki kaže v nasprotju z bajko in pripovedko značilne stilistične posebnosti /.../."

Tudi France Vodnik v svoji knjigi Od obzorja do obzorja (Mohorjeva družba, Celje 1972, MK I.) v sestavku O izvoru in pomenu pravljič na strani 160 pripominja: "Sicer pa moramo razlikovati motiv od pravljice same. So pravljice, ki imajo nešteto t. i. variant ali različic /.../".

Vsi ti komentarji kažejo na to, da je pravljica za slovenske literarne zgodovinarje in folkloriste postala zanimiva tudi po svoji zgradbi in obliki.

Pri Francetu Vodniku se srečujemo tudi z izrazom pravljlični motiv. Lahko bi rekli, da je pravljlični motiv nekakšen mikrooblikovni in mikrosemantični element makrosistema, kar naj bi v tem primeru bila pravljica.

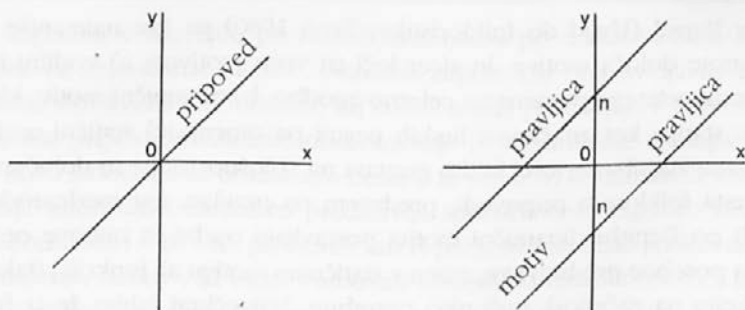
Skušala sem narediti tudi grafični prikaz takšne pravljlične zgradbe. Proppov izraz funkcije oseb ('funkcii dejstvujuščih lic', V. J. Propp: Morfologija skazki, Moskva 1969, izdanje 2-e) me je spomnil na grafe linearnih in nelinearnih funkcij v matematiki. Tako je formula za linearno enačbo obenem tudi formula motiva ali kar cele pravljice: $y = kx + n$, pri čemer je k v pravljici navadno kakšno nadnaravno bitje, ki junaka vodi in usmerja; x je oznaka za junaka; n pa označuje nekakšen prenos dogajanja iz realnega sveta v nek nov, namišljen svet. Z n sem označevala tudi vsa čarobna in čudežna sredstva, ki jih ima junak na razpolago. Lahko rečemo, da je prav n tista temeljna pravljlična posebnost, ki pravljico ločuje od povedke.

Formula za pripoved je torej: $y = kx$.

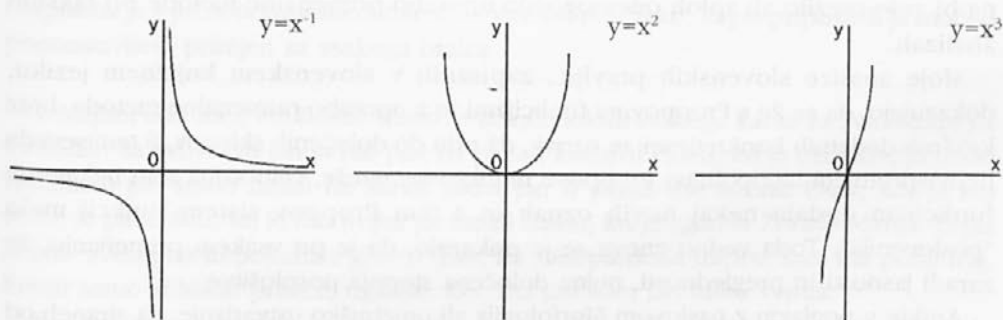
Iz osnovne pravljlične formule lahko potem izpeljujemo različna razmerja, tako npr.:

$$k = \frac{y}{x} \quad \begin{array}{l} \text{(dolžina in hitrost dogajanja)} = y \\ \text{(moč nadnaravnega bitja)} = k \\ \text{(oseba)} = x \end{array}$$

- kjer je junakov več (več x -ov), je moč nadnaravnega bitja manjša;
- kjer ni junakov ($x = 0$), je moč nadnaravnih bitij neskončna ($k = \infty$);
- moč nadnaravnega bitja je premosorazmerna z dolžino in hitrostjo dogajanja;
- če nimamo nadnaravnega bitja ali pa če bitje ostane brez nadnaravne moči ($k = 0$), tudi dogajanja ni:

Dokler pravljica ohranja svojo notranjo resničnost, ohranja tudi graf linearne funkcije. Ko pa pravljica notranja resničnost, ki je hkrati tudi pripovedovalčeva resničnost, pride v stik z vsakdanjo stvarnostjo in z naključnim naslovnikom, se tudi linearna funkcija izkrivi v nelinearno. Takrat uporabimo Rižinašviljevo formulo verjetnosti (U. I. Rižinašvili: Estetičeskaja informacija, 1975): $P(A) = n^{-I}$, pri čemer je $P(A)$ oznaka za verjetnost, I pa informacija. S slabo informacijo ($-I$) se manjša tudi verjetnost, kar se lepo vidi tudi v formuli. Če pa v našem primeru dani formuli zamenjamo dane simbole z matematičnimi simboli (x, y, n ipd.), dobimo $y = x^{2(n)}$, pri čemer y pomeni verjetnost dogajanja, x je junak; potenčni eksponent pa pove, kakšen je odnos pripovedovalca in naslovnika do povedanega - ta je lahko pozitiven ali negativen:

In če se vprašamo po pomenu takšnih analiz, moram poudariti, da mi ne pomenijo nekega nasilnega trpanja snovi v formule ali v neke že izdelane kalupe. Mislim in upam, da takšno analiziranje dosega prav nasprotno učinke. Posamezne sheme lahko nazorno prikažejo variiranje istih motivov, njihovo povezovanje na različne načine v najrazličnejše kombinacije. Očitajo, da je pri takšnih obravnavah okrnjena estetska stran. Ta se bralcu lahko odkrije v različnem in bolj ali manj domiselnem povezovanju raznih funkcij med seboj. Z uporabo in pogostnostjo t. i. povezovalnih funkcij je iz sheme vidna tudi spretnost povezovanja glavnih motivov. Izraze kot funkcija likov, niz funkcij, tok pravljice in siže uporablja Propp pri svoji analizi ('funkcij dejstvujuših lic', 'hod', 'sjužet'). Funkcijo definira Propp kot stalni, nespremenljivi element pravljice, ki je neodvisen od tega, kdo in kako ga izvaja. Končne funkcije so nagrada (Z), plen ali splošno odstranjevanje prepek in težav (E), rešitev pred pregonom (S) ipd. Razvoj dogodkov je Propp imenoval tok. Vsako novo prizadevanje škode ali poškodbe in vsako novo pomanjkanje pomeni nastanek novega toka.

Bohuslav Beneš (Uvod do folkloristiki, Brno 1980) pa kot najmanjše tematske gradbene enote določa motive, in sicer loči tri vrste motivov: a) vodilni ali nosilni motivi, ki so temeljnega pomena za celotno zgodbo; b) dinamični motiv, ki označuje spremembo stanja; kot značilnost lirskih pesmi pa omenja c) statični motiv. Vsaka pripovedovana zgodba se torej lahko razstavi na splošno znane in določene motive, zato ima vrsta folklornih pripovedi, predvsem pa pravljic, kar mednarodni značaj. Funkcije ali po Benešu dinamični motivi postavljajo osebe in njihove opise bolj v ozadje, toda posebne predstavitev, razen v statičnem motivu ali funkciji *i* (tako imenuje Propp funkcijo na začetku), tudi niso potrebne. Največkrat lahko že iz funkcijskih oznak razberemo tudi nosilca dogajanja, kar spominja na Levstikovo zahtevo, naj dejanje znači literarno osebo. V čeških pravljicah je v primerjavi s slovenskimi veliko več dialoga, kar daje občutek nepotvorjenosti in pristnosti. Za to stilno potezo ima Propp več oznak (v, w, k), ki se jih dá že na prvi pogled razbrati iz shem.

Vladimir Prokopjevič Anikin (v *Russkaja narodnaja skazka, Hudožestvennaja literatura*, Moskva 1984) očita Proppu preveliko posplošitev funkcij. Brez dvoma, da se za takšnimi posplošitvami večkrat skriva marsikatera lastnost, oseba ali dejanje, ki so značilni samo za določeno okolje ali samo za pravljico določenega naroda. S tem je seveda okrnjena prava podoba pravljice, ker so pogosto spregledane ali izpuščene tiste lastnosti, ki ločujejo pravljice posameznih narodov med seboj. Toda večja konkretizacija pomeni še več funkcij in še več podvrst teh funkcij. To pa bi zelo otežilo ali sploh onemogočilo uporabo primerjalne metode pri takšnih analizah.

Moje analize slovenskih pravljic, zapisanih v slovenskem knjižnem jeziku, dokazujejo, da se že s Proppovimi funkcijami in z uporabo primerjalne metode, brez kakšnih dodatnih konkretizacij in oznak, dá priti do določenih sklepov. S tem seveda ne nasprotujem izpopolnitvi Proppove morfološke mreže, celo sama sem nekaterim funkcijam dodala nekaj novih oznak in s tem Proppov sistem funkcij malo "poslovenila". Toda vedno znova se je pokazalo, da je pri vsakem primerjanju, že zaradi jasnosti in preglednosti, nujna določena stopnja posplošitve.

Anikin v poglavju z naslovom *Morfologija ali umetniško ustvarjanje*, na straneh od 86 do 130, prav v povezovalnih funkcijah odkriva umetniško zelo močne oblike, ki jih Propp pri svojih analizah zanemarja in vse uvršča pod splošno oznako povezovalne in ponavljalne funkcije. Anikin se sprašuje, ali je mogoče pričakovati uspeh pri takšnem preučevanju pravljice, ki nasprotuje razlagi pravljice kot produkta umetniškega ustvarjanja, in dodaja, da zunaj konkretizacije ni umetnosti.

Vendar veljavnosti Proppove morfološke teorije o pravljici nisem preizkusila samo na že objavljenih slovenskih pravljicah v slovenskem knjižnem jeziku, ampak tudi na pripovedih, ki sem jih sama zapisala. K takšnemu glasovnemu zapisu, ki poleg pripovedovalkega narečnega govora upošteva še teksturo (različni gibi in kretnje, ki spremljajo pripoved, neke vrste didaskalije) in deloma tudi kontekst (okoliščine, ki spremljajo pripovedovanje), me je vzpodbudila knjiga izkušenega češkega folklorista in dialektologa Antonína Satkeja z naslovom *Pohádky, povídky a humorky ze Slezka* (Profil, Ostrava 1984). V uvodnem delu te knjige Satke obravnava interpretacijo besedil. Mojrstvo pripovedovalca se v takih primerih v največji meri pokaže prav v živi narečni govorici, ki je ne more nadomestiti še tako natančen zapis v knjižnem jeziku.

Besedila, zapisana v narečjih, po navadi srečujemo pri dialektoloških študijah kot pripomoček za znanstvene analize. Narečne zapise vse bolj uveljavlja in poudarja tudi moderna slovstvena folkloristika, saj takšni zapisi postavljajo v ospredje estetsko stran folklorne pripovedi. Estetsko obravnavanje in vrednotenje ustnega slovstva pa daje čisto novo izhodišče za obravnavo besedil te vrste. U. I. Rižinašvili v svojem delu Estetičeskaja informacija zanimivo predstavlja sporočilno in estetsko stran jezika z enostavno formulo $H = h^1 + h^2$, pri čemer mu H pomeni določeno jezikovno stvarnost, sistem jezikovnih znakov, ki mora vsebovati obvestilno natančnost (h^1) in določeno gibljivost, tj. sposobnost isto stvar ubesediti na različne načine (h^2). Zanimala me je predvsem h^2 , od katerega je odvisna estetska stran pripovedi. To estetsko vrednost folklornega pripovedovanja je v knjigi Estetika Fol'klora (Leningrad 1967) predstavil Viktor Jevgenjevič Gusev. Ko govori o pravljici, poudarja razliko med naslovniku pripovedovano pravljico kot govornim dogodkom in med branjem že zapisane pravljice. Čeprav je vsebina v obeh primerih ista, Gusev meni, da lahko o estetskih učinkih govorimo samo v trenutkih neposrednega pripovedovanja, ki ga spremlja različna mimika in jezik kretenj. Ustno izročilo mu ne pomeni več samo načina prenašanja nekaterih vsebin, ampak ga opisuje kot organsko umetniško obliko folklorne pripovedi.

Zanimalo me je, kako se v pripovedi kot govornem dogodku uresničuje Proppovo zaporedje funkcij, zato sem na tak način analizirala eno izmed pripovedovanih pravljic (napisana je v južnonotranjskem narečju - vas Kal pri Pivki). Zapis pripovedi je močno poenostavljen, prirejen za vsakega bralca:

I. Majhni uotruoci, vre šulski 'smuo se zbiralı uokuli vaškega karita za žvino napajət (jə služlu za žvino jən jəh jə blu pjət na pjətəh krajəh). Paleti, ku jə bla suša, jə uode zmankalu jən smuo hadili na karitu sədət jən si prauli use suorti. Usak, kər jə kej vedu, je pavejdou, sej je blu trejba jət hmali damu, ku je zganila Zdrava Marija. Lepu je blu /zviša glas in pokima z glavo/. Jəst, ku səm pərnesla trščice, səm bla puoli fraj. Prauli smuo si lušne prauce, uganke. Ou, ma jəst səm jəh tulku vejdlä.

Jəst ti buom povejdala tašno prauco, kə jo ti žje vejš. Sej tuo znajo usi. Ma, ta je preuotruočja, manka se prauc! (Pa povejte mi eno, kot ste mi že prej druge zgodbe!) Ma, tistu je bəl muočna stvar. Tu nə muorəš pisət, je prenəumnu. Tuo pa smuo radi paslušali, kər jo jə usak dərگاči pavejdou.

Ana vouca jə imejla tri jančka. Zdej suo use pajeli, kər suo imeli dama. Nihava mama jə šla jəskət travo u guost za jančka, in ta cejt jə nejkej patərkalu na vrata. Anu jančku je šlu, pa jə vrata uotpərлу. Təkrət pa jə planu nuotər vouk, jančka suo se hədu prestrašla jən zbežala put mizo (nə vejm kaku smuo mougli virvət, de suo jančka imejla luončke, de suo znala kuhət /.../) jən suo blejala, juokala, klicala mamu, vouk pa jə rjeku: Nəč mama! Use tri je zagrabu jən jəh ulejku uən put vas. Zdej pride mama damu /zniža glas/, blu jə žje kəsnu papidan. Pa gljəda uokna, nəbenga jančka nej vidət na uoknəh, nəbedən se nə vaglası. Uotpre urata, pride nuotər, pa use pra:znu! Jən vidi, də nej jančək. Je šla uən, klicala, klicala /zviša glas/, jə skala /narašča z glasom/ jən ku jə pərtjekla put vas, je zasli:šala z'anga zapuščenga hleuca: Mama, mama. Usa tri suo juokala /dā roke skupaj in ploskne/ jən klicala, tječe uona h tistemi hleuci. Ku jəh je zagljədala, jəh jə zagrabra h sjebi jən jəh je pelala domou /popravi:

damu/ jən jəm naračila: Ku buom šla uən jəskət travo, nə smej nabjedən uotpərt vrat, ləhku pride vouk jən vəs buo pažəru. (Jənu tu je bəu vouk, ma jančka nejsə vejdlə.)

II. Drugi dan grjə mama spjət pu travo, jančka suo vastala spjət sama dama. Kər nəankrət zəčne spjət tərkat na vrata: Uotpri, uotpri vrata! Anu jančku, ku se nej taku balu, je prašalu: Kədu jə? Ta pa rječe: Jəst səm tjeta, njesəm čokolade pa cukrca. (Ma tu nej zguodba, tu jə prauca!) Zdej, če bi jančka imejla zidanco, bi šla guor pa štengəh pa skuzi uoknu, bi vidla, də je vouk prət vrati, al' nejsə imejla zidance jən suo virvala, də jə tjeta. Pa jə anu jančku, kə se nej taku balu, uotpərlu. Təkrət se je zjegnou bərš nuotət, jə zgrabu use tri jančke, zbejžou ž nimi jən jəh skriu u dalino u grmjə. Mislu si jə: Anu buom puoju dənəs, anu jutri, anu pa pajutəršnəm.

Pride vouca damu trudna. Pərnjesla jə pounu trave, pa use tihu, use praznu, jančək nəkjer. Je skačila uən, klicala, iskala, pa nəč nəkjer. Jən ku grjə nazaj pruti guozdi, jə zaslišala glas, kaku jančka kličejo mamə. Se je ustaula jən zaslišala z daline juokət, blejət, juokət, blejət. Jə začjela klicət jančka. Jančka suo slišala, vouk pa jə mislu, de suo zaduosti skrita jən də nə buodo vejdlə, kam jət, jən je šou pa guozdi jəskət, kaj buo šje najdu. Jančka suo slišala matərn glas, vidla, de vouka nej jən suo začjela bejžət uən z daline. Puotli suo zagljedala nihovo mamə jən suo šli usi srječni pruti duomi. Vouca je rjekla: Če buoste šje ankrət pəstili vouka nuotət, vəs buo puoju, vəs buo raztərgou /...//dvigne glas/. Uoni pa: Mi nejsmo vejdlə, de je tu vouk, anu jančku pa je blu nərbəl kurajžnu jən jə rjeklu: Pa səm jəst uotpərlu.

III. Vouca jə trjəti dan spjət šla jəskət frišno travo u guost, pride spjət vouk jən tərka: Jəst səm stara mama, səm vəm spjekla fine bejle štučke! Jən jančku, tistu ta karajžnu, misli, də jə stara mama; drugi suo si misəlni: Nə buomo uotpərlə! jən suo uzjeli kluč z vrat inu tisti s klučem splejza u rajfnik na vrh. Drugu jančku pa jə imelu vre zavrejt pouhən kuotəlč vrejle uode. Jən jo jə pərvjezalu na štərk. An kuonc jə bəu zvjezən za kuotəlč, an kuonc pa jə vərglu unmi jančki u rajfnik, jən unu jančku jə skalalu kuotəlč na vrh jən jə zaklicalu: Mi vejmo, də nejsi stara mama, ti si vouk!! Pagljedi guor, zazaj! Ti buomo vərgli kluč u guobəc, də buoš sam uotklenu vrata, mi smuo sami, nə muormo uotklenət (ja, tu suo bla prefrigana jančka).

Ku je vouk zazjau, pagljedou guor, suo mi pouhən kuotəlč urejle uode zlili u grlu jən taku jə bəu uoparjən, də jə krjepou. Jančka suo se uotdəhnila.

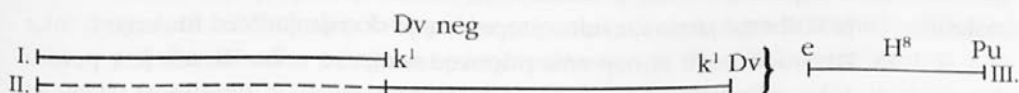
Če zgornje besedilo izrazimo s Proppovimi funkcijami, dobimo:

I. $\text{conT} \text{ i } e^1 D^8 \text{ Mot conT } X^1 \downarrow \text{Tura } a, x^1 W \uparrow$
 $\text{Tura } (3x) R^6 E^{10} \downarrow k^1 \text{ Dv neg conT}$

II. $e^1 j^1 \text{ conT } (\xi) g^1 (q^1) X^1 \xi \downarrow a, x^1 W \uparrow$
 $R^6 E^{10} \downarrow \text{Tura } k^1 \text{ Dv}$

III. $e^1 j^1 g^1 \text{ neg } \xi D^8 \text{ Dv conT } H^8 \text{ Pu}$

Splet funkcij oz. dogodkov, ki se konča z razrešitvijo (nagrada in uničenje ali pregon hudobnih sil), Propp poimenuje tok. Vsako novo prizadevanje škode ali poškodbe in vsako novo pomanjkanje pa pomeni nastanek novega toka.

Legenda simbolov:

i = začetni položaj

e¹ = oddaljevanje starejših

D⁸ = poskus uničenja junakov

Mot = motivacija

X¹ = ugrabitev človeka

↓ = vrnitev glavne osebe

a = izginitev ključne osebe

x¹ = predhodna nesreča pri varljivem dogovoru

W = nasprotnik dobi obvestila o glavni osebi

↑ = odhod glavne osebe iz hiše

R⁶ = krvava sled kaže sled

E¹⁰ = osvobajanje

k¹ = prepoved

Dv = odkrivanje lažne glavne osebe

neg = negativni uspeh posega

j¹ = nasprotnikovi zavajajoči nagovori

ξ = vezi

g¹ = glavna oseba se odzove na nasprotnikovo ponudbo

q¹ = kršenje prepovedi

H⁸ = poskus uničenja se preprečuje

Pu = kaznovanje lažne glavne osebe ali nasprotnika

Še dodani simboli, ki veljajo za pravljico kot govorni dogodek:

conT = kontekst (to je daljši uvodni del)

T = tekst (pripovedovani del oz. zapisani govorni dogodek)

Tura = tekstura (opis mimike in gibov - med besedilom kot opombe)

Tretja izmed štirih osnovnih tez Proppovega dela je: III. - Vrstni red funkcij je vedno isti.

V nadaljevanju pa pripominja, da to pravilo velja izključno samo za slovstveno folkloro, zato ni posebnost pravljice kot vrste. Predelane in stilistično izbrušene pravljice se temu ne podrejajo.

Pravljica skuša biti kar najbolj natančen glasovni zapis z magnetofonskega traku, obenem pa beleži tudi pripovedovalčeve gibe med pripovedovanjem. Pripovedovalka

se ni nikoli posebej ukvarjala s pripovedovanjem, zato je njeno pripovedovanje spontano, brez vnaprej izoblikovanih obrazcev, značilnih za poklicne pripovedovalce. Moj primer potrjuje Proppovo pravilo. Vrstni red funkcij je v primerjavi s prejšnjimi shemami pravilnejši. Pa še ena posebnost je, ki sem jo v prejšnjih analizah težje zasledila - tu je iz sheme jasno razvidno stopnjevanje dogajanja. Med funkcije I. toka se v II. toku vrivajo še nove in napetost pripovedovanja se večja. III. tok je v prvem delu enak II. toku, s funkcijo g¹ neg pa se napoveduje preobrat. Posebnost takšnega neposrednega zapisa so oznake conT, T in Tura. ConT in Tura sta dodatni informaciji k analizi T. Če se pojavljajo v shemi, opozarjajo, da je bil pripovedovalec neposredno navzoč pri pripovedovanju. S podajanjem vsebin conT in Tura, bi pripoved ne samo razširili, ampak tudi obogatili in izboljšali.

Ko pa govorimo o pripovedih, ne moremo mimo problemov, ki se pojavijo pri zapisovanju pripovedi. Slovsvena folklor namreč prav zaradi neprimernih zapisov izgublja svojo vrednost. Različne umetelne priredbe pripovedovanj ali pa prenosi iz narečij v zborni jezik so slovstveni folklori vzeli tisto najdragocenejšo posebnost, to pa so različni in zato posebni načini pripovedovanja. V različne načine pripovedovanja pa lahko vključimo vse jezikovne ravnine, od glasoslovja do skladnje. Prav omenjani jezikovni ravnini pa sta v slovstveni prozi najizraziteje zastopani.

Zapisovalci delamo največjo napako, ko se preveč osredotočimo ali omejimo samo na eno jezikovno ravnino. Tako je tudi obravnava besedil preveč enostranska in včasih celo nestrpnost prisiljena. Navsezadnje bi strokovni zapis izničil tisto večno in nesimpatično oznako poljudnosti. Poljudnost nam lahko upravičeno očitajo dialektologi, vendar je ta poljudnost namerna in želi upoštevati predvsem bralca - čim preprostejše skupaj z zgodbo približati še govorico, v kateri je bila zgodba pripovedovana. S takimi zapisi so seveda zavestno kršena načela knjižnega jezika; za ceno večje dostopnosti in razumevanja vsem bralcem pa so zelo poenostavljena tudi dialektološka pravila.

Takšne poenostavitve so, da sem namesto dialektološkega w za južnonotranjska narečja zapisovala u, npr. uognišče nam. woṛnišče, uobras nam. wōbras ipd.; s črko g sem zapisovala oslavljen glas g, ki ga dialektologi označujejo z τ v primerih drgači nam. drtači, guor nam. tuor.; s črko h sem zapisovala tudi mehčano izgovorjen glas X, npr. tistoh reči nam. tistəX reči ipd.; s črko j sem označevala tudi glas ĵ, npr. [jə rjekla] nam. [jə rjĕkla] ipd.; znak za polglasnik (ə) je ohranjen, npr. dənəs, bət, kədər ipd.

Naglasno znamenje, in sicer ostrivec (˘), sem dodala besedam, ki se drugače naglašujejo kot v knjižnem jeziku in bi bile lahko zaradi tega težje razumljive, npr. jóskou, jómu ipd.

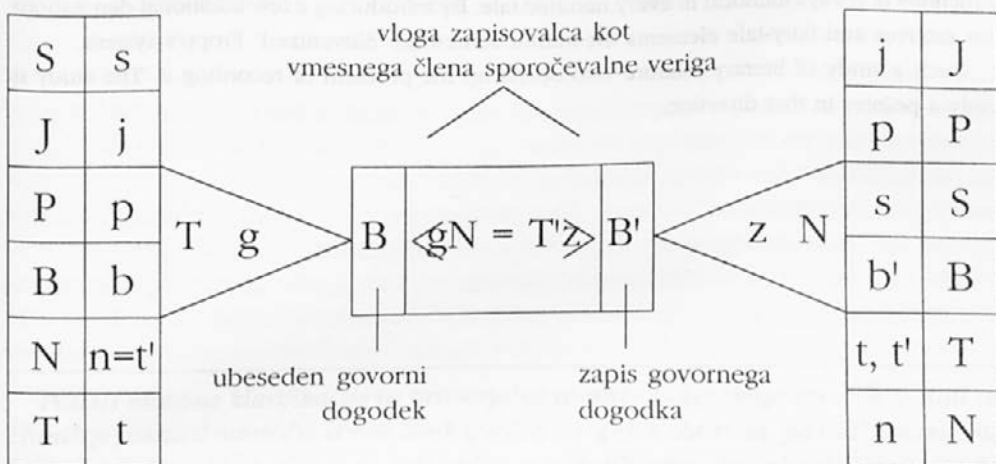
In če preskočimo še na skladnjo, moramo izpostaviti njene najpomembnejše lastnosti: a) upoštevanje besednega reda - predvsem v stalnih stavah se kaže italijanski vpliv, npr. Pəsti ga stat! v pomenu 'pusti ga pri miru' ipd.; b) uporaba premega govora govora je pomembna popestritev zapisov; c) členitev po aktualnosti izraža pripovedovalčevo željo biti zanimiv in zabaven; č) ponovitve posameznih besedilnih enot tudi stilno učinkujejo, npr. Dej, dej, kaj buoš govuoru! ipd.

Pomembna popestritev so tudi nejezikovni elementi. To so opisi pripovedovalčevih

gibov pri pripovedovanju, imenujemo jih didaskalije. Z njimi postane pripovedovanje pravi govorni dogodek.

Glavni cilj zapisovalca pa ostaja vsebina; oblika in glasovno slikanje pa sta tisto, kar večina bralcev oceni kot "dobro povedano" ali "slabo povedano".

Zapis naj bi bil čimbolj celovit prikaz pripovedovanja kot govornega dogodka, kar lahko prikažemo tudi s prirejeno sporočevalno verigo (SS 1984, str. 594).

Ker med T in N ni nobenega stika in zato tudi nobenega odnosa, je celotna odgovornost za (ne)uspešnost sporočevalne verige naložena vmesnemu členu N = T'. Za slovstveno folkloro je najpomembnejša zapisovalčeva vloga v sporočevalni verigi, ki jo simbolično lahko izrazimo z $B < g N = T' z > B'$.

NAVEDENKE

- V. P. Anikin, 1984: Russkaja narodnaja skazka. Moskva: Hudožestvennaja literatura.
 B. Beneš, 1980: Uvod do Folkloristiki. Brno.
 V. J. Gusev, 1967: Estetika fol'klora. Leningrad.
 J. Kelemina, 1930: Bajke in pripovedke slovenskega ljudstva. Celje.
 M. Matičetov, 1970: Ljudsko pripovedništvo v Slovenski Istri. Poreč.
 V. J. Propp, 1969: Morfologija skazki. 2. izd. Moskva.
 U. I. Rižinašvili, 1975: Estetičeskaja informacija. Moskva.
 A. Satke, 1984: Pohádky, povídky a humorky ze Slezka. Ostrava.
 J. Toporišič, 1984: Slovenska slovnica. (Splošno o sporočanju.) Maribor.
 F. Vodnik, 1972: Od obzorja do obzorja. (O izvoru in pomenu pravljic). Celje.

Summary

An Attempt at Structural Analysis of Slovene Folk Prose, with an Emphasis on the Fairy - tale

The structural study and esthetic appraisal of oral literature have opened up a new approach to such works, so that it is harder nowadays to refer to folk tales as to second-class works. For

analyzing folk literature folklore borrows tools from literary theory. The synchronized study and structuralistic approaches aim at not only delineating the story, but also through logical means, often by using algebra, rationalizing it. The author draws a graphic representation of the story structure and tests Propps' theory on fairy-tales and fairy-tale motives on works she has recorded herself. Propps' expression of character function reminded her of the graphs of linear and non-linear functions in mathematics; it bore out Propp's rule that the sequence of functions is always identical in every narrated tale. By introducing a few additional denotations for motives and fairy-tale elements the author somewhat "Slovenized" Propp's system.

Such a study of literary folklore also opens up the problem of recording it. The study is only a pointer in that direction.

Zmago Šmitek
Primerjalni vidiki slovenskega ljudskega izročila o Atili

Poskus motivne klasifikacije in primerjalne analize slovenskega izročila o Atili in Hunih je pokazal navzočnost nekaterih splošno evropskih obrazcev, pa tudi posamezne izvirne prvine. Ugotovljeni so bili vplivi sosednjih območij, zlasti nemškega in italijanskega, in sorodnost z izročilom sosednje Hrvaške. V dobršni meri gre za variante, ki se zgledujejo po srednjeveški germanski, romanski in bizantinsko-grški literaturi. Postavljena je bila hipoteza o mitološkem izvoru izročila o Atilovem grobu in zavrnjena trditev, da so motiv pokopa v treh kovinskih krstah prinesli v Evropo šele Madžari.

While attempting to classify by motives and comparative analysis the Slovene beliefs on Attila and the Huns, the author found similarities with neighboring Europe and some specifically Slovene ones. He points to the influence of German and Italian countries, and to the similar tradition of Croatia. For the most part, those are variants patterned after medieval German, Roman and Greco-Byzantine literature. The author advances the hypothesis about the mythological source of the legend about Attila's tomb and rejects the claim that the motive of burial in three metal coffins was first brought to Europe by the Hungarians.

V evropskem imaginativnem repertoarju si je Atila pridobil mesto, ki ga je mogoče primerjati le še s ciklusom Aleksandrovega pohoda na Vzhod. Zakaj so sodobniki povezali v številne motivne konstelacije prav hunska stepska plemena, čeprav so prej in tudi še pozneje vdiralala barbarska ljudstva v krščanski svet, lahko le domnevamo. Gotovo pa so morali obstajati za to močni čustveni in miselni vzgibi, ki so ohranili svojo dinamiko vse do danes. Nedvomno je bil osnovni vzorec mišljenja in doživljanja dualističen, razpet med poloma fascinacije s tujim ter nenavadnim in strahu pred njegovo destruktivnostjo.

Vesti o Hunih, ki so prihajale v zahodno rimsko cesarstvo v prvih desetletjih 5. stoletja, niso prikrivale njihove grozljive surovosti. Huni so tedaj živeli še v zavezništvu

z Rimljani, zato je bil tu in tam omenjen tudi njihov vojaški duh (kult meča pri Priskusu), junaštvo in širokopoteznost. Sveti Hieronim je leta 403 celó pisal, da se Huni učijo Psalter in da se mrzle skitske stepe ogrevajo od ognja vere¹. Nekatera hunska plemena so se v približno istem času naselila ob rimskem *limesu* in v Panoniji. Rimljani so jih skušali porabiti zlasti kot jez proti naraščajoči moči Germanov. Ko je Atila v 40. letih prevzel oblast, združil vsa hunska plemena in uničujoče udaril proti vzhodnemu rimskemu cesarstvu, se je začela podoba Hunov pri zahodnih sosedih spreminjati v strah. Ta je svoj višek dosegel, ko je Atila leta 451 vdrl v Galijo in naslednje leto opleni Akvilejo.

Atilovo invazijo so povezovali z apokaliptičnimi prerokbami o Gogu in Magogu, v njegovem liku pa so videli posebljene vse zgodnejše in kasnejše rušilce rimskega imperija: Alarika, Odoakerja, Teoderika, Totilo in Albuina.² Tako so na Atilo prenesli tudi vzdevek *flagellum Dei*, ki ga je najprej sv. Avguštin nadel gotskemu voditelju Alariku po oplnitvi Rima leta 410.³ Nasprotujoče si sodbe o Atili zasledimo tudi v ustnem in literarnem izročilu germanskih ljudstev, pač glede na to, ali je bil njihov sovražnik ali zaveznik.

Bistvene razlike v karakterizaciji je mogoče opaziti še med italijanskimi in madžarskimi srednjeveškimi kronikami.

Atilov in hunski ciklus v Evropi torej obsega zelo raznoliko folklorno in literarno ostalino, ki jo časovno, oblikovno in tematsko lahko razdelimo na naslednje skupine:

1. Poročila poznoantičnih in zgodnesrednjeveških avtorjev (4.-6. stol.: Ammianus Marcellinus, Priskus, Jordanes in drugi)

2. Starogermanske junaške sage, pesmi in epi, ki opisujejo dramatične trenutke vzhodnogermansko-hunskega sosedstva in izredna dejanja posameznikov. Besedila so bila večinoma zapisana med 12. in 15. stoletjem, nekatera pa tudi nekaj stoletij prej.

3. Srednjeveške latinske kronike, ki pogosto vsebujejo poglavja *Liber Gotborum* ali *Chronica Gotborum*, temelječa v glavnem na virih iz 4.-6. stoletja. Znane so tudi številne severnoitalijanske variante *Liber Attilae*, kjer je osrednja tema hunska zavzetje Akvileje in oplnitev Padske nižine. Čudežna rešitev nekaterih mest je predmet svetniških legend. Atila ima pomembno mesto še v madžarskih kronikah *Gesta Hunorum* in *Gesta Hungarorum*.

4. Povesti in romani o Atili, razširjeni v številnih tiskih od 16. stoletja dalje.

5. Ljudsko ustno izročilo o Atili in Hunih, razširjeno skoraj po vsej Evropi in po svojem izvoru zelo raznoliko: tu gre za predelave literarnih besedil (točke 1-4), za izvirno ustvarjalnost ali za kontaminacije z drugimi folklornimi motivi (npr. psoglavci).

V to splošno shemo se v poglobitnem vključuje tudi slovensko ljudsko izročilo o Atili. Njegova zanimivost ni le v tem, ker je prek ozemlja današnje Slovenije vodila Atilova pot v Italijo, temveč tudi v dejstvu, da so se na tem majhnem ozemlju mešali

¹ St. Jerome, *Select Letters*, prev. F. A. Wright, Loeb Classical Library, Vol. 262, London-Cambridge, Mass. 1933, str. 342-343.

² Mircea Popescu, *Attila*, *Zyklus der Märchen*, Bd. 1, Berlin-New York 1977, str. 956.

³ István Bóna, *Das Hunnen-Reich*, Stuttgart 1991, str. 132.

različni vplivi in se tako odpirajo možnosti primerjav s sosednjimi območji. Nekaj takšnih tipoloških povezav bomo skušali nakazati tudi v naši razpravi. S tem bi želeli aktualizirati slovensko folklorno gradivo o Atili, ki je mnogim tujim raziskovalcem povsem neznano. G. Vidossich je v začetku tega stoletja v Istri zapisoval le "leggende italiane"⁴, A. Brioni pa je konec dvajsetih let priznala, da "Malgrado tutte le mie ricerche non mi è stato possibile trovare una leggenda popolare slava vera e propria su Attila. Rimase egli dunque estraneo affatto a questi popoli?"⁵ Pionirsko delo na tem področju je opravil M. Matičetov, ki se je leta 1948 tudi sam lahko opiral le na skromno število zapisov.⁶ Njegov poznejši prispevek z enako tematiko pa je prav tako nekoliko okrnjen, saj se osredotoča na sorazmerno ozek repertoar motivov o Atili, ki jih je zapisal A. von Mailly.⁷

Atila nastopa na Slovenskem kot kralj Hunov ali Madžarov⁸, v današnjem hrvaškem delu Istre pa kot poveljnik Francozov, Grkov⁹ ali Slovanov.¹⁰ Te etnične opredelitve so že same po sebi dokaz nezanesljivosti "kolektivnega spomina", še bolj problematične pa postanejo, kadar so izrabljene v politične namene. Tako je M. Bošković-Stulli očitala tendencioznost Vidossichevi trditvi, da je v Istri nastalo izročilo o Atili šele v obdobju med 6. in 12. stoletjem, ko so se vrstili rušilni vpadi Slovanov in da "Questo gruppo di nuove tradizioni attira a sè il personaggio Attila, distruttore d'Aquileia, tanto più facilmente che le invasioni slave ne facevano rifiorire la memoria anche in Friuli."¹¹ To tezo je sprejela tudi A. Brioni in številni drugi avtorji, M. Bošković-Stulli pa jo je zavrnila z argumentom, da so "atributi, ki se pripisujejo Atilovemu liku v Istri starejši (...) od prihoda Slovanov in so bili dobro znani in živi prav v času hunskih vdorov v te kraje."¹² Dvomljiva ji je bila tudi avtentičnost nekaterih Vidossichevih zapisov o Atili, pri katerih je opazila "močno literarno obdelavo, versko didaktiko in eksaltirani stil slabe romantike."¹³

Ne bomo se spuščali v ugibanja, ali je spomin na Atilo v Istri vezan na morebitna hunska ali kakšna poznejša vojna pustošenja tega polotoka. Omenili bi le še neko drugo možnost zamenjave Atile in Hunov s Slovani. Znani sta namreč dve srednjeveški hrvaški verziji madžarske *Gesta Hunorum*, ki govorita o ustanovitvi gotsko-slovanske države v Dalmaciji pod vodstvom Totile, ki so ga pogosto zamenjevali z Atilo.¹⁴ Tudi Nicola da Casola v svoji poemi *La Guerra d' Attila* (2. pol. 14. stol.) imenuje Atilo

⁴ Giuseppe Vidossich, *Leggende d'Attila in Istria*, Estratto dalla Miscellanea di studi in onore di Attilio Hortis, Trieste 1910, str. 1023-1037.

⁵ Alma Brioni, *La leggenda di Attila con speciale riferimento all'Istria*, Studi Goriziani 1928, str. 66.

⁶ Milko Matičetov, *Attila fra Italiani, Croati e Sloveni*, *Ce fastu* 1948 (št. 5-6) — 1949 (št. 1-6), str. 116-121.

⁷ Milko Matičetov, *Note*, v: Anton von Mailly, *Leggende del Friuli e delle Alpi Giulie*, Terza edizione ampliata, Edizione critica a cura di Milko Matičetov, Collana di testi e studi etnografici II., Gorizia 1989, str. 239-244.

⁸ Glej. npr. Svoimir Klemenčič, *Od Atila, Štrekljeva zapuščina* 7/34, Inštitut za slovensko narodopisje, ZRC SAZU.

⁹ Maja Bošković-Stulli, *Istarske narodne priče*, Institut za narodnu umjetnost-Zagreb, Narodno stvaralaštvo Istre, knj. 1, Zagreb 1959, str. 128-129 (št. 95, 99).

¹⁰ Vidossich, op. cit., str. 1036 (št. VIII).

¹¹ *Ibid.*, str. 1026.

¹² Bošković-Stulli, op. cit., str. 192.

¹³ *Ibid.*, str. 191.

¹⁴ Jakob Kelemina, *Popa Dukljanina "Libellus Gothorum" (I-VII)*, *Etnolog* 1939, str. 25. Zamenjavo Atile s Totilo najdemo že pri Pavlu Diakonu, pozneje pa v italijanskih kronikah.

kralja Hunov in Dalmatov.¹⁵ Spomine na Atilo in Hune je nedvomno osvežil tudi prihod Avarov (hunskega ljudstva iz vzhodne Perzije), ki so se v 6. stoletju naselili v Panonski nižini skupaj s pridruženimi Slovani.¹⁶ Konstantin Porfirogenet je tako v 10. stoletju imel Atila za kralja Avarov, enačenje Hunov in Avarov pa je prisotno tudi v salzburškem *Conversio Bagoariorum et Carantanorum* s konca 9. stoletja.¹⁷ Manj verjetna je po našem mnenju teza J. Kelemnine, da je šlo za pojmovne povezave med Huni, Vandali in Slovani (nemško: *Wandalen – Wenden*).¹⁸

Do špekulacij o hunsko-avarski etnogenezi je prihajalo še stoletja kasneje v zvezi z Rezijani. Sredi 19. stoletja je Peter Zimolo, advokat in doktor prava iz Gemone, razširil med njimi razlago, da izvirajo od nekega moža iz Atilovega spremstva, ki se je tod naselil.¹⁹ Podobno hipotezo, da so Rezijani potomci Avarov, ki so se ustalili ob langobardskem limesu, so pozneje zagovarjali Baudouin de Courtenay, Davorin Trstenjak, Ljudmil Hauptman in nemški antropolog Franz Tappeiner.²⁰

Slovensko izročilo o Atilovem rojstvu pripoveduje, da se je otrok rodil iz zveze kraljične in psa; v tem pogledu se navezuje na zapise v srednjeveških italijanskih kronikah:

Po Tolminskem in po Benečiji se pripoveduje, da je živel nekdanj kralj, ki je imel tako lepo bčeri, da se je sam v njo zaljubil. Zato je ni privoščil nobenemu moškemu in skrival jo je vedno pred mladimi vitezi. Kadar je z doma odpotoval, zaprl jo je v samotno, nepristopno izbo. Ali bčeri je bilo silno dolgčas in zato je očeta prosila, naj jej dovoli vsaj malega psička za tovariša. Kralj je uslišal njeno prošnjo. Ali kmalu je bči zanosila in rodila strašno bitje, ki je bilo pol pes, pol človek. Zato je dobilo ime "Pes-Marko". Ko je ta dorastel, divjal je strašno nad Slovenci in jih preganjal kakor divjo zverino.²¹

Podobno, a estetsko in literarno še bolj izdelano varianto je zapisal M. Matičetov v Rezijski, le da tu nastopajo tri kraljeve hčerke, ki jim ciganka ali astrolog napove nesrečo. Ena od njih rodi s psom sina, ki najprej osvoji ozemlje okoli Akvileje in Vidma, nato pa napade Rim, vendar ga tam ubijejo. Njegovo ime je bilo *Átula, fladželon děon*.²² Več sorodnih variant poznamo tudi iz Istre.²³

Nekoliko se razlikuje slovenski zapis iz Pliberka na Koroškem: v njem je kraljični nosečnost prerokovala "žark-žena", njen psoglavi sin pa je odšel daleč na jug, prek

¹⁵ Vidossich, op. cit., str. 1026.

¹⁶ Hans Werner Haussig, *Theophylakts Exkurs über die skytischen Völker*, Byzantion 23 (1953), str. 275 s.

¹⁷ Konstantin Porfirogenet, *O upravljanju carstvom*, Zagreb 1994; Peter Štih, *Conversio Bagoariorum et Carantanorum po Kosovi* izdaji iz leta 1936, *Zgodovinski časopis* 1993, št. 3, str. 393.

¹⁸ Kelemina, op. cit., str. 22.

¹⁹ *Die Slaven in Thale Resia*, Barth. Kopitars kleinere Schriften, Hrsgb. v. Fr. Miklosich, Erster Theil, Wien 1857, str. 327.

²⁰ France Bezljaj, Baudouin de Courtenay, *Trinkov zbornik*, Trst 1946, str. 114-115.

²¹ Simon Rutar, *Knez Pes-Marko*, *Ljubljanski Zvon* 1883, št. 4, str. 252-253. Istrsko varianto omenja Bošković-Stulli, op. cit., str. 194.

²² Matičetov, *Note*, str. 239-243.

²³ Vidossich, op. cit., str. 1035-1036 (št. VI); Bošković-Stulli, op. cit., str. 126-128 (št. 88-92); Matičetov, *Attila ...*, str. 117; Nada Morato, *Preteklost Kort v luči njenih ljudi. Legende, zgodovinske pripovedke in spominske pripovedi*, *Annales* 1991, str. 246.

sedmerih rek in sedmerih gorá, čez Gnilo morje do dežele, kjer so živela njemu enaka bitja. Postal je njihov vladar, zbral vojsko in z njo razdejal svoje rodno mesto.²⁴

Po mnenju J. Kelemine izhaja motiv Atilovega rojstva iz izročila o *pulicanu*, sinu psa in neke nekrščanske ženske iz Kapadokije.²⁵ Pripomniti pa je treba, da je pripisovanje pasjih značilnosti Atili in Hunom zagotovo izviralo iz še mnogo starejšega evropskega izročila, saj se zapisi o kinokefalnih bitjih pojavljajo že vsaj od Ktesiasa dalje (5.-4. stol. pr. n. št.). M. Matičetov je opozoril na staroturške in mongolske paralele zgodbe o *pulicanu*. Tako so npr. kitajski kronisti v 5. stoletju pripisovali izvor Ujgurov potomstvu volka in hčerke enega od hunskih poglavarjev.²⁶ Če so Huni prinesli v Evropo mit o svojem totemističnem volčjem zaščitniku, kakršnega so poznala mnoga azijska stepska ljudstva, se je to izročilo zlahka navezalo na starejše evropske predstave.

Da je do takšnih povezav in zamenjav prihajalo tudi še mnogo pozneje, kaže primer "Psa Marka" iz zgornjega zapisa. Ugotovljeno je bilo, da je bil to vzdevek resnične zgodovinske osebe, vojaškega poveljnika v fevdalni službi na Slovenskem v začetku 16. stoletja.²⁷ Kljub temu ali prav zato so se okoli njega spletli starejši pripovedni motivi iz Atilove življenjske zgodbe. Ime "Psa Marka" je bilo znano tudi Istranom.²⁸ Z odkritjem njegove prave identitete pa je bila prepričljivo zavrnjena hipoteza, ki jo je ponudil S. Rutar, da so Slovenci tako imenovali beneško republiko, le da so leva sv. Marka spremenili v psa.²⁹

Očitno torej problematika kinokefalov še zdaleč ni preprosta in enoplastna. Nekatere njihove lastnosti bi bilo mogoče razložiti kot naivno interpretirane posebnosti mongolidnih konjeniških ljudstev, ki so se v stoletjih naseljevala na Panonski nižini. V vzhodni Sloveniji je bilo o psoglavcih razširjeno izročilo, da so pregnjali, mučili in pobijali zlasti kristjane in uživali njihovo meso in kri. Bili so nizke in čokate postave, le usta so imeli podolgovata kot psi. Njihova bivališča in svetišča so bila onkraj reke Mure. Na Gorenjskem so o njih pripovedovali, da so imeli pasje glave in so med bojem po pasje lajali. Po drugih opisih so se njihove pasje lastnosti kazale tudi v tem, da so že na daleč zavohali kristjana in da niso mogli dvigniti glav, temveč so imeli oči vedno obrnjene k tlom. Oboroženi so bili s sulicami.³⁰ Po nekaterih variantah so imeli psoglavci okó sredi čela,³¹ kar jih povezuje z likom Polifema. Zanimivo je, da na Slovenskem ni bilo zapisano izročilo o psoglavem kralju, ki skriva svoj živalski videz in kaznuje vse tiste, ki bi ga lahko izdali. Nekaj takšnih primerov z vzhodne jadranske obale je objavila M. Bošković-Stulli.³² Ugotovila je, da se v tem izročilu (o dolgih ušesih vladarja Midasa, znanem že iz antične grške in rimske književnosti) poleg

²⁴ Josip Šašel, Spomin na Virunum, Časopis za zgodovino in narodopisje 1920-21, str. 40-41.

²⁵ Jakob Kelemina, Bajke in pripovedke slovenskega ljudstva, Celje 1930, str. 28.

²⁶ Matičetov, Attila ..., str. 121 (cit. po: L. P. Potapov, Geroičeskij epos altajcev, Sovetskaia etnografija 1949, št. 1, str. 122).

²⁷ Sergij Vilfan, Pes Marko, Slovenski etnograf 1955, str. 145-151.

²⁸ Bošković-Stulli, op. cit., str. 194.

²⁹ Rutar, op. cit.

³⁰ Zmago Šmitek, Klic daljnih svetov, Ljubljana 1986, str. 17-18 (z navedbo uporabljenih virov).

³¹ Ibid., Maily, op. cit., str. 69 (št. 18); za Istro glej tudi Bošković-Stulli, op. cit., str. 126-127 (št. 87, 91).

³² Maja Bošković-Stulli, Narodna predaja o vladarevoji tajni, Institut za narodnu umjetnost - Zagreb, Posebna izdanja, knj. 1, Zagreb 1967, str. 254, 265 (št. 159, 184, 185).

psoglavcev pojavlja tudi lik Atile.³³ Svojevrsten je tudi zapis iz Istre, ki psoglavega Atilo prikazuje kot morilca svojega deda (Ojdpov motiv).³⁴

Zgornji primeri nas opozarjajo, da izročila o psoglavcih in Atilovega lika ne smemo vselej kar avtomatično povezovati s "hunskim ciklusom". Da pa je v nekaterih primerih (tudi pri nas) ta zveza zagotovo obstajala, dokazuje dolenska povedka o deklici in psoglavcih, ki jo poznamo iz zapisa J. Jurčiča. Zgodba se začne s tem, da psoglavci ujamejo deklo, jo odvedejo s sabo in jo zaprejo v grad brez vrat. S pomočjo nekega starca pobegne skozi lino v stolpu, dvanajst psoglavcev pa jo zasleduje vse do očetove kovačnice. Tedaj pride do dramatičnega razpleta, ki ga bomo podrobneje razčlenili:

...Vrata so bila zaprta, okno z železno mrežo prepreženo, zato ni mogla noter. Dolgo je klicala ter klicala, pa očeta ni bilo in je že mislila pred kovačnico na klopi zaspati. Kar ji na misel pride, morda bi me zasledili Psoglavci in še buje bi mi bilo. Zato premišlja, kako bi noter prišla. Nazadnje ji v glavo pride, da labko navadno (= vodno, op. Z. Š.) kolo sname in pri luknji pride v kovačnico in res tako stori. Komaj se notri oddahne in luč naredi, kar zasliši zunaj Psoglavce govoriti. Po sledu so bili za njo prišli. Brž podpre vrata še bolj z železom, zasloni okno, v roke pa vzame široko sekiro, ki jo je bil oče ravno prejšnji dan naredil in se vstopi k lini, skozi katero je bila sama noter prišla. Kmalu izvohajo Psoglavci to luknjo in eden prikaže pasjo glavo v kovačnico. Deklica mahne in mu jo odbije. Potem ga potegne popolnoma noter. Drugi so menili, da je sam zlezal in pokazal se je še eden in zopet eden skozi luknjo, kateremu je vsakemu tako primerila, kakor prvemu.

*Ko je drugo jutro oče kovač žalosten prišel domov, našel je bčer in na kupu v kovačnici dvanajst Psoglavcev, ki jih je bčer pobila.*³⁵

Psoglavska ugrabitev dekleta, jetništvo, pobeg skupaj z zapornikom, nočno potovanje in zasledovanje psoglavcev so tudi jedro koroške slovenske tradicije o Miklovi Zali.³⁶ V nekaterih kasnejših variantah so psoglavce zamenjali Turki.

D. J. Ward je opozoril na podobnost teh slovenskih inačic s starogermanskim izročilom o Waltherju, zapisanim v fragmentih srednjevisokonemške *Waltharilied*, v norveški *Thidreks sagi* in v latinskem epu iz 9. stoletja, *Waltharius, manu fortis*.³⁷ Dogajanje je v vseh treh primerih postavljeno na Atilov dvor, kjer živi kot talca princ Walther in princesa Hiltgunt (Hildegund). Mladi in zaljubljeni par se odloči za pobeg domov z delom Atilovega zaklada. Zasleduje ju Atilov vazal Hagen z enajstimi hunskimi vojščaki (*Thidreks saga*) ali z dvanajstimi frankovskimi ali burgundskimi vitezi (kasnejša varianta, v *Waltharilied* in v epu *Waltharius*). Na ozkem skalnatem prelazu v Vogezih Walther v boju izloči enega za drugim vse zasledovalce in se reši (*Waltharius*). Z omenjenim germanskim izročilom se ujemajo bistveni elementi zgodbe o deklici in

³³ Ibid., str. 230, 265 (št. 96, 186, 187).

³⁴ Bošković-Stulli, Istarske narodne priče, str. 194.

³⁵ Josip Jurčič, Deklica in psoglavci, Slovenski glasnik 1865, str. 239-240.

³⁶ Kelemina, Bajke ..., str. 363-364 (št. 252).

³⁷ Donald J. Ward, Attila, King of the Huns in Narrative Lore, v: Franz H. Bäuml and Marianna D. Birnbaum (ed.), Attila, The Man and His Image, Budapest 1993, str. 41-42.

psoglavcih: beg zaslužnjene ženske, dvanajstero preganjalcev in njihov krvavi konec. V naši povedki je ozek skalnati prehod, prek katerega so sovražniki lahko stopali le posamič, nadomestila tesna odprtina pri vodnem kolesu, kar nam daje vpogled v postopke pravljичne metaforike. D. J. Ward je označil slovenske inačice o begu iz psoglavskega (Atilovega) ujetništva in o poboju zasledovalcev za izrazito arhaične. Zapisal je celó tezo, da morebiti predstavljajo stopnjo pred prvimi srednjeveškimi literarnimi obravnavami Waltherjeve zgodbe in torej segajo še v čas pred devetimi stoletjem.³⁸ Da je bilo opevanje Waltherjevih junaških dejanj razširjeno tudi v naših krajih, dokazujejo ljudske pesmi "Kralj Matjaž v turški ječi" in "Zajeta brat in sestra ubežita domov".³⁹ Dogajanje je sicer postavljeno v turško okolje, a so kljub temu jasno prepoznavne osnovne sestavine Waltherjeve zgodbe: Marjetica, hči turškega cesarja, upijani Turke (Hune) in svojega očeta (Atila), z Matjažem zajašeta konje, otovorjene z zlatom in srebrom in dosežeta Donavo. Turki ju zasledujejo, vendar srečno prečkata reko, potem ko Marjetica vrže vanjo svoj zlati prstan. Sledi prihod na domači dvor in poroka.

Zanimivo je, da je ukrajinski folklorist Zenon Kuzelja že pred devetdesetimi leti iskal nemške paralele naši baladi o kralju Matjažu v turški ječi, vendar jih je spregledal.⁴⁰ Zanimal ga je predvsem motiv jetnika, ki ga osvoboditi kraljeva hči, zato tudi ni bil posebej pozoren na ep o Waltherju. Podrobneje se je posvetil le poljskemu nadaljevanju Waltherja, ki pa ga je Ivan Grafenauer označil za nezdržljivega z našim "baladno-pripovednim krogom".⁴¹ Grafenauer, ki je kljub vsemu preveč zaupal Kuzeljevim zaključkom, se z Waltherjevim ciklusom tako ni ukvarjal in ga je le bežno omenil v eni od opomb.⁴²

Da germanski "hunski ciklus" na Slovenskem ni bil zastopan samo z epizodo o Waltherju, kaže pripoved o možu, ki je s kamenjem zasul vhod v votlino, v katero so vstopili psoglavci.⁴³ Ta motiv lahko povežemo z odlomkom *Thidreks sage*, ki opisuje, kako je Aldrian z zvijačo zvalil ostarelega Atila v Sigurdovo votlino – zakladnico, ga tam zaprl in izstradal do smrti.⁴⁴

Soglasna sodba o izredni Atilovi okrutnosti, ki jo pozna evropsko ljudsko izročilo (z delno izjemo madžarskega), je v ostrem nasprotju z ljubkovalnim vzhodnogotskim vzdevkom Atila – "očka". Že v *Apokalipsi* Efraema Sirijskega iz 7. stoletja je zapisano, da naj bi bili hunski vojščaki jedli meso otrok in pili kri umorjenih žensk.⁴⁵ Podobno jih prikazuje tudi naše ljudsko izročilo. Ujetnike naj bi bili pitali in jih kasneje pojedli. Silili so jih, da so z višine skakali na tla, kamor so nastavili nože, ali pa so ponoči med spanjem nanje spustili brano in jih tako umorili.⁴⁶ Po eni od slovenskih pripovedi naj

³⁸ Op. cit., str. 41–42.

³⁹ Karol Štrekelj, Slovenske narodne pesmi I, v Ljubljani 1895–1898, str. 24–31, 153–154 (št. 9–10, 15).

⁴⁰ Zenon Kuzelja, Ugorskyj korol' Matvij Korvin v slavjanskij ustnij slovesnosty, U L'vovi 1906, str. 115 (64).

⁴¹ Kuzelja, op. cit., str. 114 (63). Ivan Grafenauer, Slovenske ljudske pesmi o Kralju Matjažu, Slovenski etnograf 1951, str. 208–209.

⁴² Grafenauer, op. cit., str. 208.

⁴³ Janez Trdina, Spisi II, v Ljubljani 1904, str. 51–52.

⁴⁴ Die Geschichte Thidreks von Bern, Thule, Altnordische Dichtung und Prosa (Hrsg. v. Felix Niedner), Bd. 22, Jena 1924, str. 444–446.

⁴⁵ Otto J. Maenchen-Helfen, Die Welt der Hunnen, Wien–Köln–Graz 1978, str. 156.

⁴⁶ Kelemina, Bajke ..., str. 334 (št. 241).

bi bil hunski vladar napadal in ropal romarje, kristjane pa mučil in jih spuščal v "vodnjake iz samih nožev".⁴⁷

Atila naj bi bil zavzel in porušil mesto Virunum na Koroškem, Virje pri Stični ter utrdbo Metulum.⁴⁸ Neuspešno pa naj bi bilo psoglavsko (hunsko?) obleganje Landarske jame, kamor se je s svojimi podaniki zatekla slovenska kraljica iz Nadiške doline. Zgodba pripoveduje, da so jo sovražniki tam hoteli izstradati, pa jim je prek strmine vrgla zadnji meh žita s sporočilom, da ima še neizčrpne zaloge, ki jih dobiva po skrivnem podzemskem hodniku.⁴⁹ Izpričana je varianta iz Istre, da so obleganci zavalili Atili prek obzidja volovski meh, napolnjen s pšeničnim zrnjem.⁵⁰ Enak motiv, prestavljen v slovensko fevdalno okolje, poznamo iz izročila o obleganju Predjamskega gradu in o turškem poskusu zasedbe Štanjela.⁵¹ O nekaterih vaseh v slovenski Istri so pripovedovali, da so se izognile Atilovemu napadu tako, da so domačini po tleh razlili gnojnico ali pa razglasili, da se tod širi kuga.⁵² Na Slovenskem je bil znan tudi znameniti izrek, da trava ni več ozelenela tam, kamor je udarilo kopito hunskega konja.⁵³ Zapis ustnega pričevanja iz leta 1955, objavljen šele nedavno, pa govori o vdoru Atilove vojske v Furlanijo ter o kugi in lakoti, ki sta jo spremljali. Huni naj bi se bili utaborili ob reki Idriji, se oskrbeli s hrano in pripravljali nov napad, vendar jim "gozdni duh" ni dal ukaza za pohod, kasneje pa jim je načrt preprečila Atilova smrt.⁵⁴ Živo izročilo o Atilovih rušenjih se je ohranilo zlasti v Istri, pri čemer so opazne nekatere povezave z italijanskimi svetniškimi legendami.⁵⁵

Ljudska domišljija je videla Atilov grad na hribčku pri Kapeli, nedaleč od Radgone, kjer so ostanki poznosrednjeveške utrdbe.⁵⁶ Takšno mnenje se je okrepilo po zaslugi A. Krempla, ki je v svoji Zgodovini (1845) poročal o odkritju Atilovega kamna z napisom iz leta 442 in o najdbah nenavadno velikih kosti.⁵⁷ Podobne romantične mistifikacije poznamo v istem času tudi drugod, npr. na Madžarskem, v zvezi z Atilovim grobom.⁵⁸ Zaradi Kremplove omembe, da je izročilo o gradu v njegovem času že obstajalo, lahko sklepamo, da je starejše od sredine 19. stoletja. Pripoveduje o tem, da je bil grad napravljen iz lesa in da je v njem najprej prebival grof Kocijan. V svoji spalnici je imel skrit izhod, skozi katerega je pobegnil vedno, kadar ga je ogrožal Atila. Hunski vladar pa se je skrtil v bližini in neko noč pridrvel v grad: grofovo posteljo je našel še toplo, zato je natančno preiskal prostore in grofa v njegovem

⁴⁷ Klemenčič, op. cit.

⁴⁸ Šašel, op. cit.; Josip Jurčič, Zbrani spisi I, V Ljubljani 1919, str. 98-99; Matija Marinček, Bloški zvon in Bloke, Vrtec 1931-32, št. 8, platnice.

⁴⁹ Carlo Podrecca, Slavia italiana, Cividale 1884, str. 7-8; Isti, Le vicinie, Cividale 1887, str. 22-23; Simon Rutar, Književna poročila VII (Slavia italiana, Le vicinie), Ljubljanski zvon 1889, str. 362; Mailly, op. cit., str. 171 (št. 143/III). Glej tudi kritične opombe M. Matičetova (Mailly, str. 244).

⁵⁰ Bošković-Stulli, Istarske narodne priče, str. 128-129 (št. 95).

⁵¹ Mailly, op. cit., str. 239.

⁵² Morato, str. 246.

⁵³ Josip Pajek, Črtice iz duševnega žitka štajerskih Slovencev, V Ljubljani 1884, str. 1.

⁵⁴ Pavel Medvešček, Na rdečem oblaku vinograd rase. Pravce n' štorje od Matajurja do Korade, Ljubljana 1990, str. 149 (št. 80).

⁵⁵ Vidossich, op. cit., str. 1028-1030 (št. I); Bošković-Stulli, Istarske narodne priče, str. 129 (št. 98).

⁵⁶ Josip Pajek, op. cit., str. I; S. Pahič, Zgornji Kocjan, Varstvo spomenikov 1989, str. 260 ss.

⁵⁷ Anton Krempel, Dogodivšine štajerske zemle, Gradec 1845, str. 55.

⁵⁸ Bóna, op. cit., str. 205.

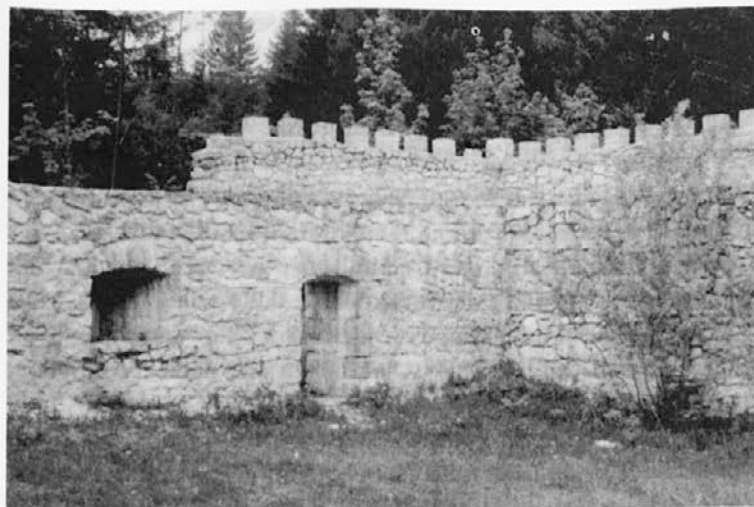

Foto Marko Frelih 1988

Lanišče nad Kalcami pri Logatcu: rimski stolp, povezan s krajevnim ljudskim izročilom o Atili ("Atilov grad").

zatočišču ubil. S tega gradu je nato vladal vse do smrti.⁵⁹ O Atilovi pretkanosti so pripovedovali tudi, da je konja podkoval narobe, da ga sovražniki ne bi mogli izslediti.⁶⁰ Po drugih lokalnih tradicijah je bil Atilov grad pri kapeli sv. Roka pri Ptuj⁶¹, na hribu Kašlerju v slovenski Istri⁶² in na Lanišču nad Kalcami pri Logatcu. Atila naj bi bil tedaj tudi obzidal Logatec z "ajdovskim zidom", ki so ga morali pod hudo prisilo zgraditi njegovi ujetniki in podložniki.⁶³ Po drugi varianti so to obrambno črto postavili domačini, da bi se zaščitili pred Atilovimi napadi.⁶⁴ Tudi stari Planinski grad so po mnenju tamkajšnjih prebivalcev sezidali Huni.⁶⁵ Bivališče "Psa Marka" pa naj bi bilo po pripovedovanju na Visokem gradu pri Kostanjevici.⁶⁶

Pravkar omenjena zgodba o grofu Kocijanu je zanimiva zato, ker govori o lesenem bivališču, kakršno je po Priskovem poročilu resnično obstajalo nekje v Panonski nižini. Motiv Atilove nasilne vselitve v Kocijanov grad pa ima morebiti paralelo v srednjeveških kronikah, ki so črpale iz *Svetovne kronike* sirskega avtorja Malalasa iz 6. stoletja. Odlomek tega besedila namreč opisuje, da je Atila poslal rimskemu cesarju odposlanca s sporočilom, naj mu pripravi svoje palače, da se bo v nje naselil.⁶⁷

Malalasova kronika je pomembna tudi zato, ker omenja, enako kot Priskus, naravni vzrok Atilove smrti (zadušitev med spanjem zaradi močne krvavitve iz nosa). Dodaja pa, da so nevesto, s katero je Atila prebil zadnjo noč, kasneje obtožili za umor.⁶⁸ Ta

⁵⁹ Mejaš, Nekaj o kralju Atilu, Popotnik 1884, št. 9, str. 140-141.

⁶⁰ Klemenčič, op. cit. Ta ukana je omenjena tudi v inačici Kralj Matjaž v turški ječi (SNP I, št. 9, 10).

⁶¹ Ansätze zu einer Attila-Sage in den Umgebung von Pettau, Laibacher Schulzeitung 1889, št. 1, str. 6-8; Kaj si pripovedujejo o griču sv. Roka, Vrtec 1900, str. 103; A. Vogrinec, Pravljica o kralju Atili, Slovenski gospodar 1903, št. 52, Božična priloga, str. 3-4.

⁶² Morato, str. 246.

⁶³ Franc Mihevc, Spomini logaškega vedeža, tipkopis (za podatek se zahvaljujem kolegu Marku Frelihu).

⁶⁴ Marko Frelih, terenski zapiski, sporočilo avtorja.

⁶⁵ Janko Orožen, Gradovi in graščine v narodnem izročilu, Celje 1936, str. 220.

⁶⁶ Janez Trdina, Bajke in povesti o Gorjancih, Ljubljanski Zvon 1882, str. 252-253.

⁶⁷ Julius Morávcsik, Attilas Tod in Geschichte und Sage, Körösi Csoma Archiv, Bd. 2 (1926), št. 1-2, str. 93.

⁶⁸ Ibid., str. 92.

verzija je prek bizantinskih in južnoslovanskih priredb lahko dosegla tudi naše ozemlje. In res najdemo na Koprskem pripoved, da je Atila usmrtila neka ženska tako, da mu je odsekala glavo.⁶⁹ V obrnjenih vlogah se ta motiv pojavlja na Krasu: Atila naj bi bil dvakrat poročen in naj bi ubil obe svoji ženi.⁷⁰ Bizantinsko poreklo pa ima po Morávcsiku tudi izročilo o Atilovi smrti pred Rimom, bodisi na nenasilen način (kot pri Prisku) bodisi v boju med obleganjem mesta. Njegovi vojaki naj bi potem truplo prenesli na Ogrsko in ga tam pokopali.⁷¹ Tudi med slovenskimi variantami nekatere omenjajo, da je bil Atila ubit v Rimu⁷² ali da je preminil pri povratku z enega svojih vojaških pohodov.⁷³ Nenavadna je zgodba iz slovenske Istre, da je Atila padel s konja na spolzki cesti, ki jo je z oljem polil eden njegovih ujetnikov.⁷⁴ Ena sama pripoved omenja smrt zgodaj zjutraj po nenadni bolezni⁷⁵ in tako sledi izvirnemu Priskovemu poročilu. Hrvaško izročilo iz Istre je glede tega še izčrpnije: smrt naj bi nastopila ponoči med svatbo stodvajsetletnega Atila z mlado nevesto.⁷⁶ V Istri se pojavlja tudi kontaminacija z motivom Davida in Golijata: Atila naj bi bil namreč premagal pastirček s palico in pračo.⁷⁷ Zato pa je slovensko izročilo zgovornejše glede kraja in načina pokopa. Truplo z vso bojno opremo naj bi zagrebli v temni noči brez prič.⁷⁸ V Števerjanu so zapisali razlago, ki je najbližja zgodovinskemu poročilu, da so Atilo pokopali štirje vojaki, ki so jih po vrnitvi v tabor umorili, da bi grob z dragocenostmi vred ostal neznan.⁷⁹ Po drugi varianti naj bi bil Atila pokopan v veliki, verjetno naravni gomili v Tolminu, v zlati, srebrni in železni krsti.⁸⁰ O treh kovinskih krstih in pokončanju pogrebcev govori tudi izročilo iz vzhodne Slovenije, grob pa naj bi bil ležal med rekama Muro in Dravo.⁸¹ Tudi na skrajnem zahodnem koncu Slovenije je bila znana podobna lokacija: pri vodnjaku na hribu nad dvema rekama.⁸² V slovenski Istri je bilo znano, da leži Atilova zlata krsta "tam, kjer se vode združijo v vodo".⁸³ Po vzhodnoslovenski verziji je Atilov grob med gabroma ali tremi hrasti pri Kapeli, kjer je stal njegov grad.⁸⁴ Zgodba o treh hrastih ima še nadaljnjo izpeljavo, po kateri naj bi bila nad Atilovim grobom postavljena kapela na treh stebrih.⁸⁵ Logika te ideje je jasna: trije stebri so tri drevesna debla, kapelica pa predstavlja krščansko transformacijo drevesne krošnje. Kot bomo videli pozneje, nastane iz tega tudi motiv Atilovega pokopa v cerkveni grobnici.

⁶⁹ Morato, str. 246.

⁷⁰ Dušica Kunaver, *Legenda o Krasu*, Radovljica 1993, str. 57.

⁷¹ Morávcsik, str. 97-101.

⁷² Matičetov, *Note*, str. 242.

⁷³ Zbornik Šentviške planote, Šentviška gora 1992, str. 110-111.

⁷⁴ Morato, str. 246.

⁷⁵ Medvešček, *op. cit.*, str. 149-150 (št. 80).

⁷⁶ Bošković-Stulli, *Istarske narodne priče*, str. 130 (št. 100).

⁷⁷ *Ibid.*, str. 126-127 (št. 88, 89), 194; Matičetov, *Attila ...*, str. 117.

⁷⁸ Medvešček, *op. cit.*, str. 150.

⁷⁹ Drago Svolfšak, *Arheološka skupina, v: Tabor "Brda 88"*, Gorica 1989, str. 12 ss. Primerjaj tudi Morato, str. 246.

⁸⁰ Timotej Knific, *Hunski sledovi v Sloveniji?*, Ptujski arheološki zbornik, Ptuj 1993, str. 522.

⁸¹ Mejaš, *op. cit.*

⁸² Zbornik Šentviške planote, str. 110-111.

⁸³ Morato, str. 246.

⁸⁴ Klemenčič, *op. cit.*; Vogrinec, *op. cit.*

⁸⁵ Pajek, *op. cit.*

Simboliko Atilovega groba je mogoče pravilno razumeti le v povezavi z arhetipom gore ali drevesa kot kozmične osi stvarstva. Grob umrlega je bil v številnih kulturah postavljen kot *tumulus* in s tem kot model svetovne gore (glej npr. evropsko izročilo o svetovni ali kristalni gori ter o steklenem grobu in stekleni krsti).⁸⁶ Svetovna gora torej predstavlja središče sveta in bivališče duš in je imela po prvotnem naziranju tri stopnje, ki so bile v skladu z idejo tridelnega potovanja duše v onstranstvo. Te tri etape so simbolizirale tudi kovine zlato, srebro in baker.

Enak kozmološki pomen ima tudi ideja o treh "kovinskih drevesih" na svetovni gori, na katerih rastejo zlata, srebrna in bakrena jabolka, ali o treh vodnjakih ali kotlih iz istih kovin, v katerih se po starem evropskem izročilu pozlati, posrebrni in pobakri človek kot mikrokozmos svetovne gore. Tudi v nekaterih slovenskih ljudskih pripovedih so tri Atilove krste zamenjali v grobnici trije sodi, od katerih je bil prvi napolnjen z bakrom, drugi s srebrom in tretji z zlatom.⁸⁷ Tako drevesa kot vodnjaki ali "sodi" so locirani v prepovedanem, smrtnikom nedosegljivem območju svetovne gore ali kraljevske palače, ki stoji na njenem vrhu.

Če si sedaj ponovno ogledamo slovenske variante izročila o Atilovem grobu, lahko ugotovimo, da se v vseh primerih, pa naj gre za gomilo, kovinske krste (kjer je baker nadomestilo železo), za vodnjak ali tri drevesa, srečamo z isto predstavo o središču sveta in zagrobnem življenju. Zgovoren je še zlasti opis groba "pri vodnjaku na hribu nad dvema rekama" (glej zgoraj!), ki tako kot grob "med Muro in Dravo" simbolizira kozmično goro, ki jo z vseh strani obliva voda (po indoevropski mitologiji bodisi Praocean ali jezero, v katero se stekata dve reki). V bistvu je torej motivni kompleks Atilovega groba le profanacija predkrščanskega mita o deželi umrlih.

Pradavno predstavo o svetovni gori z bivališčem pokojnikov je v zgodnjekrščanski Evropi nadomestila ideja o rajju, ležečem na najvišji gori sveta. Na metafizični ravni je bil simbol raja "Novi Jeruzalem", na zemeljski pa je rajski vodnjak življenja simboliziral obredni kelih, drevo življenja pa Kristusov križ. Štiri reke sveta, ki izvirajo v rajju, so v eksegetski alegorizaciji predstavljale evangelije, ki širijo odrešenje po vsem svetu. Tudi Kristusov grob so v poznoantični in zgodnjekrščanski umetnosti upodabljali podobno kot vodnjak življenja v obliki okroglega ali poligonalnega svetišča. Arhitektura takšnega imaginarnega svetišča je npr. predstavljena na zunanjsčini mašnega keliha z lokacije Fejð (Nacionalni muzej København): njegovi stebri so v celoti sestavljeni iz prepletene rastlinske ornamentike. V dekoraciji Lebuinusovega keliha (Nadškofijski muzej Utrecht) kapiteli stebrov z akantovim listjem podpirajo friz z bogatim rastlinskim ornamentom⁸⁸. To pa je tudi vezni člen, ki lahko pojasni zvezo med našimi barbarskimi mitološkimi drevesi in krščanskimi "stebri s kapelico".

Ko so se pod vplivom krščanstva sesule stare kozmološke predstave in se zameglilo bistvo sporočila o mitoloških drevesih, vodnjakih in krstah, so se s temi motivi začele povezovati zgodbe o zakladih.⁸⁹ Tako najdemo npr. v Istri izročilo o zlatu, ležečem

⁸⁶ O. Huth, *Der Glasberg, Symbolon, Jahrbuch für Symbolforschung*, Bd. 2, Basel-Stuttgart, b. I., str. 15-31.

⁸⁷ *Ansätze zu einer Attila-Sage ...*

⁸⁸ Egon Wamers, "Pyxides imaginatae". Zur Ikonographie und Funktion karolingischer Silberbecher, *Germania* 1991, 1. Halbband, str. 97-152.

⁸⁹ Glej npr. furlansko izročilo o "zlatem vodnjaku", Maily, op. cit., št. 143/II.

pod koreninami zimzelenega hrasta.⁹⁰ Mailly pa omenja s slovenskega ozemlja "ob podnožju Triglava" iskanje zaklada s pomočjo bele omele, zimzelene rastline, ki posebno pogosto raste na hrastih.⁹¹

Za razliko od istrskega in furlanskega izročila, da so zaklad zakopali domačini ob vdoru Atilove vojske⁹², se je na Slovenskem ideja zaklada pogosto povezovala prav z Atilovim grobom. Po Atilovi smrti naj bi prišlo med vojščaki do spopada za njegov zaklad, pri tem pa so jim prebivalci ob reki Idriji zaplenili "zlato kozo".⁹³ V literarizirani obliki je bilo zapisano izročilo o cerkvi, "ki se je pogreznila takrat, ko so v njeno cerkveno grobnico položili zlato krsto poganskega kralja Atila. Na kraljevi zlati krsti ležita zlata kraljevska krona in zlata sablja ... Za kraljevo grobnico pa je kraljeva zakladnica; v njej so tri velike kadi suhega zlata in čistega srebra."⁹⁴ Številna ledinska imena in arheološka najdišča, ki so jim nadeli ime Atile ali Hunov, dokazujejo, kako živo je bilo to izročilo še vse do začetka dvajsetega stoletja.⁹⁵ Obstajajo še žive priče dogodkov, ko so se domačini sami lotevali izkopavanj "Atilovega groba". Prva poročila kronistov o takšnih akcijah pa datirajo že v 16. stoletje.⁹⁶ Nekatere antropomorfne reliefe iz antičnega in srednjeveškega obdobja, vzdane v stene cerkva ali na portalih (Celje, Idrija, Istra) so imeli za Atilove portrete.⁹⁷

V slovenskem in evropskem izročilu je Atila predstavljal bitje, rojeno iz nenaravne zveze med človekom in živaljo. Kot mešanec je v mitološkem sistemu binarnih opozicij igral vlogo posrednika med božanskimi silami in kraljestvom demonov in pekla.⁹⁸ Po mnenju nekdanjih Slovencev se je Atilov duh podnevi pojavljal v osebi lepo oblečenega lovca, ponoči pa je v podobi hudiča ali v družbi z njim čuval zaklad in ob svojem grobu prešteval denar.⁹⁹

Problematika Atilovega pokopa pa ima širši primerjalni pomen. Kolikor je mogoče rekonstruirati potek Atilovega pogreba po poročilu sodobnika Priskusa, ki ga je povzel Jordanes, je dogajanje potekalo v osmih fazah: 1. postavitve trupla na ogled v svilenem šotoru sredi stepe, 2. ritualna tekmovanja, 3. govori in pesmi v čast pokojniku, kombinacija žalovanja in veseljačenja, 4. postavitve pogrebne gomile, 5. razkošna obredna gostija na gomili, 6. tajni pogreb trupla, ki so ga zaščitili s tremi kovinskimi pokrovi, 7. dodatek orožja in drugih predmetov v grobnico, 8. uboj pogrebcev.¹⁰⁰ O podobnosti pogrebne hunske ceremonije "strava" (Jordanes jo imenuje *stravam super tumulus eius*) z običaji pravoslavnih Slovanov ("trizna") je pisal že A. Kotljarevskij

⁹⁰ Bošković-Stulli, Istarske narodne priče, str. 135 (št. 116).

⁹¹ Mailly, op. cit., str. 108-109 (št. 57).

⁹² Npr. Bošković-Stulli, Istarske narodne priče, str. 202; Mailly, op. cit., str. 171.

⁹³ Medvešček, op. cit., str. 147 (št. 78).

⁹⁴ Jože Tomažič, Pohorske bajke, Slovenčeva knjižnica 66, Ljubljana 1943, str. 129 (Poštelski zaklad).

⁹⁵ Več takšnih primerov je zbral Timotej Knific, op. cit.

⁹⁶ Morato, str. 246 (citira izolskega kronista Tamarja).

⁹⁷ Matičetov, Attila ..., str. 117-118, 120 (tudi opomba 12 in sl. 1); Mailly, op. cit., str. 70; Bošković-Stulli, Istarske narodne priče, str. 129 (št. 99).

⁹⁸ Marianna D. Birnbaum, Attila's Renaissance in the Fifteenth and Sixteenth Centuries, v: Franz H. Bäuml and Marianna D. Birnbaum (ed.), Attila. The Man and His Image, Budapest 1993, str. 87.

⁹⁹ Vogrinec, op. cit.; Klemenčič, op. cit.

¹⁰⁰ A. Gindin, Obrjad porebenija Atily (Iord. XLIX, 256-258) i "trizna" Olgi po Igorju (PVL, 6453 g.), Sovetskoe slavjanovedenie 1990, št. 2, str. 66 (za opozorilo na to razpravo se zahvaljujem kolegu Silvu Torkarju).

leta 1868, za njim pa M. Murko, V. N. Toporov, O. N. Trubačev in drugi.¹⁰¹ Podobno strukturo ima namreč žalovanje carice Olge na Igorjevem grobu v staroruski Nestorjevi kroniki (*Povest vremennyh let*). Tam je omenjeno nasutje grobne gomile, objokovanje, obilno obredno pitje in poboj Derevljanov, ki so prisostvovali pogrebu. Gostije na grobovih ali ob njih, neposredno po pogrebu ali po preteku nekaj dni, so še vedno razširjene pri Slovanih pravoslavne in grško-katoliške cerkve. Med Jordanesovim izrazom "strava" in slovanskim "trizna" pa je tudi pomemben razloček: prvi pomeni le obredne igre, borbe ali tekmovanja ali pa nagrado, ki jo je pri tem dobil zmagovalec, drugi pa pogrebni obred v celoti. Etimologija besede "strava" izhaja iz klasične grščine, pogrebne igre pa so opisane že v 23. spevu Iliade.¹⁰² O Hunih imamo poročilo armenskega kronista Movsesa Dashurancija, da so na grobovih igrali na piščali in bobne, si vrezovali rane po telesu in se spopadali — mož proti možu in skupina proti skupini.¹⁰³ Priskus tudi omenja, da so si v znak žalovanja odrezali čop las, kar je bil srednjeazijski običaj, ki ga dokumentirajo tudi arheološke najdbe v skitskih in hunskih grobovih na Altaju in v Mongoliji.¹⁰⁴ Kitajski opisi vzhodnoturških obredov pokopa se ujemajo z Jordanesovim podatkom, da so Huni okoli Atilovega pogrebnega šotora uprizorili slovesno predstavo tako, da so v diru jahali okoli tega mesta.

Splošna evrazijska dediščina je tudi izročilo o pokopu vladarja v treh kovinskih krstah. Razširjeno je po vsem stepskem pasu od Kitajske in Mongolije do Panonske nižine. Madžarski raziskovalci menijo, da so pripovedi o takšnem pokopu prinesli Madžari z Vzhoda, bodisi neposredno ali pa po prevzemu od ljudstev, ki so to izročilo poznala.¹⁰⁵ Navedena teza je neprepričljiva, saj smo pokazali, da so legende o Atilovem grobu tesno povezane z arhetipom svetovne gore (kot bivališčem umrlih), ta pa je bil razširjen v Evropi že zdavnaj pred priselitvijo Madžarov. Torej se v topografiji Atilove gomile kaže izključno mitološki, fantazijski svet naših davnih prednikov. V tem kontekstu je pomembno še dejstvo, da je bila ideja o pokopu v treh kovinskih krstah povezana z Atilovim imenom le v delu Evrope, drugod v Evraziji pa z drugimi vladarskimi osebnostmi.¹⁰⁶ To ponovno dokazuje, da gre le za arhetipsko predstavo, zlasti ker ni kakršnekoli podobne arheološke najdbe na vsem ozemlju med nekdanjo domovino Hunov in Evropo.

¹⁰¹ A. Kotljarevskij, O pogrebalnyh obyčajah jazyčeskich slavjan, Moskva 1868; Matija Murko, Stolovaní na hrobech (Das Grab als Tisch) v: Matyaš Murko, Rozpravy z oboru slovanského národopisu, Prace slovanského ústavu v Praze, Svazek XXI, V Praze 1947, str. 255; V. N. Toporov, K semantike troičnosti (slav. trizna i dr.), Etimologija 1977, Moskva 1979, str. 3-20; O. N. Trubačev, Drevnie slavjane na Dunae (južnyj flang): lingvističeskije nabljudenia, Slavjanskoe jazykoznanie, XI. Meždunarodnyj s'ezd slavistov, Moskva 1993, str. 8-9; isti, Sledy jazyčestva v slavjanskoj leksike, Slavistična revija 1958, št. 3-4, str. 219-231.

¹⁰² Podrobneje o tem: L. A. Gindin, op. cit., str. 65-67.

¹⁰³ Denis Sinor, Hun religion, v: Mircea Eliade (ed.), The Encyclopedia of Religion, Vol. 6, New York 1987, str. 532.

¹⁰⁴ Bóna, op. cit., str. 203.

¹⁰⁵ Ildikó Ecsedy, The Oriental Background of the Hungarian Tradition about "Attila's Tomb", Acta orientalia 1982, št. 1-3, str. 151.

¹⁰⁶ Ildikó Ecsedy, The Eastern Background of the Hungarian Tradition about Attila's Tomb; Lajos Bese, The Motif of the Threefold Coffin in a Mongolian Folktale, oboje v: M. Hoppal (ed.), Myth and History, Budapest 1979, str. 16-19.

Summary

The Comparative Aspects of the Slovene Folk Tradition on Attila

What makes the Slovene tradition on Attila interesting are both its typological heterogeneousness (at the crossroads of Slavic, Italian, German and Hungarian cultures) and some definitely archaic elements. Although Attila and the Huns are sometimes explicitly mentioned in Slovene folk poems and prose, they are most often obliquely referred to as "dogheads". This tradition is known to a greater or lesser degree in all parts of Slovenia, with the southwestern regions of Primorska and Inner Carniola and the northeastern regions of Styria and Pomurje leading the way as far as the number of variants and the diversity of motives are concerned. Dogheads were supposed to live on the other side of the Mura River, in the Pannonian Plain. They used to persecute and slaughter Christians, eat their meat and drink their blood. They were short and stocky, armed with spears. They supposedly had a keen sense of smell, which helped them in tracking down their prey. They always had their eyes glued to the ground, just like dogs, their lips were doglike and they barked during fighting. Since in Slovenia the notion about dogheads was mixed up with the tradition on Polyphemus and the apocalyptic prophecy about Gog and Magog, not every mention of dogheads can be automatically linked to Attila or the Huns. Although he was an outgrowth of older motives, there is proof that Marko the Dog, who appears in some Slovene legends, was a real person from the 16th century. Attila and Marko the Dog were supposedly the product of the unnatural union of a princess and a dog. Such stories, most likely brought to Slovenia by medieval Italian literature, are still widespread today in the border regions between Slovenia and Italy. In different parts of Slovenia, the story about Attila's castle, which usually stands on an archeological location, is still alive. According to the Styrian variant, Attila broke into a count's castle at night, killed him and made the castle his home. There are also stories about Attila's successful or unsuccessful sieges of fortified towns and villages, and of the ruses the natives used to save themselves from destruction. In some regions (Istria), there is a noticeable influence of Italian legends about saints.

In Slovene tales there is an interesting connection between the escape of a maiden (either in or without male company) captured by dogheads and the killing of the pursuers. D.J. Ward found in them a parallel to the old Germanic Hun Cycle (*Waltharilied*, *Waltharius*, *Tbidreks Saga*). His hypothesis has been further buttressed by some recently discovered examples whose archaic structure points to an early phase or even pre-phase of the medieval literary treatment of Walther's story.

In the Slovene tradition there are several versions of Attila's death: he was allegedly killed either during the siege of Rome or on his way back from a military campaign. According to another variant, he succumbed to a sudden illness. There is still another one about his being murdered by a woman. The body was buried in a dark night without any witnesses, the gravediggers were murdered so that the location of the grave and the treasures inside it would remain unknown. According to some Slovene versions, Attila was buried in a golden, silver and iron coffin which were stacked one inside the other.

As far as the topography of Attila's grave is concerned, according to Slovene tradition it lies either on a hill above two rivers, next to a well or between two or three trees. For the author this is the archetype of the Cosmic Mountain, which represents the center of the world and the home of the souls. According to Indo-European mythology, this mountain is surrounded by a

world-ocean or a lake into which flow two rivers. On the mountain top grow three trees with golden, silver and copper apples. The "modern" motive complex about Attila's grave is therefore only a profanation of the pre-Christian myth on the land of the dead. Thus the discussion of whether Attila was buried in three metal coffins or was just covered by three metal lids is rather pointless. The thesis of Hungarian researchers that it was the Hungarians who first brought to Europe the story of Attila's burial in three metal coffins is also unconvincing.

Because of the mention of a golden coffin and other valuables, Attila's grave has always been linked to treasure stories. Up to the present day there have been many attempts to find and dig out Attila's grave. According to Slovene tradition, Attila himself watched over the treasure at night, either as the Devil or in the Devil's company. As a mixed-blood between man and animal, Attila played in the mythological system of binary oppositions the role of mediator between heavenly forces and the kingdom of demons and hell.

László Kürti

Writing Ethnography and Writing Ourselves

V tem članku želi avtor kritično pretresti načine, kako so se antropologi sporazumeli o pisanju antropologije. Posebej dokazuje, da so "interpretativni" in "postmodernistični" preobrat - "kriza reprezentacije v humanističnih znanostih" - pripomogli k diskusiji o nadaljnjih teoretičnih ciljih, ki se niso obravnavali do sredine 80. let (subjektivnost, stili pisanja, glasovi itd.) Vendar pa se iz takih diskusij izpuščajo važna vprašanja, zakaj občutijo antropologi ali etnografi iz različnih kulturnih okolij potrebo po drugačni "reprezentaciji" in zakaj so raziskovalci odtujeni. Avtor pretrese več modernističnih etnografij, da odkrije značilne poteze, ki prevladujejo v stilih pisanja različnih avtorjev.

In this paper the author aims to critically reexamine the ways in which anthropologists have come to terms with the notion of writing anthropology. In specific, it is argued that the "interpretative" and "post-modernist" turn - the "crisis of representation in the human sciences" has helped the discussion to further theoretical aims not tackled until the mid-1980s (subjectivity, writing styles, voices, etc). Yet important issues of why anthropologists of different cultural backgrounds have a need for a different tradition of "representation" and why researchers are alienated are left out of such discussions. Several modernist ethnographies are examined to reveal those characteristic features which have been dominant in the writing styles of various authors.

The highest wisdom would be to understand that every fact is already a theory. (Goethe)

In this paper my aim is to critically reexamine the ways in which anthropologists have come to terms with the notion of writing anthropology. In specific, I argue that

the “interpretive” and “post-modernist” turn — the “crisis of representation in the human sciences” to use its language (Marcus and Fischer 1986) — has created lively debates and helped the discussion to further theoretical aims not tackled until the mid-1980s (subjectivity, writing styles, voices, etc). Yet important issues of why anthropologists or ethnographers of different cultural backgrounds have a need for a different tradition of “representation” are left out of such discussions. At the same time, I maintain that if ethnography (or its broader equivalent, anthropology), wants to remain loyal to its stated aims — critical approaches to human progress and diversities — then it could, without much soul-searching and self-flagellation, continue to preserve what is specific of the field itself: the separation of its own products (visual and textual) from the other disciplines with which it must, nevertheless, remain in close and friendly contact.

Although much has been said about this topic, since at least Clifford Geertz’s **The Interpretation of Culture** (published in 1973), it serves us to remember why this separation exists or why it ought to be preserved for at least the time being. Anthropological writings, just like museums and archives, may serve in exploiting others and generating power imbalances through modernist notions of “truth,” “objectivity,” and “meta-narratives,” as critics have claimed, but they are also useful as historical and material depositories of knowledge, beauty and progress.

European and North American specialists are separated by an even greater hiatus: this has been discussed earlier by Tamás Hofer, a Hungarian ethnographer, who argues that “native” ethnographers have different goals from US anthropologists bound to study the foreign others (1968). Since Hofer’s pioneering insights, we have witnessed the emergence of indigeneous anthropology which, to my mind, has similar incentives: to study one’s culture from the vantage point of the native, with all the knowledge and (mis)information one has at hand. Such a perspective may serve as a balancing device between competing approaches as well as basic information for the outsiders’ perspectives. Furthermore, cultures vary as to what they treasure; foreign anthropologists bring “foreign ideas” and interest themselves only marginally in folkloric songs and dances, embroidery, cooking and plowing implements: objects often interpreted by outsiders as supplying evidences of “nationalism” and “backwardness” or even may boost re-writing of mythical revisionist histories.

These differences aside, however, there is even the difference between ethnology and ethnography; the French and German heritage, which separates the study of “tribal” societies from the “European” peasant cultures (the basis of distinction is that of **Volkskunde - Völkerkunde**). In Eastern Europe, following the post 1989-1990 political and economic reorganizations, most universities have implemented programs in US style anthropologies (or at least what they think of as anthropology). This way anthropology and ethnography seem to be even more separate than before. I want to argue, however, that this distinction decreases if we regard both US anthropologists and European ethnographers as students of cultures, both as culture carriers as well as culture makers, who are ethnographers in the strict sense of the term, i.e. both are “writers” of cultures as I have discussed above. Both practice fieldwork (be it specific participant observation, or library or archival research), both analyze data, conduct interviews, analyze old documents and visual material, and both show a finished

product: the monograph or a text. Whether this is a true monograph of few hundred pages, or just an article or chapter in a book, the result is the same. A product, a textual representation of a culture/society in question for various readership ranging from colleagues, the general public, students, politicians and policy makers (more should be reading them, though!), and, sometimes, yes, sometimes, the people/informants themselves. As Edward W. Said has written recently:

Like my own field of comparative literature, anthropology, however, is predicated on the fact of otherness and difference, on the lively, informative thrust supplied to it by what is strange or foreign" (1989:213).

European and North American scholarship, whatever their historical differences may entail, are still similar in what Said terms an "informative thrust" concerning strangeness and foreignness. Yet, the problem which was raised by the interpretive thrust of the 1970s, and post-modernist arguments of the 1980s, has remained constant: the way anthropologists can and should approach their subjects of study. Writing has, thus, become one of the central issues in anthropological debates of recent years. While my aim is not to rekindle these arguments (this has been done elsewhere and much more eloquently, i.e. Fabian 1990; Said 1989; Smith 1989), I want to propose that we must learn from recent critical insights into anthropological theories of reflexivity and critical approaches by understanding some of the pitfalls and shortcomings of our discipline in general and the ways in which anthropologists have utilized writing in specific.

At the outset, I must agree with Johannes Fabian, who rightly argues that the ethnographic epithet before "writing" is an oxymoron: ethnography itself embodies the notion of textuality: the two Greek words attest to this **ethnos** and **graphein** (1990:757). **Ethnos** may be said to parallel what Said termed "difference" and "otherness." And **graphein** includes the notion of writing with more flexible meanings attached including predication, account, description and information as well as literature. Interesting is the fact that the word anthropology (**anthropos** and **logos**) does not have the same connotations and the etymological roots of the Greek words are quite different: for mankind, humanity and peoples are the subject of study, discourse, argument and knowledge and not necessarily the writing of and about them which they entail. Yet most of the protagonists of the "new ethnography" school claim that anthropologists, whether from Central and Eastern Europe, England and North America, are engaged in identical practice or research plus writing of scholarly treatises on cultures and people.

The results of their efforts may be summarized as a literariness or textuality which, in this sense, embodies the notions of pursuit of foreignness and otherness; in fact, the description of cultures other than one's own or, if that may be the case, describing one's own through the concepts and values of "otherness" and "foreignness." Argued this way, the whole "post-modernist" turn in anthropology, offering to re-write anthropology's textuality-embeddedness may be a questionable exercise, although I am not willing to throw the baby out with the bathwater for I feel the necessity of a critical, self-analytical stance in any scholarly exercise. I am, however, bothered when the experience of the textuality (or visuality when it concerns different ways of

representation such as video, film and photography) parades in the place of the culture it purports to describe, and the writer/author takes the center-stage with his/her witty style, argument, and jargon. It is all the more important to analyze the ways in which anthropology has managed to construct an authoritative voice in the social sciences. In the following section I want to analyze the forms and styles of traditional ethnographies — mostly the classics since they have provided valid models throughout the last one hundred years — to reveal how writing about cultures has been determined by conventions based on accepted definitions and taken-for-granted notions of ethnographic literacy. Such critical re-evaluation may be useful in recognizing the enframing and coding of narrativity, objectivity and empiricism in anthropological discourse.

Writing

Anthropologists and ethnographers, as argued above, whether in US campus settings, or national research institutions in East and Central Europe, are involved with the production of their texts. In order to critically examine this production process, I will first illustrate some of the “weaknesses” of traditional ethnographic accounts. I utilize “traditional” for mostly the earlier functionalist or modernist (in the post-modern usage) descriptions though I am aware that the two are not always interchangeable in texts which appeared before the 1990s.

There are probably few features more characteristic of modernist ethnographies than the functionalist mode of stylistic representation whether visual or textual. Ethnographic and “cultural” texts permeate our lives in the academe and the popular media. Everyone is beginning to be “doing” anthropology and “participant observation”, and writers and travellers more and more resort to pseudo-forms of ethnographically detailed and sensitized styles. The fashion of anthropology outside of the discipline of anthropology followed the post-modernist turn in the humanities and the social sciences since the early 1980s. At the same time, mainly emanating from the new “ethnography” schools and critical post-structuralist feminist and postmodern writings, authors lament the “death of ethnography” (Clough 1992). This may simply be a take-over of the late existentialist philosophy proclaiming the “death of the subject,” meaning the “death of the author.” Yet, is it clear that in their rhetorical search of new styles, and voices — the idea of “polyvocality” in fact is the result of this — they also (re)invent a new authorship; the anthropologist, the ethnographer with new sensitivities as well as interests. For instance, a series edited by P. Stoller and D. Rose, “Studies in Contemporary Ethnography,” book-length monographs published by the University of Pennsylvania Press, aims just to do that. Yet, a death of certain type of anthropology is inevitable from time to time; just like functionalism lived and died only to be replaced by structuralism, which itself left the scene after two decades of reign in some places. Maybe it is just a necessity of postmodernism to invent “radical anti-ethnology, anti-universalism, anti-differentialism” (Baudrillard 1993:147) only to freshen up what is basically the continuation of earlier thoughts.

Although there were classical works in anthropology (namely, those of R. Benedict, H. Powdermaker, and B. Malinowski earlier and B. Myerhoff, P. Rabinow, M. Shostak, P. Friedrich, and others more recently), the notion of “writing” and “textuality” received

central attention with the publications of George Marcus and Michael Fischer, **Anthropology as Cultural Critique** (1986), James Clifford and George Marcus, **Culture: The Poetics and Politics of Ethnography** (1986), and Stephen Tyler, **The Unspeakable** (1987). This followed the general elevation of the works of the French Michelle Foucault and Jean Baudrillard and the American Frederic Jameson among others into general North American scholarship.

Even before, however, Clifford Geertz, father of American "culturology" whose influence has always been much larger **outside** of anthropology than **within** anthropology, argued eloquently that ethnographic observation is also a product of a culture, which finalizes itself into a text; therefore, in the Geertzian mode, culture itself becomes embodied as a text; hence the notion of "culture as text."

One of the most forceful arguments of post-modernist ethnography has been voiced by Marcus and Cushman (1982:25-69). In surveying the traditional (functionalist) school of ethnography, they identify several perspectives and stylistic devices which characterize it. Mostly written against the eighteenth century notions of rationality and objectivity, they analyze works of traditional anthropological monographs with the understanding that post-modern interests will effect the ways in which ethnographies should be written. Their critiques, while justified in many instances, serve as an illustration as to what is meant by traditional writing methods in anthropology. I have added my own to theirs and this is how I see ethnographic text-making which has been dominant in most anthropological endeavors.

1. Descriptions are always adhere to the dominant/fashionable scholarly models and paradigms, an aspect not so much of a shortcoming but a necessity. From functionalism to structuralism, from psychoanalysis to semiotics, analyses skew data to fit the stated purpose and analytical models; and, in contrast, other data are left out or become "unimportant" for the argument at large. In a sense all ethnographies are related to their previous ur-texts. This connection, while acknowledged by most, is never elaborated in detail. In many instances, ethnographies reveal more about their definite literary progeny than about the society it aims to **represent**.

Traditional ethnographies, written either under the sway of holism or the "total institution" of Ervin Goffman, consider ethnographic presentation as a totality-in-itself which may result in the unwanted objectification of specific cultural traits and patterns. Yet, there is clearly a contradiction here: while certain elements of the culture become "objectified" (if not sanctified), others are simplified, marginalized or simply left out of the discussion. In some monographs, the community may be composed of folksingers and balladeers. In others, the it is is made-up of superstitious individuals who engage in "traditional" shepherding and agricultural work, while in other studies the same community exhibits age-old system of bilateral descent and ritualized god-parenthood. In similar vein, works of the holistic monography-type try to provide vignettes of all the spheres of life (superficial at best), except the "non-traditional" facets may be left out. Yet authors may openly declare the newness of approach undertaken, freshness of ideas invented and the ways in which their work goes beyond traditional definitions and concepts advancing the anthropological quest to newer heights.

Perhaps Roy Rappaport's study on the Tsembaga people of the New Guinea highland, **Pigs for the Ancestors** (1975), may be selected for an illustration. A product of the dominant school of Columbia University of the 1960s, it is not only written in the support of "functional analysis, human ecology, and the study of religion" as Andrew P. Vayda asserts in his introduction to the volume, but it also "effectively challenges" former ideas and "points the way for fresh approaches in the study of religion" (Rappaport 1975:xiii). Reading many introductions of this kind we may wonder: how many more challenges anthropology can carry? how many more "fresh approaches" may be invented in the never-ending search to understand cultures and the human condition?

Rappaport's analysis provides an argument for the ways in which "ritual not only expresses symbolically the relationships of a congregation to components of its environment but also enters into these relationships in empirically measurable ways" (1975:3). Clearly, one of the purposes of this monograph is to refute one dominant functionalist paradigm — i.e. the role of ritual actions in society elevated by symbolical and structural analyses — by replacing it with another, i.e. the cultural ecological one. In this way he is not only able to redefine the nature of ritual action ("**the occurrence of the ritual may be a simple qualitative representation of complex quantitative information,**" (1975:235, emphasis in original), but is able to provide "support" for his ecological and human adaptability model. This is one of the reasons why Rappaport spends so much time on describing economic and productive activities and provides fifty pages of Appendices — many with complicated mathematical formulas — on rainfall, soil, harvesting records, energy expenditure, plant and animal typologies, diet and carrying capacity.

2. Using the "I" pronoun is somewhat representative of the personal, individual style in ethnographies, a way of voicing one's presence in opposition to the more "hard-science" voice of neutrality, objectivity and distance. Diaries and travelogues are two notoriously (in)famous textualizations of personal experiences and emotional selves (relegated to the discipline of psychological anthropology) with the foreign otherness. This practice is consciously countered in ethnographies by simply shifting the first person singular pronoun into either third-person singular, or even, which is counted as "more scientific" or excepted form by some, third person plural. Many ethnographers feel that by so doing closeness and "subjectivity," and the "total personal involvement" may be avoided. Editors of scholarly journals and books of University presses are notorious in making corrections of styles termed "too informal" or "inconsistent" with academic style.

Consider, for example, Pierre Bourdieu's much celebrated **Outline of a Theory of Practice** (1977). In the main body, the pronoun "I" is hardly if ever found; such a personal reference is placed into endnotes although Bourdieu is consciously avoiding its use. Compare this with Leach's profuse use of the "I" in **Political Systems** (1970), a style comparable to that of Claude Lévi-Strauss, Radcliffe-Brown and others but not with Raymond Firth, who in **We, the Tikopia** (1963) shifts between "I," "we" and the third person neutral voices.

3. In the functionalist tradition, the locale and time, as well as informants are also manipulated accordingly the stated/unstated aims of the study. Thus, real personalities

and characteristics may be lost and left out. Pseudonyms are widely used in order "to protect the identities" of the people in question. Sometimes imaginary maps are also invented to show the field work site to the reader, only to leave one puzzled about such an "Alice in Wonderland" sci-fi approach. Often we find pictures published, while "informants" look into the camera, with no names and dates, and little analytical information. In Eugene Hammel's **Alternative Social Structures and Ritual Relations in the Balkans** (1968), examples are provided illustrating this problem: on page twelve a caption reads "Peasant in Western Serbia," and on page forty an older man is playing the bagpipe with the fact-of-the-matter statement "Montenegrin Peasant". In Chris Hann's study of Tázlár, a Hungarian settlement on the Hungarian Plains, we are offered glimpses into individuals' life-histories with full names and date of birth under each portraits (1980:186-195). Such distinct styles of representations, oscillating between the obvious, mundane, the overt disclosure and the "cautious" treatment have been legitimized by the profession for many years. For instance, the American Anthropological Association 1967 "Statement on Problems of Anthropological Research and Ethics," has this much to say about anthropological research:

To maintain the independence and integrity of anthropology as a science, it is necessary that scholars have full opportunity to study peoples and their culture, to publish, disseminate, and openly discuss the results of their research...Constraint, deception, and secrecy have no place in science...

And, later, in "Statement on Ethics," amended in October 1990:

Anthropologists' first responsibility is to those whose lives and cultures they study...The right of those providing information to anthropologists either to remain anonymous or to receive recognition is to be respected and defended...Anthropologists should not reveal the identity of groups or persons whose anonymity is protected through the use of pseudonyms...

While anonymity is a serious issue in some case, such a treatment poses a serious ethical dilemma bringing with itself a whole range of contradictoriness, most important, perhaps, the question of marginalization of informants by the researcher/author.

4. Traditional descriptions utilize a "rational" textual division, a style obvious of a learned, literary mentality. This may be revealed not only in the separate parts — introduction, thematic chapters, conclusion/epilogue, body of text and notes, appendices etc — but also in the separation of the main text and the various "sub-texts," which are important but not enough to be placed there, instead footnotes or endnotes must be created for them. In such "notes," more personal and subjective statements may be found overwhelmingly. This also distinguishes between several voices of the author: more specifically the personal and the professional, the objective and the subjective, the general and the specific. Often issues concerning the research, its methods and fieldwork characteristics, belong to the footnotes or introduction and not in the "objective" text.

Of course, anthropologists are products of their time and their personal idiosyncretisms find their way into the texts they produce. Anthropologists write with as much complexity as they themselves are.

5. Authors often spend a great deal of time to prove why their study is special in that it takes into consideration the peoples' perspective. A result of the shift to the ethnomethodological and "emic" (insiders') perspective in anthropology of the 1960s, there seems to be a need for this in anthropology. For without such understanding of the insiders' mentality, language and cognition, one could not "really" produce anthropologically accepted texts. In fact, modernist anthropology tries hard to argue that it really presents the people's mentality; the words and concepts are the people's not the authors'; and through the voice of the author there are the "people themselves" who speak. Like a reversal of the classic Greek tragedy: the mask and the face are inverted. The anthropologist is the wearer of the mask(s) and behind from which the true voices of the people may be heard.

Maps, figures and photographs bring a sense of authentication for this technique of being there. Local documentation, whether in statements or archival, also serves the purpose of such proof. This point leads us to the technique of using the people's terminology and vocabulary extensively.

6. Most scholarly work is marred by some sort of local and/or professional jargon. This, while not always accepted, plays an important role in ranking scholars: professionals, amateurs, research institutions vs. university departments, folklore vs. ethnography, anthropology vs. ethnology etc. Professional jargon also may fluctuate with trends: hardly anyone would be willing to follow the writing style of E.E. Evans-Pritchard or B. Malinowski today (even though most of that now classic scholarship is unmatched). Such jargon also serves to authenticate a "scientific" work in opposition to popularizing an amateur publication; or, moreover, it situates ethnographies as scholarship when compared with diaries, personal letters or travelogues. This is further exaggerated when the author utilizes profusely local native terminology to make arguments. There are no clear and hard-line rules about this: one may find extensive vocabularies and glossaries listed at the back of books describing native words and concepts. In other instances, they are embedded in the texts as is the case with Bourdieu (1977). Such practice of elevating the indigeneous language into the author's language also provides the reader with a reassuring tactic of "I-was-there-and-this-is-how-I-can-prove-it." This is also the case, of course, with travellers' documents; the anthropologist-ethnographer, however, may claim that "Yes, but I have learned the language and know the culture more intimately." While this may, indeed, be the case such heralding may indicate not what the author intended, i.e. that this book is a "scholarly" study, but rather signify that the writer/researcher is trying to prove scholarlyness beyond the shadow of a doubt and the serious intent just may be too much for the uninitiated.

More serious, however, is the fact that the usage of native terms and texts may mask the inability of modernist anthropology to grasp the full consequence of their research and its product: another text, the monograph-monologue. For the original research involves face-to-face communication, in fact a series of "dialogues" (Crapanzano 1992:195). There is a change, a shift in tone and voice, when these dialogues disappear and the author only corrects it by utilizing "sound-bites" from the field encounters. While this may be scholarly, it is nevertheless a questionable practice.

7. The style of modernist writing has a tendency to oscillate between generalizations and specificities. Some observed phenomena become too small to make a difference in the eyes of the researcher; others receive center stage. Thus, monographs purporting sameness create the sense that certain objects and rituals may be "characteristic" to a certain community or a region, while others are not. This kind of "sorting" may leave out the whole range of possibilities of variation and their existing relationships to one another. The notion of sorting, or exclusion, is even more glaring when we realize that authors often select key groups, families, and individuals to illustrate more in depth the material at hand. Such idiosyncratic specificities, then, are utilized to make the argument more sound and "objective"; this, in turn, provides support for the theoretical argument and generalizations. The idea that one could rely on a "key informant" to gather data about "x" social group may sound reasonable at first, yet often this sole individual is the only base for the characterization about the group as a whole. There is a whole range of book-length studies concerning a single individual and, ironically, no scholar is willing to take up the issue of having written an "individual's monograph" (itself a notion which may sound ridiculous to many).

Yet, the notion of "sorting," or what is "typical" of a culture and/or an individual and what may be an aberration is crucial in anthropological writing. Often anthropologists declare "their" community being a "typical" village, while at other times they argue for the opposite. In a few chapters into the text, typicalities may become generalized features and/or vice versa. An example may suffice here. In Hann's study on farmers' collectives in socialist Hungary of the 1970s we are informed that the village, **Tázlár**, which gave the book's title, is not a "model" community of what socialism achieved and is not "typical" of what happened in Hungary after the socialist collectivization of agriculture (1980:ix, 2). Yet, in the concluding section of the book, when Hungary is counterposed with that of Poland, the farming collective of **Tázlár** "...may be more typical of the countries which have undergone mass collectivisation" (Hann 1980:169). This, of course, refers to countries like Hungary. Thus understood, a village, with all its uniqueness and individuality, which is not considered "typical" by the author may, by the end, represent a characteristic "type" of community. And so may ethnographies create their own sense of dialogue and discourse with themselves and the ur-texts they re-write. At the same time, ethnographies contain their own sense of truth as well as the negation for that truth.

8. It is interesting to note how small attention is devoted to the nature of research contexts, the actual fieldwork practice, the mechanism of data gathering, and interviewing by authors in traditional works. At the most, few pages serve to clarify this. We do know that most written work is preceded by years of preparation, reading and analyzing background material, consulting with colleagues who "know" or "who have been there," obtaining various funding, conducting fieldwork and engaging in a post-fieldwork analysis and write-up of data. These steps, and the enormous intellectual energies expelled (not to mention the frustrations, repetitions and simply giving up by many) are never elaborated in detail. For example, the personal side of why certain field locations are selected instead of others; why certain informants and not others are asked to contribute; and why the problems are hidden in coded languages and rarely discussed in detail.

In Edmund Leach's classic study on Burmese Kachins, we find the following statement: "Most of the ethnographic facts to which I refer have been previously recorded in print. Any originality is not therefore to be found in the facts with which I deal, but in the interpretation of the facts" (1970:1). In terms of field work and research we are left in the dark; only some pages later we are offered off-hand remarks such as "In 1940 Hpaland was a community of 130 households" (1970:67), a reference indicating the possible date of Leach's research stay in Burma. Only those who are familiar with Edmund Leach's scholarship, then, may know that in fact the "ethnographic research" he refers to above was conducted in 1939-1945 in Burma, a period during which Leach was an army officer in the Burmese army involved, among other things "in raising a force of Kachin irregulars" (1970:311). After the war the study was written up as a Ph.D. dissertation in 1946 at the University of London. Since I did not have a chance to read that Ph.D. dissertation, I can only assume that research methods, data gathering techniques, surveys and interviews are described there in detail for in **Political Systems of Highland Burma** we are only provided with some remarks about lost field notes, photographs and manuscripts during the war (1970:312).

The French anthropologist Pierre Bourdieu's text (1977) is equally vague and nonchalant: in Note 54 he shares with us some background information about his research: "The research leading up to this study was carried with other projects between 1960 and 1970" (1977:204). He also provides information on the actual locale of his stay in Kabylia as well as collecting genealogies, data he later abandoned in pursuit of other interests.

Eugene Hammel's pioneering work on Serbian godparenthood, to take another example, provides a short glimpse into the data-gathering method: "The analysis is based on the ethnographic literature, on general conversations with Yugoslav ethnographers, and on field work conducted in 1963 and 1965-1966" (1968:5). Then a short list and a map aid the reader about the villages and their geographical location throughout Serbia, Macedonia and Montenegro (Hammel 1968:6-7). Yet, the questions why these villages, who were the informants and why were they selected, based on what criteria, how were interviews conducted, and others are left unanswered by the author. Such a marginal treatment certainly makes anthropological research suspect of lack of rigorous standards and data gathering techniques, a fact which may have prompted Edmund Leach to call anthropology "a monstrous universal form of enquiry" (1982:13).

9. One specific — a certain historical remnant in ethnography — aspect of modernist writing is the selling of the work through an endorsement of a colleague. Edited volumes generally begin with an endorsement justifying the production of the text. An idea of collectivity, such works tend to promote togetherness and comraderie. Here too, just like with book reviews, the presence of scholars asked to contribute is also a question of relationship of to power and closeness to power. Editors generally do not ask a scholar whose views are disregarded by them, or whose views are attacked vehemently and considered marginal.

A heritage of Western literary convention, established or senior scholars are often asked to comment on the work before it is disseminated to the public. This pre-view

is a standard practice yet an interesting idea with complex relationship between authorship and control. It may also be a practice to make up for the "lost dialogues" between authors on the one hand, and authors and their informants on the other. Books reviewed in certain journals and by "in publications" may sell better than those that are not. But the book review literature is another matter that I shall not deal with here. Scholarly endorsement in the book itself, however, may be discussed as a piece of writing which is part of the book yet not an integral part of it. This is a voice within a voice but not of the same origin. An interesting idea — which has relationship with classic texts of dialogues between the master and the pupil — the mixing personal and professional identities resembles actors who are on the stage but are talking from behind the props and the curtain, they are on the stage but outside the "scene." Anthropologists controlling each other's voices and texts this way are may be doing more political selling than they are aware of at first.

A "foreword" or back-sheet recommendation by an established or senior colleague (often more than one), may help the sales of the book, and it also serves as a stamp of approval. The "discipline" speaks out this way; the book is measured and assessed by peers — mostly a blind or anonymous process — and advertised openly in or on the book. This practice paves the way for the monograph to carve its position in the discipline. A case in point is the foreword written by Raymond Firth to Edmund R. Leach's **Political Systems of Highland Burma** (1970). Here we are introduced to the necessity and quality of scholarship of Leach by Firth, a one-time teacher of Leach.

Monographs published in the series often receive high-marks from the series' editor(s). Eugene Hammel's monograph (1968) is introduced by David M. Schneider editor of "Anthropology of Modern Societies Series," a title which may have been influential in modelling later series (i.e. the Rose and Stoller "Contemporary Ethnography" series mentioned above). While we may ponder what the concept of "modern society" the editor and author had in mind — especially in light of Yugoslavia's post-World War II situation — we could also wonder how this book "bridges the gap between "primitive" and "modern" societies by applying the structural-functional techniques of analysis developed in the study of the former to a society that maintained characteristics strikingly reminiscent of them **in Europe** and until the 1940's" (Hammel 1968:VII).

10. Most of the traditional monographs are traditional because they are the product of an author who does not — despite the much debated concept of self-reflexivity — confront his/her sense of what Stanley Diamond called "alienation" (1974:402). Borrowed from marxism, Diamond works with the concept alienation and argues that as anthropologists, whether we know it or not, we are "alienated" three-times over: first in our own societies, second in the profession we have chosen, and, third, we are also estranged in relation to those we are studying. Such is indeed the colonial or the Enlightenment legacy of the science of the "study of man", or the study of cultures. I can only guess now why Diamond — whose anthropological career was far from being smooth — believed in the original alienation of humans in society but I will leave that to a more special treatment later on; however, I have several ideas why as anthropologists we are relegated to a marginalized, often described as "happy-

fun-loving-tribe-hopping" scholarship: for one the long-time hobby-horse of the anthropologist, the concept of culture, despite the enormous intellectual energies spent on it, turned out to be of no great utility. And, second, many of the original subject matters "invented" or capitalized upon by anthropology — such as ethnicity, kinship, human ecology, paleohistory, personality, gender, socialization, and others — were simply conquered by (sub)disciplines and, often, elevated to a separate study on its own terms. These disciplines (area studies, gender studies, cultural studies, ethnic studies, etc) tend to surpass anthropological studies and perform much better as related but separate field of inquiries.

The third form of alienation mentioned by Stanley Diamond is even more serious than the first two. Exploitation of groups and individuals by anthropologists in the field is not a topic raised at the American Anthropological Association meetings. Neither is the question: who benefits from our researches? Applied anthropology and politically committed and involved scholarship aside, most of us are only takers and not givers. While few anthropologists may be able to offer a Jeep to their informants (as Maurice Godelier has done with the Baruya people in New Guinea), most of us could only return small tokens such as the monographs we produce on them. While I am aware that this is sensitive topic requiring a more detailed discussion, it must be mentioned that many researchers feel identified with their subjects of study **as long as they benefit from it** (after all the communities and the "subjects" rarely if ever receive any royalties from books and films published about them, and rarely get "promoted" because of the monographs and books written); or, in other instances, many of us are involved with certain issues **as long as we are interested in that group or topic**. One also receives invitations to teach at certain departments, to give papers at conferences and offer seminars outside one's home university because one is involved with "hot" issues and fashionable topics.

Professionals often change their research topic, leave their original field work site for another "more challenging area," or take up other interests in topics quite different from their previous involvement. True as it may be: few of us think of working with one particular group or region or topic throughout one's productive life. Edmund Leach published on Burma and Ceylon; Chris Hann on Hungary, Poland and Turkey; Joel Halpern on Serbia, South East Asia and the Alaskan Inuits. Yet, few of us have a possibility to study two-three completely different cultures; and while some of us managed to do so, many would consider such idea as an aberration. Those who are able to shift their attention from their own lives to the various others' many times over must still confront the problem voiced by Diamond. As the critique of post-modern writing reveals (Chicago Multicultural Studies Group 1992; Fabian 1990; Mascia-Lees, Sharpe and Cohen 1989; Pool 1991; Ulin 1991), this issue is yet to be addressed by (post-modern) anthropologists.

Thus, our alienation, indeed, is a hefty and quite serious burden to deal with. I guess most of the post-modern turn in anthropology (and the related disciplines of history, sociology, ethnic/gender/cultural studies, literature, filmmaking etc) has come about because of the internal need to cope consciously with this alienation. And, moreover, if this alienation is present in our discipline, which I think it is, than it is even more manifest at every instance when there is a disguised return to the basics of

modernist anthropology, a "return to the paranoia of general knowledge" (Smith 1989:168).

Conclusion

The debates concerning Otherness and representation has helped anthropology to emerge out of its insipid stagnation. Yet, despite all postmodernist claims, the agendas of the various protagonists are too diverse to form an argument with coherence and applicability, and, with statements often contradicting one another, postmodernist texts exist in vacuum that is undefined and "addressing political topics at a very general level" (Poster 1992:576). This provided food for thought for much criticism from the left and feminist scholarship. What I wish to stress is that all this rush to discover "new writing modes," "fresh approaches," and iconoclastic visual representations — of which few would be considered "new" even though they may seem somewhat unique or inventive at the time of their publication — brings to mind the question of how much more advanced we are in our quest of knowledge. Is it, as Edward Said argues, that at the close of modernism "Europe and the West, were being asked to take the Other seriously" (1989:223); or is it the coming of different times when anthropologists must realize that they have to take themselves more seriously. Are anthropologists (the modernist invention of the old-time ethnographers) today with the aid of poststructuralism and postmodernism, able to critically re-examine their functions as researcher, fieldworker, friend, family member, teacher, colleague, and member of society with all the possible frames of mind and identities which make up such a construct? Is it really anthropology, or just a trendy way of selling diaries, travelogues and monographs, under the aegis of a particular scholarship, which may still be produced by those whom Stanley Diamond once termed ironically the "anthropologist-entropologist" (1974:403)? Maybe this is what is at the heart of most of our controversies, reemerging periodically, and keeping us at each others' throats. Maybe the constant search for reinventing new styles and arguments is only an illusion of a discipline which does not know (or does not want to know) that it exist? Maybe writing is one of the ways to arouse excitement in our regular daily activities **most of which are not conducted in the field but spent remembering being there**. It may be appropriate to close with a quote of Jean-Jacques Rousseau, perhaps more pertinent today than ever before, who in his **First and Second Discourses** (1964), wrote:

For the three hundred or four hundred years since the inhabitants of Europe have inundated the other parts of the world, and continously published new collections of voyages and reports, I am convinced that we know no other men except the Europeans...Under the pompous name of the study of man, everyone does hardly anything except the study the men of his country (1964:114).

In the age of symians, cyborgs and inhumans — as well as the AIDS pandemic, population explosion, and continual political upheavals — when global ethnoscaples pervade our lives have we managed to really study the various meanings of "men" in our countries? In short, are we much better off since we re-invented anthropology?

References Cited

- Appadurai, A.*
1990 "Disjuncture and Difference in the Global Cultural Economy," In M. Featherstone ed., **Global Culture**, London: SAGE, 295-310.
- Baudrillard, J.*
1993 **The Transparency of Evil: Essays on Extreme Phenomena**. London: Verso/.
- Bourdieu, P.*
1977 **Outline of a Theory of Practice**. Cambridge: Cambridge University Press.
Chicago Cultural Studies Group
- 1992 "Critical Multiculturalism." **Critical Inquiry** 18:530-555.
Clough, P. T.
- 1992 **The End(s) of Ethnography: From Realism to Social Criticism**. Newbury Park: SAGE.
Crapanzano, V.
- 1992 **Hermes' Dilemma - Hamlet's Desire: On the Epistemology of Interpretation**. Cambridge: Harvard University Press.
Diamond, S.
- 1974 "Anthropology in Question," In D. Hymes ed., **Reinventing Anthropology**, New York: Vintage Books, 401- 429.
Fabian, J.
- 1990 "Presence and Representation: The Other and Anthropological Writing." **Critical Inquiry** 16:753-772.
Firth, R.
- 1967 **We, the Tikopia. Kinship in Primitive Polynesia**. Boston: Beacon Press.
Hann, C.
- 1980 **Tázlár: A Village in Hungary**. Cambridge: Cambridge University Press.
Hammel, E. A.
- 1968 **Alternative Social Structures and Ritual Relations in the Balkans**. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.
Hofer, T.
- 1968 "Anthropologists and Native Ethnographers in Central European Villages: Comparative Notes on the Professional Personality of Two Disciplines." **Current Anthropology** 9/4:311-315.
Leach, E. R.
- 1970 **Political Systems of Highland Burma: A Study of Kachin Social Structure**. London.
- 1982 **Social Anthropology**. New York: Oxford University Press.
Marcus, G. and Cushman, D.
- 1982 "Ethnographies as Texts." **Annual Review of Anthropology** 11:25-69.
Poster, M.
- 1992 "Postmodernity and the Politics of Multiculturalism: The Lyotard-habermas Debate over Social Theory." **Modern Fiction Studies** 38/3:567-580.
Pool, R.
- 1991 "Postmodern Ethnography?" **Critique of Anthropology** 11/4:309-331.

- Rappaport, R.*
- 1975 **Pigs for the Ancestors: Ritual in the Ecology of a New Guinea People.** New Haven: Yale University Press.
- Rousseau, Jean-Jacques*
- 1964 **First and Second Discourses.** New York: St. Martin's (1750-1755) Press.
- Said, E. W.*
- 1989 "Representing the Colonized: Anthropology's Interlocutors." **Critical Inquiry** 15:205-225.
- Smith, P.*
- 1989 "Writing, General Knowledge, and Postmodern Anthropology." **Discourse** 159-170.
- Trouillot, M-R.*
- 1991 "Anthropology and the Savage Slot," In R. G. Fox ed., **Recapturing Anthropology**, pp. 17-44.
- Tyler, S.*
- 1987 **The Unspeakable: Discourse, Dialogue, and Rhetoric in the Postmodern World.** Madison: University of Wisconsin.
- Ulin, R.*
- 1991 "Critical Anthropology Twenty Years Later: Modernism and Postmodernism in Anthropology." **Critique of Anthropology** 11/1:63-89.

Povzetek

Pisati etnografijo in pisati samega sebe

V tem članku želi avtor kritično pretresti načine, kako so se antropologi sporazumeli o pisanju antropologije. Posebej dokazuje, da so "interpretativni" in "postmodernistični" preobrat - "kriza reprezentacije v humanističnih znanostih", da uporabimo ta jezik, sprožili živahne debate in pripomogli k diskusiji o nadaljnjih teoretičnih ciljih, ki se niso obravnavali do sredine 80. let (subjektivnost, stili pisanja, glasovi itd.) Vendar pa se iz takih diskusij izpuščajo važna vprašanja, zakaj občutijo antropologi ali etnografi iz različnih kulturnih okolij potrebo po drugačni "reprezentaciji" in zakaj so raziskovalci odtujeni. Hkrati lahko etnografija (ali njen širši ekvivalent, antropologija), če hoče ostati zvesta deklariranim ciljem - kritičnemu pristopu k človekovemu napredku in raznovrstnosti - brez veliko brskanja po duši in bičanja same sebe - nadaljuje z ohranjanjem tistega, kar je specifično za področje samo: ločitev lastnih proizvodov (vizualnih in tekstualnih) od drugih disciplin, s katerimi pa mora vendarle ostati v tesnem in prijateljskem stiku.

Avtor se najprej pomudi ob razlikah med "domorodskimi" etnografi in amerškimi antropologi, med etnografijo in etnologijo, med Volkskunde in Völkerkunde. Vendar se mu zde te razlike manjše, če gledamo tako na ameriške antropologe kot na evropske etnografe kot na študente kulture, hkrati nosilce in proizvajalce kulture, "pisce" kulture. Ne glede na zgodovinske razlike sta si evropska in ameriška učenost podobni v tem, kar E. Said označuje kot zanimanje za drugačno ali tuje. Tudi etimološko se etnografija in antropologija ne ujemata, vendar tako ameriški kot evropski antropologi prakticirajo isto: raziskovanje in pisanje ali znanstvene razprave o kulturah in ljudstvih. Rezultat njihovega dela je literarnost ali tekstualnost - opis

kulture, ki je drugačna od lastne; če pa gre za lastno, je ta opisana s konceptom in vrednotami drugačnosti in tujosti. Pisca tega članka pa moti, če se vsiljuje tekstualnost (oz. vizualnost) namesto kulture, ki naj bi bila opisana, če je v središču pozornosti avtor s svojo duhovitostjo, argumenti in žargonom.

Avtor članka se nato podrobno loti modernističnih etnografij (modernističnih v postmodernističnem pomenu). Zanje je najprej značilen funkcionalističen način stilistične predstavitve. Etnografska in "kulturološka" besedila trpajo naša življenja v akademске in popularne medije. Tudi zunaj etnografije in antropologije avtorji pišejo in ustvarjajo na ta način vse od zgodnjih 80. let, hkrati pa znotraj stroke tožijo o "smrti etnografije" (Clough 1992). Gre le za smrt določenega tipa antropologije; morda skuša postmodernizem iznajti "radikalno anti-etnologijo, anti-univerzalizem, antidiferencializem" (Baudrillard 1993: 147). Čeprav so že prej obstajala klasična antropološka dela take vrste, je bil deležen pojem "pisanja" ali "tekstualnosti" osrednje pozornosti z objavo G. Marcusa in M. Fischerja, *Anthropology as Cultural Critique* (1986), J. Clifforda in G. Marcusa, *Culture: The Poetics and Politics of Ethnography* (1986) in S. Tylerja, *The Unspeakable* (1987). Že prej je C. Geertz trdil, da je etnografsko opazovanje tudi proizvod kulture, ki se dokončno oblikuje v besedilu, torej se sama kultura utelesi kot besedilo; odtod pojem "kultura kot tekst".

Eno najmočnejših razprav o postmodernistični etnografiji sta napisala Marcus in Cushman (1982:25-69). Njune večkrat upravičene kritike, večinoma usmerjene proti predstavam 18. stol. o racionalnosti in objektivnosti, dopolnjuje avtor s svojim pregledom modernističnih etnografij. Odkriva tiste značilne poteze, ki prevladujejo v pisateljskih stilih različnih avtorjev:

1. Opisi se zmeraj ujemajo s prevladujočimi znanstvenimi modeli - analize prilagajajo podatke, da ustrezajo deklariranemu cilju. Etnografije večkrat odkrivajo več o svojih literarnih nasledkih kot o družbi, ki jo nameravajo predstaviti.

2. Zaimek "jaz", ki predstavlja osebni, individualni stil, je v etnografiji večkrat zavestno pregan in zamenjan s 3. osebo ednine ali celo s 3. osebo množine. Veliko etnografov čuti, da se s tem izognejo "subjektivnosti" in "popolni osebni vpletenosti".

3. V funkcionalističnem izročilu so tudi kraj, čas in informatorji manipulirani v skladu s cilji študije. Večkrat so sploh izpuščeni, uporabljajo se psevdonimi, ki naj "zaščitijo identiteto"; spet drugje pa so navedeni popolni podatki. Anonimnost je včasih potrebna, prinaša pa s seboj več protislovij, med njimi tudi vprašanje raziskovalčevega omalovaževanja informatorjev.

4. Tradicionalni opisi uporabljajo "racionalno" razdelitev besedila na uvod, tematska poglavja, sklep, opombe, dodatke, pa na glavno besedilo in različne podtekste, kjer najdemo bolj osebna stališča. Tako se razlikujejo različni "glasovi" avtorja: osebni in profesionalni, objektivni in subjektivni itd.

5. Avtorji pogosto na dolgo in široko dokazujejo, da njihova študija upošteva perspektivo (preučevanih) ljudi. To je rezultat premika v 60. letih; besede in koncepti niso avtorjevi, skozi njegov glas govorijo "ljudje sami".

6. Večina znanstvenih del je popačenih z lokalnim in/ali poklicnim žargonom. To igra pomembno vlogo v razvrščanju avtorjev na profesionalce in amaterje, folkloriste in etnografe, antropologe in etnologue itd. Dvig jezika domačinov v jezik avtorja naj bi bralcu dokazalo avtentičnost raziskave; vendar utegne tudi prikrivati nesposobnost modernistične antropologije, da bi namesto dialoga z informatorji, ki poteka med raziskavo, ponudila svoj proizvod, monografijo - monolog.

7. Način modernističnega pisanja niha med posploševanji in posebnostmi. Nekateri opazovani

pojavi postanejo premajhni, da bi bili pomembni v raziskovalčevih očeh, drugi zavzamejo osrednji položaj; tako monografije, ki naj bi vsebovale izenačenost, ustvarjajo vtis, da so nekateri objekti ali obredi značilni za neko skupnost ali področje, drugi pa ne. Sortiranje ali izključevanje je še večje, ker avtorji često izberejo za ilustracijo gradiva ključne skupine, družine in posameznike, kar vodi k teoretiziranju in posploševanju. Obstajajo celo študije o posameznikih.

8. Zanimivo je, kako malo pozornosti se posveča naravi raziskovalnega konteksta, dejanskemu terenskemu delu, mehanizmu zbiranja podatkov in intervjuvanju. Večinoma služi osvetlitvi tega nekaj strani, čeprav vemo, da so pred pisanjem leta priprav, branja in analiziranja poprejšnjega gradiva, posvetovanj s kolegi, terenskega dela in analize po terenskemu delu. Te stopnje in ogromne intelektualne energije niso nikoli podrobno obdelane. Tako npr. ni obdelana osebna plat izbire: zakaj ta lokacija, ta informator in ne drug.

9. Poseben vidik modernističnega pisanja je promocija dela s priporočilom kolega na začetku samega dela. Tu gre za idejo skupnosti in tovarštva, pa tudi - prav tako kot pri knjižnih ocenah - za vprašanje razmerja in bližine moči. Tudi naprošeni komentar uveljavljenega znanstvenika pred samim razpečevanjem knjige je kompleksno orodje medsebojnega nadzora.

10. Večina tradicionalnih monografij je tradicionalnih, ker so proizvod avtorja, ki se - kljub toliko omenjanemu konceptu avtorefleksivnosti - ne sooča z občutkom tistega, kar je S. Diamond imenoval "alienacija" (1974:402). Diamond si je izposodil koncept alienacije od marksizma. Trdi, da so antropologi, pa naj se tega zavedajo ali ne, "odtujeni" trikrat: prvič v svojih lastnih družbah, drugič v izbranem poklicu, tretjič pa tudi v razmerju do tistih, ki jih preučujejo. Avtorju članka se zdi najresnejša tretja odtujitev: na zborovanjih ameriških antropologov ni slišati vprašanj o izkoriščanju skupin in posameznikov na terenu, niti vprašanja, kdo ima koristi od antropoloških raziskav. Večina antropologov so samo jemalci in ne dajalci. Mnogo raziskovalcev se identificira s subjekti svojih preučevanj samo, dokler imajo od tega korist, mnogo se jih ukvarja z nekim vprašanjem samo, dokler jih tema zanima.

Avtor meni, da je postmodernistični preobrat v antropologiji (in sorodnih disciplinah) nastopil v precejšnji meri zaradi notranje potrebe, spoprijeti se s to odtujitvijo. In če je ta odtujitev že navzoča v antropologiji, je le-ta še bolj očitna, kjerkoli gre za zakrinkano vrnitev k temeljem modernistične antropologije, "vrnitev k paranoji vseobčega znanja" (Smith 1989:168).

V sklepu članka ugotavlja avtor, da so debate o drugačnosti in reprezentaciji pomagale antropologiji iz njene plehke stagnacije. Kljub vsem postmodernističnim zahtevam in iskanju "novih načinov pisanja" in "svežih pristopov" pa oživlja vprašanje, koliko je stroka napredovala v iskanju znanja. Gre za to, da se ob koncu modernizma, kot dokazuje E. Said "od Evrope in Zahoda zahteva, da jemlje drugega resno" (1989:223). Ali pa gre morda za prihod drugačnih časov, ko morajo antropologi spoznati, da morajo jemati resneje tudi sebe same.

Ali je v dobi bolnikov, ki žive le, ker so priključeni na medicinske aparature, nečlovečnosti, kot tudi pandemije aidsa, populacijske eksplozije in nenehnih političnih pretresov, ko globalni etnični prebegi prodirajo v naša življenja, stroka uspela res proučevati različne primere "ljudi" v naših deželah? Na kratko, ali smo dosti na boljšem, odkar smo znova izumili antropologijo?

Andrej Furlan

Slovenščina v muzejih slovenske narodnostne manjšine v Italiji

Autor članka analizira stanje etnoloških muzejev in depojev slovenske manjšine v Italiji s posebnim poudarkom njihove vloge pri ohranjanju identitete. Pisec nam poda najprej nekaj nujnih ugotovitev o funkciji predmeta in muzejske predstavitve, saj je predmet nosilec vizualno-materialnega sporočila, obenem pa tudi jezikovnega. Jezik je pravzaprav nekakšen nujni vezni člen verige, ki jo sestavljajo okolje (geografsko in kulturno), muzej ter obiskovalci.

The author analyzes the condition of the ethnological museums and storages of the Slovene minority in Italy, with a special emphasis on their role in preserving Slovene identity. The author first briefs us on museum presentation and on the function of the object as the bearer of both the visual and material and the linguistic message. The language is actually an indispensable link in the chain made up by the environment (geographical and cultural), the museum and the visitors.

V članku se bom osredotočil v prvi vrsti na vlogo etnoloških muzejev pri ohranjanju narodnostne identitete. Med več kot desetletnim etnološkim raziskovanjem na narodnostno mešanem območju vzhodne italijanske meje, ki se razprostira od Kanalske doline do Tržaškega Brega, sem kot mlad raziskovalec sodeloval tudi na poletnih raziskovalnih taborih. Kasneje sem študiral na videmski univerzi, kjer sem diplomiral na Fakulteti za ohranjanje kulturne dediščine. V diplomski nalogi sem obdelal materialno kulturno dediščino Terske doline ter njen muzejski prikaz¹. Tako sem se seznanil z vrsto vprašanj v zvezi z ohranjanjem etnološke dediščine Slovencev v Italiji, med katerimi je najpomembnejša postavitev temeljev za strokovno etnološko raziskovanje. Največji oviri sta pomanjkanje strokovnega kadra

¹ Furlan Andrej, Strumenti di lavoro e cultura dell'Alta Val del Torre: Contributo per un museo, diplomska naloga, Fakulteta za ohranjanje kulturne dediščine, Udine-Videm, 1992/93.

in ustreznih ustanov ter omejenost stikov z raziskovalnimi ustanovami iz matične domovine. Raziskovanje in ohranjanje etnološkega bogastva katerekoli narodnostne manjšine ugodno učinkujeta na utrjevanje etnične zavesti, vendar pa je v skrajnih primerih, kot na primer v Videmski pokrajini, pomen tega dela še večji, saj je najočitnejši neizpodbitni dokaz pripadnosti prebivalcev slovenskemu kulturnemu prostoru oziroma slovenskemu narodu. Večinskemu narodu pa bi moralo etnološko področje odpirati nove možnosti za sodelovanje in medsebojno spoznavanje kulturnih oz. etničnih sestavin narodov, živečih znotraj političnih meja države.

Najučinkovitejše sredstvo za vrednotenje kulturnega bogastva in korenin nekega naroda je muzejska predstavitev. Čeprav se je v zadnjih desetletjih na celotnem področju slovenske narodne manjšine v Italiji razvila mreža depojev in etnografskih muzejev, tega stanja sploh ne moremo primerjati s stanjem, ki ga v referatu o slovenskih etnografskih oziroma "domovinskih" muzejih na Madžarskem prikazuje Imre Grafik. Temeljna razlika je predvsem v odnosu države do kulture narodnostne manjšine². Iz Grafikovega članka izvemo, da so "v zadnjih desetletjih pomembnejši akademski, univerzitetni in drugi raziskovalni inštituti vedno več prispevali k preučevanju narodne kulture, tudi kulture manjšin"³.

Poleg tega madžarski etnolog objavlja del ministrske odredbe o odpiranju muzejev narodnosti, kar je dokaz, da se država zavzema za "čimbolj temeljito" zbiranje dokazov o kulturnem obstoju narodnosti. Za Italijo je tak pristop države do narodnostnih manjšin utopičen. Kako bi lahko italijanska država podpirala raziskovanje narodnostnih kultur znotraj svojih političnih meja, če nekaterim manjšinam sploh ne priznava, da obstajajo (npr. Slovenci v Videmski pokrajini). Temu je treba še dodati, da so italijanski kulturni krogi vedno zapostavljali etnologijo na račun raziskovanja tiste kulture, ki jo marsikdo zapisuje z veliko začetnico, t. j. elitne kulture.

Depoji in etnološki muzeji Slovencev v Italiji so v veliki večini primerov sad osebne prizadevanja posameznikov. Njihovemu hvalevrednemu zbirateljskemu trudu pa na žalost ni sledilo primerno muzeološko in muzeotehnično delo. Pri muzejskem zbiranju predmetov je bila v praksi močno prisotna estetska komponenta. Podoba ljudske kulture v muzejih odraža večkrat le kmečko življenje oziroma tiste kulturne tematike, ki so značilne za predindustrijsko družbo. Popolnoma odsotno je spremljanje razvoja družbe, v našem primeru manjšine, ter njena zgodovinska pot, ki se ne izčrpa pri koreninah, ampak se nadaljuje do bližnje preteklosti.

Splošno pravilo, da je muzejski predmet priča preteklosti in obenem dokument o življenju naših prednikov, o njihovem gospodarstvu, o družbenih odnosih in duhovni kulturi, se na območju, kjer živijo Slovenci v Italiji, dopolnjuje z dejstvom, da je v teh krajih materialna kultura večkrat edini vir pri raziskovanju skupnosti. Lahko bi navedel primer *krušaric* v Škednju, planšarstva v Terski dolini in podobno. Poudariti je treba, da nosi predmet v sebi ne le materialno – vizualno sporočilo, ampak tudi jezikovno. Specifičnost tega narodnostno mešanega območja je predvsem naglo socialno

² Grafik Imre, Muzeji narodnostnih manjšin in ohranjanje narodnostnih kultur, *Etnolog* 1 (LID), 1991, str. 187-194.

³ Grafik Imre, idem, str. 188.

ekonomsko spreminjanje, ki usodno vpliva na ohranjanje narodnostne identitete ter na socialno strukturo prebivalstva. Posledica tega pojava je neizbežno opuščanje kulturnega bogastva, tako materialnega kot duhovnega, predvsem pa jezikovnega.

Kljubovati tej brezupni situaciji pomeni organizirati večplastni dolgoročni načrt, v katerega bi morale biti vključene vse politične in gospodarske sestavine slovenske manjšine in matične domovine. Tudi kulturne organizacije bi lahko v tem procesu veliko prispevale. Menim, da bi lahko prav muzeji postali nekakšni nosilci etničnega in kulturnega ovrednotenja manjšine, predvsem zaradi njihove privilegirane možnosti za komuniciranje. Če so muzeji res nekakšen mikrokozmos tistega "sveta", v katerem so postavljeni, bi morala biti njihova vloga pomembna predvsem v odražanju kulturne specifičnosti področja oziroma *etnosa*, znotraj katerega delujejo. Poleg tega bi morali *etnološki, domovinski, narodni* muzeji prikazovati odnos med kulturo obravnavanega prostora in kulturo sosedov, v našem primeru italijanskega, furlanskega ter slovenskega naroda v matični državi. V tej smeri je bilo doslej opravljenega premalo. Etnolog muzealec zato stoji pred spodbudno in težko nalogo, da omenjene procese dosledno in zgovorno dokumentira in prikaže ter najde pravo znanstveno metodo za prispevek k ohranjanju kulture narodnostne manjšine.

Kot sem že omenil, so številni predmeti, razstavljeni v zamejskih muzejskih zbirkah, večkrat edina vez med preteklostjo in sedanostjo, zato predstavljajo izhodišče raziskovanja. Če bi hoteli muzejem dodati vloge, pravkar razglašene kot prednostne (muzej kot sredstvo pri ohranjanju narodnostne identitete itd.), bi bili primorani izkoristiti materialno kulturo kot najbolj zgovoren dokument. Predmet je etnološko zanimiv prav zaradi svoje dvojne vrednosti. Njegova ergonomska vrednost določa uporabo in funkcijo predmeta v določenem kontekstu, pa naj bo to gospodarska dejavnost ali trenutek v vsakdanjem življenju. Ta specifičnost je vezana na predmet le kot materialni pojem, zato je skupna širšemu kulturnemu prostoru, ki seže prek meja etničnih oziroma narodnostnih skupin. Kotel za sirjenje je npr. zaradi svoje ergonomske vrednosti značilen ne le v celotnem alpskem loku, ampak na vsem področju, kjer sta prisotna živinoreja in predelovanje mlečnih izdelkov. Podobno bi lahko veljalo za oselnike ali za klopotače. Lastnost, ki daje predmetu možnost, da postane priča obstoja in identitete neke skupnosti (ne obvezno narodnostne), je njegovo ime. Slednje predmet označuje in mu daje tisto jezikovno specifičnost, ki dokazuje pripadnost določeni ožji kulturni regiji.

V kakšni meri pa je jezik oziroma jezikovna varianta (narečje) sestavina identitete? Pojem etnične identitete zaživi predvsem v situaciji, ko skupina ljudi čuti potrebo po diferenciaciji, in postavi v ta namen *nevidne meje*, ki ločujejo njihov svet od sosedovega. Ta potreba ni sad težnje po osamitvi skupnosti, saj izhaja iz nujnosti po ohranjanju lastnih korenin in kulture ter iz kljubovanja asimilaciji. Jezik oziroma jezikovna varianta je najočitnejši element že omenjene *nevidne meje*. Uporaba materinega jezika je dejavnik, na katerem skuša družba graditi lastno jezikovno skupnost, in predstavlja temelj etnične identitete. Jezik je pravzaprav sistem simbolov, ki omogoča človeku, da prikazuje resničnost, ki ga obdaja in mu hkrati daje priložnost, da pripada neki širši skupnosti. Jasno je, da ne moremo istovetiti obvladovanja jezika s pripadnostjo etnični skupini, res pa je, da je jezik zadostna, a ne neobhodno potrebna prvina pri

prepoznavanju pojma etnična identiteta. V sebi namreč nosi obsežnejši splet socialnih, kulturnih, ekonomskih sestavin⁴.

Analize in raziskovanje jezikovne specifičnosti nazivov, ki jih nosijo predmeti, nam lahko pomagajo odkriti pripadnost določene skupnosti širšemu kulturnemu prostoru, obenem pa nam posredujejo informacije o odnosih prebivalcev raziskovane regije s sosednjimi jezikovnimi in etničnimi skupnostmi. V tej smeri sem raziskoval in podrobno analiziral predmete, ki jih hrani etnološki muzej v Bardu (Terska dolina). Da bi prišel do zaželenih rezultatov, sem osnoval kataloški zapis, ki vsebuje naslednja gesla: inventarna številka, splošna skupina, podatki o imenu predmeta, uporaba, opis, material, obdobje in okolje uporabe, razno, podatki o informatorju (ime, priimek, vzdevek, kraj in datum rojstva), inventarna številka fotografskega gradiva. Pri jezikovni raziskavi sem bil posebno pozoren na narečno, slovensko, furlansko, italijansko ime predmeta ter na narečni opis, kako se predmet uporablja. V prvi fazi sem se omejil na predmete, povezane zgolj z mlekarstvom in predelavo mleka, pri izpolnjevanju kartončkov pa sem sodeloval s sedmimi informatorji. Poleg narečnega imena predmeta sem pisal tudi terminologijo, povezano z njegovo uporabo, temu pa so informatorji dodali še dragocene podatke o načinu življenja ter o okolju, v katerem so ta predmet uporabljali. S pomočjo strokovne literature in slovenskih ter furlanskih etnologov sem izpolnil ostala gesla in se nato posvetil jezikovni primerjavi zbranega gradiva. Iz analize ni le izstopala pripadnost terske skupnosti širšemu slovenskemu kulturnemu prostoru (slednja ugotovitev je le potrdila že obče znano dejstvo), ampak tudi odnos zakotne doline s furlansko nižino ter z italijanskim okoljem. Zanimiva se mi zdi ugotovitev, da so na planini uporabljeni predmeti, torej tisti, ki so jih Terjani sami izdelovali, ohranili ime v terskem narečju, kar neizpodbitno dokazuje njegovo pripadnost slovenskim narečjem (npr.: *sarp*, *kotou za ser*, *obodno*, *sklijeda*...). Predmeti pa, ki so bili povezani s trgovanjem mlečnih izdelkov z bližnjo Furlanijo, ali pa tisti, ki so jih bili Terjani morali kupiti v dolini, kažejo močan vpliv furlanščine (npr.: ime *ura* je v tem stoletju nadomestil furlanski *oroloj*; *strjeba* je postala *kuvjart*, odkar so Terjani začeli kupovati korce v sosednjem Huminu / Gemoni; kosa je ohranila prvotno ime, za njeno rezilo pa so uvedli besedo *falcet* iz furlanščine *falzet*). Še zanimivejša pa je prisotnost italijanščine v imenih predmetov, ki so bili v rabi v združnih mlekarnah. Ustanovitev mreže vaških mlekarn v Terski dolini se je pojavila konec prejšnjega stoletja v skladu s planom italijanskih zootehničnih ustanov. Tehnične izboljšave so v dolino prinesle novo italijansko izrazoslovje, ki se je v kratkem vsililo v narečna imena nekaterih predmetov: npr. *mešalnik za sir – lira*, *pinja na mehanski pogon – karatel* itd.

Raziskovanje jezikovne vrednosti materialne kulture (ne izključno materialne) je pokazalo, da se delo muzeologa ne sme omejiti le na postavitve predmetov, temveč še na skrb, da se v muzejskih prostorih ohranja jezikovni zaklad, ki ga razstavljeni material nosi v sebi. Idealni in tudi najpopolnejši prikaz "mikrokozmosa muzeja" bi dosegli le z neposrednim stikom med obiskovalcem in informatorjem oz. domačinom. Neuresničljivost takega cilja pa nas prisili, da uporabimo *napise*. Na žalost ima le

⁴ Tassarolo Mariselda, *Minoranze linguistiche e immagine della lingua*, Franco Angeli, Milano 1990, str 29.

redkokateri muzej v zamejstvu predmete, opemljene s primernimi muzejskimi kartončki. Zato so prisotnost jezika v muzejskih prostorih omejuje le na kak uvodni pano ali v najboljšem primeru na razlago po naključju prisotnega domačina. Napis je za nekatere le banalen fizični prenosnik imena predmeta. Zavedati pa se moramo, da ima napis izredno vplivno moč, čeprav je poimenovanje le skrajno skrčeno besedilo, saj je nekakšna kristalizacija jezikovnega sporočila⁵. Na narodnostno mešanem območju postane javni napis (v našem primeru muzejski kartonček) pomembno informacijsko sredstvo. Poleg besedila napisa je sestavni del sporočila tudi jezik, v katerem je napis izražen. V sociologiji jezika se jezik napisa obravnava kot simbol etničnosti, ki bi ga lahko izrazili z besedami slovenskega sociologa prof. Darka Bratina "zunanja simbolizacija javnega soobstajanja več kodov"⁶. To ugotovitev lahko dopolnimo z že omenjeno trditvijo, da je jezik pravzaprav najočitnejša prvina etnične identitete. Pri zapisovanju muzejskih napisov moramo biti posebno pozorni na vsebino in na uporabo ustreznega jezika. Zavedati se moramo, da ima napis vlogo obveščati obiskovalca o tem, katera jezikovna (in narodna) skupnost živi na ozemlju, kjer je muzej postavljen, obenem pa mora na čim bolj dostopen način posredovati vrsto informacij, ki jih hrani predmet. To lahko dosežemo le z večjezičnostjo sporočila. Narečno ime predmeta, opremljenega z jezikom izvora (npr. *sarp* – iz slovenščine *srp*, *daska za sér* – in slov. *deska za sér* in podobno), neizpodbitno priča o kulturni pripadnosti skupnosti, ki je predmet uporabljala, in zato tudi o narodnostni sestavi prebivalstva. Isto vlogo opravljata opis rabe predmeta ter njegov prevod.

Naslovnika pisnega sporočila napisa sta obiskovalec, ki prihaja iz tujega okolja, ter obiskovalec / domačin. Če je prvemu zadostna informacijska vloga napis, je za drugi tip obiskovalca nezadostno, da se v muzejskih prostorih jezik ohranja le s kristalizacijo živega elementa identitete. Posebno v Videmski pokrajini, kjer so državni zakoni onemogočili ustanovitev dvojezične šolske mreže, bi lahko muzeji postali sedež vzgojno-izobraževalnih centrov. S pomočjo didaktičnih pristopov bi morale kulturne organizacije izrabiti razstavljeno gradivo, da se približa otrokom isti svet, ki ga asimilacija ruši. V rokah pedagogov bi predmeti zaživeli, z njimi bi zaživel tudi jezik oz. narečje. Otroku bi odkrili novo kulturno bogastvo njegovega okolja, približali bi ga širšemu slovenskemu prostoru in mu na primeren način okrepili zavest, da pripada njegovo narečje slovenskemu jeziku. Vzgojno-izobraževalno funkcijo bi lahko razvili celo do te mere, da bi v muzejskih prostorih uvedli tečaje slovenskega jezika in ne le narečja.

Priznam, da sem se ob pisanju tega referata prvič poglobil v problem prisotnosti (v našem primeru odsotnosti) jezika v etnoloških muzejih v zamejstvu. Spoznal sem, da je jezik pravzaprav tista nujna sestavina, ki združuje okolje, razstavljeno gradivo oz. muzej ter naslovnika. Tako sestavljeno verigo lahko omogočita le z uresničitvijo naslednjih strokovnih zahtev:

1. Smiselna preureditev že obstoječih muzejskih zbirk in postavljanje novih z velikim poudarkom na pomenu jezika.

⁵ Kavčič-Baša Majda, *Slovenščina kot jezik soseske v Trstu*, Magistrsko delo, Ljubljana 1991, Filozofska fakulteta.

⁶ Bratina Darko, *Is sequo come affermeriaffermazione e negazione*, IRSAE-GRUPPO 85, Trst 1988, str. 23-32.

2. Nastavitev skupine dvojezičnih raziskovalcev, v kateri bi morali sodelovati etnografski muzeologi, jezikoslovci, pedagogi idr.

3. Uveljavitev nove vloge muzejev, med katerimi je najnujnejša vzgojno-izobraževalna.

4. Vzpostavitev vezi med muzejskimi zbirkami in zasnova skupnega načrta, ki naj ovrjednosti jezikovno in tudi narodnostno identiteto ozemlja.

Nenazadnje bi bilo zelo koristno vključiti etnološke muzeje Slovencev v Italiji v mrežo muzejev v matični državi, s čimer bi omogočili nujno strokovno izmenjavo. Tako bi obravnavali zamejsko ozemlje kot del skupnega slovenskega kulturnega prostora.

Bibliografija

Cirese Alberto Mario, Oggetti, segni, musei, Einaudi, Torino 1977.

Furlan Andrej, Strumenti di lavoro e cultura dell'Alta Val del Torre. Contributo per un Museo, Diplomatska naloga, Fakulteta za ohranjanje kulturne dediščine, Udine-Videm 1992/93.

Grafik Imre, Muzeji narodnostnih manjšin in ohranjanje narodnostnih kultur, Etnolog 1 (LII), 1991, str. 187-194.

Kaučič-Baša Majda, Slovenščina kot jezik soseske v Trstu, Magistrsko delo, Ljubljana 1991, Filozofska fakulteta.

Keršič Irena, Etnografski muzeji v Evropi regij. O identiteti etnoloških muzejev v Sloveniji, Etnolog 3 (LIV), 1993, str. 282-285.

Tessarolo Mariselda, Minoranze linguistiche e immagine della lingua, Franco Angeli, Milano 1990.

Primer kataloškega izpisa:

inv. st. 61

ETNOGRAFSKI MUZEJ TERSKE DOLINE

Splošna skupina: predelovanje mlečnih izdelkov

Ime predmeta:

Narečno ime: *cidilo, šceaunik, šcediunik*

Slovensko ime: cedilo

Italijansko ime: utensile per il filtraggio

Furlansko ime: disgotidor

Raba: (v narečju) ... *za ciditi mljeko* ... (prevod: ... za ceditev mleka ...)

Opis: Predmet je izdelan iz enega samega kosa lesa v obliki zaboja.

Na dnu kovinska, luknjičasta ploščica pokriva luknjo. Ob straneh sta prisotna dva ročaja.

Okolje uporabe: planina, nar.: *tou planini*

Obdobje izdelave: polovica prejšnjega stoletja

Material: les (češnja – nar.: *čarešnja*), pločevina

Izdelava: ročna

Mere: 17 x 40 x 23,5 Ø luknje 3,5

Ostale informacije:

Cidilo so uporabljali pri filtriranju jutranjega mleka. Pri tem opravilu so na dno posode, nad luknjo, postavljali liste raznih zelišč: koprive (nar.: *šarek*) ali gorske rože (nar.: *slič*)

Informator:

Ime: Giovanni

Priimek: Culetto

Nadimek: Pinič

Datum rojstva: 16.10.1929

Kraj rojstva: Ter (Pradielis)

št. neg.: 2.4,2.5.

Riassunto

Musei della minoranza slovena in Italia

L'autore dell'articolo affronta, per la prima volta, il problema della presenza, nel nostro caso dell'assenza, dell'elemento linguistico all'interno dei musei etnografici dedicati alle tradizioni popolari della minoranza slovena in Italia. Vista la particolare situazione culturale e politica è evidente l'insostituibile azione svolta da tali musei nell'opera di conservazione e di ricerca delle radici e dell'identità nazionale.

Ma quale ruolo dovrebbe assumere la lingua o il dialetto all'interno delle raccolte museali? Indubbiamente essa dovrebbe essere l'elemento di coesione tra territorio (geografico e culturale), museo e fruitore del museo. Questa catena non è però presente all'interno dei musei oggi esistenti, ma potrà concretizzarsi soltanto a compimento delle seguenti operazioni:

1. una riorganizzazione museograficamente corretta delle raccolte museali esistenti con un'attenzione particolare all'aspetto linguistico;
2. l'istituzione di una struttura di ricerca composta da etnologi, linguisti, storici, sociologi, pedagoghi etc.;
3. non limitare il museo alla funzione espositiva ma dotarlo di nuovi ruoli (es. educativo, di ricerca ...);
4. collegare le raccolte museali esistenti in una rete e programmare un'azione comune per la valorizzazione delle specificità linguistiche e culturali della fascia confinaria tra Italia e Slovenia.

Mojca Ravnik

Terenski pogovori – vir za etnološke in etnolingvistične raziskave

Autorica ponazarja, na kakšen način zapisuje, razvršča in brani v računalniku posnetke pogovorov z ljudmi pri terenskih raziskavah družine in sorodstva. Primeri so iz Prekmurja, Porabja, Istre in Rezije.

The author describes her methods of using the computer to file, classify and save the information she gathers by talking to people during her field research of family and kinship ties. The examples are from Prekmurje, Porabje, Istria and Resia.

Od leta 1989 raziskujem družino in sorodstvo v vaških naseljih na obrobju Slovenije. Najprej sem se posvetila zaledju Slovenske Istre, na krajših terenskih raziskavah pa sem bila tudi v Prekmurju, Porabju in v Reziji. V tem prispevku želim opisati vsebino arhiva, ki je nastajal ob tem.

Raziskava temelji na terenskih virih, se pravi na spominih in družinskem izročilu. Po njih obnavljam zgodovine družin, njihovo sestavo, rast in razvoj po generacijah, sestavo družinskih skupnosti in sorodstvenih skupin. Večina mojega dela so nevezani, usmerjeni pogovori z domačini. Pustim, da sami govorijo, če le hočejo, in da sami sledijo svojim mislim in spominom. Tako me opozorijo na stvari, na katere sama niti ne bi pomislila. Tudi drugi raziskovalci družine poročajo, da so prej ali slej opustili ankete in vprašalnike (razen za zbiranje osnovnih demografskih podatkov ali pa za pripravo na teren), ker odnosov med ljudmi in položajev posameznikov v družini sami vnaprej ne moremo predvideti in zajeti v vprašanja.

Pretežni del terenskega gradiva so pogovori, posneti in ohranjeni na kasetah. Vse gradivo torej lahko preverimo s poslušanjem kaset. Do junija 1994 sem posnela 49 devetdesetminutnih, 15 šestdesetminutnih in 53 mini šestdesetminutnih kaset.

Večkrat sem pri terenski raziskavi sodelovala z Naškom Križnarjem iz Audiovizualnega laboratorija pri ZRC SAZU. Z video kamero je snemal pogovore in tako ustvaril dokumente, na katerih lahko sogovornika vidimo v njegovem okolju, z obrazno mimiko in vedanjem ob pripovedovanju.

Vsak pogovor najprej dobesedno prepisem v računalnik. Vpis se začne z "glavo" (Naselje. Zaselek. Ulica. Hišna številka. Domače ime. Naslov. Ime. Priimek. Rojen. Kraj rojstva. Spol. Stan. Izobrazba. Poklic. Zaposlitev. Pokrajina. Datum. Kasete.), nato njegovo vsebino razvrstim.

Že na začetku je gradivo hitro rastlo, in zavedala sem se, da je najbolje, da ga takoj začnem tudi po vsebini urejati z računalnikom in to tako, da mi pozneje načina ne bi bilo treba spremeniti. Takrat nisem našla nikogar, ki bi mi v tem lahko svetoval. Moje gradivo so besedila, računalniško vodena dokumentacija, ki so jo takrat začeli uvajati v muzejih pri nas, pa zanje ne ustreza. Končno sem prevzela kar gesla iz etnološke bibliografije. Ta sistem so pred leti sprejeli v večini etnoloških oddelkov v slovenskih muzejih. Je zelo uporaben, ker lahko vsak raziskovalec ali kustos po svojih potrebah dodaja podgesla, ki jih sam podrobneje obdeluje. Tako sem tudi sama storila. Vse gradivo je razvrščeno od 1.1. Materialne kulture (1.1.1. Splošno, 1.1.2. Zemljiška ureditev, naselje, urbanizem, 1.1.3. Stavbarstvo itd.) preko 1.2. Socialne kulture (1.2.1. Splošno, 1.2.2. Družinsko sorodstvene zveze, 1.2.3. Vzgoja itd.) do 1.3. Duhovne kulture (1.3.1. Splošno, 1.3.2. Verovanje, 1.3.3. Jezik, načini sporazumevanja, izražanja in imena itd.).

Tako sem iz vsakega pogovora dobila dve vrsti zapisov: dobesednega in razvrščenega po geslih. V prvih mesecih sem žal še delala nekaj, kar sem pozneje spoznala za napačno. Kakor hitro sem prepis uredila po geslih, sem ga izbrisala. Kasneje sem začela hraniti oboje. Za zgled navajam nekaj izsekov iz tega gradiva z Gornje Bistrice v Prekmurju, iz Sakalovec v Porabju, iz Dekanov v Istri in z Ravance v Reziji (zaradi varovanja osebnih podatkov sem tu osebna in krajevna imena izpustila):

Gornja Bistrica, 1990: Takrat sem dobesedni prepis še brisala in shranjevala samo razvrščenega po vsebini:

1.1.2. (Zemljiška ureditev, naselje, urbanizem)

(Ime zaselka, ostali zaselki) Pitajo, zakaj nas tak zdejo, ne, Osredek. Joušje pa Trate pa Dunkoufci, mi pa Osredek (vse zaselki Gornje Bistrice). Zdaj pa mam sami svojo cerkev na Gornji Bistrici, s Črensovec hodijo sem (fara Črensovci).

To je pa tak bilo premišljeno, vete, to tak si človek nekaj zmisli, to je takšen naziv. Toj tū, tak so zvali tūdi, pa Osredek, kaj tak mala ves, ne, pa naj Osredek bo.

1.1.2.1. (Nastanek naselij, zaselkov)

(Niso imeli svoje hiše ?) Nej so meli, te so pa dobli tak za funduše, nej, za hiže, si tej, to mesto, nej, pri Mūri. Ta smo mi tu ostali tudi, nej. (Kdaj ste dobili funduše ?) Ti povej, da smo dobili mesto, šterga leta ? To bi blo 1912, tisoč devetsto dvanajstega. (Kdo je dal ?) Balažić, nej ? Varašončovi. Ja ja, pa uni se Balažić pišejo. Varašončovi, nega dve hiži sta tu bli, te smo se pa mi, trouje, pr Kocatovi (?), mi pa tej, se preselili, te so vsi enega leta delali hiže. Te trouje. Tak je to nekda bilo, ne, ka so po renda hodili, nej. (Po renda, kaj je to ?) Kak se to pravi, ka so, zaj to ga ne ga tak, nej, zaj ne ga toga, zaj si sakši zaslūži pa si hižo zrihta, neda je pa tou nej bilou tak, zaj si zijou rendaša, ne, ka si ga meu pri hiši, to je, po rendeje so hodili. (Čigava je bila ta zemlja ?) Balažić, ne ? Varašončevi. Ja, Balažicevi domače. Varašončovi, tak se zvali.

Tisti je pa že na Magdičevo, ena hiža. To je tak bilo, (eni na Varašončevi zemlji), eni na Magdičevo.

(So bili Varašončevi bogati kmetje ?) Ja, bogati so bili, te so pa dali tak siromakom tou zemljo, ne, da si naj hiže zidajo, nej, da nado hodili po ljudskih hižah, tak je tou bilou.

(Hodili ste po rendou, to pomeni, kaj ste delali ?) Tudi, vse, pomoč. Delati in vse.

(Je zidal to hišo vaš oče ali njegov oče ?) Oče. Ivan Trninovec. (kdaj rojen ?) (Kdaj ste vi rojena ?) Ja sem pa devjetega. (Sta sami v vasi ?) Ja, jas sem pa s sinom. Dva pa v Nemčiji sina, eden je v Kranji, dve hčere sta pa na Hrvatskom. (o sosednji hiši, ki je prazna, ljudje so v Koprju. Kdaj so odšli ?) To pa mi nej znano, bi točno povedala...kad je Mariča odišla v Koper ? Šterga leta ?

soseda: Tri leta po tistem (ko smo mi delali), je Kocatova hiša delana. (da so odšli f Koper ?) To pa ja ne vem šterga leta le to bilo. Mati je umrla, ona odišla v Koper.

1.1.3. (Stavbarstvo)

Eno leto sam v Franciji bila, te pa, ja, moreš domou iti, mož da se ne more eno leto pa pol. Jako so šli v Francijo, nej, te pa ajdi, mela sam tak veselje nekam oditi ke bi le nekaj zaslužila, jezuš, te pa, žence so nej jemali na borzo dela, samo ledične, te sem pa se dala za ledično, telku ke bi le rada šla, nej. Pa vse je blo lepo samo nejssem mogla duže biti, edno leto, ja odi domov, odi domov, hižo mo delali, ja pa sem še nekaj nej zaslužla, ka to eno leto sen, pa moram duže biti (za zaslužiti). Tristištrtega sem domov prišla. Eno leto sem bila. Mož je pa tak bil, vete, nej je mel veselje nikda oditi, je tak doma to samo hodu tak okoli. Ah, sem pa pravla, ni kej, jas moram iti, ja mam veselje iti nekam. On pa, eh, le doma. Tak pa te me ni domou spravu, zdaj pa dete bilou, leto pa pou staro, moraš iti domou, moraš bougati. (Ste kaj zaslužili ?) Ja, pout sam rešila pa nekaj sem tud zaslužla tudi, sam krave kúpila pa smo več delali po jivaj (njivah).

1.1.5. (Živinoreja)

stolec za luščenje koruze, koruznjak

Izrazi: kokuričnjak, lejvi (hleivi), lejvi za svije, na lejvi (senik)

1.1.6. (Poljedelstvo)

Tak je to nekda bilo, ne, ka so po renda hodili, nej. (Po renda, kaj je to ?) Kak se to pravi, ka so, zaj to ga ne ga tak, nej, zaj ne ga toga, zaj si sakši zasluži pa si hižo zrihta, neda je pa tou nej bilou tak, zaj si zijou rendaša, ne, ka si ga meu pri hiši, to je, po rende so hodili. (Čigava je bila ta zemlja ?) Balažic, ne ? Varašončevi. Ja, Balažicevi domače. Varašončovi, tak se zvali.

Tisti je pa že na Magdičevo, ena hiža. To je tak bilo, (eni na Varašončevi zemlji), eni na Magdičevo.

(So bili Varašončevi bogati kmetje ?) Ja, bogati so bili te so pa dali tak siromakom tou zemljo, ne, da si naj hiže zidajo, nej, da nado hodili po ljudskih hižah, tak je tou bilou.

(Hodili ste po rendou, to pomeni, kaj ste delali ?) Tudi, vse, pomoč. Delati in vse.

soseda: Nej, to so tud takši bili, kad so služili, nekda metovi so nūcali dekke pa lapce, mati so bli dekla pa oče so bili lapec, oče so bli s Črensovec, mati pa tū z Bistrce.

Sakalovci, 1991 (s pomočjo domačinke, etnologinje Katarine Hirnök - Munda):

I. Dobeseden prepis:

Kdo je to hišo postavil? Mojga dejdeka oče, to je, nej, Kati, ded, kak temu pravijo vogrski. (Kati: V slovenščini je praded.) Jaz slovenski tud ne vem, samo po madžarski vem. Mojga dedeka oče. Dednagypapa. Nagypapa je stari oče. (Kaj pa njegova žena?) Tista je s Sakalovec bila, samo ne vem, od tere hiže. Kati: Prababica. (Se reče tako?) Ne. (Od deda oče je dednagypapa, kako se reče njegovi ženi?) Baba, nej?

Oče pa mati. Dejdek pa baba, nej? Očen stariše so pa dejdek pa baba. (Kaj pa njihovi starši?) Tistim smo tud tako govorili, dedek pa baba. (Kako se je imenoval od dedeka oče, ki je hišo postavil?) Ne vem, ka mu je ime bilou, ja samo sam dejdeka poznala, mojega dejdeka. S Sakalovec je bio. Pa tisti stari ljudje so že si umrli, ka so tou vedli. Te stari lidje. (Iz katere vasi je bil dednagypapa?) Veš Kati sto bi tou vedel povedat, Merkli bači. Moj materni dedek, on je s Slovenske vesi. Očini starišče pa njeni dejdek. Po materno, tisto vem, ki so s Slovenske vesi bili. Moja mati je rojena v Slovenski vesi. Kok se zovéjo? Žlárini so oni bili. Materni dejdek, on je bil od Plejfcini, Plejfcini dejdek. (Je on prišel od druge hiše?) Ja. (Kako se temu reče, če pride mož v ženino hišo? Se reče, da se poročijo?) Ožênijo. (Pride on k njej ali ona k njemu?) Kak je...zdaj, kak je al prvi kak je blo? Prvi je tak bilo, de je mesto bilo. Če je mesto bilo, te je žena ta išla, če pa nej...te pa, kak su se správil, nej? Prvi so starišče so vkūp prsedli te so si uni zgúčali, čida zdaj išla k ni ali pa da pojub tam išo. (Kateri otroci so se prej poročili?) Prvi so se starejši, so že dvajsti let minouli, mladi to je samo redko bilou, povejmo če je že dejkla husta ratala (zanosila), te so se mogli, če ne, ne tak rano kak zdaj. (Ali so starši gledali na to, da bi pri hiši ostal sin?) Ja, to je bilou, najmlajši bi to bilou ka je prej doma bio. (Kati: Zavolo grunta, nej?) Ja.

(Kako se v narečju reče od sina ženi?) Kak gučimo? Sneja. Moja sneja. (Kaj pa njihovi otroci?) To so pa, (se smeje) slovenski več ne vem povedati, ogršči vem, únuka, ne? To ja slovenski več ne vem. To smo mi vsikdar, po madžarski govorimo únuk. (Kako pa vas vnuki kličejo?) Babica. Jaz mam dve pa uni ne vejo po slovensko. Samo madžarsko. Moja či, moja starejša či, njeni mož je Vogrin, ne, ne ve po slovensko pa te uni samo po madžarski govorijo. Moja sestra, ona je pa nej fčila po slovenski, nej? Če bi oni tu v vesi ostali, bi se otroci nafčili, ne, oni so v Monoštru šli, tam vsikiš po madžarsko gučijo.

II. Razvrščeno isto besedilo:

1.1.3. (Stavbarstvo)

Kdo je to hišo postavil? Mojga dejdeka oče, to je, nej, Kati, ded, kak temu pravijo vogrski. (Kati: V slovenščini je praded.) Jaz slovenski tud ne vem, samo po madžarski vem.

1.2.2.1. (Razvoj družine)

Kdo je to hišo postavil? Mojga dedeka oče, to je, nej, Kati, ded, kak temu pravijo vogrski. (Kati: V slovenščini je praded.) Jaz slovenski tud ne vem, samo po madžarski vem. Mojga dedeka oče. Dednagypapa. Nagypapa je stari oče. (Kaj pa njegova žena?) Tista je s Sakalovec bila, samo ne vem, od tere hiže. Kati: Prababica. (Se reče tako?) Ne. (Od deda oče je dednagypapa, kako se reče njegovi ženi?) Baba, nej?

Oče pa mati. Dejdek pa baba, nej? Očen stariše so pa dejdek pa baba. (Kaj pa njihovi starši?) Tistim smo tud tako govorili, dedek pa baba. (Kako se je imenoval od dedeka oče, ki je hišo postavil?) Ne vem, ka mu je ime bilou, ja samo sam dejdeka poznala, mojega dejdeka. S Sakalovec je bio. Pa tisti stari ljudje so že si umrlí, ka so tou vedli. Te stari lidje. (Iz katere vasi je bil dednagypapa?) Veš Kati sto bi tou vedel povedat, Merkli bači. Moj materni dedek, on je s Slovenske vesi. Očini starišče pa njeni dejdek. Po maternu, tisto vem, ki so s Slovenske vesi bili. Moja mati je rojena v Slovenski vesi. Kok se zovéjo? Žlárini so oni bili. Materni dejdek, on je bil od Plejfcini, Plejfcini dejdek. (Je on prišel od druge hiše?) Ja.

1.2.2.2. (Sorodstveni nazivi)

(Kako se v narečju reče od sina ženi?) Kak gučimo? Sneja. Moja sneja. (Kaj pa njihovi otroci?) To so pa, (se smeje) slovenski več ne vem povedati, ogršči vem, únuka, ne? To ja slovenski več ne vem. To smo mi vsikdar, po madžarski govorimo únuk. (Kako pa vas vnuki kličejo?) Babica. Jaz mam dve pa uni ne vejo po slovensko. Samo madžarsko.

Kdo je to hišo postavil? Mojga dedeka oče, to je, nej, Kati, ded, kak temu pravijo vogrski. (Kati: V slovenščini je praded.) Jaz slovenski tud ne vem, samo po madžarski vem. Mojga dedeka oče. Dednagypapa. Nagypapa je stari oče. (Kaj pa njegova žena?) Tista je s Sakalovec bila, samo ne vem, od tere hiže. Kati: Prababica. (Se reče tako?) Ne. (Od deda oče je dednagypapa, kako se reče njegovi ženi?) Baba, nej?

Oče pa mati. Dejdek pa baba, nej? Očen stariše so pa dejdek pa baba. (Kaj pa njihovi starši?) Tistim smo tud tako govorili, dedek pa baba.

(Kako rečete otrokom od vaših sester?) To mi govorimo ta so moje sestré mlajši. (Nečak ne rečete?) Ne. Moj sestriini mož, on, njema pa govorimo šogor, ne. To to ne vem, kak se slovensko. (Svak) No viš ja sem pa sigdar mislu ka svak je moj materni brat. Mojme maternome brata sem jes govorila svak. (Kako rečete od mame brat?) No, tistome smo govorili svak, ja, svak. Moje mamine sestre smo pa govorili tetica.

1.2.19. (Rojstvo, poroka, smrt)

(Kako se temu reče, če pride mož v ženino hišo? Se reče, da se poročijo?) Oženiijo. (Pride on k njej ali ona k njemu?) Kak je...zdaj, kak je al prvi kak je blo? Prvi je tak bilo, de je mesto bilo. Če je mesto bilo, te je žena ta išla, če pa nej...te pa, kak su se správi, nej? Prvi so starišče so vkúp prsedli te so si uni zgúčali, čida zdaj išla k ni ali pa da pojob tam išo. (Kateri otroci so se prej poročili?) Prvi so se starejši, so že dvajsti let minouli, mladi to je samo redko bilou, povejmo če je že dejkla husta ratala (zanosila), te so se mogli, če ne, ne tak rano kak zdaj. (Ali so starši gledali na to, da bi pri hiši ostal sin?) Ja, to je bilou, najmlajši bi to bilou ka je prej doma bio. (Kati: Zavolo grunta, nej?) Ja.

1.3.3. (Jezik)

Kdo je to hišo postavil? Mojga dejdeka oče, to je, nej, Kati, ded, kak temu pravijo vogrski. (Kati: V slovenščini je praded.) Jaz slovenski tud ne vem, samo po madžarski vem.

(Kako se v narečju reče od sina ženi?) Kak gučimo? Sneja. Moja sneja. (Kaj pa njihovi otroci?) To so pa, (se smeje) slovenski več ne vem povedati, ogršči vem, únuka, ne? To ja slovenski več ne vem. To smo mi vsikdar, pó madžarski govorimo únuk. (Kako pa vas vnuki kličejo?) Babica. Jaz mam dvej pa uni ne vejo po slovensko. Samo madžarsko. Moja či, moja starejša či, njeni mož je Vogrin, ne, ne ve po slovensko pa te uni samo po madžarski govorijo. Moja sestra, ona je pa nej fčila po slovenski, nej? Če bi oni tu v vesi ostali, bi se otroci nafčili, ne, oni so v Monoštru šli, tam vsikši po madžarsko gučijo.

Dekani, 1992:

I. Dobeseden prepis:

Obadva ta brata in moj pokojni papa je bil ino je bilo še šest družih. (Kam so se ti poročili) onde okrog so se poročili, so šli k družinam živet,, štiri so bili doma.

(če ženska ni imela bratov) so ga primili za zeta (tega vašega barbo so primili za zeta) Ja, je bil en stari ki je imel eno samo hčerko in je on šu k nje. Je šu on na robo h nje. Je šu h tej ženi bivati, je bila sama.

(Kje je bilo 24 ljudi?) Pr tem barbati je bilo, so bli štirje sini, vsi štirje poročeni doma, je meu štiri sine in dve hčere je meu ta moj barba. Sini od njega so se poročili, so bili štiri družine skupaj. So bili mama in papa (barba in žena) živi še (kaj pa hčerke) Samo onde blizu so šle. Kmetije velike so bile.

Kamor je bil bogat, so šli bogati, kamor je bil siromak, so šli siromaki (poroke).

(Kdo je bil lastnik) So bli vsi štiri bratje lastniki pole (Je bil oče še živ?) Je ja bil živ še, on je razdelu, mama je umrla, on je razdelu, pol je še, kar je mogu, delal. Hčerke so plačali, so plačali hčerke en bot, so dali v denarji. So napravli obleko, ruhe, postéljo, vse. Mi smo rekli korédo. So ji napravli robo, štramace, vse stvari. So ji napravli koredó za poroko. Kipili ruhe, kipili vse.

(Kaj je bilo bolj običajno, je oče še za življenja razdelil?) Ja, v testamentu je razdelil, pol je dau na sodišče, kadar je on umrl, so razdelili zemljo, vsaki svoje. Ka je on umrl, po so razdelili saki na svoje. Zdej so vsi umrli, niti enega ni živega.

(Kaj če je oče že prej umrl?) sami si razdelijo (Prej je bila ena hiša, ena štala, ena kantina, kaj pa potem?) Vsaki svoje, ker je mogu, je zazidau kos hiše, ker ni mogu, so storili vsi skupa, so zazidali notr v hiši, je bilo siromaščina velika. (So imeli vsaki kuhinjo posebej?) Ne, dokler je bil stari živ še, so imeli vsi skupaj in pol vsaki svoje.

Pr nas imajo šagro, sveti Blaž (Je bila včeraj maša?) Danás je šagra, danás je maša, pridejo vsi gore, sestre pridejo doli z Istre, od konjada, pridejo obiskat. Opodán je. Maša je opodán, pride čudo vrsta judi vseh, vsega kraja, vse okolice.

Enbot je bilo puno ljudstva gor, ma sada ni benega. Pridejo na šagro, pridejo anka pokojne one pokropit.

II. Razvrščeno isto besedilo:

1.2.2.1. (Razvoj družine)

Obadva ta brata in moj pokojni papa je bil ino je bilo še šest družih. (kam so se ti poročili) onde okrog so se poročili, so šli k družinam živeti,....., štiri so bili doma.

(Če ženska ni imela bratov?) so ga primili za zeta (Tega vašega barbo so primili za zeta?) Ja, je bil en stari ki je imel eno samo hčerko in je on šu k nje. Je šu on na robo h nje. Je šu h tej ženi bivati, je bila sama.

(Kje je bilo 24 ljudi?) Pr tem barbati je bilo, so bli štirje sini, vsi štirje poročeni doma, je meu štiri sine in dve hčere je meu ta moj barba. Sini od njega so se poročili, so bili štiri družine skupaj. So bili mama in papa (barba in žena) živi še. (Kaj pa hčerke?) Samo onde blizu so šle. Kmetije velike so bile.

(Kdo je bil lastnik?) So bli vsi štiri bratje lastniki pole (Je bil oče še živ?) Je ja bil živ še, on je razdelu, mama je umrla, on je razdelu, pol je še, kar je mogu, delal. Hčerke so pláčali, so pláčali hčerke en bot, so dali v denarji. So napravli obleko, ruhe, postéljo, vse. Mi smo rekli korédo. So ji napravli robo, štramace, vse stvari. So ji napravli koreda za poroko. Kipili ruhe, kipili vse.

(Kaj je bilo bolj običajno, je oče še za življenja razdelil?) Ja, v testamentu je razdelil, pol je dau na sodišče, kadar je on umrl, so razdelili zemljo, vsaki svoje. Ka je on umrl, po so razdelili saki na svoje. Zdej so vsi umrli, niti enega ni živega.

(Kaj če je oče že prej umrl?) sami si razdelijo.

(Prej je bila ena hiša, ena štala, ena kantina, kaj pa potem?) Vsaki svoje, ker je mogu, je zazidau kos hiše, ker ni mogu, so storili vsi skupa, so zazidali notr v hiši, je bilo siromaščina velika. (So imeli vsaki kuhinjo posebej?) Ne, dokler je bil stari živ še, so imeli vsi skupaj in pol vsaki svoje.

(Če ženska ni imela bratov?) so ga primili za zeta (Tega vašega barbo so primili za zeta?) Ja, je bil en stari ki je imel eno samo hčerko in je on šu k nje. Je šu on na robo h nje. Je šu h tej ženi bivati, je bila sama.

(Kje je bilo 24 ljudi?) Pr tem barbati je bilo, so bli štirje sini, vsi štirje poročeni doma, je meu štiri sine in dve hčere je meu ta moj barba. Sini od njega so se poročili, so bili štiri družine skupaj. So bili mama in papa (barba in žena) živi še. (Kaj pa hčerke?) Samo onde blizu so šle. Kmetije velike so bile.

(Kaj če je oče že prej umrl?) sami si razdelijo.

(prej je bila ena hiša, ena štala, ena kantina, kaj pa potem) Vsaki svoje, ker je mogu, je zazidau kos hiše, ker ni mogu, so storili vsi skupa, so zazidali notr v hiši, je bilo siromaščina velika. (So imeli vsaki kuhinjo posebej?) Ne, dokler je bil stari živ še, so imeli vsi skupaj in pol vsaki svoje.

1.2.6. (Krajevna skupnost)

Pr nas imajo šagro, sveti Blaž (Je bila včeraj maša?) Danás je šagra, danás je maša, pridejo vsi gore, sestre pridejo doli z Istre, od konjada, pridejo obiskat. Opodán je. Maša je opodán, pride čudo vrsta judi vseh, vsega kraja, vse okolice.

Enbot je bilo puno ljudstva gor, ma sada ni benega. Pridejo na šagro, pridejo anka pokojne one pokrôpit.

1.2.7. (Medkrajevni in interetnični odnosi)

Obadva ta brata in moj pokojni papa je bil ino je bilo še šest drugih. (Kam so se ti poročili ?) onde okrog so se poročili, so šli k družinam živeti,....., štiri so bili doma.

1.2.8. (Družbeno razlikovanje)

Kamor je bil bogat, so šli bogati, kamor je bil siromak, so šli siromaki (poroke).

1.2.18. (Letne šege, praznovanja, prazniki)

Pr nas imajo šagro, sveti Blaž (Je bila včeraj maša ?) Danás je šagra, danás je maša, pridejo vsi gore, sestre pridejo doli z Istre, od konjada, pridejo obiskat. Opodán je. Maša je opodán, pride čudo vrsta judi vseh, vsega kraja, vse okolice.

Enbot je bilo puno ljudstva gor, ma sada ni benega. Pridejo na šagro, pridejo anka pokojne one pokrôpit.

Ravanca, 1993:**I. Dobeseden prepis:**

Parizer, ne vem kolko konjev je imel, je imel eno hišo, so zamenjali konje (Iz tega izvira domače ime Parizer) Kafulavi (so tudi Parizer) Ja in Šimunovi, so tudi di Lenardo. So Parizerovi, po ženi Kafulavi. Ne po možu. (ko je bilo preveč recimo Tonijev Parizerov) Je primu ime od žene mogoče ali od hiše, ki so kupli od drugih. Ma zdej, ki so šle dol hiše, ki so ble porušene, imena so ostala zmeraj, tudi če so nardili hišo na drugem kraju.

(med potresom so hiše šle dol) Ja, so hiše ostale.

(Kako rečejo, če se je mož priženil ?) Tukaj rečejo po furlansko, "šel v kuk", "šeukuk" (Kaj to pomeni) jaz ne vem, je koker en kukolo, no, (kukavica) ja (gre v tuje gnezdo) Ja, to je ena beseda furlanska, kuk. (Ne rečejo, se je priženil ali da je šel za zeta ?) Je šel za zeta, h žene, rečejo.

(O domačih imenih) Če je več Marij, mora reč mogoče tudi imena od očeta, Maria di Vittorio, Maria di Toni. (Če vprašate po vzdevku ?) Kiri si ti Tone ? In on mi pove imena, mogoče di Lenardo.

(Če je imel oče več sinov, kateri je ostal doma ?) Ni blo tega problema kakor ga majo gor v Trento, dol v Furlaniji, ki ta prvi sin ostane gospodar od hiše. Tu ni tako. Mogoče da ostane tu hčerka v hiši. Če je bil prvi sin, je bil lepo držan, ma ni prblema za sina ali za hčer. To je samo od očeta ali matere, ki je enga bolj (dajal prednost).

(Je bilo v eni hiši več bratov poročenih ?) Ja, to se je zgodilo, ker niso imeli družga prostora, ma potem kada so imeli eno majhno hišico, so kupli, zgradili drugo, da niso ostajali dolgo kupaj. Prej, tristo, štirsto let nazaj so ostali vsi skupaj, zato ker jih je blo malo.

(Kako se tu reče preužitek ?) Tukaj navadno rečejo, da sin ma gledat oče ino mati, se reče tako, da sin mora gledat mater in očeta. Jaz vem samo tako. Mogoče da prej je bla kakšna druga beseda. (ste kdaj slišali besedo kot ?) So v kotu, so pr kraju (a ne v tem pomenu, ampak če se ne razumejo dobro)

(Kako se reče dediščini ?) Reditá, redital, (oporoka) tèstament, taštamune (Priča ?) priča se ni reklo.

Rojen v Ilirski Bistrici. So še dve tri družine Rezijanov tam. Madotto. (Niste bili edina družina tam ?) Ne, ene sedem družin, so bli tudi naprej, v Šempetru je bilo veliko Rezijanov, v Divači tudi, Sežani, v Pivki so bli. Trgovci in bruzerji. Zidar mislim da je bil samo moj oče. (Ste poznal koga, da bi šel v Istro ?) Prav v Istri, mislim, da ni bilo nebenega. So bli bolj dol, v Zari, tud v Reki, Opatiji. Mislim, da so še dve družine tam, eni so Cuci, ki zdej se kliče Cucić. In eden Pielič. Rezijani so povsod, tud v Ljubljani so.

II. Razvrščeno isto besedilo:

1.1.12. (Rokodelstvo in obrt)

Rojen v Ilirski Bistrici. So še dve tri družine Rezijanov tam. Madotto. (Niste bili edina družina tam ?) Ne, ene sedem družin, so bli tudi naprej, v Šempetru je bilo veliko Rezijanov, v Divači tudi, Sežani, v Pivki so bli. Trgovci in bruzerji. Zidar mislim da je bil samo moj oče. (Ste poznal koga, da bi šel v Istro ?) Prav v Istri, mislim, da ni bilo nebenega. So bli bolj dol, v Zari, tud v Reki, Opatiji. Mislim, da so še dve družine tam, eni so Cuci, ki zdej se kliče Cucić. In eden Pielič. Rezijani so povsod, tud v Ljubljani so.

1.2.2. (Družinsko sorodstvene zveze)

(Je bilo v eni hiši več bratov poročenih ?) Ja, to se je zgodilo, ker niso imeli družga prostora, ma potem kada so imeli eno majhno hišico, so kupli, zgradili drugo, da niso ostajali dolgo kupaj. Prej, tristo, štiristo let nazaj so ostali vsi skupaj, zato ker jih je blo malo.

(Kako se tu reče preužitek ?) Tukaj navadno rečejo, da sin ma gledat oče ino mati, se reče tako, da sin mora gledat mater in očeta. Jaz vem samo tako. Mogoče da prej je bla kakšna druga beseda. (Ste kdaj slišali besedo kot ?) So v kotu, so pr kraju (a ne v tem pomenu, ampak če se ne razumejo dobro)

(Kako se reče dediščini ?) Reditá, redital, (oporoka) tēstament, taštamune (priča) priča se ni reklo.

1.2.5.2. (Izseljenstvo in zdomstvo)

Rojen v Ilirski Bistrici. So še dve tri družine Rezijanov tam. Madotto. (Niste bili edina družina tam ?) Ne, ene sedem družin, so bli tudi naprej, v Šempetru je bilo veliko Rezijanov, v Divači tudi, Sežani, v Pivki so bli. Trgovci in bruzerji. Zidar mislim da je bil samo moj oče. (Ste poznal koga, da bi šel v Istro ?) Prav v Istri, mislim, da ni bilo nebenega. So bli bolj dol, v Zari, tud v Reki, Opatiji. Mislim, da so še dve družine tam, eni so Cuci, ki zdej se kliče Cucić. In eden Pielič. Rezijani so povsod, tud v Ljubljani so.

1.2.10. (Pravne norme)

(Če je imel oče več sinov, kateri je ostal doma ?) Ni blo tega problema kakor ga majo gor v Trento, dol v Furlaniji, ki ta prvi sin ostane gospodar od hiše. Tu ni tako. Mogoče da ostane tu hčerka v hiši. Če je bil prvi sin, je bil lepo držan, ma ni problema za sina ali za hčer. To je samo od očeta ali matere, ki je enga bolj (dajal prednost).

(Kako se tu reče preužitek ?) Tukaj navadno rečejo, da sin ma gledat oče ino mati, se reče tako, da sin mora gledat mater in očeta. Jaz vem samo tako. Mogoče da prej je bla kakšna druga beseda. (Ste kdaj slišali besedo kot ?) So v kotu, so pr kraju (a ne v tem pomenu, ampak če se ne razumejo dobro)

(Kako se reče dediščini ?) Reditá, redital, (oporoka) tèstament, taštamune (priča) priča se ni reklo.

1.3.3. (Jezik, imena)

Parižer, ne vem koliko konjev je imel, je imel eno hišo, so zamenjali konje (iz tega izvira domače ime Parizer) Kafulavi (so tudi Parižer) Ja in Šimunovi, so tudi di Lenardo. So Parizerovi, po ženi Kafulavi. Ne po možu. (Ko je bilo preveč recimo Tonijev Parizerov ?) Je primu ime od žene mogoče ali od hiše, ki so kupli od drugih. Ma zdej, ki so šle dol hiše, ki so ble porušene, imena so ostala zmeraj, tudi če so nardili hišo na drugem kraju.

(med potresom so hiše šle dol) Ja, so hiše ostale.

(Kako rečejo, če se je mož priženil ?) Tukaj rečejo po furlansko, "šel v kuk", "šeukuk" (Kaj to pomeni ?) jaz ne vem, je koker en kukolo, no, (kukavica) ja (gre v tuje gnezdo) Ja, to je ena beseda furlanska, kuk. (Ne rečejo, se je priženil ali da je šel za zeta ?) Je šel za zeta, h žene, rečejo.

(o domačih imenih) Če je več Marij, mora reč mogoče tudi imena od očeta, Maria di Vittorio, Maria di Toni. (Če vprašate po vzdevku ?) Kiri si ti Tone ? In on mi pove imena, mogoče di Lenardo.

Foto Igor Lepajne

Terensko snemanje pogovora. Naško Križnar, Mario Basaneže, Mojca Ravnik. Radini 1993.

Uporabljam urejevalnik besedil Word 5. Ob prepisovanju terenskih pogovorov sprti lahko spravljam podatke, ki se mi zdijo posebej zanimivi, v ustrezne datoteke. Seveda me trenutno najbolj zanimajo izrazi za družino in sorodstvo. Včasih se o njih pozanimam pri jezikoslovcih, ki so v svojih delih tudi že omenili to terensko gradivo¹. Za Prekmurje, Porabje, Istro in Rezijo imam tudi datoteke za jezikovne posebnosti.

Gradivo je zelo enostavno poiskati z ukazom po kraju, po naslovu, imenu ali priimku informatorja, številki kasete ali kateremkoli podatku iz glave ali po številki gesla. Vendar pa je tudi tako iskanje zamudno, če nas zanima večja količina gradiva. Zato sem začela uporabljati poseben program za iskanje, ki ga je izdelal Matjaž Robežnik. Ta program sam najde želeno geslo, kjerkoli se pojavi v datoteki, izpiše vsa besedila in jih spravi v novo datoteko.

Pri prepisovanju pogovorov mislim predvsem na podatke za raziskavo, ki poteka, zato urejene pogovore preučim s tega stališča - rišem rodovnike, zapisujem nova vprašanja, ki jih moram naslednjič razvozljati. Včasih neko besedo zapišem natančneje, ker bi rada sebe ali kakega drugega uporabnika v prihodnosti opozorila na neko posebnost. Ne upoštevam nobenih dialektoloških pravil, niti se sama dosledno ne držim kakega prilagojenega načela. Zavedam se, da z jezikoslovnega stališča moj način ni pravi, vendar bi mi upoštevanje pravil še podaljšalo že tako zelo zamudno prepisovanje in razvrščanje. Ohranjeni so posnetki - to je bistveno.

Pred nekaj leti, ko sem začela raziskavo, še nisem prav vedela, kaj naj naredim s kasetami, potem ko sem z njih pobrala podatke, ki so me zanimali. To ni slovstvo, ki ga hranimo in preučujemo, to je le pripovedovanje o vsem mogočem. Potem sem začela vsebino vseeno podrobno razvrščati in to v vsa gesla, tudi tista, ki niso moje ožje področje. Danes ugotavljam, da se je že do zdaj oblikoval bogat arhiv, ki ga je vredno vzdrževati in širiti. Spoznala sem, da so posnetki pripovedi, četudi ne gre za slovstveno folkloro, vredni hranjenja in preučevanja, podobno kot to delajo muzeji s predmeti. Menim, da to gradivo ni dragocen vir samo za etnološke, ampak tudi za etnolingvistične raziskave.

Summary

Field Research Talks - a Source for Ethnological and Ethnolinguistic Studies

The author researches family and kinship ties in Slovene border regions. Her research is based on field trips, i.e. on talks with natives, gathering recollections and recording family tradition. Most of the material are talks recorded on cassettes. Some talks were shot with a video camera by Naško Križnar of the Audio-Visual Laboratory at the Scientific and Research Center of the Slovene Academy of Arts and Sciences, so that we can also observe the face mimicry, the movements and behavior of the interviewees in their everyday surroundings.

¹ Glej Vlado Nartnik, K narečnim prislovom ponjer in tenčas. Slava, Debatni list, letnik IV, št.1, Ljubljana 1989, str.27-29 in Metka Furlan, Od izvora do etimologije besed, Slavistična revija 2, 1991, str.253-257

The talks are typed into a computer and classified by contents according to the ethnological bibliography glossary. In this way a library of tapes and texts is being built, a precious source for ethnological and ethnolinguistic studies.

Naško Križnar
Vizualije kot teksti

Današnja videotehnologija nam omogoča, da vizualne informacije beležimo, shranjujemo in montiramo. Pod določenimi pogoji lahko obravnavamo vizualije kot tekste, oblikovane po kriterijih etnografije, etnologije ali kulturne antropologije. O tem odloča metodološki postopek raziskave že v fazi dokumentiranja, še usodnejše pa v fazi montaže. V razpravi so prikazani različni primeri uporabe video kamere. Izkušnje rastejo v smeri spreminjanja običajne vizualne dokumentacije v pravo vizualno raziskavo.

Today's video technology enables us to record, save and edit visual information. Under certain conditions visual information can be treated as a text shaped according to the criteria of ethnography, ethnology or cultural anthropology. This depends on the methodological approach in the documentation phase, and even more so in the editing phase. In the study the author demonstrates different ways of using a video camera. Today's trends go toward gradually changing traditional visual documentation into genuine visual research.

Uvodni referat na mednarodnem seminarju Le Alpi/Il lavoro, San Michele all' Adige, 15. april 1994.

O slovenski etnografski video dokumentaciji¹

V glasilu Evropske zveze za vizualne znanosti o človeku (EAVSOM Newsletter), št. 3 iz leta 1987 je objavljen obširnejši oris etnografskega filma v Sloveniji in informacija o delovanju Avdiovizualnega laboratorija ZRC SAZU.

¹ Izraz etnografski film sem v referatu uporabljal zaradi lažjega sporazumevanja zunaj Slovenije. Pri nas so včasih še vedno zagate s poimenovanjem naše vede in njenih poddisciplin. Izraz etnografski film je v Evropi splošno razumljen kot strokovni film (dokument), ki obravnava regionalno in nacionalno kulturo, prav tisto kulturo, ki je predmet naše etnologije in kulturne antropologije. Razen tega so vizualne raziskave v dobri meri interdisciplinarne, kar je najbolje odrazil naslov nekdanje EAVSOM - Evropska zveza za vizualne znanosti o človeku.

Dodatne informacije, s poudarkom na zgodovini slovenskega etnografskega filma prinaša tudi katalog Festivala ljudstev (Festival dei popoli) iz leta 1983, ko je bila v Firencah organizirana retrospektiva slovenskega etnografskega filma. Pripravil sem jo skupaj s Paolom Chiozzijem. (Naško Križnar, Cinquant'anni di cinema etnografico sloveno. 24° Festival dei popoli, Firenze 1983, 103-105)

Od takrat se je v Sloveniji marsikaj spremenilo, med drugim tudi število enot v naši zbirki. Zbirka vizualne dokumentacije je narasla od številke 50 v letu 1987 do številke 350 v letu 1994.

Med temi enotami jih je 31 iz alpskega prostora in med njimi 8 o različnih delovnih procesih. Sicer pa je med "alpskimi" enotami največ video dokumentov o letnih in verskih praznikih (13). V tem se naša zbirka ne razlikuje od drugih, meni znanih zbirk video dokumentacije v sosednjih deželah. Tudi sicer je največ etnografskih filmov posnetih o letnih in verskih praznikih, sledijo filmi o materialni kulturi in o delovnih procesih.

O metodologiji

Vsi, ki delamo na področju vizualne etnografije želimo, da bi video dokumentacija postala orodje etnografske raziskave ali celo, da bi vizualne raziskave delovale kot samostojna znanost v okviru etnografije.

Z obžalovanjem lahko ugotovljamo, da številni pripadniki akademskega stanu še vedno enačijo vizualno etnografijo z dokumentarnim etnografskim filmom, ki se predvaja na televiziji.

V bistvu imata vizualna etnografija in dokumentarni film nekaj skupnega. To je video dokumentacija kot njuno osnovno gradivo. V resnici pa dokumentarni film z vsemi pripomočki, kot so glasba, komentar, reduciranje dogajanja po medijski logiki itd., sodi bolj v območje fikcijskega oz. avtorskega kot v območje znanstvenega filma.

Zato sem v pričujoči predstavitvi usmeril svojo pozornost na napetost med video dokumentacijo in vizualno raziskavo oz. na možnost, da video dokumentacija postane vizualna raziskava.

Vsak video posnetek še ni vizualna raziskava, čeprav mnogo znanstvenikov meni, da je njihov posnetek "znanstven" že zato, ker ga je posnel znanstvenik. Toda po drugi strani prav vsak video posnetek (tudi arhivski) lahko postane zarodek vizualne raziskave, če ga postavimo v primeren metodološki okvir. V tem se vizualna dokumentacija ne razlikuje od drugih virov znanstvene raziskave.

Paziti moramo, da etnografsko raziskavo organiziramo na tak način, da bo lahko postala vizualna. Veliko vlogo pri tem ima poznavanje vizualne tehnologije in njenih zmožnosti za predstavitev vizualne informacije.

Med zanimivejše oznake vloge filma v etnografiji sodi naslednja: "Naloga, ki je kot krojena po meri filma, je dokumentiranje situacije, ki jo lahko razumemo in lovimo v medsebojni igri brezštevilnih posameznih elementov človekovega vedenja, ki se odvija v nenehnem stanju medsebojnega učinkovanja in dinamičnega pretoka." (Franz Simon, *The Traditional Economy of South Tirol. Visual Anthropology*, 1/3, 1988, 360)

Največkrat se nam kažeta slabost in moč vizualnega, ko vizualno informacijo soočimo z verbalno informacijo v znanosti. Pri tem radi pretiravamo v korist enega ali drugega

medija. Michael Oppitz pravi o tem takole: "Nikdar ne bi rekel, da je eno boljše od drugega. Ne bi niti rekel, da je film dober za to, pisanje za ono. Rekel bi le, če obstajajo pomeni, vezani za empirični svet, ki jih ne moremo zaznati vizualno, jih moramo izraziti z besedami." (Shooting Shamans, *Visual Anthropology*, 1/3, 1988, 315)

Predstavitev problematike

Predstavil bom sedem enot naše zbirke vizualne dokumentacije, ki se nanašajo na delovne postopke v alpskem območju Slovenije. Vsaka od teh enot je kratek povzetek (montaža) obširne video dokumentacije. Ne želim učiti tradicionalne tehnologije, ki jo obravnavajo prikazani posnetki, pač pa želim poudariti strukturo vizualnega pristopa k vsaki od prikazanih enot. Moj namen je odkrito prikazati razvoj naših izkušenj pri izdelavi etnografske video dokumentacije.

Svoje razmišljanje sem omejil predvsem na dve vprašanji.

1.) Tehnika

V Avdiovizualnem laboratoriju ZRC SAZU smo začeli s preprosto amatersko VHS opremo, darilo sponzorja (Emona - Hitachi) leta 1983. V primerjavi z dotedanjo tehniko 8 mm filma je bil to navdušujoč napredek. Predvidevam, da ste mnogi od vas izkusili podobne občutke v začetku 80. let, ko se je v znanstvene kroge razširila kasetna video tehnologija. Toda resnični učinek je bil dejansko precej reven, natančno tak, kot ga opisuje Paolo Chiozzi v svojem članku *Effects induced by the development of new technologies* (CVA Newsletter, oct. 1987, 23-28). Kontrola slike je bila razmeroma slaba (zlasti barvni kontrast, resolucija in obstojnost signala pri presnemavanju), zvok, posnet z mikrofonom na kameri, je bil navadno preslaboten ali poln šuma (zaradi avtomatske nastavitve glasnosti snemanja). Ker nismo imeli montažne opreme, smo prakticirali specifične (beri: primitivne) snemalne postopke. Kot v zgodnjih obdobjih kinematografije (ko je negibna kamera snemala prizorišče z vidika gledalca v prvi vrsti avditorija) smo snemali vse iz enega zornega kota, v enem kosu. Edini poznejši poseg je bil montažni rez pred zumiranjem ali po njem. Ta video dokumentacija je bila očitno narejena zgolj kot pripomoček raziskovalcu (spominski zapis), da je posneto situacijo pregledal po povratku s terenskega dela. Temu navadno v anglosaksonskem okolju rečejo "primary source documentation".

Pozneje smo prešli na video tehniko U-matic s preprosto avtomatsko montažo slike in dveh tonskih kanalov. Odtlej smo začeli organizirati snemanja v skladu z montažno logiko. To se je dogajalo šele po letu 1986.

Do bistvenih izboljšav je prišlo z uvedbo Hi8 in Beta tehnologije po letih 1992 in 1994.

Toda nobena zamenjava video formata ni bila pomembnejša od bazičnega prehoda iz faze brez montažne organizacije v montažno artikulacijo vizualnega gradiva. Pokazalo se je, da je šele ta premik pomagal razviti nove metodološke postopke.

2.) Metodologija

Tehnologija, ki omogoča manipuliranje z vizualnim gradivom, bistveno vpliva na metodologijo vizualnih raziskav, nanjo pa enako vpliva tudi razvoj epistemologije

vede v katere službi je vizualna raziskava (etnografija, etnologija, antropologija). Oboje razširja percepcijo raziskovalca, ob vsem omenjenem pa je treba računati tudi na nenehno kritično razmišljanje o lastni praksi.

Globalni dvom v sprejemljivost vizualne informacije kot relevantne informacije v znanosti je najbolje izrazil Paul Hockings, ko je polariziral deduktivno in empiristično prakso antropologije ter fenomenološki značaj filma z vsemi tipičnimi lastnostmi, med katerimi je (po njegovem mnenju) na prvem mestu subjektivnost. (*Ethnographic Filming and the Development of Anthropological Theory*, *Senri Ethnological Studies* 24, Osaka 1988, 205-224)

To globalno vprašanje lahko reduciramo tudi na razmislek o razmerju med vizualnim in zapisanim besedilom, o čemer je bil že govor. Verjetno se odgovori na ta vprašanja spreminjajo, ko se širijo meje ciljev etnografskih (etnoloških, antropoloških) raziskav. V središču pozornosti ni več samo izdelek, delovni postopek ali kulturni element, ampak odnosi med kulturnimi prvinami in odnosi med njimi in širšim kulturnim kontekstom. Tudi vizualna raziskava s tem dobi nove naloge.

Pokaže se zmožnost video dokumentacije oz. video filma, da prikaže omejen, toda "totalen" kos realnosti (H.-J. Koloss, *The Grasslands of Cameroon*. *Visual Anthropology* 1/3, 1988, 290).

Odkrije se moč filma, da z medijskimi sredstvi vizualno oponaša holistično strukturo kulture (Oppitz) v nasprotju z reprezentančnim izrezom realnosti (IWF Goettingen), ali da kot dopolnitev zapsanega teksta "debelo" predstavi stvarnost ("Thick description", Cliforda Geertza). "Totalna dokumentacija" kulture, ki jo je projektiral Inštitut za znanstveni film v Goettingenu s pomočjo filma, pa še vedno ostaja utopija.

Zelo subtilno je možnosti video medija v etnografiji in antropologiji nakazala Cecilia Penacini, ko je opisovala obstoj neverbalnega sistema kulture, kjer geste, obnašanje, obleka, glasba, ples in rituali ter vsakdanje življenje posameznikov sestavljajo plasti v veliki meri podzavestnih, simbolov. (*The RAI-SAT project in visual anthropology*. *CVA Review*, Fall 1990, 35-36.)

Nekaj teh metodoloških nastavkov vsebuje tudi naša video dokumentacija, še največ tista o ročnem izdelovanju opeke. Ta raziskava še ni končana. Še vedno iščem odnose med tradicionalnim delovnim procesom in sodobno kulturo, ter način, kako to prikazati z vizualnimi sredstvi. Rezultat bi moral biti, kot pravi Jay Ruby: "... poglobljanje našega znanja, kako naj bi vizualna in slikovna komunikacija delovali v prid našega iskanja pomena." (*Introduction to the Series. Anthropological Film-making*, Harwood Academic Publishers, 1988, IX)

To pa je tudi eden od načinov, kako vizualna dokumentacija lahko postane vizualna raziskava.

Pletenje košare, Ožbolt nad Zmincem 1985.

Tradicionalno pletarstvo je bilo pomembna domača obrt do druge svetovne vojne v vseh slovenskih pokrajinah. Leta 1936 je bilo celo nagrajeno kot najboljša pletarska obrt v Evropi na sejmu v Grčiji.

Zdaj jo najdemo preoblikovano v komercialno obrt ali kot nostalgično domačo dejavnost brez finančnega učinka.

To je ena naših prvih video dokumentacij. Posneta je bila zunaj hiše, ker nismo imeli primerne osvetljevalne opreme. Na prizorišču so bile tri osebe: snemalec, informatorka in raziskovalka (in pes). Po zaslugi neprenehnega razgovora med informatorko in raziskovalko (ki je ne vidimo v kadru) je ta dokument bolj pričevanje o srečanju med njima kot pa dokument o tehnologiji izdelovanja košar. To se posrečeno ujema z mislijo Davida Mac Dougalla, da je etnografski film predvsem dokument srečanja med filmarjem in tujo kulturo in ne toliko dokument o tej kulturi.

Izdelovanje malega kruhka, Dražgoše 1985.

Tradicija izdelovanja dekorativnih medenjakov se je razširila iz škofjeloškega uršulinskega samostana v 18. stoletju. Še vedno živi v Dražgošah. Mali kruhek je danes turistični spominek.

Posebnost te dokumentacije je fiksirana kamera, ki je spremljala celoten postopek izdelave, le občasno se je s pomočjo zumiranja približala do detajla. Informatorka je od časa do časa tiho komentirala svoje delo, ker ni bila seznanjena z naravo video snemanja. Mislila je, da bi glasnejše govorjenje pokvarilo posnetek.

Izdelovanje lesene maske, Cerkno 1986.

Tradicija pustovanj je še močno živa v Sloveniji, čeprav ni več veliko lokacij, kjer izdelujejo lesene maske po starem.

V primeru Cerknega je nekaj več kot zgolj zanimiv tehnološki postopek. Maske so šaljive upodobitve (karikature) dobro znanih someščanov. Biti upodobljen v maski je pomenilo čast ali pa kritiko. To je socialna igra, ki je širila pomen pustovanja.

Video se osredotoči na delovni postopek izdelave s pomočjo prej pripravljenih delovnih faz. Vsebuje tudi razgovor z izdelovalcem v delavnici in v lokalnem muzeju, kjer so shranjene starejše generacije mask.

Izdelovanje ovčje kambe, Vrsnik 1987.

Video v skrajšani obliki prikazuje najpomembnejše faze izdelave lesene ovratnice za zvonec. Skrajšave delovnega postopka so ponekod preveč očitne. To kaže na slabo pripravljenost informatorja, da bi tesneje sodeloval pri nastajanju dokumentacije, iz česar morda lahko sklepamo, da domača dejavnost izdelovanja kamb še ni komercializirana.

Kovač v kovačnici, Skomarje 1989.

Nekatere domače obrti hitro izginjajo. Bistvo te "urgentne" dokumentacije je morda v dejstvu, da smo skušali ujeti informatorja in njegovo dejavnost v zadnjem trenutku. Stari kovač ni mogel več pokazati vsega svojega znanja. Skušal ga je le zaigrati za potrebe snemanja.

Ker ima kljub 80. letom še zelo dober spomina, smo opravili z njim tudi pogovor o starih kovaških opravilih.

Izdelovanje cvetnonedeljske butare, Osolnik 1991.

Butare izdelujejo v dneh pred cvetno nedeljo. Ponekod se je iz tega razvila prava domača industrija za prodajo v mestu.

Ta tip dokumentacije mi ni najljubši, a se kljub temu vedno znova ponavlja. Na eni strani je nek delovni proces, na drugi strani je kamera. Informator dela in pri tem neprekinjeno govori. To lahko povzroča pozneje v montaži nemalo težav pri iskanju vizualno-slušne kontinuitete dogajanja. Informator celo komunicira s snemalcem in komentira svoje lastno opravilo. Preprosto hoče biti prijazen z vsemi. Kaj to pomeni?

Nekatere domače dejavnosti niso bile samo delovni postopki, pač pa tudi komunikacijski dogodki. Ljudje so se zbirali pri hiši, kjer je potekala neka delovna aktivnost, se pogovarjali, izmenjavali mnenja, skratka klepetali. Zato tudi ne ustavljam informatorja, ki to počne iz navade med snemanjem. Vem, da sodi klepetanje v kulturni kontekst delovnega opravila, da je del "un fait social total" po Marcelu Maussu. Zdaj se celo bojim, ko informator molči med snemanjem, saj to pomeni, da kamera pretirano vpliva na njegovo obnašanje.

Ročno izdelovanje opeke, Letence 1992.

Tradicionalna izdelava opeke je družinska domača obrt. Sodelujejo vse generacije, možje, žene in otroci. Izdelovanje opeke ni samo materialna produkcija ampak tudi socialno komunikacijska. Ob tehnološkem procesu potekajo bogati vzorci komunikacij, kar verjetno velja za veliko večino obrti. Opekar išče dobro glino, stranka išče dobro opeko. Opekar sprejema znanje od svojih staršev in ga izroča svojim naslednikom. Celo danes, ko je soočen z dejstvom, da je eden zadnjih ročnih izdelovalcev opeke v deželi, je lojalen svojemu poklicu. Od tega ima korist: je v središču pozornosti. Moderna arhitektura potrebuje njegove proizvode. Prodaj bi več opek, kot jih lahko izdelata.

Govorim seveda o strukturi, ki je skrita za delovnim procesom. Le-tega lahko vidimo na ekranu zelo precizno in ne potrebuje komentarja. Lahko vidimo zelo bogat repertoar delovnih kretenj, močno govorico, ki temelji na selektivni rabi telesa.

Seveda je še nekaj tehničnih podrobnosti, ki jih bo treba posneti, npr. iskanje kurjave za peč, konstrukcijo peči, kopanje glin itd.

V svoji vizualni raziskavi se želim poglobiti v odnose med opekarjem (njegovo aktivnostjo, njegovo družino) in njegovm širšim okoljem v kulturnem smislu. Pri tem spoznavam (kot že mnogo vizualnih raziskovalcev pred mano), da video kamera v mnogih primerih ni najprimernejše sredstvo za prikaz subtilnih nematerialnih odnosov oz. za beleženje deduktivnih analitičnih procesov.

Leta 1992 sem obiskoval delavnico dva meseca s prekinitvami, nato sem odnehal. Prvič: moj informator je zelo sramežljiv. Drugič: njegov oče je bil bolan. Vsi so želeli biti gostoljubni, vendar ni šlo. Imeli so preveč dela. To se seveda dogaja vsem raziskovalcem, ne samo tistim z video kamero.

Mislim, da imamo vsi zelo podobne izkušnje pri delu z informatorji, ko delamo s kamero. Analiza teh izkušenj bi utegnila biti dobra tema za enega naših naslednjih seminarjev.

*Summary***Visual Information as Texts**

From Video Documentation to Visual Research

The ethnographers all wish our video documentation to become the instrument of ethnographic research or even to function as an autonomous visual science.

However, many academic people still identify the visual ethnography with documentary ethno film.

In fact there is a common ground - a video documentation (research footage) as a basic material.

In rethinking my own video documentation I tried to see clearer than usually the tension between video documentation and visual research or better yet to see the way how former may become visual research.

Not every video shot is supposed to be visual research.

But on the other hand every video can become visual research if it is put into particular methodological context.

What we must pay attention to is to organize the ethnographic research in the way to become visual.

In my introduction I've limited myself to two questions.

First: **the technical question.**

In comparison with former 8 film the VHS video technology was an astonishing innovation in the beginning of 80th. But the effect was in fact very poor. Exactly like described by Paolo Chiozzi.

The control of the picture was relatively bad, the sound, recorded with the mike on camera, was usually too weak or noisy. Video documentation made by the beginners was at least a kind of "primary source documentation".

Later we passed to U-matic standard and afterwards we introduced Hi8 and Beta, but the most crucial was however the step from non-editing to editing visual procedure.

Second: **the question of methodology**

There is no doubt that the improvement of video technology enables the visual researcher to step beyond previous possibilities of perception.

But the methodological approach to the video research is changing according to the evolution of anthropological theory as well.

And finally, there is an individual experience as a constant rethinking of one's own practice.

New relations between cultural element and its context are coming in front of a video camera. There is not only the work process (or the artifact itself) which is in focus but the whole cultural context has to be seen around the artifact. ("Holistic study" by Michael Oppitz)

Maybe it is what Cecilia Penacini describes as "the existence of non-verbal system of culture... (which) can be considered as a sort of stratification of mostly subconscious symbols", discovered by visual means.

Or what Clifford Geertz called "the thick description" as a quality of good ethnographic film in comparison to written text or to simple linear visual registration of the sole event.

This is at least the hypothetical direction of my recent visual methodology, presented here only in the last number of the programme with the subtitle "Work in progress". In the unfinished documentary on Brick-making I am still searching for the relations which should firmly contextualize the traditional work process, showing its connection with contemporary culture. The result has to be a deepening of our knowledge of how visual and pictorial communication functions in our quest to make meaning.

Zdravko Mlinar

Jezikovne spremembe in odpiranje Slovenije v svet

Ključne besede: jezikovne spremembe, jezikovna zavest, dibtomija domače-tuje, dopolnjevanje in izključnost, širjenje angleškega jezika, ogroženost slovenščine, zastoji v prevajanju, internacionalizacija znanosti, dvojezični slovarji.

The key words in the study are language changes, language consciousness, the domestic-foreign dichotomy, complementation and exclusiveness, the spreading of English, Slovene in danger, the translation gap, the internationalization of science, bilingual dictionaries. The author argues that in today's ever smaller world the prevalence of English is not always a threat for smaller nations, but can in some cases even be a boon.

1. Uvod

V danes prevladajočih razpravah v javnosti o slovenskem jeziku je v ospredju predvsem poudarjanje, **kaj hočemo** in **kaj moramo** storiti, **kako smemo** ali **ne smemo** ravnati, skratka bolj najstvena kot kajstvena razsežnost problematike. Ker ogroženost slovenščine hkrati pomeni ogroženost identitete slovenskega naroda nasploh, gre pri tem za eno od temeljnih družbenih vrednot. To pa pogojuje tudi ostrino ter "čustveni naboj" v nastopih posameznih avtorjev. S tem prihaja tudi do enostranosti in pavšalnih sodb, kar ne more predstavljati primerne podlage za iskanje - v danih razmerah - najboljše rešitve. Namesto pavšalnih sodb o tem, kakšni smo Slovenci nasploh (npr. močni v kljubovanju tujim vplivom), ali kakšna je slovenščina nasploh (npr. njena izrazna sposobnost enaka kot v drugih pomembnih jezikih), pogrešam več analize, ki se ne bi zadovoljila s sodbami **zunaj časa in prostora**, temveč bi razkrivala dejanske podobnosti in razlike v mednarodni primerjavi kot tudi glede na sloje in skupine v okviru naše države. Omejevanje razprave na vprašanja, ki zadevajo le "jezikovno zavest" in obsodbo "jezikovne brezbrčnosti", "malomarnosti" in "razpuščenosti" ipd., hkrati pomeni, da puščamo ob strani širši družbeni kontekst,

znotraj katerega lahko pridemo do celovitejšega razumevanja tako vzrokov, pojavnih oblik, kot tudi posledic sedanjih jezikovnih sprememb ali poizkusov njihovega obvladovanja. Brez takšne razširitve se sami lahko najdemo na stranskem tiru in le opazujemo - tako kot več avtorjev negoduje, da se jim to že dogaja - kako se vsakdanja življenjska praksa odvija po starem naprej, ne glede na vse kritike in opozorila.

Če je vse več in več ljudi, ki se ne ravnaajo tako, kot naj bi se in če torej razkrivamo brezbriznost do slovenščine (nemarnost, zaniknost), ne le med podjetniki, trgovci, temveč tudi med športniki, novinarji, znanstveniki, in če so takšni znaki še najbolj množično prisotni v vedenju (naj)mmlajših generacij v zvezi z izrazoslovjem, ki se pojavlja ob njihovem udejstvovanju v glasbi, glede na njihov način oblačenja, v izpostavljanju njihovih idolov ipd., potem je očitno, da vse to terja še bolj temeljito pojasnitev. Zgražanje nad brezbriznostjo ne more nadomestiti analize globljih vzrokov zaznanih pojavov.

Takšna analiza pa mora kot svoj predmet vključiti tudi izhodišča in predpostavke našega ocenjevanja. Povprašati se je treba ali naše sodbe temeljijo na širšem poznavanju temeljnih razvojnih tokov v današnjem svetu, ali pa so mogoče naša merila postala preozka, preživela? Ali v spremenjenem družbenem kontekstu, ko se namesto "prostora krajev" uveljavlja "prostor tokov" (Castells, 1985), ko nekdanje relativno zaprte teritorialne skupnosti ali teritorialne kulturne sisteme vse bolj nadomeščajo "funkcionalna združenja" in "globalna omrežja", ter v situaciji, ko nacionalna država izgublja svojo suverenost (Falk, 1990) in se hkrati krepi samostojnost (pod)skupin in posameznikov znotraj njenih meja ter njihovo transnacionalno povezovanje in ko gre za še bolj odprte državne meje v evropskem prostoru, kar obeta še vse bolj sproščeno gibljivost ljudi, dobrin in idej v mednarodnem merilu - ali torej v tako spreminjajočem se družbenem kontekstu še lahko pričakujemo, da bomo ohranili notranjo **homogenost** in "**čistost**" avtohtone, jezikovne in kulturne dediščine? Ali ne bi kazalo bolj upoštevati spoznanj o razvojnih zakonitostih, ki kažejo na prehajanje od "identitete kot otoka" k "identiteti kot križišču"? Ali lahko vztrajamo pri t.im. "konservativnem pojmovanju nacionalne identitete", ki tudi v času globalne civilizacije predpostavlja notranjo etnično, kulturno in jezikovno homogenost in izključnost navzven? Kakšna so lahko naša pričakovanja glede zaščitne vloge "nacionalne države" v času, ko je družboslovje (Lubash, 1964) kritično zavrnilo tradicionalno razumevanje vloge le-te kot sorazmerno zaprtega ozemeljskega sistema (t.im. "model biljardnih krogel")?

2. Domače in tuje v našem komuniciranju

Spremembe znotraj Slovenije je zmeraj težje razumeti brez informacij o dogajanju v širšem prostoru. Čeprav je Slovenija šele nedavno postala samostojna država, si ob tem ne bi smeli delati iluzij, da to pomeni tudi **neodvisnost** od tujine. Dvoje okoliščin še posebej povečuje (medsebojno) odvisnost notranjih in zunanjih sprememb:

a. ta odvisnost je večja zato, ker gre za eno od najmanjših evropskih držav, za katere je znano, da morajo omejitve zaradi svoje majhnosti nadomeščati z intenzivnejšo mednarodno povezanostjo;

b. drugi razlog pa je v tem, da se je Slovenija osamosvojila sorazmerno zelo pozno, to je v času, ko so v drugih razvitih državah že bolj zaposleni z vprašanji, ki zadevajo nadnacionalno povezovanje (nekateri pa celo označujejo nacionalno državo kot anahronizem). Nasploh je vse več vprašanj, o katerih se odloča na nadnacionalni ravni, kar se odvija hkrati s krepitevijo samostojnosti (pod-)skupin in posameznikov znotraj države.

Ob takšnem razširjanju medsebojnih odvisnosti v evropskem in svetovnem merilu pa je treba razširiti tudi informacijsko podlago pojasnjevanja jezikovnih sprememb pri nas. Tako pa bomo hkrati prehajali od izrazito subjektivistično naravnane razlage današnje problematike slovenskega jezika k bolj objektivizirani osnovi vsakršnega sklepanja o tem. Tako s spoznavnega kot z akcijskega (političnega) vidika se izkaže, da temeljne dileme, ki so danes pri nas v ospredju, niso le naše; številne izkušnje o tem so že na voljo tako v drugih majhnih državah kot celo v največjih državah, npr. v ZDA, kjer se pojavljajo gibanja za zaščito angleščine kot uradnega jezika ipd. (Tarver, 1989, Fishman, 1977).

Ob tem, ko presegamo dosedanje tehnološke, ekonomske in politične ovire za povezovanje v širšem prostoru in si tako zagotavljamo dostopnost do vse širšega kroga držav, skupin in posameznikov, pa hkrati nekako s presenečenjem razkrivamo "vdiranje" tujega v naš domači prostor. Tu gre za značilno nasprotje med "dvema zakonoma dostopnosti". Vsakdo si hoče zagotoviti neoviran, prost dostop do vseh drugih, hkrati pa nadzorovati in obvladovati dostop drugih do sebe. Le v tem smislu se zdi, da lahko razumemo, da se kot presenečenje pojavlja dejstvo, da imamo tudi znotraj Slovenije vse več tujega, več tujščine, kar najeda skladnost in čistost domačega, slovenskega jezika. Po eni strani smo ponosni na to, če napredujemo v smeri demokratične in - to predpostavlja - odprte družbe, hkrati pa se izkaže, da pri tej odprtosti računamo na izrazito enosmernost. Npr. naši strokovnjaki naj bi se izpopolnjevali v tujini in se vračali na svoja delovna mesta doma. Hkrati pa naj bi omejevali priseljevanje tujcev in njihovo delovanje pri nas, razen tistih (predvsem iz razvitih držav), ki bi se asimilirali v našem okolju. Ob tem pa pogosto obžalujemo, ker smo storili premalo, da bi preprečili asimilacijo naših izseljencev v drugih državah.

Razprava o vdiranju tujega v slovenski jezik je torej le ožja tema v preučevanju o odpiranju teritorialnih kulturnih sistemov in teritorialnih skupnosti nasploh. Ob tem pa je do sedaj prevladovalo **statično razumevanje** dihotomije **domače-tuje**, kot da gre za nekakšno stalnico. Dejansko pa se pomen teh pojmov močno spreminja v času, kar je še posebej očitno v primerjavi med generacijami. V raziskavah na Švedskem je bilo npr. ugotovljeno, da starejši ljudje spremljajo televizijske oddaje v angleščini z določenimi težavami oz. distanco; za mladino pa je bilo ugotovljeno, da teh oddaj sploh ne doživlja kot tuje in tako tudi angleškega jezika ne sprejema več kot **tuji** jezik (Findahl, 1989).

V času satelitskih komunikacij (Destefano, 1989; Laskin, 1975), ki so časovno in stroškovno skorajda neodvisne od oddaljenosti, ni mogoče togo vztrajati pri geografskih ločnicah iz časa poštne kočije. V preteklosti je veljalo pravilo, da so tam, kjer so se oslabile ali bile prekinjene komunikacije, nastale razlike v jeziku oziroma kulturi. V

tem smislu tudi izoglose tečejo preko točk, na katerih prihaja do prekinitev ali oslabitev komunikacij (Ferguson, Gumpers, 1973). V preteklosti so te prekinitve v veliki meri izražale naravne fizične meje (planine, reke ipd.) in v tem smislu npr. pravijo, da italijanskega jezika ne bi bilo brez Alp. Tako pravzaprav ne preseneča, da smo se danes, ko telekomunikacije premoščajo takšne ovire (in če velja isto načelo), zaradi večje pogostosti stikov v širšem prostoru znašli pod močnim pritiskom množičnega vdiranja tujščine. S preseganjem ovir v komuniciranju hkrati izgublamo prejšnjo zaščito pred neobvladljivim vdiranjem tujega. Ob vse večji gibljivosti ljudi, ko se povečuje pogostost potovanj in tudi krajših bivanj vse večjega števila ljudi (in ne gre le za spremembo stalnega bivališča), postaja vse težje razlikovanje med avtohtonim in priseljenim prebivalstvom, med domačini in tujci. Prisotnost tujcev izsiljuje tudi uporabo tujih jezikov, še zlasti pa angleščine, ki nastopa skorajda kot predstavnik teh jezikov. Prihaja kar do nekakšnega stopnjevanja, tako da že v naprej poznamo značilne situacije v katerih se tuje jezike bolj ali manj uporablja: v letalih in na letališčih bolj kot v vlakih in na železniških postajah (med posadko letala in kontrolo letenja na letališču - celo izključno angleščino, četudi je to pogovor med Slovenci), v avtobusih pa večinoma ne najdemo dvojezičnih napisov, v hotelih bo pogovor večkrat v tujem jeziku kot v (podeželskih) gostilnah, na univerzi bo v uporabi več tuje literature in več predavanj v tujih jezikih kot pa v srednjih in osnovnih šolah, tisti z višjimi stopnjami izobrazbe pogosteje komunicirajo v tujih jezikih kot tisti z nižjimi itd.

Jezik se danes nujno več ne veže na prav določeno ozemlje, tako kot je bilo v preteklosti, ko so bili tisti, ki so ga uporabljali omejeni na prav določeno območje ali na nekaj območij sveta. Kot pravi Mackey v tem stoletju na podlagi revolucije v sredstvih množičnega obveščanja nekatere jezike lahko razumejo nekateri ljudje **v vseh delih sveta**. In od časa, ko je začel delovati komunikacijski satelit Intelsat III (1967), je postalo tehnično mogoče, da se med vsemi odvijajo medsebojne komunikacije. Prvič v zgodovini človeštva je prišlo do tega, da noben del sveta ni več popolnoma izključen iz povezav s preostalim svetom. Tako pa tudi prihaja do razhajanja med jezikom in ozemljem.

Tudi slovenščina ne bo več nekakšna edinstvena posebnost geografskega območja Slovenije, saj jo že danes in jo bodo v prihodnje - vsaj v doglednem času - še bolj uporabljali v številnih krajih po vsem svetu in ostajali povezani s svojo "matico". Organizirano učenje slovenščine se odvija v več evropskih državah, v ZDA, v Argentini, v Avstraliji in drugod. Hkrati pa kot že danes (kritično?) ugotavljamo, je med nami vse več tujega. Tu so diplomati s svojimi otroki, ki jih ni mogoče omejevati, da bi se učili le v slovenskem jeziku; zanje so bili ustanovljeni posebni vrtci ipd.

Dopolnjevanje ali izključevanje?

Ob takšnih spremembah pa se danes "vdiranje tujega" v slovenski jezik - podobno kot pri drugih narodih - zaostri predvsem v splošno vprašanje:

- Ali vdiranje tujega hkrati pomeni izrivanje, negacijo domačega, slovenskega?
- Ali več tujega res pomeni bogatitev in dopolnjevanje domačega?

Pri tem pa bi spet lahko razločevali ali se takšno dopolnilno ali izključujoče se razmerje pojavlja z vidika posameznih besed, ali pa tudi z vidika jezikov v celoti. V

prvem smislu je bila npr. značilna zelo ostra kritika, ki so jo izrazili francoski puristi v zvezi z rabo angleških besed ("franglais") namesto francoskih, ki so že bile v uporabi. "Weekend", "meeting", "computer" in "okay" so npr. angleške besede, ki izrivajo francoske ekvivalente kot so "fin de semaine", "rendez-vous", "ordinateur", in "d'accord" (Flaitz, 1988, Etiemble, 1973). Tudi pri nas je najostrejša kritika naperjena proti težnjam nekaterih, da uporabljajo tujke v primerih, ko imajo na voljo ustrezne domače izraze (npr. ob razbohotenju različnih novih podjetij, ki prevzemajo tuje oznake; gl. tudi Gradišnik 1986, 1993).

Ko pa gre za dopolnjevanje ali izključnost jezikov v celoti, se - zlasti z višjo stopnjo izobrazbe prebivalstva - tudi v tem pogledu jezik pojavlja kot predmet izbire. V prihodnje bo dobila večji pomen tudi volja, hotenje ljudi, saj jim jezik (in tudi nacionalna pripadnost) ne bo predstavljal nekakšne usodne danosti, ali "pripisano značilnost", temveč bo vse bolj predmet zavestne opredelitve (kar pa ni v nasprotju s pripombo, ki sem jo podal o tem, da se danes razprave preveč omejujejo le na "jezikovno zavest").

Z učenjem tujih jezikov je človek vse manj dokončno opredeljen že po samem kraju rojstva in bivanja, hkrati pa posameznik svojo samostojnost uveljavlja tudi tako, da na svoj lasten in edinstven način povezuje prvine (ali segmente) različnih ozemeljskih kulturnih sistemov. Ko gre za izbiro v učenju tujih jezikov, ta raznovrstnost pride do izraza potem, ko predhodno že uresničijo običajni, standardni program. Iz doseganega poučevanja tujih jezikov v Sloveniji izhaja, da potem, ko so se (na)učili angleščine in/ali nemščine, pride na vrsto večja razpršenost interesov, ki se kaže v učenju španskega, kitajskega in drugih jezikov.

Ob hitrejšem uveljavljanju angleščine kot svetovnega jezika v zadnjih desetletjih pa se hkrati kaže, da se zmanjšuje zanimanje tistih, ki jim je to materni jezik, da bi se učili še druge jezike. V tem smislu pa torej le gre tudi za **alternativno razmerje** (t.im. "logika z ničelno vsoto"), tako, da več enega pomeni manj drugega. Če Joshua A. Fishman (gl. Fishman, Cooper, Conrad, 1977) kljub temu ugotavlja, da se angleščina v svojem današnjem širjenju v svetu prvenstveno pojavlja v **dopolnilni ali partnerski vlogi** (torej ne kot alternativa drugim jezikom), lahko rečemo da je to zaradi tega, ker si moramo drugače govoreči z dodatnimi naporii osvojiti še angleščino kot drugi oziroma tuji jezik.

Vprašanje, koliko angleščina ogroža druge jezike, zlasti jezike manjših narodov, pa je treba osvetliti tudi z nasprotnega zornega kota. Tudi angleščina se namreč v tej svoji ekspanziji močno spreminja. Čeprav njeno širjenje **ni stvar sporazuma** med narodi (tako kot je bilo mišljeno za esperanto), temveč je izraz tehnološke, gospodarske, kulturne in politične **premoči** njenih "nosilcev", vendarle v določenem smislu tudi njena prevlada slabi. Čim bolj namreč vključuje prvine različnih kultur iz vsega sveta, tem bolj se **zabrisuje njena posebnost, partikularnost**, ki bi se kot taka vsiljevala drugim posebnostim. Od vseh jezikov sveta prav angleški jezik postaja najbolj odprt za celotno svetovno raznovrstnost. To pa nakazuje dolgoročno perspektivo, da prav ta jezik postane sorazmerno najbolj reprezentativen v odnosu do vseh drugih. V tem smislu bi se torej zmanjševala njegova **izključnost in dominacija**. Drugače rečeno, angleščina je "prenehala biti eksponent samo ene (zahodne) kulture in je prerasla v

najbolj mnogokulturni jezik sveta, v jezik, katerega izrazne možnosti se neprestano širijo in sprejemajo vase pestre tuje sestavine" (Grosman, 1994).

Sosedski in globalni vdori

V zvezi s tem je treba pojasniti razliko, ki se kaže v odnosu Slovencev do angleščine v primerjavi z njihovim odnosom do ogrožanja s strani jezikov sosednjih narodov. Kar precej časa je trajalo, ko so bila v Sloveniji v ospredju le jezikovna vprašanja v zvezi z vdiranjem srbohrvaških izrazov, čeprav le-ti še zdaleč niso dosegali obsega hkratnega vdiranja angleščine. Šele z nekakšnim faznim zaostankom, ko je bilo "vsega skupaj le preveč" in po prekinitvi stikov z drugimi deli nekdanje Jugoslavije, se je pozornost začela postopoma preusmerjati na tisto, kar v družboslovni literaturi označujejo kot "globalne vdore" (global intrusions). Razmeroma pozno zavrnilno reagiranje na te vdore pa tudi relativno omejeno (predvsem na izobražence - jezikoslovce in književnike, gl. npr. Pogačnik, ur. 1987) ima vrsto razlogov.

V preteklosti je šlo za ekspanzionistične težnje s strani sosedov (v odnosih z Italijo je ta tema še vedno aktualna)¹, ki so jih neposredno ali posredno spremljala pričakovanja, da bo prišlo tudi do osvajanja delov slovenskega ozemlja. Širjenje angleščine pa se glede na to pojavi kot novost, saj gre za vplive iz svetovnega jedra, ki simbolizira najvišjo stopnjo razvitosti in hkrati neposredno ozemeljsko ne ogroža slovenskega naroda. Tako postane lažje razumljivo, da večina ljudi pri nas (še zlasti pa mlajše generacije gl. tudi, Mlinar, Poštrak, 1991) sprejema angleščino kot prvi tuji jezik. To se kaže tako glede na dejansko znanje tega jezika kot tudi glede na stališča v zvezi z njegovo vlogo v prihodnosti. Čeprav angleščina danes v obveznem programu šolanja povsem prevladuje, kljub temu vprašanci v anketi SJM na vprašanje: "Kateremu tujemu jeziku bi morali dati večji poudarek kot danes?" - odgovarjajo takole:

1. angleščini 40,5%, 2. nemščini 38,9%, 3. italijanščini 4,6 %, 4. francoščini 3,4 %, 5. ruskemu jeziku 0,3 %, 6. drugemu jeziku 1,3 %, 7. ne ve, nobenemu 10,9 %.

Razmeroma visok delež odgovorov v prid nemškemu jeziku v veliki meri izraža dejstvo, da ima le-ta premajhno vlogo v obveznem programu izobraževanja.

Sicer pa je v zvezi z večno temo o slovenskem "hlapčevstvu" potrebno opozoriti, da se ob širjenju angleščine v evropskem in svetovnem merilu Slovenci z znanjem tega jezika prvič pojavljajo v enakopravnem, ali pa celo boljšem položaju v odnosu do sosedov. Do slednjega prihaja, kadar se lahko izkažejo z boljšim znanjem, kot ga imajo sosedje, npr. Italijani ali Madžari, ki še bolj računajo na svojo samozadostnost. V kontekstu razširjanja angleškega jezika se torej relativizira in dejansko **zmanjšuje možnost dominacije** večjih sosednjih narodov v odnosu do Slovencev. Medtem ko se starejše generacije Slovencev, npr. v Avstriji, poskušajo sporazumeti na podlagi

¹ Pri tem je značilno, da v zamejstvu radi sprejemajo slovenske dijake z naše strani meje v brezplačno šolanje.

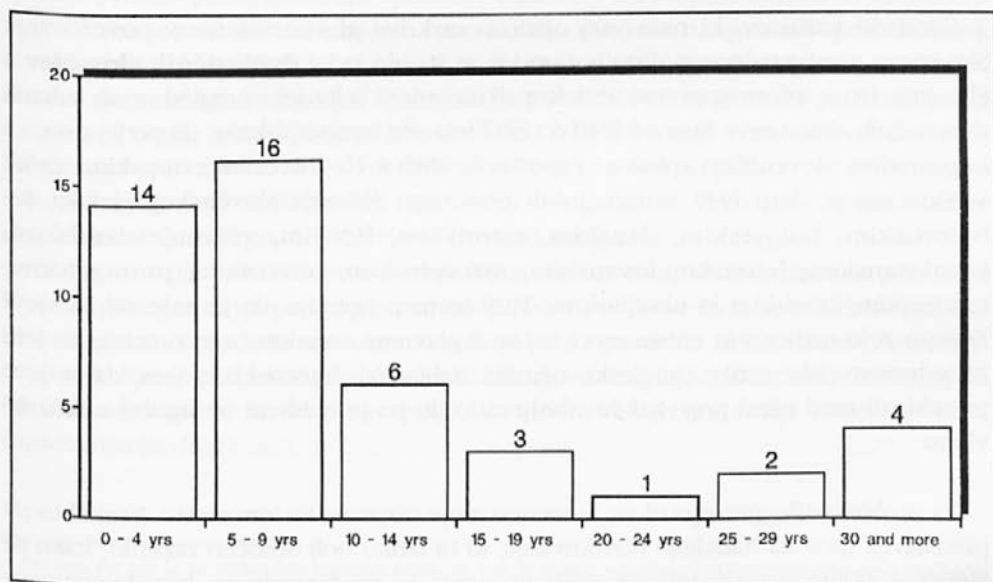
svojega omejenega znanja nemškega jezika, pa je za mlajše generacije značilno, da imajo nekaj skupnega, kar izključuje statusne razlikovanje med njimi.

Pri tem pa gre tudi za **nevarnost osiromašenja** zato, ker lahko pride do zmanjšanja neposrednih stikov s sosednimi in drugimi evropskimi narodi, ne da bi bila hkrati zagotovljena toliko večja dostopnost do bogastva raznovrstnih kultur prek angleškega jezika. Radialne komunikacije - med svetovnim jedrom in periferijo - se za sedaj uveljavljajo hitreje kot pa tangencialne. Tu se še zlasti pojavlja zadrega v primerih, ko gre za stike med narodi, ki so si tako po kulturi kot po jeziku zelo blizu (vzemimo stike Slovencev s Čehi in Slovaki) pa vendarle lahko pride do tega, da se bo večina stikov z njimi odvijala v angleškem jeziku. O tem še kasneje.

3. Časovni zastoj v prevajanju in neposredno prevzemanje tujega

Vdiranje tujega v naš jezik je v veliki meri odvisno od obsega (deleža) tuje literature, ki se prevaja v slovenščino in od hitrosti, dinamike tega prevajanja. Čim manjši delež tuje ustvarjalnosti lahko prevedeno v slovenščino in čim večje so zakasnitve v izdajah prevodov tujih del v slovenskem jeziku, tem več bo neposrednega prevzemanja tujščine pri nas.

Takšno izhodišče nam takoj nakaže veliko zaostritev tega problema. Prevajanje postaja ozko grlo v medkulturnem komuniciranju, tako glede na vse večje potrebno število kvalificiranih kadrov - prevajalcev, glede na vse večja finančna sredstva in glede na vedno krajši čas v katerem naj bi bilo opravljeno (idealno vzeto v istem hipu, simultano). Zmeraj večji je sklad kulturnih stvaritev, ki **ostaja nepreveden** v slovenski jezik. Tudi tista maloštevilna dela iz posameznih (strokovnih) področij, ki so prevedena - tako kot npr. na področju sociologije - se pojavljajo v slovenščini z večletno včasih tudi z večdesetletno zamudo (glej grafični prikaz spodaj).

Zakasnitev objav prevodov socioloških del v slovenskem jeziku

Večina del socioloških klasikov sploh ni prevedena v slovenščino. Med redkimi izjemami sta npr. dve deli Emila Durkheima, ki pa sta izšli v slovenskem jeziku s skoraj **stoletno zamudo**. Pregled vseh prevodov del, ki so izšla v Sloveniji v času od 1970 do 1993 kaže, da gre za tako maloštevilna dela (in med izbranimi je še dosti takih, ki niso čisto sociološkega značaja), da bi skoraj lahko rekli, da to področje glede na dejansko svetovno "prozvodnjo" ostaja skorajda v celoti zunaj slovenskega jezika. In kaj lahko pričakujemo v prihodnosti?

Vprašanje o **časovnem zaostanku**, pa je seveda dosti širšega pomena. Ob vse večji dinamiki dogajanja se pojavlja značilna zadrega, npr. tudi pri oddajah po radiu in televiziji, ko se nam od časa do časa opravičujejo, da so ravnokar prejeli gradivo, ki ga niso utegnili opremiti s slovenskim prevodom. To pomeni, da tudi preko tistih komunikacijskih poti, ki so v "slovenskih rokah", vse težje **obvladujemo** pritok tujih virov in zagotavljamo njihovo prevajanje v slovenščino. Hkrati pa te poti predstavljajo zmeraj manjši delež vseh, ki so jim prebivalci Slovenije v vsakdanjem življenju izpostavljeni. (Vzemimo povečevanje števila programov posredovanih preko kableske televizije, kjer je razmerje domačih in tujih približno 1:10).

Vdor angleščine je v tem smislu najbolj značilen na tistih področjih, kjer v zadnjem času prihaja do najbolj dinamičnih sprememb, do številnih novosti, iznajdb, izumov ipd. V tem smislu bi lahko izpostavili področje računalništva in informacijsko-telekomunikacijske tehnologije na sploh. Ko gre za izrazoslovje na tem področju, ni le Slovenija tista, ki bi zaostajala, temveč je značilno, da npr. tudi v Nemčiji ne računajo več s tem, da bi lahko sproti (ali pa nasploh) ustvarjali vzporedno terminologijo v svojem jeziku. Iz naših izkušenj je sicer znano, da angleške izraze, ki jih sprva neposredno prevzemamo (vzemimo kar - computer), kasneje z večjo ali manjšo zamudo vendarle prevedemo, pa bodisi da uporabljamo enega od že obstoječih ali uvedemo nov slovenski izraz.

Eden od kazalcev, ki nam vsaj okvirno razkriva glavne tokove v povezovanju Slovencev z ustvarjalnostjo drugih narodov je število izdaj **dvojezičnih slovarjev** v Sloveniji. Do te informacije smo se dokopali na osnovi celotnega pregleda vseh izdanih dvojezičnih slovarjev v času od 1949 do 1992 leta. Pri tem se pokaže, da po tej poti, t.j. neposredno, slovenščina sploh ni vzpostavila stika s 16 državnimi evropskimi jeziki. V Sloveniji po letu 1949 nismo dobili nobenega slovarja slovenskega jezika z - beloruskim, bolgarskim, danskim, estonskim, finskim, grškim, islandskim, kazakstanskim, letonskim, litvanskim, nizozemskim, norveškim, portugalskim, romunskim, švedskim in ukrajinskim. Tudi to nam potrjuje, da je naše odpiranje v Evropo zelo različno in enosmerno, saj se v glavnem osredotoča in omejuje na štiri zahodnoevropske jezike (angleški, nemški, italijanski, francoski), s tem, da se je v preteklosti med njimi pojavljal še srbohrvaški, ki pa je medtem že izgubil nekdanjo vlogo.

Ta problematika presega okvir in namen moje razprave na tem mestu. Vsekakor pa predstavlja izziv za nadaljnje raziskovanje, ki bi lahko bolj določno razkrilo, kako se Slovenci vključujemo v tokove medkulturnega in mednarodnega komuniciranja v evropskem kontekstu.

4. Internacionalizacija znanosti in vprašanje jezika

Naj kar v izhodišču tega poglavja izpostavim podatek, da so od vseh člankov, objavljenih v znanstvenih revijah v stoletju 1880- 1980, tisti, ki so bili objavljeni v slovenskem jeziku, predstavljali le 0,05 %. Največ jih je bilo objavljenih v angleščini, nato v francoščini, nemščini, ruščini in - seveda glede na našo maloštevilnost razumljivo - šele v kategoriji "drugi jeziki" se pojavlja tudi slovenski z 0,05% (Tsunoda, 1983). Če se torej slovenski delež objav v znanstvenih revijah omejuje le na **pet stotink odstotka**, nam to veliko pove o naši odvisnosti od znanstvene literature v tuji jeziki in o absurdnosti vsakršnih poizkusov ozemeljskega in inštitucionalnega zapiranja oz. "zabubljanja" (Mlinar, 1992b). Tako kot so nam že pokazale izkušnje iz naše polpretekle dobe, se omejevanje mednarodnih povezav v znanosti zelo hitro pokaže v njenem zaostajanju v razvoju. Znanstveno delovanje sodi med tista področja, ki najbolj izrazito uresničujejo model razvojnih sprememb v smislu medsebojne odvisnosti procesa diferenciacije in integracije. V tem smislu ni presenetljivo, da imamo v Sloveniji vrsto specializiranih znanstvenikov, ki se kot edini pri nas ukvarjajo s svojim ozkim predmetnim področjem.² Zato ne morejo računati da bodo v Sloveniji našli bodisi družabnike pri svojem delovanju bodisi občinstvo, ki bi lahko v polni meri izkoristilo rezultate njihovega dela. Skratka v takšnih primerih je najbolj očitno, da se znanstveno delovanje ne more omejiti na ozke nacionalne okvire, še zlasti majhnega naroda oz. države kot je Slovenija. V preteklosti je prihajalo do absurdne situacije, ko je država sicer zaradi deklarativne privrženosti in podpore znanstvenemu delovanju le-to tudi financirala, hkrati pa je iz ideoloških razlogov omejevala mednarodne znanstvene stike. To je pomenilo, da tudi dosežena spoznanja niso prišla do potencialnih uporabnikov. Objava v slovenščini je bila nekakšna samoprevara, bolj v korist samemu avtorju kot komurkoli drugemu.

Danes so sicer odpadli nekdanji ideološko politični razlogi za omejevanje "tujih vplivov", hkrati pa se zastruje vprašanje lojalnosti do svojega naroda in njegovega jezika. Tako se raziskovalci znajdejo v **navzkrižju povsem nasprotnih pričakovanj**. Po eni strani naj bi skrbeli za slovenski jezik, za slovensko terminologijo in - to konec koncev pomeni - tudi objavljali v slovenskem jeziku. Po drugi strani pa mora po že danes veljavnih "pravilih igre" raziskovalec izkazati svoje rezultate predvsem v mednarodnem merilu in v mednarodni konkurenci uspeti z objavljanjem v najuglednejših strokovnih revijah (predvsem v angleščini). Tako pa je konec koncev negativno sankcioniran, če objavlja v slovenskem jeziku.

Tu gre za očitno neusklajenost med politiko razvoja znanosti in jezikovno politiko v Sloveniji. Ker gre za spopad najpomembnejših družbenih vrednot, se zdi, da se politika ne prizadeva, ali pa celo zavestno izogiba, da bi opredelila smeri razreševanja tega nasprotja. Vse je prepuščeno posameznikom, da se znajdejo, kakor vedo in znajo, pa če tudi na vsakem koraku ugotovijo, da prispevek v eni smeri hkrati pomeni zapostavljanje druge.

² Pri tem ne gre le za nekakšne izjemne primere, kot bi mogoče nekateri razumeli predmetno področje pred nekaj leti umrlega akademika Viktorja Korošca, ki se je ukvarjal s hetitskim pravom, Hamurabijem ipd.

Kolikor pa raziskovalec prevzame nase eno in drugo, bo lahko le ugotovil, da sta obe nalogi toliko zahtevni, da ga s tem v znatni meri onemogočata v primerjavi z mednarodno najbolj uspešnimi kolegi od drugod.³ Zato pa je vse več publikacij, ki izhajajo npr. v raznih evropskih državah (v Nemčiji, na Nizozemskem, pa tudi pri nas in na Hrvaškem ipd.), ki se ne držijo več strogega pravila objavljanja v enem jeziku, temveč vključujejo tudi druge prispevke, seveda spet predvsem v angleškem jeziku.

Pri nas prihaja do sprememb v času podobno kot v drugih evropskih državah. Na splošno znanstveni delavci povečujejo delež objav v angleškem jeziku, vendar pa gre pri tem za pomembne razlike med znanstvenimi področji, še večje pa so razlike med posamezniki. Če primerjamo npr. objave rednih in dopisnih članov SAZU v času od 1980 do 1989 vidimo, da s svojimi objavami v angleščini najbolj izstopajo člani razreda za matematične, fizikalne in tehnične vede (III) in znotraj tega razreda spet najbolj uveljavljeni posamezniki, ki skorajda vsa svoja besedila objavljajo v angleščini. Ob tem je tudi očitno, da humanistične in do neke mere družboslovne discipline predstavljajo določeno posebnost, saj so v večji meri vezane na proučevanje specifičnih razmer in tudi namenjene "ciljnemu občinstvu", ki ga večkrat lahko najdejo znotraj Slovenije.

PRIKAZ OBJAV REDNIH IN DOPISNIH ČLANOV SAZU PO JEZIKIH OD 1980 DO 1989 LETA

Razred ⁴	Število objavljenih bibliografij	Število objav	OBJAVE PO JEZIKIH				
			sloven.	srbohrv.	angleš.	nemški	drugo
I	124	1217 (100%)	65,32%	19,47%	6,33%	5,18%	3,70%
II	114	89 (100%)	80,18%	13,25%	1,89%	2,45%	2,23%
III	99	738 (100%)	17,35%	1,08%	80,35%	0,81%	0,41%
IV	60	376 (100%)	73,40%	4,79%	13,56%	6,12%	2,13%
V	27	342 (100%)	65,21%	18,42%	2,34%	1,74%	12,28%
VI	61	288 (100%)	51,04%	19,10%	21,87%	6,25%	1,74%
	485	3859 (100%)	59,32%	12,96%	20,96%	3,57%	3,19%

(Vir: Objavljene bibliografije v letopisih SAZU od leta -1980-1989)

Ugotovljene razlike predstavljajo izziv, ki bo terjal še nadaljnje pojasnjevanje in usklajevanje med politiko razvoja znanosti in jezikovno politiko v Sloveniji.

5. Sklepna misel

Odpiranje Slovenije v svet, zastruje vprašanja o ogroženosti slovenskega jezika, navzlic dejstvu, da smo končno tudi Slovenci vzpostavili svojo lastno državo. Gre za paradoks, da je sedaj vdiranje tujega celo manj obvladljivo, kot pa v preteklosti, ko je

³ Tudi nemški kolegi npr. ugotavljajo, kako težavno - tj. finančno in časovno zahtevno - je hkrati objavljati v dveh jezikih, npr. v nemškem in angleškem).

⁴ Razredi SAZU: I. za zgodovinske in družbene vede, II. za filološke in literarne vede, III. za matematične, fizikalne in tehnične vede, IV. za naravoslovne vede, V. za umetnost, VI. za medicinske vede.

prostorska oddaljenost hkrati predstavlja tudi zaščito jezikovne in kulturne identitete, ki se je izoblikovala na slovenskem ozemlju. Vendar pa spremembe, do katerih sedaj prihaja, lahko primerneje označimo s tem, če rečemo, da gre za **preobrazbo**, ne pa za **razkroj**. To preobrazbo lahko spremljamo kot prehod od identitete, ki je temeljila na podlagi teritorialnega ločevanja, k identiteti na podlagi selektivnega povezovanja v evropskem in svetovnem merilu. Tako kot se znotraj Slovenije povečuje jezikovna heterogenizacija, tako po drugi strani - na podlagi nove telekomunikacijske tehnologije - slovenski jezik, tako kot jeziki malih narodov nasploh, dobivajo tudi nove možnosti, da se "reorganizirajo" v globalnem merilu.

Hkrati pa v samem jeziku ne moremo statično vztrajati pri dihotomni izključnosti domačega in tujega. Vse več je tistega, kar doživljamo - in še zlasti mlajše generacije doživljajo - kot skupno, tako Slovenci kot "tujci", s katerimi smo si tako zmeraj manj tuji. To pa ne pomeni, da se odrekamo samim sebi.

Literatura:

Bergsdorf Wolfgang (1984)

Angriff auf die Sprachbarrieren, Neue Kommunikationschancen durch "Neue Medien"?, Publizistik, 3-4, 29. Jahrgang 1984

Camilleri Joseph A., Jim Falk (1992)

The End of Sovereignty?, Aldershot, Edward Elgar Publishing Limited

Corner Trevor (1984)

Education in Multicultural Societies, London, Croom Helm

De Swaan Abram (1991)

Notes on the Emerging Global Language System: Regional, National and Supranational, Media Culture and Society, Vol. 13, Nr. 3

Delcourt Jacques, Roberto Papini (1987)

Pour une Politique Europeenne de la Culture, Paris, Economica

Destefano Johanna S. (1989)

The Growth of English as the Language of Global Satellite Telecommunications, Space Communication and Broadcasting, 6

Domenak Žan-Mari (1991)

Evropa: Kulturni izazov, Beograd, Prosveta

Dukić Zvezdana (1990)

Mjesto sociologije u sistemu znanosti: Citatna analiza triju domaćih socioloških časopisa, Revija za sociologiju, Vol. XXI, No. 3

Edwards John (Ed.) (1984)

Linguistic Minorities, Policies and Pluralism, London, Academic Press

Etiemble Rene (1973)

Parlez-vous franglais?, Paris, Gallimard

Falk Richard (1990)

Evasions of Sovereignty, v: R.B.J. Walker, S. H. Mendlovitz

Ferguson C.A., Gumperz J.D. (1973)

Variety, Dialect and Language, v: J.P.B. Allen and S. Pit Corder (Eds.), Reading for Applied Linguistics, London, Oxford University Press

Findabl Olle (1989)

Language in the Age of Satellite Television, *European Journal of Communication*, Vol. 4, No. 2

Fishman Joshua A. (1977)

English in the Context of International Societal Bilingualism, v: Fishman J., Cooper R., Conrad A., *The Spread of English: The Sociology of English as an Additional Language*, Rowley, Mass., Newbury House Publishers

Flaitz Jeffra (1988)

The Ideology of English, Berlin, Mouton de Gruyter

García Ofelía, Ricardo Otbeguy (1989)

English across Cultures, Cultures across English, Berlin, Mouton de Gruyter

Gradišnik Janez (1993)

Slovensko ali angleško?, Celje, Mohorjeva družba

Gradišnik Janez (1986)

Naš jezik, Trst, Založništvo tržaškega tiska

Grosman Meta (1994)

Ali angleščina res ogroža druge jezike, tudi slovenščino?, *Delo - Književni listi*, 2. junija 1994

Jernudd Björn H., Michael J. Shapiro (1989)

The Politics of Language Purism, Berlin, Mouton de Gruyter

Južnič Marija (1987)

Dvojezičnost: Izguba ali pridobitev identitete?, *Teorija in praksa*, let. 24, št. 12

Južnič Stane (1983)

Lingvistična antropologija, Ljubljana, FSPN, Univerzum

Katunarič Vjeran (1993)

Interkulturalizem, Teorija in praksa, 30, št. 1-2

Labrie Normand (1992)

The linguistic construction of the European Community, Ontario, Institute for Studies in Education

Laponce J. A. (1987)

Languages and Their Territories, Toronto, University of Toronto Press

Laskin L. Paul, Abram Chayes (1975)

International Satellite Controversy, Society, 12 (6)

Logar Tine (1993)

Slovenska narečja, Ljubljana, Mladinska knjiga

Loi N° 75-1349 du 31 décembre 1975, relative à l'emploi de la langue française, Journal officiel du 4 janvier 1976

Mlinar Zdravko, Mirko Poštrak (1991)

Svetovna homogenizacija in/ali kulturni pluralizem, *Teorija in praksa*, 28, št. 12,

Mlinar Zdravko (Ed.) (1992a)

Globalization and Territorial Identities, Aldershot, Avebury

Mlinar Zdravko (1992b)

Teritorialna in institucionalna zaprtost družboslovnega delovanja, Teorija in praksa, 29, št. 11-12

Mlinar Zdravko (1994)

Individuacija in globalizacija v prostoru, Ljubljana, SAZU

Nordenstreng Kaarle, Herbert Schiller (Eds.) (1993)

Beyond National Sovereignty: International Communications in the 1990s, Norwood, N. Y., Abley

Phillipson Robert (1992)

Linguistic Imperialism, Oxford, Oxford University Press

Pogačnik Jože (ur.) (1987)

Slovenska misel, Ljubljana, Cankarjeva založba

Ramovš Fran (1935) Historična gramatika slovenskega jezika, VII - Dialekti, Ljubljana

Shenan Margaret (1991)

Teaching about Europe, London, Cassell, Council of Europe Series

Slovenska matica v Ljubljani - Mesto Ljubljana, (1993)

Tuji kapital na Slovenskem: Želje, stanje in posledice, Ljubljana, Gradivo s posvetovanja, 30. marec

Tarver Heidi (1989)

Language and Politics in the 1980s: The Story of U.S. English, Politics and Society, Vol. 17, No. 2

Tombinson John (1991)

Cultural Imperialism: A Critical Introduction, London, Pinter Publishers

Toporišič Jože (1991)

Družbenost slovenskega jezika, Ljubljana, Državna založba

Tsunoda Minoru (1983)

Les langues internationales dans les publications scientifiques et techniques, Sophia Linguistica, Sophia University Linguistic Institute for International Communication

Walker R.B.J., Mendlovitz, H. Saul (1990)

Contending Sovereignities, Lynne Rienner Publishers, London

Zakon o gospodarskih družbah (1993)

Uradni list Republike Slovenije, št. 30

Summary

Language Changes and the Opening of Slovenia toward the World

The changes Slovene is undergoing today and the feeling it is being threatened cannot be only attributed to carelessness in the use of the language, but must also be viewed within the wider context of a transformation of the territorial and social organization, characterized by a transition from frontal division to selective connections in a wider space. The domestic-foreign dichotomy is no longer static; the two are growing ever closer and their common points are increasing. Language is ever less an immutable fact given at birth, and ever more the result of a conscious choice. The spreading of English also lessens the dependence on neighboring nations.

The fund of knowledge that is not being translated into Slovene at all or is translated with great delay is growing, especially in the case of (indirect) contacts with smaller nations. The language politics and the politics of science are at odds, which hampers scientific development.

Janez Gradišnik
Problemi slovenščine v javni rabi

Avtor opredeljuje javno rabo jezika, opozarja na zakonitosti, ki veljajo v njej, in predstavlja dva različna pogleda na gojitev jezika (omejevanje in sproščanje). Govori o nekdanjih nemških vplivih na slovenščino, ki so zapustili sledove v slovenskem pogovornem jeziku, in o podobnih vplivih iz srbščine/hrvaščine. Iz novejšega časa prikazuje slavistično zborovanje v Portorožu, ki je rodilo Jezikovno razsodišče. Tega razsodišča ni več, vendar tudi ne bi bilo kos silovitemu pritisku tujih (zlasti angleških) vplivov na današnjo jezikovno rabo. Po avtorjevem prepričanju bi te vplive lahko zajezila samo stalna ustanova, Jezikovni urad s stalno nameščenimi strokovnjaki. Na koncu spisa navedeni podatki skušajo utemeljiti nujnost takega ukrepanja.

The author defines the public use of the language, highlights the conventions governing it and presents two views on how to cultivate it (the restrictive and relaxed approach). He writes about the past German influence on Slovene, which has left its trace in the colloquial language, and about the similar impact of Serbo-Croatian. He reports on the Slavic conference in Portorož, which gave birth to the Language Jury. Even if the Jury still existed today, it wouldn't be able to stem the tide of foreign (especially English) influences in current usage. The author is convinced that only a permanent institution, a Language Bureau with a permanent staff of experts, could do the job. The data stated at the end of the paper show the urgency of such action.

I

Če hočemo govoriti o problemih slovenščine v javni rabi, moramo seveda najprej opredeliti pojem javne rabe. Pojem je zelo širok in zajema skoraj celotno uporabo jezika. Vanj ne bomo prištevali pogovorov v družinskem krogu ali med znanci in prijatelji, skoraj vse drugo pa že sodi v javno rabo. Lahko rečemo, da gre za javno rabo povsod tam, kjer se beseda obrača na širši krog ljudi in zlasti še na velike množice. Če nekoliko pogledamo v zgodovino, se nam brž pokaže, da se je razmerje

med zasebno in javno rabo jezika vzporedno z razvojem novejšje družbe in novejšega življenjskega načina močno spremenilo *v prid javni rabi*. Ne pravimo zaman, da danes živimo v času množičnih komunikacij, v komunikacijski družbi. Širjenje besed, sporočanja je dobilo celo vrsto novih pripomočkov od tiska do raznih govornih medijev, ki so možnosti tega širjenja postoterili in potisočeri.

Razumljivo je, da jezik ob takih spremembah ne more ostati neprizadet. Po eni strani mu razvoj v množičnost daje možnosti, kakršnih prej ni imel, z druge strani ga tudi izpostavlja novim nevarnostim, kakršne mu nekoč niso grozile. Jezik je namreč zelo zapleten in mnogotero razvit pojav, taki pojavi pa so tudi dosti občutljivejši od preprostih in manj razvitih.

Če smo poskusili opredeliti javno rabo, lahko to poskusimo še z jezikom, a to je težja naloga, ob kateri se marsikdo znajde v zadregi. Najširše povedano bi se taka opredelitev glasila, da je jezik poglavitno orodje naših stikov s soljudmi in s svetom sploh. Od vsega začetka nas spremlja v življenju, vse svoje bitje in žitje izražamo z njim in v njem, v njem ustvarjamo umetniška dela in oblikujemo znanstvena spoznanja. In ker imajo razni narodi vsak svoj jezik, je človekova materinščina tudi tesno povezana z njegovo narodnostjo. Zato o slovenščini lahko rečemo, da je *najbolj pristni izraz slovenskega duha* in hkrati posoda, v kateri so shranjeni njegovi najboljši dosežki. Na pragu slovenske državne samostojnosti je pesnik Jože Snoj zapisal: "In jezik, naša slovenščina, je posoda našega duhovnega sveta. Nezamenljivo narojenim vanjo nam je — in naj nam bo vse bolj — tisti most zavesti in spoznavne, čutenja in slutenja, ki se edino pne do zadnjih, za življenja nikoli do konca razodetih resnic našega človeškega bivanja na zemlji."

Nobenega dvoma tudi ni, da nas je samo slovenščina ohranila kot Slovence. Malo pomenijo ob njej razne za nas značilne šege in navade, malo razne oblike vsakdanjega življenja, jezik vendarle ostaja tisto, s čimer se ločimo od drugih narodov. Na našo srečo so se tega zavedali že tisti možje, ki so pred stoletji začeli pisati v slovenščini in ustvarjati naš knjižni jezik. Ko je v času romantike prišla t.i. pomlad narodov, je bil slovenski knjižni jezik že toliko urejen, da je uspešno premagal dve veliki nevarnosti: po eni strani pritisk germanizacije, po drugi skušnjava vtopitve v utopični ilirščini ali še v kakem širšem slovanskem jeziku. Dobivali smo vse več domačih pisateljev, dobili smo tudi znanstvenike, ki so se začeli ukvarjati z zakonitostmi slovenščine, in tako se je naš knjižni jezik utrdil in se vse bolj izpopolnjeval. Slovenščina je dobivala javne ustanove, ki jim je poverjena skrb za jezik, dobili smo Akademijo znanosti in umetnosti, in po letu 1945 med drugim velik Slovar slovenskega knjižnega jezika. Zdelo bi se, da je vse na najboljši poti in da se bo slovenščina vedno lepše razvijala.

Tak optimizem mogoče lahko velja za številne druge življenjske pojave, nikakor pa ne more veljati za jezik, prav zato ne, ker je jezik sicer last vsakega posameznika, ki ga govori, a tudi last najširše javnosti, ki ga uporablja. Jezik je na tisoč načinov vpleten v življenje skupnosti, ves čas v rabi, vsak čas postavljen pred nove naloge, pa tudi vsak čas ogrožen, ker je stalno izpostavljen vplivom, med katerimi je najbrž več škodljivih kakor koristnih.

Med škodljivimi vplivi moramo na prvem mestu navesti vplive srbščine ali hrvaščine, ki se jim v državi Jugoslaviji seveda ni bilo mogoče ogniti. Tisočeri stiki z drugimi narodi širom po Jugoslaviji, še zlasti pa prevajanje njihovega tiska v slovenščino niso

mogli ostati brez učinka na naš jezik. Zaradi jezikovne podobnosti so bili taki vplivi še nevarnejši. In izkušnje kažejo, da se napačne oblike zelo hitro vrivajo v jezik, silno težko pa jih je pregnati iz njega. Pokojni Bojan Štih je dosti premišljal o takšnem kvarjenju slovenščine, in prav iz teh spoznanj so se mu porodile črnoglede misli, ki jih je zapisal v koledarju Prešernove družbe za leto 1979, češ da "slovenščini že bije smrtna ura" in da bo "ob koncu drugega in v začetku tretjega tisočletja izginila iz družbe evropskih jezikov".

Marsikdo bo mislil, da je ta nevarnost zdaj, ko smo dobili svojo državo, minila. Vendar je treba povedati, da so številne neustrezne jezikovne oblike, ki smo jih dobili ob tem izposojanju, še vedno zelo v rabi in da nič ne kaže, da bi jih bili piščiči Slovenci voljni opustiti. Nekateri uporabniki takih izposojenk se njihove tujosti ne zavedajo, nekaterim je najbrž vseeno.

Slovenščina pa se lahko kvari tudi brez vplivov tujih jezikov, ker raba sama prinaša kvarne vplive. Niso sicer redki ljudje, ki trdijo, da se jezik ne more kvariti. V njem vidijo nekakšen organizem, ki pač raste in se razvija, kakor mu je dano. Nove oblike, ki nastajajo v njem, so vse enako dobre in jih ne smemo ločevati v pravilne ali nepravilne, dobre ali slabe. S takim ločevanjem delamo jeziku po njihovem mnenju samó silo. Kar je v jezikovni rabi, je vse enako dobro. Te trditve so tu nekoliko poenostavljene, vendar v jedru pravilno zajemajo gledanje nekaterih Slovencev, ki svoje poglede izražajo glasno in jih tudi vneto zagovarjajo.

Ampak kdor govori tako, noče priznati resnice, da je jezik silno razsežen in neznansko zapleten sestav, ki se je razvijal v dolgih stoletjih po svojih lastnih zakonitostih. Njegova velikanska gmota bi se spremenila v nerešljivo zmedo, ko je ne bi urejala neka pravila, ki so jeziku lastna. Ta pravila veljajo za posamezne jezikovne oblike, pa tudi za razmerja med deli jezika in za razmerja teh delov do jezikovne celote. Jezikoslovec teh pravil ne postavlja, temveč jih vsaj povečini le *spoznava in ugotavlja*. Kolikor popolnejši je jezik, toliko več je takih pravil. Ker so ta pravila sestavina jezikovne rabe, se nam jih povečini ni treba posebej učiti, dobivamo jih tako rekoč v živo, ko se jezika učimo. Ker pa v jeziku vendarle ni vse do kraja urejeno, ker se oblike večkrat prelivajo druga v drugo, ker je veliko primerov nekako na meji in zlepa ne veš, kam bi jih uvrstil, in ker navsezadnje vedno nastajajo jezikovne novote, je vendarle treba večkrat zavestno posegati v jezik. Takrat uporabimo káko jezikovno pravilo in popravimo svoj jezikovni sestav na tistem mestu, kjer se je začel majati in krušiti.

Jezikovne oblike so po ceni in teži različne. Dosti je takih, ki so v jezikovni praksi skozi čase dobile svojo najpopolnejšo podobo. Lahko rečemo, da jezik na takih mestih najbolje, najbolj razumljivo, najbolj gospodarno izraža svoje vsebine. (Tu navajam samo dve lastnosti, lahko bi jih seveda naštel še več.) Takšne oblike je torej treba ohranjati zaradi njihove *popolnosti*. Nemalo pa je v jeziku tudi takega, kar je pač nastalo, vendar bi lahko bilo drugačno. Tu bi se brž komu zdelo, da takih oblik ni nujno ohranjati, saj bi bile dobre tudi kake drugačne. A tu je potrebno vztrajati iz drugega razloga: ogibati se moramo vseh *nepotrebnih sprememb*, saj moramo v svojem jeziku *ohranjati povezavo z vsem tistim*, kar je bilo v njem rabljeno in tudi zapisano v preteklosti. Če bi dopuščali, da bi se nam ta stik na mnogih mestih pretrgal, bi nam jezikovno bogastvo, ki so nam ga zapustili predniki, sčasoma postalo nerazumljivo in torej za nas mrtvo.

Večkrat slišimo mnenje, da se mora jezik stalno razvijati in se s tem bogatiti, ali še več: da se jezik stalno razvija, tudi če mi tega ne bi hoteli. Vendar je enako nujno tudi prizadevanje po jezikovni stalnosti. Te dve načeli, *razvijanje* in *stalnost*, morata v jeziku delovati skupaj in vzporedno, šele v njunem skupnem delovanju je zagotovljeno zdravo jezikovno življenje.

Kar velja za govorjeno besedo, velja še toliko bolj za pisano. Tisto, kar izrečemo, se zgubi in pozabi; kar napišemo, objavimo, pa učinkuje v večjo širino in v daljši čas. Za to besedo je torej treba vseskozi skrbeti in si prizadevati, da bi bila čim boljša. Nikogar menda ni, ki bi lahko trdil, da te skrbi ne potrebuje, žal pa imamo takih, ki za to skrbijo, vedno premalo.

Ob spodbujajočih besedah pa vendarle ne smemo preslišati resnice, da se precejšnjemu delu naših pišočih ljudi, še posebno mlajših, to naše prizadevanje za izvirnost in čistost slovenskega govorjenja in pisanja zdi nekaj brezupno zastarelega in nepotrebnega. Po njihovem mnenju je jezik izrazilo, ki lahko svobodno uporablja vsakršne pripomočke in vse gradivo ne glede na njih izvir. V času vsesplošnega zlivanja in spajanja kultur in tehnične civilizacije, v času vesoljnega zblíževanja in združevanja med narodi in državami se jim zdi smešno, da naj bi si prav mi, maloštevilni Slovenci, tako zelo prizadevali za ohranitev takega, kakor pravijo, sterilno istega govorjenja in pisanja. V duhu teh svojih nazorov tudi sami govorijo in pišejo, in ker takšno neomejeno sprejemanje jezikovnih prvin od vsepovsod, tudi iz nižin, terja veliko manj truda in skrbi, si brez posebnih težav pridobivajo somišljenike in privržence.

Spoprijemanje z njimi ni lahka naloga, a moramo ga vzeti nase. Naši razlogi in naše utemeljitve jih najbrž ne morejo prepričati, odločitev bo *dala jezikovna praksa*. Nevarnost, ki preti slovenščini s te strani, je pesnik Edvard Kocbek s tenkočutno intuicijo začutil že leta 1963, ko je v svojih *Mislih o jeziku* zapisal naslednje stavke:

“Jezik nam danes še posebej ni samo tehnično izrazilo, zgolj pogovorno sredstvo družbenega življenja in načrtnega zgodovinskega napredovanja, temveč je sestavni del naše suverenosti. Ni nobene druge poti v prihodnost, kakor da se jezika, ki je nastal z nami vred kot resnica našega počlovečevanja, oprimemo posebno danes, ko se s planetarizmom vtihotapljuje v nas bližnje in daljne skušnjave lahkotnega svetovljanstva. Ni dovolj, če vemo, da na stopnji svoje razvitosti ne moremo sprejeti nobenega drugega jezika, pa najsi nam je še tako zapeljivo soroden in zemeljsko pripraven, v svoji biti moramo biti trdni pred nevarnimi lahkotami interesnega in moralnega življenja, pred alienacijami raznih reifikacij, kakor jih v nas povzročata z ene strani neodgovorni provincializem, z druge pa naporne forme polovičarske življenjske suverenosti.”

(Priznam, da se je Kocbeku ob napornem formuliranju njegovih misli v besedilo vtihotapilo preveč tujk, vendar upam, da je bil citat razumljiv.)

Dve različni gledanja segata tudi med jezikoslovce in gojitelje jezika. Zavestno prizadevanje za lepo, pravilno ali kakor koli že dobro slovenščino traja namreč že nekaj desetletij, kakih posebnih uspehov pa ni imelo. Spričo te slabe uspešnosti se je precej naših jezikoslovcev odločilo za *popuščanje*: če nekaterih napak ni in ni mogoče pregnati, jim je treba pač priznati pravico do življenja. Velikokrat smo na kakem drugem področju doživeli, da je danes pravilno nekaj, kar je bilo še včeraj narobe. Izrazit zagovornik tega gledanja je bil pokojni urednik SSKJ, Stane Suhadolnik, ki je

še malo pred smrtjo, ob svoji 70-letnici o meni dejal, da "bom moral tudi jaz kdaj priznati, da s samim prepovedovanjem ne bomo veliko dosegli".

Tega najbrž ne misli nihče, jaz gotovo ne. Sicer pa je Suhadolnikov stavek bolj mišljen kot prisposodba za nasprotje med prej omenjenima pogledoma na knjižni jezik: ali je prav, da skušamo za vsako ceno *obraniti že doseženo jezikovno raven* in zato prepovedujemo vse odmike od nje, ali pa se sprijaznimo s spoznanjem, da hodi jezikovna raba svoja pota in se ne meni dosti za naše zapovedi in prepovedi, zato rajši kdaj popustimo in sprejmimo to, kar nam prinaša jezikovno življenje. Drugače povedano, gre za nasprotje med jezikovno strogostjo in popustljivostjo, ki ju je težko utemeljiti samó teoretično, kakšne rezultate dajeta v jezikovni praksi, pa se ne da ugotoviti.

Izkušnje pa vendar kažejo, da je jezikovno znanje nekaj, kar ni pridobljeno za zmerom, temveč ga je treba vseskoz *vzdrževati, popravljati, spopolnjevati*. To velja tako za posameznika kakor za celotno narodno skupnost, ki jezik uporablja. Jezik je razsežna, zelo raznotero sestavljena celota, za katero smo prej rekli, da se morajo njeni deli ujemati med seboj in s celoto. Gotovo jo je mogoče *bogatiti*, vendar le s takimi prvinami, ki se ji *prilegajo*. V življenju jezika se nam vrivajo vanj vsi mogoči drobci, ki take lastnosti nimajo in jih zato, tako vsaj mislim, ne smemo sprejemati vanj. Nekateri bi celó pokvarili že doseženo dognanost na posameznih odsekih jezika, to pa bi pomenilo nižanje ravni.

Jezikovne prepovedi so torej pripomočki, s katerimi skušamo ohraniti doseženo popolnost jezikovnega izražanja. Take prepovedi pa morajo biti stvarno utemeljene, sicer jih ljudje, uporabniki jezika, ne bi sprejemali. Povsem neutemeljene prepovedi večkrat najdemo v tisku v pismih dobro mislečih ljudi, ki jim kaka beseda ali besedna zveza kratko malo ni všeč, ker se jim ne zdi lepa ali jih kako drugače moti. Takih ugovorov seveda ni mogoče upoštevati. Le kdor ima dober jezikovni čut in veliko jezikovno izkušnjo, si z leti izdelala jezikovna merila, ki jih je vredno upoštevati pri presoji.

Res je: vsakdo nosi svoj jezik v sebi in nihče mu ne more predpisovati, kako naj ga izraža. Ampak drugače je, ko začne posameznik ta jezik *uporabljati v javnosti*: tam veljajo pravila, ki jih je ta javnost sprejela za svoje jezikovno izražanje. Kdor hoče nastopati v njej, se mora teh pravil držati. Prav zato je mogoča in utemeljena jezikovna kritika, ki obravnava rabo slovenščine v javnosti, *opozarja na njene slabosti, hkrati pa tudi ponuja boljše, pravilnejšo rabo*.

Tisti, ki so bolj za popustljivost pri obravnavanju javne rabe, so dostikrat opozorili, kako malo da zaleže vsa jezikovna kritika: nekatere domnevne napake da preganja že cela desetletja, pa jih še ni pregnala. Vendar me tak argument ne prepriča, ker ni načelne narave, je le praktične vrednosti. Lahko si mislim, da morda še nismo našli pravih razlogov, s katerimi bi utemeljili dobro rabo, ali da naše razlage ne dosežejo tistih, ki delajo te napake, pa tudi to, da bi bilo jezikovno stanje brez kritike zanesljivo še veliko slabše.

Nemalo je najbrž ljudi, ki jim je vseeno, kako govorijo in pišejo; pri takih so tudi vsi razlogi brez učinka, pravzaprav jim ne moremo do živega. S predpisi in zakoni jezika največkrat sploh ne moremo varovati, posameznik se jim vedno lahko izmakne. Jezikovne anarhije pa vendarle ne moremo dopustiti. So področja, kjer jezik velja

samo za orodje tako kakor vse drugo. Tam se posamezniki tudi prav nič ne menijo za jezikovne kategorije, vodi jih samo njihova (resnična ali domnevna) lastna korist, merljiva v zaslužku in dobičku. Kakor bomo še videli, je naš poslovni in gospodarski svet na tem, da se spremeni v takšno območje. Dosedanje izkušnje tudi kažejo, da v tem območju z opozarjanjem in dokazovanjem ne bomo dosti dosegli, če sploh kaj. Zato je vsaj tukaj nujno *ukrepanje z zakonskimi predpisi*, ki naj omejijo ali preprečijo najhujše zlorabe.

II

Proti koncu sedemdesetih let se je v slovenski javnosti zgostil občutek, da je s slovenščino v javni rabi marsikaj narobe. Težko bi bilo povedati, kako je ta občutek nastal, verjetno se je združilo več vzrokov. Vsekakor je Slavistično društvo Slovenije v povezavi s Socialistično zvezo sredi maja 1979 organiziralo veliko Posvetovanje o slovenskem jeziku v Portorožu. Dva cela dneva so se vrstila predavanja in poročila, ki so korenito in natančno ugotovila jezikovno stanje na raznih področjih javne rabe naše materinščine, zajela so celó stanje v zamejstvu tako v Italiji in Avstriji kakor na Madžarskem. Na koncu je bil v obsežnih Sporočilih s Posveta objavljen tudi akcijski program, ki je slavistom in drugim sodelujočim nalagal celo vrsto nalog, s katerimi bi se, ko bi bile izpolnjene, stanje slovenščine v javni rabi zares močno izboljšalo.

A kakor se zgodi tolikokrat v življenju, so bili tudi tukaj nameni in obeti lepši od uresničitve. Slabo znamenje je bilo že to, da je zbornik z gradivom s tega posveta izšel z velikansko zamudo, štiri leta pozneje. S tem je bila seveda zamujena ugodna priložnost, ko so bile stvari še živo v spominu udeležencem in javnosti. Od nekaj sekcij ali svetov, ki naj bi bili ustanovljeni, nobeden ni prav zaživel. Edina resnična pridobitev, ki je ostala po Posvetu, je bilo *Jezikovno razsodišče*, ustanovljeno leta 1980. S svojimi presojami o raznih jezikovnih pojavih, zlasti o napakah, ki jih je objavljalo v javnih občilih, je spočetka kar močno vplivalo na našo jezikovno rabo. Presoje prvih dveh let, do konca leta 1980, so sredi leta 1984 izšle tudi v posebni knjigi z bogatim dodatnim gradivom. Osebna sestava Razsodišča se je pozneje spreminjala, vpliv v javnosti pa je počasi slabel, najbrž iz različnih vzrokov. Mogoče se je način obravnave nekoliko preživel in bi bilo treba najti kaj drugega.

Prišel je vihar ni čas državne osamosvojitve Slovenije, in kakor marsikaj iz prejšnjih časov je tedaj zatonilo tudi Jezikovno razsodišče. Zunanji razlog za to je bil banalen. Razsodišče je zgubilo streho in varstvo pri dotedanji SZDL, novega zavetja pa mu ni hotela dati nobena ustanova. Naj je že bila tedanja veljava Jezikovnega razsodišča večja ali manjša, ta neslavni konec je bil gotovo tudi znamenje, da tisti, ki bi bili morali na tem področju kaj ukreniti, niso pokazali nobenega razumevanja za resnične probleme slovenščine v javni rabi, ki so se v času od Posveta v Portorožu, torej v dobrem desetletju, samo še silovito zaostriili. Časi so se namreč medtem močno spremenili.

Ko danes kaj rečemo o *ogroženosti* slovenščine in o potrebi odločnih ukrepov za njeno varstvo, večkrat slišimo od anarholiberalnih posmehljivcev: "Le kaj ženete takšno reč, stoletja smo bili pod nemškim gospostvom in izpostavljeni vsem mogočim tujim vplivom, pa se je slovenščina obdržala, kako da se ne bi tudi zdaj brez vaših reševalnih akcij?" Kdor govori tako, primerja neprimerljive reči. V minulih stoletjih so Slovenci

živeli tako rekoč v zakotju in so svojo posebnost ohranili predvsem zato, ker je do njih seglo le malo tujih vplivov. Danes pa živimo v popolnoma drugačnem svetu, v katerem potekajo splošni civilizacijski procesi tako naglo in tako silovito, da se jim ne more izmakniti noben narod. Svet postaja vedno bolj strnjena celota, v kateri so deli povezani z bogatimi komunikacijami, ki širijo to, kar sporočajo, z vedno večjo naglico. Ker pa velik del teh stikov poteka v jeziku, je ob tem močno prizadeta tudi slovenščina.

Noben jezik ne more obstajati brez stikov z drugimi jeziki. Neogibno je, da jeziki sprejemajo drug od drugega besede in tudi kake načine izražanja. Pri bogatejših, bolj razvitih narodih nastaja tudi več novega, zato je razumljivo, da drugi sprejemajo več od njih.

Sprejemanje tujk je torej normalen pojav, vendar le tako dolgo, dokler ostaja v pravih mejah, se pravi, dokler ne začne jezika kvariti. Tedaj pač lahko rečemo, da je jezik ogrožen. Eden sodobnih slovenskih jezikoslovcev, Franc Jakopin, je pred kratkim zapisal, da je bila slovenščina tako rekoč vedno ogrožena od tujih besed. To posebno velja za naše večstoletno sožitje z Nemci in nemščino. Iz knjižnega jezika smo nemščino sicer kar uspešno izganjali (ali je sploh nismo pustili vanj), zato pa se nam je v ljudsko govorico, v pogovorni jezik nateplo na stotine t.i. *germanizmov*, bolj ali manj popačenih nemških izrazov, ki so večkrat dobivali tudi slovenske predpone ali končnice. Mnoge izmed teh popačenk so zelo žive še današnji dan, ko je vendar naš neposredni stik z nemščino pretrgan že skoraj sto let.

Rekli smo že, da nam je v bivši Jugoslaviji jezik podobno ogrožala srbsščina ali hrvaščina, saj je bilo za takšno vplivanje, namerno ali nenamerno, sto in sto priložnosti. Tudi to dogajanje je pustilo močne sledove v slovenski jezikovni rabi, a naposledni vpliv srbsščine ali hrvaščine je vendar že preteklost. Zato pa smo se, potem ko so se začela množiti opozorila in svarila, polagoma zavedeli, da nam materinščino kvarijo tuji, predvsem angleški jezik, in sicer tako močno, da včasih že govorimo o pravi *anglizaciji* našega življenja. Ne da bi bila javnost opazila, je angleščina v nekaj letih vdrla na razna področja našega življenja, na nekatera bolj, na druga manj, skoraj nobenega pa ni, ki ne bi bilo prizadeto.

Kako se je moglo zgoditi, da nam materinščino danes spet ogroža vdiranje tujih besed, tokrat celo iz jezika narodov, ki nam niso neposredni sosedje? Delni odgovor nam daje naše spoznanje, da je zaradi velike civilizacijske moči in kulturnega bogastva narodov, ki jim je angleščina domači jezik, ta jezik dobil v sodobnem svetu veliko premoč nad vsemi drugimi jeziki. Vse bolj postaja nekakšna *lingua franca*, pripomoček za sporazumevanje med narodi, kakor je bila v srednjem veku latinščina. Vendar je bila le-ta tedaj omejena na ozko plast izobražencev, angleščina pa zajema tako rekoč vse življenje in vse plasti.

Očitno nam torej ne preostaja nič drugega, kakor da se sprijaznimo z zmeraj bolj prevladujočo vlogo angleščine v *mednarodni* znanosti, v tehniki in še v vrsti drugih dejavnosti, pri katerih prihaja do stikov med narodi. Pripadniki drugih, posebno še maloštevilnih narodov so postavljeni pred nujno, da se naučijo angleščine in jo po potrebi uporabljajo, vendar jim angleščina ostaja tuj jezik kakor vsak drug, za rabo v posebnih primerih, v mednarodnih stikih, tam, kjer se obračajo na zunanji svet. Nobenega razloga pa ni za to, da bi angleške izraze sprejemali v svoj lastni jezik in jih uporabljali v svojem vsakdanjem življenju. Nikakor ne gre, da bi začeli svoj jezik

“bogati” z angleškimi izrazi ali šli celo takó daleč, da bi dajali rečem v svojem vsakdanjem življenju angleška (in druga tuja) imena, in da bi celo nagovarjali svoje kupce, svoje stranke in sploh domačo javnost v angleščini, saj bi s takim početjem ogrožali svoj lastni jezik.

Prav to pa se je zgodilo, prav to se dogaja v današnji slovenščini. Kako je moglo priti do tega? Kaj se je zgodilo, kako je to potekalo?

Tega pač nihče zanesljivo ne ve, toliko pa je gotovo, da stvar ni prišla čez noč. Med splošnimi civilizacijskimi procesi, o katerih smo prejle govorili, so zelo močni kulturni vplivi, s katerimi se anglo-ameriška civilizacija širi med vse druge: širi se s popevkami, s filmi, z video kasetami in s televizijo, in tu je jezik težko ločiti od vsebine. Vse to je pripravljalo teren za anglizacijo. Ker v popevkarstvu prevladuje angleščina, se je tudi našim piscem popevk zdelo samoumevno, da pišejo in pojejo v angleščini, še posebno, ker so si obetali, da bi na tak način s svojimi izdelki in nastopi prišli v širni svet.

Teren za sprejemanje tujih jezikovnih prvin je bil torej pripravljen, ko so se pred nekaj leti v Evropi zgodili dramatični pretresi in preobrati, ki so pri nas po srečnem steku dogodkov in po složni volji slovenskega naroda pripeljali do državne osamosvojitve. Spremenila se je naša družbena ureditev, sproščeno smo začeli iskati stike z zahodnim svetom in se usmerjati k drugačnim življenjskim, gospodarskim in drugim oblikam. Ko smo začeli te oblike sprejemati za svoje, je bilo treba sprejemati tudi pojme in izraze, ki jih uporablja Zahod. Način, kako se je to zgodilo, pa kaže, da smo sredi vrvenja in nereda, ki sta spremljala našo pot k narodni in državni samostojnosti, kar pozabili na svoj jezik, četudi je prav jezik po splošnem priznanju poglavitna prvina narodne samobitnosti.

Jezik pa je nekaj, kar pozabljenja ne prenese, od nas terja *stalno skrb*, sicer se začne kvariti in nazadovati. To pomeni, da mora slovenščina ostati na visoki kulturni ravni, ki jo je dosegla. Ohraniti mora že dosežene izrazne možnosti, pri tem pa ostati dovolj *živa in prožna*, da je kos vsem nalogam, ki jih življenje postavlja prednjo. Ob sprejemanju tehničnih in drugih novosti, ki prihajajo od drugod in nosijo imena iz drugih jezikov, teh tujih imen ne smemo *kar sprejemati*, temveč jim moramo, kjer je le mogoče, *najti slovenske ustreznice*. Kjer to ne gre, moramo tuje izraze vsaj toliko podomačiti, da jih je mogoče uvrstiti v domači jezikovni sestav. Verjeti moramo, da je naš jezik tega zmožen, saj če tega ne bi verjeli, bi to pomenilo, da dvomimo o njegovi življenjski moči.

Če pritekajo tuje jezikovne prvine počasi in naredko, v majhnih množinah, smo jim še za silo kos. Če pa se nam v jezik, tako kakor v zadnjih letih, zliva prava povodenj tujščine, potem obrambne sile jezika odpovedo. Človeku se ob tem zbuja spoznanje, kako narobe je, da Slovenci nimamo kake *osrednje ustanove*, ki bi imela nalogo, da *sproti* spremlja jezikovno življenje in ga skuša obračati v pravo smer. Res imamo kar nekaj ustanov, ki se ukvarjajo s slovenščino, jo raziskujejo, izdajajo besednjake in znanstveno gradivo o jeziku, tudi jezikovne revije itn. Nobena izmed teh ustanov pa ne utegne *sproti spremljati* dogajanj v jeziku, da bi vedela, kaj se godi v njem, in se ustrezno odzivala. V precejšnji meri je prav to nalogo v svojem času opravljalo Jezikovno razsodišče, pa je opešalo in naposled po krivdi nove oblasti ugasnilo.

Po mojih dosedanjih spoznanjih je današnji položaj tak, da amatersko sestavljeno in amatersko delujoče jezikovno razsodišče taki nalogi ne bi bilo več kos. Potrebujemo

jezikovni urad, ki bi imel vsa potrebna pooblastila in bi ga sestavljali plačani jezikovni strokovnjaki. Delal bi *stalno*, ne občasno kakor rajnko Jezikovno razsodišče, pa bi bedel nad jezikovno politiko in javno rabo slovenščine. Nanj bi se lahko obračali vsi, ki bi iskali domačo besedo za tuje izraze, urad pa bi svoje predloge pošiljal v javnost, da se v njej preskusijo v praksi, saj se nekatere primejo, druge pa ne. Prepričan sem, da nam je tak urad *nujno potreben* in da bi ga morali pristojni čimprej ustanoviti, brez njega bo slovenska jezikovna raba še naprej hiralala.

Kako da spričo današnjega stanja v javni rabi slovenščine poklicani niso že sami ugotovili potrebe po takem uradu? Kako da ga niso že ustanovili? To kaže, da je nekaj narobe v našem razmerju do naše materinščine, da je slovenska jezikovna zavest zadremala, se nekam zgubila, poniknila. Ob spredaj omenjenem portoroškem posvetu o jeziku je slovenist in slovstveni zgodovinar Boris Paternu zapisal v Delu: "Jezik ne more biti drugačen, kakor je naša zavest, naše mišljenje in naše življenje. S skrbnejšo, bolj organizirano in strožjo jezikovno izobrazbo se da marsikaj doseči. Toda kultivirati jezikovno zavest je nekaj, kar sega čez meje slovniške večšine in jezikoslovja samega (...). Jezikovno izražanje ni samó uporaba bolj ali manj obvladanega jezikovnega orodja, temveč je vzpostavljanje osebnega razmerja do sveta, stvari in ljudi. Vemo za ljudi, ki so dobro obvladovali pravopisna pravila in tudi pravila lepega sloga, pa so se odločili za jezikovni nihilizem in barbarizacijo. Pa tudi narobe. Človek z zelo skromno jezikovno izobraženostjo zmore spoštljiv odnos do govorjene in pisane besede, včasih zelo tvorno udeleževanje v njenem kultiviranju."

Te Paternujeve besede so mi ostale v živem spominu, ker tako prepričljivo izražajo spoznanje, da ni odločilno *znanje* slovenščine (čeprav brez tega seveda ne gre), temveč odloča človekovo *razmerje* do nje.

In prav v tem pogledu smo Slovenci, vse kaže tako, v zadnjem času odpovedali. Najbolj očitno se to kaže v razmerju do tujih prvin v jeziku. Celo dr. Jože Toporišič, ki gotovo ni kak poseben nasprotnik tujk, je bil pred časom prisiljen zapisati v nekem svojem sestavku v tedniku "7 D": "Ali bodo naši klici 'Nazaj k materinščini!' ostali glas vpijočega v puščavi? Saj to ni drugega kakor tiha izdaja najdragocenejšega, kar katera skupnost ima: svoje matere govorice." In še ostreje je svoje spoznanje zapisal drug slovenist, dr. Matjaž Kmecl, v Sobotni prilogi Dela z dne 19.3.1994: "Če presežemo podrobnosti in jih povzamemo v pravilo, potem je današnje slovensko ravnanje z materinščino predvsem zelo globoko in na široko v javno zavest zadržto, žal pa malo odtehtano moralno vprašanje — neovedeno samopodcenjevanje — odsev in izraz starega slovenskega kompleksa majhnosti in s tem manjvrednosti (...) In podobno. Razmerje med slovenskim in neslovenskim se zmeraj bolj izraža kot razmerje med manj in več vrednim."

In res, kaj se je zgodilo, ko smo se "odprli svetu"? Cela področja našega javnega življenja so se brez obrambe odprla tujim, največkrat angleškim besedam. Najbolj viden je bil ta razvoj v gospodarskem življenju, tudi najbolj razsežen, vendar nekatera druga področja ne zaostajajo dosti. V gospodarstvu moramo razločevati dve stopnji ali dve obliki angleženja.

1. Veliko množino angleških besed nam je prinesla že gospodarska teorija ali znanost, ker se ni potrudila, da bi bila dala *slovenska imena raznim novim gospodarskim pojmom* — med katerimi nekateri sploh niso bili tako novi — temveč jih je sprejela

kar v angleški obliki, včasih z nekoliko prilagojeno pisavo in izgovorom, večkrat pa kar v tuji obliki, kjer potem ni jasno, kako naj se izgovarjajo. Tako smo dobili menežment in menedžment, menedžerje in menežerje, nastala pa je celó združba s povsem angleškim imenom Manager, kar je celo v današnji slovenščini svojevrsten tujek, nekaj, česar si ne bi smeli privoščiti. Prav tako smo dobili holdinge, leasinge, ki jih zdaj nekateri pišejo tudi lizing. Še drugi izrazi so na videz latinski, pa so tudi prevzeti iz angleščine, tako povsem nepotrební sponzor; namesto že zdavnaj rabljene dražbe se zdaj skoraj izključno uporablja avkcija (iz auction), in zadnji čas dobivamo še "fondacije", ki so po slovenskem slovarju in pravopisu "fundacije", pa bi lahko bile skladi ali včasih ustanove.

Za veliko večino teh izrazov velja, da bi se bilo treba le nekoliko potruditi, pa bi bili dobili zanje primerne slovenske izraze. Za nekatere, kakor za menežerja, bi se bilo treba le *dogovoriti*, kaj naj se namesto njega uporablja, saj tudi časniki velikokrat zapišejo drugače, poslovni delavec, ali poslovnež ipd. Slišal sem tudi že predlog, ki se zavzema za izraz *ravnatelj*. Zato je ime združbe, pisano po angleško Manager, v pravi posmeh slovenščini, kakor da ne bi bila zmožna izraziti tako preprostih in vsakdanjih reči, temveč mora sprejeti po tuje pisan izraz, ki povrh vsebuje neslovensko glasovno skupino "dž". V teku stoletij smo znali posloveniti na tisoče tujih izrazov, zdaj pa na lepem ne znamo tako rekoč nobenega, temveč jih kar jemljemo od drugod — takšno nekontrolirano prevzemanje tujih prvin kaže popolno podcenjevanje domače besede in njene izrazne moči.

2. To, kar sem navedel spredaj, je nekakšna višja plast angleženja. Imamo pa v gospodarstvu še drugo, nekoliko nižjo, namreč *dajanje angleških imen* podjetjem, združbam, lokalom, prodajalnam, in kajpada tudi vseh vrst izdelkom. Z osamosvojitvijo se je na široko razmahnila zasebna dejavnost, nastalo je nešteto novih podjetij (itn., kakor že povedano). In ko se je že "boljša družba" tako oprijela angleščine, tudi nova "srednja plast" podjetnikov ni hotela zaostajati. Za zdaj je res še precej neraziskano, kako se je mogla ta miselnost razširiti tako silovito in bliskovito. Tujih imen in izrazov se je sicer tudi že prej držal nekakšen pečat imenitnosti, a tedaj je to lahko bil tudi kak drug jezik, zdaj pa skoraj samo še angleščina. Kar čez noč smo dobili na stotine, najbrž celó na tisoče novih podjetij, lokalov, delavnic, prodajal in tako naprej. Med njimi jih je res kar nekaj takih z lepimi domačimi imeni, nekaterimi tako posrečenimi, da si jih vesel in občuduješ iznajdljivost tistih, ki so si jih izmislili ali se jih domislili. Nešteto pa je drugačnih, zvečine angleških, povrh še največkrat povsem *nesmiselnih, nič povezanih* s predmetom, ki naj bi ga imenovala, ali z dejavnostjo, v kateri so uporabljena. V zvezi s tem sem nekoč zapisal geslo, po katerem se menda ravna jo Slovenci, ki dajejo taka imena: *Dobro je vsako ime, samo da ni slovensko!*

Ta imena so zrastle v razmeroma kratkem času, kakor gobe po dežju, lahko rečemo. Slovenci kot narod pa so bili v tem času strahovito zaposleni z drugimi opravili, z medsebojnimi razprtijami, s sprejemanjem novih zakonov in predpisov in tako naprej, da povečini še opazili niso, kako se jim poslovno življenje in zunanji videz njihovih mest in celó vasi spreminja v obliko nekakšne *angleške kolonije* ali vsaj protektorata. Seveda stvar le ni ostala neopažena. Jaz sam sem na to anglizacijo začel opozarjati v jezikovnih člankih, ki sem jih objavljal v mesečniku *Srce in oko*, že sredi leta 1991, in sem v letu dni od tistega časa napisal podobna opozorila še v sedmih člankih. Vendar

je vse to ostalo v razmeroma ozkem krogu naročnikov in bravcev revije. Treba je bilo iti s problemom pred širšo javnost, in tako je v prvi lantski (1993) številki Književnih listov Dela izšel moj članek *Kako da se nihče ne zgame in se nič ne zgodi?* z ironičnim podnaslovom "Naredite nam to deželo angleško".

Kdor je spremljal poznejše pisanje našega tiska in drugo dogajanje, ve, da so se nekateri tedaj zganili in da se je to ali ono zgodilo, vendar še vse premalo. Zato sem na to problematiko v naslednjih mesecih še naprej opozarjal v Književnih listih in včasih še kje drugje. Da bi predramil ljudi, včasih uporabljam tudi kake prehude besede, recimo kolonizacija slovenščine ali jezikovna katastrofa. Zato se nekaterim lahko zazdi, da stvar še ni tako huda, in nas v tisku tolažijo s trditvami, da je govorjenje o ogroženosti slovenščine pretirano, da se bodo stvari unesle in podobno.

Taki optimisti bi morali samo malo bolje gledati okoli sebe, ko hodijo po ulicah, ali prebirati oglase po časnikih in posebno v oglaševalnih brošurah ali časopisih, kakršen je na primer "Fit Media", prodajni katalog za dom in družino, v katerem se kar vrstijo tuja imena podjetij. Iz ene številke tega časopisa — ki ga izdaja podjetje z istim imenom v Celju, brez ene same slovenske besede v imenu — sem si zapisal napise z reklamo za tale podjetja: Secom, R-com, Stone trade, Telekom, Plastoform, Fenix Marketing, Kompas Airtours pa oglašuje celo "Slovenian Travel Club".

Ali pa tole: nekoč sem se nalašč za dvajset minut ustavil na ulici in prebral reklamna besedila, napisana na avtobusih ljubljanskega mestnega prometa. Našel sem tale: Euro-contact, Sinter, A-Cosmos, Rank Xerox, Altec, Sommer, Finzicarta, West-West, Syntol, pa še napis Pall-Mall Export z dodatkom "Share that taste". Ko človek nabere takšno zbirko, se mu zazdi, da se mu sanja ali da ga je kaka čarovna sila bliskoma prenesla v Anglijo ali v Ameriko.

Včasih se po naključju nabere veliko angleških imen skupaj, tako da si lažje predstavljamo, koliko je tega. Tako je bilo v eni noči vlomljeno v Parmovi ulici v Ljubljani v štiri podjetja s temile imeni: Avtošola Zebra, Siltrade, Apesto Inovative in Build. Ali tole: V Mariboru so v bivši vojašnici v Melju dobili prostore naslednji: Štiglic, Rožanc, Rajšp, TAO, Dandou, Fin-commerce, Toledo, Blazer, Klimatehnika, Lazura, Fibex. — Na kratkem sprehodu po nekaj ulicah v bližini mojega doma v Šiški sem si prepisal naslove podjetij: pet je bilo slovenskih, šest pa angleških, med njimi na neki hiši v Šišenski ulici napis "Housing Computers" brez ene slovenske besede zraven. Podobna kopica angleških imen je sredi mesta, blizu restavracije Rio: Energia — Powerful Sports, Vision Street Wear, Prince Scott Swatch Tretorn, in vitro, Ars inženirig.

3. Seveda obstaja še ena, višja stopnja angleženja slovenščine in Slovencev. Nemalo je gospodarskih družb, ki se ne zadovoljujejo s tem, da so si dale — čeprav so slovenske — angleško ime, temveč tudi svoje kupce in morebitne odjemavce *nagovarjajo v angleščini!* Tako lahko v ljubljanskih mestnih avtobusih kdaj pa kdaj vidite obešen oglas slovenskega podjetja s tujim imenom Commerce, kako oglašuje takole: "Rank Xerox The Document Company", Commerce pa je tej firmi "Authorized Distributer", kakor piše na letaku. Isti Commerce ima v Šiški, v stolpnici, v kateri stanujem, prodajalno zabavne elektronike z imenom *Focus*. Na izložbenih steklih in drugod ima ta trgovina vrsto napisov, ki so vsi v angleščini, med njimi tudi sporočilo, da je to "Authorized Dealer" — Slovenci, naučite se angleško! Pač, s prav majhnimi črkami je na vratih napisan delovni čas v slovenščini, in včasih obesijo na vrata napis

“Zaprto”. — Tobačna tovarna v Ljubljani, ki je sicer (deloma ali v celoti?) v tuji lasti, je dala na orjaško polovico stene hiše na Celovski v velikih črkah naslikati napis z reklamo za cigarete: Marlboro – Worldwide Champion, Follow us. Kakor da smo sredi Amerike! Ista tovarna se je izkazala tudi z angleškimi vabili “Test the West”, pa z voščili “Happy New Year” in gotovo še kakim drugim.

Na v.d. direktorja prej navedenega podjetja Commerce se je Janez Dular kar imensko obrnil v Slovincu, očitajoč mu tisti angleško pisani lepak, obešen v vozilih LMP. Opozorilo je končal z besedami, da ne pričakuje opravičila, želel je le, da bi se direktor odkupil z novim, jezikovno ustrežnejšim lepakom. Takega ustrežnejšega lepaka po tistem nisem videl, pač pa tistega prejšnjega. Naj tu povem, da so tako kakor ta direktor gluhi za vsa opozorila tudi drugi, ki vabijo kupce v angleščini. Ne vem za nobenega, ki bi bil dal kaj “posloveniti”. Današnje slovensko ravnanje z materinščino je res, kakor pravi Matjaž Kmecl, globoko zadrto v javno zavest.

Pačenje jezika je močno nalezljivo, kar dela eden, dela kmalu množica drugih. Tako lahko na koncu tv rekla za Murine obleke beremo: European Fashion Design by Mura — kakor da je oglas namenjen Angloameričanom! — Reklama za Coca Cola je obogatena z napisom: Enjoy real taste always. — Kranjske mlekarne na veliko oglašujejo svoj izdelek z imenom Megamilk. V dnevniku Delo smo lahko videli fotografijo blagajniškega listka iz Trubarjeve rojstne hiše z napisom “Your receipt – Thank you”, podobnega sem dobil v neki ljubljanski trgovini: “Thank you – Call again”. Na neki vrečki sem našel napis: Friendly environment — Radenska — Acqua Skin. — Krka Kozmetika.

Tu naštetih in še premnogi drugi nenavedeni napisi so res že višja stopnja potujčevanja: to niso več *angleške besede kot tujke*, temveč je to uporaba angleščine kot drugega, ponekod pa že kar prvega jezika v slovenskem okolju. Ne manjka dosti, pa bi potrebovali dvojezične šole, kakor jih imajo v Avstriji koroški Slovenci.

4. Anglizacija je namreč razširjena še dosti bolj, kakor si lahko misli večina Slovencev, ki premalo gleda okoli sebe. Vse take reči so namreč silno vabljive — gospodarstvo pri svojem angleženju Slovencev nikakor ni osamljeno, čeprav so njegovi učinki najbolj očitni. Ima veliko posnemovavcev in somišljenikov: angleščina nam podobno vdira v razne druge panoge in na druga življenjska področja. Kar neverjetno je, da takšne reči vsaj včasih ne izzovejo ugovorov.

Glasbenike sem omenil že spredaj. Njihove skupine se imenujejo kakor koli, da je le angleško, tudi če je z napakami ali z nesmisli, še toliko boljše: Agropop fun club, Šank rock, Night Jump, na tekmovanju Evrovizije nas je “zastopala” skupina “1 x band”, in tudi koncertne agencije se imenujejo Gallus Carniolus, Klemen Ramovš Management, Gallus International ...

Zelo dejavna so v tej smeri podjetja, ki izdelujejo zdravila, kozmetiko in podobno blago. Čeprav je vse to skoraj v celoti namenjeno slovenskemu kupcu, nosi že vrsto let skoraj sama tuja imena, resda velikokrat francoska, a tudi angleška. Še pred kratkim je tovarna Lek oglaševala poživilo z imenom “Be-free”, drugih imen pa ne bom našteval, saj jih lahko vsak čas berete na televiziji.

Prav tako so od angleščine (in še katerega tujega jezika) obsedeni *slovenski izobraženci*, katerih jezikovna raba bi morala biti drugim Slovincem za zgled. Pravi simbol slabega jezikovnega čuta se mi zdi mnogim Slovincem, predvsem izobražencem

priljubljena spačenka "imidž" — nelepa po pisni obliki, neslovenska po glasovni sestavi in povrhu rabljena namesto povsem ustrezne, lepe domače besede *podoba*. A ta se kar ne more uveljaviti v tem pomenu, pač slabo spričevalo o jezikovni zavesti našega izobraženstva.

A saj nam o tej slabi zavesti pričuje nešteto imen. Ustanova, ki deluje za t.i. Mrežo za Metelkovo, se imenuje Open Society Fund. Serijo likovnih monografij je napovedovalo (morda že izdalo) podjetje EWO, kar pomeni East-West Operation. Na mariborski univerzi so v rektorjevi navzočnosti ustanovili borzo zaposlitvenih možnosti, ki so ji dali ime "top job". V istem mestu imajo agencijo, ki skrbi za razne vstopnice in se imenuje "hot tickets". Neka razstava v Ljubljani je imela ime Color of Computing. Če Slovenci ustanovijo dobrodelno ustanovo, ji ne rečejo sklad ali ustanova, temveč "fondacija" (pravilna tujka se glasi "fundacija"). Podjetje za pomoč na domu se je doslej imenovalo Life line, morda bo zdaj Življenjska linija, za protiutež pa so si defektologi ustanovili revijo, ki bo Defectologica Slovenica — ne angleško, a tudi slovensko ne. Kdo bi se potem še čudil, da se podjetje za zaposlovanje invalidov imenuje z nenavadnim imenom Skipper. Pravi škandal pa se mi zdi, da so — po vsem pisanju proti potujčevanju slovenščine — uradu pri predsedniku vlade, kamor naj se obračajo državljani, dali latinsko ime Vox!

Založbe, ki jih je bilo v prvih časih po osamosvojitvi kakor listja in trave, zdaj pa jih je že nekaj manj, so imele povečini tuja imena, če že ne angleških, pa latinska: nekje je Didakta, drugje Sidarta, neki priročnik je izdalo podjetje "B & M Elit", in čudno tujih imen je še precej, pa jih tu ne bom našteval.

Če v sedanjem času pri nas priredijo kako tekmovanje, razstavo, sejem in podobno, naj bo z mednarodno udeležbo ali tudi brez nje, vsekakor pa je namenjena *Slovencem*, ne tujcem, bo stvar dobila angleško ali pol angleško ime, recimo: ob morju so imeli Jadranski match racing; v Velenju je bil Ski Jumping Challenger — že vrsto let prirejajo Zlati boben — sumim, da so slovensko ime dodali šele zdaj in da je bil to doslej samo Golden Drum, kakor se še imenuje, saj so imeli vsak dan na sporedu "happy day". A bolje pozno kakor nikoli. V Cankarjevem domu v Ljubljani so tudi zdaj, ko že dolgo pišemo proti anglizaciji Slovenije, hladnokrvno priredili Film Art Fest, seveda za slovensko občinstvo. Ob tem se nehote domislil še televizijske oddaje, v kateri sem že dvakrat sodeloval in se imenuje Akcent — tudi za to imamo slovensko besedo. No, še vedno boljše kakor neka druga oddaja, ki se imenuje Studio City — le zakaj?

Kaj je vendar obsedlo toliko Slovencev — ali res mislijo, da je v poslovanju in drugod v življenju mogoče uspevati le še z angleščino? In ko se to dogaja, kako da nihče ne stori ničesar, da bi jih rešil te zmote. Kje so tisti, ki so najbolj poklicani za to, da bi skrbeli za naš jezik?

Slovenska akademija, izdajateljica SSKJ in Pravopisa, je obljubila, da si bo prizadevala za ustanovitev Sveta za kulturo slovenskega jezika, ki naj bi bil ustanovljen po zakonskem postopku. Za zdaj je ostalo pri obljubi.

Slovenisti, zbrani v Slavističnem društvu, so po dolgotrajnem molku o tem vprašanju napisali pismo o "Slovenščini v javnosti" in sli z njim k predsedniku republike, proseč ga za podporo. Sredi oktobra 1993 so imeli v Celju veliko zborovanje, na katerem je bila tudi okrogla miza z naslovom Slovenska jezikovna politika in načrtovanje. Izrecno pa je bilo tam povedano, da o teh vprašanjih "ne gre govoriti s stališča ogroženosti

jezika ali celo boja za jezik" (le zakaj ne?), temveč "s stališča preudarnega strokovnega jezikovnega načrtovanja" (...) Če sodimo po teh besedah, gre za dolgoročen načrt, ki bo dal prve sadove šele v nekaj letih ali celo desetletjih. Kaj vse se lahko medtem zgodi s slovenščino!

Uroš Pirnat, svetovavec Državnega zbora, ugovarja v pismu v Delu z dne 17.3.94 očitkom, da slavisti nič ne delajo. In kaj se je zgodilo? Slavistično društvo je 12.10.1993 poslalo Državnemu zboru pobudo, naj se v Odboru za kulturo, šolstvo in šport odpre razprava o posledicah statusa slovenskega jezika v ustavi RS. In ta odbor je "že" 4.1.1994 obravnaval omenjene pobude in sprejel sklep, da se pri njem imenuje posebna stalna delovna skupina za jezikovno načrtovanje, sestavljena iz zunanjih sodelavcev oz. strokovnjakov in poslancev. Na eni poznejših sej je odbor sprejel predlog delovnega področja in nalog te delovne skupine. V pismu so te naloge tudi našteje. Na seji 10.3.1994 je bil tudi sprejet sklep o sodelovanju predloženih strokovnjakov, vendar je o tem treba kandidate še obvestiti, da bodo sodelovanje potrdili. In avtorjev sklep: da se poslanci, ki so soglasno podprli pobudo Slavističnega društva, zavedajo problemov, ki nastajajo na tem področju, zato jih bodo skušali na podlagi pristojnosti tudi ustrezno opredeliti in razrešiti. Pri tem jim lahko zaželimo vso srečo. Ker v petih mesecih, ki so minili od vloge pobude, še niso utegnili povabiti kandidatov za načrtovano skupino, bi človek upal, da bodo to storili vsaj do konca leta 1994.

Načrtovana, čeprav ne uresničena dejavnost Slavističnega društva in njemu podobno mislečih je vsa usmerjena v prepričevanje, v jezikovno vzgojo in šolanje. To je gotovo potrebno, učinkuje pa lahko *le na dolg rok*. Enako potrebna pa je tudi *bitra akcija*, ki naj popravi sedanje razpuščeno stanje v jeziku. In ker je med Slovenci nemalo takih, ki se ne menijo za nobeno prepričevanje, potrebuje naš jezik zakonsko podporo, zakon, ki bo slovenščino v javni rabi zavaroval in ji dal tiste pravice, ki ji gredo po ustavi.

Pred nedavnim se je zdelo, da bomo nekaj podobnega dobili v zakonu o gospodarskih družbah. Konec februarja 1993 je državni zbor sprejel osnutek zanj. Predstavnik zakonodajavca, minister Lojze Janko, je tedaj poudaril (Delo, 6.5.1993), da se je "vlada opredelila za dosledno spoštovanje in uveljavljanje uporabe slovenskega jezika v gospodarskih družbah"; te družbe naj bi po zakonu "objavljale poslovna poročila in vse podatke o družbi v slovenščini, prav tako pa mora biti *v slovenskem jeziku tudi firma družbe*" (podčrtal J. G.). Namenoma navajam obširno iz te izjave, da bi se videlo, kaj se je potem rodilo iz teh lepo zvenečih obljub, objavljenih z enako zvenečim naslovom "Slovenščino v vse firme".

Ko je bil namreč ta zakon 10.6.1993 objavljen v Uradnem listu RS, je sicer v nekaterih svojih členih res zavaroval slovenščino, pustil pa je tudi velike vrzeli. Že 13. člen govori o "dodatnih sestavinah", ki da družbo podrobneje označujejo, in pušča s tem vrata odprta za razne dodatke, tudi neslovenske. Prav katastrofalen pa je 586. člen, ki ga bom označil kar z besedami slovenista Janeza Dularja, zapisanimi v razočaranju po objavi zakona. "Namesto da bi (zakon) zahteval vsaj od družb in podjetnikov, ki so (...) množično registrirali firme v angleščini in drugih jezikih, naj se firme v razumnem roku (npr. najpozneje v enem letu) registrirajo v slovenščini, potrjuje in uzakonja podedovano stanje: 'Obstoječe družbe, druge organizacijske oblike podjetij in organizacije še naprej uporabljajo firmo, ki je do dneva uveljavitve tega zakona vpisana

v register.' Zakonodajalec celo ponuja poniglavosti v podjetniških vrstah priložnost, da se lahko še 30 dni po izidu zakona priglašča v vpis v register 'po predpisih, ki so veljali do uveljavitve tega zakona' in ki, kakor vemo, niso zahtevali firme v slovenščini."

Kaj se je torej zgodilo? Očitno so osnutek zakona dobili v roke *privrženci poangleženja Slovencev* in ga priredili tako, da je postal za angleženje neškodljiv, za slovenščino pa kvaren, saj bi, če ostane v veljavi, za desetletja zacementiral nekaj tisoč neslovenskih imen podjetij. Takšen osnutek je potem prišel v državni zbor in nepazljivi poslanci so ga gladko sprejeli. Nič čudnega, da sem po sprejemu tega zakona objavil v Književnih listih članek z naslovom "Poslanci zatolkli slovenščino". Dokler se v državnem zboru ne najde stranka (zadostuje tudi en sam poslanec), ki bo predložila zakon za varstvo slovenščine v javni rabi, in dokler tak zakon ne bo sprejet, se bo naših poslancev držal madež, da so slovenščini škodili, namesto da bi bili kaj storili zanjo.

Če kdo misli, da je izraz "nekaj tisoč neslovenskih imen" pretiran, naj si v Književnih listih z dne 22.7.1993 poišče *Grenko poročilo* Andreja Makuca. Tam avtor na začetku pravi: "Nočna vožnja med svetlobnimi napisi po mojih treh dolinah (Mislinjski, Mežiški in Dravski) je za nas svetovljane v resnici vstop v pravljici Las Vegas, podnevi pa je sprehod skozi vasi in trge ter mesta le trda šola tujejezičnega uka." Sledi obsežen seznam tujih imen podjetij, lokalov itn., ki ga avtor upravičeno končuje z besedami: "Zgodil se nam je jezikovni Babilon in ostalim Slovincem menda tudi, zato naj že pride, ki nam bo razvozlal zavozlano." Naj se ta želja zares izpolni, a treba bo prej še veliko truda.

5. Le bežno sem tu pa tem omenil káko podjetje v tuji ali v mešani lasti. Za to tudi ni bilo posebne potrebe. Res si takšna podjetja dovoljujejo razne brezobzirnosti (da ne rečem še česa hujšega), recimo da izobešajo ali slikajo napise svojih lokalov kar v tujem jeziku in samó tujem jeziku — sredi Ljubljane npr. United Colors of Beneton, pa Sweet, sweet Way, Dairy Queen, Holidays Pub in še več takega. Ampak prav takšne reči počenja naše podjetje Commerce s svojim Rank Xeroxom in Focusom. Kar je dovoljeno slovenskim podjetjem, si mislijo v tujih in pol tujih, mora biti dovoljeno tudi nam. *Zakon o varstvu slovenščine v javni rabi bo moral pač tudi to področje urediti z novimi predpisi.*

Miselnost v podjetjih s samo angleškimi napisi je namreč očitno povsod enaka, ne glede na lastništvo. Čeprav je bilo od Novega leta 1993 objavljenih že veliko opozoril in svaril, ne vem za prav nobeno podjetje (ali lokal, družbo ...), ki bi bilo svojemu tujemu imenu vsaj *dodalo* slovensko ime, ali pripisalo kaj drugega v slovenščini (vrsto dejavnosti ipd.). Slovenec mora znati angleško. Tudi novogoriški hitovci so svojo novo igralnico imenovali po italijansko Perla in jo znotraj, kakor smo brali, opremili samó z italijanskimi napisi.

Koliko si lahko obetamo od zakonskega varstva slovenščine, pa je žal še vprašanje. Tudi po 10. juliju 1993, ko je stopil v veljavo zakon o gospodarskih podjetjih, sem namreč že sam ponekod v tisku in med uličnimi napisi opazil nova imena podjetij in združb, ki nikakor niso slovenska. Janez Dular pa je šel prebirat Uradne liste RS in v njih odkril, da so pri temeljnih sodiščih v Kranju, Kopru, Novi Gorici, Celju in gotovo še drugod tudi po navedenem datumu mirno vpisali v sodni register celo vrsto povsem tujih imen trgovskih družb! Tako se torej naša sodišča sploh ne menijo za zakon, ki je

ravno šele začel veljati. Vsi ti vpisi so nezakoniti in neveljavni, zato bi morali pristojni javni toživci ukrepati, da se takšni vpisi izbrišejo in nadomestijo z drugimi, slovenskimi. Sodniki, ki se ne držijo zakona, pa naj disciplinsko odgovarjajo.

Če se bo enako godilo tudi z zakonom za varstvo slovenščine v javni rabi, ki ga zahtevamo, potem nam najbrž ni pomoči in se nam bo res zgodilo tisto, kar nam je napovedoval Bojan Štih. Ircem, narodu, s katerim smo se Slovenci nekoč radi vzporejali, se je zgodilo, da jim je angleščina v prejšnjem stoletju tako rekoč neopazno spodrinila domači jezik. Zdaj imajo neodvisno državo, irščina pa se govori samo še po državnih uradih in nekaj malega daleč na zahodu otoka. Primerjava seveda ne drži v celoti, lahko pa nam je v opomin.

Ko smo se nekateri oglasili v javnosti z zahtevo po zakonskem varstvu slovenščine v javni rabi, se je takoj slišalo nekaj nasprotovanj. Nekateri trdijo, da s prisilo ne bomo ničesar dosegli, drugi so proti vsakemu ukrepanju, ker trdijo, da vlada v jeziku svoboda in da jih nihče ne more siliti, kako naj govorijo in pišejo. Z njihovimi argumenti se tu ne mislim ukvarjati, ker tega ne zaslužijo. Premislek kaže, da je jezik *javna zadeva*, stvar sporazumevanja z drugimi ljudmi. Če hočem, da me bodo razumeli, se moram držati pravil, kakršna so postavili svojemu jeziku. Sicer pa bi take anarholiberalce opozoril na francoski zgled. Francozi so narod z večstoletno kulturo, številen in bogat narod, ki pa se mu je vendarle zdelo, da mora svoj jezik zavarovati pred tujimi vplivi in pritiski. Že v začetku l. 1976 so izdali zakon o uporabi *francoskega jezika*, ki daje temu jeziku izrazito prednost v vsej javni rabi na francoskih tleh. Dopuščenih je le nekaj malega izjem, ki so vse natanko določene. In ker so nekatera določila tega zakona verjetno nekoliko zastarela, pripravljajo zdaj nov zakon, ki je že v parlamentarni obravnavi in ga bodo sprejemali na zasedanju v začetku aprila. Dnevnik *Le Monde* ga napoveduje v članku z naslovom: *Uporaba francoščine naj bi bila obvezna "za vsak napis ali oglas" na javnih mestih*. Kako bi nekateri pri nas zavpili, ko bi kdo zahteval enako pravico za slovenščino!

(Poznejši pripis: zakon je bil v mesecu juliju sprejet. Vendar je francoski Ustavni svet v imenu človekove pravice do svobodnega izražanja mnenja njegove določbe razveljavil za zasebnike. Še vedno pa velja za državne urade in ustanove.)

Potem ko se že kaki dve leti posvečam problemom, ki nam jih ustvarja vdiranje angleščine in drugih tujih prvin v slovenski jezik in slovensko življenje, moram reči, da me navdaja bridka žalost. Žalost nad tem, s kakšno ravnodušnostjo in neprizadetostjo slovenska javnost gleda, kako se naša domovina pred njenimi očmi spreminja v nekakšno polkolonialno državo. Ko hodim po ulicah in se vozim skozi kraje, hočem imeti občutek, da sem v svoji domovini — danes pa mi množica tujih napisov zbuja vtis, da sem nekje na tujem. Zunanja podoba naših krajev se je z vsemi temi napisi, ki seveda nakazujejo tudi druge spremembe, tako spremenila, da se človek ves čas sprašuje, ali je še doma. In navsezadnje vse to tujstvo vdira tudi v našo govorico in v naše pisanje. Ni čudno, da je slovenski rojak, ki se je po 34 letih prvič vrnil v domovino, razočaran poslal pismo v Slovenca, v katerem pravi: "Spoznal sem, da preprost človek, kakršen sem jaz, v Sloveniji ne more pravilno razumeti poročil v časopisju zaradi domišljavih časopisnih poročevalcev, ki dokazujejo svojo inteligenco in izobraženost s popačenostjo čistega slovenskega jezika z besedami, ki niso slovenskega izvira."

Vse to bi moralo izzvati silovite ugovore in tudi pozive k delovanju, a ne zgodi se nič takega. Nasprotno, kadar kak list razpiše anketo o jezikovnih vprašanjih, dobiva vmes tudi odgovore, ki kažejo, da je nekaterim Slovencem postalo že vseeno, kakšen je njegov jezik. Gorenjski glas je 18.1.94 objavil odgovore več mladih na vprašanje *Slovenska ali tuja imena*. Med odgovori je bilo nekaj takih, ki so se zavzemali za domača imena, bili pa so tudi taki: Manca, 16 let: "Slovenska imena mi sploh niso všeč. Tuja mi hitreje pridejo v uho in še lepše zvenijo." — Dare, 14 let: "Ja, meni je čisto vseeno, kakšno je ime trgovine, pomembno je, da je dobro založena." — Simona, 15 let: "Mladina se zabava s tujimi izrazi. Zakaj pa ne? Edini način." — Igor, 16 let: "Všeč so mi kratka imena, ne glede na to, ali so slovenska ali tuja." — Tina, 17 let: "Tuja imena so veliko boljša od slovenskih. Nasploh je slovenščina zame suhoparen jezik."

Tudi če upoštevamo, da so nekateri taki odgovori izrečeni iz nagajivosti ali ključovalnosti, je celotni vtis porazen. Upam, da so se vzgojitelji in učitelji mladih ljudi vsaj malo zamislili nad klavrno bilanco svojega dela.

Čaka nas, o tem ni dvoma, veliko dela. Moči tistih, ki se trudijo, da bi se to stanje spremenilo, so zdaleč prešibke, potrebnih bo še veliko drugih rok. Tudi vi, ki me zdaj berete, bi se morali vprašati: Kaj lahko storim jaz pri tem?

Naj ob koncu navedem še veliko škodo, ki se jeziku dela zato, ker se gojitelji in ljubitelji slovenščine spoprijemamo z angleščino in drugo tujščino. Ob tem se ne utegnemo nič ukvarjati z drugimi napakami, ki nam kvarijo jezik, bodisi da nastajajo nove ali da se povračajo stare. Za zgled povem: na lepem se je spet razširil germanizem "da je temu tako" namesto pravilnega "da je to tako", in uporabljajo ga celo slavisti in drugi učeni ljudje. Ali tole: komaj da smo nekako pregnali izraz "potrošnik", ki je nastal po hrvaškem ali srbskem "potrošaču", in ga nadomestili s slovenskim *porabnikom*, pa ti pride slabo poučena aktivistka in ustanovi "Zvezo potrošnikov" — in zdaj imamo vsepovsod spet samo potrošnike in potrošništvo, čeprav se kak časnikar pri Delu še spomni in včasih zapiše tudi porabnik. In takega blaga je še veliko.

Zato naj končam z enim samim stavkom, ki naj povzame vse to moje dolgo razlaganje: Slovenščina v javni rabi je velika sirota, prava pastorka!

Opomba

Založba Slovenska knjiga, kjer je glavni urednik prof. Martin Žnidaršič, izdajateljica pomembnih del, kakor je natis Brižinskih spomenikov ali Stiškega rokopisa, občasno izdaja tudi PIRS, Poslovni imenik republike Slovenije.

To je obsežna knjiga s podatki o vseh podjetjih v Sloveniji (naslovi, telefon itn.). Podatke dajejo podjetja sama. Ko je letos izšla nova izdaja, me je gl. urednik naprosil, da sem napisal za Imenik razpravo o Problemih slovenščine v javni rabi in jo pri predstavitvi knjige tudi prebral. Čeprav je bilo v besedilu obilo kritike na račun poslovniškega pačenja slovenščine in je bilo med poslušavci veliko "krivcev", ni bilo slišati nobenega ugovora. Poslovni ljudje, ki to založbo vodijo, so se mi še prav posebej zahvalili.

Za sedanjio objavo je spis primerno redigiran in zlasti dopolnjen.

*Summary***Problems Besetting Slovene in Public Use**

In the first part the author defines what he means by public use, and then dwells on language and the significance it has on the nation which uses it. In connection with the development of the Slovene literary language, he points out the two threats which were endangering it: to drown in the Germanic sea or to get lost in utopian Illyrian, about which many patriots were dreaming. When Slovene became an officially recognized language in the common state of Serbs, Croats and Slovenes - the later Yugoslavia - it was still endangered in view of the intentional or unintentional pressure of Serbo-Croatian. Even today, when we are not in a common state any more, some of that pressure still lingers on.

The author then discusses the conventions governing a language and the two principles which must be active at the same time - development and constancy. Today's culture favors new trends and ideas which frown upon preserving native (and hence old) forms and advocate greater openness toward the world and a broadminded approach to accepting foreign novelties. The contradictions which this gives rise to will have to be solved by usage. Linguists and those who wish to cultivate the language are also split: some, under the pretext that bans do not work, favor greater leniency, while others maintain that language should not fall below the level it has already reached. It is often difficult to find the right way to solve this problem. Since everybody carries his native tongue within himself, a lot depends on the free will of each individual. Nevertheless, there are so many common elements that one cannot do without some general rules and guidelines which should be respected. Some laws are needed to deal with the most blatant violations.

In the second part the author reports on the feeling which awakened in the late seventies about the widespread misuse of Slovene. As a result of this, the Slavic Society organized in mid-May 1979 in Portorož a big conference dealing with all the pressing issues of Slovene usage. The main fruit of this conference was the foundation of the Language Jury, which went on successfully working until the birth of independent Slovenia, when it lost the roof over its head. This happened at the wrong time since Slovene is nowadays being exposed to new pressures. Just as we had to fight Germanization, which "enriched" the colloquial language with hundreds of distorted German words, we now have to fend off English words. The author touches on the international predominance of English in many fields, which shouldn't be an excuse for the uncritical adoption of whole English words by our language. This is precisely what is happening in many areas, especially in business.

In view of this forceful pressure, the author feels that the Slovenes would need a central institution which would consistently follow the development of Slovene and channel it into the right direction. None of the already existing institutions is equipped for such a task. The part-time Language Jury would not be able to do the job, even if it were restored. For this a Language Bureau would be needed, with full-time employees, linguistic experts who would act on initiatives from the public as well as give some of their own.

The author then gives a survey of different fields in which Anglicisms are predominant. Different branches of business and finance are given English names; so are many Slovene companies and their products. Slovene shoppers and buyers are also frequently addressed in English. The use of English is also widespread in such fields as cosmetics and drugs manufacturing. All too often, educated Slovenes - frequently out of snobbishness - needlessly use foreign - mostly English - terms.

At the October 1993 conference of the Slavic Society some urgent measures for better usage were discussed. However, those are mostly long-term measures, which require time to take effect, while Slovene needs quick help.

The Law on Business Firms, passed by Parliament in June 1993, was a big disappointment. While the draft still required all domestic firms to have Slovene names, the final version considerably watered down this requirement. In later practice it has become evident that registration courts do not enforce even this watered-down law. As though it didn't exist, they ratify the foreign (English) names of new firms. To truly safeguard Slovene in business practice, a new law would be needed.

At the end the author gives a brief report on the efforts of the French to oversee the public use of their language. Though their efforts have met with resistance, they have been at least partially successful. The answers of students from several Upper Carnolian schools, in which the participants showed almost complete indifference (some even scorn) toward their mother tongue, sound as an ominous warning.

The author concludes with the thought it is a pity we have to spend so much time fending off the influence of English on Slovene, while neglecting the many other weaknesses of today's Slovene.

KAJ JE TAU?

KAJ JE TAU?

KAJ JE TAU?

KAJ JE TAU?

KAJ JE TAU?

KAJ JE TAU?

KAJ JE TAU?

KAJ JE TAU?

KAJ JE TAU?

KAJ JE TAU?

KAJ JE TAU?

KAJ JE TAU?

KAJ JE TAU?

KAJ JE TAU?

KAJ JE TAU?

KAJ JE TAU?

KAJ JE TAU?

KAJ JE TAU?

KAJ JE TAU?

KAJ JE TAU?

KAJ JE TAU?

KAJ JE TAU?

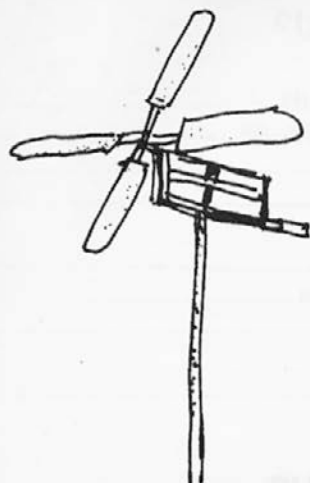
KAJ JE TAU?

KAJ JE TAU?

KAJ JE TAU?

KAJ JE TAU?

KAJ JE TAU?

KAJ JE TAU?

KAK SE ZOVÉ

- na Gorenjon Siniki
- na Dolenjon Siniki
- v Ritkarovci
- na Verici
- v Števanovci
- v Andovci
- v Slovenskoj vesi
- v Sakalauvci

Kak so nūcali

KAJ JE TAU?

KAK SE ZOVÉ

- na Gorenjon Siniki
- na Dolenjon Siniki
- v Ritkarovci
- na Verici
- v Števanovci
- v Andovci
- v Slovenskoj vesi
- v Sakalauvci

Kak so nūcali

KAJ JE TAU?

KAK SE ZOVÉ

- na Gorenjon Siniki
- na Dolenjon Siniki
- v Ritkarovci
- na Verici
- v Števanovci
- v Andovci
- v Slovenskoj vesi
- v Sakalauvci

Kak so nūcali

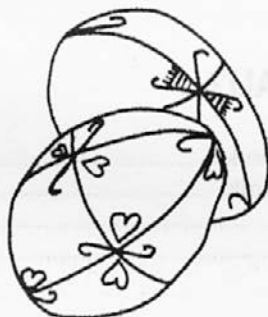

KAJ JE TAU?

KAK SE ZOVÉ

- na Gorenjon Siniki
- na Dolenjon Siniki
- v Ritkarovci
- na Verici
- v Števanovci
- v Andovci
- v Slovenskoj vesi
- v Sakalauvci

Kak so nūcali

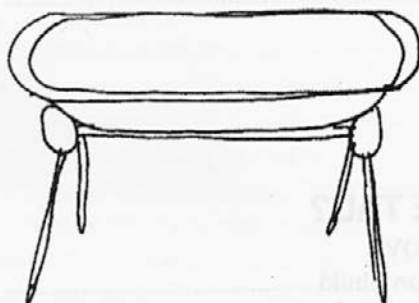

KAJ JE TAU?

KAK SE ZOVÉ

- na Gorenjon Siniki
- na Dolenjon Siniki
- v Ritkarovci
- na Verici
- v Števanovci
- v Andovci
- v Slovenskoj vesi
- v Sakalauvci

Kak so nūcali

KAJ JE TAU?

KAK SE ZOVÉ

- na Gorenjon Siniki
- na Dolenjon Siniki
- v Ritkarovci
- na Verici
- v Števanovci
- v Andovci
- v Slovenskoj vesi
- v Sakalauvci

Kak so nūcali

Uredništvo *Porabja*, časopisa (Zveze Slovencev na Madžarskem), ki je začel izhajati l. 1990 na vsake štirinajst dni, vsake toliko časa objavi v rubriki za otroke *Otroški svet* tudi sličico z vprašanji, kaj predmet na njej predstavlja, kako ga imenujejo v posameznih porabskih vaseh in za kaj se rabi. Rešitev je objavljena v eni naslednjih številok. Tako je združeno prijetno s koristnim. Otroci imajo uganko, raziskovalci pa podatek za svoje obravnave. - Uredništvo

Ljudmila Ivšek

Slovenščina kot živ jezik v šoli

Slovenščino v šoli je mogoče v vzgojnoizobraževalnem procesu opazovati kot učno načelo, kot učni jezik in kot učni predmet. Cilj osnovne šole je oblikovati govorno kulturo in obvladati zvrstnost slovenskega jezika. Razvoj sporazumevalnih zmožnosti je pogoj za razvoj osebne in narodne identitete.

In the educational process in school Slovene can be observed as a principle of instruction, as the language of instruction and as a subject of instruction. The elementary school aims at giving students a good mastery of speech and of different language categories. The development of communication skills is a requisite for the development of personal and national identity.

I.

Vredno je razmisliti o slovenščini kot živem jeziku v vzgojno-izobraževalnem procesu, ker je le-ta obsežen in dolgotrajen za vsakega posameznika. Slovenščino v šoli bi lahko zasledovali na treh ravneh, in sicer slovenščino kot učno načelo, slovenščino kot učni jezik in slovenščino kot učni predmet. Učno načelo razumemo kot temeljno, vodilno načelo v celotni vzgoji in izobraževanju, ki ga je nujno upoštevati v vsaki pedagoški dejavnosti. Učno načelo je in mora biti uresničevanje slovenščine in se uzavešča in uveljavlja s slovenščino kot učnim jezikom. Vprašanje učnega jezika zadeva vse učitelje v šolskem kolektivu in vsa predmetna področja v vzgojno-izobraževalnem procesu. "Vprašanje slovenskega jezika v šoli moramo razumeti kot temeljno družbeno vprašanje, ki zadeva vsa področja družbenega delovanja in mora postati prvenstveni družbeni cilj."¹

Omejila se bom predvsem na govorjeno besedo, ki je zagotovo pred pisano; že kot otroci najprej spregovorimo, pisati začnemo običajno šele v šoli.

¹ O. Kunst-Gnamuš, Prosvetni delavec 1984/85

Ne vem, pri kom naj začnem. Ali pri novooblikovanem učitelju, ki se je kot pripravnik znašel pred tridesetimi učenci, ali pri učitelju kot članu učiteljskega kolektiva na šoli, ali naj ostanem raje samo pri učencih, pri teh se ustavljamo najraje in spretno popravljamo njihovo izgovorjeno besedo "Govori v celih stavkih, Povej pravilno, Povej boljše."²

Izhajala bom iz analize oziroma spremljanja učnega načrta za osnovno šolo. Učni načrt v osnovni šoli je bil prenovljen leta 1982. Ta načrt je posodobljen predvsem v didaktičnem in tudi v vsebinskem pogledu. Poudarjena je komunikacijska vloga jezika in razvijanje sposobnosti in zmožnosti sporazumevanja. Struktura jezika je oplemenitena s tvorbo-pretvorbno slovnico. Izmed metod je prišla v ospredje sintetično-analitična metoda. S tem učnim načrtom so predmeti pridobili ure (telesna vzgoja, matematika, tuj jezik), pri slovenščini pa zaznavamo upad. "Od leta 1966 imamo za 16,5% manjši letni fond ur,"³ kar zagotovo vpliva na uresničevanje ciljev v učnih načrtih.

Učenci imajo pogosto jezikovne težave, ki so posledica jezikovnih primanjkljajev. Zato imajo težave pri razumevanju snovi in pri sporočanju v učnem procesu, zato imajo tudi slabši učni uspeh ne le pri materinščini temveč tudi pri drugih predmetih. Učenci težko najdejo povezavo med znanjem slovenščine, ki je učni predmet v šoli in med dejansko rabo jezika.

Med učenci so zelo velike razlike. Družbeno okolje ima velik vpliv na otrokov govorni in jezikovni razvoj. Otroci iz ugodnih družbenih in kulturnih okolij imajo neprimerno več možnosti za bogatenje besednega zaklada z določenega področja tehničnih in kulturnih pridobitev, ker veliko potujejo, pogosto obiskujejo knjižnice in gledališča, poslušajo pravljice, pesmice in drugo. Vendar pa na drugi strani otroci s podeželja, pridobivajo besedni zaklad, ki ga mestni nikoli ne usvojijo.

Otrok razvija svoje sporazumevalne zmožnosti v procesu praktične dejavnosti. Zato je "ena bistvenih določilnic človekovega jezikovnega razvoja socialna zvrst jezika, ki jo uporablja otrokovo najožje okolje, družina, družčina, vas, trg in njeno razmerje do zbornega jezika in splošnega pogovornega jezika kot oblik knjižnega izražanja, predvsem pa kot jezika učbenikov. Sociolingvistični kod lahko izvrže nekatere strukturne možnosti knjižnega jezika kot nepotrebne (odsotnost uporabe posameznih jezikovnih sredstev), lahko jih uporablja le razmeroma manj pogosto ali pa jih izraža s sredstvi nezbornega jezika in postavlja govorečega v odnosu do knjižnega jezika v položaj dvojezičnosti z vsemi spoznavnimi, čustvenimi in vrednostnimi posledicami."⁴

Izrednega pomena je prvi stik z institucionalno vzgojo, vrtec, šola. Učiteljica v prvem razredu ima velike težave pri usmerjanju govornice besede v isto socialno zvrst, saj gre za smiselno razumevanje in sporazumevanje v celoti. Učenec, ki je

² F.Žagar, Učenje dialoga v osn. šoli, Komunikacija in jezikovna kultura v šoli, PA, Lj.1990, str.294

³ A. Kozinc, Evalvacija Programa življenja in dela osn. šole, Zavod RS za šolstvo, 1990

⁴ O. Kunst-Gnamuš, Vloga jezika v spoznavnem razvoju šolskega otroka, Pedagoški inštitut, 1979

uporabljal do 6. leta starosti jezikovni izraz "štenge", ne bo razumel učiteljice, ki bo uporabila izraz "stopnice". Ta prestop mora biti zelo prefinjen, nenasilen, pa vendar z jasnimi cilji ozaveščanja in bogatenja jezikovnega izraza.

Učenci pogosto prinesejo s seboj v šolo elemente narečja in pogovornega jezika svojega kraja. "Učiteljeva stvar je, da šolarju omogoči prehod v višje nadstropje zgradbe. Zdi se mi, da je pametnejše, če se mu to posreči prek narečja, kakor da bi, opravičujoč svojo nezmotljivost, štel učenčeve napake ter s tem zbuja pri otrocih strah in slabo vest. Bolj smotrno je, če jim pojasni in razloži narečne pojave in jih primerja z ustreznim standardnim inventarjem."⁵

Učitelj mora imeti pred seboj popolnoma jasne cilje, kako razvijati in razviti jezikovne in sporazumevalne zmožnosti pri učencih. "Izhodišče jezikovne vzgoje mora postati GOVOREČI ČLOVEK in razvoj njegovih subjektivnih jezikovnih, sporazumevalnih in analitičnih zmožnosti, torej njegova subjektivna slovnica in ne osvajanje nominalnega znanja o zgradbi jezikovnega sestava, znanja, ki bi ne vplivalo na zmožnost razumevanja in uporabe jezikovnih sredstev v različnih govornih položajih in sobesedilih."⁶

V šoli razvijamo jezikovne zmožnosti v različnih govornih položajih, ob določenih vsebinah. Jezikovna didaktika je sinteza funkcij otrokove celovite dejavnosti. Zato naj bi pri vseh predmetih učitelj ustvaril didaktične govorne položaje, torej take, da je učenec motiviran za izražanje. Jezikovni pouk pri materinščini mora preseči predmetno področje.

Človek uporablja pri učenju in delu splošni in strokovni jezik, ki sta v soodvisnosti. Na to moramo biti v šoli pozorni pri razumevanju ciljev jezikovne vzgoje. Učitelj materinščine spretno povezuje značilnosti jezika pri drugih predmetih, zato se opira na besedila v učbenikih z različnih predmetnih področij.

Jezikovno kulturo učencev lahko razvija samo jezikovno kultiviran učitelj. Jezik je bistveno orodje učitelja, zato je poleg strokovne in metodične usposobljenosti bistvenega pomena tudi njegova govorna kultura. Pripravljen mora biti na poslušanje tujega in lastnega govora. Otrok posnema govor s poslušanjem. Po večletnem sodelovanju v komisijah za strokovne izpite različnih predmetnih področij v osnovni šoli ugotavlja profesor Viktor Majdič, "da je jezikovna kultiviranost naših mladih učiteljev dokaj šibka, zelo pomanjkljiva, v posamičnih primerih že skorajda nikakršna pa je njihova jezikovna osveščenost, ki ima - takšna kot je - hude negativne posledice ne le pri jezikovni vzgoji, marveč pri vzgojnih prizadevanjih šole sploh". (Jezikovno znanje učiteljev pripravnikov).

V naši šoli je veliko ozaveščenih učiteljev, ki kritično bdijo nad cilji razvoja jezikovnih zmožnosti pri učencih. Vendar pa je aplikativna raziskava dala drugačne rezultate.

⁵ Ludvik Karničar, Koroška narečja kot most do slovenskega knjižnega jezika, JIS, Lj. 1993/94, št. 6

⁶ Glej 4

V analizi, ki je bila opravljena v okviru spremljanja učnega jezika v šoli, je sodelovalo 43 učiteljev različnih predmetnih področij. Ugotovili smo, da je bila ustrezna zvrstnost le v 17%, v 69% je ustrezala le pretežno, v 4% pa je bila povsem neustrezna.

V učnem procesu so učitelji uporabljali zborni izreko v 33%, pretežno splošni pogovorni jezik v 41%, pokrajinski pogovorni jezik z elementi narečja kar v 26%.

Sklepna ocena je bila, da se učitelji nedopustno spuščajo na prenizko raven. Opravičujejo se s tem, da to počnejo zaradi pristnega stika z učenci, ozadje pa je zagotovo drugačno, verjetno gre za neobvladane višje ravni komunikacije. Opaziti je bilo, da učitelji ne vzdržijo v zborni izreki vseh 45 minut, kolikor ura traja; pač pa prehajajo z višje socialne ravni v nižjo.

Opazovali smo tudi govor učencev in ugotovili, da uporabljajo zborni izreko v glavnem le pri pouku slovenskega jezika, pri drugih predmetih pa pogosto preidejo na pokrajinsko pogovorno ali narečno izreko.

S pomočjo mnenjskih vprašalnikov, ki so jih izpolnjevali učitelji, smo lahko ugotovili stanje v osnovni šoli. Učitelji na razredni stopnji ugotavljajo, da je učni načrt za slovenski jezik glede na obstoječi fond ur preobsežen in prezahteven. Na razredni stopnji "učitelji opozarjajo na vse slabšo zmožnost koncentracije in trajnejše aktivnosti učencev. Proces opismenjevanja je sicer hitro in dobro realiziran, vendar na škodo pravorečja in sporočanja. Učenci so preobremenjeni in utrujeni tudi zaradi vsebin drugih predmetov, bivanja v oddelkih podaljšane bivanja in pritiskov preambicioznih staršev. Pri slovenskem jeziku je preveč jezikovne vzgoje, zlasti glasoslovja in prezahtevnih tem sporočanja."⁷

Učitelji na predmetni stopnji ugotavljajo, da je učni načrt za slovenski jezik preobsežen glede na predznanje učencev in na število ur, namenjenih pouku slovenščine. V petem razredu so še dodatne težave, ker so učenci v obdobju, ko je pomemben prehod od konkretnega k abstraktnemu, hkrati pa že začnemo z opisom jezika. Postavljamo torej temelje teoretičnega jezikovnega znanja. Večje težave so še v 8. razredu, ko je potrebno pridobljene vzgojno-izobraževalne vsebine utrditi in poglobiti.

Najslabše zastavljeni in tudi uresničeni so po mnenju učiteljev naslednji cilji: usvajanje pravorečnih in pravopisnih norm, razumevanje in kritično vrednotenje besedil, obvladovanje jedrnatega, jasnega izražanja in pisnega sporočanja.

Na Zavodu za šolstvo in šport je bila opravljena racionalna in empirična evalvacija slovenskega jezika na razredni in predmetni stopnji, objavljena je bila v delu Evalvacija Programa življenja in dela osnovne šole, Zavod RS za šolstvo, 1990.

⁷ Glej 2

V okviru te raziskave, ob pogovorih z učitelji na aktivih in drugih strokovnih srečanjih so bili oblikovani predlogi za prenovu pouka slovenskega jezika na razredni in predmetni stopnji. Ti predlogi so:

1. Slovenskemu jeziku je potrebno vrniti središčni položaj v osnovni šoli, ki mu gre kot materinščini, kot učnemu načelu, učnemu jeziku in učnemu predmetu, ki je v vzgojnem in izobraževalnem smislu najbolj pomemben pri oblikovanju učenčeve osebne, narodne, zlasti pa kulturne identitete in je kasneje nepogrešljiv za človekovo družbeno uveljavitev.

Premisliti je treba o položaju predmeta v predmetniku in ugotoviti, kakšen cilj si bomo zadali, da bi ga dosegli ob koncu osnovnega šolanja glede na razvoj informacijske družbe in glede na razvoj umetne inteligence.

- V zvezi s tem je treba na razredni stopnji, zlasti pa v 1. razredu, vse predmete podrediti materinščini ter temeljnim usposabljalnim smotrom osnovne šole.

- Učenec naj bi bil v osnovni šoli temeljno jezikovno usposobljen. Jezik kot sistem abstrakcij je izjemno pomemben za učenčev miselni razvoj in je osnova za obvladovanje vseh drugih sistemov. Zlasti je pomemben prehod od konkretnega k abstraktnemu, od usposabljalnih k spoznavnim smotrom, kar se dogaja na prehodu na predmetno stopnjo - v 5. razredu....

2. Razvijanje učenčeve jezikovne kulture, njegovega ustnega in pisnega sporočanja, je v skladu s 4. členom Zakona o osnovni šoli stvar vseh učiteljev in celotne osnovne šole. Vsak učitelj mora obvezno obvladati jezikovno kulturo v vsem obsegu v teoriji in praksi, ker le tako lahko uresničuje temeljne smotre osnovne šole. Zato je treba poskrbeti za jezikovno izobrazbo vseh učiteljev. V tem primeru gre predvsem za učni jezik, zato je potrebno:

- uvesti pok slovenščine na vseh kadrovskih šolah,
- poskrbeti za stalno strokovno spopolnjevanje vseh učiteljev,
- ponovno uvesti slovenščino k strokovnim izpitom.

3. Pregledati moramo, ali imamo ustrezno metodološko zaledje za dejansko interdisciplinarnost na razredni stopnji, do neke mere tudi na predmetni, ki ne bo izhajala le iz socialnopsiholoških, splošno in specialnodidaktičnih osnov, ampak bo že v izhodišču ustrezno raziskovalno utemeljena v predmetnih področjih in pri področjih slovenskega jezika. V tej zvezi bi morali vplivati na raziskovalne programe ter izobraževalne programe kadrovskih šol.

4. Drugačne zahteve časa in tudi drugačna mišljenjska naravnost učencev zahtevajo temeljne spremembe v vzgojno-izobraževalnem procesu, ki so se bolje in prej uveljavile v naravoslovju kot pa pri pouku slovenskega jezika. Jezikoslovna znanost je v zadnjih desetih letih zelo napredovala v primerjavi z drugimi znanostmi, vendar pa prenos v prakso zelo zaostaja. Eden od vzrokov je gotovo slabo razvita didaktika na kadrovskih šolah. Vse bolj ugotavljamo, da je nujno, da se obe didaktiki, književna in jezikovna, kar najhitreje razvijeta. Prav zato se v Projektu prenove pouka slovenskega

jezika združujejo vse raziskovalne, strokovne in organizacijske sile. Dosedanje raziskave različnih dejavnikov in spremljanje Zavoda RS za šolstvo so lahko samo osnova za nadaljnje delo:

- oblikovanje etapnih ciljev in hkrati določitev rabe, opazovanja in opisovanja jezika;
- pregled in razbremenitev učnega načrta z opredelitvijo temeljnih, funkcionalnih vsebin oz. veščin za prehod v višji razred, npr. stopnja opismenjenosti v 1. razredu, stopnja bralne veščine v 2. in 3., stopnja skladišne zmožnosti v 4. razredu itd.;
- določitev katalogov znanj in testov za preizkuse.

Razrešiti je treba vprašanja interdisciplinarnega povezovanja predmetov na razredni stopnji, povezovanja področij slovenskega jezika in oblikovanja meril za ocenjevanje. Razrešitev priprave učbenikov oziroma didaktičnih kompletov in izobraževanja učiteljev bi rešila veliko problemov....

5. V prihodnje moramo oblikovati strokovno močnega ustvarjalnega učitelja, ki bo znal sam začrtati kratkoročne cilje v pouku, ki bo znal prisluhniti učencem in ki bo znal opazovati svoj pouk. Skratka, potrebujemo učečega se praktika. Zato je potrebno poskrbeti za strokovno močne specialnodidaktične centre na kadrovskih šolah, ki bodo enakopravni strokovnim. Daljnoročno moramo načrtovati dopolnilno in strokovno didaktično izobraževanje učiteljev na razredni in predmetni stopnji. Tako izobraževanje je bilo za slovenski jezik doslej zapostavljeno tako na kadrovskih šolah kot v drugih izobraževalnih ustanovah. Tako izobraževanje mora biti dvodelno oziroma povezana mora biti praksa s teorijo, zato so zelo dobre pedagoške delavnice, v katerih lahko vsak posameznik dobi potrditev svojega dela in tudi nove ideje za drugačno pot do cilja.

6. Učitelju slovenščine je v učiteljskem kolektivu treba priznati specifikko in težavnost predmeta in obremenitve zunaj neposrednega dela v razredu ter poskrbeti za pravilno razporeditev del in nalog med učitelji. Poskrbeti je treba za hospitacijske šole.

7. Učbenik z izborom, obsegom in globino vzgojno-izobraževalne vsebine, zlasti pa z didaktično oblikovanostjo močno vpliva na uresničevanje vzgojno-izobraževalnih smotrov. Kratkoročno lahko z njim največ dosežemo. Večina učbenikov za slovenski jezik v osnovni šoli je starih več kot 10 ali celo 15 let. Nekateri so tudi že zastareli in neusklajeni z učnim načrtom, zlasti pa s sodobnimi specialnodidaktičnimi spoznanji. V zadnjem času nastajajo različna didaktična gradiva za učence in za učitelje. Uporabna so ob učbeniku in so pravzaprav dodatna gradiva za utrjevanje znanja.

Vsi učni načrti so vsebinsko naravnani, zato se učitelji pogosto zgubljajo v preobsežnih vsebinah. Sodobni pouk ima na prvem mestu cilje, ki naj bi jih v učnem procesu z učenci usvojili. Vsebine so le opora za doseganje ciljev, tudi pot izbere učitelj sam glede na vsebino in učence. Posebej je to pomembno za razvoj govorne besede, da so cilji jasno zastavljeni, učitelj bo pa zagotovo potreboval več časa za oblikovanje zborne norme v okoljih, kjer je močnejši vpliv narečja kot tam, kjer tega ni. Z učenci bo opazoval razlike njihovega govora v primerjavi s knjižno normo in bo ovrednotil rabo obeh v različnih okoliščinah.

Leta 1992 smo na Zavodu izdali Katalog znanja iz slovenskega jezika za osnovno šolo. S katalogom smo določili tista znanja, ki naj jih učenec obvlada ob zaključku osnovne šole. Katalog ciljev je nekak dogovor med učenci in učitelji, ker temelji na veljavnih učnih načrtih, pa tudi družbeno dogovorjen konsenz. Omejila se bom predvsem na sporočanje, in sicer na govorjeno besedo.

Učenec naj bi ob zaključku osnovne šole obvladal knjižni zborni jezik in knjižni pogovorni jezik. Temeljni cilji so:

- Učenec je ozaveščen, da z besedili, govornimi in pisnimi, utrjuje in razvija materni jezik.

- Zaveda se prvotnosti in neposrednosti govorjene besede.

- Pripraviti zna govorno sporočilo.

- Zaveda se razlik v rabi knjižne zborne zvrsti in knjižnega pogovornega jezika.

- Ve, da se knjižni pogovorni jezik uporablja za pogovor, pripovedovanje in druge nezborne govorne položaje.

- Pozna osnovne značilnosti knjižnega pogovornega jezika (kratki nedoločnik, upadanje oz. opuščanje nenaglašenih in kratko naglašenih samoglasnikov, izgovor l, n namesto lj, nj) in se po njih govorno ravna.

V govornem sporočilu uporablja znanje o tvorbi besedila in o sobesedilnem navezovanju. Uporablja znanje z glasoslovne in drugih ravnin slovenskega knjižnega jezika.

V zastavljenih ciljeh gre za uzaveščanje, gre za proces oblikovanja govorne kulture pri učencih. Ta prav gotovo ne more in ne sme biti končno oblikovana, ker se bo v procesu delovanja še spreminjala. V tem obdobju pa mora učenec ločevati med knjižno in neknjižno normo. Do tega smo ga pripeljali v procesu opazovanja in v zadnjih razredih osnovne šole že tudi v procesu opisovanja jezika.

Velik poudarek je na sporočanju in sporazumevanju. V tem poglavju je več vsebinskih enot:

- Pasivna, aktivna sporazumevalna zmožnost.

- Besedno in nebesedno sporazumevanje.

- Nastajanje besedila.

- Besedilne vrste.

- Sporočilna vloga besedila.

- Sporočilni namen.

Učenci v vzgojno-izobraževalnem procesu razvijajo zmožnost sprejemanja, razumevanja in tvorjenja ustnih in pisnih besedil. Ko oblikujemo besedilo, izbiramo različna izrazna sredstva glede na dejavnike v poteku sporazumevanja. Posebno pozornost posvečamo pretvarjanju govorjenih besedil v pisane in pisane v govorjene ter pri tem opazujemo izbrana jezikovna sredstva.

Oblikovanje misli v sporočila oz. besedila je zapleten proces, ki nastaja v čisto določenih okoliščinah in čisto z določenim namenom. Učenci v tem obdobju dobro

ločijo besedila različnih socialnih in tudi funkcijskih zvrsti. Ob dobrem vodenju učitelja se povsem zavedajo jezikovne vloge v besedilu, mislim na izrazno, predstavitevno in vplivajnsko. Raba jezikovnih vlog daje prednost izrazni, verjetno zato, ker smo doslej premalo delali z neumetnostnimi besedili, pretežno smo poučevali jezik z umetnostnimi besedili.

Razvoj govornje besede poteka v trikotniku dom - šola - okolje. Dom ima prvotno vlogo. Če pa dodamo še to, da je predšolsko obdobje izredno pomembno za oblikovanje jezikovne zmožnosti izražanja pri otrocih, potem zagotovo lahko trdimo, da je zelo pomemben odnos predvsem matere do otrok. V šoli se sreča z jezikovno normo in jo skuša posnemati, tu pa je odločilnega pomena vloga učitelja. In okolje oblikuje vsakdanjo govorico. Najbolj pomembno je, da je otrok sposoben prestopiti iz enega govornega položaja v drugi. Šola mora nuditi različne okoliščine sporočanja, da ima učenec možnost razviti zmožnosti sporočanja v različnih govornih položajih.

II.

Pri nas imamo različne vrste srednje šole: dveletne, triletno, štiriletne in petletne srednje šole. Te so v večjih središčih, nekatere vrste srednje šole pa so v enem samem kraju in sprejmejo učence iz cele Slovenije.

Prehod iz osnovne šole v srednjo je za učence zelo težak. Učenci se znajdejo v povsem novem okolju, v drugih okoliščinah.

Dijaki so iz različnih govornih področij. S seboj prinesejo prvine svojega govornega področja, narečja, pokrajinskega govora in vsekakor oblikovano normo iz osnovne šole. Za profesorja je zahtevno, da ugotovi, kakšna je govorna kultura vseh dijakov, šele nato bo glede na učni načrt oblikoval svoj načrt kultiviranja govornje besede. Zagotovo je na tej stopnji izobraževanja nujno, da se približujejo knjižnemu pogovornemu jeziku.

Učni načrti so zasnovani tako, da je v prvem letniku na štiriletnih srednjih šolah največ časa namenjenega izrazni podobi jezika, torej glasoslovju in pravopisu. Nujno je, da profesorji pomensko in funkcijsko naravnajo pouk, da torej ne ostajajo pri opisovanju jezika, ampak da vsa znanja temeljijo na natančnem opazovanju, pojasnjevanju in utemeljevanju jezikovnih zakonitosti. Pouk glasoslovja naj bi učitelji organizirali tako, da je mogoče zasledovati govornjo besedo na vseh ravneh (izgovor črk, glasov, fonemov, izgovor besed, besednih zvez, stavkov in celotnih besedil). Učence naučimo opazovati izgovor posameznih glasov, pomanjkljivosti v izgovoru in odpravljati te pomanjkljivosti. Večji poudarek moramo dati govornji besedi tudi v srednji šoli.

Zvrstnost jezika - glavni cilj tega poglavja je, da dijak ve, kaj je govorni položaj in da temu primerno rabi jezikovno zvrst. Pri narečjih naj podrobno spozna svojo narečno skupino.

Pravopis je v prvem letniku obravnavan v celoti, tako da dijaki dobijo sistematični

pregled, sicer se bodo s pravopisom srečevali vsa leta šolanja. Velik poudarek je na kultiviranju pisane besede s pravopisnega stališča.

Na področju sporočanja spozna dijak prvega letnika temeljno teorijo. Bolj pomembno pa je, da ga usmerimo v opazovanje besedila, v analizo in tvorjenje lastnega besedila. Besedilne vrste spoznava sistematično, v prvem letniku podrobno spozna opis, oris in obnovo, v naslednjih letnikih pa še druge zahtevnejše besedilne vrste, tako da je v četrtem letniku sposoben napisati esej.

Prav tako nadgradimo cilje pouka govornje besede. Dijak se usposobi za oblikovanje in izvedbo govornega nastopa. V njem dokaže, da obvlada vse slogovne postopke od opisovanja do argumentiranja in utemeljevanja. Poleg monološkega nastopa obvlada tudi dialog, poizkusi se kot moderator okrogle mize in spoznava elemente pogajalnega dialoga. Pri tem opazujemo in vrednotimo vse elemente komunikacije, torej besedno in nebesedno. Največja težava so merila za vrednotenje. Teh še nimamo dodelanih, kar bo zagotovo prednostna naloga v prihodnje. Problem je tudi tehnične narave, saj šole niso opremljene z avdio sredstvi. Le ob ponovnem poslušanju bi lahko prišli do enotnih pogledov na vrednotenje posameznih prvin z besediloslovnega in izraznega pogleda.

V procesu vrednotenja pisnih sporočil so naredili že velik korak v Republiški maturitetni komisiji, kjer so merila za vrednotenje interpretativnega in razpravljalnega eseja že povsem dodelana. V procesu izobraževanja od 1. do vključno 4. letnika pa je ta merila šele potrebno dodelati za vse besedilne vrste, ki so v učnem načrtu. Prav tako je potrebno oblikovati merila za govorno besedo, mislim na vse oblike pripravljenega in nepripravljenega govornega nastopa.

Tako je v učnih načrtih. Sami učitelji pa ugotavljajo velik primanjkljaj v znanju na tem področju. Učitelji, ki so se udeležili izobraževanja iz retorike, so bili novih znanj zelo veseli.

Štiriletne strokovne šole namenijo 10% letnega fonda ur svojemu strokovnemu področju in gojijo funkcijsko zvrst jezika glede na usmeritev. Gre za govorno in pisano besedo, ki je povezana prav specialno na konkretno strokovno področje.

Triletne poklicne šole imajo znatno razbremenjen učni načrt prav zaradi večjega poudarka na razvoju sporazumevalnih zmožnosti. Letos je za poklicne šole nastal nov dejavnostni učni načrt, ki bo omogočal večjo komunikacijo z umetnostnim besedilom in hkrati z neumetnostnim. V ospredju je razvoj sporazumevalnih zmožnosti glede na programsko usmeritev. Zagotovo je cilj pouka sporočanja za trgovca drugačen kot cilj sporočanja za avtomehnika.

Dveletni programi imajo v srednješolskem izobraževanju posebno mesto, saj za vključitev v ta program ni potrebna končana osnovna šola. "Cilj izobraževanja v teh šolah je dopolniti in urediti osnovno splošno znanje po sposobnostih in interesih učencev za njihove poklicne in življenjske potrebe, na drugi strani pa naj jim dveletna

šola da strokovna znanja za manj zahtevna in enostavna poklicna dela ter jih usposobi zanje”⁸ Učni načrti so bolj usmerjeni v govorjeno besedo, v branje besedil, v ustno in pisno oblikovanje jezika. Jezikoslovni vidik učenja jezika je le opora razvijanju učenčevih jezikovnih sposobnosti za govorno in pisno sporočanje.

V srednji šoli je velik poudarek na zvrstnosti, tako socialni kot funkcijski. Učenci poklicnih šol se srečujejo s strokovnim jezikom v svojih programih. Poleg usmerjenega razvoja govorjene besede ne smemo pozabiti na neusmerjeno govorjeno besedo mladih. Tu mislim na sleng in žargon. V slengu zadnje čase opazamo velik vpliv angleškega jezika. Kljub temu, da je sleng jezik mladih, ki se iz obdobja v obdobje spreminja, je prav, da mu prisluhnemo. Spretni učitelj vodi učence v opazovanje slenga, v primerjavo s knjižnim jazikom. Tako nenasilno ozavešča mlade in jih usmerja v vredotenje izrazov. Ne gre za preprečevanje izrazov, ampak za spontani prehod na višjo raven govorjene besede.

Na srednji šoli nimamo opravljenih posebnih raziskav za opazovanje živega jezika. Še največ je narejenega v okviru raziskovalne dejavnosti. Učenci raziskujejo ob pomoči mentorjev, profesorjev na šolah. Opaziti je veliko zanimanje dijakov za raziskovanje živega jezika, raziskujejo slengizme med mladimi v različnih vrstah šol, raziskujejo frazeologeme, njihovo uporabo teh v vsakdanjem govoru. Ugotavljajo, da metaforičnost jezika peša. Raziskujejo poimenovanja ulic v mestu, programe radijskih oddaj, ocenjujejo radijski program z jezikovnega stališča, ocenjujejo časopise po vsebinski in oblikovni plati, bralne navade in celo učni jezik na šoli.

III.

Proces poučevanja je hkrati proces učenja. Gre za medsebojni odnos, ki ga omogoča jezikovni izraz, zato je funkcija jezika v procesu poučevanja izredno pomembna. Učitelj ima veliko moč vplivanja, zato mora biti jezikovno usposobljen za vzgojno-izobraževalni proces. V procesu poučevanja so v ospredju naslednje prvine: dejavnost učenca, učenec mora biti aktiven, ustvarjalen in imeti mora predvsem zaupanje vase, da uspešno razvija svoje sporazumevalne zmožnosti. Stroka določa vsebino, didaktika pa pot k cilju.

“Jezik kot sredstvo sporazumevanja pri pouku (tj. kot učni jezik) je torej enako pomemben kakor jezik kot predmet spoznavanja (tj. kot učni predmet), in to ne le zaradi boljše jezikovne kulture učencev v normativnem smislu (prim. poudarjanje pomena govornega zgleada učitelja), temveč predvsem zaradi uspešnejšega sporazumevanja (do mnogih nesporazumov med učiteljem in učencem namreč pogosto prihaja ravno zaradi neustrezno izbranega oz. razumljenega sporočila).”⁹ Jezik je predmet sporazumevanja, je učni jezik in predmet spoznavanja, je učni predmet. Pedagoški govor bi lahko razdelili na “odnosni” in “spoznavni” govor.

⁸ Katalog znanja za zaključni izpit v poklicnih in strokovnih srednjih šolah, Zavod RS za šolstvo, Lj.1991

⁹ Martina Križaj-Oratar, Olga Kunst-Gnamuš, Sporazumevanje in spoznavanje jezika, JiS, Lj.1992/93, št.6

“Komunikacijska didaktika izhaja iz funkcijskega in pragmatičnega jezikoslovja. Raziskuje en tip jezikovnega sporazumevanja, tj. t.i. pedagoško sporazumevanje (pedagoški govor/sporazumevanje med poukom): zanimajo jo oblike govorne dejavnosti pri pouku (razlaga, govor), spoznavno-odnosna zgradba pedagoškega sporazumevanja ter delež t.i. spoznavnega in odnosnega govora v govorni dejavnosti učenca in učitelja, na osnovi razčlenbe pedagoškega govora pa sklepa o vzgojno-izobraževalnih učinkih, ki jih ima sporazumevanje na mišljenje, hotenje, čustvovanje in ravnanje udeležencev pedagoškega sporazumevanja. Komunikacijska didaktika temelji na razčlenbi govorne dejavnosti (zlasti slušnih posnetkov)-s tem se povezuje z jezikoslovnimi vedami, predvsem s pragmatičnim jezikoslovjem in teorijo govornih dejanj, ki sta poleg funkcijskega jezikoslovja njen teoretični temelj.”¹⁰

V procesu dodatnega izobraževanja smo z učitelji ugotovili, da jezikovni pouk ni samo osvajanje jezikovne metavednosti, to je opisa jezika, ampak je vse večji pudarek na razvijanju sposobnosti in zmožnosti za tvorjenje in razumevanje besedil, govornjenih in pisanih. Najti bi morali ravnovesje med slovničnimi pravili in pravili rabe, tudi pri preverjanju vedenja in znanja.

In kaj pričakujemo od šole v procesu opazovanja živega jezika? Veliko. V šoli je potrebno spodbujati in omogočati govorjeno in pisano besedo z jasnimi cilji: oblikovati jezikovno kulturo. “Jezikovna kultura z zvrstnostnim diferenciranjem od domačega narečja oziroma pogovornega jezika do formalnega knjižnega jezika se začne že v predšolski vzgoji, z rednim šolanjem se razširi od govora najprej na opismenjevanje, na branje in pisanje in se nato razvija pri celotnem učnem procesu. Obvladati kulturo materne jezika seveda ne pomeni zamenjave rodne narečja ali pogovornega jezika s slovenskim knjižnim jezikom, ampak skladno s stopnjo izobrazbe in delovnimi potrebami zmožnost in sposobnost (kompetenco in performanco) prostega prehajanja iz zvrsti v zvrst v skladu z govornim položajem in temo sporočanja (v javnosti, doma, na delovnem mestu, pri rekreaciji itd.). “Pravilna” raba je tista, ki je primerna, nikakor pa ne - kakor pogosto doslej - v vsakem položaju in za vsako ceno knjižni jezik.”¹¹

IV.

Beseda za konec. V času razvoja računalniške opreme in uporabe računalnika, v času, ko usmerjata prosti čas naše mladine televizija in videorekorder, v času, ko večina staršev želi, da bi se njihovi otroci učili več tujih jezikov čim prej, je zelo pomembno razmišljanje o pomenu živega jezika v vsakdanji rabi, v šoli in vseh ravneh komunikacije.

Smisel učiteljevega početja je daljnoročen, uspeh ni le v oceni ob koncu šolskega leta, uspeh je viden šele kasneje v samostojnem življenju posameznika. Ko govoriš z odraslim človekom in vidiš, da čuti veliko spoštovanje do preprostega govora v svojem narečju, ko vidiš veliko spoštovanje do še vedno živih vaških originalov, kako jim

¹⁰ Glej 9

¹¹ Breda Pogorelec, Izhodišče in teoretske osnove sl.j., JIS1984/85, št.6

prisluhne in ko vidiš, da tudi sam obvlada govor svojega kraja. Uspeh je, ko preberemo dober jezikovno neoporečen strokovni članek bivšega učenca, ko ga slišimo javno sproščeno spregovoriti v lepem jeziku. Takrat je učiteljevo delo v celoti poplačano. Znal je v določenem obdobju dati učencu tisto, kar ga je oblikovalo v GOVOREČEGA ČLOVEKA.

Veliko je dobrih učiteljev, ki so to zmogli dati in tudi dajejo, dajejo poleg stroke pri posameznih premetih tudi odnos do jezika kot vrednote.

Viri:

1. Evalvacija programa življenja in dela osnovne šole, Zavod RS za šolstvo in šport, Ljubljana, 1990
2. *Karničar Ludvik*, Koroška narečja kot most do slovenskega knjižnega jezika, JiS 1992/93, št. 6.
3. Katalog znanja iz slovenskega jezika za osnovno šolo, Zavod RS za šolstvo in šport, 1992
4. Katalog znanja iz slovenskega jezika in književnosti za maturo in zaključne izpite na štiriletnih srednjih šolah, Zavod RS za šolstvo in šport, Ljubljana, 1993.
5. Kmunikacija in jezikovna kultura v šoli, Zbornik, Pedagoška akademija, Ljubljana, 1990.
6. *Križaj-Ortar Martina, Olga Kunst-Gnamuš*, Sporazumevanje in spoznavanje jezika, JiS 1992/93, št. 6.
7. *Kunst-Gnamuš Olga*, Vloga jezika v spoznavnem razvoju šolskega otroka, Pedagoški inštitut, Ljubljana 1979.
8. *Kunst-Gnamuš Olga*, Sporazumevanje in spoznavnje jezika, DZS, Ljubljana, 1992.
9. *Pogorelec Breda*, Izhodišče in teoretske osnove slovenskega jezika, JiS 1984/85, št.6.
10. Slovenski jezik in književnost, Katalog znanja za zaključni izpit v poklicnih in strokovnih šolah, Zavod RS za šolstvo in šport, Ljubljana, 1991.
11. *Toporišič Jože*, Slovenska slovnica, Založba Ozorja, Maribor, 19984.

Summary

Slovene as a Live Language in School

Slovene as a live language is also shaped in school, both elementary and secondary. For students the most sensitive transitions are from kindergarten to school, from the one-teacher system in the first four grades to the multi-teacher system later on, and from elementary to secondary school. Slovene is primarily shaped through the implementation of the syllabus, as a subject of instruction whose aim is for students to get familiar with and master the standard language, but not at the expense of their local speech. In the process of developing and building communication skills (both oral and written - through literary and non-literary texts) the students opt for the language category best suited to the circumstances and the message they wish to convey. An important role is played by the teacher who sets an example for the students to follow in their speech.

Since Slovene is not just a subject but also the language in which all the other subjects are taught, the school as a whole is responsible for the development of the students' language skills.

Slovene is also a fundamental principle in education aiming at, as well it should, cultivating the mother tongue in general.

Tomo Korošec

Nekaj kazalnikov o znanju pisne knjižne slovenščine pri slovenskih srednješolcih

Članek je prikaz 31 izrazitejših napak v slovenskem pisanem knjižnem jeziku pri 500 abiturientih slovenskih šol. Gradivo je iz testnih nalog za sprejemni izpit na Fakulteti za družbene vede v Ljubljani l. 1993. Ni le zbirka napak, ki nastopajo v sodobni pisni praksi in bi jih lahko naredili tudi kandidati v svojih pisnih izdelkih, ampak kaže, kako so v testnem besedilu razpoznavali posamezne izmed 31 napak ter v kolikšnem številu so jih popravljali. Iz članka se tudi vidi, katere od izrazitejših napak, prikazanih v jezikovnih priročnikih, slovenski abiturienti sploh prepoznajo kot napake, in katere od napak je v jezikovnokulturni vzgoji treba obravnavati kot še zmeraj ne zadosti uzaveščene, katere pa je jezikovnokulturno prizadevanje zadnjih dvajsetih let uspešno odpravilo, saj jih pretežna večina mlade generacije ne pozna več.

The study, which encompassed 500 high school graduates, is a survey of 31 serious mistakes in written Slovene. The material was taken from the 1993 entrance tests for the Faculty of Social Sciences in Ljubljana. However, it is not a collection of mistakes widespread in today's written usage, but a test of the candidates' ability to spot and correct typical mistakes. The study also shows how successful our efforts have been in the past twenty years in uprooting mistakes and where more work needs to be done.

Za ta prikaz so obdelani podatki, zajeti iz rešitev pisnih testnih nalog iz slovenskega knjižnega jezika, ki so sestavina kompleta nalog pri sprejemnem izpitu za vpis na Fakulteto za družbene vede v Ljubljani (iz leta 1993). Rezultati s testnih pol so bili za prvotni namen seveda obdelani drugače: izmed tridesetih (alternativno enaintridesetih) pravilno popravljenih jezikovnih šibkosti različne teže (pol točke ali ena točka) lahko kandidat zbere največ dvajset točk. Te se seštevajo z dosežki drugih testnih nalog in dajo s točkami za srednješolski uspeh seštevek, ki odloča o sprejemu na fakulteto.

Osnovni (in edini) namen testnega lista za vsakega kandidata je s tem izpolnjen in bogato gradivo ni bilo uporabljeno za druge namene. Podatek, ki naj v razponu od nič do dvajset točk govori o določeni stopnji kandidatovega jezikovnega znanja, je, kot vemo, glede objektivnosti dvomljive vrednosti, saj na osnovi omejenega števila odgovorov (kot pač pri vsakem izpitu) odloča o pomembnih rečeh. Vendar si je kaj bolj objektivnega in pripravnega težko izmisliti, za namene sprejemnega izpita pa še celo ne, saj je treba malodane čez noč pregledati od 1500 (letos že nad 2000) izpitnih listov.

Kakor pač podatek iz enega testnega lista za enega (s petštevlično šifro označenega) kandidata jemljemo z določenim pridržkom, pa **množica** izpitnih listov daje koristno stransko uporabnost, saj vsak številčni podatek — v našem primeru — pomeni odgovor na določeno jezikovno vprašanje, pravilnost oz. napačnost pa je tu mogoče določiti z veliko mero objektivnosti. Tak podatek, pomožen tolikokrat, da daje statistično značilno vrednost, pa je mogoče uporabiti kot koristen kazalnik o poznavanju posameznega jezikovnega pravila pri (srednješolski) populaciji. Povejmo to še drugače:

Če oceno o znanju oz. neznanju slovenskega knjižnega jezika na sicer objektivno ugotovljenih petih ali desetih pravih ali napačnih odgovorih pri posameznem kandidatu spremlja določen dvom (še posebej, če je npr. v izpitnem besedilu popravil napačno zvezo **izpod časti v pod častjo** ni pa popravil zaimka **čigar v kateri**, ko se ne nanaša na moško osebo), pa dejstvo, da je izmed 500 kandidatov, katerih testni listi so tu vzeti v razbor, zvezo **to je izpod časti v to je pod častjo** popravilo le 196 kandidatov, da je nadalje to zvezo 81 kandidatov bolj ali manj primerno predrugačilo, torej da je ostalih (upoštevanih) 223 ni čutilo kot napačno (pri nekaterih drugih jezikovnih napakah pa je pravih rešitev še manj), prepričljivo kaže, da je treba pri srednješolskem pouku takim napakam posvetiti veliko več jezikovnokulturne skrbi, pri napakah druge vrste pa temeljitejši slovnični ali pravopisni pouk. Prek statističnega intervala (plus minus štiri) lahko iz razmerij v številu 500 prenesemo število vseh lanskih 1500 srednješolcev z vso statistično zanesljivostjo na slovenske srednješolce.

Lahko bi seveda statistično obdelovali dosežene točke posameznih kandidatov, npr. to, da je bilo povprečje doseženih točk l. 1993 pri 1500 kandidatih nekako med 10 in 11 (od dvajset možnih) točk, da je 18 in več točk doseglo samo 15 kandidatov, od teh samo trije 20 točk ipd. A to bi — kot rečeno — govorilo o znanju oz. neznanju pisnega knjižnega jezika z določenim občutkom dvoma glede pravičnosti ocene, postavljene na osnovi omejenega števila vprašanj.

Zato bomo tu prikazali posamezne rešitve, ki s podatkom o pogostnosti kažejo na določeno stanje v jezikovni zavesti in so lahko napotek učiteljem slovenščine, dovoljujejo pa celo postavitev nekaterih jezikoslovnih diagnoz, zlasti jezikovnokulturnih.

Besedilo testne naloge je tako:

V spodnjem besedilu (v mastnem tisku) je več pravopisnih in skladijskih napak ter napak v besedju, frazeologiji in stavi vejic. Popravite jih tako, da boste vsako napako navedli pod eno tekočih števil, npr.

1. Knižni → knjižni,
2. vprašanje je ali pride → vprašanje je, ali pride,
3. dočim → medtem ko, ipd.

Podpisani bi rad ob tej priliki še povedal, da se mene, kot direktorja marketing-a očitno obtožuje, brez da bi se inšpekcija na licu mesta prepričala če sem podvzel vse mere, da bi se viški odvajali na odgovarjajoč način. Zato se napram meni ne postopa pravično in to ponašanje je izpod časti sedanji demokratični oblasti. Raznorazne obtožbe okrog takozvanega lobyja, čigar vodja bi naj bil jaz pa so čista izmišljotina in jih bom v vsakem slučaju pustil razčistiti preko nadležnega sodišča.

Besedilo je seveda izmišljeno, gostota raznovrstnih napak (30/31) v sedmih tipkanih vrsticah pa tolikšna, da najbrž izključuje možnost, da bi se tako besedilo pojavilo v živi jezikovni praksi. Daljše besedilo, torej besedilo z razredčeno gostoto napak, bi bilo sicer bolj "naravno", vendar je za reševanje lažje krajše besedilo, razpoznano kot samo za to priložnost narejeni vzorec. Napake je bilo tako lažje najti, kot bo prikazano, pa je tu tudi zavajalo, da so nekateri kandidati videli napako v vsaki besedi. Zdi se, da bi bili z vidika posameznega kandidata rezultati boljši, kot so, ko bi se za rešitev zahtevala izboljšava besedila **kot celote**. Možno je predpostaviti, da bi to resnično slabo besedilo kandidati izboljšali "po jezikovnem občutku". Take, seveda individualne izboljšave pa bi bilo skoraj nemogoče zajeti z objektivnimi številčnimi kazalniki. Naslednja, tej možnosti nasprotna zahteva pa bi bila, da bi kandidati dopolnjevali že izdelane liste v dvojice **napačno → prav**, kot so navedene v jezikovnih brusih. Tudi za objektivno točkovanje bi bil ta način lažji. Toda tako bi težko ilustrirali napačnost tistih besed, ki so napačne samo v tem sobesedilu, sicer pa so običajne in pravilne slovenske besede, seveda z drugačnim pomenom, npr. **mere, postopati, ponašanje, nadležen itd.**, prav te besede pa so (kot srbokroatizmi ali germanizmi) z vidika jezikovne kulture najizrazitejše in s stališča norme slovenskega knjižnega jezika najbolj občutljive, ker v slovenski besednopomenski sestav vrivajo razdiralne prvine in jih je zato treba kot napačne uzavestiti z jezikovno vzgojo. Ko bi zahtevali dopolnjevanje takega seznama dvojic **napačno → prav**, se seveda ne bi zgodilo, da so (preštevilni) kandidati "popravljali" besede, ki jih v tem besedilu sploh ni treba, npr. **razčistiti, odvajati**. V taki gostoti so mnogi kandidati za napačno ocenili skoraj vsako besedo, tako da so popravki praviloma slabše možnosti. A za določeno težavnostno stopnjo se je bilo pač treba odločiti.

O izbiri napak

Nesporno je, da je znanje jezika, materinega še posebej, lahko samo celostno in da takega celovitega znanja ni mogoče objektivno ugotoviti zgolj s testnimi izpitnimi listi. Poskus, da bi celovitost znanja izvajali iz znanja ene, domnevno najpomembnejše jezikovne prvine, bi bil tudi dvomljiv. Sorazmerno lažja pa je odločitev za **najizrazitejše** jezikovne prvine, to je take, pri katerih je kršitev knjižne norme zadosti enoumno pojmovanje kot jezikovna napaka. V našem izpitnem testu so te prvine **besedje, osnove pravopisa in skladnje**.

Zap. št. št.	Napačno → popravljeno	Štev. na 500	
		osnovne rešitve	drugo
1	priliki → priložnosti	299	1
2	mene kot → me kot	107	
3	mene, kot → mene kot	76	
4	očigledno → očitno	308	63
5	da se me obtožuje → da me obtožujejo	29	
6	marketing-a → marketinga	183	29
7	brez da bi → ne da bi	247	
8	na licu mesta → na kraju (samem)	37	222
9	prepričala če → prepričala, če	406	
10	prepričala če → prepričala, ali	15	
11	podvzel → ukrenil	22	177
12	mere → ukrepe	24	31
13	odgovarjajoč način → ustrezen način	61	131
14	napram → proti	343	92
15	postopa → ravna	59	23
16	ponašanje → obnašanje	308	79
17	izpod časti → pod častjo	196	81
18	raznorazne → različne	179	120
19	okrog → glede	37	111
20	takozvanega → tako zvanega	108	
21	takozvanega → tako imenovanega	422	
22	lobyja → lobija	100	110
23	lobija, čigar → lobija, katerega	192	
24	bi naj bil → naj bi bil	238	
25	bil jaz pa → bil jaz, pa	405	
26	izmišljotina → izmišljija	5	165
27	v vsakem slučaju → v vsakem primeru	381	12
28	pustil razčistiti → dal razčistiti	45	94
29	preko → prek	7	131
30	nadležnega sodišča → pristojnega sodišča	138	86
31	viški → presežki	129	12

a) Kot se vidi, so v našem besedilu zbrane besede in zveze, ki so kot srbokroatizmi in germanizmi nedovoljene za nevtralno rabo v knjižnem jeziku in so kot take zajete v normativnih določilih Slovenskega pravopisa 1962, tako da je glede njih mogoče z veliko gotovostjo domnevati, da so že dalj časa predmet jezikovnokulturne vzgoje v šolah. Večino teh besed in zvez prinaša najnovejši med jezikovnimi brusilci, tj. Sršenov *Jezik naš vsakdanji* (Ljubljana 1992). Avtorju so se nabrale skozi dolgoletno lektorsko prakso pri časopisu.

Da bi bilo ocenjevanje popravljenih napak nesporno, je bilo treba izbrati take, katerih neknjižnost (napačnost) ni bila nikoli predmet protipurističnih dvomov, torej jih je za napačne treba šteti brez pridržkov. To je važno tudi zato, da se pri

priznavanju popravka lahko točkuje kot pravilna predvsem ena ali vsaj ena beseda oz. zveza.

b) Pravopisni vidik zajema primere prevzemanja tujih besed glede končnic (marketing-a) in prečrkovanja znakov neslovenske abecede (lobyja).

c) Skladenjske prvine so vključene z vidika pisne skladnje, kjer se posamezne skladenjske enote v slovenskem jeziku zaznamujejo z vejico, in sicer vejico **pred** (na začetku, t.i. desnosmerno) in vejico **za** skladenjsko enoto (vejico na koncu, t.i. levosmerno). Glede besednega reda je zajet najizrazitejši in brez izjem določeni besedni red naslonk. Manj enoumna je napaka, ki zahteva popravek na naslonsko obliko osebnega zaimka (mene → me). Sobesedilo namreč (sicer komaj, a vendarle) dopušča razumevanje zaimka kot poudarjene, torej nenaslonske besede (MEne).

Preglednica popravljenih napak na str. 300 kaže osnovne (v priročnikih predpisane) rešitve in njih pogostnost, nato pa še število drugih popravkov, ki kažejo na to, da kandidati z napačno obliko sicer niso bili zadovoljni, izbrani popravki pa po večini ne pomenijo izboljšave, in kot bo nadalje razvidno, kažejo na nerazumevanje pomena napačne besede oz. zveze.

1. Prilika → priložnost

SP 62 navaja ob prvem pomenu (prilika = parabola) v ležečem tisku 2. pomen *priložnost*, to pa v tem pravopisu pomeni **boljšo**, pravzaprav kar predpisano možnost, Sršen (138) govori o "stilno okorni in pomensko manj ustrezni rabi" in za edninsko obliko določa boljše **priložnost**, za množinsko (ki je izrazit srbokroatizem) pa **razmere**. V edninski obliki bi jo bilo mogoče šteti za pogovorno. Tristo ustreznih rešitev spada med najugodnejše (en kandidat je **ob tej priliki** popravil v **takoj**).

2. mene kot → me kot

V številu 107 so zajete rešitve, ki pomenijo samo spremembo na naslonsko obliko, ker je pravilna opustitev vejice, zaznamujoče povedkov prilastek, predvidena v tretji vrsti. Glede na dvoumno zastavljeno sobesedilo je število rešitev še znosno, ne moremo pa vedeti, ali so ostali kandidati naslonsko rabo prezrli ali pa so obliko **mene** razumeli kot poudarjeno in torej pravilno.

3. mene, kot → mene kot

Nerazpoznavna povedkovega prilastka pri veliki večini kandidatov (kar 52 kandidatov je vneslo vejico na konec pov. prilastka tj. *kot direktorja marketinga, očigledno...*) kaže na šibko pisno obvladovanje te skledenjske kategorije.

4. očigledno → očitno

SP 62 tu zahteva *očitno*, Sršen pa *očitno, jasno*. Neslovenskost te besede je "očigledna", tako da je 308 popravkov kar ugoden rezultat. Trije kandidati so se iskanju prave besede izognili s tem, da so predvideli izpustitev besede **očigledno** (in tega ne štejem za popravek na bolje), drugi predlogi izboljšav (razen petih navedb besede jasno) pa to niso: brez dokazov 1, brez razloga (-ov) 2, dejansko 2, izgleda 2, javno 6, kot izgleda 1, kot (vse) kaže 3, najbrž 1, namerno 1, naravnost 3, navidez 1, navidezno 2, nazorno 1, neposredno 1, nepravilno 2, neprikrto 1, očitajoče 1, očitvidno

6, odkrito 1, po vsej verjetnosti 2, pred očmi javnosti 1, ravno tako 1, razvidno 1, resnično 1, verjetno 4, vidno 4, vsekakor 1, vsestransko 1. Tolikšno razumevanje besede **očigledno** dopušča vsaj teoretično možnost, da beseda pri mnogih kandidatih ni v zavesti (niti kot napačna) in bi se to smelo šteti za uspeh jezikovnokulturne vzgoje. Pri nekaterih drugih besedah bo to še izrazitejše, zato je torej vredno teoretičnega premisleka.

5. da se me obtožuje → da me obtožujejo

Izločitev trpnika je bila tako in tako predvidena kot alternativna možnost. Z vidika besedilne stilistike bi bil tukaj trpnik sprejemljiv, a si glede na raven ostalih rešitev ne upam trditi, da ga je tako velika večina kandidatov pustila v besedilu prav na podlagi tega stilističnega premisleka.

6. marketing-a → marketinga

Da je ta pisna okornost pri vključevanju prevzetih besed v sklanjatveni vzorec sorazmerno pogosta (v podnapisih nekaterih televizijskih filmov celo dosledna!), kaže tudi to, da jo je 288 kandidatov pustilo nepopravljeno, v tej skupini pa jih je 34 vneslo tak popravek tudi pri besedi **lobi**, tj. *loby-ja*. Drugi predlogi: Marketing-a 6 (pisava z veliko!), prodaje 3, proizvodnje 1, trgovine 2, trženja 16, tržišča 1. Odgovor *trženje* se je točkoval kot uspešen popravek.

7. brez da bi → ne da bi

Visoko število pravih rešitev kaže na to, da se ta germanizem v šolah uspešno odpravlja. Sliko malo kvari dejstvo, da je kar 71 kandidatov vneslo "popravek" tako, da so zapisali vejico pred **da**: *brez, da bi*.

8. na licu mesta → na kraju (samem)

Kar je bilo rečeno pri točki 4, velja še v večji meri tukaj. SP 62 zahteva namesto tega papirnatega uradniškega frazeologema (srbokroatizma) zvezo *na kraju (samem)*, Sršen (75) pa: *na kraju samem, tam, kjer kaj je, kjer se kaj zgodi, dogaja; takoj, pri priči, brez odlašanj, nemudoma, neutegoma*. Zveza **na kraju (samem)** izraža prostorski pomen (pri Sršenu so druge prostorske zveze dejansko razlage, ne boljši predlogi) in ta bi veljal tudi v našem besedilu. Vendar so **na licu mesta** kandidati razumeli tudi časovno (53 jih je). Nizko število popravkov **na kraju (samem)** in visoko število različnih drugih predlogov (222) najbrž kaže na to, da se ta napaka pri jezikovnem pouku ne obravnava, ker je učenci (vsaj) ne pišejo. Rekli bi, da spada med odpravljene napake. Druge rešitve (prostorski pomen): na mestu samem/na samem mestu 60, na mestu 37, na mestu dogodka 7, na mestu dogajanja 11, na določenem mestu 3, na dotičnem mestu 1, na tistem mestu 1, na predpostavljenem mestu 1, na kraju 4, na kraju dogodka 22, na kraju dogajanja 8, na kraju dejanja 1, na samem kraju 1, na kraju mesta 9 (!); (časovni pomen): ob dogodku 1, takoj ob dogodku 1, najprej 1, neposredni 3, pripriči (!) 1, takoj 46; natančno 2.

9. prepričala če → prepričala, če

Vejica pred pogojnim **če** se zdi za stopnjo sprejemnega izpita na fakulteto

nekoliko prelahka, saj je "osnovnošolska". Toda ali jo je skoraj sto kandidatov preprosto prezrlo?

Naj bodo kar tukaj navedena mesta, kjer so kandidati vnesli napačne vejice:

- Podpisani, bi rad 174 (!)
- marketinga, očigledno 5
- Zato, se 11
- zato se, napram 3
- pravično, in to 31
- obtožbe, okrog 10
- čigar vodja, bi naj 7
- izmišljotina, in jih 22
- razčistiti, preko 2.

Presenetljiva je zlasti visoka pogostnost vejice za posamostaljenim deležnikom v vlogi osebk. Bilo je sicer nekaj popravkov z navedbo imena in priimka (*Podpisani XY*), kar je v teh uradnih besedilih možno, a vsebinsko in skladijsko neobvezno. Vejica bi bila edino možna, če bi bil *podpisani* samostalniški pristavek k prvoosebniemu *jaz*, torej: **jaz, podpisani XY**. Morda so kandidati tu pomešali ti dve obliki, drugače tako pogoste pomote ni mogoče razložiti. Je pa to dobro opozorilo, da je treba zvrstnosti besedil v šolah posvetiti več pozornosti.

Edina kolikor toliko smiselna vejica je v položaju **izmišljotina, in jih**. Tu je med stavkom dejansko razmerje sklepalnosti-posledičnosti (so izmišljotina, zato jih bom). Gre za nekakšno "skladijsko kategorialnost" prirednega **in**, ki je (od biblije dalje) bolj prireden kot vezalnoprireden in je danes vsaj v protivnem in sklepalno-posledičnem priredju znak nepripravljenega govornega sporočanja. Tu skladijska teorija še ni izrekla zadnje besede, a to velja kvečjemu za vezalnopriredni **in**, drugače pa je skladijska vejica v knjižni slovenščini visoko normativno ločilo s skoraj nikakršno sporočanjso poljubnostjo (na določenih mestih skladijskega razmerja samo ali **je** ali pa je **ni**). Tukaj si drznem postaviti trditve, da več kot polovica slovenskih srednješolcev ob koncu srednje šole ne obvlada dobre polovice pravil za pisavo vejice (pravilo, zajeto v tukajšnji točki 25, hvalabogu ne spada v okvir te trditve).

10. prepričala če → prepričala, ali

SSKJ I (1970, 282): 7. *v odvisnih vprašalnih stavkih za uvajanje vprašanja*: vprašal sem ga, če je res. Slovar brez socialnozvrstnega kvalifikatorja. Drugače Toporišič (SS 1984², 374): "Če v predmetnih stavkih je stilno zaznamovan; zveni pogovorno. Navadno knjižno je *Ne vem, ali bo prišel*." Strinjam se s pogovornostjo če-ja, tako da bi ga v knjižnih besedilih visoke zahtevnosti štel za šibkost, a kaj, ko uide tudi slovničarju: "... in se spraševal, kaj bo in če se ne bo enako zgodilo tudi s Krpanom." (J. Toporišič, Slovenski jezik 1, 1965, 228).

11. podvzel → ukrenil, 12. mere → ukrepe

SP 62: podvzeti (zaznamovano s krožcem, tj. "beseda ali zveza za knjižno rabo ni dovoljena"), podvzeti korake, ukrepe *narediti, storiti, ukreniti, kar je potrebno*. Sršen (120): ukreniti kaj, lotiti se česa, stortiti, narediti, uporabiti, uveljaviti kaj, zastaviti

delo za kaj, vzeti v delo, vzeti stvar v roke, začeti kaj, sprejeti ukrepe, ukrepati, odločiti se za kaj, truditi, prizadevati si za kaj, zavzeti, zavzemati se ... Napaki je najbolje obravnavati skupaj, ker popravki **podvzel ukrenil** vključujejo tudi odpravo besede **mere** (popravek ***ukreniti mere** se ni pojavil), popravki **mere** → **ukrepe** pa ne vključujejo odprave besede **podvzeti**, tako da je za mnoge kandidate možna raba **podvzeti ukrepe**. Poleg popravka **podvzeti** → **ukreniti** je 177 takih, ki se ukvarjajo z iskanjem "boljše" rešitve, vsi pa kažejo na to, da jim ni jasna celotna frazeološka zveza *podvzeti vse mere* (in to je dobro; tudi tu gre zelo verjetno za "odpravljeno napako", vsaj pri najmlajši generaciji): izmeril 1, izpolnil 2, izvedel 2, napravil 6, naredil 22, navedel 1, opravil 3, poduzel 1, poskrbel 1, poskusil (vse) 4, povzel 21, predvidel 1, prevzel 5, pred vzel (!) 1, premislil 1, pregledal 2, prekršil 1, presegel 2, preštel 1, pretehtal 1, prevzel 38, prilastil 1, ravnal 1, sprejel 7, storil vse 5, uporabil 16, upošteval 20, vzel 1, zajel 2, zavzel 1.

Poleg popravkov **mere** → **ukrepi** (24) je 31 takih, ki ohranjajo besedo **podvzeti**, besedo **mere** pa nadomeščajo: (podvzeti) vse (potrebno) 7, dolžine 1, meje 1, merilo 5, možnosti 4, načine 8, namere 1, postopke 2, račune 1. Najbližje ustreznosti rešitvi je 19 kandidatov, ki so popravili frazeologem kot celoto, tj. *podvzel vse mere* → *ukrenil, storil vse potrebno*.

Druge, vsebinsko še ustrezne rešitve, ki vse potrjujejo domnevo, da mlajša generacija frazeologema **podvzeti vse mere** nima v (aktivni) jezikovni zavesti, so: naredil vse, kar je bilo v moji moči 1, naredil, kar je bilo mogoče 1, opravil vse potrebno 2, poiskal vse možnosti 1, poiskal vse rešitve 1, poskušal na vse načine 1, poskušal vsa pooblastila 1, postoril vse potrebno 1, poskrbel za vse ukrepe 1, pravilno postopal 1, pravilno ukrepal 1, preizkušal vse možnosti 1, preučil vse (možnosti) 5, preveril vse možnosti 1, ravnal pravilno 1, ravnal po pravilih 1, storil, kar je bilo v moji moči 2, ukrenil vse, kar je bilo potrebno 1, ukrenil, kar je bilo v moji moči 1, ukrepal na vse možne načine 1, uporabil vse metode 1, vse možnosti 1, vse pogoje 1, vse postopke 1, vse sile 1, vsa sredstva 2, upošteval vsa merila 1, vse možnosti 2, vsa pravila 1, uvedel vse postopke 1.

13. odgovarjajoč način → ustrezen način

Ta germanizem (SP 62 ga navaja s krožcem, Sršen, 107, pa: ustrezen, pravi, primeren, pripraven, prikladen, ugoden) bo v jezikovnokulturnih priročnikih treba še nadalje odpravljati in v šolah nanj še vztrajno opozarjati, saj 61 popravkov na **ustrezen**, 36 na **primeren**, 21 na **pravilen**, en popravek na **pravi** (skupaj 119 dobrih popravkov) kaže na njegovo zakoreninjenost, drugi popravki pa na nezmožnost najti pravilno besedo; dogovarjajoči 1, dogovorjen 8, določen 2, odgovoren 11, odgovarjajoč 2, odgovarjujoč 10 (!), odgovarjajoči 28, bolj odgovoren 1, predpisan 3, razumljiv 1, sprejemljiv 1, zadovoljiv 1, zakonit 1; pravilno 3.

14. napram → proti

SP 62 ima *napram* s krožcem in predpisuje **do, proti, nasproti**, Sršen (91) pa od teh še: v nasprotju z, v primeri, v primerjavi z.

Neslovenskost tega predloga je bila pri prevladujoči večini kandidatov dobro razpoznavna, sicer pa ga je še mogoče slišati in brati pri manj izobraženih osebah, pri

srednji generaciji je nemara znak pogovornosti. Druge rešitve: naproti 13, naspram 2, do mene 10, nasproti 11, v odnosu do mene 1, glede mene 2, z mano (menoj) 24, zoper (mene) 28. En kandidat je navedel popravek celega stavka: Menim, da postopek ni pravičen.

15. postopa → ravna

Ta srbokroatizem je še v govorni in pisni rabi in tudi število pravih rešitev kaže, da velike večine pripadnikov mlade generacije ne moti. SP 62 in Sršen ga seveda odklanjata in zahtevata **ravnati**. Besedo najbrž vzdržuje v rabi nepredložno rabljeni slovenski glagol v pomenu "hoditi brez določenega namena", potikati se, glagol **postopati** pa se tudi prav lahko nasloni na samostalnik **postopek**, kot da bi bil izpeljanka in samostalnika. Ne samo pomensko, tudi besedotvorno torej *postopek* > *postopati* (izvesti, narediti postopek) ni daleč od *veslo* > *veslati*. Na napako bo zato treba tembolj vztrajno opozarjati.

Druge rešitve: deluje 1, nastopa 2, obnaša 3, pristopa 1, sodi 1, ukrepa 15.

16. ponašanje → obnašanje

SP 62 tega srbokroatizma nima, Sršen (126) pa za *ponašanje* ponuja boljši besedi **vedenje, ravnanje**. Presenetljivo je, da je takó veliko kandidatov navedlo možno slovensko ustreznico **obnašanje**, ki v tem pomenu ni primerna za naše besedilo. Pravilna je **ravnanje**, ki jo je navedlo 25 kandidatov. Druge rešitve: dejanje 2, delovanje 2, obravnavanje 1, odločanje 1, odnos 11, oporekanje 1, početje 1, podtikanje 1, postopanje 7 (prim. št. 15!), postopek 2, ravnanje 25, vedenje 25.

17. izpod časti → pod častjo

Zavest o napačni rabi predloga **izpod** (pravilnega samo za izražanje premikanja, smeri **od - k**) je v primerjavi z drugimi napakami sicer malo boljša, vendar preštevilni povsem ponesrečeni poskusi pričajo, da dela kandidatom ta napaka velike teževe. Od 196 ustreznih izboljšavah so še nekoliko bolj nerodne: je nečastno 21, je nemoralno 2, je neodgovorno 1, je neprimerno 5, je neugledno 1, je neustrezno 2, je ponižujoče 2, je sramota 1, je v sramoto 1, je sramotno 3; ni primerno 3, ni v čast 17, ni v ponos 1, ni v prid 1, ni v skladu 3; začudenje vzbujajo predlogi: je pod čast 1, je pod častmi 2, je pod nivojem 1, je iz podčastjo (tako!) 1, je iz pod časti (!) 2, je ispod časti 2, je izpod ravni 2, je spod časti, je pod častno (tako!) 1, je podčastno 1, ne v nečast (!) 1. En kandidat je zapisal: si ne šteje v čast.

18. raznorazne → različne

SP 62 te čudne reduplikacije ne navaja, Sršen pa jo je gotovo nabiral v časopisnih prispevkih (neizobraženih avtorjev). Za *raznorazni* predlaga (147) boljše: razni, različni, najrazličnejši, zelo različni, raznovrstni, mnogovrstni, vsi mogoči, raznoteri. Poleg popravka na **različne**, ki se tu zdi najbolj naraven, je v testnih listih še 120 drugih popravkov: najrazličnejše 6, nekatere 1, mnoge 5, prenekatero 2, razne 46, raznolike 2, razno razne (!) 4, raznovrstne 35, razno vrstne (!) 1, številne 4, take (takšne) in drugačne 3, vsakršne 1, vsakovrstne 1, vsemogoče 3, vsestranske 1, vse vrste 3, vseh vrst 1, vsevrstne 1.

19. okrog → glede

Napaka je star germanizem, vendar se v šolah nanj veliko premalo opozarja. SP 62 navaja zglede **pogovarjati se okrog česa** in v ležečem tisku dodaja *o čem*. Sršen ima za **okoli/okrog** boljše predloge: o tem, v zvezi, v povezavi s čim, glede česa, kar zadeva. Druge rešitve so: o 15, okoli 81, proti 2, v povezavi 1, v zvezi 7, zaradi 5.

20. takozvanega → tako zvanega, 21. takozvanega → tako imenovanega

Napaki bomo obravnavali skupaj, čeprav se testne rešitve v pravopisnem pogledu bistveno razlikujejo. Zanimivo je, da je sploh največ kandidatov zapisalo pravilno obliko (narazen) **tako imenovani** (422), vendar jih je hkrati 108 popravilo samo pisavo (**tako zvani**), ne pa tudi **zvani** → **imenovani**.

22. lobyja → lobija

Ta naloga je hotela preveriti zavest o tem, kako se pisno vključujejo prevzete besede, zapisane s črkami, ki jih slovenska abeceda nima. Beseda **lobi** je kot sveže prevzeta beseda za ta preskus primerna, rezultati pa niso spodbudni. Sto pravih rešitev je itak premalo za misel, da so pravila tu znana, druge rešitve, ki jih je kar preveč (gl. tudi točko 6!), pa slab občutek še povečajo: lobbija 1, lobbyja 4, loby-a 5, loby-ja 34, "lobyja" 23, hobyja 4, Lobija 6, Lobyja 12, Loby-a 3, Lobyja 2. So tudi poskusi slovarjenja, žal preokorni ali pomensko zgrešeni: delovne skupine 1, izbrane skupine 1, koncertna 1, kroga ljudi 2, naveze 2, skupine 4, skupine pritiska 1, stranke 1, zadeve 1, združenja 1, zveza 1.

Beseda **lobi**, tudi glagol **lobirati**, se v sedanjem času pojavlja v dnevnem časopisju tako rekoč vsak dan, zato bi jo dijaki morali bolje poznati. Ali gre za premajhno aktualno "načitanost"?

23. lobija, čigar → lobija, katerega

Razlika med **čigar** in **kateri** je v slovnici, slovarskem delu pravopisa, pri Sršenu (naravnost obsežno) obdelana in doslej nesporna. V šoli jo je treba naučiti. To je vse. 192 pravih rešitev je odločno premalo.

24. bi naj bil → naj bi bil

Čeprav dobra polovica pregledanih testnih listov vsebuje pravilno rešitev, je za tako strogo določeno pravilo, kot je pravilo o besednem redu naslonk, število 138 hudo prenizko. Ali si je mogoče zamisliti, da je polovica kandidatov napako prezrla spričo razumljive izpitne treme, ali pa napačno tudi govorijo in pišejo? Kako bi to še lahko zanesljivo ugotovili?

25. bil jaz pa → bil jaz, pa

Ta vejica na koncu desnega stavčnega prilastka (oziralnega odvisnika) je ena redkih nalog, ki kandidatom ni delala težav, saj je število 405 pravih rešitev kar veliko.

V tem številu so zajete tudi (pravilne) vejice, ki so levosmerne, tj. končujejo stavčni prilastek, v katerem je izpuščen osebni zaimek **jaz**:... *lobija, katerega vodja naj bi bil*, ...; to možnost je navedlo 25 kandidatov, kar kaže, da so v šoli obravnavali pravilo o izpuščanju nepoudarjenega osebnega zaimka (značilnega za pogovorni jezik). Načelno

vzeto, velja to pravilo tudi v tem besedilu, prav tako pa je treba dopustiti, da je tvorec hotel poudariti ravno **jaz**:... *katerega vodja naj bi bil JAZ*. ...; ta popravek je bil sicer nepredviden, a je bil kandidatom priznan s točko, zanimivo pa je, da so ga brez izjeme navedli samo tisti, ki so sicer zbrali komaj zadovoljivo število točk. Tega ne znam pojasniti.

26. izmišljotina → izmišljija

SP 62 ima za *izmišljotino* tri ustreznice v ležečem tisku, kar je, kot vemo, tudi vrsta normativnega določila: izmislek, izmišljava, izmišljija. Sršen (59) ima prikladnejša zaporedja: izmišljija, izmislek, izmislica, zato je kot osnovna rešitev vzeta beseda **izmišljija**, čeprav je takih samo pet, druge, skupaj 165, pa so slabše ali pomensko zgrešene: izmislica 1, domišljija 1, so (čisto) izmišljene 27, izmislijotina (!) 1, izmišlijotina 1, izmišljina 1, izmišljenost 3, izmišlotina 2, izmišljutina 1, so (popolna) laž 57, so neosnovane 1, so neutemeljene 2, so neresnica 43, so neresnične 18, neresničnost 1, nemisel 12, poditkanje 1, niso resnične 2. Vsekakor je na to, za neskrbni pogovorni jezik značilno besedo treba še nadalje opozarjati.

27. v vsakem slučaju → v vsakem primeru

Število pravih rešitev je zadovoljivo. Napaka so v šolah najbrž enoumno popravljiva, zato je drugih rešitev malo: na vsak način 2, sigurno 1, vsekakor 4, zagotovo 3. Stran od tega pomena kažeta popravka ne glede na okoliščine 1, v vseh primerih 1. Dva kandidata pa sta besedo **slučaj** še potrdila: v skrajnem slučaju, za vsak slučaj.

28. pustil razčistiti → dal razčistiti

Ta stari germanizem je v pogovornem jeziku še zelo živ, za knjižni jezik pa nedopusten. SP 62 ima za (s krožcem) *pustil te je pozdraviti* pravilnejše: *dal, rekel, velel, ukazal, naročil pozdraviti*. Sršen pa ima možnosti še več. Pravzaprav je nerazumljivo, da je pravih popravkov tako malo. Tudi tisti, ki menijo, da se lahko glagol **pustiti** tukaj preprosto izbriše (teh je 57), tj. bom razčistil, so izbrali pomensko nepopolno izboljšavo. Druge rešitve so še: dovolil 3, poskusil 1, prepustil 16 (razčistiti), dal v obravnavo 7, dal v razpravo 1, predal v obravnavo 1, predložil v obravnavo 1, predložil v rzsodbo 2, ovdal na sodišču 1, zahteval razčistiti 2, zahteval, da jih razčisti 1.

29. preko → prek

SP 62 ima **preko** *čez, prek*. "Puščica opozarja, da beseda ali zveza ni najbolj domača in najboljša ..." Nobenega dobrega razloga ni, da bi v slovenščini uporabljali predlog **preko**, ko povsem ustreza **čez**, kot **prek** pa je možen in koristen v zvezi s samostalniki, s katerimi skupaj izraža **posredovanje** (nem. **durch**). *Iti preko mosta* res ni bogvekaj, čeprav je tako rabo slišati tudi na televiziji, *upravljati prek namestnika* pa je sprejemljivo tudi za knjižni jezik (predlog **po** ni tu nič bolj eleganten). Kaže, da v šolah tega ne upoštevajo in da dajejo prednost rešitvi, ki ni rešitev, to je opuščanju predloga **preko** tudi v pomenu **prek**. Kar 68 rešitev je takih, druge pa so še: *čez* 2, na (tj. bo dal na sodišče) 27, po 1, pred 3, pri 7, s pomočjo 4, skozi 1.

30. nadležnega sodišča → pristojnega sodišča

Ta robati srbokroatizem ima SP s krožcem: °**nadležen pristojen**. Zanimivo je, da so se rešitve pri tej napaki oblikovale v dve izrazito nasprotujoči si skupini: 138 kandidatov napačno rabo pozna in jo zna tudi popraviti, ostanek pa bodisi ne ve, kako bi jo popravil, ali pa je sploh ne pozna, saj gredo druge rešitve (razen nemara treh) povsem stran od zgornjega pomena. To so: deželnega 1, dolgotrajnega 2, izpostavljenega 1, nadlegujočega 1, nadležnega 2, nadrejenega 4, nadzornega 1, najvišjega 1, naslednjega 1, neprijaznega 3, neprijetnega 1, nepotrebne 1, občinskega 1, odgovarjajočega 1, odgovornega 17, pooblaščenega 2, pravnega 1, predloženega 1, predstojnega 2, primerne 3, temeljnega 1, upravnega 1, ustavnega 1, ustreznega 10, višjega 14, vrhovnega 10, zgornjega 1, zoprnega 1, zadolženega 1. En kandidat se je poskušal rešiti tako, da je zvezo nadomestil: po sodni poti.

Besedo **nadležen** v pomenu **pristojen** je najbrž mogoče šteti k odpravljenim napakam in jo iz jezikovnokulturnih priročnikov izločiti, da bo naredila prostor drugim, bolj perečim.

31. viški → presežki

SP 62 ima poleg običajnega pomena (višek predrznosti) še **ovišek-presežek**, enako Sršen. Beseda je v rabi še živa in je nanjo treba opozarjati, saj število popravkov ni zadostno. Drugih dvanajst rešitev pa razen ene kaže, da kandidati besede pač ne znajo z ničemer nadomestiti: odvečna sredstva 2, odvečni delavci 3, ostanki 1, prekomerni dohodki 1, presežne vrednosti 1, profit 1, stroški 1, vrhunci 1.

Naj bo tu omenjeno še nekaj, kar sicer ne spada več v zamišljeni okvir tega prikaza, a škodovalo ne bo.

Kot je bilo rečeno, so po krivdi velike zgoščenosti napak v kratkem besedilu nekateri, pravzaprav številni kandidati osumili napačnosti tudi besede, ki niso take. Prvi zgled je beseda **razčistiti**, ki je v tem besedilu povsem na mestu, tako da je kandidate (111 jih je) nemara zapeljala njena blaga ekspresivnost (ki tu ustreza tvorčevi prizadetosti). Predlogi za izboljšave pa so: dognati 1, obravnavati 5, odločati 1, odločiti 2, pojasniti 3, preiskati 2, presoditi 1, preveriti 2, preučiti 1, rasčistiti 2, raziskati 15, razjasniti 16, razložiti 2, razrešiti 41, rabsoditi 10, razvozlati 2, rešiti 3, urediti 4.

Drugi zgled pa pravzaprav kaže na omejeno razgledanost. Veliko (71) knadidatov je "popravilo" besedo **odvajati**, ki je termin v upravnoadministrativnih strokah (te pa vsakdanjemu življenju le niso tako nedostopne, kot je npr. genetika). Kandidati pomena besede **odvajati** preprosto ne poznajo, če smemo sklepati po "popravkih": dogajali 1, izdajali 2, izločali 1, izločevali 1, izvajali 4, izplačevali 1, nakazovali 2, obračunavali 1, oddvajali 2, odvedli 1, odvijali 6, odlivali 2, odpovedovali 1, odpravljali 14, odpuščali 5, odstavljali 1, odstranili 2, odstranjevali 3, odtekali 5, odvažali 1, porabljali 1, prelivali 1, prenašali 1, prestrukturirali 1, razdeljevali 1, razvrščali 1, reševali 1, ugotavljali 1, uporabili 2, uporabljali 1, upoštevali 1, upravljali 1, usmerjali 2, vršili 1, zmanjševali 1.

Sklep

Škoda bi bilo, ko bi tako obsežno gradivo, ki sicer ni nastalo z namenom, da bi bilo razgrnjeno v tem prikazu, ostalo izkoriščeno samo za prvotni namen, to je

pridobitev (številčnih) ocen za sprejemni izpit na fakulteto. Jezikovnokulturne šibkosti v besedju, osnovne pravopisne in skladenjske napake so v pisnih besedilih takoj opazne, tako da so najizrazitejše znamenje slabe pismenosti, reklo bi se, jezikovnokulturne nevzgojenosti. Ker se nad nizko stopnjo pismenosti tako radi zgražamo, in iz tega prikaza se lahko vidi, da bo tako še naprej, je treba kaj ukreniti najprej tam, kjer se vse začne, v šoli. Številčni podatki, ki jih je tu mogoče uporabiti s statistično zanesljivostjo, niso spodbudni za vso srednješolsko populacijo v Sloveniji. Priročnikov za urjenje v jezikovnokulturnih zadevah imamo kar nekaj, le uporabljati jih je treba in dvigniti strogost pri ocenjevanju neznanja. Za odpravljanje pisnih napak, prikazanih v tem razboru, je treba pri univerzitetnem študiju vzeti čas, namenjen pomembnejšim zadevam. Odpraviti pa jih je seveda nujno. Zgornji prikaz je zato dan v razmislek in spodbudo učiteljem slovenščine na naših, zlasti srednjih šolah. Za jezikovno presojo so tu koristni podatki, ki kažejo, da se je spremenilo stanje glede nabolj tipičnih in vsaj tri desetletja po pravici preganjanih srbokroatizmov in germanizmov. Mnogi so bili z jezikovnokulturno vzgojo odrinjeni in jih v zavesti mlajše generacije ni več.

Summary

Some Indicators of the Proficiency of Slovene High School Students in Written Standard Slovene

The material for analysis was taken from 500 tests, randomly chosen among 1500 entrance tests for the Faculty of Social Sciences. The aim was to check the degree of proficiency in written Slovene on the basis of the candidates' ability to recognize mistakes in the use of vocabulary, in the writing of suffixes in the inflected forms of foreign words (marketing, lobby), in word order and the use of the comma. The candidates were not asked to write an essay of their own, but were submitted a ready-made text and asked to identify the mistakes in it. The guidelines used were the Practical Slovene Usage of 1962 and a recent language manual (*Our Everyday Language* by Janez Sršen, Ljubljana, 1992), which covers recurrent language blunders.

The conclusion is that the proficiency of high school graduates in recognizing mistakes in standard written Slovene is still not satisfying, though some progress has been made, especially in the identification of Serbo-Croatisms. However, the use of some Germanisms is surprisingly tenacious, although some have been uprooted for good, to the point that some students did not know what they were supposed to mean.

Boštjan Tratar

Materinščina na Srednji tehniški šoli Celje*Raziskovalna naloga**

“Redki so tisti, ki menijo, da se lastnega jezika ni treba učiti, kakor češ da ga že tako poznaš. Tako mišljenje je znamenje nekake topoglavosti, ki je pubel sad duševne lenobe in plitke čustvenosti, lastnosti, ki za vseobčnost niso kdove kako zaželeni ali koristni.”

Velika razgibanost današnjega življenja razgibava tudi jezikovni razvoj. Vse se boče odeti z besedo: groza, zanos, borbenost, upor, zmagoslavje, bolečina in radost. In v tej gostoti doživljanja, v tem vrenju in kipenju v dušab vidim znamenje mogočnega zagona in vzpona, ki ga bo dosegel naš jezik v bližnji bodočnosti.”

OTON ŽUPANČIČ

Metodologija

Na začetku naloge je kratek uvod v problematiko, kjer so predstavljene vse tri oblike, v katerih se pojavlja slovenski jezik, to je kot vzgojno sredstvo, kot učni jezik in kot učni predmet. Uvodu so dodani tudi podatki o položaju materinščine v osnovnih šolah, povzeti iz raziskave Alenke Kozinc.

Naloga je sestavljena iz razlage anketnih podatkov. Anketa je bila izvedena v decembru (1991) in januarju (1992) in je zajemala 15 % celotne gimnazijske populacije Srednje tehniške šole (STŠ), kar znaša 60 učencev. Rezultati so prikazani grafično in razloženi v besedilu.

Prav tako je v nalogi prikazan odnos do materinščine, ki so ga učenci (150) izražali v spisu z naslovom Moj odnos do materinščine.

Posebno mesto v nalogi ima pregled okrožnic iz šol. l. 1990/91 in 1991/92. Te so nalogi tudi priložene. Najpogostejše napake so navedene v besedilu po jezikovnih ravninah, na okrožnicah (v prilogi) pa so napake tudi označene. Nalogi so dodani še

* Mentorica: Marija Končina, prof.

pisni izdelki učencev. Na njih se jasno vidi, da jezikovne napake ne vplivajo na oceno, saj so bile izbrane le naloge z odličnimi ocenami. Podrobnosti so navedene v besedilu.

V nalogi je predstavljeno tudi stanje napisov na šoli.

Iz literature so navedeni podatki o stanju materinščine po svetu in citati, ki so kakorkoli v povezavi s poučevanjem materinščine. Nazadnje naj omenim še pogovor s slavistkami, ki učijo na gimnazijski usmeritvi. Vse so mnenja, da je položaj materinščine na šoli slab. Podrobnosti pogovorov so navedene v posebnem delu naloge.

Spoznavanje funkcije in sestave jezika na srednješolski stopnji je nadgradnja osnovnošolske jezikovne vzgoje. Učinkovitost in hitrost napredovanja na tej stopnji učenja sta torej odvisni od uresničitve smotrov osnovnošolske jezikovne vzgoje.

Govorimo o slovenskem jeziku kot o prvem, maternem jeziku večine prebivalcev R Slovenije. Cilji jezikovne vzgoje v Sloveniji pa že od preloma stoletja ne pomenijo samo osvojiti obvladovanje veščin branja in pisanja; pomenijo mnogo več. Ker obsega predmet slovenski jezik s književnostjo široko snovno področje in hkrati predstavlja pomemben dejavnik pri oblikovanju posameznikove kulturne in nacionalne identitete, govorimo o slovenskem jeziku kot vzgojnem sredstvu.

Jezik in misel, misel in beseda, sta tesno povezana, med njima obstaja ujemanen odnos. Porušenje jezikovno-miselne kongruenčnosti pa ima lahko za posledico čustveno in intelektualno prikrajšanost, prekinjena je komunikacijska vloga jezika kot sistema znakov na navadno višji, strokovni ravni komuniciranja.

Naloga ozaveščanja in sporazumevanja zvez med idejami na eni in besedami na drugi strani je zaupana prav maternemu jeziku.

Človek se že od rojstva privaja jezikovnim navadam okolja, spoznava jezikovni kod, oblikuje si sestav jezika, spoznava urejeno zgradbo jezikovnih znamenj od glasovja, oblik, skladnje do besed (razmerje med zaznamujočim in zaznamovanim), pa tudi okoliščine, v katerih je določeno besedilo, sporočilo umestno.

Sprejemanje jezika kot sistema znamenj je odvisno tudi od intelektualnih zmožnosti (nadarjenosti) otrok.

Za razvoj teh je izredno pomembno predšolsko obdobje. Če v tem času ni ustreznih dražljajev, če okolje nadarjenost prej zavira kot razvija, govorimo o nerazvitem kodu, to je o omejenem sporazumevanju na stopnji ukazov, signalov, enosmernih sporočanj.

Prvo okolje v jezikovnem oziru predstavljajo za otroke starši, kasneje pa vrtci in male šole. Prvi imajo nalogo približati otroku osnovni jezikovni kod, drugi pa usklajevati in dopolnjevati jezikovni primanjkljaj, širiti obzorje jezika ter postavljati meje med knjižnimi in neknjižnimi zvrstmi.

Gre za samodejno privajanje jezikovnim položajem. Res je to obdobje primerno tudi za učenje tujih jezikov, toda razmerje med maternim in tujimi jeziki v tem obdobju ne sme biti porušeno.

Kasnejše, zgodnje šolsko obdobje, je ponekod močno povezano z dodatnimi, izvenšolskimi dejavnostmi. To pa pomeni, da je tudi tu treba ohranjati ustrezno jezikovno raven. Predvsem pa je za izvajanje tako šolskih kot izvenšolskih dejavnosti

potrebna ustrezna jezikovna izobrazba izvajalcev. Izvajalec je namreč v tem obdobju vpliven jezikovni vzor, in skupaj z javnimi mediji pušča velik vtis v otrokovi, jezikovno še ne ustaljeni osebnosti. Kakšna pa je izobrazbena struktura učiteljev materinščine?

“Zavod republike Slovenije za statistiko je leta 1989 opravil individualni popis pedagoških delavcev, rezultate raziskav pa objavil v svoji redni publikaciji. V opazovanem obdobju so 53 odstotkov ur pouka opravili učitelji z ustrezno predmetno izobrazbo, 47 odstotkov ur pouka slovenskega jezika pa za ta predmet neusposobljeni učitelji. Slovenski jezik so poučevali diplomanti višješolskega študija francoskega, srbohrvaškega, makedonskega, slovaškega, ruskega, angleškega, nemškega jezika, klasični filologi, orientalisti, učitelji razrednega pouka, učitelji zgodovine in zemljepisa, nekaj malega pa tudi diplomanti visokošolskih študijskih smeri jezikov, pedagogike in celo obramboslovja.

Glede na predmetnik in število osnovnošolskih oddelkov v letu 1989 pomeni 47 odstotkov 8.726 ur pouka slovenščine na teden. Za boljšo predstavo o velikosti strokovnega primanjkljaja naj povemo, da lahko opravi 8.726 ur pouka na teden 400 učiteljev z normativno tedensko obveznostjo 22 ur. Z veliko gotovostjo lahko domnevamo, da od leta 1989 do danes ni bilo kakih velikih zaposlitvenih premikov v osnovnem šolstvu, in je torej današnja podoba formalne izobrazbene usposobljenosti učiteljev slovenskega jezika zelo podobna opisani.” (Delo, Sobotna priloga, 28.3.1992, str. 24). Omenjene podatke je predstavnica šolskega ministrstva Milena Markičeva v Delovi Sobotni prilogi 4. aprila 1992 (str. 30) sicer demantirala, saj pravi, da je “neustreznih” ur slovenskega jezika “le 3.506, kar znese 18,79 odstotka vseh ur sloveščine.” Toda tudi te niso tako nedolžne. Postavlja se namreč vprašanje, ali si “neustrezne” ure slovenskega jezika — materinščine — sploh lahko dovolimo, in to povrh vsega v osnovni šoli.

Daleč največja šibka točka poučevanja je glasoslovje. V slovenskih narečjih je ravno v glasoslovju velika razgibanost, zato bi bila prva naloga učiteljev, kultivirati govor učencev, posebno še, če ti prihajajo z različnih narečnih področij.

Jezikovna vzgoja je v učnih programih prisotna v vsej osnovni in srednji šoli. “V šoli (učenec) spozna in utrjuje jezikovne navade in oblikuje odnos do jezika. Pri vseh predmetih pogloblja kulturo izražanja, se uri v gospodarnem, in po možnosti izvirnem, ubesedovanju, pa tudi v obvladovanju strokovne in znanstvene terminologije.” (Slovenščina v javnosti, str. 38). Za celovito znanje, za širitev izrazne moči in za obvladovanje vseh govornih položajev v slovenskem jeziku morajo biti odgovorni vsi učitelji, ne pa samo slavisti. Še posebno ne ob dejstvu, da je Slovenija med tistimi deželami v Evropi, ki imajo najmanj ur materinščine v osnovni šoli. “Vsak učitelj na katerikoli stopnji izobraževanja uči hkrati z izbrano predmetnostjo tudi strokovno in manj strokovno poimenovanje in s tem učencem odpira svet spoznavanja. Zato je nujno, da v R Sloveniji, kjer je pač slovenščina prvi jezik — vsi učitelji zares učijo v slovenskem jeziku, da obvladajo jezik, njegovo zgradbo, sporočanje in poimenske razsežnosti strokovnih poimenovanj ob posameznih priložnostih.” (Slovenščina v javnosti, str. 39).

Z uporabo knjižnega jezika pri vseh predmetih (ne samo pri slovenščini) bi sčasoma jezik sprostil. Konec bi bilo zgovarjanj, češ da z narečjem ustvarjamo boljši stik s poslušalci.

Slovenski jezik se pojavlja tudi kot učni predmet. Njegova naloga je, da pogloblja znanje o jeziku, ki je za določeno stopnjo primerno, ter tako prispeva k ustvarjalnosti pri ostalem (šolskem) delu. Jezikovna izobrazba je odvisna predvsem od dela osnovne in srednje šole. Prva ima za cilj, naučiti brati in pisati, seznaniti učenca z zbornim jezikom v govorni in pisni praksi, s pravorečjem, pravopisom, zgradbo jezika, sporočanjem in stilistiko.

Srednja šola pomeni nadgradnjo, višjo raven. Učni načrt za srednjo šolo predvideva naslednje cilje:

1. Usposobiti učenca za vsestransko učinkovito uporabo jezikovnih (govornih in pisnih) sredstev v različnih govornih oz. sporočanjških položajih.

2. Seznaniti učence s temeljnimi zakonitostmi, zgradbo in izraznimi možnostmi slovenskega knjižnega jezika ter s prviniami drugih sestavov slovenskega jezika, da bi svojo jezikovno prakso lahko kritično vrednotili in izpopolnjevali.

3. Seznaniti učence z osnovami teorije besedil, da bodo znali razčlenjevati besedila glede na njihovo sporočilno strukturo. Tako na osnovni kakor tudi na srednji stopnji se jezikovna vzgoja veže na besedno umetnost, to je pouk literarne vzgoje.

Alenka Kozinc v svoji raziskavi Slovenski jezik – racionalna evalvacija v osnovni šoli, ugotavlja, da se je od leta 1966 letni fond ur v osnovni šoli zmanjšal za 16,5 %, s čimer smo prišli na minimum ur materinščine med vsemi deželami v Evropi, to je 36 ur tedensko (36 ur tedensko pomeni število vseh ur materinščine na teden v osnovni šoli, to je 5 ur na teden od 1. do 4. razreda in 4 od 5. do 8. razreda, op. pisca). Dr. Peter Vencelj, minister za šolstvo in šport, je menil glede nizkega števila ur slovenskega jezika v šolah naslednje: "Če se da ugotoviti, da bi več ur res pomenilo izboljšavo slovenščine, potem to globoko podpiram. Vendar mislim, da so razlogi za nezadovoljivo stanje slovenskega jezika širše narave, ne samo v manjkajočem fondu ur. Pogosto se namreč kaže, da fond ur ni edini krivec za dober ali slab rezultat. Tu so tudi metode dela, izbor snovi, medsebojni odnosi in še cel niz drugih dejavnikov." (Delo, Sobotna priloga, 14. marec 1992, str. 24).

Alenka Kozinc zaznava v citirani raziskavi "nedopustno spuščanje ravni jezikovnega izraza pri različnih predmetih in dejavnostih na raven pokrajinskega pogovornega jezika, ponekod celo žargona, slenga ali narečja." Pri tem opozarja na potrebo po uveljavitvi slovenskega jezika v njegovi socialni in funkcijski razsežnosti.

Mnenje slavistov

Za mnenje o položaju materinščine na STŠ v Celju sem prosil tudi slavistke, ki učijo na gimnazijski usmeritvi. Vse so mnenja, da je ta položaj slab, kar je posledica neozaveščenosti o pomembnosti jezikovne kulture.

Slab odnos vidijo v nepravilni izbiri socialne zvrsti pri pouku, v jezikovno neustreznih okrožnicah in obvestilih po zvočnikih, v nepravilnih pisnih označbah na šoli. Pasivnost do jezika očitajo tudi vodstvu šole. O samem položaju materinščine dodajajo, da ni slab le na STŠ, ampak da je danes to problem celotne slovenske družbe (na primer radio, televizija, časopisi).

Za izboljšanje stanja bi se morala najprej spremeniti zavest vseh učiteljev, saj so prav vsi tudi učitelji materinščine.

Predlagajo več ur slovenščine na teden, jezikovne seminarje za učitelje nesloveniste in profesionalno pregledovanje jezikovne pravilnosti sporočil, namenjenih javnosti.

Anketa

46,67 % vprašanih meni, da učitelji uporabljajo pretežno knjižni jezik, 48,33 % pa, da uporabljajo pretežno splošni pogovorni jezik. 25 % jih je odgovorilo, da izražanje pri pouku vpliva na ustno oceno, 15 % vprašanih pa to zanika. Daleč največji je delež tistih, ki menijo, da njihovo izražanje vpliva na ustno oceno le pri pouku slovenskega jezika (60 %). 12,67 % dijakov odgovarja, da profesorji pisne izdelke tudi jezikovno popravljajo, 5 % vprašanih to zanika, 73,33 % vprašanih pa meni, da pisne izdelke jezikovno popravljajo le pri pouku slovenskega jezika. Podobna situacija je pri upoštevanju kakovosti izražanja. 26,67 % meni, da jo upoštevajo vsi profesorji, 15 % meni, da nihče, 58,33 % učencev odgovarja, da izražanje vpliva na ocene le pri pouku slovenskega jezika. 85 % dijakov opaza na šoli jezikovno odstopanje, 15 % pa teh odstopanj ne opazi. Tu se kot najpogostejši primer (48,33 %) pojavljajo uporaba neustrezne socialne zvrsti in druge napake, ki jih zagrešijo učitelji v svojem govoru. Nato sledi pisanje priimkov pred imeni (6,67 %), nepravilno branje obvestil po zvočniku (5 %). Na vprašanje, ali dobijo v šoli dovolj jezikovnega znanja, je 90 % učencev odgovorilo pritrdilno, 10 % pa z znanjem ni zadovoljnih. Vsem se zdi poučevanje slovenskega jezika potrebno. Dijaki se učijo slovenščino zato, ker je to materni jezik (38,33 %), ker pomeni višjo stopnjo izobrazbe (28,33 %), zaradi ohranjanja narodne identitete (11,67 %), zaradi učenja tujih jezikov (11,67 %) in zaradi sporazumevanja (10,0 %). To so navedbe, vzroki, ki sicer lahko pomenijo smoter za učenje materinščine, niso pa značilne samo zanjo. Gre za skupne smotre več predmetov (na primer višja izobrazba, nacionalna identiteta ...). Večina dijakov je zadovoljna s posredovanim znanjem, kar pomeni, da slavisti ustrezno opravljajo svoje delo. 10 % dijakov ni zadovoljnih s tistim, kar izvedo pri pouku materinščine. To lahko pomeni dvoje: namreč da v teh primerih slavist svojega dela ni opravil zadovoljivo ali pa dijak teži k višji stopnji materinščine od tiste, ki je predvidena.

Iz zbranega gradiva sledi, da je poučevanje materinščine in izpopolnjevanje jezikovne prakse le v rokah slavistov, saj le-ti v večini primerov upoštevajo izražanje pri oceni, jezikovno popravljajo pisne izdelke in sploh kvaliteto izražanja upoštevajo pri oceni.

Večina učencev (85 %) v okviru svojega znanja materinščine opazi jezikovna odstopanja. Ker so odstopanja dejansko prisotna, sledi, da se šola poučevanja loteva premalo organizirano. Ne zaveda se, da so tudi oglasi, napisi, okrožnice, obvestila ... dejavniki, vzorniki, ki vplivajo na jezikovno izobraženost. 48,33 % jih odgovarja, da učitelji ne uporabljajo ustrezne socialne zvrsti, navajajo celo, da uporabljajo sleng in žargon.

Iz prvega odgovora izhaja, da približno polovica profesorjev uporablja knjižno zvrst, druga polovica pa splošno pogovorno, kar je neugodno razmerje.

Dejstvo je, da poučevanje materinščine ne sme in ne more biti vezano le na slaviste, zakaj sicer le-to ne more biti uspešno, temeljito in dolgotrajno. Vsi učitelji bi se morali zavedati, da predstavljajo jezikovni vzor učencu, in da soustvarjajo njegovo jezikovno podobo. Zato moramo vsak odstotek, ki pomeni negacijo ciljev, tj. odstopanje od jezikovne pravilnosti, jemati resno in se truditi, da bi se približali idealu.

Pisni izdelki učencev

Da bi ugotovil, koliko profesorji jezikovne napake pisnih izdelkov upoštevajo tudi pri oceni, sem pregledal kopico nalog. V ta namen sem izbral le naloge z odlično oceno. Pregled je vseboval naloge vseh področij, razen slovenskega jezika.

Po opravljenem delu sem ugotovil, da ni bila nobena naloga jezikovno brezhibna kljub odlični oceni. Nobena naloga tudi ni bila jezikovno popravljena.

Najpogostejše napake, ki so se javljale v teh nalogah, so bile pravopisne, izmed teh pa daleč na prvem mestu raba vejice.

Na drugem mestu je napačen zapis besed (na primer okvarjali namesto ukvarjali, milion namesto milijon, boržuazna namesto buržoazna, Savinski namesto savinjski). V to skupino sodi tudi napačen zapis besed po načelu piši kot govoriš (Čerčil namesto Churchill, Lamanš namesto La Manche, Mažinojeva črta namesto Maginotova črta, Dankerku namesto Dankerque, brata Wrajt namesto brata Wright).

Sledijo: napačna raba predloga s/z in veznika ter, zamenjani besedni red, pisanje z veliko začetnico za vrstilnim števnikom, opuščanje označb na šumnikih, mnogokrat pa je kršeno tudi načelo jasnosti in jedrnatosti.

Takšna podoba pisnega izdelka ne more biti v ponos niti učencu niti učiteljem predmetov; z obeh strani pomeni neupoštevanje in nezainteresiranost za čistost in pravilnost jezika. Takšen odnos do jezika pa nezadržno vodi v nezavidljivo smer. Na gimnazijski usmeritvi, kakršna je naša, to ne more biti zelena in pričakovana smer. Učitelji bi morali opozoriti učence, da bodo pri pisnih izdelkih ocenjevali poleg vsebine tudi jezikovno pravilnost in to tudi upoštevali pri oceni.

Odnos učencev do materinščine

Iz razmišljanj, ki so jih učenci pisali pri pouku slovenskega jezika in imajo naslov Moj odnos do materinščine, lahko razberem odgovore na nekatera poglobljenja vprašanja.

1. Kaj ti pomeni beseda materinščina?

Najpogostejši odgovori so bili:

- pomeni mi največje bogastvo, ki ti ga ne morejo odvzeti;
- daje mi pečat slovenstva, narodne pripadnosti, pomeni obstoj naroda;
- pomeni največjo dobrino naroda, del kulture;
- pomeni mi jezik, s katerim najlepše izrazim čustva;
- pomeni mi prvi stik z domačim krajem, deželo, svetom;
- čutim spoštovanje do tistih, ki so se borili za materinščino;
- zelo malo (premalo) razmišljam o tem;
- je jezik, v katerem se pogovarjajo vsi, ki jih imam rad/a;
- pomeni mi način sporazumevanja in združevanja;
- je jezik, ki ti ga posreduje mati.

Posamezni odgovori so bili še:

- ne strinjam se z Agropopom: "Če si majhen, bodi srečen, da si živ";
- je lep, a težak jezik;
- čutim se odgovornega za ohranitev materinščine;

- je stvar, ki nas dviguje nad ostala zemeljska bitja;
- ni svetovni, je pa naš jezik;
- je sveta beseda, pomeni mi več kot jezik;
- materinščino uporabljam, da nisem lačen, da kupim korenje in solato;
- z jezikom je kakor z zdravjem — ne zavedamo se njegovega pomena, dokler ga ne izgubimo;
- ni samo predmet na urniku;
- je jezik malega števila ljudi, a pomemben;
- je instrument socializacije;
- je jezik, ki je nezamenljiv;
- materinščina pomeni temelj samostojnosti;
- pomeni možnost izražanja na vseh področjih.

Iz napisanega lahko razberemo, da je odnos do materinščine prej pozitiven kot negativen, vendar se med posameznimi odgovori pojavljajo tudi taki, ki so kritično nastrojeni.

Da je odnos do materinščine ugoden, pričajo tudi odgovori na drugo vprašanje, to je: na katero mesto v šoli bi uvrstili materinščino.

Največ je bilo tistih, ki bi materinščino postavili na prvo mesto, vendar je med njimi mnogo takih, ki jo uvrščajo v isto kategorijo z matematiko ali katerim od tujih jezikov. Potem sledijo tisti, ki jo postavljajo na drugo mesto za matematiko ali za tujim jezikom. Sledijo odgovori, ki materinščino uvrščajo šele na tretje ali četrto mesto, najpogosteje za naravoslovnimi predmeti, kar je lahko posledica naravoslovnomatematične usmeritve šole.

Največ učencev meni, da so štiri ure na teden dovolj za učenje materinščine. Najpogosteje pa še pripišejo, da bi ločili jezik in književnost v dva samostojna predmeta. Sledijo tisti, ki bi materinščini prisodili tudi več kot štiri ure. Nato si odgovori sledijo po številčnosti: pet, dve, sedem in šest ur.

Tuje šole oziroma šole v tujem jeziku na ozemlju Slovenije za večino dijakov niso sprejemljive, saj bi "s tem materinščina izginila za vedno".

Tuje šole naj bodo le na področjih, kjer živijo manjšine, torej v obmejnem pasu, v notranjosti republike pa naj bodo šole v tujem jeziku le za otroke ambasadorjev, diplomatov ali turistov.

Najštevilčnejši odgovori, ki nato sledijo, so, da je s šolami v tujem jeziku vredno poskusiti, saj bi s tem privabljali turiste, sami pa bi se izpopolnjevali v tujem jeziku, "odprla" bi se pot v Evropo.

Tretja najštevilčnejša skupina odgovorov se sicer strinja s šolami v tujem jeziku v Sloveniji, vendar z določenimi pogoji.

Ti so:

1. — šole v tujem jeziku da, a ne obvezne,
2. — šole v tujem jeziku da, če bi bile drugod tudi slovenske šole,
3. — šole v tujem jeziku da, vendar bi morale biti število ur slovenščine enako številu ur tujega jezika,
4. — šole v tujem jeziku da, če so (bodo) zagotovljene pravice slovenske manjšine v zamejstvu.

Nekaj pa je tudi tistih, ki v šolah s tujim jezikom vidijo dobre in slabe strani.

In kakšen je odnos do tujih jezikov?

Večina jih meni, da je učenje le-teh pomembno, vendar dodajo, da je materinščina kljub vsemu na prvem mestu. Največ se jih opira na slovenski rek "Več jezikov znaš, več veljaš".

Nekaj učencev pa je takih, ki mislijo, da za pot v Evropo "slovenščina ni dobra", saj smo Slovenci majhen narod, ki lahko uspe le s poliglotstvom, z množičnim učenjem tujih jezikov.

Vsi pa so si enotni v tem, da se bomo v Sloveniji tudi v bodoče sporazumevali v slovenskem jeziku.

Argumenti, argumenti ...

V tem prispevku želim opozoriti predvsem na pisanje v dnevnem tisku, ki sporoča neargumentirane ugotovitve. Prvi članek, ki ga omenjam, je prispevek v Delu, 28. marca 1992, na 30. strani. V njem avtorica Ada Vidovič-Muha, predstojnica oddelka za slovanske jezike in književnosti na FF v Ljubljani, pravi, da je "slovenščina v šoli najbolj osovražena predmet", kar naj bi pred dobrim letom sporočil Zavod za šolstvo, ko je predstavljal rezultate ankete med osnovnošolci. Drugi članek pa je bil objavljen v Novem tedniku, in sicer 2. aprila 1992. V njem avtor Mitja Umnik podaja enako mnenje. "Že lani je bilo z vrhov slovenskih šolskih inštitucij slišati, da so analize pokazale, kako je med slovenskimi učenci slovenščina najmanj priljubljen predmet. Vsekakor v nebo vpijoča ugotovitev, ki bi morala predramiti ne samo šolske, slavistične in slovenistične ter jezikoslovne kroge, ampak še koga drugega, saj smo že nekaj časa v deželici na južni stran Alp za narod in vse, kar je narodno, na moč navdušeni."

Ta dva članka omenjam iz dveh razlogov. Prvi je ta, da gre za širjenje novic, ki so neutemeljene (raziskave o priljubljenosti slovenščine med učenci, ki naj bi jo izvedel Zavod za šolstvo, ne poznam, ne poznajo je tudi na samem Zavodu), širjenje takih novic pa povzroča zmedo. In še nekaj drugega je očitno: nekdo izreče trditve, ki ni podprta z dokazi, drugi pa jo za njim nekritično povzemajo.

Drugi vzrok, da navajam omenjena prispevka, pa je ta, da moje raziskave na šoli ne pričajo o nepriljubljenosti tega predmeta, saj ga velika večina učencev postavlja v sam vrh med šolskimi predmeti.

Sklep

Na osnovi opravljenih analiz je možno sklepati naslednje:

- na Srednji tehniški šoli v Celju učitelji (neslavisti) ne upoštevajo pravil o zvrstnosti slovenskega jezika;
- slabi pisni podobi obvestil se pridružuje tudi slaba govorna uresničitev;
- učitelji se ne zavedajo, da skupaj s predmetnostjo učijo tudi materinščino;
- jezikovno ne popravljajo pisnih izdelkov in ne ocenjujejo jezikovne pravilnosti le-teh;
- slavisti menijo, da je položaj materinščine na šoli slab, vendar ne dosti različen od tistega, ki je prisoten povsod v Sloveniji;
- napisi na šoli so neuskkljeni in ne povsem jezikovno pravilni;

- učenci menijo, da je znanje materinščine pomembno; večina jih uvršča predmet slovenski jezik s književnostjo na prvo mesto med šolskimi predmeti;
- v dnevnem tisku se pojavljajo neargumentirane trditve, češ da je slovenščina najbolj nepriljubljen predmet med slovenskimi učenci; moje ugotovitve so drugačne;
- mnogo znanih slovenskih osebnosti vidi krivdo za slabo znanje materinščine v vzgoji in izobraževanju;
- tudi materinščina v drugih državah je v nezadovoljivem položaju.

In predlogi?

Izboljšanje položaja materinščine na STŠ in v vsaki drugi šoli je odvisno od spremenjenega odnosa do tega vprašanja. Šele ko bo celotna družba s skrbjo za jezik mislila resno, se bo to poznalo tudi v šoli.

Rešitve zato ne vidim v tem, da bi za jezikovno pravilnost skrbel samo slavist. Pomagati mu morajo vsi učitelji, vodstva šol. Slovenske šolske oblasti pa so odgovorne, da bi se to tudi resnično izvajalo v praksi.

Če bo moja raziskovalna naloga vsaj na STŠ spodbudila vodstvo k taki skrbi za jezik, svojega dela nisem opravil zaman.

Viri in literatura

Okrožnice in obvestila na STŠ, šol. l. 1990/91 in 1991/92.

Pisni izdelki učencev gimnazijske usmeritve.

Kaseta z govorno podobo obvestil.

Slovenščina v javnosti, Republiška konferenca SZDL, Slavistično društvo Slovenije, Portorož, 14. in 15. maja 1979 — Gradivo in sporočila, Ljubljana 1983, str. 31-45.

Evalvacija programa življenja in dela osnovne šole, Zavod Republike Slovenije za šolstvo, pripravili pedagoški svetovalci ZRS za šolstvo, Ljubljana 1990, 1. izdaja, str. 143-156.

Stanko Bunc, Mali slovenski pravopis, Maribor 1972.

Slovenski pravopis I. Pravila, DZS, Ljubljana 1990.

Slovenski jezik I., učbenik, Maribor 1989, 6. natis.

Slovenski jezik II., učbenik, Maribor 1989, 5. natis.

Janez Dular, Tomo Korošec, Slovenski jezik III., Maribor 1983, 1. natis.

Tomo Korošec, Janez Dular, Slovenski jezik IV., Maribor 1991, 2. natis.

Jože Toporišič, Nova slovenska skladnja, DZS v Ljubljani 1982.

Jože Toporišič, Slovenska slovnica, Založba Obzorja, Maribor 1984.

Tatjana Plevnik, Slaba polovica neusposobljenih, Delo, Sobotna priloga, 28. marca 1992, str. 24.

Mojca Drčar-Murko, Ali Italijani znajo italijansko, Delo, 19. marca 1992, str. 6.

Milena Markič, Slaba polovica neusposobljena, Delo, Sobotna priloga, 4. aprila 1992, str. 30.

Marjeta Novak-Kajzer, Govorim pač, saj je vseeno kako, Delo, Sobotna priloga, 14. marca 1992, str. 24.

Ada Vidovič-Muba, Jezik v javni rabi, Delo, Sobotna priloga, 28. marca 1992, str. 30.

Mitja Ummik, O jeziku in kovačevi kobili, Novi tednik, št. 13, 2. aprila 1992, str. 14.

Pastorka slovenščina, Otrok in družina, letnik 1991, št. 1, str. 2-3.

Bernard Nežmah, Puristov pogled na jezik, Mladina, 7. aprila 1992, št. 14, str. 44.

Tanja Tekstor
Bogat besedni zaklad ali ohlapnost izražanja
*Raziskovalna naloga**

Uvod

Namen in *cilj* naloge je ugotoviti, kakšno je poznavanje osnovnih in bistvenih izrazoslovnih "neposebnosti" pri srednješolcih in osnovnošolcih in ali obstaja vidni napredek glede besednega zaklada pri enih in drugih ter kakšno je zanimanje obojih za določene vrste besedila. Zanimalo me je še, v kakšni meri vpliva izobrazba staršev na oceno iz slovenščine ter na vrsto in količino branja.

Načini, s katerimi sem skušala doseči cilj naloge:

Za preverjanje sem sestavila test z različnimi nalogami, ki sem jih zaradi boljše preglednosti razdelila v štiri razdelke (A, B, C in D). V vsakem razdelku je bilo določeno število nalog, s katerimi sem ugotavljala poznavanje sopomenk, protipomenk, arhaizmov, predlogov, pridevnikov, samostalnikov, pretvorjenih v imena za vršilce dejanj ... Nekatero nalogo so temeljile na osnovi že sestavljenih navodil. Test je reševalo 64 učencev dveh ljubljanskih srednjih šol in ene osnovne šole, in sicer en razred četrtošolcev Šubičeve gimnazije (22 učencev), en razred četrtošolcev Litostroja (15 učencev) in en razred osmošolcev osnovne šole Majda Vrhovnik (27 učencev). Čas reševanja je bil omenjen na 30 minut. Poleg poznavanja besednega zaklada sem lahko opazovala tudi razlike med znanjem učencev različnih programskih usmeritev. Primerjava med rezultati 8. razreda osnovne šole in četrtnima letnikoma srednje šole naj bi pokazala razlike v kakovosti in obsegu besednega zaklada po osnovni in srednji šoli.

* Mentorica: Darinka Ambrož, prof.

1.

Jezik

Živali oddajajo, vsaka vrsta zase, specifične dražljaje, ki so za druge vir istih informacij in zato sredstvo za prepoznavanje ali identificiranje. Vse to je še posebno važno z biološkega in eksistenčnega vidika.

Na živalski stopnji se že začenja tudi socialna stimulacija. Njeno osnovno javljanje je v spolni privlačnosti, ki pa sloni na specifično selektivni odzivnosti za nekatere dražljaje. Tako je socialna stimulacija obenem podlaga za socialni odnos: materinski, očetovski, lovski, spolni, bojni, igralski, ... Za socialno stimulacijo je posebno važna optična projekcija, s katero posameznik prenese svoje ravnanje na oči drugega (včasih že zgolj soočenje pogledov "vse pove").

Morebiti še važnejša pa je vokalizacija. Glas se namreč da prenašati kot dražljaj in informacija tudi ponoči, ko optični dražljaji odpovedo, in "okrog voglov," medtem ko se optični dražljaji širijo le premočrtno.

Človekova socialna stimulacija je dosegla svojo specifično višino ravni z artikulirano govorico.

Že glas sam ima to prednost, da nas opozarja tudi na nekaj "tretjega", kar je med oddajnikom in sprejemnikom. Opozarja nas na nekaj, kar je onstran golih predmetov, reči, stvari, živali ... (tudi na nevarnost, priložnost ...).

Specifično človeško raven je dosegel človek z vokalizacijo šele takrat, ko je razkril predikativno ali povedno govorico. Šele po tem se človek danes res loči od vseh drugih živalskih vrst.

Govorjena beseda lahko nadomešča vse druge dražljaje — vidne, tipne in karkoli, kadar gre za zunanje dogajanje.

Besede lahko vodijo tudi do odkritij tistih strani okolja ali sveta, ki bi poslušalcem ostale prikrite, čeprav jih je govorec zaznal (videl, slišal ...) iz prvega vira. Včasih pa besede neposredno ne izražajo tistega, kar čutimo, ker so pod nadzorstvom zavestnega, načrtnega razuma. Niso torej izraz spontanosti čustev (npr. nekdo z drhtečim glasom zatrjuje, kako je srečen, njegova dejanja pa kažejo na nasprotno).

Kaj je beseda?

Beseda je ime za različne stvari: predmete, pojme, lastnosti, dogajanja, razmerja. ... Besede (z izjemo v slovarjih) vežemo v urejene zveze, stavke in povedi.

V besedni zvezi, stavku ali povedi pa je beseda najmanjše samostojno jezikovno znamenje. Z besedo poimenujemo to, kar vidimo, slišimo, zaznamo v svetu okoli sebe.

Pravo sporno vprašanje pa se začne pri teh izrazih: ali je beseda samo etiketa, se pravi lupina, v katero zavijemo pojem ali pa je obenem njegova vsebina, zlitina, brez katere tudi pojma ne bi bilo. Še drugače se to glasi: ali misel določa besedo ali pa obratno beseda določa misel (po R. W. Brownu: *Language and categories*).

Res je, da je beseda vedno vsaj posoda ali lupina, v katero dajemo pojme. Le v tej posodi ali embalaži (etiketi) jo lahko posredujemo tudi drugim. Beseda in misel se dejansko redno povezujeta in zato drug drugega oblikujeta, delno pospešujeta, delno

pa tudi ovirata. Že Goethe je to medsebojno razmerje izrazil v znanem stavku: "Kjer manjkajo pojmi, se vrine beseda." (Wo Begriffe fehlen, da stellt zur rechten Zeit das Wort sich ein.)

Carmichael, Hogan in Walter (1932) so naredili naslednji poskus: dvema skupinama so predočili isto vrsto dražljajev z različnimi imeni. Potem so morale poskusne osebe po spominu prej predočene like narisati. Izid: risbe so bile bolj podobne besednim oznakam teh likov kakor pa izvirnim likom samim. Beseda torej močno vpliva na oblikovanje pojmov. S tem pa seveda še nikakor ni rečeno, da je pojem z besedo identičen. Ločimo torej med jezikovnim znamenjem in predmetom, ki ga s tem znamenjem poimenujemo. Npr. za predmet knjiga imajo različni jeziki različna jezikovna znamenja (angl. — the book, nemščina — das Buch ...). Vsako od teh znamenj pa predstavlja isto stvar — knjigo. Beseda ali znak, ki se nanaša na nek predmet, je torej le nek posrednik, se pravi namestnik za sam predmet. Predmeti ali bolj stvari so zunaj besed — besede jih samo nadomeščajo. Seveda pa moramo imeti o neki stvari izdelano vsaj idejo, če naj jo z besedo poimenujemo. Razmerje med glasovno podobo (zapovrstjem glasovnih enot) se je izoblikovalo v dolgem zgodovinskem razvoju slovenskega jezika in njegovih predhodnikov (praslovanščina, indo-evropsčina ...).

Z današnjo stopnjo pa razvoj seveda še ni končan.

Vrste besed

Obstaja več delitev.

Ena od njih je na primer ta:

a) besede, ki neposredno pomenijo predmet, ki ga lahko "pokažemo" — to so ekstencionalne besede (konj, miza, hiša);

b) take, ki imajo prenesen pomen in nimajo neposrednega izvora v fizični realnosti in jih lahko imenujemo intencionalne besede (resnica, pravica, ljubezen); to so abstrakcije in niso stvari, na katere bi mogli "pokazati", kajti nanašajo se na stanja v ljudeh.

Če bi imeli samo ekstencionalne besede, bi bilo verjetno le malo nesporazumov in še manj frustracij; gibali bi se zgolj v fizikalnih dimenzijah. Na nek način bi lahko celo obžalovali, da je človek oblikoval toliko intencionalnih besed, saj si je z njimi zapletel življenje, ker ga le-te vodijo v nepregledno zmešnjavo.

Besede lahko razdelimo tudi na:

a) dvoumne (dva pojma v eni besedi)

Če bi šele beseda naredila pojem, potem bi bile dvoumne besede že načelno nemogoče, ker bi za dvoumnost morali dobiti vsaj hkrati, če ne že prej, tudi dve besedi.

b) večumne (buča, glava, dvojčka)

Dokler imamo "osamljen" pojem, pravega pojma sploh še nimamo. Šele, ko tak pojem povežemo v stavek, pa najsi bo skrajšan celo na eno samo besedo (glagol), postane nevečumen oz. umen ali umljiv.

Poznamo pa še:

a) ključne besede, ki pridejo "na dan" ob npr. nenadnem dogodku, ki ga je potrebno "sprožiti" — različna gesla, ki sugestivno vplivajo na množico ljudi (npr. bratstvo,

enakost, svoboda — geslo revolucionarjev v Parizu l. 1789; diskriminacija — v boju zoper njo; mir v protivojnih demonstracijah ...). Te besede vsebujejo veliko vsebine in asociacij, so čustveno prepojene z neštetimi izkustvi ... Zato rodijo nove pobude, nagibe in nastope.

Imajo torej veliko motivacijsko moč. Ključ besede so še drugih vrst.

b) nesmiselne besede — tu so zanimivi poskusi, ki jih je naredila Heidbrederjeva s podobami ob nesmiselnih besedah. Pokazali so, da je oblikovanje pojmov prvotnejše kot govorjenje — poskusne osebe morajo imeti že davno prej na voljo "narejene pojme", ki jih opremijo z imeni oziroma besedami.

Besede po pomenu:

1. – polnopomenske (pomensko polne besede)
 To so npr. danes, jutro, delavec ...
 – nepolnopomenske (označujejo razmerja med deli stavka ali med stavki)
 Pravimo jim tudi pomožne besede — npr. in, pa, ter, v, na, le (predlogi, vezniki, členki ...)
2. – enopomenke (samostalnik, ker ...)
 Besede imajo en sam pomen; največ takih besed je strokovnih izrazov.
 – večpomenske (sonce – nebesno telo, vir topolote ...)
 – sopomenke – sinonimi (letalo, avion)
 – enakozvočnice – homonimi (lučka = majhna svetilka, sladoled, dozorel regrat, cvet)
 – nadpomenke – hipernimi (padavine, gorstva)
 – podpomenke (dež, sneg, toča ...; dinarsko gorstvo, alpsko gorstvo ...)
 – protipomenke – antonimi (veselje – žalost)
3. – slogovno nezaznamovane – nevtralne
 Osnovnih besednih pomenov ne spremljajo dodatni pomenski odtenki (naklonjenost, nenaklonjenost, ironičnost ...). Veliko od teh je strokovnih izrazov.
 – slogovno zaznamovane
 Z njimi pisec izraža prezir, ogorčenje, posmeh ... Te besede so lahko čustveno, časovno ali zvrstno obarvane.
4. – nove besede – neologizmi
 To so npr. deskanje (jadranje na deski), zdomec, najstnik ...
 – zastarele besede – arhaizmi
 To so npr. nedvojben (nedvomen), mladec (mladenič) ...
5. – domače besede – avtohtone
 – prevzete besede.
 Tu se tujega izvora zavedamo. Delimo jih na citate, polcitate, tujke, sposojenke, kalke.

2.

Besedni zaklad

Kot smo imeli priložnost spoznati v prvem poglavju, obstaja ogromno število različnih besed. Vendar pa vseh tako ne pozna nihče, saj nastajajo vedno znova. Vsak

človek ima svoj besedni zaklad — neko omejeno število besed, ki jih lahko uporablja ali pa ne. Besedni zaklad pridobivamo na več načinov: z branjem knjig, poslušanjem radija, gledanjem televizije ...

Zdi pa se mi, da omenjena zakladnica postaja pri mladini izjemno pusta in se ne polni tako, kot bi se morala; mladi so danes na splošno prekmalu zadovoljni sami s seboj. Menim pa, da način izražanja vsakega posameznika ni odvisen le od njegovega besednega zaklada, pač pa tudi od drugih dejavnikov (družinskega okolja; okolja, v katerem se giblje čez dan – npr. šola; od medijev in njihovega vpliva; v glavnem od tega, kje se gibljemo in s kom se pogovarjamo).

BOGAT BESEDNI ZAKLAD ALI OHLAPNOST IZRAŽANJA — VPRAŠALNIK

Moje ime je Tanja in obiskujem 4. letnik gimnazije. Ker želim narediti raziskovalno nalogo iz slovenščine, bi te prosila, da izpolniš ta vprašalnik in mi s tem olajšaš obsežno delo.

A

1.) Izobrazba mame: a) osnovnošolska b) srednješolska c) višja d) visoka

Izobrazba očeta: a) osnovnošolska b) srednješolska c) višja d) visoka

2.) Učni uspeh: 1 – 2 – 3 – 4 – 5

3.) Ocena iz slovenščine: 1 – 2 – 3 – 4 – 5

4.) Kaj največkrat bereš (izberi eno)?

a) časopis

b) revije

c) knjige

d) stripe

e) _____

5.) Koliko bereš?

a) veliko

b) berem toliko, kolikor mi dopušča čas (srednje veliko)

c) malo

d) branja ne maram, zato sploh ne berem

6.) Besedam v levem stolpcu poišči ustrezne sopomenke (lahko tudi tujke).

a) skladnja

b) aktualnost

c) nominacija

d) drastičen

e) finesa

f) akustika

- g) azuren
- h) glorijsa
- I) hazard
- j) kurz

7.) Besedam v levem stolpcu poišči ustrezne protipomenke!

- a) speč
- b) oster
- c) živalnost
- d) absurd
- e) zbran

B

1.) Arhaizmom v levem stolpcu poišči ustrezne sodobne izraze (vsaki besedi v levem stolpcu ustreza natanko ena beseda v desnem stolpcu — poveži)!

a) lakomnost	a) nek
b) zategadelj	b) nekoliko
c) nenavaden	c) pohlep
d) nedvojben	d) zato
e) brezdelnik	e) nedopusten
f) gospica	f) neprestan
g) nekov	g) nedvoumen
h) drevi	h) nedvomen
i) nizdol	i) zjutraj
j) ran	j) zvečer
	k) navzdol
	l) brezdelnež
	m) gospodična
	n) gospa
	o) zgoden

2.) Dopolni z ustreznimi slovenskimi izrazi!

zglod: imeti smolo — imeti nesrečo

- a) streljati kozle
- b) hoditi kot maček okrog vrele kaše
- c) imeti dolg nos
- d) briti norce
- e) desna roka (oseba)
- f) boljša polovica (oseba)
- g) vreči puško v koruzo
- h) mlatiti prazno slamo
- i) metati polena pod noge

j) soliti pamet

3. Napiši ustrezno stalno besedno zvezo (frazologem)!

1. Iz našega lepega načrta *ni nič*.

2. Ti dve ženski se res ne moreta videti, kar naprej *se pripravata in tepeta*.

C

1. Zapiši naslednje prvotno tuje besede na slovenski način!

a) botique _____

b) jazz _____

c) juice _____

d) goal _____

e) knockout _____

f) menu _____

g) pizza _____

h) chanson _____

i) Schund _____

j) journal _____

2.) Izrazi naslednje števnikke s sopomenskimi izrazi (obkroži pravilni odgovor)!

1. Mama je iz trgovine prinesla četrver med.

a) med štirih vrst (ajdov, hojev, akacijev, kostanjev)

b) mešanico dveh in dveh medov skupaj

2. Pred nami je deska s četrvero ključi.

a) s štirimi različnimi ključi

b) s štirimi šopi ključev

3. Koliko vrst ključev visi na deski?

a) dvoje ključev

b) dvoji ključi

4. Starša sta imela dvoje otroke.

a) dva otroka

b) dve vrsti otrok

5. Izgubil sem dvoje rokavic.

a) levo in desno

b) dva para

6. Včeraj sem nesel popraviti dvoje čevljev.

a) dva para različnih vrst

b) dva čevlja – levega in desnega

3. Izberi primerne besede!

1. Učenec se ni opravičil, zato je njegov izostanek (a) neopravičen – b) neupravičen).
2. Fant se je potepal, zato je njegov izostanek (a) neopravičen – neupravičen).
3. Pri geometrijskem risanju (a) potrebujemo – b) rabimo) ravnilo in šestilo.
4. (a) Potrebujem – b) Rabim) še nekaj pol papirja.
5. Nisem (a) mogel – b) moral) prej priti.
6. (a) Mogli – b) Morali) so delati, če so hoteli živeti.

D

1. Pretvori naslednje glagole v imena za vršilce dejanja!

(zglied: voditi – vodja)

- a) nositi _____
- b) čuvati _____
- c) streči _____
- d) briti _____
- e) voliti _____
- f) govoriti _____
- g) mlatiti _____
- h) guliti se _____
- i) klatiti se _____
- j) mleti _____

2.) Naredi pridevnike iz naslednjih besed (zglied: čebela – čebelin let ali čebelji pik) – eno od možnosti!

- a) jelen _____
- b) pav _____
- c) sestra _____
- d) blebetati _____
- e) godrnjati _____
- f) omahovati _____
- g) prepirati se _____
- h) ubogati _____
- i) mrak _____
- j) gozd _____

3.) Izberi ustrezne predloge!

1. Dekleta so gledala (a) čez – b) skozi) okno.
2. Pripeljal je motor (a) k – b) h) gozdu.
3. Spust (a) iz – b) z) Vršiča je bil naporen.
4. Jagodje si je prelila (a) s – b) z) smetano.

5. Pokliči mamo (a) na telefon – b) k telefonu).

4. Izberi zborni obliko!

1. To je avto (a) tete Mace – b) od tete Mace).

2. Izgubil sem pokrovček (a) nalivnega – b) od nalivnega peresa).

3. To je (a) Tinin brat – b) brat od Tine).

4. to je ključ (a) dvigala – b) od dvigala).

Hvala za sodelovanje!

3.

Rezultati vprašalnika

1. Za *uvod* pogledjmo izobrazbo staršev in primerjajmo splošni učni uspeh, oceno iz slovenščine ter vrsto in količino branja pri vseh treh obravnavanih razredih.

Zanimivo je, da so pri učencih 4. letnika gimnazije očetje bolj izobraženi kot mame. Kar polovica očetov ima visoko šolo, od mater pa le 30 %. Približno 10 % mater je osnovnošolsko izobraženih; približno polovica je srednješolsko izobraženih, 10 % ima višjo in 30 % visoko šolo. Očetje: osnovnošolsko izobraženih je le 5 %, srednješolsko 30 %, višje šole nima nihče, kar 55 % jih ima visoko šolo, 10 % pa na to vprašanje ni odgovorilo.

Pri učencih 8. razreda osnovne šole ima približno enako število mater srednješolsko (30 %), višješolsko (30 %) in visokošolsko (40 %) izobrazbo. Očetov s srednješolsko izobrazbo je 11 %, 37 % jih ima višjo in kar 52 % visoko šolo.

Pri litostrojčanih je večina staršev srednješolsko izobraženih (kar 90 %), ostali: 7 % jih ima višjo in 3 % visoko šolo.

2. *Splošni učni uspeh gimnazijcev:*

nezadostnih učencev ni,
zadostnih je 14 %,
dobrih je največ, in sicer 68 %,
prav dobrih je 14 %,
odličen učenec je en sam (5 %).

Splošni učni uspeh litostrojčanov:

nezadostnih učencev ni,
zadostnih je 20 %,
dobrih je 60 %,
prav dobrih je 20 %,
odličnih ni.

Splošni uspeh osnovnošolcev:

nezadostnih ni,
zadostnih je le 8 %,
dobrih je 37 %,
prav dobrih je 22 %,
odličnih kar 33 %.

3. *Ocena iz slovenščine pri gimnazijcih:* nezadostnih ocen ni, zadostnih je 14 %, dobrih ocen je 45 %, prav dobrih ocen je 14 %, odlično oceno ima le eden (5 %).

Ocena in slovenščine pri litostroječanih: nezadostnih ocen ni, zadostnih ocen je 20 %, dobrih ocen je 67 %, prav dobrih ocen je 13 %, odličnih ocen ni.

Ocena iz slovenščine pri osnovnošolcih: nezadostnih ocen ni, zadostnih ocen je 11 %, dobrih ocen je 37 %, prav dobrih ocen je 33 %, odličnih ocen je 19 %.

4. *Kaj največkrat berejo?*

- gimnazijci: 55 % – več kot polovica jih bere časopise, 9 % bere revije, 36 % pa jih največkrat bere knjige, stripov večinoma ne berejo;
- litostroječani: več kot polovica jih bere časopise (60 %), 40 % jih bere revije, knjig skorajda ne berejo, stripov tudi ne;
- osnovnošolci: 37 % jih bere revije, 30 % knjige, 26 % časopis, 7 % stripe.

Iz navedenih podatkov je razvidno, da srednješolci najpogosteje berejo časopise — dnevne informacije o aktualnih dogodkih in dogajanjih pri nas in v svetu.

Razumljivo je, saj umazana politika kreira nesmiselno vojno, ki divja nedaleč od nas. Iz navedenega lahko sklepamo, da je časopis na nek način izpodrinil knjigo, za katero upam, da bo zopet dobila svoje pravo mesto, ko bodo časi manj stresni.

Na žalost časopis največkrat ni tisto, s čimer bi si človek bogatil besedni zaklad (in s tem tudi sebe); večinoma obsega le kratek, pust in stereotipen opis dogodkov.

5. *Koliko berejo?*

- gimnazijci: 18 % jih bere veliko, 68 % jih bere toliko, kolikor jim to dopušča čas (srednje), 14 % jih bere malo, nihče se ni opredelil za to, da branja ne mara in da zaradi tega ne bere ničesar.

- litostrojčani: veliko ne bere nihče,
67 % jih bere toliko, kolikor jim to dopušča čas (srednje),
33 % jih bere malo,
nihče se ni opredelil za to, da branja ne mara in da zaradi tega ne bere.
- osnovnošolci: 15 % jih bere veliko,
55 % jih bere toliko, kolikor jim to dopušča čas (srednje),
26 % jih bere malo,
4 % pa branja ne marajo in zato ne berejo.

Največja nihanja oz. odstopanja pri izobrazbi staršev, ocenah iz slovenščine in učnem uspehu so se pokazala pri osnovnošolcih, kar je razumljivo. Osnovna šola namreč predstavlja najosnovnejšo stopnjo izobraževanja in šele po koncu le-te se posameznik opredeli za določeno smer, v kateri kasneje študij nadaljuje. Po končani osnovni šoli se interesi prično razhajati in zato so podatki srednješolcev drugačni od tistih učencev, ki hodijo v osnovno šolo (npr. izobrazba staršev, učni uspeh, ocena iz slovenščine).

6. Naloga:

Ta naloga predstavlja reševalčevo splošno razgledanost. Sestavljena je iz desetih besed (skladnja, aktualnost, nominacija, drastičen, finesa, akustika, azuren, glorijska, hazard in kurz), ki so razporejene na levi strani. Poiskati jim je bilo potrebno ustrezne sopomenke (lahko so bile to tudi tujke).

Od gimnazijcev sem pričakovala najboljši rezultat.

Pravilne rešitve:

	Gimnazija	Litostroj	Osnovna šola
a) skladnja	54 %	nihče	nihče
b) aktualnost	4 %	nihče	11 %
c) nominacija	68 %	53 %	22 %
d) drastičen	27 %	60 %	4 %
e) finesa	50 %	33 %	26 %
f) akustika	50 %	7 %	55 %
g) azuren	37 %	7 %	nihče
h) glorijska	59 %	53 %	52 %
i) hazard	82 %	100 %	48 %
j) kurz	82 %	80 %	63 %

Tako pri gimnazijcih, litostrojčanih in osnovnošolcih ni rešil cele naloge pravilno nihče. Prvim so delale težave predvsem besede aktualnost, ki so si jo pogosto razlagali kot popularnost, modernost, zanimivost; tudi drugi so imeli težave z isto besedo, ki so si jo razlagali podobno kot gimnazijci. Poleg aktualnosti so imeli tako prvi kot drugi tudi težave z iskanjem sopomenk besedam azuren (prvi so si jo v veliki večini razlagali kot modro-zeleno barvo; drugi so si jo razlagali kot nekaj sanjskega, bajnega,

italijanskega in tropskega) in akustika. Drugi so imeli še težave z besedama skladnja in finesa. Tretjim so delale težave več ali manj vse besede.

Pravilne rešitve pri vseh treh razredih po vrsti = 51 %, 40 %, 28 %.

Nepravilne rešitve: 23 %, 37 %, 32 %.

Brez rešitev: 26 %, 23 %, 40 %.

7. Naloga:

Pri tej nalogi je bilo potrebno pokazati znanje protipomenk (speč, oster, živahnost, absurd, zbran). Navedene besede so v določenem zaporedju — sledijo si po stopnji zahtevnosti (najtežja naj bi bila beseda absurd); zadnja beseda pa je lahka.

Pravilna rešitev:

	Gimnazija	Litostroj	Osn. šola
a) speč	82 %	73 %	44 %
b) oster	91 %	87 %	78 %
c) živahnost	68 %	33 %	63 %
d) absurd	91 %	20 %	nihče
e) zbran	82 %	60 %	48 %

Naloga gimnazijcem ni delala težav, litostrojčani so imeli težave z živahnostjo, absurdom in zbranostjo; osnovnošolci prav tako z absurdom in zbranostjo; za slednjo jih je največ menilo, da je njena protipomenka živčnost, nervoznost ali celo površnost.

Litostrojčani pa so tej isti besedi našli zanimivo protipomenko, ki jo navajam le kot zanimivost — zblojenost.

B

1. Naloga:

Poznavanje arhaizmov:

Pravilni odgovori:

	Gimnazija	Litostroj	Osnovna šola
a) lakomnost	100 %	100 %	85 %
b) zategadelj	100 %	68 %	74%
c) nenehaven	92 %	73 %	85 %
d) nedvojben	32 %	7 %	15 %
e) brezdelnik	100 %	67 %	81 %
f) gospica	73 %	73 %	55 %
g) nekov	59 %	40 %	59 %
h) drevi	54 %	53 %	48 %
i) nizdol	100 %	80 %	89 %
j) ran	92 %	100 %	74 %

Pravilnih odgovorov je bilo: 80 % (gimn.), 66 % (litostr.), 67 % (osn. šol.). Težave so vsem trem razredom delale nesede nedvojben, nekov in drevi.

2. Naloga:

Naloga je zahtevala prepoznavanje stalnih bes. zvez (frazelogemov). Zanimalo me je, v kakšni meri jih reševalci razumejo.

	Gimnazija	Litostroj	Osn. šola
a) streljati kozle	72 %	60 %	67 %
b) hoditi kot maček okrog vrele kaše	68 %	33 %	11 %
c) imeti dolg nos	46 %	47 %	55 %
d) briti norce	82 %	93 %	81 %
e) desna roka (oseba)	82 %	67 %	30 %
f) boljša polovica (oseba)	73 %	73 %	15 %
g) vreči puško v koruzo	86 %	93 %	98 %
h) mlatiti prazno slamo	59 %	60 %	22 %
i) metati polena pod noge	74 %	67 %	52 %
j) soliti pamet	72 %	73 %	59 %

Težave gimnazijcev: "mlatiti prazno slamo" si je večina razlagala kot "govoriti o stvari, o kateri nič ne veš." V resnici pa ta frazeologem pomeni "govoriti nesmisel."

Težave litostrojčanov: enako kot gimn. + "hoditi kot maček okrog vrele kaše" in "imeti dolg nos."

Težave osnovnošolcev: enako kot gimn. + "boljša polovica." Ta frazeologem so si osnovnošolci razlagali kot brat ali sestra.

Pravilne rešitve po vrsti: 30 %, 67 %, 48 %.

Najbolje so nalogo torej rešili litostrojčani, potem osnovnošolci in najslabše gimnazijci.

3. Naloga:

Vsem trem razredom je delala težava zato, ker je bilo v njej treba pokazati samostojno znanje, razumevanje in uporabo frazeologemov, do česar pa ni prišlo. Nalogo so pravilno rešile le redke izjeme.

Pravilni odgovori:

– gimn. 30 %

– litostroj 33 %

– osn. 46 %

Iz podatkov je razvidno, da so se še najbolj odrezali osnovnošolci.

C

1. Naloga:

Besede v levem stolpcu je bilo treba zapisati na slovenski način.

Pravilni odgovori:

	Gimnazija	Litostroj	Osn. šola
a) botique	95 %	100 %	78 %
b) jazz	36 %	20 %	33 %
c) juice	55 %	40 %	70 %
d) goal	100 %	100 %	100 %
e) knockout	41 %	40 %	45 %
f) menu	91 %	73 %	63 %
g) pizza	68 %	73 %	96 %
h) chanson	95 %	87 %	78 %
i) Schund	68 %	60 %	52 %
j) journal	64 %	33 %	30 %

Iz podatkov je razvidno, da so najboljši rezultat dosegli gimnazijci (71 %), takoj za njimi so osnovnošolci (64 %) in tik za slednjimi so litostrojčani (63 %). Največji problem sta delal jazz in knockout. Zapisani sta bili na vse mogoče načine. Kot primer bom pokazala, kaj vse lahko povzročajo pri sporazumevanju prevzete besede:

"Juice, prosim," je razločno rekla ženska srednjih let.

"Koliko jih pa želite?" je vprašala mlada trgovka.

"En juice bi rada."

"Vam ga zavijem?" je vprašala trgovka in postavila na mizo srednje veliko jajce.

"Najbrž se nisva razumeli, jaz bi rada juice, ne pa jajce."

"Juica pa nimamo."

"Imate, imate, lejte, na polici je, saj lepo piše, da je juice."

"To je džus."

"No, to mi dajte, prosim."

2. Naloga:

Pri tej nalogi je bilo potrebno ločiti ločilne in množilne števnike (količinske in vrstne ločilne). Primeri so vzeti iz osnovnošolskega učbenika in zato ne bi smeli delati težav.

Rezultati:

Naloga je delala vsem trem razredom hude preglavice, saj glede na rezultate prav nihče ni naloge rešil 100 %. Gimnazijci so jo rešili 41 %; težave so imeli predvsem s 3., 4. in 5. primerom. Litostrojčani so jo rešili 47 %; težave so imeli predvsem pri 4. in 6. primeru. Osnovnošolci so jo rešili 45 %; težave so imeli več ali manj povsod. Ostalih rezultatov ne bom navajala. Zaradi slabega izida je dovolj, da povem to, kar je že napisano.

3. Naloga:

Pri tej nalogi se je bilo treba odločiti za zborni obliko besed, uporabljenih v šestih

povedih (gl. str. 6). Nalogo so najboljše rešili gimnazijci (82 %), nato litostrojčani (66 %) in tik za njimi osnovnošolci (65 %). Ni delala večjih težav, čeprav bi bila lahko rešena bolje, saj je bila vzeta iz učbenika za 8. razred osnovne šole.

D

1. Naloga:

Deset glagolov je bilo treba pretvoriti v imena za vršilce dejanj.

Na splošno problemov ni bilo, razumljivo neznanje se je pokazalo le pri glagolih mlatiti in gultiti se (mlatež, gulež). Gimnazijci so nalogo rešili 73 %, litostrojčani 67 % in osnovnošolci 60 %. V celoti pravilno je nalogo rešil en sam gimnazijec (5 %) in nihče od litostrojčanov in osnovnošolcev.

2. Naloga:

Iz desetih besed je bilo treba narediti ustrezne pridevnike. Največ težav je delala tvorba pridevnikov blebetav, godrnjav, omahljiv, prepirljiv in ubogljiv.

Od vseh gimnazijcev sta pravilni pridevnik dobili besedi jelen in sestra; od osnovnošolcev pav in od litostrojčanov nobena beseda.

Prvi so nalogo rešili 73 %, drugi 66 % in tretji 53 %.

3. Naloga:

Zanimalo me je, kakšne težave bo delala ta naloga. Vzeta je namreč iz učbenika za 8. razred osnovne šole. Ugotovitve: Nalogo so gimnazijci rešili pravilno v 93 %-ih, litostrojčani v 85 %-ih in osnovnošolci v 80 %-ih.

Zanimivo, da je osnovnošolci niso rešili bolje — saj je bila vzeta iz njihovega učbenika.

4. Naloga:

Bila je prav tako vzeta iz učbenika za 8. razred osn. šole. Presenečena sem bila, ko sem videla, koliko preglavic je povzročila reševalcem. Le gimnazijci niso imeli težav, nasprotno — nalogo so rešili zelo dobro.

Sklep

Besedni zaklad bi lahko imenovali tudi zakladnica besed vsakega človeka, ki si jo bogati celo življenje. Lahko se bistveno razlikuje od njegovega izražanja, kar je še posebno pogosto pri mladih ljudeh, ki s(m)o premalo samokritični in prekmalu zadovoljni sami s seboj.

Ne smemo dopustiti, da bi naše izražanje trpelo zaradi dejavnikov, kot so npr. okolje, v katerem živimo (družina); okolje, v katerem se gibljemo čez dan (npr. šola); vedno večjega vpliva medijev itd. To pa zato, ker naš besedni zaklad le ni tako

skromen in pust, da bi se ga morali sramovati. Le pokrov, pod katerim ga skrivamo, moramo odkriti.

Raziskava besednega zaklada je bila narejena v enem razredu 4. letnika gimnazije, enem razredu 4. letnika litostrojske šole in v 8. razredu osnovne šole. Sestavila sem test z več nalogami, s katerimi sem preverjala in primerjala poznavanje sopomenk, protipomenk, arhaizmov in še nekaterih drugih besed pri vseh treh razredih.

Raziskava je pokazala, da je poznavanje sopomenk tujk) pri vseh treh razredih precej slabo. Pričakovala sem, da jo bodo najbolje rešili gimnazijci — bodoči izobraženci. Nisem se zmotila, vendar pa tudi litostrojčani niso dosti zaostajali.

1. Naloga je bila rešena v 40 % (gimnazijci so jo rešili najbolje: 51 %; litostrojčani: 40 % in osnovnošolci: 28 %).

2. Poznavanje protipomenk je nekoliko boljše.

3. Poznavanje arhaizmov je pri gimnazijcih zelo dobro (80 %), pri litostrojčanih 66 % in osnovnošolcih 67 %.

4. Poznavanje stalnih besednih zvez se je pokazalo kot precejšnja težava.

Veliko reševalcev si jih je napačno razlagalo. Največ težav so imeli s to nalogo gimnazijci, ki so jo rešili 30 %, najbolje je šla od rok litostrojčanom, ki so jo rešili 67 %, nato osnovnošolcem (49 %).

5. Poslovenjen zapis tujk ni delal težav gimnazijcem (71 %), tudi litostrojčani in osnovnošolci niso dosti zaostajali (63 %, 64 %).

6. Podrobnejše poznavanje števnikov (količinskih ločilnih in vrstnih ločilnih) je delalo težave vsem trem razredom.

Besede, ki sem jih izbrala, so bile besede, ki jih uporabljamo vsak dan; nekatere od njih (npr. arhaizme) pa nujno potrebujemo za razumevanje starejše domače literature (Jurčič, Cankar).

Na splošno so se najbolje odrezali gimnazijci (približno v 67 %); na drugem mestu so bili litostrojčani z 62 %, osnovnošolci pa so pristali na tretjem mestu s 56 %.

Potrebno je povedati še, da kljub zahtevnosti testa, ki sem ga sestavila za preverjanje znanja, osnovnošolci niso bistveno zaostajali za srednješolci.

Seznam literature

Dular, Kirn, Kolar, Pogorelec, Zrimšek, Logar: Slovenski jezik 1 (učbenik), Založba Obzorja Maribor 1990.

Dular, Kirn, Kolar, Pogorelec: Slovenski jezik 2, Založba Obzorja Maribor 1991.

Kirn, Zrimšek: Slovenski jezik 1 (delovni zvezek), Založba Obzorja Maribor 1990.

Kržišnik-Kolšek Erika: Frazologija v sonovni in srednji šoli; objavljeno v "Jezik in slovstvo" (št. 6, 1989/90, str. 134-141).

Trstenjak Anton: Problemi psihologije, Slovenska Matica, Ljubljana 1976.

Žagar France: Naš jezik 7 (jezikovna vadnica za sedmi razred osnovne šole), Mladinska knjiga 1988.

Žagar France: Naš jezik 8 (jezikovna vadnica za 8. razred osnovne šole), prva izdaja, Založba Obzorja Maribor 1990.

Nuša Kotar, Katja Špik
Ali narečje v Tržiču živi ali umira?
Raziskovalna naloga^{*}

POVZETEK

*TRŽIŠK NAREČJE JE POSEBNOST NAŠA
BOJMO SE, DA NAM NĀ UMRE,
ZATO MĀDVE SVA SE ODLOČILE
IN NALOGO TO SVA SKĀP ZMAŠILE.*

*ZDEJ NALOGA JĀ KLE,
ČE VAM PROV JE AL' PA NE!*

Uvod

Vsak narod ima tako kot naš slovenski veliko narečij. Midve sva se odločili, da izmed velikega števila (8) slovenskih narečnih skupin izbereva gorenjsko narečno skupino. Vendar bova v svoji raziskovalni nalogi opisovali samo tržiško narečje, ki je eno izmed mnogih narečij v gorenjski narečni skupini. Govorili bova predvsem o problemu obstoja tržiškega narečja. To sva predstavili, ker se da najbolj preprosto. Saj je narečje vrsta govora, ki ga ne razumejo in ne govorijo vsi ljudje, ampak le nekateri, ki že od vsega začetka oziroma od rojstva naprej živijo z narečjem. Vsi vemo, da se narečja ne da naučiti, ampak ga moramo varovati za prihodnje rodove. To je sad naših prednikov, ki so ga s pridom varovali in nas že takoj ob rojstvu seznanili z njim.

Ljudska pripovedka ve povedati o veliki katastrofi, ki je razdejala Stari trg pod Ljubeljem. Del gore Košute se je odtrgal, pridrčal je v dolino in zasul naselbino.

^{*} Mentorica: Miriam Kranjc, prof.

Starejši šentanski¹ ljudje so ta dogodek takole opisovali: "Ako star petelin znese jajce, se rodi iz njega velikanski zmaj s sedmimi glavami." Pred več stoletji je bilo v naselbini pod Ljubeljem več kot polovico kovačij. Ta naselbina je bila na kraju, ki mu ljudje pravijo "Na plazu", kjer še sedaj leži golo kamenje, privaljeno z gore. Ljudsko izročilo pripoveduje tudi, da se je nekaj prebivalcev trga pod Ljubeljem izselilo v Borovlje, nekaj pa v Tržič, Kropo in Železnike. Ustno poročilo iz šentanske okolice izpričuje, da se je izmed prebivalcev Starega trga pod Ljubeljem pri begu "oprezval!"² le en rudar, ki je vozil rudo s parom volov. Njega in njegovo vprego je skala, ki se je odtrgala, pokopala pod seboj. Zadnja skala se je baje valila naprej v dolino do Kramarjeve poti, kjer je obležala in je bila vidna do začetka sedanjega stoletja, ko so jo razstrelili pri delih za prvo predilniško električno centralo. Vse to se ujema s pripovedko, ki pripoveduje:

"Bila je šentanska nedelja.³ V gostilni v Tržiču je grajski lovec Martin zasnubil Ančiko, hčerko rudarskega oskrbnika, toda oče mu jo je odrekel. To je ošabnega in naglojeznega snubca hudo raztogotilo, jel⁴ se je prerekati, končno pa je zgrabil starega oskrbnika za vrat in po njem bi bilo, da ni priskočil rudar Urban na pomoč ter zalučil⁵ razjarjenega Martina iz gostilne. Rudarski oskrbnik je vedel hvalo Urbanu in zato pospeševal njegovo nagnjenje do Anice. Za razpor z lovcom se dalje niso menili in mirno živeli v tihi gorski samoti. Ko sta se zaročenca nekega večera sešla na gorski planoti, ji Urban naznani, da mora drugo jutro zarana odriniti z rudo v plavž. Ko se v par dneh vrne domov, pa hoče nemudoma stopiti do Ančikinega očeta in prositi za njuno združitev. Vsa srečna sta se razšla, ne da bi zapazila, kako ju je lovec Martin zalezoval in njenemu razgovoru prisluškoval. Drugo jutro je Urban odpotoval čez gore, a se v določnem času ni vrnil. Ančka ga je pričakovala od dne do dne, od tedna do tedna. Minilo je leto, toda Urbana ni bilo nazaj. Predrzni lovec je zopet obiskal dekle, vendar ga je Anica odločno zavrnila. To je lovca ujezilo in izpustil je v naglici več neprevidnih besed, iz katerih so jeli ljudje sklepati, da je Urban izginil po lovčevi krivdi. Sčasoma, ko Urbana le ni bilo, pa so jeli Martina kar naravnost dolžiti umora, zlasti zato, ker osumljenec na obdolžitve ni ugovarjal, marveč jih je mirne duše prenašal. Imeli pa so starodavno rudarsko pravo, po katerem se ni smel v okolici rudnika muditi noben osumljenec. To svojo pravico so uporabljali proti Martinu in mu pod smrtno kaznijo prepovedali nadaljnji vstop v naselbino. V začetku se je rogal tej prepovedi, toda ko se je rudarjem pridružil še graščak in lovca odslovil iz službe, se je pa pregnanec močno razsrdil in zaprisegel, rekoč: "Vi, črvi! Hočem vam postaviti tak nagrobni spomenik, da bodo nad njim stoletja strmela!" Leta so minila in ljudstvo, razen Anice, ki je vedno na tihem zdihovala, je pozabilo na Urbana in na lovca. Nekega dne so prihтели pastirji z novico, da je zjutraj na Košuti grozno zašumelo,

¹ Ljudem, ki so živeli v Podljubelju, so pravili Šentanci.

Šentanci: šent (lat.: sveti) + Ana

Namreč Podljubelj imenujejo tudi Sveta Ana

² ogledoval

³ Nedelja ob godu Sv. Ane, 26. julija.

⁴ začel

⁵ vrgel

kakor da bi bil velikanski ptič zamahnil s perutmi, nato se je jela gora gugati in tresti, naposled pa je prav po zverinsko zatulilo, potem pa se je vse umirilo. Tem govoricam niso ljudje v začetku verjeli. Ko so pastirji le dan za dnem zatrjevali isto in se sploh branili še nadalje hoditi v goro, so pa le začeli zadevo preiskovati, dokler se niso uverili o resničnosti tega, kar so pastirji pripovedovali. Nastal je po celi naselbini silen nemir, zlasti ker so nekateri trdili, da se je lovec Martin zopet pojavil. Na mogočni skali so ga videli sedeti, bil je bledega obličja kakor nekoč in le brada mu je segala skoraj do kolen. Oblečen je bil v medvedovo kožo in zaradi rdečih las je bil bolj živali kakor človeku podoben. Tudi on je zapazil ljudstvo, s strašnim smehom je zapustil svoj sedež in izginil v gošči. Napočilo je jutro na praznik sv. Ane 1517. leta. Nenavadno mračno je bilo in neznanska tišina je obdajala ljudi in živali. Ne le ne Košuti, po vsej okolici se je na ta dan majalo, gozdni potoki in studenci so nenavadno hudo šumeli, njih voda je bila kalna. Najdebelejše bukve in hrasti so se tresli, smreke in borovci so se pripogibali. Gozdna žival je glasno tuleč bežala, plahe divje koze so drvele čez drn in strn od tod. Celo domače živali so bile nemirne in so hotele bežati. Vso naravo je pretresal strah. Zdajci so se s strašnim pokom razpočile skale, črn dim se je zvalil iz široko zevajočih brezen in rdeči plameni so švigali naokrog. Vso okolico daleč tja čez Ljubelj je obdala smolnata in žveplena para. Prebivalstvo je bežalo na vse strani, le hudobni Martin se je, stoječ na mogočni skali, škodoželjno režal v dolino. Zopet se je stresla zemlja, razpočile so se mogočne gore in iz strašnega dimnika se je, bruhaje ogenj, dvignil z mogočnimi perutmi nestvor z večkratnim zavitim repom. Okretno je plaval po zraku, kakor bi se pripravljaj na prvi polet čez hribe in doline, medtem ko je pod njim plamenoma gorela zemlja. Po hribih, bujno poraščenih s travo, se je v gostih gmotah usipal pepel. Vnovič so zaprasketale gore, neizmerno skalovje se je dvignilo proti nebu, in kdo bi opisal veselo čudo! Skalovje je popadalo z močnim truščem nazaj na zemljo in pod njegovo mogočno težo je ležala zmečkana pošast. Tedaj se je pojavil vrh Ljubelja potni voz. Preplašeni prebivalci so menili, da jih je prišel rešit sam Bog iz nebes in hiteli so vozu naproti. A v vozu ni bil Bog, marveč prestrašen človek, v katerem so kmalu spoznali rudarja Urbana. Ves strah je bil pozabljen. Urban je moral pripovedovati, kako in kaj. Pravil je, da so ga tedaj, ko se je vračal proti domu, napadli od Martina nahujskani tujci in ga odvedli v sužnost v daljno deželo. Ondi si je kmalu pridobil naklonjenost svojega gospodarja, ki je po njegovem nasvetu odkril v rudniku zlato žilo in zato silno obogatel. Zdaj je gospod umrl, pred smrtjo ga je spustil na prosto in bogato obdaril. Ko se je vračal domov, je ravno v najbolj kritičnem trenutku dospel vrh Ljubelja. Goreče je molil k Bogu in se priporočal sv. Ani, naj bi odvrnila hudo nesrečo. Ako ga usliši, ji bo ob vznožju Ljubelja zgradil cerkvico. "Uslišan sem bil," je rekel, "in svojo obljubo hočem spolniti." Komaj je Urban nehal govoriti, že je prihitela Anica.

Molče sta se objela, stari oče ju je blagoslovil in vse je slavilo zvezo dolgotrajne zvestobe. Že prihodnje leto je stala pod Ljubeljem skromna cerkvica, sv. Ani posvečena. Srečni zakonski par je stopil čez prag, veselo pozdravljen od vesele množice. Zveneče so vmes pritrkavali ljubki glasovi zvonov. Še dandanes pa kažejo letnico 1517 kot leto žalostnega dogodka in na cesti med Tržičem in Ljubeljem velikansko skalo "Zmajevca" imenovano, pod katero je strašna golazen poginila." Tako pravi pravljica

Tržič je zgodovinsko mesto, zato misliva, da je bilo vzrokov za nastanek mesta veliko.

Leži v kotlini, ki jo obdajajo številne gore, kot so Košuta, Kriška gora, Dobrča ... Strokovno bi ta vpliv poimenovali naravne prepreke. In prav vpliv teh naravnih preprek je ljudem zagotavljal varnejše življenje v zatišju okoliških gora, po drugi strani pa odmaknjenost (izoliranost) od "kvarnih" vplivov prehitre civilizacije.

Tržič je bil sprva majhna šušarska vas, ki se je počasi preoblikovala v naselje. 12. decembra 1942 je cesar Friderik III. podelil takratnemu naselju, s sedanjim imenom Tržič, trške pravice in ga s tem povzdignil v trg z imenom *Newmarcktl*. V današnjem času to ne bi imelo posebnega pomena, ker sam status vasi, trga ali mesta ne daje nobenih posebnih pravic. Vendar je pred pol tisočletja imela taka sprememba statusa za naselje poseben pomen. S tem so bile povezane povsem določene pravice, iz katerih so izhajale konkretne možnosti pridobivanja lastnih prihodkov. To je na tedanji stopnji organiziranosti države nudilo naselju nove možnosti za obstoj in razvoj. S ponosom ugotavljava, da so te možnosti naši predniki s pridom izkoristili in razvili Tržič v uspešno trgovsko in rokodelsko, nato pa tudi v industrijsko središče. Sem so se priseljevali ljudje, ki so iskali zaposlitve in s seboj prinašali svojo govorico, ki je bila drugačna od tržiške.

Po legendi sodeč, se je okolica okoli Tržiča delno preoblikovala tako, da so se lahko razvile pomembnejše prometne poti, ki pa so tudi spreminjale naše narečje.

Eden izmed vplivov so bili tudi požari, ki jih je bilo veliko. Omenili bova le tri največje: Prvi požar je bil 6. oktobra 1686. V tem požaru je zgorelo 80 hiš. Naslednji večji požar je bil 5. novembra 1806. V tem požaru je zgorelo le 13 hiš. Ob teh dveh požarih ni bilo smrtnih žrtev.

Največji požar v zgodovini Tržiča pa je bil v noči iz 29. na 30. marec 1811 ob pol drugi uri. Ogenj se je vnel v kovačnici gospoda Matija Klandra. Že po nekaj minutah so ljudje začeli gasiti ogenj, toda močan veter, ki je pihal s severa, jim je to onemogočal. V štiriindvajsetih urah je ogenj uničil 151 hiš in več kot 100 delavnic. Reševanje lastnine je bilo nemogoče, kajti če bi kdo stopil v hišo, bi ga ogenj gotovo "dobil" in bi zgorel. V požaru je umrlo 75 prebivalcev Tržiča. Kljub močnemu vetru jim je uspelo rešiti cerkev in 39 hiš. Škode ob požaru je bilo za okrog milijon goldinarjev.

Gotovo se boste vprašali, kakšno zvezo ima požar z narečjem. Toda misliva, da jo je imel. Ljudje so po požaru začeli mesto obnavljati. Nekateri ljudje so odšli, drugi prišli in s seboj prinesli svojo govorico.

Povzemava po prof. dr. Tinetu Logarju: Za gorenjsko narečje so značilni dolgi in kratki poudarjeni samoglasniki (kvantitetne opozicije). Slednji so mogoči samo v zadnjih ali edinih besednih zlogih. Južni gorenjski govori imajo samo dolge poudarjene samoglasnike, ker so se vsi kratki poudarjeni zlogi podaljšali.

Poudarek dolgih samoglasnikov je intonacijski (tonemski), poudarek kratkih samoglasnikov pa je en sam, dinamičen (jakostni). Gorenjsko narečje ima monoftongičen sistem dolgih samoglasnikov: i:u:ε:ø:e:o:a. Z e/o so zastopani vsi praslovanski ejevski in ojevski, že v praslovanščini ali zgodaj v slovenščini poudarjeni dolgi samoglasniki, e/o predstavljata pozneje (po slovenskem premiku poudarka s končnega zloga) poudarjene praslovanske e/o (izjemoma tudi é, ě, ō), a pa se je razvil iz praslovanskega a in iz slovanskega a < b 3 v dolgih slovenskih zlogih. ε/ø iz

č in padajočega praslovanskega o sta se razvila iz starejših diftongov ei/ou po zgodnji gorenjski narečni monoftongizaciji. V o se je monoftongiziral tudi ou < oļ in iz dolgega samoglasniškega ĺ, razen v južnih gorenjskih govorih. Kratki samoglasniki (poudarjeni in nepoudarjeni) so se v gorenjščini močno reducirali (oslabeli), posebno ob zvočnikih in izglasju, pogosto pa so tudi onemeli, zlasti i, ě, u. Pred naglasom so i, ě, u > ə / e, ě > e / ə; o, ɔ > ɔ / u; za naglasom v zaprtem končnem zlogu so i, ě, u > ə; o, ɔ > a; za naglasom v končnem zlogu sta i, ě > ə / u > ə / o / o > o. Kratko naglašeni ě, i, ə u > ə, a > a / ʌ / ə; e, ě > e. Starejše stanje kot v gorenjskem je ohranjeno v sosednjem horjulskem narečju.

Akanje (o / o preide v a) v zlogih pred poudarkom je v gorenjščini redko (sporadično).

Samoglasniških l, m, n gorenjščina nima.

Besede tipa mǝg'la in bǝ'zǝg so ohranile končni poudarek.

Za gorenjske soglasnike so značilne tele posebnosti: Praslovanski u je v legi pred zadnjimi samoglasniki prešel v w, pred prednjimi samoglasniki pa se zanj govori ustnično-zobni v. Pred o in u se w pogosto asimilira in izgubi. Južni gorenjski govori pa imajo za praslovanski ʋ pred vsemi samoglasniki v. Pred pavzo je v gorenjščini b prešel v f (premena b/f), vendar se je ta značilnost že precej opustila — sedaj govore pogosteje p (bof/bop). V f sta b/p prešla tudi pred nekaterimi soglasniki. Pred pavzo se je v gorenjščini d spremenil v E/s, vendar se je ta značilnost skoraj opustila — govore večinoma t. Pred zapornikom g/k pa je v gorenjščini preko E prešel v x; z in ž pa sta pred pavzo zastopana s s in š.

V nekaterih južnih gorenjskih govorih se je g spremenil v ɣ (morda pod vplivom mešanja s prebivalci iz sosednjih rovtarskih govorov ali spontano).

V legi pred prednjimi samoglasniki so se k, g, x v severozahodnih gorenjskih govorih omehčali (palatalizirali) v č, j, š.

Pred pavzo je g zastopan s x.

l pred zadnjimi samoglasniki je prešel v w/v (švapanje). V nekaterih govorih Bohinjske doline je švapanje pozicijsko omejeno; če je pred ĺ bil zobni soglasnik, se je ĺ asimiliral v l (ali pa se ĺ v taki legi sploh ni razvil) in švapanja ni. Govor Bohinjske Bistrice npr. švapanja sploh ne pozna.

V večini gorenjskih govorov sta n', l' otrdela v n, l. Mehka n', l' govore samo še v Bohinjski dolini.

V Kropi in Trziču (starejša generacija) govore namesto r uvularni r.

Skupino šč < št' so povsod poenostavili v š.

Nekateri gorenjski govori so srednje samostalnike spremenili v moške (maskulinizacija), pri čemer je obrazilo –o v severozahodnih govorih lahko še ohranjeno, večinoma pa ne.

V množini so samostalniki srednjega spola ohranili obrazilo –a, so pa ženskega spola.

Obrazilo orodnika ednine in dajalnika množine moških in srednjih samostalnikov je –am.

V sklanjatvi zaimkov in pridevnikov se oblika dajalnika ednine posplošuje tudi v mestnik, vendar to še ni prevladalo v vseh gorenjskih govorih. Obrazilo –mo se je verjetno razvilo iz –mu preko –mǝ, kjer se je ə pod vplivom m zaokrožil in spremenil

ankàt so evà gor poh albelam
 an alejê žvél; zemlê niso
 dèval, rudo so kupál, ta živ
 srebrô. Adàn, k je živù čist
 na kónce tiste vsi, j imù anga
 mëjhanga, pròv švòh petelína.
 Sosét, če so ga samô vidla, so
 kùj rékla: »Z ogà pa náv nêč.«
 »O pa bô,« j eljân Taka, kjeh
 je slišov tokô govorat, pa j obôbra

v o. Ta o pa se je nato po analogiji razširil še v samostalniško sklanjatev. Gorenjščina ima dve obliki nedoločnika: na -ti/či v severozahodnik in na -t/č v južnih gorenjskih govorih. Glede na to je tudi mesto poudarka pogosto različno, ker je v nekaterih kratkih oblikah nedoločnika prišlo do premika poudarka s končnega zloga na e/o.

Najbolj značilno za tržiško narečje je švapanje; v posebnih oblikah -l preide v -v (šla — šva, kupila — hpiva, naučila — naučiva, čebula — čbuva, gledala — gledova, delala — devova ...).

Starejša generacija govori namesto r uvularni r. Tržičani značilno izgovarjamo č, j, š namesto k, g, h (kevder / klet / — čevder, ketna / veriga / — četna, kisu / kisel / — čisu ...).

Značilna je redukcija; zelo radi izpustimo kakšen glas (ljudje — ldje, okno je za pomiti — okn je za spucat ...).

Izgulja se srednji spol, nadomešča ga moški — maskulinizacija (šli smo v mesto — šla smo v mest, gledali smo skozi okno — gledal smo skoz okn). Velikokrat se v pogovoru -il spreminja v -u (hodil — hodu, mislil — mislu ...). Pri izražanju svojine večinoma uporabljamo predlog od (to je moje — to je od mene, to je njegovo — to je od nega ...).

V starih časih so uporabljali onikanje za svoje starše, posebno za očeta (moj oče je bil ... — moj voča so bla ...), ponekod je še vedno ohranjeno.⁷

Zdelo se nama je smiselno, da med naključno izbranimi izvedeva anketo. Tako bi nama nepripravljeni morda dali dovolj dobre odgovore na vprašanje, če narečje v Tržiču še živi ali umira.

Izvedli sva anketo in med slučajno izbranimi anketiranci različnih starostnih skupin zabeležili naslednje rezultate:

Ali govorite v tržiškem narečju?

DA 40,8 % NE 45 % VČASIH 14,2 %

Ali sploh mislite, da uporabljate tržiško narečje, oziroma ali ga znate uporabljati v pogovoru?

DA 50 % NE 42,5 % VČASIH 7,5 %

Ali tržiško narečje umira?

DA 63 % NE 37 %

Kako bi preprečili umiranje narečja?

Dobili sva najrazličnejše odgovore, najzanimivejše boste lahko prebrali sami.

Dodali bi še najino mnenje glede te ankete. Anketa je pokazala, da se nekateri zavedajo, da narečje umira, vendar ne vedo, kaj naj storijo. Narečje je stvar, ki se je ne

⁷ Če je pri zapisovanju glasov zadaj dvopičje, to pomeni, da je glas dolg, če ne, pa kratek.

Ozkost e in o je označena s pikico pod njima. Če pod e: in o: ni nobenega razločevalnega znaka, to pomeni, da sta široka.

Krožec pod a pomeni oslavljen a, γ označuje mehkonobni zveneči pripornik. x je znak za nezveneči mehkonobni pripornik. Znak r označuje zadnji, uvularni r. Znak l pomeni temen mehkonobni l.

da naučiti. Nekako ti je prirojeno in je odvisno tudi od staršev. Če namreč starši začnejo s teboj govoriti v narečju, potem tega ne boš pozabil, dokler živiš. Tudi takrat, ko boš v šoli in boš govoril v zborni izreki, narečja ne boš pozabil. Drugače je, če starši učijo svoje otroke govoriti drugače (ne v narečju). Potem se narečja ne morejo naučiti, če bi še tako radi.

— A

antla = brisača
arcnije = zdravila

— B

beca = ovca
bekərca = budilka
bertah = predpasnik
blekənt = reči nekaj
bremza = zavora
britof = pokopališče
bərzletna = zapestnica

— C

cagar = kazalec na uri
cembəh = košara za seno
cajna = košara za krompir
cajt = čas
cajtəng = časopis
cimər = soba/spalnica
cmerat = jokati
cvibəh = kruh

— Č

čbuva = čebula
če = tja
četna = veriga
čevdər = klet
čobudra = plundra
čpine = umazana / pomita posoda

— D

dričat = voziti se po hribu navzdol

— F

fajmoštər = duhovnik
farovž = župnija
flaša = steklenica
frfur = površno

fršlus = zadržga
 frtamuzənt = udariti
 fruštək = zajtrk
 frvanka = sekira
 fuzekəl = predhodnik nogavic

— G

gandice = sandale
 gavtroža = vrtnica
 gips = mavec
 gmajna = gozd
 grmole = grmovje
 gun = oni človek tam
 gvant = moška obleka
 gvaš = kozarec

— J

jest = kósiti
 južna = kosilo

— K

kampəl = glavnik
 kamərca = majhna podstrešna sobica
 karjola = samokolnica za gnoj
 kastəlc = poštni nabiralnik
 kevdər = klet
 kikla = žensko krilo
 kišta = lesen zaboj
 kolm = premog
 kravžəl = koder las
 krogəlc = ovratnik
 kumərən = suh
 kurice = teloh

— L

laufat = teči
 lojtra = lestev
 luft = zrak
 lumpat = ponočevati
 lustər = lesteneč ali stropna svetilka

— M

maher = mehur
 masa = kemični svinčnik
 mašina = stroj

— N

nalit = vinjen
 nažgan = vinjen
 nucov = potreboval
 nudəl = rezanec

— O

ogvantan = lepo oblečen
 ohcet = poroka / svatba
 omreva = dežnik

— P

pildək = listek
 piskər = lonec
 pleh = pekač
 pobəč = fantek
 pofentan = pokvarjen
 pošvedran = pohojen
 pozonfəl = natikači
 povštər = vzglavnik
 preplozan = preperet
 prpopat = udariti

— R

radəl = predal
 ravfənk = dimnik
 rekəlc = suknjič
 ringəl = uhan
 rinka = prstan
 rom = okvir pri sliki
 ror = pečica
 rošat = kuhati/peči

— Š

šaga = drobec lesa, ki se ti zadere v kožo
 šajtrga = samokolnica
 šalca = skodelica
 ščira = sekira
 šefla = zajemalka
 šipa = steklo v oknu
 šlabedər = čevelj
 šnajəc = robec
 šnirənc = vezalka
 šnops = žganje
 šoltər = stikalo

špajza = shramba
 španga = lasna sponka
 špegle = očala
 špegu = ogledalo
 šporget = štedilnik
 štacuna = trgovina
 štala = hlev
 štampārle = kozarček 0.3
 štanga = drog
 štekar = vtičnica
 štimnga = volja/razpoloženje
 štmat = dvoriti/snubiti
 štorəst = neroden
 štrbunknu = padel
 štrom = elektrika
 štrump pankəl = podvezica
 štumf = nogavica
 švadər = ponošen čevlji
 švoh = slaboten
 štorast = neroden
 štrbunknu = padel
 štrom = elektrika

— T

tegəlc = lonček za lončnice
 tepəh = preproga
 tonka = omaka
 tringəlt = napitnina
 turšca = koruza

— U

upekedirov = padel

— V

varžet = žep
 vekat = jokati
 voča = oče
 vohərən = skopuški
 vorənh = dobro/veliko
 vuč = luč
 vundər = vendar

— Z

zanikərən = neurejen
 zgovarjat = pogovarjat

zluftat = prezračiti
 zokən = volnena nogavica

— Ž

žajfa = milo
 žehta = umazano/oprano perilo
 žleht = nagajiv
 žok = nogavice
 župa = juha
 žvahta = sorodstvo

Sklep

Škoda bi bilo, da se narečje ne bi ohranilo. Saj ga potem naši potomci ne bi več poznali. Vsak prebivalec mesta Tržič bi se moral zavedati, kako pomembno je narečje. Današnji človek ne bi smel izgubiti notranjega središča, saj bi poslal razklan, razdvojen in nezadovoljen. Moral bi biti kulturno in duhovno zrel za razvoj vrednot na vseh življenjskih področjih. Kaj nas bo rešilo iz tega, da ne bomo pozabili, kar niso zastonj že naši predniki tako skrbno varovali, ljubili in ohranjali dolga stoletja — le kaj storiti? Ugotovili sva, da bova na žalost morali vprašanje umiranja narečja pustiti odprto, saj bo lahko le čas pokazal, ali bo narečje umrlo ali pa bo živelo. Upava, da se bo tržiško narečje ohranilo. Želiva, da z nama upate tudi Vi, ki boste brali to raziskovalno nalogo.

Viri in literatura

- V sotočju Bistrice in Mošenika. Tržič v 100 slikah in 100 oktavah. Ob 100-letnici trških pravic izdala Občina Tržič.
- Slovenska narečja. Tine Logar. Izdala Mladinska knjiga 1975.
- Zgodovinski drobci župnije Tržič. Viktor Kragl. Izdal župnijski urad v Tržiču 1936.
- Pozdravi iz slovenskih krajev. Zasnoval in strokovno uredil Marjan Krušič. Slikovno gradivo sta zbrala Marjan Drnovšek, Viktor Tončič. Izdala Mladinska knjiga 1987.

Ingrid Ambrožič
Brkinski govori

Učenci 8. razreda na OŠ Dr. B. Magajne v Divači
*Projektna naloga**

Učenci smo raziskovali in opazovali jezik, ki ga uporabljajo v Brkinih. Opazovali smo jezik starejših ljudi, pa tudi, koliko je narečje živo med nami. Govori brkinskih vasi spadajo v primorsko narečno skupino. Posebno se od drugih brkinskih govoric razlikuje govor vasi Ostrovica, ki je samosvoj, in vasi Barka z izrazitim akanjem.

Pri barski govorici se k zmečča v *ć* in *č* v *ć*. Npr. *Mi ćubamo njoće z domaće muoće*. Ljudje se v družini pogovarjajo v narečju, ker se tako počutijo bolj sproščene. Svoje otroke vedno opozarjajo, da morajo v družbi olikano govoriti. Otrokom prepovedujejo kleti, ker je kleti nekulturno, nekateri pa pravijo, da je to tudi pomanjkanje vzgoje, kajti iz otrokovega obnašanja je viden nauk staršev.

Če kdo včasih česa ne razume prvi hip in vpraša: "Kaj?", mu odgovorijo: "En drek nazaj!"

Brkinske govore delimo v dve skupini:

Prva skupina: Barka, Misliče, Vareje, Artviže, Potok, Podgrad in Vatovlje; najbolj izstopa govor Barčanov z izrazitim akanjem: Paalegaa, to pomeni Poglej ga.

Druga skupina: Tatre, Mrše, Orehek.

<i>Barka</i>	<i>Tatre</i>	<i>Knjižno</i>
šula	šola	šola
smuo delale	sma delale	smo delale
sprašávali	sprašévali	spraševali
vuoni	vani	oni
ste wre pršli	ste več prišli	ste že prišli
ne vem	ne znam	ne vem
puojem	pejem	pojem

* Mentorica: Jožica Planinc, učiteljica slovenskega jezika

Še nekaj posebnih besed brkinskih govorov:

šiša — *biša* atie — *oče* ne mirkam — *se ne spomnim*
 krčul — *zajemalka* dieštra pupka — *lepo dekle*

Besede, ki izginjajo iz brkinskih govorov tako, kot izginjajo predmeti iz vsakdanje rabe:

škalir — *služi v podobne namene kot lestev pri obiranju češenj*
 trgačka — *majbna pletena košara nasajena tudi na 7 m dolgi palici, služi za obiranje sadja iz vrhov drves*
 vanuće — *kos toplega blaga, vanj so si pozimi zavijali noge, ker nogavic ni bilo*
 oprtnjak — *velik pleten koš, v katerem so nosili steljo za živino ali seno, optali so si ga na rame*

Starinske besede, ki so tu pa tam v Brkinih še v rabi:

piskalci — *trobentice*
 strina, botra — *starejša ženska*
 tabat — *takrat*
 bubci — *otroci*
 drevu — *plug*
 farau — *svetilka*
 mula — *najstnica*
 flagla — *brezovo drevo, s katerim so svetili*

V brkinskih govorih so se usidrale besede iz italijanščine in nemščine:

<i>Italianizmi</i>	<i>Knjižno</i>
kušin	vzglavnik
redžipet	nedrček
škavacera	smetišnica
štrace	krpe
ringulini	uhani

<i>Germanizmi</i>	<i>Knjižno</i>
tavžnt	tisoč
firniki	zavese
fruštik	zajtrk
štikadur	strop
prenjucan	obrabljen

Vzkliki v brkinskih govorih:

Kam ga je vrag nesel!
 Strela ga puoči!
 Buh ga štrafaj!
 Ti spaka stara!
 Hudič nemarni!
 Jebenti dušo!

Frazeologemi:

Je strupen ko gad.
 Je žleht ko hudič.
 Govori kot bi drva žagal.
 Star ko lipa nad kamnito mizo. (Tatre)
 Imaš jezik ko guosa.
 Kaj faflaš! (Kaj govoriš)
 Stopa ko Martin Krpan.
 Trd si kot kamnita miza pod lipo. (Tartre)

Sonja Horvat

Mikrotoponimi na Vrheh in v dolini Raše (P - Ž)

Članek prinaša drugi del (od P do Ž)¹ mikrotoponimov, ki sem jih zapisala med svojim terenskim dialektološkim delom v letih 1989 do 1993.

Toponimi so za dialektologijo zanimivi kot jezikovno gradivo, ki najbolj zanesljivo ohranja glasovne posebnosti krajevnih govorov, po drugi strani pa doživlja razvoje, ki pritegnejo tudi etimologa.

Upoštevala sem naslednje zaselke med zgornjo Vipavsko dolino in južno ležečim delom kraške planote: Veliko Polje, Vrabče, Jakovice, Tabor, Sela Razgori, Griže, Poljane, Gradišče, Štjak, Selo, Ravnje, Krtinovica, Dolenje, Hribi, Pristava. Po narečju sodijo ti zaselki k notranjščini.

Dialektološka transkripcija, v katerem je gradivo zapisano, je povzeta deloma po transkripciji za Slovenski lingvistični atlas, deloma po Slovanskem lingvističnem atlasu, način označevanja naglasa s črtico pred naglašanim samoglasnikom pa po Evropskem lingvističnem atlasu. Ta kombinacija še najbolje predstavi glasoslovno podobo prej naštetih krajev; znaki ə, ɔ, u, ɪ in ɿ se uporabljajo tudi namesto ustreznih velikih črk, krožec pod samoglasnikom pomeni njegovo reducirano oz. neizrazito izgovorjavo.

Zaradi gospodarnosti uporabljam pri zapisovanju gradiva nekaj krajšav in sicer: g. - gozd, gm. - gmajna, k. - košenina, m. - močvirnat svet, n. = njiva, t. = travnik, p.- pašnik, s. - senožet, sad.- sadovnjak, v. = vinograd, ne.- neobdelano.

Kobentovka - Kɔb'ɪəntɔvka (Razgori, n. in t.)

Lahovec - ɫaxɔvɛ (Razgori, zapuščeni v.)

Opesen ~ Opesenč - ɔpɛs'jɛn ~ ɔpɛs'jɛnč (Štjak, g. in p.)

Padanci - Pad'anci (Razgori, t.)

¹ Prim. Mikrotoponimi na Vrheh in v dolini Raše (A-O). Jezikoslovni zapiski, Zbornik inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša I, 147-154, Ljubljana.

- Pakušče - Pak'ušče (Mahniči, t.)
 Peca - P'eca (Griže, n. in t.)
 Peca - P'eca (g. in opuščen v. v bližini velikega previsa, skale)
 Piščančev vrt - Pišč'ancoŭ v'ərt (Razgori, obzidane ograde oz. vrtovi)
 Planina - Płan'ina (Veliko Polje, s.)
 Planine - Płan'ine (Krtinovica, t. oz. senožeti)
 Planine - Płən'ine (Ravnje, t. in nekdaž g.)
 Plante - Płante R'enerjeve, Xr'ibove (Poljane, n.)
 Plante - Płante (Poljane, t.)
 Plante - Płante (Razgori, n.)
 Platnice - Płətn'ice (Griže, n. in t.)
 Plaviži - Płav'iži (Veliko Polje, t.)
 Plot - Pł'ət (Krtinovica, t.)
 Počivalniki - P'očiv'aŭniki (Jakovice, s. med gozdovi, kjer so ljudje na poti v mlin počivali)
 Pod gobo - Pud_γ'əbo (Dolenje, g.)
 Pod lužo - P'od l'yžo (Pristava, t. in n.)
 Pod opesin - P'od_o'əpəsin (Mahniči, t. pod majhnim hribčkom)
 Pod pilom - P'ət p'iləm (Ravnje, g.)
 Pod sedlom - P'ət s'jədləm (Stomaž, gm.)
 Pod stari tabor - P'ət st'ər t'abor (Štjak, v. pod nakdanjim taborom)
 Pod starim žegnom - P'ət st'arim ž'iəγnam (Štjak, t., nekoč njive)
 Pod Terom - P'ədi T'jərəm ~ P'adi T'jərəm (Griže, gm.)
 Podanja - P'od'aŭa (Ravnje, n.)
 Podboršt - P'udbəršt (Sela, t.)
 Podbrdo - P'odb'ərdu (Jakovice, g.)
 Podcerkev - P'ətc'iərku (Razgori, n.)
 Podcerkev - P'ətc'iərku (Stomaž, gm.)
 Poddolec - P'ədd'əlc (Vrabcē, gm.)
 Poddolina - P'əddəl'ina (Sela, gozdnata gm.)
 Podel - P'ədu (Griže, v.)
 Podgradišče - P'əɣrad'išče (Gradišče, v. in opuščen v.)
 Podhribovka - P'ətxr'ibovka (Vrabcē, gm.)
 Podkal - P'ətk'aŭ (Razgori, t. in g.)
 Podklanec - P'ətkl'anc (Selo, t.)
 Podkonec - P'ətk'ənc (Stomaž, gm.)
 Podkonjšek - P'ətk'əjnšk (Štjak, t.)
 Podlahovec - P'ədl'əxovc (Razgori, g.)
 Podlaški kamen² - P'ədl'aški k'amən (Štjak, g., nekoč tudi "Podl'rški" pašnik)
 Podloke - P'ədl'əke (Vrabcē, t.)
 Podluža - P'ədl'əža (Dolenje, t. in g.)
 Podluža na Dobravi - P'ədl'əža na Dəbr'avi (Dolenje, g. in gm.)

² Obe poimenovanji sta po tamkajšnjem studencu. Otrokom so pripovedovali, da prinašajo dojenčke izpod tega kamna.

- Podmlac - Pɔdml'ac (Veliko Polje, n. in t.)
 Podnjiva - Pɔdn'iva (Gradišče, t.)
 Podolgnica - Pɔd'ouɣənca č Pɔd'ouɣnca (Selo, t. in v.)
 Podplot - Pɔtpl'ut (Dolenje, sadovnjak in t.)
 Podskeden - Pɔtsk'ədəŋ (Pristava, slab g. in t.)
 Podstaje - Pɔst'aje (Razgori, slab g.)
 Podstene - Pɔst'ene (Nova vas, t. in n.)
 Podškol - Pɔtšk'ɔl (Štjak, skalnata gm.)
 Podtavorska pot - Pɔt'abɔrska p'uət (Gradišče, g.)
 Podust - P'ɔdust (Stomaž, n.)
 Podvina - Pɔdv'ina (Dolenje, v. in g. od Dolenj do Ravenj)
 Podvina - Pɔdv'ina (Ravnje, t in v.)
 Podvina - Pɔdv'ina (Štjak, t., v. in g. pod terasami s trtami)
 Podvinski potok - Pɔdv'inski p'ɔtək (Ravnje, ime potoka)
 Podvišnje - Pɔdv'išne (Selo, t.)
 Podvrt - Pɔdv'ərt (Stomaž, n.)
 Podvrte - Pɔdv'erte (Razgori, gm.)
 Podvrti - Pɔdv'ertj (Selo, t.)
 Podvrti ~ Povrta - Pɔdv'ertj ~ Pɔv'erta (Štjak, vrtovi pod grofovimi posestvi)
 Podvrtje - Pɔdv'ertj'ə (Mahniči, t.)
 Podzid - Pɔdz'it (Ravnje, t.)
 Police pri Gabrovi griži - Pɔl'ice ~ Pal'ice pər ɣabrɔvi ɣ'iži (Griže, p.)
 Poljane - Pɔl'ane (Krtinovica, senožeti)
 Poljane - Pɔl'ane (Ravnje, t., n. in v.)
 Poljane - Pɔl'ane (Štjak, t.)
 Polje - P'ule (Veliko Polje, n.)
 Potok - P'ɔtək (Dolenje, spodnji tok potoka Šulka)
 Prala - Pr'ala (Poljane, potok med Poljanami in Razgori)
 Praprotnica - Pr'aprənca (Vrabče, mešana gm.)
 Prek brd - Pr'ək b'ərt (Krtinovica, g.)
 Prek očak - Pr'ək ɔ'čak (Krtinovica, g. glede na prisojnost)
 Prek poljan - Pr'ək pɔl'an (Krtinovica, g.) "pod Poljanami"
 Preko Kranjška³ - Pr'ək Kr'ajnska (Vrabče, gm.)
 Preko potoka - Pr'ək Pɔt'ɔka (Jakovice, t.)
 Preko Raše - Pr'ək R'aše (Vrabče, gm.)
 Preksonca - Pr'ejks'unca (Gradišče, g. in opuščeni t.)
 Prekstraža - Pr'ejkstr'aža (Gradišče, g.)
 Prelog - Pr'elɔx (Štjak, n., t. in g.)
 Preloge - Pr'el'ɔɣe (Jakovice, n.)
 Preloge - Pr'el'ɔɣe (Veliko Polje, n.)
 Pri cepih - Pər cɛp'ex (Jakovice, n.)
 Pri cerkvi⁴ - Pər c'iar̩kvi (Mahniči, n. in t.)

³ Ime potoka.⁴ Sveti Anton - Sv'iat Ant'uan.

- Pri cerkvi - Pər c'iar̥kvi (Stomaž, n.)
 Pri češnjah - Pər č'ejšn̥ax (Krtinovica, n., t. in v.)
 Pri fruškah - Pər fr'yškax (Poljane, t.)
 Pri kalu - Pər k'ali (Griže, okolica napajališča za živino)
 Pri kalu - Pər k'alj (Hrib, t. in v.)
 Pri kalu - Pər k'ali (Jakovice, t. s kalom za napajanje živine)
 Pri Lahovki - P'ər L'axouki (Jakovice, gm.)
 Pri lesu - Pər l'ejsi (Pristava, slab g. pri gm.)
 Pri močilih - Pər moč'ilix, (Vrabče, t.)
 Pri močilih - Pər moč'ilix (Dolenje, t. in sadovnjak)
 Pri orehah - Pər ɥər'exix (Dolenje, t., n. in v.)
 Pri oskurših - Pər vask'uršix (Vrabče, kamnite kraške n.)
 Pri paludu - Pər pəl'ədi (Krtinovica, v.)
 Pri pilu - Pər p'ilj "pri kapelici" (Mahniči, t.)
 Pri pralih - Pər pr'aləx (Poljane, t.)
 Pri Sv. Ani - Pər sv'iat̥i 'Ani (Jakovice, g.)
 Pri stajah - Pr̥r st'ajax (Vrabče, gm.)
 Pri starem kalu - Pər st'armi k'ali (Poljane, g.)
 Pri studencu⁵ - Pər stəd'jenci (Griže, t. in n.)
 Pri studencu - Pər stəd'jenci (Hrib, t. s studencom)
 Pri škavnju - Pər šk'au̯ni (Vrabče, gm.)
 Pri školu - Pər šk'ɥoli (Hrib, v. in t.)
 Pri škrlu - Pər šk'ərli (Vrabče, gm.)
 Pri vrtu - Pər v'ərti (Poljane, g.)
 Pri vrtu - Pər v'ərti (Poljane, n.)
 Pri zelniku - Pər z'ia̯niki (Razgori, n.)
 Pri žlebah - Pər žl'ebix (Razgori, n.)
 Parihude - Pərx'ude (Štjak, g. in gm., grd teren: dva jarka, dve jami, skalnato)
 Prisonca - Pərs'unca (Štjak, g., nekoč v. v smeri proti braniški dolini)
 Pruh - Pr'yx̥t (Štjak, p. in g., nekdanji kamnolom, gramoznica)
 Pustoba - Pəst'ɥoba (Mahniči, peščena n. in t.)
 Pustobe - Pəst'ɥobe (Ravnje, poprej gm., sedaj opuščeni v.)
 Pušče - P'yšče (Razgori, g. in prej v.)
 Raven - R'avən (Hrib, v. in t.)
 Ravenščice - R'avnsce (Dolenje, sadovnjak in v.)
 Ravnja - R'o̯na (Dolenje, t., v. in n.)
 Ravnja - R'o̯na (Gradišče, s.)
 Ravnja - R'o̯na (Sela, t.)
 Ravnja - R'o̯na (Stomaž, t.)
 Ravnja - R'ə̯na ~ R'o̯na (Pristava, t.)
 Reber - R'ia̯bər (Štjak, p. pod previsi med Dolenjami in Krtinovico)
 Rebrica - R'jebərca (Griže, p. in t.)
 Rebrica - R'jebərca (Krtinovica, g.)

⁵ Zaradi bližine izvira.

- Rebrica - R'jebərca Kəd'riətəva (Vrabče, t. in p.)
 Renčarija - Renčar'ija (Vrabče, gm.)
 Renčeljevec - Reŋčel'iauc (Razgori, g. in v.)
 Rener - R'ener (Poljane, t.)
 Rener dolina - R'ener dəl'ina (Poljane, n.)
 Rešelika⁶ - Rešel'ika (Sela, n.)
 Rezarjevec - Rež'arjeuc (Štjak, v. in g.)
 Rihard⁷ - R'ixərt (Krtinovica, t. pod Ravnjami)
 Rob - R'uəp (Jakovice, gm.)
 Robidnik - Reḅ'idnik (Razgori, t.)
 Rohad - R'uxət (Stomaž, t.)
 Sapinka - Saḅ'inka (Štjak, g.)
 Sedlo - S'jedlu (Stomaž, t. in n.)
 Selski bori - S'jeuški b'uri (Selo, g.)
 Selski kraj - S'iaški kr'ej (Razgori, gm.)
 Senožet - Sn'ožet (Selo, t.)
 Senožet /dolenja in gorenja/ - Sn'ožet /d'uleña in ħureña/ (Ravnje, n. in v.)
 Senožeti - Sənuž'iatı (Gradišče, opuščene senožeti)
 Sleme - Sl'eme (Jakovice, gm. in p., del Tera)
 Slive - Sl'ive (Razgori, košenice in g.)
 Sodni dol - S'uədñi d'u: (Sela, kraški t.)
 Sodovnice - Soduḅ'nice (Razgori, n. in t.)
 Sojica - S'uajca (Stomaž, n. in t.)
 Soline - Səl'ine (Ravnje, n. in v.)
 Spodnja ograda - Sp'udña oḡr'ada (Gradišče, t.)
 Spred njive - Spred n'ive (Vrabče, n. in t.)
 Sračji žleb - Sr'ačji žl'ep (Vrabče, dolinica na gmajni)
 Srednja dolina - Sr'edña dəl'ina (Poljane, n. in t.)
 Srednja njiva - Sr'edña n'iva (Krtinovica, n., t. in v.)
 Srednje brdo - Sr'edñe b'ərdu (Štjak, v. in g.)
 Srednje brdo - Sr'edñe b'ərdu /nad Trebižani/ (Hrib, opuščena n.)
 Srednji hrib - Sr'edñi x'r'ip (Razgori, nekdanj v., zdaj slab g. in košenice)
 Srednji rob - Sr'edñi r'uəp (Stomaž, gm.)
 Staje⁸ - St'aje (Nova vas, t.)
 Stara draga - St'ara dr'aḡa (Selo, dolina pod Ostrim vrhom, kjer teče voda, ki se izliva v Branico)
 Stara gmajna - St'ara ḡm'ajna (Selo, g.)
 Stara gora - St'ara ḡuəra (Vrabče, gm.)
 Stara njiva - St'ara n'iva (Poljane, t.)
 Stara reber ~ Mala Afrika - St'ara r'iaḅər ~ M'ala 'Afrika (Štjak, v. z odličnim vinom, lega ugodna tudi za fige in oljke)

⁶ rešelika "vrsta grma"⁷ Po priimku mlinarja Riharda.⁸ Nekoč so tam bile ovčje staje.

- Stare apnenice - St'are jɛpl'iǎnce (Selo, g. in griža "kup ka menja")
 Stare brajde - St'are br'ajde (Stomaž, n.)
 Stari vinograd - St'ari n'uǎɣrət (Gradišče, g.)
 Staro brdo - St'aru b'ǎrdu (Vrabče, opuščeni v.)
 Strana - Str'ana (Razgori, gm. in v.)
 Strana - Str'ana (Vrabče, opuščeni v.)
 Straža - Str'aža (Gradišče, v. opuščen in t.)
 Straža - Str'aža (Jakovice, t. na vrhu hriba)
 Straže - Str'aže (Jakovce, t.)
 Strmadina - Stǎrm'adna (Dolenje, g.)
 Strmadina - Stǎrm'adna (Krtinovica, borov. g.)
 Strmec - St'ǎrmc, (Stomaž, prehodna parcela med gm. in g.)
 Strug - Str'ux (Jakovice, t.)
 Struga - Str'uɣa (Pristava, gm. med Gočami in Pristavo)
 Studenec⁹ - Stɛd'jɛnc (Veliko Polje, n. in t.)
 Studenec - Stɛd'iǎnc (Veliko Polje, ime studenca)
 Studenec - Stɛd'jenc (Jakovice, g. z vodnim zajetjem)
 Sušilo - Šǎš'ilu (Pristava, n., v. in t.)
 Sušomeja - Š'yšǎm'jeja (Vrabče, s. in opuščeni v.)
 Sveti Jakob pred gozdom - Sv'iat J'akǎp pɛd ɣuǎzdǎm (Ravnje, štjaška krajevna skupnost)
 Svinje - Sviń'ǎ (Vrabče, gm.)
 Ščukovec - Šč'ykoɥc (Razgori, star v. in g.)
 Široka reber - Šr'ɥǎka r'iǎbǎr (Ravnje, g. v smeri proti Raši pod Ravnjami)
 Široke njive - Šir'ɥǎke nj'ive (Jakovice, n.)
 Škarnik - Šk'arnik (Ravnje, v.)
 Škopnica - Škapn'ica (Razgori, g.)
 Škrljevci - Škǎrlj'ǎuci (Vrabče, opuščen v.)
 Škrljivice - Škǎrlj'ǎuce (Jakovice, t. in v.)
 Špilemberg - Šp'ilǎmb'jɛrk (Stomaž, prepad oz. brezno)
 Štorskó - Št'ɥǎrsku (Krtinovica, nekdanja cerkven štorski g.)
 Šulek - Š'ǎlk (Dolenje, zgornji tok potoka Šulka)
 Šulek - Š'ylk (Štjak, g. proti Dolenjam pod cesto)
 Ta dolgi boršt - Tǎ d'ouɣ b'ɥǎršt (Poljane, g.)
 Ta malo čelo - Ta m'alu č'jɛlu (Razgori, gm.)
 Ta večje čelo - Ta v'iǎče č'jɛlu ~ U č'jɛlci (Razgori, gm.)
 Ta večji vrt Fičurjev - Tǎ v'iǎč v'ǎrt Fič'yɣɥu (Razgori, obzidane ograde oz. vrtovi)
 Ta večji vrt Fižincev - Tǎ v'iǎč v'ǎrt Fiž'incoɥ (Razgori, obzidane ograde oz. vrtovi)
 Tepetličje - Trɛpɛtɛl'ičje (Ravnje, t.)
 Ter - T'jer (Jakovice, gm. in p.)
 Ter - T'jer (Griže, hrib)
 Tetin vrt - T'jetin v'ǎrt ~ Fič'yɣɥu v'ǎrt po dom'ače (Razgori, obzidana ograda oz. vrtovi)

⁹ Po parceli teče potok.

- Tevščice - T'eʃuʃce (Jakovice, g.)
 Tonce vrt - T'uəncou v'ərt (Razgori, obzidana ograda oz. vrtovi)
 Trničje - Tərn'ičje (Selo, t. in griža)
 Trnje - T'ərnje (Ravnje, borov g.)
 V brki - U b'ərki (Dolenje, t., nekdanj n.)
 V dolini - U dəl'ini (Dolenje, t. in n.)
 V dolu - U d'ɔli (Štjak, n. in sadovnjak)
 V dolu - U d'ɔli (Vrabče, p.)
 V gnojevcih - U ɣn'ɔjɔcɔx (Krtinovica, g.)
 V hajdini - U xəd'ini (Dolenje, t. in sadovnjak)
 V Jakobem bregu - J'akom br'eɣi (Jakovice, t.)
 V koronah - U kar'uənəx (Ravnje, v.)
 V lazih - U ʔazəx (Krtinovica, n.)
 V lesu - U l'ejsi (Hrib, v., g. in t.)
 V mali rebri - U m'ali r'jɛbri (Dolenje, n., v. in t.)
 V meji - U m'jeji (Krtinovica, g. in t.)
 V mlacu - U ml'aci (Hrib, t.)
 V senožeti - U snəʒ'iəti (Pristava, g., n., t. in v., vse skalnato)
 V vrtih - U v'ərtix (Štjak, nekdanji grofovi vrtovi)
 V vrtih - U v'ərtix (Vrabče, n.)
 V zelnikih - U z'iaɣnɛkəx (Krtinovica, n., t. in v.)
 V žlebu - U žl'ebi (Jakovice, s.)
 Večkotovski hrib¹⁰ - Vɛčk'uətoʊski x'r'ip (Krtinovica, goljava)
 Veje - V'eje (Razgori, t. in g.)
 Velik vrt - V'jelik v'ərt (Jakovice, t.)
 Velika senožet - Vɛl'ika sn'ɔʒɛt (Stomaž, t.)
 Velike njive - Vɛl'ike n'ive (Griže, n.)
 Velike njive - Vɛl'ike n'ive, (Razgori, n.)
 Velike ravnje - Vɛl'ike r'oune (Sela, t.)
 Veliko čelce - Vɛl'iku č'jelcje (Vrabče, gm.)
 Videž dol - V'idɛʒ_du (Griže, t.)
 Vilen vrt - V'ilɛn v'ərt (Pristava, t. in n. v smeri proti Dolenjam, Vilenici: Tam so kraške jame s kapniki, tam teče Vilenik)
 Vilenica - V'ilenca (Pristava, potok, ki teče v Rašo in nato v Branico)
 Vilenica - V'iləncə (Mahniči, v. in t.; ime po potoku Vilenica od Sv. Katarine proti Mahničem)
 Vilenik - V'ilenik (Pristava, g. med Krtinovico in Pristavo)
 Vinograd - N'uəɣrət (Nova vas, v.)
 Volačev klanec¹¹ - Vəl'ačou kl'anc (Jakovice, t. in n.)
 Volačeva ograda - Vəl'ačova ɔɣr'ada (Vrabče, t.)
 Volarija - Vələr'ija (Stomaž, t. in n.)
 Volščica - V'oušca (Štjak, g. macesnov, borov in bukov, na meji s Podrago)

¹⁰ Del parcele Na hribu.

¹¹ Tudi Francinov klanec - Frənc'inou kl'anc.

- Vrabce - v̄r'apce (Jakovice, t. in n.)
 Vrabce - v̄r'apce (Veliko Polje, n.)
 Vrabenški del - v̄r'abēnški d'el (Jakovice, k.)
 Vrh griže - V'əx ɣ'iže (Poljane, t.)
 Vrhki - V'ərxki (Stomaž, g. borov)
 Vrt - V'ərt (Vrabče, n.)
 Vrt pred kolono - V'ərt p̄r'et ka'ʎuəno (Razgori, obzidane ograde oz. vrtovi)
 Vrtače - Vərt'ače (Poljane, g.)
 Za botegarjevo hišo - Zə bəɟ'arjevo x'išo (Mahniči, t.)
 Za hramom - Zə xr'aməm (Krtinovica, pusta n., t. in v.)
 Za kresom - Zə kr'esam (Štjak, gm., v prejšnjem stoletju goljava, na kateri so kurili pastirji ogenj oz. ob različnih priložnostih kresove)
 Za Lavrinovce - Za Lou'r'inovce (Razgori, g.)
 Za obzidjem - Za əbz'idjem (Jakovice, gm.)
 Za stari tabor - Zə st'ari t'abor (Štjak, g.)
 Za vinograde - Zə n'uəɣrade (Tabor, n.)
 Zaboč¹² - Zəb'ač (Veliko polje, n. in t.)
 Zadaž za xrib - Z'at zə xr'ip (Krtinovica, g. in t.)
 Zadnja Draga - Z'ad'nja dr'aɣa (Jakovice, t.)
 Zadnje njive - Z'ad'ne n'ive (Hrib, t.)
 Zadnje njive - Z'ad'ne n'ive (Ravnje, n. in v.)
 Zadobrava - Zəɟbr'ava (Dolenje, g.)
 Zagrad - Z'aɣrət (Poljane, n.)
 Zagrade - Z'aɣrəde (Veliko Polje, t. z lapornato, lahko zemljo)
 Zajkna meja - Z'ajkna m'jeja (Štjak, lep g.)
 Zakosovec - Zak'usovc (Gradišče, p. in t.)
 Zamlace - Zaml'ace (Štjak, g.)
 Zaobršje - Za'ubəršje (Krtinovica, g.)
 Zaobršje - Za'ubəršje ~ Za'ubəršje (Štjak, p., t. in g.)
 Zapil - Zap'il (Gradišče, n. in t.)
 Zarasek - Zər'ask (Veliko Polje, s.)
 Zaust - Za'ust (Stomaž, t.)
 Zaveje - Zav'eje, (Razgori, g.)
 Zavrt - Z'əvərt (Stomaž, t.)
 Zavrti - Zəv'ərti (Stomaž, t. in n.)
 Zelnik - Z'iəɟnik (Dolenje, n. in t.)
 Zelnik - Z'iəɟnik (Griže, n.)
 Zelnik - Z'iəɟnik (Hrib, t.)
 Zelniki - Z'iəɟniki (Stomaž, n.)
 Zelniki - Z'iəɟnikj (Jakovice, n.)
 Zgojnišče - Zɣ'ujnšče ~ Na zɣ'ujnšči (Štjak, terasaste n.)
 Zgon - Zɣ'un (Razgori, gm.)
 Zgon - Zɣ'un (Vrabče, gm.)

¹² Po obzidanih studencih v bližini.

- Zvon¹³ - Zv'ɔn (Veliko Polje, ograda)
 Zvon¹⁴ - Zγ'ɔn (Veliko Polje, ograda)
 Zvrtnica - Zvrtn'ica (Griže, n.)
 Žavlje - Ž'aʎle (Razgori, g. in v.)
 Žgavka - Ž'gavka (Gradišče, v. in g.)
 Žleb - Žl'ejp (Gradišče, opuščen t.)
 Žlebič - Žl'epč (Poljane, t.)
 Žlebje - Žl'ebj'ə (Mahniči, t.)
 Žvabovka - Žv'abovka (Poljane, n.)

Navedeni toponimi kažejo različno motivacijo svojega nastanka. Če omenin samo nekaj najbolj opaznih, so to lahko:

- oblika pokrajine: Planina, Sleme, V žlebu, Podolgnica;
- orientacija v pokrajini: Podloke, Podbrdo, Podklanec, Podvrti, V lesu, Pri kalu, Pod pilom "pod znamenjem";
- (prevladujoča) poljedelska kultura oz. vrsta rastja: Široke njive, Zelniki, Senožet, Trničje, Trepetličje, Sušilo;
- kombinacija prejšnjih motivacij in rabe določene parcele v daljšem obdobju, npr.: Stara draga, Stare apnenice ali povezava navedenih motivacij s konkretnim zaselkom (Volačev klanec, Pri Lahovki, Selski kraj, Selski bori) ipd.

Motivacija nastanka toponimov je seveda med bolj privlačnimi in med najmanj raziskanimi vidiki njihove obdelave. Obdelati bi jo bilo treba na dosti bolj obsežnem gradivu od tu predstavljenega.

Informatorji (starost med 55 in 80 let):

- Dolenje 6, Jože Turk
 Gradišče 1, Jože Mohorčič
 Griže 4, Stane Orel
 Hrib 1, Jože Hrib
 Jakovice 7 (in Tabor nad Jakovicami), Milka Pangerc
 Krtinovica 4, Ludvik Rener
 Mahniči 4, Emilija Mislej
 Nova vas 1, Grofovi
 Poljane 5, Jože Rener
 Pristava 3, Marjo Škapin
 Ravnje 9, Ivan Funa
 Razguri 6, Franc Sanabor
 Sela 2, Jože Vitez

¹³ Ograda, v kateri so molzli ovce.

¹⁴ Ograda, v kateri so molzli ovce. Zvon in Zgon sta sosednji parceli.

Selo 1, Leopold Funa
 Stomaž 11, Franc Hlača
 Štjak 8, Ivan Štemberger
 Veliko Polje 10, Ivanka Može
 Vrabče 1, Ivan Vitez

Janez Mikic
Poročilo o zapisovanju narečij v Slovenski Istri

Slovenska Istra še ni bila deležna sistematičnejšega in temeljitejšega dialektološkega raziskovanja. Slaba raziskanost slovenskih istrskih govorov se pokaže še zlasti ob primerjavi z raziskovanji sosednjih hrvaških in istrskoromanskih govorov. Želja in potreba po predstavitvi slovenske jezikovne podobe te pokrajine, kjer se prepletajo različne kulture, je živa tudi zunaj jezikoslovnih krogov, kar se je pokazalo tudi v pobudi posameznikov in nato Iniciativnega odbora za dialektološko raziskavo pri Krajevni skupnosti Dekani pred približno petnajstimi leti. Tako je Slavistično društvo Koper po dogovoru z Dialektološko sekcijo pri ZRC SAZU in Katedro za historično gramatiko in dialektologijo pri Filozofski fakulteti v Ljubljani leta 1980 vključilo v svoj program dela raziskovalno nalogo Narečna podoba Slovenske Istre kot del širšega raziskovalnega projekta Kultura na narodnostno mešanem območju Slovenske Istre.

Prevzel sem strokovni del naloge, pripravil vsebinski načrt in vodil pripravljalna in nadaljnja dela pri zapisovanju narečij. Za predmet raziskave smo določili slovenska istrska narečja s ciljem, raziskati glasoslovno, besedoslovno, besedotvorno, oblikoslovno in skladijsko (vsaj deloma, na ravni besedne zveze in besedni red) podobo istrskoslovenskih govorov, zemljepisno lego govorov in še posebej jezikovna razmerja do hrvaških in romanskih istrskih govorov. Raziskavo bi bilo mogoče pozneje nadaljevati na posameznih ožjih področjih (npr. strokovno izrazje za Istro značilnih dejavnosti — ribištva, solinarstva, oljkarstva ipd.).

Delo smo zastavili po etapah:

- pripravljalni del,
- zbiranje gradiva na terenu (zapisovanje in zvočno snemanje govorov),
- strokovna obdelava zbranega gradiva in
- sinteza raziskave v obliki raziskovalne naloge (kot dela širšega raziskovalnega projekta) in njena objava.

Naj ob tem poudarim, da pri nalogi nihče ni delal profesionalno, medtem ko so večino raziskav v okviru širšega projekta vključile v svoje redne programe dela obalne

inštitucije, kot so Pokrajinski muzej Koper, Pokrajinski arhiv Koper, Pomorski muzej Sergeja Mašere Piran in Medobčinski zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Piran. Zato je bilo potrebno že od vsega začetka računati s tem, da utegne biti delo zaradi poklicnih obveznosti sodelujočih počasno in dolgotrajno.

Po predstavitvi načrtovane raziskave smo oblikovali ekipo sodelavcev — zapisovalcev narečij. Ker so bili v njej večinoma neslavisti, čeprav dobri poznavalci svojih krajevnih govorov, smo jim s pomočjo dialektoloških strokovnjakov dr. Tineta Logarja in dr. Martine Orožen dali potrebne napotke za zapisovanje narečnega govora. Vsi zapisovalci so imeli najmanj višjo izobrazbo.

Kaj od tega je bilo narejeno?

Z zapisovanjem govorov smo pričeli jeseni 1981. Zapisovalci so uporabljali tradicionalni vprašalnik za slovenski lingvistični atlas (SLA, 1. in 2. del). Kljub dobremu lastnemu poznavanju krajevnega govora so vsi pridobili zanesljive informatorje. Delo na terenu je steklo brez večjih težav. Dinamika zapisovanja je bila različna, nekaterim zapisovalcem se je delo zavleklo. Do leta 1988 so bili dokončani zapisi govorov v krajih (v oklepaju je naveden zapisovalec in leto predaje gradiva):

PADNA (Albert Pucer, 1982), KRKAVČE (Dominik Pegan, 1982), DEKANI (Milan Gregorič, 1982), PLAVJE (Zdenko Ferluga, 1982), MAREZIGE (Nelida Vojska, 1983), SPODNJE ŠKOFIJE (Leander Cunja, 1983), PLAVJE (Ksenija Terglav, 1983), SOCERB (Milan Gregorič, 1983), HRASTOVLJE (Milan Gregorič, 1984), RAKITOVEC (Albert Pucer, 1984), SMOKVICA (Maruša Regent, 1984), PUČE (Milan Gregorič, 1985), BORŠT (Edelman Jurinčič, 1985), KUBED (Rafael Vidali, 1986), TOPOLOVEC (Marinela Šavle, 1987), HRVATINI (Milan Gregorič, 1988).

Prvotni namen zapisa desetih govorov smo tako precej preseгли (15), pri tem pa so izostali predvideni zapisi krajev KOŠTABONA, KORTE in RAVEN (današnji SV. PETER), tako da je slabše zastopan južni del Slovenske Istre. Ob izpolnjenih vprašalnikih je bilo zbrano še dodatno pisno gradivo za kraje DEKANI (Milan Gregorič, prevod Goldonijeve komedije *Le baruffe chiozzotte* v dekanski govor), KRKAVČE (Dominik Pegan, narečne pesmi), MIŠI (Milan Gregorič, mlinarska terminologija) ter dve zvočni kaseti s posnetki govora v HRVATINI in KRKAVČAH.

S tem opravljenim delom pa se je raziskava, žal, ustavila (upajmo, da ne tudi končala). Od tu dalje bi morali vzeti delo v roke strokovnjaki — jezikoslovci. Glede na to, da smo slavisti večinoma zaposleni v šolah, kjer nam narava in obseg dela ne puščata obilice prostega časa, nismo uspeli sestaviti ekipe niti pridobiti posameznikov za nadaljevanje načrtovane raziskave. Tako delo stoji že nekaj let.

Zbrano gradivo hrani Pokrajinski arhiv Koper.

Silvo Torkar

**Od prezira k priznavanju, od preganjanja k zbiranju
slovenskega narečnega besedišča**

(Glosa)

Odnos do lastnega narečja lahko primerjamo z odnosom do lastnega jezika sploh. Med Slovenci, predvsem med tistimi, ki so nosilci manjših, že izginjajočih govorov, vse pre pogosto srečamo podcenjevanje ali vsaj negotovost v vrednotenju svojega narečja. Razmerje narečje (govor) - knjižni jezik (regionalni pogovorni jezik) je danes primerljivo z nekdanjim razmerjem med slovenščino in nemščino. Neljubo potezo slovenskega značaja - namreč nagnjenost k avtodestrukciji in čislanje tujega (v naših razmerah pač predvsem nemškega in deloma italijanskega) - je svoj čas opazil že poljsko-ruski jezikoslovec Jan Baudouin de Courtenay, ki je leta 1872 več mesecev raziskoval slovenska narečja po zahodnoslovenskih krajih od Krasa do Bleda. Podobna razmišljanja najdemo tudi pri jezikoslovcu p. Stanislavu Škrabcu: "Pravi vzrok pa, da ginemo, je po mojem preverjenju to, ker sami sebe in svoj jezik zaničujemo. To je tista lepa lastnost, ki nam ne da priti do kake veljave in moči, ki nas bo tudi gotovo pokopala, preden bi bilo treba, ako se je za časa ne rešimo" (Cvetje z vertov sv. Frančiška V, 1884, 4d). Hitro spreminjanje načina življenja, izseljevanje iz gospodarsko in prometno manj razvitih okolij, vdor medijev v najbolj zakotna območja, vse to povzroča naglo in nepopravljivo razkrajanje narečij in govorov, ki ponekod meji že na pravo iztrebljanje. Žal je šola ta proces vse preveč pospeševala, namesto da bi zadeve predvsem pojasnjevala in razmejevala. Slavisti (slovenisti) se vse premalo zavedajo, da "se je to, kar imenujemo individualnost jezika, izoblikovalo v ljudskih narečjih" (F. Bezljaj, Eseji o slovenskem jeziku, 22). Dragocenosti narečne leksike se najbrž še najbolj zavedajo etimologi, ker je to zanje najvažnejše gradivo, še zlasti za tiste, ki iščejo najbolj arhaične prvine zaradi ugotavljanja praslovanskega izraznega fonda. Toda zbiranje narečnega besedišča pomeni terensko delo, to pa je stvar dialektologov in tudi etnologov. Žal so tovrstni naporji vse preveč prepuščeni naključjem in zagnanosti posameznikov, ni pa celovitega in načrtnega pristopa, ki bi omogočil, da bi se v nekaj letih (največ petih do desetih) evidentirala in za raziskovalne namene izdala v obliki manjših slovarjev večina neizogibnemu propadu zapisane narečne leksike. Vsak jezikoslovno usmerjeni slavist bi moral biti pozoren tudi na

ljubiteljske poskuse zapisovanja narečne leksike s strani neslavistov, jih spodbujati in usmerjati, vzbujati zanimanje za manj znane ali nerazložljive besede. O pomembnosti nabiranja narečnih besed bi morali govoriti na vseh ravneh splošnega in slavističnega izobraževanja. V strokovnem in poljudnem časopisu bi morali prikazovati in dokazovati smiselnost ukvarjanja z narečno besedo. Seveda je pri tem bistvenega pomena, da sama dialektologija pokaže razumevanje za taka prizadevanja. V zadnjem času so nekateri njeni predstavniki pokazali izrazito odprtost za neodložljivo reševanje vprašanj, povezanih z zapisovanjem narečnega besedišča (prim. prispevek Vere Smole v rubriki Polemike, odgovori v Jeziku in slovstvu 1992/93 (XXXVII), št. 6, 233-235: *Vseslovenski narečni slovar: da ali ne*). Odločen in pogumen korak naprej je napravil koroški rojak, priznani raziskovalec koroških narečij Ludvik Karničar v istem glasilu leto dni pozneje (*Koroška narečja kot most do slovenskega knjižnega jezika*, 1993/94, št. 6, 219-227), ki je s svojim člankom sprožil neke vrste teoretično podprto ofenzivo v prid narečja kot knjižnemu jeziku enakovrednega jezikovnega podsestava. Polemika med Milkom Matičetovim in Francko Benedik v Književnih listih Dela (30. 1. in 20. 2. 1992) je pokazala nekoliko tog pristop dialektološke strani k zares pereči in neodložljivi problematiki. Razumljivo je, da se v polemikah pogosto brani prestiž stroke kot take, vendar je odveč bojazen, da bi morebiten strm porast nezaviranega, spodbujenega, a vendar nadzorovanega zanimanja za zapisovanje narečnega besedišča razvrednotil, zmanjšal ali kako drugače ogrozil strokovno oz. znanstveno delo poklicnih dialektologov.

Cilka Trobec
Moj narečni jezik

Pred leti sem se odločila, da za diplomsko nalogo predstavim domače narečje. Malo zato, ker sem v sebi čutila, da to znam; malo zato, ker me je vselej zbolelo, ko so se ljudje delali norca iz naše domače govorice; nekaj zato, ker v šoli srečujem otroke, ki od materinega naročja znajo narečni jezik, zagotovo pa ne morejo s prvim šolskim dnevom preiti na knjižno rabo jezika.

Pa sem kaj hitro sklonila glavo v spoštovanju pred čudežem jezika, ki se pretaka iz roda v rod: rojeva, umira in spet rojeva, ki ga pa brez življenja človeka ne bi bilo.

Zajela sem lahko zelo malo, še manj zapisala. Omejiti sem se morala le na govorico svojega doma (Srednji vrh 3 nad Polhovim Gradcem, KS Črni Vrh in župnija Črni Vrh, po domače Pri Potrebuježu). V naslovu diplomske naloge sem uporabila kar hišno ime: Pri Potrebuježu pa govorimo takole; Pedagoška akademija, oddelek za razredni pouk, 1986; (PƏR PƏTRE'BUJEŽ PA ɣƏVƏ'REMA 'TAKLE).

Navajam nekaj primerov, da osvetlim odločitev, zakaj sem se omejila le na govorico domače hiše:

KS Črni Vrh leži na stičišču škofjeloškega, poljanskega in horjulskega narečja; hiše so oddaljene druga od druge in tako pri vsaki govorijo nekoliko drugače.

Saj niti doma nista ata in mama, oba rojena v Srednjem Vrhu, enako naglašala besede meso ≡ 'mesu ≡ me'su.

Navada je bila oponašati Srednjce: 'svije, sk'rije, cuje, 'vaɣi, kvaj (kuoj) (≡ svinja, skrinja, cunjja, ogenj, konj). V Črnem Vrhu bi rekli: svina (množina je svejne), skrina, cunjna (cuna), oɣi, kojn.

Na zelo majhnem področju sem odkrila več različic imena za Ljubljano ≡ Jeblana, Iblana, Ləblana, Leblana, Lublana.

pesa ≡ pisa ≡ pi:sa ≡ pejsa

ajda ≡ jejda

vrata ≡ du:r

brisača ≡ antle ≡ brisla ≡ brisle

teči ≡ letit ≡ dərpalt in izpeljanka dərpuzla

Srednji Vrh je od Črnega Vrha, kjer je središče KS s cerkvijo, šolo, trgovino in gostilno, oddaljen eno do dobri dve uri peš hoje. Za jezik sklepam na eno izmed oblik horjulskega narečja. Loči se od govorice drugih. Že od nekđaj govor Srednjcev (S'ri:dncāv) pri sosedih velja za zelo grdega.

Navajam nekaj primerov, zanje mislim, da so tudi med "krivci":

Jezik je brez melodije z neizrazitimi kratkimi in razcepljenimi samoglasniki.

Glas g izgovarjamo v grlu (ɣ).

Besedni naglas je večinoma korenski.

Obstaja dodatna sklanjatev, ki sem jo poimenovala E sklanjatev (veja ≡ veje, Marija ≡ Mārije; mlinar, pri mlinarju ≡ pər mlinari).

Še zmeraj uporabljamo predlog raz ≡ ərz.

Stopnjevanje : najbližji ≡ narb'liži

Vprašalnice: ali ≡ al, a ≡ a:, kajne ≡ a'ne ≡ jel

Nikalnici : ne ne ≡ ə ə ≡ η η (zadnji n)

V nekaterih zvezah se zvočnik m zlije v n : jaz sem ≡ jest sn, vidim ≡ vidn, pesem ≡ pi:sn, ...

Z glasom j najbrž mehčamo in tudi knjižna kombinacija n + j se izgovarja j:

Ljubljana ≡ Jeblana, Horjul ≡ Hərjuj,

Vipava ≡ Jepava, Kranj ≡ Kraj,

Gorenja vas ≡ ɣu'reje vas ...

Bog ≡ Bu:h

Ob tem, ko sem odkrivala pravila in zakonitosti domačega govora, sem v sebi utrjevala tudi mnenje, da mora učitelj tudi otrokovo govorico dojeti s srcem, če hoče, da ga otrok sprejme. Da je narečni jezik del otrokove osebnosti, ki jo je treba negovati in razvijati in da more otrok vzljubiti slovenski jezik šele preko svojega domačega (narečnega) jezika.

Ko sem bila še sama učenka, vem, da so se v šoli iz leta v leto pojavljale težave, ki so veljale za napake, v resnici so bile zakonitosti narečnega jezika. In tako so bili prizadeti in ranjeni učenci in težko je bilo učiteljem v njihovi nemoči, ker jezika učencev niso razumeli.

Težko je verjeti, vendar so skoraj vsa narečna pravila za knjižno rabo nepravilna. Navajam nekaj ugotovitev in nekaj razlik s knjižnim jezikom:

V prvem razredu so otroku veliko bližje narečne besede, knjižnih marsikdaj ne razumejo.

Posebno učenci s težavami veliko lažje pišejo tako, kot govorijo.

Učenci s težavami pri branju besedilo sproti prevajajo v jezik narečja.

Moti naglas.

Težave delajo razcepljeni samoglasniki.

V narečju prehaja do preglasa a v e za (c), č, ž, š, j; nekatere glasovne skupine niso obstojne; na koncu besed se tako kot v horjulščini izgovarjajo zveneči parni glasovi: z, ž, ɣ, b, d.

Otroci ne znajo izgovarjati g. (In ne razumem, zakaj slavisti komplicirajo, za nas je čisto dober ɣ.)

Nedoločnik je kratek, zmeraj na t.

Določna in nedoločna oblika sta enaki.

Izginja dvojina za ženski spol. Prihaja celo do enačenja ednine, dvojine in množine. Srednjega spola ni.

Besede narečnega jezika so zelo okrajšane.

Sklanjatev je več kot v knjižnem jeziku. Sklanjatvena in spregatvena obrazila so drugačna. Otrokom se zdijo pravilna in seveda, znajo jih.

Za narečje je značilen trdi l.

Moja diplomaska naloga Pri Potrebuježu pa govorimo takole je obsegala:

1. Glasoslovje

Poskusila sem kratko in shematično prikazati glasove iz govorice Potrebuježevih.

2. Oblikoslovje

Oblikoslovni opis domačega jezika sem podala s pomočjo sheme (Kopčavar, Jezikovna vadnica). V nekaterih poglavjih sem morala preko sheme, ker sem odkrila novo.

3. Potrebuježevi

Besedilo je bilo napisano in posneto v narečju.

4. Kasete (Pri Potrebuježu pa ...), kasete nimam več. Posneto sem imela domačo govorico, starinsko molitev Zdrava Marija in posneto govorico nekaj ljudi iz Srednjega vrha.

Takrat sem v uvodu zapisala, da je bilo delo izredno zanimivo in pestro in da vsaj oblikoslovja ne bi obdelala še enkrat na tak način. Tudi zdaj ga ne bi. Minilo je nekaj let in komaj verjamem, da sem nalogo delala jaz. V povzetku sem večino primerov povzela po diplomski nalogi, nekaj stvari sem odkrila in dodala na novo. Zdaj se mi že marsikaj vidi in sliši malo drugače ...

Še zmeraj pa ne morem drugače, kot skloniti glavo v spoštovanju pred čudežem jezika in pred Njim, ki nam ga je podaril.

Zvone Kopač Doživetja nekega narečja*

Naši kraji so znani po zanimivih ljudeh in lepi naravi, Žirovce pa poznajo tudi po našem narečju. Naša govorica, ki včasih spominja na petje, me je že velikokrat izdala. Mnogokrat so ljudje skozi moja usta razbrali, od kod prihajam. In nikoli mi ni bilo žal, da se je to zgodilo. Mislim, da smo prav študentje precej prispevali k temu, da se je podoba našega narečja razširila po Sloveniji. Študentje iz Žirov smo prek naših znancev nevede postali raznašalci žirovščine na sončni strani Alp.

Poskušal bom opisati nekaj doživetij iz preteklih dvajsetih let, ki so mi najbolj ostala v spominu. Vsa ta doživetja med seboj povezuje prav naš jezik, s katerim se lahko Žirovec poistoveti, ne da bi potreboval osebno izkaznico. Mislim, da je tudi pestrost govorice tista, ki povezuje študente iz naše doline in pripomore, da so srečanja med študenti zanimivejša.

Moje prvo soočenje z dejstvom, da žirovščina ni materni jezik vsem vesoljnim Slovencem, me je udarilo po glavi že v prvih letih mojega potikanja po osnovnošolskih klopeh. Imel sem srečo, da sem imel teto v Logatcu, ki me je tja večkrat povabila na počitnice. V čem je bila ta sreča? Če ne bi bilo tete, bi vse do petnajstega leta živel v zmoti, da Žirovci govorimo najbolj pravilno slovenščino, in noben Žabar nas ne bi mogel prepričati, da to ni res. V Logatcu sem torej dobil prvo lekcijo o tem, da poznamo dva oblaka. Prvi je tisti, ki ga poznamo v Žireh, in mu pravimo ablak (op. – ne gre za tiskarskega škrate). Drugi je tisti, ki ga poznajo na Kranjskem, in se imenuje oblak (po Toporišiču je pisano pravilno). Pri teti so me hoteli naučiti še druge "neresnice", jaz pa sem bil trmast do konca in sem po prihodu domov kruhu še vedno rekel krah. Trditev, da Žirovec ostane Žirovec, očitno ni iz trte zvita. Kot corpus delicti naj navedem teto, ki jo po tridesetih letih bivanja na Notranjskem še vedno izdaja govorica.

Ob koncu osnovne šole so nas učitelji začeli prepričevati, da nas naše matere ne učijo pravilne slovenščine. Nek Nebodi Gatreba se je na vsak način hotel "spraviti

* Korenine, glasilo študentov Poljanske doline, št. 5, 1994.

nad nas" Hribovce in je v knjigo za slovenščino "namalal" cel odstavek o tem, kako na Dobračevem (Žirovci seveda rečemo: na Dobračevi) pri Žireh kosimo travo. Članek je bil tako nakracan, da so celo a-ji in i-ji imeli neke pike in strešice. Sošolci smo se kracarji seveda smejali. Kdo bo take otročarije jemal zares? Naša razredničarka pa je še vedno robantila o nekem rovtarskem narečju, med katerega naj bi spadal moj materni jezik.

Nekaj let pozneje sem se navsezgodaj zjutraj odpravljaj z avtobusom v metropolo Gorenjske. Napol v spanju sem z zanimanjem vlekel na ušesa debate sotrpinov iz naše doline. Takrat sem dojel, da se že po dolini pojavljajo razlike v posameznih besedah. Ugotovil sem, da Žirovci pravimo kak, Poljanci kok, ostali kako. Kako veliko besed za eno samo besedo! Ponosen sem bil na to, da ima vsaka vas narečne posebnosti, čeprav so mi jutranja paberkovanja šla pošteno na jetra. Tisti, ki smo sedeli, smo namreč zjutraj radi malo pospali. Ob govorjenju nekaterih nam pogosto ni uspelo, smo pa zato mislili na razne traparije v zvezi z dekleti naše doline.

V nadaljnjem šolanju na srednji šoli je imidž našega narečja zableščal do popolnosti. S svojim dialektom smo Žirovci postali še bolj opazni. Za nekatere dopadljiva govora je za druge postala prava muka. Nekateri se niti niso trudili, da bi to prikrili. Najbolj občutljiva, ker ji je tako velela njenega poklicna preobčutljivost, je bila "prfoksa" za slovenščino. Zaradi nje naj bi se morali pred tablo izražati pravilno (beri čisto slovensko). Hujše kazni nam res ni mogla dati. Žirovce je hotela preizobraziti v prave Toporišičeve Slovence. Ne spadam med tiste vrste ljudi kakor nekateri, ki so po treh dneh uka v drugem kraju pozabili na svoj jezik. Nisem hotel biti policaj, ki je po prvem dnevu šolanja v kraju pod Šmarno goro pozabil na žirovščino in začel kvakati po žabarsko, v upanju, da je s tem pridobil na IQ-ju. Zato ji tega veselja nisem dovolil, čeprav sem bil deležen majhnih nagrad, ki so se kazale v nižji oceni. Sloprof pa ni bila edina, ki se je veselila vsakega snidenja z Žirovci. Kot privesek nas je med šolanjem spremljal Ejga učitelj iz Tržiča, ki nas je hotel sveto prepričati, da le v Grapi pod Ljubeljem govorijo čisto "ta pravo" slovenščino. Razlagal nam je, da je rdeča rdeča in ne ardeča, jaz pa sem bil v glavo, na veselje njegovih sokrajanov, še vedno ardeč. Žirovci smo pri njem dobivali še več vzdevkov, med njimi tudi tega, da smo narod ruzakarjev, včasih pa smo bili celo Indijanci. Ejga je bil prvi, ki je nas Žirovce v svoji nevednosti proglasil za narod — čeprav zadnja dognanja pravijo, da kot Slovenci verjetno tudi mi izhajamo iz Venetov.

Le nekaj let pozneje sem bil na svoje veliko presenečenje deležen lekcije pravil lepega govorjenja od kolega, ki je bil sveto prepričan, da intelektualec v mestu pač ne sme govoriti po domače. Vsega je bila kriva njegova prijateljica, ki se je naenkrat pojavila pred nama z nahrbtnikom na rami. Kot zvedav fant sem se takoj vključil v njun pogovor, seveda ne v slogu svojega kolega, ki je z govorico hitel dokazovati meni in sebi, da je že končal prvi letnik študija. Kolega se je namreč tako sramoval moje žirovščine, da mu je bilo žal, da me ni pustil deset metrov za seboj. Malo je manjkalo, da bi dojel, kako se je počutila Cankarjeva mati skoraj pred sto leti. Po dekletovem slovesu sva ob kozarcu piva dolgo uro razpravljala o tem, kako naj govorim med študijem v Ljubljani, če želim dobiti kakšno "ribico". Takrat sem uvidel, da je tudi med študenti nekaj takih, ki so pametnejši, ker znajo dva slovenska jezika.

Svojo detektivsko talentiranost je dokazal tudi profesor, pri katerem sem moral na predavanju prebrati referat. Že po drugem odstavku me je prekinil z besedami: "Kopač,

ste vi Žirovec?" Dokaz je bil tu, prič tudi ni manjkalo, zato se tajiti ni dalo. Ostal pa je grenak priokus, da mi ni usojeno postati radijski napovedovalec.

S spisom, ki ste ga zaradi osnovnošolske ravni pisanja, upam, prebrali, končujem paberkovanja na temo, ki naj bi bila zanimiva. Moji pripetljaji z narečjem so bili verjetno podobni tistim, ki so jih doživljali tisti, s katerimi smo se skupaj prebijali skozi študentske klopi. Na vsak način so spomini na študentska leta lepi in tudi majhni problemi z narečjem jih ne morejo zagreniti.

V spominu vedno ostane le najlepše.

Berta Golob
Osebno stališče o jeziku

Že zelo dolgo se čudim sposobnosti, da ljudje zmoremo govoriti. Menda bi tudi mi lahko zgolj hrkali, tulili, rjovel, mrmrali, zavijali ali se še kako drugače oglašali in sporazumevali. Toda te neštete kombinacije zdaj bolj zdaj manj melodično artikuliranih glasov, združenih v pomene v ne vem koliko jezikih, te me navdajo s kar veličastno grozo.

Govorim, torej sem. Še od takrat, ko sem gmajni rekla manda, vlaku pa ak.

Zmeraj sem rada poslušala, kako govorijo drugi. Zdelo se mi je imenitno, ko je neka ženska rekla, da se ji je predpasnik preklâl. Nazorno sem videla, kako je šel na dvoje. Kot krunkelj, ki ga je oče z enim zamahom sekire razčesnil.

Kvada zaspana, oné, spod nog se zgub, gm'h dej, nka na tul, gor se pober, no, mau dol sed, počmu se pa uškodješ, gau treba tga otroka z ježev'm bodicam pokad't in še vse drugo izrazje iz ljudskega govora mi je že od malega vzbujalo slo po poslušanju in ponavljanju.

Ko je prišla na vrsto šola, je kaj od tega kar nekam poniknilo. Toda praznina se je brž zapolnila, in to s knjižno besedo. Branje, branje! Predvsem še pesmi, ki so se tako lepo zvočno ujemale. Pa tudi že zavest, da je poleno nekaj drugega kot koleno, da je krt tudi trk, cepec pa od obeh strani cepec.

Ko gledam nazaj, zdaj vem - malo naučeno, malo po posluhu -, da sem jezikovna dejstva na neki način doživljala. To mi je pomagalo, da v šoli pri jezikovnem pouku/slovnici nisem doživljala kakih prehudih težav, niti nisem imela v poklicu najmanjših zadreg s poučevanjem materinščine.

Toda vse to je preteklost. Vseeno, brž ko se zaveš pomembnosti jezika, se ni mogoče odreči skrbi zanj. Zato z jezikovno zavestjo živim.

Kako doživljam jezik danes? Po eni strani kar najbolj razumsko, po drugi nemara celo preveč čustveno. Prepuščam ga v nemar: naj se že razvija ta moja materinščina, kakor bo nanese čas, in hkrati me zanjo boleče skrbi. Predvsem se sprašujem, kako da ne dom ne šola ne zmoreta človeku več privzgojiti občutka za ustreznost in neustreznost, nekoč pa sta to znala, ne da bi bil kdo kdaj omenjal kake jezikovne

zvrsti. Na uho mi udarja izvotljen, izpraznjen jezik. Zlajnan in razcapan. Nekakšen poljezik. Mnogih govorcev ne razumem. Dostikrat ne vem, kaj berem, a vidim, da je napisano slovensko. Metajezik se mi razkriva kot razmetan jezik. Kmet in inženir kmetijstva govorita enako nerazumljivo in mečeta iz sebe nekakšne jezikovne oblance. Politiki bruhajo na dan same pomenske skrivalnice. Mladež tolče svojo slovango. Tudi pisno se je dežela že močno potujčila. S tem, ko se takole lagodno odrekamo svojemu jeziku, se odrekamo sebi. Brišemo se z Zemlje. Ponujamo se za kako arheološko raziskovanje, ampak ali bo z nami vred zagrebena še kaka posoda s slovenskim napisom? Angleško zaokrožena melodična linija slovenščine mi zareže naravnost v srce. Seveda, saj znamo poučevati angleški jezik neprimerno bolj življenjsko kot svojega. Ko poslušam nosljanje radijskih in televizijskih govorcev, mi gre na jok nad njihovo izumetničenostjo. Če prislunhem gospodarskemu komentarju, ga ne razumem. Izveski nad trgovinami mi razprodajajo domovino.

Kako da se ne zgane parlament? Kaj pa, če prava mafijskopolitična mreža skrbi za to, da slovenstvo izgine?

Kdaj pa kdaj si, čeprav nimam dobrega posluha, zapojem Brižinske spomenike.

Verjamem, da ima jezik sam v sebi neko silo ohranjanja. Usmerjevalec. Neizpodbiten vektor, ki žene razvoj naprej. Hudo pa je, če človek njegovo naravno težnjo umetno prikraja. Ne znam si zadovoljivo odgovoriti, zakaj to počne. Dogaja pa se to zmeraj takrat, kadar spusti s povodca samega sebe in se požene v brezumno hlastanje.

Če psihologi ugotavljajo, da je človek nihajoče bitje, razumem, da se nihljaji prenašajo tudi na njegovo jezikovno ozaveščenost. Krivulja se vzpenja in pada. Ne sama od sebe, ampak je povzročena in pogojena. Družbene silnice pri tem niso brez pomena.

Je slovenščina, ki jo slišim in berem, še moj jezik? Narojena vanjo, jo občutim kot kožo, ki je kdaj preveč ohlapna, drugič pa mladostno čila in napeta. Trepetam za to svojo slovenščino, včasih pa si mislim: pa naj divja kot vranec, saj se vsak konj nazadnje užene.

In stopi z zložnim korakom naprej.

Radovan Jelinčič
Folklorno gradivo iz Prvačine

9169

Aleluja, od kje ime?

Bilo je nekoč v davnih časih. Bližala se je velika noč. Kašče so bile prazne, nikjer poštene, dobre hrane, kakor se za tak praznik spodobi. Le repo so imeli ljudje še po kletih. Kakšno bo praznovanje ob sami repi?

Po kmetijah je bilo vse več lakote. Jedli so samo še repo. Zdaj pa naj jo še za tak praznik.

Kmetice so lupile repo nekoliko bolj na debelo, da ni bil samo grenak olupek in te olupke sušile. Verjetno pa so imele nekaj nasušenih že tudi prej prav za primer kakšne stiske. Te olupke so potem močno kuhale. Ko so se jim zdeli dovolj kuhani, so odlile vodo, olupke pa zrezale čim bolj na drobno. Sesekljale so jih. Tako sesekljane so dale v lonec in zopet kuhale. Če je bila kje še kakšna druga zelenjava, so dodale še tisto. Zabele pa skoraj ni bilo. Ko se je to nekoliko povrelo in postalo bolj gosto, tako da skoraj ni bilo poznati repe, so tako pripravljeno hrano stresle v skledo in postavile na mizo. Okoli je posedla družina, ki je jed zajemala z lesenimi žlicami. To je bila v času lakote jed za veliko noč — aleluja. Bila je res postna, pa tudi ime ji je ostalo "aleluja" vse do danes.

Letine so postajale pogosteje bogatejše. Za veliko noč pa so jo nekoliko v spomin na prestano lakoto, nekaj pa tudi zaradi posta še vedno kuhale. Toda vedno več je bilo v njej dodatkov; slanina, prežganje iz ajdove moke, čebula, česen razne druge zelenjave. Zalivale pa so jo z juho, v kateri se je kuhalo suho svinjsko meso. Za dobro alelujo pa je danes potrebno vsaj devet stvari.

družina Peternel

Sp. Novaki 4

29.6. 1992

9170

Kristus in sv. Peter.

Kristus in sv. Peter sta popotovala po svetu. Tako sta naletela na kmetiča, ki sta si bila zelo različna.

Eden od njiju je klečal na koncu njive, imel sklenjene roke in milo prosil Boga, naj mu pomaga.

Drugi pa je imel vprežena vola v plug in ju neusmiljeno priganjal, da sta čimhitreje vlekla. Pri tem pa je prav neusmiljeno in na ves glas preklinjal Boga in hudiča.

Pa je Peter hudomušno pogledal Kristusa in ga zvito vprašal: "Ti, Kristus, komu od teh dveh bi ti pomagal?"

Kristus se je malo zamislil, potem pa odločno odgovoril: "Ja, vendar tistemu, ki se trudi in dela".

Stanko Pisk

Ozeljan 3 Lokovec) r. 1938

10.7.1992

9171

Sem pa slišal pripoved nadaljevanja njunega razgovora:

Zdaj se je pa Kristus obrnil k Petru in ga vprašal: "Peter, odgovori mi, zakaj sem se tako odločil?"

Peter je nemočno gledal Kristusa in molčal.

Kristus se je nasmehnil in rekel: "Vidiš Peter, če bi pomagal onemu, ki ne dela, bi prenehal moliti. Ta pa, ki preklinja, bo pa prenehal preklinjati. Kaj ni tako?"

Marica Murovec

Lazine nad Slapom

r. 1928

10.11.1992

9172

Hrib na zlatih stebrih.

Nad Vitovljami je strm hrib. Že odnekdaj je na tem hribu trdnjava. Nihče ne ve, kdo jo je zgradil in kdaj. V tej trdnjavi so najprej zgradili kapelico kasneje pa še cerkev.

Prva kapelica naj bi bila postavljena že okoli leta 400. Stala naj bi tam, kjer je sedaj glavni oltar sv. Marije. Kapelica naj bi razen strehe imela pred seboj še leseno lopo.

Vas Vitovlje naj bi dobila ime po Vidi, ki naj bi jo takrat klicali Vitovljana. Iz tega kraja je peljal skriven rov prav v trdnjavo na hribu nad njo. Začel naj bi se pri zadnjih vitoveljskih hišah, to je najvišjih. Kje pa so te bile, ne ve nihče več. Svet se je nekoč porušil, s tem hiše pa tudi rov. Od njega je ostala le še majhna luknja. Bila je tako velika, da se je vanjo komaj prirnil človek. Potem pa so še to zadelali.

Ves hrib, s trdnjavo vred in cerkvijo, stoji na štirih zlatih stebrih. Ti štirje zlati stebri naj bi pomenili štiri strani sveta.

Pred trdnjavo, skoraj na vrhu hriba, stoji kapelica sv. Lucije. Ob kapelici je bil vedno živ studenec. Pred približno 800 leti pa se je svet premaknil in kapelica se je podrla. Na istem mestu so potem zgradili novo, tudi posvečeno sv. Luciji. Pa tudi studenec je še vedno dajal vodo.

Ko pa so pred kakšnimi dvesto leti gradili Francozi cesto v trnovski gozd na Kopitnik, cesta se vije v dolini za cerkvijo in kapelico, pa je studenec usahnil.

Precej nižje na vzhodni strani hriba je bilo kar veliko jezero. V sredini tega je bil močan požiralnik, luknja, ki je požirala vodo. Ta se je vrtinčila tako močno, da je bilo videti kakor lijak. Pred dolgimi leti pa se je svet zopet premaknil in zasul del nekoč velikega in lepega jezera. To je sedaj le majhno pa bistro. Voda pa le nevidno odteka.

9173

Nosači mrličev.

V cerkvi sv. Marije na Vitovljah so bile vzdane kamnite moške glave, katerim so pravili "nosači mrličev". Koga so predstavljale, ni nihče vedel. Cerkev naj bi bila postavljena 1361. leta. Te glave so bile narejene iz nekega poroznega kamna. V naši okolici ne vem zanj.

Prav gotovo so te glave predstavljale poznane ljudi iz Vitovelj in okolice. Bilo jih je osem in so bile vzdane v polkrožno steno v notranjosti cerkve.

Leta 1936 jih je takratni dekan s kladivom iznakazil. Odbil jim je nosove, poškodoval lica, ustnice. Skratka poškodoval jih je skoraj do nespoznavnosti. To sem sam videl. Eno glavo pa je celo snel z zidu. Po teh poškodbah pa so zidarji ometali steno z novo malto in prekrili razbitine. Uničeno in sneto glavo pa je v kasnejših letih na novo napravil moj sosed, kmet Roman Ipavec, ki je nekje staknil podoben kamen. Delal je po spominu in se mu je kar dobro posrečila podobnost s prvotno glavo.

Teh osem glav smo imenovali baroni (paroni?). Nekoč v davnih časih naj bi nosili mrliče k pokopu. Bogataše je nosilo vseh osem, kaseje pa le še šest. Reveže pa le štirje. Bili pa so to vedno eni in isti. Verjetno iz istih hiš, kajti vedno eni in isti ne bi mogli dolga stoletja prenašati mrličev.

Rafael Gleščič
Vitovlje (Užiče)

r. 1926

24.7.1992

9174

Hiša na zlatih (stebrih) — temeljih.

Nad sotočjem Trebušce in potoka Pršnjaka stoji na robu majhne ravnice stara, nizka, s slamo krita hiša. Zelo je stara, koliko ne ve nihče. V njej je še odprto ognjišče in črna kuhinja. Za to staro hišo v Zgornji Trebuši št. 112, last Jožeta Kumarja, po domače pri Krtu, pravijo, da stoji na zlatih temeljih.

Kdaj so začeli kopati zlato blizu Krta ob potoku Pršnjaku, ne vemo. Mora pa biti že davno. Tudi moji davni predniki naj bi še kopali zlato v tem rudniku.

Od rudnika zlata, ki naj bi bil nekje v bližini Krtove hiše, pa vse do Zgornje

Trebuše so imeli vse zemljišče premerjeno. Vse to je bilo tudi zarisano in zapisano v papirjih. Tudi vhod v rudnik je bil narisano na njih.

Potem pa je nekoč prišla velika voda, ki je vse poplavela, spremenila in premešala. Potok Pršnjak je spremenil svoj tok in ni več tekel tam kakor nekoč. Napravil si je novo strugo. Meritve so izginile pa tudi papirji, na katerih je bilo vse to narisano in zapisano, so se takrat izgubile.

Vhod v rudnik so že iskali, pa ga niso mogli najti. Mogoče je tudi v hišnem imenu po zmerjanju "pri Krtu" iskati skrivnost zlatega rudnika.

Nekoliko niže od Krtove domačije so tudi pozneje pred nekaj stoletji nekaj kopali. Pravijo, da naj bi iskali ilovico ali nekaj podobnega, kar naj bi potrebovali za peči, iz katerih so dobivali steklo. Tudi moji prapradedi naj bi kopali.

Albina Makuc

Zg. Trebuša 111

r. 1920

14.7.1992

9175

Kuščarice ne smeš ubiti.

To se je zgodilo takrat, ko je Marija, mati Božja še hodila po svetu. V tistih časih so reveži hodili bos, tako tudi Marija. Pa se ji je v peto zasadil velik trn, ni si ga mogla izpuliti. Prišla pa je kuščarica (martinček) in ji ga izpulila. Zato kuščarice ne smeš ubiti.

Darinka Žižmond

Ozemljan št. 3

r. 1920

15.10.1992

9176

Molitev za Čavensko goro.

Moja mati Marija Batič je večkrat pripovedovala, da jim je župnik, ko so bili v pregnanstvu na Štajerskem v prvi svetovni vojni, pripovedoval o Čavenski gori. Ta naj bi stala na treh zlatih stebrih in naj bi bila polna vode. Pri maši so vedno tudi zmolili za Čavensko goro vsaj očenaš in zdravo Marijo.

Zoran Batič

Prvačina 242

r. 1944

20.7.1993

9177

Pravica do poti.

Moj nono je pripovedoval, kako so pred dolgimi leti s sosedom uredili prevoz po kolovozu s tiste njive tam na kraju.

Njegov oče je imel majhno njivico kot običajno, ograjeno s kamenjem. Do nje je vodil kolovoz, katerega pa so le malokrat na leto uporabljali.

Bogati sosed je dostop do te njive vedno oviral. Nekega dne pa, ko je moral z ženo na njivico, da pobereta pridelek, je rekel svoji ženi, naj si da v predpasnik nekaj pesti pepela. Ta ga je ubogala pa si spodrecala tako, da je vsak trenutek lahko segla vanj. Voz sta na njivici naložila s pridelki in odpeljala. Na meji pa, kjer je šel kolovoz po sosedovem zemljišču, ju je ta čakal.

Ko bi vol moral stopiti na kolovoz na njegovi zemlji, ga je udaril s palico po gobcu. Vol se je ustavil. Moj bis nono je rekel sosedu, naj udari njega, saj vol ni kriv, ker ga vodi pač on. To se je trikrat ponovilo, vedno pa je bil tepen vol. Bisnonotu je bilo tega dovolj ali pa je bila taka vera, da moraš trikrat ponoviti ali napraviti isto stvar, da si potem upravičen ukrepati po svoje. Seveda je napadel soseda. Kar krepko sta se spoprijela. V ugodnem trenutku pa je žena, kakor jo je bil že prej podučil mož, vrgla sosedu v obraz pest pepela. Seveda ta ni več videl in takrat mu jih je moj bisnono pošteno naložil. Od tistega časa ni bilo več sporov za kolovoz in jih še tudi danes ni.

Anton Bitežnik

Grgarske ravne

r. 1900

6.10.1993

9178

Hvala Bogu.

Bilo je še v časih, ko so kmetje morali dajati del pridelkov graščakom, svojim gospodarjem.

Tako sta se mož in žena doma prepirala, kaj naj mož nese graščaku. Mož je hotel nesti lepa debela jabolka, ki so pravkar zorela. Žena pa je menila in vztrajala, naj mu nese fige, saj je sedaj pač čas fig. Obveljala je pač ženina.

Ko je prinesel mož fige v grad, jih je izročil graščaku. Ta je fige pogledal, potem pa zahteval od kmeta, da stopi do bližnjega zida in se obrne proti njemu. Graščak je vzel figo in jo vrgel proti kmetovi glavi-obrazu. Vsakokrat ko ga je zadel, se je graščak zasmejal, kmet pa je rekel: "Hvala Bogu". Ko je fig že zmanjkovalo pa je graščak le vprašal, kaj pomeni tisti "hvala Bogu". Kmet je ves obložen z ostanki fig povedal, da mu je žena svetovala, naj nese fige. On da je hotel prinesiti debela jabolka. Po prepiru sem jo ubogal in hvala Bogu, da sem jo.

Živko Kokalj

Šempeter pri Novi Gorici

r. 1926

7.10.1993

9179

Tolminci, Vipavci in Sveta gora.

Na Sveti gori nad Solkanom so bila in so zopet pogosta romanja. Še posebno pogosta pa so bila ob različnih ujmah. Takrat so se na gori srečevale skupine ljudi iz

različnih delov Primorske. Te skupine pa so največkrat imele različne želje in potrebe, za katere so prišli prosit. Tako so se pogosto srečevali tudi prebivalci suhe Vipavske doline pa mokre Tolminske.

V cerkvi so seveda Vipavci molili za dež, Tolminci pa za sonce. Želji obeh pa nista bili uresničljivi ob istem času. Molitve in prošnje so bile zaradi stiske goreče in iskrene. Potrebe so bile velike in so prosili že kar glasno. Želje enim pa drugim niso bile povšeči.

Zaradi tega so se nekajkrat po končani maši razvnele strasti. Začelo se je z besedami, nekajkrat pa se je končalo tudi s klofutami.

Po tako vročih željah in dokazih teh želja pa je nemalokrat padala toča. Tako ni bilo ugodeno ne enim in ne drugim.

Adi Vuk
Renče
77 let
6.10.1993

9180

Iz Noctovih časov

Na robu Trnovskega gozda nad Vipavsko dolino se levo od Izvirka–Lijaka spusti steza strmo navzdol. Pri tem zavije v levo skozi deset mogoče celo več metrov visoko in prav toliko široko luknjo. Skoznjo jo imenujemo.

Tam smo šolski otroci pred 45 leti še videli veliko železno kljuko v tej kamniti gmoti. Pravili so, da je še od takrat, ko je bilo v Dolini morje in je za tisto kljuko Noe privezal svojo ladjo.

Vilma Furlan
Ravnica
Nova Gorica
r. 1938
15.11.1993

9181

Na kratko

Goče in Erzelj: Starih ljudi in starih omar ne premikaj.

V Hotedršici so pravili, da poje lastovica zjutraj:

Čiv, čiv, jaz sem že zgodaj vstala,

sem se že počesala,

ti pa dolgo ležiš in debelo rit rediš.

Pregovor pa je bil: če boš v vodo scal, boš na sodni dan mačkovo kri pil.

In res smo se izogibali tega, da ne bi pili mačje krvi.

Avtopsija

Angelos Baš
Popravki in dostavki

1. V Enciklopediji Slovenije 7, Ljubljana 1993, str. 194-5, je Sergej Vrišer obdelal geslo *Moda*. Njegova teoretična definicija mode obsega dva stavka: "Moda, množično uveljavljena, časovno omejena in spreminjanju podvržena oblika kulturnega življenja, ki izhaja iz duhovnih in materialnih okoliščin v družbi. M. zajema način življenja, mdr. → oblačilno kulturo, stanovanjsko kulturo, literaturo, gledališče." Navedena definicija je nedvomno ena slabših definicij mode, ki jih poznam. Če v prvem od omenjenih stavkov odmislimo besedo "množično", lahko to definicijo uporabimo za kateri koli kulturni pojav. Vsak kulturni pojav je v določenem obsegu uveljavljen in torej obstaja, vsak je časovno omejen, podvržen spreminjanju in izhaja iz duhovnih in materialnih okoliščin v družbi.

Ali je množična uveljavljenost mode tista njena značilnost, s katero lahko definiramo modo? V svojem spisu *Moda* (*Traditiones* 13, Ljubljana 1984, str. 71-85; ponatis v: A. Baš, *Oblacilna kultura na Slovenskem v Prešernovem času* [1. polovica 19. stoletja], Ljubljana 1987, str. 296-313) sem predvsem povzel filozofska, ekonomistična, sociološka, psihološka, etnološka in druga spoznanja o modi. Teh spoznanj ne bom tukaj ponavljal, temveč bom samo naštel nekatere definicije, ki poleg množičnosti omenjajo še druge njene značilnosti. G. Simmel je l. 1905 sodil, da moda "zadovoljuje potrebe po razločevanju, težnje k diferenciaciji, spremembi, ločevanju ... mode so" vselej razredne mode ali mode družbenih plasti; moda ni "nič drugega kot ena od posebnih življenjskih oblik, ki združuje v enotnem ravnanju težnjo po socialnem izenačenju in težnjo po individualnem razločevanju in spremembi". W. Troeltsch je l. 1912 poudaril kot značilnost mode njeno kratkotrajnost in iracionalnost, prisilo, ki jo izvaja, in pa okoliščino, da ima moda samo izjemoma kaj skupnega s smotrnostjo. S. R. Steinmetz je l. 1931 opominjal na tempo in prisilo mode. Najbolj polno pa je l. 1971 definirala modo R. König: po njegovem je moda "splošna socialna institucija, ki zajema in oblikuje vsega človeka je univerzalno kulturno oblikovalno načelo, ki lahko zajema in preoblikuje ne le vse človekovo telo, temveč tudi vse njegove izrazne načine." (Navedki so iz mojega navedenega spisa.)

Če ima Vrišer množičnost mode za eno njenih značilnosti, upošteva s tem samo eno, ne pa tudi drugih njenih značilnosti, ki prav tako sodijo v definicijo mode. A tudi naslednji od navedenih Vrišerjevih stavkov v njegovi definiciji o modi je oporečen. Pravi, da moda zajema "način življenja, mdr. → oblačilno kulturo, stanovanjsko kulturo, literaturo, gledališče." Pojem "način življenja" se povečini uvršča v območje kulture (gl. S. Kre.[menšek], Način življenja, v: Enciklopedija Slovenije 7, Ljubljana 1993, str. 265), medtem ko moda deloma presega okvir kulture (v ožjem pomenu). Ponavljam navedek iz Königa, po katerem moda v resnici "lahko zajema in preoblikuje ne le vse človekovo telo, temveč tudi vse njegove izrazne načine (podčrtal A. B.)". Moda potemtakem ne zajema samo "načina življenja, mdr. → oblačilno kulturo, stanovanjsko kulturo, literaturo, gledališče."

Ob tem je treba biti pri pojmu "oblačilna kultura" natančnejši, saj gre v tej zvezi pri oblačilni kulturi edinole za oblačilno modo, ne za modo v celoti. In kot vidnejša modna torišča bi kazalo poleg oblačilne kulture, stanovanjske kulture, literature in gledališča imeti v razvidu tudi še naslednja. W. Fred je l. 1904 ugotovil, da je od dunajskega kongresa naprej postal "vsaj v mestih skorajda vsak življenjski in umetnostni izraz z javnim okusom odvisen" od mode. Prej se je tudi beseda moda nanašala le na to, kar so imeli ljudje na sebi, medtem ko je odtlej obsegala prav tako določene prvine likovne umetnosti, pohištvo, orodja, barve, knjige, igre, plese ipd. Izdelki, ki so bili podrejeni modi, so postali z industrijo čedalje številnejši. H. Bausinger je l. 1978 poleg oblačilne mode posebej naštel še pohištveno, stavbeno in jezikovno modo. (Navedka sta iz mojega navedenega spisa.) Še povzeto: vsi človekovi izrazni načini so lahko predmet mode.

Za teoretičnima stavkoma o modi je Vrišer nanizal razvoj "oblačilne kulture" ali, pravilno, oblačilne mode na Slovenskem do 19. stoletja (o 20. stoletju ni besede). Če Vrišer ob tem piše, da modo "V okviru oblačilne kulture ... že od antike zaznamujejo za posamezna obdobja značilne slogovne posebnosti", pripominjam k tej trditvi s Königom, da moda ni slog, temveč je lahko le del in obdobje nekega sloga. Kajti slogi "prežemajo kulturo v vseh njenih izrazilih in zato potrebujejo dlje časa, da se popolnoma izoblikujejo, potem pa" se ohranjajo z veliko vztrajnostjo (navedek je iz mojega navedenega spisa).

Vrišerjeva obdelava gesla o modi se končuje s stavkom: "M. preučujejo v številnih muzejih po svetu, v Sloveniji PM v Mariboru." Mode ne preučujejo samo "številni muzeji po svetu", temveč tudi druge ustanove in pa posamezniki, ki delujejo zunaj muzejev. Ti so prispevali veliko večino teoretičnih raziskav o modi in prenekatero spoznanje iz zgodovine mode, oblačilne mode in oblačil. Raziskave Pokrajinskega muzeja v Mariboru niso načenjale teoretičnih vprašanj o modi. Kaže jih praviloma in v resnici uvrstiti v zgodovino kostuma ali vedo o kostumu, tj. v disciplino, ki pogosto zlasti opisno obravnava oblikovni razvoj oblačil pri višjih družbenih plasteh. Teorijo o modi so doslej pri nas raziskovali zunaj Pokrajinskega muzeja v Mariboru, obsežneje od njih so drugje raziskovali zgodovino oblačil. (Slednje je razvidno tudi iz slovstva, ki ga je Vrišer navedel na koncu obdelave gesla o modi.) Pomena raziskav o razvoju oblačil, ki so bile opravljene po eni strani v Pokrajinskem muzeju v Mariboru in po drugi strani zunaj te ustanove, ne bom primerjal iz osebnih razlogov.

2. Ko sem moral lani popraviti svojo obdelavo gesla Lukarija v Enciklopediji Slovenije

6, Ljubljana 1992, str. 336-7 (A. Baš, Popravki, v: Traditiones 22, Ljubljana 1933, str. 129), ki mi ga je lektor skvaril čez vsako sprejemljivo mero, nisem slutil, da se bo kaj takega ponovilo pri obdelavah gesel, ki sem jih napisal za Enciklopedijo Slovenije 7, Ljubljana 1993. Podobno se je godilo tudi Sergiju Vilfanu (S. Vilfan, Agrarno razmerje, v: Enciklopedija Slovenije 1, Ljubljana 1987, str. 23), ki mu je lektor hudo skvaril obdelavo navedenega gesla: "Klasičen primer nedopustnega posega v tuje tekste, saj postavlja pomen na glavo" (S. Vilfan, Izročilo o kolonatu v Goriških Brdih, v: Etnolog 2/1 [III], Ljubljana 1992, str. 140.). Upam, da takih lektorskih posegov v obdelave gesel za Enciklopedijo Slovenije ni bilo še več.

Meni v tem primeru znova preostane samo to, da skušam obvarovati svojo obdelavo obeh skvarjenih gesel s potrebnimi popravki. V geslu Motika (Enciklopedija Slovenije 7, Ljubljana 1993, str. 226-7) je skažen že prvi stavek. Zapisal sem: "Motika je v poljedelstvu orodje za kopanje in rahljanje zemlje in pa za sajenje in izkopavanje sadov." Lektor je iz tega oblikoval stavek: "Motika, v poljedelstvu *temeljno* orodje za kopanje in rahljanje zemlje ter za sajenje in izkopavanje sadov" (podčrtal A. B.). Napačno je združil prvega in delno enega mojih naslednjih stavkov v obdelavi gesla o motiki, saj sklepam opis funkcije motike: "Zato je motika eno *temeljnih orodij v poljedelstvu*" (tokrat podčrtal A. B.) Razen ene besede je lektor ta stavek črtal. Vnovič: "Klasičen primer nedopustnega posega v tuje tekste, saj postavlja pomen na glavo."

Svojevoljen lektorjev poseg v moje besedilo o motiki se s tem še ne končuje, vendar ne spreminja več bistva vsebine.

Slednje velja tudi za prvi stavek moje obdelave gesla Narodna noša (Enciklopedija Slovenije 7, Ljubljana 1993, str. 305). Tretji stavek moje obdelave tega gesla je lektor ali urednik preprosto črtal, s tem pa je črtal zgodovino imena "narodna noša". Tam sem zapisal: "Narodna noša" je bila deloma enako ime, kakor ga je imela slovenska kmečka obleka že v prvih šestih desetletjih 19. stol." Se pravi, da ime "narodna noša" ne izvira v celoti s konca 19. stol. Toda za lektorja ali urednika to ni omembe vredno, kot neetnologa sta o tem na svojo pest razsodila drugače ko avtor.

Naslednja stavka v moji obdelavi gesla Narodna noša se v izvorniku glasita: "Meščanstvo, posebej ženske, so 'narodno nošo' nosile v večjem obsegu v 20. stol., zlasti med svetovnimi vojnami, medtem ko je kmečko prebivalstvo od konca 19. stol. naprej razmeroma manj oblačilo 'narodno nošo'. Posebno velja to za revnejši del kmečkega prebivalstva, saj je bila zanj 'narodna noša', ki je v resnici zvečine bila dotedanja praznja obleka premožnejših kmetov, precej draga." Lektor ali urednik je spremenil drugi del prvega in drugi stavek: "Kmečko preb. je od konca 19. st. v tem pogledu zaostajalo, predvsem njegov revnejši del, saj je bila n. n. zanj precej draga." Manjka moj podatek, da so kmetje *razmeroma manj* kot meščani nosili v določenem času narodno nošo, in manjka moja razlaga, zakaj je bila narodna noša za kmeta "precej draga", namreč zato, ker je bila zanj "narodna noša" ... v resnici zvečine ... dotedanja praznja obleka premožnejših kmetov"! Ponovno: "Klasičen primer nedopustnega posega v tuje tekste."

Svojo obdelavo gesla Narodna noša sem sklenil: "Po drugi svetovni vojni nosijo 'narodno nošo' zlasti le na folklorističnih prireditvah (→ folklorizem)." Lektor ali urednik je v ta stavek vrnil besede "N. n. se loči od → ljudske noše" in stavek nato končal: "po 2. sv. v. jo nosijo predvsem na raznih prireditvah (→ Folklor)". Vrinjene

besede niso zadosti natančne in zato premalo povejo. T. i. ljudska noša se loči od "narodne noše" po svojem videzu samo v primeru, ko gre za obleko manj premožnih kmetov, sicer pa je med njima razloček v označeni funkciji in v imenu. "Narodno nošo" nosijo po drugi svetovni vojni "zlasti le na folklorističnih prireditvah", kakor sem povedal v izvirniku, ne na *raznih* prireditvah. Pridružujem se kar najbolj zgoščeni in splošneje sprejeti nemški definiciji folklorizma, po kateri je to folklor iz druge roke.

3. Ivan Stopar je konec l. 1993 izdal knjigo Kranjske noše, Goldensteinove upodobitve, 107 str., il. V knjigi je objavil Goldensteinove upodobitve iz l. 1838, Kordeševe razlage teh upodobitev iz l. 1844, poleg tega pa je spregovoril o pglavitnem upodabljačem gradivu o noši ali ljudski noši na Kranjskem pred Goldensteinom. Pri objavah gradiva je pravilo, da se ob tem omeni, kdo in kje je gradivo objavil že prej, tj. pred slednjo objavo, in da se omeni tudi slovstvo, ki je pred slednjo objavo obravnavalo to gradivo. Stopar v svoji knjigi tega ni storil, razen v dveh izjemnih primerih.

V knjigi manjka definicija pojma "noša" in "ljudska noša", vendar je iz vse njene vsebine posredno razvidno, da šteje pisec za "nošo" ali "ljudsko nošo" oblačilni videz kmečkega prebivalstva v fevdalni dobi. Za najstarejše upodabljače gradivo o noši ali ljudski noši na Slovenskem ima Stopar zadevna pričevanja stenskega slikarstva v poznem srednjem veku in 16. stoletju. Kot vir za zgodovino noše ali ljudske noše je te upodobitve prvi skušal izrabiti S. Vurnik l. 1928, toda v neznatnem obsegu in brez njihove viroslovne razčlenbe (S. Vurnik, Slovenska peča, v: Etnolog II, Ljubljana 1928, sl. 1-8, str. 4d). V 50. letih je pisec teh vrst pojasnil viroslovni pomen tega gradiva (A. Baš, Pričevanje o noši v poznosrednjeveški umetnosti na Slovenskem, v: Slovenski etnograf XI, Ljubljana 1958, str. 101-130) in je na podlagi upodabljaočih in pisnih virov raziskal v svoji doktorski disertaciji nošo na Slovenskem v poznem srednjem veku in 16. stoletju (l. 1959). Doktorska disertacija je bila v povzetku natisnjena l. 1970.

J. D. Florjančiča zemljevid Kranjskega, obsega tudi upodobitev kmečkega oblačilnega videza, iz l. 1744 je ponatisnil R. Ložar l. 1944 (R. Ložar, Pridobivanje hrane in gospodarstvo, v: Narodopisje Slovencev I, Ljubljana 1944, sl. 91), nato M. Ložar l. 1952 (M. Ložar, Slovenska ljudska noša, v: Narodopisje Slovencev II, Ljubljana 1952, sl. 42, 72). Pglavitne Valvasorjeve upodobitve noše ali ljudske noše na Kranjskem je pisec teh vrst ponatisnil l. 1992 v svoji knjigi Oblačilna kultura na Slovenskem v 17. in 18. stoletju (Ljubljana 1992 sl. 15-24), Valvasorjeve opise te noše pa je objavil l. 1989 v prevodu (A. Baš, Opisi oblačilnega videza na Slovenskem v 17. in 18. stoletju [= Gradivo za narodopisje Slovencev 4], Ljubljana 1989, št. 8, 9, 16-20, 26, 29, 30, 34-46, 48, 51, 52, 54-57, 60, 66, 67, 69-74, 79-88, 99, 104-107, 111, 112).

Nekatere upodobitve kmečkega oblačilnega videza ob Cerkniaškem jezeru iz knjige F. A. Steinberga o tem jezeru iz l. 1758 je ponatisnil R. Ložar l. 1944 (R. Ložar, nav. delo, sl. 48, 49, 53-55, 57-59), eno od teh upodobitev je ponatisnil pisec teh vrst l. 1992 (A. Baš, Oblačilna kultura na Slovenskem v 17. in 18. stoletju, sl. 47).

Etnološko delo Balthasarja Hacqueta je pregledal in ocenil V. Novak l. 1974 (V. Novak, Balthasar Hacquet in slovenska ljudska kultura, v: Traditiones 3, Ljubljana 1974, str. 17-68), mdr. tudi Hacquetove podatke o noši ali ljudski noši, poseben

razdelek v svojem spisu je naslovil: Podobe in njih slikar. Pisec teh vrst je ponatisnil l. 1992 iz Hacquetove knjige *Abbildung und Beschreibung der südwest- und östlichen Wenden, Illyrer und Slaven I/1, Leipzig 1801, I/2, Leipzig 1802*, štiri Geisslerjeve upodobitve kmečkega oblačilnega videza na Kranjskem (A. Baš, *Oblačilna kultura na Slovenskem v 17. in 18. stoletju*, sl. 71-74) in l. 1989 je objavil v prevodu Hacquetove opise oblačilnega videza pri kranjskih kmetih (A. Baš, *Opisi oblačilnega videza na Slovenskem v 17. in 18. stoletju*, št. 21, 25, 27, 28, 32, 33, 47, 53, 58, 59, 61, 68, 76-78, 96-98, 102, 108, 115).

F. Kotnik je l. 1926 opisal pet slik K. Russa iz l. 1811, na katerih je upodobljena noša ali ljudska noša na Gornjegrajskem (F. Kotnik, *O narodni noši v Savinjski dolini*, v: *Naš dom XVIII, Maribor 1926*, str. 174 d), ni pa ponatisnil tega gradiva. L. 1927 je Kotnik ponatisnil Russovo upodobitev kmečkega dekleta iz okolice Rogatca, poleg tega pa je v istem opisu opisal Russove upodobitve kmetice iz okolice Rogatca in pa kmečkega para, pastirja in kmeta iz okolice Brežic, vse iz l. 1811 (F. Kotnik, *O naših narodnih nošah*, v: *Naš dom XIX, Maribor 1927*, str. 161 d). V. Geramb je l. 1935 za Kotnikom vnovič objavil Russovo upodobitev kmečkega dekleta iz okolice Rogatca, za to upodobitvijo pa še Russove upodobitve kmetice iz okolice Rogatca, kmečkih parov iz okolice Rogatca in Savinjske doline, deklet iz Gornjega grada in okolice in pa kmeta iz okolice Brežic (V. Geramb, *Steirisches Trachtenbuch II, Graz 1935-1939*, sl. 136-143). Gerambova objava upodabljalovega gradiva o noši ali ljudski noši na Slovenskem Štajerskem je prvi od obeh primerov, ko je Stopar upošteval zadevne etnološke raziskave (str. 17, 51). Večino omenjenih Russovih upodobitev, ki so (še?) v lasti potomcev nadvojvode Janeza, so po Gerambu ponatisnili M. Ložar l. 1952 (M. Ložar, nav. delo, sl. 33, 52, 54, 55), M. Makarovič l. 1971 (M. Makarovič, *Slovenska ljudska noša, Ljubljana 1971*, sl. XIII, XXII, XXXI, XXXVII, XLVIII) in pisec teh vrst l. 1987 (A. Baš, *Oblačilna kultura na Slovenskem v Prešernovem času [1. polovica 19. stol.]*, sl. na str. 29, 31, 33, 35, 41-43).

Poglavitni namen Stoparjeve knjige je objava Goldensteinovih upodobitev noš ali ljudskih noš na Kranjskem iz l. 1838, objava prevoda Kordeševih razlag teh upodobitev in omemba Korytkovih etnoloških prizadevanj na Kranjskem, v okviru katerih so nastale navedene upodobitve. Poglejmo, koliko so Stoparja v tem prehiteli slovenski etnologi. Če meni Stopar za F. Kidriča, da je "pionirski raziskovalec" Korytkovega etnološkega dela (str. 29), je treba to mnenje dopolniti z ugotovitvijo, da je znanju o Korytkovem etnološkem delu postavil piko na i V. Novak l. 1972 (V. Novak, *Emila Korytka nemški članki o slovenskem ljudskem izročilu*, v: *Traditiones 1, Ljubljana 1972*, str. 27-52). Od dvanajst Goldensteinovih akvarelov noš ali ljudskih noš na Kranjskem jih je sedem ponatisnila M. Ložar l. 1952 (M. Ložar, nav. delo, sl. 38, 39, 44, 45, 46, 70, 76), prav tako sedem M. Makarovič l. 1971 (M. Makarovič, nav. delo sl., V, XXI, XXXII, XXXV, XXXVIII, XLVI, XLIX), ta je ponatisnila iz Goldensteinovih akvarelov tudi trinajst detajlov (M. Makarovič, nav. delo, sl. IX, XIV, XV, XIX, XX, XXIII, XXVI, XXVII, XXVIII, XXXVI, XLII, XLV, XLVII), pisec teh vrst pa je ponatisnil vse obravnavane Goldensteinove upodobitve (A. Baš, *Oblačilna kultura na Slovenskem v Prešernovem času [1. polovica 19. stoletja]*, sl. na str. 143, 146, 147, 149, 151, 153, 155, 157, 159, 161, 171, 173).

Stopar je v svoji knjigi prevedel Kordeševe razlage Goldensteinovih akvarelov v

celoti, pisec teh vrst pa l. 1984 tisti, daleč največji del Kordeševih razlag, ki se nanaša izključno le na oblačilni videz kranjskih kmetov (A. Baš, *Opisi kmečkega oblačilnega videza na Slovenskem v 1. polovici 19. stoletja* [= *Gradivo za narodopisje Slovencev 2*], Ljubljana 1984, št. 91, 93, 95, 97, 103, 104, 109, 132, 157, 164, 167, 216); v obeh primerih gre torej praviloma za prevod istega besedila.

Edino slovensko etnološko delo, ki ga je Stopar navedel ob upodablajočem gradivu o noši ali ljudski noši pred sredo 19. stoletja, je moja knjiga *Oblačilna kultura na Slovenskem v Prešernovem času* [1. polovica 19. stoletja], v kateri sem na str. 47, 49, 51, 53-55 ponatisnil D. Marangonija upodobitve Brica in Brike, Beneškega Slovenca in Beneške Slovenke in pa Rezijana in Rezijanke iz l. 1812. Navedek je Stopar opremil s pripombo, da "o avtorju slik pri njem (A. B.) ne najdemo podatkov" (str. 51). V tem, etnološkem delu pač nisem načel vprašanj, ki so predvsem neetnološke, se pravi umetnostnozgodovinske narave.

Etnologija Slovencev je pritegnila v svoje raziskave o oblačilni kulturi na Slovenskem (gl. str. 13) skoraj vse upodablajoče gradivo, ki ga je Stopar omenil v svoji knjigi, čeprav resda nekatere raziskave še niso natisnjene. Vendar kaže, da Stopar tudi teh, ko bodo nekoč objavljene, ne bo upošteval, kakor praviloma ni upošteval tistih raziskav v etnologiji Slovencev, o katerih je bila tukaj beseda.

14. 1. 1994

Tone Cevc

Osemdeset let Arnolda Niedererja

Dr. Arnold Niederer, osrednja osebnost züriške etnološke šole po Richardu Weissu, praznuje letošnje leto osemdesetletni jubilej. Prav je, da se ga spomnimo tudi pri nas, saj je njegovo delo povezano tudi s slovensko etnologijo.

Rodil se je 3. decembra 1914 v St. Gallenu, rasel v Belpu pri Bernu, končal triletno trgovsko šolo v Laussanu in od leta 1944-1951 študiral na züriški univerzi romanistiko, etnologijo in sociologijo. Po smrti profesorja Richarda Weissa je leta 1964 prevzel mesto rednega profesorja na oddelku za etnologijo v Zürichu. Tudi po upokojitvi leta 1980 je ostal zvest etnološki stroki.

Profesor Niederer je prišel prvič v Slovenijo na srečanje vzhodnoalpskih etnologov leta 1967 v Slovenj Gradec, kjer je v delovni skupnosti Alpes orientales vzbudil pozornost s predavanjem o spremembah tradicionalne ljudske kulture (Überlieferung im Wandel, Alpes orientales 5, 1969). Ta tema je ena osrednjih v njegovem raziskovalnem opusu. Ker bodo o jubilentovem delu pisali njegovi švicarski kolegi, sem se v tem svojem zapisu omejil le na njegove stike s Slovenijo. Podpisanega je leta 1968 gostoljubno sprejel za mesec dni na svoj dom v Zürich in mu dal na voljo svojo bogato knjižnico. Rodovitni so bili razgovori z njim, posvečeni odprtim vprašanjem alpske etnologije. Tudi pozneje je prof. Niederer spremljal naše delo in pošiljal v Ljubljano knjige, pomembne za študijsko izpopolnjevanje. Med knjigami naj posebej omenim serijo 16 zvezkov, v katerih so po kantonih urejene monografije z naslovom "Die Bauernhäuser der Schweiz". Naš jubilar je sodeloval pri tej zbirki kot pisec uvodnikov ali pa kot predsednik izdajateljskega sveta kuratorija.

Dr. Arnold Niederer je še večkrat obiskal Slovenijo. Navezal je stike z ljubljansko univerzo in predaval na oddelku za etnologijo (1978). Širši slovenski javnosti pa se je predstavil s predavanjem na Slovenski akademiji znanosti in umetnosti (Položaj in pomen narodopisja v sedanosti, Traditiones 7-9, 1982). V svojih univerzitetnih predavanjih je seznanjal študente s slovensko etnologijo in v ta namen oskrbel za etnološki oddelek züriške univerze Valvasorjevo Slavo vojvodine Kranjske. Najbrž ni po naključju pripeljal svojih študentov na poslovilno študijsko ekskurzijo prav v

Slovenijo, kjer je ostal od 6.–16. oktobra 1979. Spomladi 1980 je predal mesto profesorja svojemu nasledniku.

Z odhodom v pokoj se profesorjevi stiki s Slovenijo niso popolnoma pretrgali, le redkejši so postali. K temu so nemara pripomogle tudi naše neugodne gospodarske in politične razmere. Za slovensko etnologijo je bila to izguba, posebno ker so po smrti dr. Roberta Wildhaberja iz Basla strokovni stiki s švicarskimi kolegi skoraj povsem zamrli.

Dr. Arnold Niederer velja med kolegi za humanega in strpnega moža, švicarska tradicija ga je izklesala v razumevajočega znanstvenika, ki zna graditi mostove med narodi. Znanstveno natančen, etnološko in sociološko šolan, človeško tenkočuten in topel, se je loteval znanstvenih vprašanj s širino, ki se je pokazala zlasti pri osvetlitvi občutljivih razmerij Švicarjev do tujih delavcev. Profesor Niederer je v švicarskem okolju deležen izjemne pozornosti kot sodelavec pri časopisih, radiu in televiziji kot predavatelj.

Naključno srečanje dr. Niedererja s slikarjem Alfredom Niefelerjem (1883-1969) v Lötschentalu v Wallisu ga je življenjsko povežalo s to dolino, ki se ji je oddolžil s postavitvijo krajevnega muzeja v Kipplu, sosednji vasi Ferdna, kjer preživlja profesor navadno proste dni.

Leto dni pred svojo osemdesetletnico je dr. Niederer izdal izbrane strokovne prispevke v knjigi "Alpine Alltagskultur zwischen Beharrung und Wandel", Bern 1993, 518 str.). To delo kaže avtorjevo izjemno zavzetost v stroki, zlasti pri osvetlitvi predindustrijske alpske kulture, ki je samo navidez izumrla, v resnici pa se nadaljuje v mnogih sodobnih oblikah. Etnološka razmišljanja o alpski kulturi — obogatena s sociološkimi pogledi na vsakdanjo kulturo — je dopolnil s spoznanji o slovenskem ljudskem izročilu, o čemer se prepričamo v kazalu na koncu knjige.

Z Niedererjevimi prispevki in z deli drugih švicarskih etnologov se je v Švici utrjevala zavest o pripadnosti Slovenije vzhodnoalpski kulturi. Slovenski etnologi smo prof. Niedererju hvaležni za

krepitev strokovnih stikov s Švico. Ob jubileju se pridružujemo številnim čestitkam in mu želimo še mnogo ustvarjalne moči v družbi soproge Loni ter mnogo lepih dni v starosvetnem Lötschentalu, katerega varuh Bietschorn (3934 m) spominja Slovenca na naš Jalovec.

Janez Dolenc

Neumorni zbiralec ljudskih izročil*Ob 100-letnici rojstva Vinka Möderndorferja*

5. aprila 1994 je minilo 100 let, odkar se je v vasi Dule (Dolje) v Ziljski dolini rodil Vinko Möderndorfer, neumorni zbiralec slovenskih ljudskih izročil. Desetleten je zapustil svoj revni dom in se ni nikoli več vrnil. Leta 1914 je končal učiteljske v Mariboru in nato poučeval na osnovnih šolah v Vidmu pri Ptuj in v Žetalah. Zaradi svoje privrženosti socializmu je imel že tedaj težave. Ta privrženost ga je celo življenje samo tepla, celo tedaj, ko naj bi postala uresničenje njegovih idealov. Druga, srečnejša plat njegovega življenja pa je njegovo zanimanje za ljudsko duhovno in socialno kulturo. Vse življenje, kadar je le utegnil in mogel, je zbral in organiziral zbiranje ljudskih izročil, jih urejal in objavljaj. Žal zaradi življenjskih okoliščin tega dela ni mogel uresničiti v tolikšni meri, kot je želel.

Na Koroškem in kasneje tudi drugod po Sloveniji je zbral povedke, bajke, pravljice, pesmi, otroške pesmi in igrice, uganke, zapisoval šege ob praznikih in postajah življenjskega ciklusa, navade ob vsakdanjem delu, vraže in posebno vestno ljudsko medicino. Leta 1921 je prišel na šolo v Mežico in čez tri leta že pripravil za objavo *Narodne pripovedke iz Mežiške doline*, za katere mu je skoraj vse podatke povedal rudar Ivan Jelen. Leta 1926 je skupaj s Koširjem v Mariboru objavil *Ljudsko medicino med koroškimi Slovenci*.

Politično se je uveljavljaj že v plebiscitnem boju za Koroško, v Mežici pa je bil med vodilnimi v socialnodemokratski stranki. Pri volitvah je bil izvoljen v oblastni odbor. Šolska oblast ga je preganjala zaradi komunističnega prepričanja, zato je za dve leti izstopil iz državne službe. Koroško ljudsko izročilo je objavil leta 1928 tudi v listu *Novi čas*. Leta 1929 je postal upravitelj osnovne šole v Šentjurju pod Kumom na Dolenjskem. Tu si je našel soprogo Maro Pantar, ki mu je rodila štiri otroke. Kraj Šentjur je raziskoval s sociološke in etnološke plati ter objavil v samozaložbi leta 1939 študijo *Slovenska vas na Dolenjskem*, ki je prvi tovrstni poskus na naših tleh.

Kljub drugačni svetovnonazorski usmerjenosti je začel pridno sodelovati s celjsko Mohorjevo družbo. Izročila, zlasti povedke, je začel objavljati v njenem družinskem

listu Mladika z ilustracijami akad. slikarja Franja Stiplovska. Pri Mohorjevi je objavil 1933 *Koroške uganke in popevke*, ki jih je zapisal že 1926/7 pri učencih v Mežici. Leta 1934 je v mariborskem ČZN objavil *Narodno blago koroških Slovencev*, zamislil pa si je tudi vseslovensko akcijo za zbiranje ljudskih izročil s pomočjo svojih stanovskih kolegov. Na vse osnovne šole je poslal okrožnico z vprašalnikom in odzivali so se mu mnogi učitelji iz vseh slovenskih pokrajin. V Mladiki 1937 je že objavljal del tega gradiva kot Slovensko narodno blago. Verjetno je že tedaj zasnoval vseslovenski zbornik ljudskih izročil, saj je tudi zbral in izpisoval vse dotlej objavljeno narodopisno gradivo v časnikih, revijah in knjigah. Ponatis povedk iz Mladike je zbral 1936 in Mohorjeva jih je objavila kot *Koroške narodne pripovedke*, prvi zvezek, seveda zapisane do leta 1929. Povedke je objavljal še naprej v Mladiki 1940. Snoval je drugi zvezek koroških povedk, a izdajo je nasilno preprečila nemška okupacija aprila 1941 in okupatorji so uničili zalogo njegovih del pri Mohorjevi.

Med okupacijo se je kot aktivist OF znašel v italijanskih zaporih v belgijski vojašnici in kasneje na jetniškem oddelku ljubljanske bolnišnice. Tudi tu je izkoristil okoliščine in od sojetnikov iz različnih krajev pridno zapisoval ljudska izročila: to je počel tudi v taborišču v Reniciju, kamor je moral leta 1943. Po kapitulaciji Italije se je vrnil v Ljubljano in kljub letom kmalu odšel k partizanom na Dolenjsko. Osvoboditev maja 1945 se je zdela kot uresničenje njegovih političnih idej, za katere je že dotlej toliko trpel. Postal je šolski nadzornik v Celju in se poleg šolskih opravil z veliko voljo spet lotil dela na slovenskem narodopisnem polju.

Takoj po osvoboditvi oblast narodopisju ni bila naklonjena, ker ga je štela za nazadnjaško kmečko zadevo. Več narodopiscev, npr. Ložar, Mrkun, Turnšek, Lenček, se je umaknilo v tujino. Tiskanje Narodopisja Slovencev se je ustavilo sredi drugega dela, vsa zaloga prvega dela se je znašla pod ključem. Znanstvena revija *Etnolog* ni smela več izhajati s tem imenom, ker ni upoštevala kulturnega molka. Ko sta nova urednika Boris Orel in Milko Matičetov zbrala gradivo za novi letnik z novim imenom Slovenski etnograf, je gradivo za več let poniknilo v neki birokratski inštituciji in se pojavilo šele 1948. Möderndorfer, ki je v šolski začetnici leta 1945 sam prevedel svoj priimek v Modrinjevesčan, je imel več sreče, ker je že pred vojno veliko sodeloval z Mohorjevo družbo. Le-ta je po koncu vojne takoj obnovila svoje delo in osnovala poleg izdaj redne zbirke mohorjevsk še posebno izdajo za poljudno znanstvena dela in zahtevnejšo literaturo z imenom Tiskovna in produktivna zadruga. Prva in druga knjiga te izdajo sta njegovi: Najprej so že aprila 1946 izšle *Koroške narodne pripovedke*, ki zajemajo razen Kotnikovih Storij vse dotlej znano koroško povedno gradivo. Knjiga je izšla ob pravem času, saj se je tedaj bil boj za slovensko Koroško; če odštejemo uvod, iz katerega vpije dnevna politika, je še vedno pomembna kot najobsežnejša (368 strani) zbirka koroških povedk. Tega leta je izšel še ponatis knjižice *Koroške uganke in popevke*.

Potem pa si je ravno v tej "zadružni" zbirki zamislil uresničitev predvojnih načrtov za izdajo zbornika slovenskega narodopisnega gradiva v več delih, in sicer v petih. Kaj je načrtoval za prvi del, ki ni izšel, ni povsem jasno. Glede na naslov predvidene zbirke, VEROVANJA, UVERE IN OBIČAJI SLOVENCEV, mislim, da je tu hotel zbrati bajke, bajne povedke in druga verovanja. Drugo knjigo o praznikih je uresničil, s težavo tudi tretjo knjigo o ljudski medicini; četrte knjige ("življenjski krog") ni napisal.

Peto knjigo, ki zajema običaje in vraže ob kmečkem delu z naslovom *Borba za pridobivanje usakdanjega kruha*, je najprej pripravil za tisk — že decembra 1946. Čeprav je pisal le v prostem času in je naloga verjetno presejala moči enega človeka, bi bil načrt zaradi svoje zagnanosti v celoti uresničil, če bi mu bila usoda naklonjena. Žal mu ni bila!

A najprej nekaj besed o mojih stikih z njim. Prva knjiga "Verovanj /.../" je izšla spomladi 1947 v lepi opremi Toneta Kralja. Del naklade je izšel vezan in na boljšem papirju. Meni je prišla v roke broširana izdaja, skrbno sem jo prebiral in s svinčnikom na robu pisal svoje pripombe. Tedaj sem še kot dijak v domači javorski fari v Poljanski dolini precej intenzivno zbiral ljudska izročila. Iz Möderndorferjeve knjige sem dobil precej novih pobud in primerov. Zelo mi je bila všeč tudi njegova metoda številčenja zapisov na robu in izdelava imenikov na koncu knjige, ki je omogočala preglednost in uporabnost besedila. Sicer pa sem iz svojega gradiva že do konca maja prepisal 70 zapisov izročil in mu jih poslal. 8. junija se mi je že zahvalil za pošiljko: "Skoraj vse, kar ste zbrali, je uporabno, nekaj gradiva pa prav dragocenega". Kmalu potem mi je poslal kot poklon svoje Koroške narodne pripovedke s posvetilom, jaz sem mu pa poslal medicinski rokopis in zagovorno knjižico padarja Jakoba Ranta iz Dolenčic. Jeseni tega leta sem mu poslal še obsežnejšo zbirko izročil. Decembra se mi je zahvalil s pripombo, da je ustrezno gradivo vrnil v že postavljeno knjigo *Prazniki*, ki naj bi izšla 1948. Res je bila knjiga (brez imenikov) do jeseni 1948 natisnjena, a je za dolgo obležala v polah. Vzrok je bil — informbiro! Vinko je spet romal v zapor, sedaj kot informbirojevec. Ob aretaciji so oznovci premetali njegov arhiv in marsikaj je izginilo, med drugim knjižica zagovorov Jakoba Ranta. Jaz tega nisem vedel in sem mu sept. 1948 poslal še obsežno zbirko izročil. Čudno se mi je zdelo, da ni bilo na to pošiljko nobenega odziva.

On pa je že "rabotal" na prisilnem delu. Na gradbišču hidrocentrale Medvode, kjer so jetniki spali na praznih cementnih vrečah, je v prostem času spet zapisoval ljudska izročila največ od sotrpinov kmetov iz vse Slovenije, ki so jih zaprli kot "kulake". Moral je tudi na "prevzgojo" na Goli torok. Trpela je tudi njegova družina, saj so jo preselili v enosobno stanovanje. Šele septembra 1951 so ga izpustili, da se je ves bolan vrnil k svojcem.

Po prestanem golotoškem ponižanju, najhujšem v življenju, se je kljub slabemu zdravju ponovno lotil dela pri svoji zbirki. Najprej je pripravil imenike za Praznike. Mohorjeva je to knjigo spomladi 1952 končno le izdala z letnico 1948; v njej je 34 mojih zapisov. Takoj mi jo je poslal in prosil še za dodatno gradivo iz ljudske medicine. To knjigo je potem več let pripravljajl s posebno temeljitostjo in ljubeznijo, saj zanjo navaja kar 260 virov. Žal je ni dokončal. Izšla je postumno pri SAZU 1964 in je temeljno delo s tega področja na Slovenskem. Zbolel je za rakom in to je bila zadnja postaja njegovega križevega pota. Opravil je še novo redakcijo *Koroških pripovedk*, ki so izšle z ilustracijami G. Birolle pri MK 1957. Dotrpel je 10. septembra 1958.

Njegov vnuk Vinko, pisatelj in režiser, je v februarški številki revije Srce in oko 1993 literarno prikazal dedovo tragično usodo v "popolnoma izmišljeni zgodbi" *Čevlji*, ki pa je v glavnem bridka resnica.

Ni še jasno, kakšna je usoda njegovega bogatega arhiva.

Viri

Poleg Möderndorferjevih del in korespondence z njim sem uporabil:

Milko Matičetov: Vinko Möderndorfer. SE XII, 1959, 221-2.

Enciklopedija Slovenije 7, 1993, na str. 200 geslo: Möderndorfer Vinko (Mojca Ravnik, Slavica Pavlič).

Vinko Möderndorfer (vnuk): Čevlji. Popolnoma izmišljena zgodba. Srce in oko 46, 1993, 73-76.

Marija Stanonik

Ob 90-letnici smrti Gašperja Križnika

Rodil se je v Motniku, na meji Gorenjske s Štajersko, 5.1.1848 in tam tudi umrl 26.11.1904. Bil je sin revnih staršev in se je izučil za čevljarja, potem pa si je, da bi imel več možnosti za zbiranje in objavljane slovstvene folklore, z gospodarnostjo in iznajdljivostjo omislil trgovino. — Zapisoval je vse žanre slovstvene folklorne in tudi drugo etnološko gradivo, a težišče njegovega tovrstnega dela je bilo na folklornem pripovedništvu. V domačem kraju in njegovi bližnji in daljnji okolici je zapisal več kot 200 pripovedi, večinoma pravljic (Po AaTh klasifikaciji spadajo k tipom 300, 301, 303, 313, 314, 326, 400, 402, 403, 441, 461, 470, 510, 516, 518, 531, 536, 550, 552, 562, 571, 613, 650, 652, 700, 706, 750, 756, 811, 812, 822, 826, 851, 890, 901, 922, 939, 940, 955, 956, 1000, 1081, 1525, 1535, 1540, 1650, 1697), nekaj pa tudi povedk in šal. V prepričanju, da njegovo okolje zna ceniti trud njegovega dela, je kmalu po začetku svojega zapisovanja osem pripovedi izdal v samozaložbi s psevdonimom Podšavniški in naslovom Slovenske pripovedke iz Motnika, Celovec 1874. Vendar sta ga slab odziv nanjo tako pri kupcih kot prezrtje kritike odvrnila od nadaljnjih podvigov te vrste, zato se je preusmeril na objavljane v periodiki. (Arkiv za povjestnicu jugoslovensku, Zagreb 1872, 1875, Slavjan 1874, Koroške bukvice, Celovec 1887, Slovenske večernice, Celovec 1887, Koledar Mohorjeve družbe za leto, Celovec 1891, 1895, Dom in svet, Ljubljana 1990, Ljubljanski zvon, Ljubljana 1884, 1887, 1890, 1891, 1895, 1896). Objavil pa je komaj desetino nabranega gradiva; in še to so mu uredniki jezikovno in stilistično popravljali.

Križnik je namreč zapisoval dobesedno v narečju in pri tem sledil navdihom poljskega jezikoslovca Jana Baudouina de Courtenaya, s katerim si je tudi dopisoval in mu pošiljal svoje zapise kot gradivo za študij slovenskega jezikoslovja, a tudi z upanjem na objavo. Zato velik del Križnikovega gradiva hrani ruska Akademija znanosti, oddelek v Petrogradu. Z enakim namenom je Križnik pošiljal svoje zapise Jugoslovanski akademiji znanosti in umetnosti v Zagrebu, kjer so z njimi še najbolj korektno ravnali, saj so mu jih vsaj deloma objavili v Zborniku za narodni život i običaje (1900, 1902, 1903), in sicer brez popravkov, medtem ko so

pošiljke Slovenski Matici, kar se pripovedi/proze tiče, ostale popolnoma neizkoriščene.

Križnika omenjajo v svojih razpravah raziskovalci slovenske literature in slovstvene folklore: Gregor Krek, Ivan Grafenauer, France Kotnik in pravni zgodovinar Sergij Vilfan. Križnikovo folkloristično delo še ni prav ovrednoteno niti v slovenski kulturni zavesti, saj njegova zapuščina še čaka na znanstveno-kritično izdajo. Zanj je doslej največ — še vedno pa veliko premalo! — storil Milko Matičetov, ki pravi: "Samo ambicioznemu čevljarju iz Motnika se imamo zahvaliti za ohranjeno nepopačeno obliko ljudske pravljice v osrednji Sloveniji konec 19. stoletja. Ohranil je živo ljudsko pravljico za odrasle z vsemi možnimi epizodami, ki so jih šolani zbiralci zaradi nekakšnih pedagoških-moralnih načel na široko obšli, drugi pa jih menda niti slišali niso." Ne le s tega vidika, tudi za študij mitologije na slovenskih tleh in slovanske mitologije sploh so Križnikovi zapisi izredno dragocen, doslej še neizkoriščen vir.

Lit.: Milko Matičetov, Dva južnoslovenski folkloristi samouci: Marko Cepenkovi in Gašper Križnik, Simpozium posveten na životot i deloto na Marko Cepenkovi, Makedonska akademija na naukite i umetnostite, Skopje 1981, str. 129-134.

Arhivsko gradivo (kopije z AZU iz Petrograda in JAZU iz Zagreba) v Inštitutu za slovensko narodopisje, ZRC SAZU, Ljubljana.

Čez polje pa svetinja gre. Iz izročila nabožnih pripovednih pesmi na Slovenskem. Izbrala in uredila **Zmaga Kumer**. Mohorjeva družba, Celje 1994, 182 str.

Čeprav se zdi, da je počastitev sedemdesete obletnice rojstva dr. Zmage Kumrove v tej številki publikacije Traditiones samo s sporočilom o njeni najnovejši knjigi, ki prinaša izbor legendarnih pesmi, zelo skromno dejanje, pa bo vedel vsakdo, ki jo pozna, da ona ne mara velikih govorov in proslav in da ji je ljubše, da njeni sodelavci praznujemo delavno s članki, ocenami knjig, razpravami idr. Njena obsežna bibliografija pa razkriva že skoraj "legendarno" osebnost na področju raziskovanja ljudskega pesništva.

Predgovor knjige *Čez polje pa svetinja gre* je avtoričin uvod, v katerem ugotavlja, da si našega pesemskega izročila ne moremo zamisliti brez nabožnih pesmi, ki jih razvršča v tri skupine: v cerkvene ljudske, domače nabožne in legendarne. Avtorica razmišlja o vsebini legendarnih pesmi, o nastanku in preprosti domačnosti, ki je izražena v teh pesmih, saj so dejanja svetopisemskih in svetniških zgodb postavljena v slovensko podeželsko okolje. Ugotavlja, da so legendarne pesmi lahko imele posebno vlogo: peli so jih pri varovanju mrliča, na Krasu so nekatere uporabili za srednji del kolednic, v Beli krajini jih najdemo med kreshimi pesmimi, na Dolenjskem celo med svadbenimi, na Štajerskem in v Podjuni so nekatere florjanovske kolednice po vsebini pripovedne itd.

Avtorica meni, da pesmi legendarne vsebine niso pele samo stare ženice, pač pa tisti, ki je katero znal. Načenja sicer vprašanje nastanka teh pesmi, vendar pravi, da je težko reči, kdaj so nastale. Morda bi v predgovoru lahko razmišljala tudi o tem, zakaj se v cerkvah legendarne pesmi niso pele, saj sama ugotavlja, da zaradi ljudskega videnja posameznega svetnika, ki je prikazan predvsem iz človeške strani, celo kadar govori pesem o njegovi pomoči ali pripoveduje kaj iz njegovega življenja (npr. sv. Barbara pomaga zidarjem zidati stolp, kamor jo da oče zapreti), torej niso bile primerne kot pridižni zgledi in jih verjetno niso ustvarjali šolani ljudje, ki bi posnemali ljudski slog, pač pa so res nastale med ljudmi.

Leta 1988 je izšla zbirka slovenskih ljudskih pesmi o Mariji z naslovom *Lepa si, roža Marija* iste avtorice in je vsebovala nekatere Marijine legendarne. Ta zbirka pa predstavlja tiste pesmi, ki se nanašajo na svetnike in razne svetopisemske osebe ter je tako njeno logično nadaljevanje. Avtorica v *Čez polje /.../* na koncu dodaja še dve pesmi v več variantah, ki izražajo ljudsko presojanje človekovega ravnanja in kazni za tisto, kar je bilo s krščanskega vidika grešno. Komentarji in pojasnila, ki spremljajo vsak tip legendarnih pesmi, so izjemno zanimivi tudi za tistega, ki se ne zanima samo za slovensko pesemsko izročilo, pač pa pozna likovne upodobitve znanih mojstrov, ki so slikali posamezne svetnike ali svetopisemske zgodbe. V posebno pomoč ob njihovem prepoznavanju jim je opis atributov, ki so značilni za vsakega svetnika (npr. sv. Mihael s tehtnico v rokah) in ponekod je dodana tudi ilustracija (votivna podobica), ki nazorno prikazuje slikovno podobo svetnika. Moti edino razvrščanje ilustracij, ki so včasih uvrščene pod pesem, ki poje o drugem svetniku, kot ga prikazuje slika. Želeli bi si jih še več, pa tudi morda še več pojasnil o posameznem svetniku in njegovem pomenu za ljudi, saj se v naših cerkvah pogosto pojavljajo freske ali slike, ki si jih ljubitelji likovne umetnosti ne znajo pojasniti v celoti. Manjka jim ustrezno zgodovinsko ozadje in tudi vsakokratna vloga svetniške osebe, ki se pogosto pojavlja.

V predgovoru Zmaga Kumer spregovori tudi o melodijah. Ugotavlja pa, da žal za vse legendarne pesmi melodij danes nimamo, prav tako poudari, da so melodije v tej zbirki le enoglasne, zato svetuje pevcem, naj sami dodajo druge glasove, kot so vajeni peti, čeprav se zdi, da bi prav zaradi tega, da bi se tudi tisti, ki prvič vidijo oziroma slišijo neko legendarno pesem, morda to na novo naučili in bi jim bilo lažje, če bi pesem lahko zapeli večglasno.

Zbirka je napisana poljudno, preprosto in vsem dostopno. Morda pa bi bili komentarji k posameznim pesmim lahko obsegali še več zanimivih podatkov, ki bi zahtevnejšemu bralcu vendarle odstrli več novih plasti ljudskih legendarnih pesmi, ki ne samo da odsevajo ljudsko gledanje na svetnike, pač pa tudi odstirajo pretekle dogodke, razmišljajo o pomenu svetniških oseb v javnem življenju (zakaj toliko poudarka prav na nekaterih svetnikih in zakaj tako močna vera v posameznega svetnika, ki ima skoraj čudežno moč). Tudi povezati bi se dalo te legendarne pesmi med seboj, ugotoviti, kateri svetniki se najpogosteje pojavljajo v pesmih ali so najpogosteje upodobljeni, saj je sporočilo vsake pesmi očitno zelo močno in še kako prisotno med Slovenci. To potrjujejo sodobna romanja k posameznim cerkvam in čaščenje dnevov, ki jih obeležujejo posamezni svetniki, da o godovanjih, ki imajo korenine že v 4. stol., ko se je začela širiti navada, da so dajali novokrščencem ali novorojencem kakšno izrazito krščansko ali svetopisemsko ime, sploh ne govorim.

Prisotnost pesmi, zgodb ali samo posameznih vedenj ob praznovanjih kaže na živost ljudskega nabožnega izročila, ki je nekaj časa živelo samo v cerkvah in po domovih, danes pa se razširja tudi v splošno kulturno izročilo Slovencev. Velikokrat se namreč zgodi, da na tako razvpitem kraju, kot je Bohinj in cerkva Sv. Janeza, slišimo ponavljajoče se vprašanje: "Koga neki predstavlja ta velika freska na steni cerkvice?" Nanj ponavadi ni odgovora. Če pa bomo vzeli v roke knjigo *Čez polje pa svetinja gre*, si nanj lahko odgovorimo sami, namreč, da je to sv. Krištof brodnik. In ne samo to, morda bo koga spodbudila, da se bo z družbo postavil pred fresko in to pesem, ki je na str. 118 navedena skupaj z melodijo, tudi zapel.

Temu se reče takojšnja aktualizacija in uporaba nekega sporočila. Zmaga Kumer pa je s to knjigo ponovno predstavila bogastvo slovenskega ljudskega legendarnega pesemskega izročila, ki mu je krščanstvo vtisnilo pečat, izbrani primeri pa odsevajo srednjeveško mistiko, v njih se meša resnica s pobožno fantazijo ali s pravljičnimi motivi. Sodobnemu bralcu pojejo te pesmi zgodbe, polne živnega ljudskega doživljanja in čutenja, so nekaj svežega in pristnega; tudi vir za novo spoznanje o sebi in svetu.

Marjetka Golež

Damjan J. Ovsec, *Velika knjiga o praznikih*. Praznovanja na Slovenskem in po svetu. Domus Ljubljana, Domus 1992, 192 str.

Knjiga, kakršna je ta, je zlasti knjigotrško zanimiva. Ne rečem, da tudi ni dobrodošla. Posebno, če k temu prispevajo oprema in številne ilustracije. Ovsečeva Velika knjiga o praznikih skuša biti taka. To ji je v veliki meri uspelo, posebno če upoštevamo, da take knjige nimajo posebnih znanstvenih ambicij. Njihova značilnost je poljudnost. Tega se drži tudi (pre)obširni del (str. 7-18), ki pa je vsebinsko dovolj zahteven in vsem bralcem ne bo dostopen. Prav to vzbuja pomisleke. Avtor sam se je zavaroval z izjavo, da je v knjigi "uporabljano anglosaško načelo, zato ni navedenih ne citatov ne opomb, uporabljena literatura je navedena na koncu." Pri tem načinu se seveda ne ve, kaj je avtorjeva, kaj tuja (in čigava) učenost. Sicer bi pa manj bilo več. Z začudenjem ugotavljam, da avtor navaja vse mogoče sisteme z astrologijo vred, krščanskega "cerkvenega leta" pa sploh ne omenja, čeprav je podlaga vsaj dobri polovici vseh današnjih "praznikov in praznovanj." To mu zamerim. — Knjiga bolj ali manj obširno govori o naših praznikih in "praznikih": o svetem miklavžu, o kolinah, o božiču, novem letu, svetih treh kraljih in svečnici (nenavadna družba), pustu, valentinovem (!) in gregorjevem, o godovanju, o prvem aprilu, o pomladi in svetem Juriju, o veliki noči, prvem maju, binkoštih, kresu, velikem šmarnu, vseh svetih in martinovem. — Avtorju beseda gladko teče, zato bo našel hvaležne bralce. Značilnost knjige je lahkotno pripovedovanje (uvrstil je celo nekaj kuharskih receptov), za besedilo pa je v vsakem poglavju zbral gradiva, kolikor ga je mogel dobiti. Da je tu in tam kaka navedba dvomljiva, je neizbežno. Knjiga, kakršna je ta, mora biti bogato ilustrirana. Avtor je imel srečo, da je našel obilo ilustracij. Veliko jih ima kulturnozgodovinsko vrednost. Narodopisec sprejema takšne knjige z mešanimi občutki, imajo pa tudi one svoj prav.

Niko Kuret

Herbert Paulitsch: *Das Phänomen "bukovništvo" in der Kärntner-slowenischen Kultur- und Literaturgeschichte*. (= *Studia Carinthiaca Slovenica* 5), Herausgeber: Christlicher Kulturverband/Krščanska kulturna zveza, Klagenfurt/Celovec - Ljubljana -Wien/Dunaj: Verlag Hermagoras/Mohorjeva 1992, (184 str.)¹.

¹ Ocena je bila objavljena v nemščini v *Österreichische Zeitschrift für Volkskunde* XLVII/96, H. 2, Wien 1993, str. 199-205. Na posebno željo Mohorjeve založbe v Celovcu objavljamo tudi slovensko verzijo.

Prvotni tipkopic je bil sprejet kot disertacija leta 1987 na Filozofski fakulteti Univerze na Dunaju (233 str.) in je bil objavljen v nespremenjeni obliki. Avtor v spremni besedi opozarja, da zaradi tega najnovejših izsledkov in odkritij na področju bukovništva pri objavi ni bilo mogoče upoštevati.

Delo je prvi literarno-sociološki pregled koroškega bukovništva, ljudskega pesništva, ki se je v rokopisnih zapisih začelo širiti po Koroškem že v času slovenskega protestantizma v 16. stoletju. Literarno ustvarjanje bukovnikov Paulitsch razvršča v tri (v strokovni literaturi že znane) razvojne faze: v fazo prepisovalcev, fazo prevajalcev in fazo 'klasičnih bukovnikov'. Sledi kulturnozgodovinski in literarnozgodovinski oris, ki vsebuje vestno obravnavo gradiva, ohranjenega iz posameznih faz. Posebno učinkoviti in dragoceni so številni faksimilirani posnetki natisnjenih in rokopisnih besedil (mnoga se prvič pojavljajo v tisku). Avtor razpravlja o narečnem in pisnem razmerju prepisov do tiskanih predlog in skuša odgovoriti na nekatera zapletenejša vprašanja v zvezi z bukovništvom.

V času prepisovalcev (16./17. stol.) so se bukovniki iz Podkloštra/Arnoldsteina in sosednjih slovenskih krajev zavzemali za nadaljnji obstoj slovenskega protestantizma na Koroškem. Protestantski tiski, kot so npr. prevod *Spangenbergove Postile* 1567, Trubarjev *Novi testament* 1557, *Dalmatinova Biblija* 1584, *Sadnikarjev rokopis*, prepisi protestantskih molitvenih obrazcev in pesmi (npr. *Kristianske bukvize* 1784) so bili bukovnikom podlaga. Prepisovali so posamezne odlomke iz sv. pisma, pa tudi drugo nabožno literaturo, pri čemer so poškodovana in manjkajoča mesta v besedilu rokopisno dopolnjevali. Pri najstarejših rokopisih gre za anonimna besedila, ki so po Ramovševem mnenju (že l. 1920 se je v svojem članku *Zanimiv koroškoslovenski rokopis* ukvarjal s tem vprašanjem) nastala približno sredi 18. stoletja.

Razlike so prikazane na osnovi izbranih primerov besedilnih odlomkov iz originalov (npr. *Tulščakov rokopis*, *Ta stari passion* ...) in paralelne objave njihovih prepisov (str. 22-35). Paulitsch opozarja na nekatere narečne značilnosti rožanščine in ziljščine, na jezikovne značilnosti, ki se navezujejo na tradicijo, pa tudi na pravopisno nedoslednost v prepisih. Delež napak v prepisih dveh molitvic iz omenjenih rokopisov znaša 10 odstotkov, kar Ramovša npr. privede do domneve, da je morala biti piscu na razpolago že rokopisna (-e) predloga (-e) (str. 26).

Poleg jezikovnih značilnosti razprava temeljito obravnava tudi kulturnozgodovinsko ozadje protestantizma na Koroškem. Paulitsch razpravlja o vprašanjih kontinuiranega obstoja protestantizma v spodnji Dravski in Ziljski dolini in se pri tem opira na Sakrauskega, ki se je v več publikacijah ukvarjal z vprašanjem protestantizma na Koroškem (gl. seznam literature). V središču pozornosti so slovenski protestantje v Zagoričah/Agoritschach in razmerje med nemško in slovensko govorečimi Korošci. Ohranitev protestantske vere pri koroških Slovencih je bila tudi v interesu nemško govorečega soseda. Germanizacija kraja Zagoriče/Agoritschach je privedla do tega, da se je izgubila tudi funkcionalnost slovenščine kot liturgičnega jezika, zato so slovenski protestantski tiski izrednega pomena za nadaljnji obstoj slovenskega jezika na Koroškem.

V fazi prevajalcev (sredina 18. stol.) so v središču pozornosti apokrifni spisi, kot npr. praznoverske knjige *Dubovna bramba - Geistlicher Schild*, *Kolomonov žegen - Colomanisegen* idr. Z izredno zapletenimi jezikovnimi, pravopisnimi, kulturno-

zgodovinskimi in tiskarsko-tehničnimi vprašanji teh ljudskih besedil se ukvarjajo že starejši avtorji v obširnih študijah (I. Grafenauer, J. Kotnik, F. Ramovš idr.). Tudi Paulitsch skuša nekoliko podrobneje osvetliti besedila, ki se vsebinsko in jezikovno močno razlikujejo od predlog ziljske redakcije, nastalih v času protestantske knjižne tradicije (*Sadnikarjev rokopis, Kolomonov žegen, Leški rokopis* idr.).

Rokopisna različica *Kolomonovega žegna iz Solčave* (najden l. 1893) kaže jezikovne značilnosti kraja, v katerem je bil rokopis najden, in je last Slavističnega inštituta Univerze na Dunaju. Rokopis obsega 42 strani in register, iz katerega je razvidno, da gre za "čisto praktičen praznoverski priročnik".

Antikrista Matije Žegarja iz l. 1767 (najden v Logi vasi pri Vrbi/Augsdorf bei Velden) avtor opredeljuje kot "vrhunsko delo iz faze prevajalcev" ok. sredine 18. stol. kot "prvo slovensko verzijo apokrifne knjige *Življenje Antikrista*" (str. 81). Prepis originalnega prevoda (1769) je bil najden v Preddvoru pri Kranju. Sledila je vrsta nadaljnjih (znanih je več kot 14) prepisov.

Pesmarica Luke Maurerja, katoliška cerkvena pesmarica iz l. 1754 (391 str.), vsebuje 90 različnih cerkvenih pesmi in Maurerjev uvod, v katerem je - prvič v zgodovini tega pismenstva - govor o delovnem načinu, motivaciji in literarnih pogojih, ki jih je imel takšen bukvnik (str. 85). S prevodom ljudskomedicinskih besedil, kot so npr. *Arcniske bukve* Andreja Goritschniga iz l. 1765, se v literarnem ustvarjanju bukvnikov pojavijo tudi posvetne teme.

Molitvenim bukvicam Simona Gabernika (1780), ki se nahajajo v rokopisni zbirki Inštituta za slavistiko Univerze na Dunaju in ki jih strokovna literatura doslej ni upoštevala, posveča avtor veliko zanimanja (str. 87-100), ker gre za prvi prikaz v okviru slovenske literarne in kulturne zgodovine. To rokopisno besedilo je 'prikrita' slovenska praznoverska knjižica, v kateri le prvih 5 poglavij ustreza "katoliškemu molitveniku oz. pesmarici". Poglavja 6-17 vsebujejo "spiske iz vseh mogočih praznoverskih področij" (str. 88) iz različnih virov in kažejo vsebinska in jezikovna odstopanja od starejših različic (*Sadnikarjev rokopis, Žegarjev Antikrist, Dubovna bramba*). V primerjavi s *Sadnikarjevim rokopisom*, ki kaže značilnosti ziljskega narečja, se v *Gabernikovem rokopisu* pojavljajo posebnosti rožanskega narečja.

V sklepnih opombi k fazi prevajalcev Paulitsch zabeleži, da so knjižice *Dubovna bramba, Kolomonov žegen, Antikrist* in *Arcniske bukve* "ustrezale kulturnim in literarnim potrebam, ki jih ne gre primerjati s prvotnimi protestantskimi, torej tistimi religioznih prepisovalcev" (str. 101). Skušale so načeloma ohranjati kontinuiteto pisanega jezika na Koroškem in so ustrezale "okusu, duhu časa in potrebam ljudstva, ki ga 'žeja' po literaturi" (str. 101 sl.).

V *Leškem rokopisu* iz Leš pri Prevaljah iz sredine 18. stol. se naznanja vzpon ljudskega literarnega ustvarjanja 'klasičnih bukvnikov' (18./19. stol.), kjer je poleg molitvic in cerkvenih pesmic najti tudi samostojna umetniška besedila iz slovenske ljudske kulture in etnologije (tri ljudske pesmi, vabila na svatbo), ljudskomedicinski recepti, navodilo za tkanje ipd. (str. 102).

Na začetku 19. stol. je v Rožu delovala vrsta slovenskih ljudskih literatov. V literarni zgodovini sta najbolj znana Andrej Schuster-Drabosnjak (1768-1825) iz Zgornjih Jezerc pri Vrbi/Oberjeserz bei Velden in Miha Andreaš (1762-1821) iz Bistrice pri Št. Jakobu v Rožu/Feistriz bei St. Jakob i. R. V Drabosnjaku se posebej sintetizira vseh razvojnih

faz bukovništva (str. 106): velja kot prepisovalec psevdo-religioznih molitvic in zarotitvenih obrazcev, prevajalec in prireditelj ljudskih iger in drugih ljudskih besedil, njegova pesniška dejavnost je razmeroma samostojna, pa tudi svoje literarne sposobnosti ocenjuje zelo samokritično.

Obširni prikaz Drabosnjakovega opusa temelji v glavnem na že znani strokovni literaturi. Tako npr. na jezikovno raznolikost posameznih besedil in različic ni posebej opozorjeno. Besedilni odlomek iz *Igre o izgubljenem sinu* (str. 115 sl.; citirano po B. Kreftu) npr. jezikovno odstopa od rokopisnega izvoda v izvirniku; apokrifno pismo *Perpisanje tega pisma /.../* se prišteva k Drabosnjakovim prevodom, čeprav za to ni nobenega dokaza (str. 108). Podobno velja za "čisto prvi" prevod "Hišnega žegna" v *Dubovni brambi* v slovenščino, ki naj bi bila po Paulitschu zilskega izvora (str. 97). Nasprotno pa beremo na str. 100, da je pisec *Dubovne brambe* "vsekakor moral poznati predlogo v protestantskem knjižnem jeziku". Znano je, da so obstajale tiskane slovenske različice Hišnega žegna (*Sbšbni sbegen*) že v 18. stol.

Sledi analiza liričnega ustvarjanja Mihe Andreaša (1762-1821), ki v umetniško-poetičnem oblikovanju in izpovedi zdaleč presega Drabosnjaka (str. 126-136). Izhajajoč iz religiozno-nabožne tematike se je Andreaš posvetil družbeno-angažiranim temam. Njegove humanistično-pacifistične pesmi, ki poudarjajo občutje, dosegajo izredno umetniško-poetično kvaliteto. Kulturno poslanstvo, ki ga uresničuje Andreaš, vidi Paulitsch v obogatitvi zakladnice ljudskih pesmi koroških Slovencev (besedila in melodija) in v vplivu na slovensko umetno pesništvo (str. 135).

Nato avtor obravnava še nekaj pesmi večinoma neznanih avtorjev, ki so pretežno iz časa vrhov ljudskega literarnega ustvarjanja v Rožu na začetku 19. stoletja.

V nasprotju s 'klasičnimi bukovniki' so t. i. 'učeni bukovniki', ki se pojavijo predvsem v vrstah katoliških duhovnikov šele na začetku 19. stoletja. V novejšem času pripadajo krogu 'učenih bukovnikov' tudi organisti in učitelji glasbe, tako npr. Franc Treiber (1809-1878), Franc Rauter (1884-1965), Tonček Nagele (1911). Na Kranjskem se ljudski literati in ljudski pevci te vrste imenujejo *školniki-šomastri* (str. 142).

Na koncu interpretira Paulitsch "nekatero globalne vidike razvoja in preoblikovanja fenomena 'bukovništvo' od protestantskih prepisovalcev do klasičnih bukovnikov." Dejavnost bukovnikov se je razvila v prvi vrsti iz potrebe po ohranjanju in širjenju protestantske vere. Kasneje je prišlo do "preusmeritve od *primarno verske eksistenčne do primarno jezikovne* funkcije tega fenomena" (str. 143).

Kontinuiteta bukovništva tudi v 19. stoletju ni bila docela pretrgana. Ljudsko pesništvo in ljudsko pesem vzdržujejo predvsem Janez Dobernik (1795-1865), Janez Kajžnik (1837-1914) in Franc Leder-Lesičjak (1833-1908) (krajevno in situacijsko vezano ljudsko petje).

Ljudsko literarno ustvarjanje obstaja v 19. stoletju tudi v sosednjih regijah, v Mežiški dolini in na Pohorju. V Mežiški dolini sega tradicija do sredine 18. stol. *Leški rokopis* - ok. 1750). Iz Mežiške doline so prepis prerokbe o koncu sveta nekega Šimana iz Kotelj (1799), zbirka ljudskih pesmi Jožefa Šmelcarja (ok. 1815) iz Kotelj in zapisi slovenskega izrazja za rastline (v letu 1805) živinozdravnika Valentina Lečnika iz Podkraja. Iz okolice Prevalj sta ljudski pisec Matija Kresnik (1821-1890) in ljudski pesnik Valentin Ocvirk (o njem podatki neznani).

Na Pohorju se je ohranil prepis knjižice s prerokbami *Antikrist* Janeza Osirnika iz leta 1814.

Kot največji original v tej regiji velja potujoči pevec in igralec ter po poklicu tkalec Jurij Vodovnik (1791-1858) iz Skomra pri Vitanju na južnem Pohorju. Večino njegovih pesmi je zapisal bukovnik Kresnik v svoji rokopisni pesmarici z naslovom *Pesme stare jinu nove*.

Na koncu se Paulitsch posveti dvema manj znanima bukovnikoma: ljudskemu pevcu in Vodovnikovemu sodobniku Antonu Lisičniku s Pohorja, od katerega se je ohranila samo ena pesem v dvajsetih kiticah, in zbiratelju ljudske kulture Lovru Stepišniku (1839-1912) iz Vojnika, ki je prizadevno zapisoval krstne, poročne in pogrebne običaje. Njegova zbirka poročnih običajev in napitnic iz štajersko-slovenske okolice Slovenske Bistrice je izšla celo v tisku: *Ženitne ali svatbine navade in napitnice z godčevskim katekizmom iz slovenjbistriške okolice na Štajerskem* (Maribor 1884).

Ljudska poezija 19. stoletja ostaja po obsegu pa tudi po kakovosti bolj ali manj nepomembna. V splošnem literarnem razvoju ima vendarle v nekaterih obdobjih bistven pomen za obstoj literature in jezika. Paulitsch piše: "čim siromašnejše je obdobje, tem bolj pogosto in tudi bolj kvalitetno je to bukovništvo. (...) V času romantičnega kulturnega vzpona se vloga bukovnikov preusmeri od učinkovitih nosilcev jezikovne kulture k vaškim originalom" (str. 160).

Ob koncu nekaj kritičnih opomb, ki ne zmanjšujejo splošno pozitivnega vtisa o delu:

Pri prevodih citatov iz slovenskih virov manjka na nekaterih mestih besedilo v izvorniku s primerno opombo prevajalca (str. 12, str. 136). Avtorju oz. izdajateljem so se pripetile nekatere moteče tiskovne in tehnične napake, v besedilo pa se je vtihotapilo tudi nekaj napačnih primerov.²

Razlaga nekaterih glasoslovnih pojavov se ne pokriva s historičnimi refleksi: v primeru "vedati" — npr. nimamo etimološkega *e* (str. 25); *u* v primerih kot "Bug, dobruta, Gospud" (str. 25), "bug" (str. 31) ni dolenski; v besedi "briedko" ('bridko'; str. 30) nimamo naglašene *e* ipd.

V delu je najti tudi nekatere terminološke nedoslednosti: termin "Vokalreduktion" (str. 25) ni uporabljen v lingvističnem smislu, pojem "zusammengesetzte Deklination" ni jasen: "*der Instrum. der zusammengesetzten Deklination auf -am*: S'neisrezhenam (z neizrečenim), Satrozham (z otročjem) (...)" (str. 26); nezadovoljiva oz. napačna je tudi raba sledečih pojmov: "aber auch einige signifikante *e* : *a* Erweiterungen (*na* da = ne da, *jesan* = jezen, *h mane* = k meni (...; str. 104); "So gibt es bei Gabernik auch kein einziges palatalisiertes *g* : *h* (*ga* : *ha*, *ga* niso gori : *ha* niso gori etc." ; str. 100) ipd.

Kljub navedenim nedoslednostim naj ob koncu zabeležimo: pregleden prikaz celotnega pojava bukovništva je bil nujno potreben. Avtorju, ki si je izbral to zahtevno in komaj pregledno temo, velja posebna zahvala. Delo je nedvomno priznanja vredna kulturno- in literarnozgodovinska obogatitev za Koroško, za zgodovino slovenskega jezika in za etnološko vedo.

Herta Maurer-Lausegger

²Več o tem glej oceno v nemščini, str. 204.

Annales. *Anali Koprškega primorja in bližnjih pokrajin. Annali del Litorale capodistriano e delle regioni vicine*, 3/1993, Koper 1993, 418 (+ XIV) str., ilustr.

Tretja številka zbornika, še obsežnejša od prejšnjih dveh, ponovno ponazarja, kako zelo je ta prostor potreboval svojo revijo. Glede na vsebinsko raznovrstnost člankov pa je tudi razumljivo, da uredništvo že razmišlja o tem, kar je omenil urednik na ljubljanski predstavitvi nove številke, da bi namreč v prihodnje izdajali dvojne Anale, eno vrsto za naravoslovje in drugo za humanistiko in družboslovje.

Vsebina je razdeljena na več poglavij.

Članki in razprave: Prvih sedem člankov in razprav je naravoslovnih. Sledi članek Damijana Snoja o najdbi fibule v obliki pava v župni cerkvi Sv. Jurija v Piranu (datirane v čas med 5. in 7. st.). V zgodovinskem pregledu avtor prikazuje različne simbolne pomene upodobitev pava. Elica Boltin - Tome predstavlja nekatere izsledke arheoloških raziskav v Predloki pri Črnem Kalu. Avtorica želi ugotoviti nastanek in trajanje najstarejšega naselja v Predloki, ki sodi med istrska naselja, neprekinjeno naseljena od antike preko srednjega veka do danes. Angelo Ciuffardi piše o denarnem obtoku na istrskem polotoku. Darja Mihelič osvetljuje poslovanje gostiln in gostišč v srednjeveškem Piranu in njegovo obdavčitev. Lovorka Čoralič na podlagi gradiva iz beneškega državnega arhiva prikazuje prisotnost in delovanje priseljencev iz Pirana v Benetkah od 15. do 18. stoletja. Salvator Žitko predstavlja tri kartografske upodobitve koprškega ozemlja v času Beneške republike, ki jih hrani Državni arhiv v Benetkah. Gre za dragoceno topografsko risbo koprškega zaliva z nekdanjim otokom, Serminom in spodnjim tokom Rižane iz leta 1774, za načrt posesti in gozdov ob morski obali na območju "Monte Moro" (Ankaran) iz leta 1791 in za risbo širšega območja Kraškega roba oziroma mejno črto med beneškimi in habsburškimi posestmi. Krešimir Čvrliak osvetljuje življenje in delo Pavla Pelizzerja Rovinjčana (1600 - 1691), frančiškana in cerkvenega diplomata, v času njegovega delovanja v Kopru. Roberto Starec predstavlja napeve, ki jih pojejo v nekdanji beneški Istri ob prazniku Treh kraljev ter obred Zvezde, ki v italijanskem kulturnem prostoru zajemajo celotno območje nekdanje Serenissime. Piše o izvoru šege v časih pred protireformacijo in o trdovratnosti nekaterih predkrščanskih oblik žrtvovanja, o razširjenosti različnih tipov napevov o Treh kraljih v Istri, ki jih primerja z ljudskimi napevi, ohranjenimi v beneško-furlansko-lombardskem območju in s pisnimi viri iz 17. in 18. stoletja. Mojca Ravnik obravnava družino in sorodstvo v vaseh v istrskem zaledju in značilnosti njune sestave in medsebojni odnosov, ki so pogojevali odseljevanje prebivalcev. Analizira generacijsko in sorodstveno strukturo na primeru rodovnikov treh družin iz istrskega zaledja, koprške okolice in iz Trsta. Peter Strčić obravnava namere Neodvisne države Hrvaške, ustanovljene leta 1941 po kapitulaciji Kraljevine Jugoslavije, da bi si po kapitulaciji fašistične Italije leta 1943 priključila dele Hrvaške, ki jih je leta 1918 oziroma 1941 zasedla Italija. Bojan Godeša piše o množični delavski organizaciji Delavsko bratstvo (kasneje preimenovani v Delavsko enotnost), ki je nastala v Trstu leta 1944 in je združevala slovenske in italijanske delavce. Članek Franceta Ostanke je tretji, zaključni del razprave o slovensko - hrvaški jezikovni meji v Istri od leta 1860-1956. Poleg navedbe uporabljene literature prinaša še izbrane podatke ljudskih štetij o narodnosti prebivalstva na slovensko-hrvaški jezikovni meji od leta 1880-1956 in pregled naročenih

na tisk in članstva v knjižnih družbah (Družba sv. Mohorja, Slovenska Matica in Novice).

Obmejnost: Milan Bufon razmišlja o nekaterih vidikih obmejnih regij na primeru Istre kot specifičnem historičnem in kulturnem območju. Vladimir Klemenčič osvetljuje probleme regionalne diferenciacije in regionalizma v Sloveniji s posebnim poudarkom na regionalnih posebnostih. Prikazani so značaji in problemi regionalizmov na jugozahodnem delu Slovenije, na Goriškem in Koprskem ob slovensko-italijanski meji. Bojko Bučar piše o čezmejnem in mednarodnem sodelovanju evropskih subnacionalnih regij.

Pomorstvo: Flavij Bonin piše o beneški vojni proti tunizijskim gusarjem. Nadja Terčon prikazuje organizacijo pristaniške in pomorskosanitetne službe v avstrijski oz. Avstro-Ogrski monarhiji, kot jo je določil zakon iz leta 1851 in je veljala vse do propada države. Bogdana Marinac piše o pomorskem krstu kot iniciacijskem obredu, ki ga poznajo na ladjah številnih narodov, tudi na slovenskih. Po 2. svetovni vojni so ga slovenski pomorščaki prenesli tudi na kopno, v Piran. Avtorica navaja nekaj opisov pomorskega krsta na ekvatorju iz različnih obdobj, nato pa prikaže spreminjanje posameznih elementov pomorskega krsta v zgodovini in njihovo simbolnost.

Istrijski jezikovni in kulturni otoki: Nelida Milani - Kruljac piše o istrskem življenjskem prostoru in komunikaciji, o dvojezičnosti in plurikulturalizmu. Goran Filipi je orisal istriotske govore v južni Istri; istriotski idiomi so prikazani v kontekstu drugih istrskih narečij. Luisa Punis objavlja istriotske mikonime, Goran Filipi pa ptičja imena v istriotskih govorih. Barbara Buršič - Giudici oriše zgodovino mesta Šišan od prazgodovine do današnjih dni. Objavlja tudi priimke družin iz župnijskega arhiva. Srda Orbanic in Nataša Musizza - Orbanic poskušata podati antropološko - jezikoslovno analizo poezije treh istrskih pesnic. Vera Glavinic pa obravnava istrske pesnike, ki se izražajo v istriotščini, od najstarejših do najmlajših. Dario Marušič prikazuje stanje razvoja ljudskega glasbenega izročila v krajih južne Istre z istriotsko govorečim prebivalstvom. Posebni poudarek je na vilotah, ki so eden najpomembnejših sestavin istrskega glasbenega izročila. Franco Crevatin piše o rovinjskem narečju.

Zapiski in gradivo: Petar Strčić objavlja osnutek kronološkega pregleda zgodovine hrvaške Istre, ki temelji na najnovejših znanstvenih dosežkih hrvaških in tujih zgodovinarjev. Maja Žvanut prikazuje poreklo in rod Beatrice Dornberg, matere goriškega državnika in diplomata 16. stoletja Vida Dornberga. Branka Berce - Bratko piše o potencialih in možnostih razvoja turizma na obali in v zaledju.

Sledijo poglavja: Delo naših zavodov in društev, Ocene in poročila in Obletnice.

Mojca Ravnik

Ondile čez stari vrh. Bani: zgodovina kraškega naselja skozi stare katastrske mape, listine in pričevanja. Trst, Slovensko kulturno društvo Grad-Bani 1993. 188 str., ilustr. Knjiga je objavljena dvojezično, v slovenščini in v italijanščini.

Knjiga *Ondile čez stari vrh* je krajevna monografija, delo širokega kroga sodelavcev. Uredila jo je domačinka Kristina Kovačič, po poklicu učiteljica, ki jo že poznamo po etnoloških razpravah in raziskavah.

Knjigi na pot je Ace Mermolja postavil širši okvir sodobnih tokov v zgodovinopisju, ki se obračajo stran od politike in velikih dogodkov k vsakdanjemu življenju brezimnih ljudi. Tu se zgodovinopisje srečuje z drugimi sorodnimi strokami, tudi z etnologijo. "Drobna vasica, kot so Bani, lahko torej postane predmet raziskav, ki niso le nekaj obrobnega in skoraj folklornega. Iz življenja družin, načina poljedelstva, pridelkov, iz vsakodnevnega boja za preživetje, iz ženitev in smrti, iz katastrskih knjig razbiramo lahko kompleksno sliko majhne družbene skupine, ki živi iz sebe in se hkrati povezuje s širnim svetom." (str.7) Milan Pahor pa je v spremni besedi zapisal, da krajevne monografije, ki jih je že cela vrsta in ki jih z izredno prizadevnostjo in uspešno izdajajo slovenska društva, šole in ustanove v Italiji, "sestavljajo mozaik krajevne zgodovine in na njihovi podlagi bi lahko začeli pisati širšo monografsko publikacijo o Slovencih na Tržaškem ali celo o Slovencih v Italiji, ki je še nimamo, bi jo pa potrebovali zase in za sosede."(str.9) Ta dela tudi dokazujejo, da so Slovenci v Italiji sami sposobni pisati o sebi.

V prvem članku piše Samo Pahor o nastanku in starejši zgodovini Banov. Naselju lahko najdemo izvor v naselitvi družine, po kateri je naselje dobilo ime in ki se v dokumentih pojavlja od leta 1619 dalje. Avtorju se zdi sprejemljiva domneva, da je prvi Matija Ban bil naslednik Pavla Bana s Proseka. Kasneje so s porokami prišli v vas drugi priimki. Samo Pahor nato povzame demografski razvoj naselja od leta 1818 do 1951, predstavi glavni gospodarski panogi poljedelstvo in živinorejo, njune sledove v ledinskih imenih (npr.Ograda vecchia, Pod orenco, Staje) in nekatere značilnosti vaškega stavbarstva.

Enrico Halupca v članku z naslovom Poročstvo pri Licuselu predstavlja listino iz leta 1139 (v prepisu se je ohranila v Mestni knjižnici v Trstu) o mejnem sporu med tržaško občino in devinskim gospostvom. Naselje Licusel se je, kot piše Samo Pahor, nahajalo blizu vasi Bani.

Pavel Stranj piše o zgodovinskem okviru, razvoju in pomenu katastrskih map, dragocene dediščine preteklosti. Članek je zgoščen pregled značilnosti in izvedbe terezijanskega, jožefinskega in franciscejskega katastra. Razlaga tudi mere, oznake in barvno simboliko franciscejskega katastra, ki je od vseh najbolj izdelan.

Marta Verginella je v članku z naslovom Vse poti so vodile v Trst prikazala gospodarsko stanje, zaposlitev, stike z mestom, spore z oblastmi, oporočne navade in dedno pravo. Pri tem se je opirala na opis katastrskega popisovalca iz leta 1829 o davčni občini Bani na eni strani, na drugi strani pa na listine, ki jih hranita družinska arhiva dveh banovskih družin.

Aleksej Kalc je prispeval članek o banovskem vinogradništvu v 18. in 19. stoletju. V Banih je sicer kmečko gospodarstvo slonelo na ornem poljedelstvu in pašništvu oziroma živinoreji. Ob teh dejavnostih pa so že prvi prebivalci vasi gojili tudi vinsko trto. Avtor se je osredotočil na dva sklopa dokumentov, na zemljiški in franciscejski kataster (t.i.terezijanski in jožefinski za to območje nista bila izdelana) in na opisni in cenitveni operat iz let 1826 oz.1829 ter na serijo popisov vinskega pridelka iz leta 1749, nastalih v zvezi z upravnim posegom, katerega namen je bil zaščititi tržaške vinograde pred tujo konkurenco.

Pavle Merku piše o banovskih mikrotoponimih. Seznam je sestavil po zvočnih zapisih, ki jih je na trak zbrala Kristina Kovačič pri osemdesetletni vaščanki. V primerjavo

je dodal tudi zapise s karte in seznama Tržaško ozemlje, Ljubljana - Trst 1978. Sestavil je tudi seznam parcel z ledinskimi imeni iz zemljiške knjige iz leta 1834, skupaj z imeni, ki mu jih je posredoval Samo Pahor.

Pavle Merkuš objavlja tudi podatke o Banih za leto 1905, o upravi in ustanovah, o trgovini in poklicih, o hišnih lastnikih in družinskih imenih.

Pavle Vidau piše o družinskih imenih. Po njih sklepa o razvoju vasi in gospodarskih panogah v posameznih njenih predelih (npr. Uočárjeve, Kovačeve, Zedárjeve). Kot pravi avtor, je večina hišnih imen samo preoblikovan priimek ali ime v vaško narečno rodbinsko obliko, druga pa odražajo kako posebno značilnost v družini, neko odliko ali posebno družinsko zanimivost - hibo.

Peter Furlan je napisal članek o kraški hiši. Po njegovem Bani ne sodijo v tipologijo izrazite kraške hiše, kot tudi ne primorsko - istrske vasi. Znanost in védenje o gradnjah so pri Banih prilagodili na osnovi gradbeniških usmeritev, ki so značilne za dve geološki področji: apnenčasto na Krasu in peščenjakovo v Bregu. Opiše značilnosti kraške hiše in dva tipa urbanega sistema kraških vasi. Po njegovem se umetniška, zgodovinska in kulturna vrednost kraških hiš izgublajo, izginja tudi krajinska podoba, ki jo ustvarja kraška arhitektura.

Avtor je objavil tudi seznam lastnikov leta 1823 na podlagi uradnega seznama stavb v davčni občini Bani.

Enrico Halupca je napisal tudi članek o občinskem vodnjaku pri Badalučki. Star, neprimeren vodnjak je bil sicer zgrajen že proti koncu 18.stoletja, novega pa so gradili od leta 1843, ko sta se predstavnika vasi obrnila na predstojnika mestnega okrožja, ki naj občinsko upravo obvesti o problemu pitne vode pri Banih, pa do leta 1850. Avtor z izvirnimi listinami slika "dolgo in težavno birokratsko pot" te gradnje.

Dušan Kalc je napisal članek z naslovom Kjer so regljale žabe. Pripoveduje o treh vaških kalih - o "starem kalu" zunaj vasi, o "kalu v Stajah" sredi vasi, ki ima najzanimivejšo zgodovino, in o tretjem, "Gospodovem", pri katerem se je napajala živina krajevne gospode. Avtor je z navedbami spominov vaščanov živo upodobil kal kot središče vaškega življenja, predvsem otroških iger in zabav.

Kristina Kovačič je pod naslovom Spomini in podobe iz vaške preteklosti objavila fotografije vasi, vaščanov in dogodkov od leta 1900 do 1991. S komentarjem, povzetim po terenskem gradivu, nas ob njih opozarja na stavbe (cerkev Sv. Florijana, gostilna Pri roži, društvena krčma, kasarna), vaške prostore (pogled na vas, Staje, kal, sredi vasi, Gorenji borjač, na plesu), nošo (dekleta v mandrijerski noši), dogodke (praznovanje v vili Bidischini-Burgstaller, vaški ples) in celo posamezne vaščane (npr. vaška otročad) in drugo.

Pod naslovom Let nazaj, ma še pred uno uejsko...so objavljena besedila v narečju, ki so jih pri treh najstarejših vaščanih posneli banovski otroci pod vodstvom Neve Husu-Čukove in Kristine Kovačič in s strokovno pomočjo Pavla Merkúja.

Na koncu knjige je slovar narečnih izrazov in drugih manj znanih besed.

V prilogi, ki jo je izdelal Samo Pahor, najdemo še zemljevid posestnikov in ledinskih imen iz leta 1822 in rodovnik družine Ban (1619-1794).

Knjiga je etnološko izredno zanimiva. Po eni strani slika način življenja v kraški vasi, po drugi strani pa nas seznanja z najpomembnejšimi viri za raziskovanje, predvsem z gradivom, ki ga hranijo tržaški arhivi in knjižnice (Diplomatski arhiv mestne knjižnice

v Trstu, Župnijski arhiv Opčine, Odsek za zgodovino pri Narodni in študijski knjižnici, Državni arhiv, Zemljiški kataster, Zgodovinski arhiv tržaške občine), pa tudi domači arhivi pri družinah. Posebna vrednost knjige so lepe, zgovorne fotografije.

Mojca Ravnik

Kulturno društvo Route Kolonkovec. 12 let delovanja. Trst, Kulturno društvo Rovte - Kolonkovec 1991. 155 str., ilustr. Knjiga je objavljena dvojezično, v slovenščini in italijanščini.

Knjiga je izraz navade slovenskih društev, šol in ustanov v Italiji, da pomembne obletnice, poimenovanja in druge svečane dogodke počastijo s knjigami o njihovem kraju. K sodelovanju navadno povabijo domačine, ljubitelje in strokovnjake, zato je tudi vsebina vedno zanimiva in raznovrstna, ne glede na to, ali je v celoti znanstveno temeljita, ali bolj osebno čustvena in domoljubna. Z vsako tako knjigo je podoba Slovencev v Italiji bolj izpopolnjena. Še posebej za etnologijo so ta dela zelo pomembna.

Tudi v tej knjigi so, kot na njenem začetku pove uredniški odbor, skušali "strniti nekaj zgodovine in delno opisati naš življenjski razni podatki, ki vežejo te kraje in ljudi, ki so tod živeli, delali in ustvarjali." (str.9)

Zgodovinsko geografsko je področje orisal Aleksander Kriščjak. Zgodovina Kolonkovca odseva zgodovino tržaških predmestij, ki so v preteklosti nudila mestu kmečke pridelke in razne storitvene dejavnosti, nato pa so se vse bolj izenačujoče vtapljala vanj. Vendar imajo ti tržaški slovenski predeli še vedno posebnosti, ki jih urbanistične in gospodarske spremembe še niso povsem uničile.

Razvoj naselij ob robu mesta je bil vedno povezan z mestnimi potrebami. Kolonkovec, ki je kot naselje začel nastajati v drugi polovici 18. stoletja, se je močneje razvil šele v naslednjem stoletju zaradi povečanega povpraševanja po kmetijskih pridelkih z vrtnarij. Tu so bili ugodni pogoji za rast radiča, solate, trte, fižola, graha, koruze, krompirja, sadnega drevja, do leta 1929, ko je bila znana zmrzal, tudi za oljke. Poleg vrtnarjev in kmetov so bili prebivalci še prevozniki, zidarji in perice. Vsak od teh je razvil svoj način življenja. Industrijski razvoj po drugi svetovni vojni je vse to bistveno spremenil, mnogi so si poiskali nov poklic, delež slovenskega prebivalstva se je zmanjšal, le še nekaj se jih ukvarja z vrtnarstvom. Do prve svetovne vojne je bilo tu živahno kulturno življenje, ki ga je fašizem hotel zadušiti. Leta 1927 so bila razpuščena vsa slovenska društva, v tridesetih letih je bila prepovedana vsakršna kulturna dejavnost. Po koncu druge svetovne vojne pa je vse to ponovno zaživelo.

Avtor na koncu ugotavlja: "Kar v današnjih časih zaskrblja nekatere domače prebivalce, ki se še bavijo z obdelovanjem zemlje ali pa so si še ohranili svoje posestvo, so nove razlastitve, ki se že nekaj časa napovedujejo." (str.36) Vendar pa so razlastitve v okviru urbanizacijskega razvoja v preteklosti že napravile nepopravljivo škodo.

O vrtnarstvu kot značilni gospodarski dejavnosti na Kolonkovcu piše Majda Kodrič. Članek temelji na razgovorih avtorice z vrtnarji o tem, "kako se je prenavljalo vrtnarjenje v tem predelu tržaškega predmestja v teku 20. stoletja vse do danes in hkrati ohranjalo nekatere svoje temeljne značilnosti." (str.40) Začetni časovni mejnik prispevka so prva desetletja tega stoletja, ko se je začelo vrtnarstvo na Kolonkovcu intenzivneje

razvijati. Avtorica predstavi vrste povrtnin, ki so jih gojili, delo vrtnarjev od gnojenja in ročnega kopanja do uporabe frez, predstavi delovno orodje in njegove spremembe in oskrbo z vodo. Nato osvetli tudi razloge za postopno opuščanje vrtnarstva na Kolonkovcu. Današnji način življenja je naklonjen konzervirani in zmrznjeni povrtini, ki gre še bolje v prodajo po černobilski nesreči. Na trgu je huda konkurenca pridelkov s furlanske nižine, kjer velike površine pripomorejo k učinkovitosti vlaganja. Vendar pa mnogi ljudje ostajajo zvesti stojnicam na Rusem mostu ali na pokriti tržnici. Avtorica odpira vprašanje ustreznega vrednotenja in zaščite tržaškega vrtnarstva v okviru javne uprave in ustanov, ki delujejo na področju kmetijstva. Tudi ona ugotavlja, "da predstavljajo enega temeljnih problemov tržaškega vrtnarstva razlastitveni posegi, ki zanemarjajo potrebe vrtnarjev in s tem ogoržajo njihovo nadaljnjo dejavnost." (str.48) Razlastitveni posegi slabijo izvorno gospodarsko osnovo tukajšnjega slovenskega prebivalstva, saj je večina vrtnarjev slovenske narodnosti. Iz odpora proti razlastitvam se je rodil nov običaj, tekmovanje v sajenju solate, ki ga je kulturno društvo začelo pred približno dvajsetimi leti prirejati prav na zemljiščih, ki jim grozijo razlastitve. Tako se vloga slovenskih kulturnih organizacij "v tem predelu tržaškega predmestja dopolnjuje s širšo vplivnostjo na gospodarsko in hkrati narodnostno strnjenost ter uveljavljanje tukajšnjega slovenskega prebivalstva." (str.50)

O vinogradništvu pri Sv. Mariji Magdaleni Spodnji piše Aleksej Kalc. Območje te katastrske občine je v predmestnem pasu edino, kjer so se kmetijske dejavnosti ohranile vse do danes, ko vrtnarji "z dnevno prisotnostjo na mestnem živilskem trgu ohranjajo vsaj do neke mere nekdanjo gospodarsko vlogo, ki ostaja v zavesti someščanov ena glavnih značilnosti tega območja." (str.52) Avtor predstavlja vinogradništvo, ki je imelo v agrarni zgodovini Trsta tudi pomembno gospodarsko vlogo. Seznan nas z vsebino popisov vinskega pridelka tržaške občine iz konca 18. in druge polovice 19. stoletja. Vino prikazuje kot pridelek, ki so ga kmetje še v časih pred razcvetom tržaške industrije, ki je kasneje nudila številne možnosti zaposlovanja, prodajali za denar, medtem ko so poljske pridelke namenjali lastnim potrebam. "Zato so se vinogradniške površine stalno širile in konec 18. stoletja je bila trta prisotna domala na vsem tržaškem občinskem ozemlju, tako na območju fliša, kot tudi na kraški planoti." (str.54) Od konca 18. stoletja je tržaško gospodarstvo doživelo mnoge spremembe, prebivalstvo je naraščalo, mesto se je širilo. Ob koncu 19. stoletja je bilo vinogradništvo še vedno pomembna gospodarska panoga, vendar pa ni imelo več tako velikega pomena kot pred stoletjem. "Razkorak med potrebami vedno bolj številnega prebivalstva in možnostmi, ki jih je nudilo dotedanje agrarno gospodarstvo, se je naglo večal in silil kmete k novim, nadomestnim oziroma dopolnilnim pobudam. Tako so Križani in Kontovelci, svojčas najznamenitejši tržaški vinogradniki, začeli iskati zaslužka na morju kot ribiči. Na kraškem območju sta se razmahnila govedoreja in mlekarstvo, v predmestnih predelih in predvsem pri Sv. Mariji Magdaleni Spodnji pa je šel razvoj v dve smeri: po eni strani se je širilo intenzivno vrtnarstvo, po drugi se je začel prehod k neagrarnim dejavnostim, ki je postopno privedel do proletarizacije prebivalstva." (str.58)

Etnološko najbolj pomembno poglavje te knjige pa govori o delu peric med obema vojnama. Avtorica je etnologinja Martina Repinc, ki je perice preučevala že za diplomsko nalogo na Oddelku za etnologijo v Ljubljani. Tu je izsledke strnila v poglavjih: 1. Voda, 2. Stranke, 3. Pridobivanje strank, 4. Delo, 5. Iz načina življenja

peric. Poklic perice je bil v preteklosti za Rovte zelo pomemben, kajti "Rovte so bile sinonim naselja peric in informatorka trdijo, da je bilo ob določenih dneh v tednu'gor po hribu vse belo od perila." (str.62) Prikaz dela peric po dnevih je eden najbolj izvornih opisov dela v naši etnologiji. Bralec jih spremlja od ponedeljka zjutraj, ko so ob 7.30 odhajale zdoma in se napotile peš v mesto. V ponedeljek zjutraj so perice nabirale "fagote" (fagotto = it. cula, sveženj; perilo je bilo v rjuho zavito v culo), odpeljali pa so jih nazaj grede prevozniki, ki so zjutraj pripeljali na tržaško tržnico zelenjavo in mleko. Nato je bil vsak dan posvečen točno določenemu delu: torek pranju, sreda spiranju in sušenju, četrtek razvrščanju po "fagotih", petek vračanju "fagotov." Vsa ta dela so potekala v različnih prostorih, z različnim orodjem in ob spremljajočih pripravah vsega potrebnega, preskrbi z vodo, pepelom, lesom in posodo. Martina Repinc je očitno teren zelo dobro spoznala, temeljito zbrala gradivo, nato pa ga smiselno uredila. Tako ji je uspelo z navidez suhim nizanem dejstev naslikati izredno živo podobo življenja in dela peric. Z njihovega tedenskega dela spoznamo utripanje tržaškega podeželja z mestom, vrvenje po cestah v obe smeri, odpornost peric, ki so garaško služile za preživetje družin, stike med pericami in družinami v mestu, med okoličani in meščani, med Slovenci in Italijani. Perice, s katerimi se je pogovarjala Martina Repinc, so nehale prati okrog leta 1960.

Milan Pahor piše o "Obrtniškem društvu" pri Sv.Mariji Magdaleni Spodnji, B.Kuret Petrovič o Pevskem društvu "Slava" Sv. Marija Magdalena Spodnja, sledita članka o Prosvetnem in Kulturnem društvu, nato zapis v narečju "K'šen...Pavr'sek," seznam bolj znanih hišnih imen, osebnih imen in vzdevkov, na koncu pa je članek Milana Pahorja o narodnoosvobodilnem gibanju pri Sv.M.Magdaleni Spodnji. Dodan je tudi zelo zanimiv zemljevid katastrske občine z ledinskimi imeni, ki ga je uredil R.Petaras.

Mojca Ravnik

Christiane Klapisch - Zuber: *La maison et le nom. Stratégies et rituels dans l'Italie de la Renaissance.* Paris, Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales. Civilisations et Sociétés 81, 1990. 393 str., ilustr.

Knjiga je zbornik člankov, ki jih je avtorica objavljala med letoma 1976 in 1988 v različnih knjigah in revijah, kot so Quaderni storici, L'Homme, Ricerche storiche, Annales, itd. in v raznih zbornikih. Delo je napisano poglobljeno, z znanjem, ki je plod tudi že poprejšnih raziskav iste avtorice.

Njeno doslej najbolj znano delo je bila obdelava firenškega "catasta" iz let 1427 - 30, ki jo je skupaj z Davidom Herlihyjem objavila v Parizu leta 1978 pod naslovom "Les Toscans et leurs familles. Une étude du catasto florentin de 1427." Z računalniško analizo podatkov o zemljiških lastnikih sta takrat izluščila tipe družin, njih sestavo, gospodarsko stanje, sistem dedovanja in odnose med sorodniki (glej tudi Christiane Klapisch et Michel Demonet, "A uno pane e uno vino": La famille rurale toscane au début du XVe siècle. Annales 27, 4-5, 1972, str. 873 - 901).

Knjiga pred nami to zgodnjo raziskavo nadaljuje in dopolnjuje. Govori o strukturi, ideologiji in imaginariju družine, kot jih kaže drug pomemben, a še neizkoriščen vir, družinske knjige firenških družin, t.i. "ricordanze".

Družina, ki jo avtorica slika na podlagi teh zapisov pomembnih, vplivnih firenških družin, pripada patrilinearnemu, virilokalnemu tipu, ki je znan tudi v drugih sredozemskih predelih. Družinski spomin, vzgoja otrok, navezovanje stikov z zunanjim svetom, vse je bilo podrejeno nadaljevanju pridobljene moči, usposabljanju moških potomcev, učinkovitim vezem s koristnimi zavezniki med nesorodniki. Družinske knjige so pisali moški. Po očetih so to vlogo nasledili starejši sinovi. Avtorica sestavlja sliko firenške družine v petnajstih poglavjih, razvrščenih v štiri dele.

Prvi del ima naslov *Od prednikov do prijateljev*. Glavni namen družinskih knjig je bil, da so mlajšemu rodu govorile o izkušnjah in znanju preteklih rodov, pa tudi o njihovih napakah, vse z namenom, da bi mladi dobili koristne napotke za prihodnost. V teh knjigah so bogati mestni trgovci častili spomine na svoj izvor. Vsi avtorji so najprej pripovedovali rodovnik in življenjepise prednikov, začeni s tistim, po katerem so dobili ime. Ti rodovniki niso obsegali več kot štiri do pet generacij. Avtorji so sami obiskovali arhive in po njih brskali za imeni in letnicami, po drugi strani pa so opisovali dogodke, v katerih so bili sami udeleženi. Vendar pa je bilo med pisci malo takih, ki bi sistematično raziskovali rodovne vezi in svaštvo. Večini je šlo pač za to, da so dokazali svoje dolgo pokolenje in večina jih ni segla čez Ego in njegov rod. Njihove rekonstrukcije so torej delne, omejene pretežno na moško linijo. Medtem ko so pisci bili samo moški, pa so bile pripovedovalke ženske. Pri ženskih sorodnicah so namreč iskali in zapisovali spomine in izročilo, s katerim so dopolnili arhivske podatke. Mnoge knjige vsebujejo tudi risbe rodovnikov. Glavna funkcija družinskih knjig je bila ta, da so ohranjale družinski spomin in prikazale moške dediče, ki bodo sposobni na lastne sinova prenesti dobrine in hišo, ki so jim pripadle z rojstvom. Sorodniki, prijatelji in sosedje, to so besede, ki se stalno ponavljajo. Ti zadnji so dopolnjevali mrežo sorodnikov in nudili oporo tam, do koder sama ni segla.

Drugi del knjige je posvečen strategijam, povezanim z imenom. Ime je bilo merilo položaja v družbi in politične moči družine. Na koncu srednjega veka je še povsod veljalo tako načelo dedovanja, da se je dedščina po očetovi smrti razdelila na enake dele med sinove, sestram pa je bila namenjena primerna dota. Ženske so torej bile izvzete iz dedovanja, vse življenje so lebdele med dvema rodovoma, očetovim in moževim, zares pa niso pripadale nobenemu. Ženska je imela vse možnosti, da je življenje prebila pod različnimi strehami in se kljub več zaporednim porokam z nobenim imenom ni istovetila. Bratje pa so živeli v bratski skupnosti in so šli vsak na svoje, potem ko so dobili vsak svoj delež ali pa so ostali skupaj, tako da so se razdelili šele bratrance.

Poimenovanje je bilo tesno povezano tudi z duhovnim sorodstvom. Videti je, da je bilo nujno, da je novorojenček dobil ime pred njim umrlega sorodnika, sicer pa so očetje iskali imena za otroke po vplivnih in imovitih sorodnikih in si tako pridobili njihovo naklonjenost. Otrok tudi niso imenovali po živečih sorodnikih, ker bi to lahko pomenilo, da jim želijo smrt. Avtorica pravi, da zakonitosti poimenovanja izvirajo iz stare sredozemske zakladnice in da koreninijo v starih povezavah med živim in mrtvim, med zemskih in svetim, med imeni in stvarmi.

Glede botrov cerkev nikoli ni predpisovala, da bi morali biti krščenci imenovani po njih. Značilnost botrinjstva v Firencah pa je bila, da so botre izbirali skoraj izključno zunaj sorodstva. Tako so Firenčani z botrinstvom razširili krog sorodnikov in navezali

nase ljudi, ki jih sicer ne bi mogli. Botrinstvo pa ni pomenilo samo medsebojnega spoštovanja in ljubezni, ampak tudi izmenjavo obojestranskih uslug. Botri so bili zato moški, saj ženske niso imele družbene moči. Do sredine 15. stoletja so izbirali tudi ženske botre zaradi njihovega magičnega pomena, bogataši pa so v skladu z verskimi predstavami izbirali ravno med ubožnimi. Kasneje pa so se gornji razredi tudi v tem pogledu ločili od spodnjih.

V tretjem delu govori o dejanjih in menjavi v svaštvu. Prvo poglavje posveti delu rimskega pisatelja Marca Antonia Altierija: *Li nuptialni*, nastalem malo po letu 1500. To je spis o skrivnostih poroke, o obredih in njihovem antičnem izviru. Pisatelj je pripadal rimskemu mestnemu plemstvu, se pravi sloju, ki se je proti koncu 15. stol. pričel čutiti ogrožen od novih, vzpenjajočih se slojev. Hvali tradicionalne navade, prijateljstvo in praznovanje poroke kot njunega izraza in svetuje povratek k običajem prednikov.

Sočasno slikarstvo je pogosto prikazovalo poročni obred s prstanom, kakor se je takrat v resnici odvijal. Očitno je krščanska Cerkev vztrajala predvsem na soglasju mladoporočencev, potek obreda pa ni bil strogo predpisan in so se nekatere ljudske sestavine v njem lahko ohranile. Italijanski obred je v primerjavi s francoskim ali severnoevropskim v marsičem poseben. Avtorica izrecno poudarja fazo, ko se je sklenila pogodba, ki je urejala prehod žene v drugo družbeno skupino, in fazo praznovanja, ko je žena fizično prešla k možu. Arhaični firenški obredi so bili ravnodušni do cerkvenega blagoslova. Izmenjava prstanov je edino od teh simboličnih dejanj, ki ga je Cerkev vključila v liturgijo.

Zanimivo je tudi poglavje o doti. Namesto starega sistema dajatev, osnovanih na ceni nevest, se je med 11. in 14. stol. na zahodu uveljavil dotni sistem, vzporedno z vse močnejšim uveljavljanjem izključno moške prvice dedovanja. Tako je bilo tudi v Firencah v dveh zadnjih stoletjih srednjega veka. Ženska je bila vse bolj ločena od dobrin očetovega rodu. Oče in bratje so ji namenili doto. Tako so do 14. in 15. stol. že pozabili, da so komaj poldrugo stoletje prej ženini prinesli v zakon vsaj toliko kot neveste. Seveda je dota v družbi, ki je tako izrazito patrilinearna in poroka tako izrazito virilokalna, nekaj absurdnega. Za ravnovesje so delno poskrbela poročna darila moža ženi. Mož je moral ženi kupiti poročno obleko in nakit, kar spominja na starejši pravni sistem z Morgengabe, jutno. Vendar je lastnik ostal mož in je vdova hišo zapustila brez vsega.

V Firencah so zjutraj po svatbi možev oče in člani moževega sorodstva, predvsem ženske, poklonili nevesti nakit in tako obnavljali cikel izmenjav.

V 15. stol. statuti mest in podeželja omenjajo kot prestopok hrupne običaje z godbo na improviziranih glasbilih v zvezi s ponovnimi porokami vdovcev in vdov. Avtorica domneva, da bi nam zveza med temi srednjeveškimi "mattinatami" in poročnimi darili odkrila njihovo daljno preteklost. Verjetno je bila "mattinata" glasbena spremljava jutrne, vse skupaj pa obred, ki je jutro po svetbi označeval uresničeno zvezo mladega para. Ob koncu srednjega veka pa se darila niso izročala dosledno na to jutro, firenški "morgincap" pa je bil že v pogodbi določen kot dota. Čestitke in šale prijateljev in sorodnikov in njihov prihod ob spremljavi glasbe, vsi ti obredi "mattinate" takrat niso bili več povezani z izročilom jutrne in so se časovno lahko premaknili in priključili katerikoli fazi obreda, ko so se izročala darila. Vdovam ob ponovni poroki pa je veljal

očitek v obliki hrupne godbe zaradi krivice, ki so jo prizadele otrokom iz prvega zakona.

Tretji del ima naslov *Matere in otroci*. Zelo zanimiv je opis položaja žensk, ki so bile vedno samočasne prebivalke v hišah moških in nikoli niso bile stalne članice rodu. To so najbolj občutile vdove. Vdova je lahko ostala v moževi družini, skupaj z otroki, lahko je živela samostojno, v bližini otrok, lahko pa se je poročila in odšla. O tem, ali bo dobila nazaj doto, so odločali dediči njenega pokojnega moža, ki niso nujno bili njeni otroci. Če je niso hoteli več pod isto streho in ji tudi niso vrnili dote, se je lahko brez vsega vrnila v domačo hišo, kjer se je rodila. Če se je ponovno poročila, pa je zapustila otroke, kajti ti so pripadali moževemu rodu. Več takih poročil je, ki govorijo o vdovah, ki so vzele doto, otroke, dediče pokojnega moža pa prepustile skrbi očetovega sorodstva.

Zapuščeni otroci, zavetišča za najdenčke in rejništvo so znani že od konca 14. stoletja. V Firencah in Sieni sta bili tudi stari najdenišnici. V knjigah družin je veliko omemb rejništva, saj ženske takrat, razen v najnižjih kmečkih slojih, niso dojele same. Otroka so dali v rejo, od hiše, ven iz mesta, dojlilijam, ki jim je otrok umrl ali pa so svoje otroke odstavile, da so lahko hranile male Firencane. Če je domača služkinja v firenški hiši rodila otroka, so ga poslali stran, ona pa je skrbela za dojenčka hišnih gospodarjev. Pojav rejništva je bil v zadnjem času predmet številnih raziskav, saj se je ob njem odvijal zanimiv odnos med obema paroma staršev in med rejnicami in otroki.

V družinskih knjigah so tudi opisi nevestine bale, ki je včasih vsebovala tudi lutke. Igračke v podobi bogato oblečenih fantkov, največkrat v podobi Jezuščka ali svetnikov, so dajali starši hčerkam pred poroko ali če so stopile v samostan. Njihova funkcija je bila religiozna in magična, kajti dekleta naj bi imelo takega otroka. Avtorica navaja po Van Gennepu običaj z nakolenčičem s francoskega podeželja, ki so ga kasneje prepovedali in se sprašuje, ali so lutke nadomestile živega otroka in prevzele njegovo vlogo.

Knjiga se konča s poglavjem o vzgoji dečkov in deklic, ki je bila prilagojena različnim družbenim vlogam moških in žensk. Dečki so po prvih mesecih, ki so jih preživeli ob dojliliji, bili doma še do vstopa v osnovno šolo, nato pa se je zanje začelo zelo zahtevno šolanje, zato da so se čim hitreje usposobili za vstop v poslovni svet. Dekleta pa so ostala doma in so zaprta pred zunanjim svetom čakala na poroko. Pisava, se pravi znanje, jim ni bilo dostopno. Izjema med ženskami so bile v tem pogledu edine vdove, ki se niso več poročile, ki so ostale z otroki in ki so morale prevzeti vlogo in dolžnosti očetov.

Mojca Ravnik

Jean Chevalier & Alain Gheerbrant, *Slovar simbolov - miti, sanje, liki, običaji, barve, števila*. Prevedel Stane Ivanc. Uredil Aleš Berger. Ljubljana 1993, 727 str.

Deset let po izidu hrvaškega prevoda slovarja simbolov (*Dictionnaire des Symboles*), ki je bil prvič objavljen leta 1969, leta 1982 pa razširjen in dopolnjen, smo lani dobili slovenski prevod tega v svetu najbolj uporabljane priročnika o simbolih. Medtem ko je hrvaški prevod obsežnega dela opravilo več prevajalcev, je slovenskega (727

strani) pripravil en sam. Zato so prevodi več kot 1200 komentarjev h geslom jezikovno zelo izenačeni, poenoteno je izrazje in pisava, kar je prednost tega dela. Prevajalcu je s pomočjo posvetovanja s strokovnjaki tudi uspelo v veliki meri izdelati ustrezno slovensko terminologijo na tem področju.

Nemajhno delo je bilo opravljeno ob iskanju najustreznejših slovenskih strokovnih izrazov za posamezne pojme. Enostavno pa tudi ni bilo citiranje svetovnih klasičnih del, ki niso prevedena v slovenščino, kot npr. koran, vedska literatura, temeljna kitajska dela ipd. V mnogih primerih se je moral avtor zanesti na francoski prevod izvirnikov oz. se posvetovati s strokovnjaki, kolikor je bilo mogoče. Tudi ustrezen prevod gesel je bilo včasih težko najti. Prevajalec je moral nekaj malega gesel, ki so za naš kulturni prostor preveč eksotična in nerazumljiva, da bi kaj povedala, izpustiti, nekaj jih je bilo treba razbiti, druge zopet povezati. Vsekakor je prevajalec opravil ogromno delo. Spričo vseh naštetih in seveda še drugih težav je razumljivo, da je prevod tu in tam nekoliko neroden. Tako - navajam samo za primer - v uvodu na začetku 3. poglavja beremo pri razlagi izraza simbol: "Simbol je bil sprva na dvoje presekan predmet /.../ vsak del sta spravila dva človeka." Reči hoče seveda: "Dva človeka sta spravila vsak en del." Upamo lahko, da v knjigi ni mnogo napačno prevedenih mest, kakršno je npr. pri geslu bik (str. 58, na začetku drugega odstavka levega stolpca), kjer stoji: "Tako je bil /.../ bog lune Ur opredeljen kot mogočen mlad bik." Ur pa ni ime boga ampak je geografski pojem, torej bi moral zapisati: "bog lune iz Ura". Tudi dve vrsti naprej ni pravilno: "Oziris /.../ je bil prikazan z bikom." Prav bi bilo: "kot bik".

Seveda bi bilo v tako obsežnem delu brskati za drobnimi nerodnostmi in napakami nesmiselno. Knjiga bo za marsikoga zelo zanimivo branje, čeprav se bo včasih morda ob kakem geslu, kot sta npr. avtomobil ali letalo in podobnih komu zazdelo, da so v njej meje področja simbolike skoraj preširoke. Toda avtorja ter sodelavci so se pred takimi pomisleki zavarovali, saj so delu dodali podnaslov "miti, sanje, liki, običaji, barve, števila" in že s tem poudarili simbolično dinamiko ter nakazali posredniško vlogo simbola, ki povezuje nasprotja, kot so nebo in zemlja, materija in duh, resnično in sanje, zavedno in nezavedno.

Slovar simbolov nikakor ni pusto, suhoparno branje. Ni zbirka po enem kopitu oblikovane obdelave posameznih gesel. Razlage k posameznim geslom niso razvrščene po vnaprej določeni shemi. Red informacij pri vsakem geslu je izbran tako, da je čim bolj ohranjena samostojnost sleherne od njih, zato je tudi pogosto prikazanih več razlag vzporedno. Kritika privzetih interpretacij se le redko pojavi. To le tedaj, kadar se razlaga oddaljuje od t. i. logike simbolov, pa še tedaj je kritika zadržana, saj, kot pravi J. Chevalier v uvodu, lahko, kadar gre za resničnost simbola, ponovimo za Pirandellom: *Così è se vi pare*. Zato tudi slovar simbolov, kot piše v uvodu, noče biti "zbirka definicij", že zaradi same narave simbola, ki je večplastna. Simbol je težko opredeliti posebno zato, ker je spremenljiv v času in prostoru. Dokončni interpretaciji se izmuzne tudi zato, ker ima celo vrsto funkcij. Med njimi je morda posebej pomembna socializacijska, ki omogoča tesno povezavo z okoljem in vključitev posameznika v občestvo, v resničnost. Lahko bi rekli, da živimo v svetu simbolov in svet simbolov živi v nas. K temu bi lahko dodali tudi ugotovitev, na katero je opozoril psiholog Janek Musek, ki je tudi raziskoval področje simbolov, namreč, da je znakovno in

simbolno dojetanje in tolmačenje stvarnosti ena najpomembnejših vrstnih značilnosti človeka. (Simboli, kultura, ljudje. 1990, 11).

V dokaj obširnem Chevalierjevem uvodu je mdr. simbol opredeljen v odnosu do drugih pojmov oz. terminov, kot so *emblem*, *atribut*, *alegorija*, *metafora*, *analogija*, *simptom*, *sindrom*, *parabola*, *apolog* (gr. *apólogos* - basen), katerih skupna značilnost naj bi bila, da so znamenja ali znaki in da ne presegajo ravni pomena. *Simbol* pa je več kot preprosto znamenje, sega preko pomena, odvisen je od interpretacije, ta pa od nekakšne predispozicije, nabit je s čustvenostjo in dinamiko. Pri tem Chevalier ugotavlja, da bi reprezentativni in učinkoviti vidik simbola dobro opisali z izrazom *eidolo-motor*. Izraz namreč z besedo *eidolon* ohranja simbol na ravni ideje (*eidos*), hkrati pa ga predstavlja kot nekakšno središče, okoli katerega se vrti ves tisti psihizem, ki ga je pognalo njegovo učinkovanje. Vsebinsko najbogatejši zgledi teh *eidolo-motornih* shem naj bi bili tisti, ki jih je C. G. Jung imenoval *arhetipi*. Ob tem opozarja tudi na Freudovo koncepcijo o *prirojenih fantazmih*, tipičnih fantazmatičnih strukturah, v katerih psihoanaliza prepoznava organizatorje fantazmatičnega življenja, ne glede na subjektive osebne izkušnje. Univerzalnost teh fantazmov naj bi se razlagala s tem, da so dediščina, ki se prenaša filogenetsko. V nadaljevanju opredeli J. Chevalier pozicijo simbolov do *mitov*. Slednji naj bi bili dramaturška transpozicija arhetipov, shem in simbolov ali celotne kompozicije, epi, pripovedi, geneze, kozmogonije, teogonije, gigantomahije, v katerih se že pojavlja racionalizacijski proces. (To mesto je nemara napačno prevedeno, saj se roditelj od besede *ali* naprej, kot ga ima prevod na str. 9 - *celotnih kompozicij, mitov (...)* *gigantomahij* - ne zdi prav smiseln.) Pri tem citira Mircea Eliadea, ki meni, da je *mit* "arhetipski vzorec za vse stvaritve na katerikoli ravni: biološki, psihološki, duhovni. Poglavitna funkcija mita je fiksirati primere vseh pomembnih človeških dejanj". V njem so prikazani notranji in zunanji boji, ki jih človek bojuje na svoji razvojni poti.

Navedena in kratko orisana je tudi vrsta poskusov klasifikacije simbolov, tako npr. A. H. Krappeja in Mircea Eieadeja, katerih poskusa razdelitve simbolov sta si precej sorodna, oba namreč temeljita na ločevanju med nebesnimi in htoničnimi simboli. Povsem drugače pa je poskusil razdeliti simbole G. Dumézil. Razvrstil jih je okoli treh poglavitnih funkcij, kot jih je odkril. Kažejo se v ustroju indoevropskih družb (kasta duhovnikov, kasta vojščakov, kasta proizvajalcev). Predstavljenih je še več bolj ali manj zanimivih poskusov klasifikacije drugih strokovnjakov, vendar Chevalier ugotavlja, da je vsaka sistematična klasifikacija zaradi polivalence simbolov praktično neizvedljiva. Kljub temu pa, čeprav imaginarne, se tudi te spontane stvaritve ravnavo po nekaterih notranjih zakonih; o tem pa teče beseda v zadnjem poglavju uvoda.

Slovenski prevod Slovarja simbolov bo marsikomu dobrodošel, žal pa ne bo povsem zadovoljil tistih, ki ga bodo rabili pri svojem strokovnem delu. Obžalovati moramo namreč, da ne podaja niti seznama literature, kaj šele, da bi bili pri posameznih geslih citirani osnovni viri in literatura z ustreznimi kraticami, kakor je to v hrvaškem prevodu. To je pomanjkljivost, ki močno zmanjšuje njegovo strokovno težo. Kljub temu smemo reči, da je predvsem zaradi bogastva podatkov in informacij ter zaradi terminologije pomembna pridobitev.

Monika Kroepej

Michael Carrithers, *Why Humans Have Cultures*, Explaining Anthropology and Social Diversity, Oxford University Press, Oxford, New York, 1992, XI+217 str.

S svojim mehkim pristopom k raziskovanju najbolj človeškega pri človeku in s stalno prisotnimi univerzalističnimi pretenzijami - kljub jasno izraženi tehtnosti kulturnega relativizma - je antropologija eno od najbolj vznemirljivih sodobnih znanstvenih področij. Prilastki fizična, kulturna in socialna so ob notranji nujnosti celovitega obravnavanja človeških fenomenov postali malodane povsem odveč. Še največkrat so sporni; kolikor ne opredeljujejo zgodovinskih akademskih razmejitev med vedami "o človeku" oz. o "človeškem načinu življenja". Vprašanje, ki je za antropologijo vendarle še zmeraj izjemno izzivalno, zveni zelo naivno: zakaj so človeške kulture tako raznolike? Preden Michael Carrithers odgovori na to vprašanje, si mora zastaviti še nekaj predvprašanj. Uvodna vprašanja (in tudi naslov knjige) so pravi primer svete preproščine in tudi kako se loti reševanja teh vprašanj deluje nekoliko preprosto (če uporabim to besedo namesto "poljudno"). Toda stvari so po svojem bistvu zelo zapletene. Izhodiščno vprašanje Michaela Carrithersa je: "Kako živimo skupaj?". In avtor takoj doda, da nam odgovora na to vprašanje ne more dati raziskovanje posameznika kot posameznika, da antropološki zorni kot obravnave človeka kot posameznikov ne daje možnosti za zaokrožene rezultate (1).

Svojo razpravo je Carrithers osredičil okoli treh temeljnih vprašanj. Kakšna enotnost je podlaga kulturne različnosti človeštva? Kako pride do raznolikosti? In kako lahko z gotovostjo razumemo to raznolikost (4)? Vprašanje nato zavije v naslednjo smer: vprašati se o tem, kaj je človek in človeška narava, pomeni v tem kontekstu vprašati se o tem, kaj omogoča variacije. Ali gre za biološko podlago, ali za nekaj, kar je onkraj biologije (5)? Carrithers v svojem pristopu združuje dve antropološki smeri, socialno, ki jo zanimajo kulture kot take, ne njihov izvor, in evolucionistično, ki se ukvarja z genezo partikularnih kultur (iščoč splošne obrazce razvoja).

Če kaj, potem kulturna različnost kaže, da nismo povezani le z lastno tradicijo in da naš nereflektiran pogled na človeško naravo ni edini možen. Priznavati namreč moramo pomen in veljavnost tudi drugim načinom. Šele na tej podlagi se lahko začne tolerantna, pluralistična civilizacija (19-20).

Svojo razpravo začne z analizo znamenitega sintetičnega dela Ruth Benedict "Obrazci kulture" ter njenim konceptom "velikega loka" možnega razumevanja raznolikih kultur. Kot vzorec kulturnoantropoloških pristopov kaže na podobnosti in razlike s sočasnim vznikom britanske šole socialne antropologije (Radcliffe-Browna). Za primerjavo s temi izhodiščnimi koncepti kulturne antropologije poda primerjalni pregled dela, ki ga je po teži mogoče primerjati z delom Ruth Benedict, Erica Wolfa, *Europe and the People Without History* (1982). Delo Erica Wolfa je po Carrithersu zakoličilo novo perspektivo. Ruth Benedictova je s svojim velikim lokom iskala univerzalna stičišča v raznolikosti, medtem ko je osredotočenje ob koncu stoletja obrnjeno. Pogled sedaj izhaja iz centra kultur in družb k njihovim obrobjem in medsebojnim odnosom teh obrobij. In kar je morda celo pomembnejše: bolj ali manj statične opise družb in kultur sedaj nadomeščajo dinamični (27).

Ves čas jasno zaznavna plat Carrithersovega pisanja je izhodišče, ki je socialno antropološko, torej izhaja iz vzajemne povezanosti posameznikov v družbeno povratno

tkivo. Obenem izhaja tudi iz modernejših pristopov in se ves čas jasno zaveda tudi nezvedljivosti posameznika na družbo. Torej zna ločiti gozd od dreves. Zanj je bil izziv, da napravi "takšen pogled na ljudi, ki bi iz njih naredil kaj več kot robote, ki samo izvajajo programe kulture, toda tudi nekaj manj kot vsevedna in vsemogočna bitja z znanjem in zmoglostjo, da bi napravili družbeno tkivo takšno, kot bi si sami želeli" (91).

Carrithers se strinja, da imamo na makroskopski ravni dejansko opraviti z veliko raznolikostjo socialnih oblik, ki zadevajo mrežaste, tkivne povezave, vzorce na zelo velikem območju. Toda na mikroskopski ravni lahko vidimo, kako ljudje v resnici ustvarjajo, vodijo in spreminjajo te povezave (117-118). Ta preskok k individualnemu je gotovo povezan tudi z bolj historičnimi pristopi in pogledi v antropologiji. Individualistični pristopi (z zgodbami) nam lahko pojasnijo, kako se družbe in kulture spreminjajo od znotraj, razgaljajo nam dimenzijo, ki je bila zaradi makroskopskih pogledov tuja, razsežnost ustvarjalnega.

Bistveno za epistemološko jasnost antropološkega početja je, da iz terenskega dela (z neposredno udeležbo) potegnemo zaključek. Antropologija je namreč, kot pravi Carrithers, v resnici raziskovalčevo lastno poznavanje družbe, ne pa veljavno znanje vsakogar za vse čase (148). Njegov zaključek je, da prepričljivost etnografije ni faktučna, ampak je zgolj literarna (148). Toda to ne rešuje problemov, ampak jih samo še stopnjuje, saj ni mogoče zanikati nekaterih faktov in artefaktov, ki so zgolj in samo neposredni ali posredni rezultati človekove dejavnosti, in je njihov položaj v "zgodbah" povsem nejasen.

Antropološko znanje je po Carrithersu zelo kompleksno, deloma sestoji iz znanja vsakdanje vrste, kot sta na primer "branje-misli" in narativnost. Na tem temelju pa se vzpenja "superstruktura" paradigmatskega znanja. "To znanje je kolektivni proizvod, ki je narejen in potrjen znotraj posebne institucije s posebnimi kriteriji v določenem času." Zato je antropološko znanje relativno in ne absolutno. Da bi znali pravilno pretehtati to relativnost, se moramo ozreti po ostalih vrstah znanja. Zastavlja se mu vprašanje, če je antropologija kolektivni proizvod, vezan na posebne institucije in posebna merila, ali človeški proizvod, tako kot znanost, nekakšen objektivni produkt. Odgovor, ki ga ponuja, je mode(re)n: meni, da lahko govorimo o nekakšnem gotovem antropološkem znanju in da dobri etnografiji lahko zaupamo (150).

Čeprav res drži, da je velika večina deklariranih socialnih ali kulturnih antropologov v svojem početju (in po objavljenih rezultatih) v resnici etnografov, se vendarle ves čas sprašujemo o statusu teh disciplin. Medtem ko je bila stara etnografija deskriptivna veda pred pragom "resnih" znanosti, pa je sodobna etnografija onkraj znanosti kot take, saj sledi predvsem narativnosti, pripovedovanju v neskončnost razpršenih zgodb. O preskoku in paradoksu uporabe etnografskih dosežkov kot osnove antropološke scientistične uporabe pa Carrithers posebej žal ne govori. Zgolj nakazuje probleme.

Skratka, tako narativnost kot pripisovanje vzorcev sta postavljena pod vprašaj, obenem pa se ne moremo izogniti nobenemu od pristopov. Ali nam ostane samo še skakanje iz enega konca na drugega in korigiranje pretiravanj, ki izhajajo iz vsakega od obeh pristopov? Kam gre potem znanost o človeku?

Carrithers pri reševanju problema narativnosti in obrazcev vendarle najde rešitev. Govori o dveh vrstah znanja: o praktičnem znanju, ki ga uporabljamo v družbenem

življenju, medtem ko si antropolog pridobi poseben način uporabe tega znanja (174-175). Antropolog zabeleži to znanje, potem dogajanje reflektira, (družbene) dogodke ozavešča in jih primerja z drugimi ter jih obnavlja v svojem umu. Prav pri tem obnavljanju v glavi gre za ustvarjanje druge vrste znanja, ki ni več vezano na ozko omejen življenjski kontekst, ampak je veliko širše in zadeva bolj difuzne skupnosti. Ne obsega samo sveta antropologije, ampak tudi informatorje same. Prav antropolog narativno znanje preoblikuje v paradigmatško. Znanje namreč od poznavanja "kako" preoblikuje v znanje "o", od poznanja izvajalca do znanja kritične zavesti, od narativnega k paradigmatškemu mišljenju (175).

Carrithers na koncu pove, da je svojo knjigo z vprašanjem o tem, zakaj imajo ljudje/ljudstva kulturo, posvetil tezi, "da mora antropologija iti onkraj pojmovanja svoje naloge kot prevajanja kultur, h gojenju bolj sofisticiranega stila in k bolj prodorni zavesti o spremembah (metamorfozah) v človeškem življenju (192-193).

Prav v sklepu Carrithers opravičuje svoje moderno pisanje iz angleškega, vedno znova z empirijo zdravljenega zornega kota. Pravi, da verjame, da je še vedno prostor za sorazmerno vero v antropologijo. Če ne kaj drugega, lahko subtilno odpiranje ostalih zornih kotov in drugih izkušenj nekoliko izboljšuje stanje v našem svetu. Iz tega zornega kota priporoča "antropologijo kot zaželen del splošnega izobraževanja". Antropologija bi pri odnosih med "nami" in "drugimi" lahko izzvala ljudi in jih opogumila, da bi upoštevali nove možnosti pri vodenju teh odnosov (199).

Rajko Muršič

SODELAVCI TEGA ZBORNIKA - Collaboratores huius voluminis

Ingrid AMBROŽIČ, učenka OŠ "Dr. Bogomirja Magajne", 66215 Divača, Ulica dr. Bogomirja Magajne 4 (Mentorica: Jožica Planinc, učiteljica slovenskega jezika.)

Angelos BAŠ, dr., univ. prof., znanstveni svetnik v pokoju, 61000 Ljubljana, Smoletova 18

Francka BENEDIK, mag., raziskovalna svetnica, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, 61000 Ljubljana, Novi trg 3-5

Tone CEVC, dr., znanstvenik svetnik, Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU, 61000 Ljubljana, Novi trg 3-5

Janez DOLENC, prof. slovenskega jezika in književnosti v pokoju, 65220 Tolmin, Grajska 8

Andrej FURLAN, dipl. etnolog, 34141 Trst-Trieste, Ul. Donadoni 1, Italija

Marjetka GOLEŽ, dr., znanstvena sodelavka, Inštitut za glasbeno narodopisje ZRC SAZU, 61000 Ljubljana, Novi trg 3-5

Berta GOLOB, prof. slovenskega jezika in književnosti v pokoju, 64000 Kranj, Struževo 2

Janez GRADIŠNIK, književnik, 61000 Ljubljana, Celovška 108, p. p. 506

Jelka HADALIN, prof. slovenskega jezika in književnosti, OŠ Dutovlje, 66221 Dutovlje št. 135

Sonja HORVAT, mag., višja raziskovalna sodelavka, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, 61000 Ljubljana, Novi trg 3-5

Ljudmila IVŠEK, prof. slovenskega jezika in književnosti, pedagoška svetovalka za slovenski jezik, Zavod RS za šolstvo in šport, 61000 Ljubljana, Poljanska c. 28

Radovan JELINČIČ, 65294 Dornberk, Prvačina 244

Janez KEBER, prof. slovenskega jezika in književnosti, strokovni svetnik, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, 61000 Ljubljana, Novi trg 3-5

Carmen KENDA-JEŽ, prof. slovenskega jezika in književnosti, raziskovalna asistentka, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, 61000 Ljubljana, Novi trg 3-5

Zvone KOPAČ, študent VŠOD v Kranju. - Stanovanje: 64226 Žiri, Pot na koč 7

Tomo KOROŠEC, dr., univ. prof., Fakulteta za družbene vede, 61000 Ljubljana, Kardeljeva ploščad 5

Nuša KOTAR, dijakinja Srednje zdravstvene šole in gimnazije, 61000 Ljubljana, Šubičeva 1 (Mentorica: Miriam KRANJC, prof. slovenskega jezika in književnosti)

Naško KRIŽNAR, dipl. etnolog, strokovni svetnik, Audiovizualni laboratorij ZRC SAZU, 61000 Ljubljana, Novi trg 3-5

Monika KROPEJ, dr., znanstvena sodelavka, Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU, 61000 Ljubljana, Novi trg 3-5

Niko KURET, akademik, dr., znanstveni svetnik v pokoju, 61000 Ljubljana, Zarnikova 16

Lászlo KÜRTI, dr., univ. prof., Department of Ethnography and Folklore, Eotvos Loránd University, H-1364 Budapest, Pesti Barnabás u., Madžarska 1

Herta MAURER-LAUSEGGER, dr., univ. asistentka, Institut für Slawistik, Universität Klagenfurt, A-9020 Klagenfurt, Universitätsstraße 65-67

Janez MIKIC, prof. slovenskega jezika in književnosti, Gimnazija Koper, 66000 Koper, Cankarjeva ulica 2

Zdravko MLINAR, akademik, dr., univ. prof., Fakulteta za družbene vede, 61000 Ljubljana, Kardeljeva ploščad 5

Rajko MURŠIČ, dipl. etnolog, mladi raziskovalec, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete, 61000 Ljubljana, Zavetiška 2

Jaka MÜLLER, prof. slovenskega jezika in književnosti, strokovni svetnik, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, 61000 Ljubljana, Novi trg 3-5

France NOVAK, prof. slovenskega jezika in književnosti, strokovni svetnik, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, 61000 Ljubljana, Novi trg 3-5

Martina OROŽEN, dr., univ. prof., Oddelek za slovenski jezik in književnost Filozofske fakultete, 61000 Ljubljana, Aškerčeva 12

Mojca RAVNIK, mag., raziskovalna svetnica, Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU, 61000 Ljubljana, Novi trg 3-5

Vera SMOLE, mag., raziskovalna sodelavka, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, 61000 Ljubljana, Novi trg 3-5

Marija STANONIK, dr., višja znanstvena sodelavka, Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU, 61000 Ljubljana, Novi trg 3-5

Alenka ŠIVIC-DULAR, dr., izredna prof., Oddelek za slovenski jezik in književnost Filozofske fakultete, 61000 Ljubljana, Aškerčeva 12

Zmago ŠMITEK, dr., izredni prof., Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete, 61000 Ljubljana, Zavetiška 2

Katja ŠPIK, dijakinja Srednje zdravstvene šole in gimnazije, 61000 Ljubljana, Šubičeva 1 (Mentorica: Miriam KRANJC, prof. slovenskega jezika in književnosti)

Tanja TEKSTOR, dijakinja Srednje zdravstvene šole in gimnazije, 61000 Ljubljana, Šubičeva 1 (Mentorica: Darinka AMBROŽ, prof. slovenskega jezika in književnosti)

Silvo TORKAR, prof. slovenskega jezika in književnosti, strokovni sodelavec, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, 61000 Ljubljana, Novi trg 3-5

Boštjan TRATAR, dijak Srednje tehniške šole Celje, 63000 Celje, Pot na Lavo 22. (Mentorica: Marija Končina, profesorica slovenskega jezika in književnosti)

Cilka TROBEC, prof. slovenskega jezika in književnosti, OŠ Polhov Gradec, 61355 Polhov Gradec

Zinka ZORKO, dr., izredna prof., Pedagoška fakulteta, 62000 Maribor, Koroška c. 160

Andreja ŽELE, mag., raziskovalna asistentka, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, 61000 Novi trg 3-5

Povzetke in izvlečke so prevedle Mojca Majcen, Marta Koren in Eva Križnar, nekatere pa so priskrbeli avtorji sami.

Za znanstveno vsebino svojega prispevka odgovarja vsak avtor sam.